ВАСИЛЬ ГІРНИЙ

«РОЗГУБЛЕНІ СИЛИ» та інші твори

"Перемиська бібліотека"
Перемиського відділу
Об'єднання українців у Польщі

Том XIV

Василь Гірний

«Розгублені сили» та інші твори

Вступна стаття
Ярослав Грицковян

Зібрав і до друку підготував
Володимир Пилипович

Перемишль 2008

Вступ:
Ярослав Грицковян

Упорядкування, коментарі та бібліографія:
Володимир Пилипович

Проєкт обкладинки:
Андрій Кісь

Видавець:
Перемиський відділ ОУП

ISBN – 978-83-914404-9-0

© Вступ, Ярослав Грицковян, 2008

© Упорядкування, бібліографія, В. Пилипович, 2008

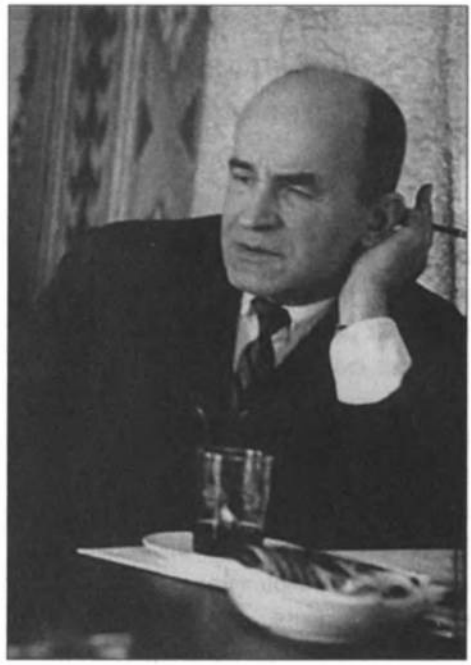

Василь Гірний на літературному вечорі
в клубі УСКТ в Ґданську (70-ті роки)

Книжка зібраних творів Василя Гірного вийшла у світ завдяки фінансовій підтримці сина письменника п. Марка Гірного з Канади

Ярослав Грицковян

Василь Гірний

(Літературно-критичний нарис)

У невеликій групі українських письменників у післявоєнній Польщі Василь Гірний вважався за сеньйора, професіонала, найбільш досвідченого творця з практикою, фейлетоніста з тридцятих років. Це перше видання його творів з розповідним нарисом, зібраними фактами його особистого життя, більша частина якого досі залишалася невідомою. Авторові цього нарису, через родинні зв'язки, вдалося не раз розмовляти з письменником, побувати в його домі, обмінюватися думками. Отже, ґрунтуючись на цих контактах, а також матеріялах, які залишилися після смерти Василя Гірного, вводимо в читацький обіг збір художніх творів, розкиданих на сторінках різних українських газет та журналів, і біографію[1]. У певному сенсі – це данина нашої пам'яті про людину, яка жила серед нас, страждала разом із нами, карбувала в пам'яті змістовними творами нашу історію.

Заслуговує на увагу ця книжка ще й тому, що вона змістом незвичайно близька нашій спільноті, зокрема, тих українців, що живуть на території Польщі та поза межами України.

* * *

Василь Гірний народився 14 березня 1902 року в селі Заліська Воля, тепер Ярославського повіту, біля Радимна. Батько Петро Гірний, – місцевий дяк, – матір, Анна з роду Добко, сільська жінка і титан праці. Виховала дев'ятеро дітей і спрямувала силу свого впливу на їхнє національне виховання. Саме їй

[1] Есей про життя і творчість В. Гірного, написаний Василем Габором для антології: *«Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років XX століття.* Антологія урбаністичної прози. Авторський проект Василя Габора. Львів 2006. С. 241-243, має чимало помилок біографічного характеру.

діти завдячують те, що всі закінчили середню, а деякі і вищу школу. Неоціненою була також її праця у патріотичному вихованні. Її сини – Михайло, Юрій, Василь разом з батьком Петром – служили в Українській Галицькій Армії, найстарший Михайло був арештований енкаведистами і розстріляний в 1937 році, наймолодший Яким був в УПА і загинув від рук польського УБ (важко поранений помер у березні 1950 року в тюремній лікарні у Вроцлаві). Сестра Марія здобула педагогічну освіту в Яворові й Перемишлі й вчила в школі, Катерина – вчителювала ще перед війною, була суджена за «націоналізм» і звільнена з праці.

У 1913 році Василь Гірний вступив до української Перемиської державної гімназії, яку з перервами, спричиненими війною, закінчив 1921 року з відзнакою[2]. Однак формальна гімназійна наука не дала йому жодної професії, і він на два роки повернувся додому, де готував молодших братів до гімназії. 1923 року вступив до української греко-католицької Духовної семінарії в Перемишлі, але після півтора року перериває навчання (причиною був целібат). Їде до Франції, де прагне заробити трохи грошей і поглибити знання французької мови. В містечку Ліль, що на півночі Франції, працює шахтарем та інтенсивно вивчає мову. Свої переживання з цього часу пізніше передасть у репортажах *Моя ескапада у Францію* у «Новому Часі» (1934) та повісті *Розгублені сили.* Але творча уява Василя Гірного, як правило, була спрямована у бік України. Вступає до Львівського університету – студіює французьку філологію (від вересня 1928 до 1933 р.). Як міль в'їдається в книжкову мудрість, активно працює в «Студентській громаді». Відважно і твердо пробивається крізь гущу львівських інтелектуалів, прагне стати письменником. У Львові зближується з двічі літературним лауреатом із Західної Лемківщини Богданом-Ігорем Антоничем та нав'язує контакти з літературною групою «Дванадцятка»[3]. Якийсь час мешкає

---

[2] Стефан Малиновський, *Кого видала перемиська державна гімназія впродовж 40 літ? // Звідомлення виділу «Кружка Родичів» при державній гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за шкільний рік 1935-36 з альманахом п.н. «З юних днів, днів весни» з нагоди 40-ліття першої матури.* Перемишль 1936. С. 157.

[3] Б. Нижанківський, *«Дванадцятка» наймолодша львівська Богема тридцятих років* // «Сучасність» 1986. Ч. 1. С. 33-40. У склад групи входили Богдан Нижанківський, Зенон Тарнавський, Анатоль Курдидик, Ярослав Курдидик, Василь Гірний, Іван Чернява, Василь Ткачук, Володислав Ковальчук, Карпо Мулькевич, Роман Антонович, Олесь Бабій, Микола Голубець, Святослав Гординський та ін.

в Українському академічному домі при вул. Супінського 21 у Львові. В кінці березня 1931 року польська поліція наскочила на Академічний дім і вивезла Василя Гірного разом із 128 студентами до Бригідок. Згадуючи про цей побут у в'язничній камері, Юліян Бескид (Ю. Тарнович) характеризує відомого під тодішню пору фейлетоніста Федя Триндика, як трубадура, що годував студентський гурт дотепами. В товаристві кепкував із себе, сіяв анекдотами, любив веселі історії[4]. Але знав також і про те, що з рідної хати від своїх батьків поза крихтою чорного хліба і теплого материнського слова нічого більше не дістане.

1932 року Василь Гірний одружився з Оленою (Галиною) Качмар-Середою, гімназисткою, що народилася 1916 року в селі Ляшки Довгі недалеко Заліської Волі. Вінчав їх парох у Ляшках о. Петро Юрчак. У серпні 1933 р. у них народився син Ігор[5]. Проживали у Львові на вул. Кошаровій, бічній Янівської. Галина працювала продавцем.

Від вересня 1931 року Василь Гірний вповні віддає себе літературній творчости. Плідно працює в потужному концерні «Українська Преса» Івана Тиктора у Львові, вул. Костюшка 1А, у визначному для духової праці пресовому видавництві. Тут Іван Тиктор видавав пресу, популярно-наукові книжечки, сатирично-гумористичні журнали, лектуру для української дітвори, календарі. В концерні працювало немало осіб з української творчої еліти. Згадаймо лиш деяких, найбільш відомих, таких як Роман Купчинський, Микола Голубець, Юра Шкрумеляк, Іван Кедрин-Рудницький, Анатоль і Ярослав Курдидики, Іван Керницький, Зенон Пеленський і таких мистців, як Едвард Козак, Павло Ковжун, Мирон Левицький, Лев Сенишин. У жовтні 1933 року концерн Тиктора святкував своє 10-ліття. Минуло 10 літ з моменту, коли побачив світ перший номер «Нового Часу». Змонтована світлина із усіма важливими співробітниками містить і знімку Василя Гірного[6].

---

[4] Ю. Бескид, *Український Академічний дім у Львові* // Торонто 1962. С. 54.

[5] Ігор, первородний В. Гірного, нар. 1933 р. в с. Ляшки Довгі. Виховувала його бабця Ганна в Ляшках. Середню школу закінчив у Львові достроково, проминувши два шкільні класи через надзвичайні успіхи у навчанні. 1949-1954 рр. навчається в Політехнічному інституті на електротехнічному факультеті. Працює інженером на електростанціях, також за кордоном (В'єтнам, Болгарія, Югославія). Помер 1989 р. від інфаркту.

[6] *30-тиліття видавничої діяльности Івана Тиктора 1923-1953*. Вінніпег 1953. С. 11.

Як редактор і як письменник Василь Гірний міцно зв'язаний з ілюстрованим популярним щоденником «Новий Час» (з 1932 року), тижневиком для селян «Народня Справа», який очолював відомий публіцист і письменник Юрій Шкрумеляк (псевдонім Іван Сорокатий) та сатирично-гумористичним місячником «Комар» (1933-1939) на чолі з мистцем-карикатуристом Едвардом Козаком і близькими співпрацівниками Василя Гірного – фейлетоністом Іваном Керницьким, поетом Теодором Курпітою та ілюстратором Левом Сенишиним. На ці ж роки припадає і співпраця В. Гірного з перемиським тижневиком, офіціозом єпархії «Бескид». У 1931-1933, як фейлетоніст друкує він у ньому цикл літературно-публіцистичних творів у надсянському говорі (говіркою села Заліської Волі, де народився письменник), підписаних псевдонімом Федь Гонибіда. За словами Володимира Пилиповича, вони цікаво написані, у гострій формі торкаються політичних, релігійних та міжетнічних питань, якими вирувало життя довоєнного Перемишля[7]. Показує в них Федь Гонибіда підмічені теми провінційного міста, яке знав досконало, зображуючи його біду, недостатки, гонитву «за хлібом», долю й недолю перемишлян у беззлобно-добродушному, жартівливому тоні.

У письменницькій біографії Василя Гірного вражає творча активність. Його матеріали до бібліографії за 1931-1939 роки налічують сотні статей, оповідань, спогадів, репортажів, подорожних нарисів. Домінує в них фейлетонний жанр. В залежности від адресата Василь Гірний підбирав собі різні псевдоніми. Для «Нового Часу» – Федь Триндик, для «Народної Справи» – Панько Грушка, для «Бескиду» – Федь Гонибіда та ін. Найбільш активний Федь Триндик у «Новому Часі», щоденнику з найвищим накладом у Західній Україні. Тут 19 жовтня 1931 року опублікував фейлетон *Перший день*, в якому виявив (очевидно в гумористичному тоні) свої письменницькі обов'язки. Від цього часу два-три рази, а то й більше в тижні на сторінках газети появляються короткі, часто анекдотичні сентенції Федя Триндика з життя Львова, його людей, викликані «подіями дня». Уже самі назви характеризують їхній зміст. Для прикладу назвемо кілька таких текстів: *Про кризу*, *Мандрівки по львівських сутеринах*, *Літературний загумінок*, *Аномалії*,

---

[7] В. Пилипович, *На полях прочитаного* // «Наше Слово» 19 листопада 2006 р. № 47 (2572).

Образки зі села, *Наша економічна праця*, *Реклама*, *«Свєнто можа» в Торбичах*. Знайшли тут своє відображення фейлетони зв'язані з літературою, львівською публіцистикою (також польською), різного роду їхніх злетів і вад. Його злостять «анонси», що їх редактори «всаджають в саму середину найповажніших статтів» (*Анонси*), «балачки» про вбогість української мови (*Фільольогія*), хвилюють перипетії автора повісті, який попав «на язик М. Р.» тобто відомого критика Михайла Рудницького (див. фейлетон *М. Р.)*. Уяву Триндика бульверсує львівська україністика, на якій не вивчається творчість Шевченка, Франка, Стефаника, Лесі Українки і т.д., а студії починаються від Міколая Рея з Нагловіц (*Студії української літератури*), пародіює засідання літературного жюрі Товариства українських письменників і журналістів, і зокрема, літературно-критичні погляди Михайла Рудницького, висловлені ним у книжці *Між ідеєю і формою* (фейлетон *Шевченко перед жюрі*). Гіркий сміх його находить, коли обсервує нашу економіку – «Женемо в зад повною силою пари! Замість нафти світимо смільними скалками. Цвяхів не уживаємо, замість них уживаємо деревляних кілків. Під печею держимо вічний огонь, бо сірників неможливо купити». Живемо менше-більше так – закінчує Федь Триндик – як за Аскольда й Дира (*Гіркий то сміх*). Загальнонародне горе бачить в українському селі: «Приходжу до одної хати. На долівці в однім куточку калюжа (там маленькі діти ходять за потребою). В другім телятко, за печею прича з соломою, під ним зігнила бараболя...» і т.д. Попросту вірити не хочеться – підсумовує, – а запитайте нашого дядька, він вам відповість: «Добре, що є хліб і бульба... Не є найгірше!..» (фейлетон *Не є найгірше*). Таку ж ситуацію змальовує автор і в своїх репортажах, мандруючи по львівських сутеринах (див. *Восьмеро людей в одній комірці* та *Таке місто...*).

Безперечно, Триндик не такий, щоб про своє говорити тільки критично. Він і про Кульчицького, славного козака, що з Собєським йшов на Відень, згадує (*Кава, Кульчицький гербу Сас і я*), і близького нам усім Василя Стефаника проаналізує (*Давайте синтезу!*), і своє Українське Січове Стрілецтво та Листопадові роковини нагадає. За ними йшли фейлетони про збірку грошей на «Рідну школу» і поширювання гасла «свій до свого». Має Федь Триндик і своє ліричне «Інтермеццо» про «рідні ниви», «жайворонки у небесному блакиті», про пташню, яка

«зацвірінькала», «затерлікала», «затуркотіла» (наче «чистий Моцарт»), про голоси, що «розпливалися по золотій сонцем рівнині», про Україну, яку беріг у своїому серці (*Інтермеццо*).

Вдало і їдко висміював Триндик усякі виступи, зумовлені антиукраїнськими польськими шовіністичними діями. Він, наприклад, гостро засуджує тих комісарів, що при переписі населення 1931 року, українців записували як поляків (*По конскрипції*), спростовує наклепи брехливої преси, от хоч би такі, як інформації «Ilustrowanego Kurjera Codziennego» про те, що в селі Розлучі, пов. Сарни Іван Жминчук «zamordował trzech polskich kolonistów». Триндик, все акуратно провіривши, виявив, що все виссано з пальця. На згаданій території не було названого села, кольоністів, а й уявленого Івана Жминчука (див. фейлетон *Два документи*). З обуренням в *Історії одного білету* розповідає Триндик про шовініста, що в підміській зупинці відмовлявся продавати квитки тим, які зверталися до нього по-українськи. У фейлетоні *Український св. Петро* висміяв редакторів «Sło wa Narodowego», які протестують, що «оо. василіяни видали образок з подобою св. Петра, удекорованого жовто-блакитним ореолом», а редакцію газети «Polak Grekokatolik» просто запитує, чому намовляють українців переходити на римо-католицький обряд, а полякам греко-католікам наказують триматися «свого». «Дивна річ» – міркує Триндик (*Впертий греко-католік»*).

У галузі політики Василь Гірний, запевне з огляду на цензуру, був осторожний. На цю тему відгукується незвичайно рідко і лиш у загальному контексті, щоб відтворити тогочасну ситуацію. Переконливо, наприклад, змальовує картини, що розгортаються на передодні Другої світової війни, коли німецька армія маширує на Відень, а в банках – утворюються черги (*Гарячий тиждень*), і коли «світ висів на волоску», а в загальному – Гітлер виграв Судети, Польща Заользя, мадяри «теж щось там», а Чемберлен – мир (*Буря*).

Працюючи в «Новому Часі», в газеті для широких кіл нашого громадянства (щоденник розходився не лише в краю, але й за кордоном), Василь Гірний почасти був зобов'язаний публікувати свої твори в тижневику для нашого селянства і робітництва «Народня Справа». За 1932-1936 роки вміщено тут близько 50 нарисів, статей, порад, оповідань, цікавих подробиць, повчань, у яких автор показує підмічені ним

повістки типу *Як дві ніклеві монети мандрували по світі*, *Яка є нині господарська політика світа й Польщі?*, поради *Добрий адвокат*, *Свідомий громадянин*, *Що значить газета*, *Який фах вибрати?*, повістки Панька Грушки з-під Перемишля.

У 1934-1936 роках Василь Гірний під псевдонімом Федь Триндик активно виступає з фейлетонами на сторінках «Комара» – найбільш радикальному у своїй сатиричній націленості журналі, з яким єдналася легенда імени Едварда Козака[8]. Тематично його фейлетони, як і в «Новому Часі», різноманітні, але тут автор більшу увагу приділяє загальноєвропейській політиці, бере під своє перо людей з першої полиці – Гітлера, Мусоліні, Гайле Селясія (*Дипломатична мова*, *Загранична політика*, *Бідний негус*), «любезного вождя народів товариша Сталіна» (*Невидано й нечувано).* Темою для нього служать події, здавалось би, далекі від сатири. Письменник висловлював свої погляди на політичний розгул (як, наприклад, в Абісинії), бюрократичні процедури Союзу Народів (*В Женеві*) чи поворотний лет з Праги до Лондону лорда Ідена (*Іден їде!*). Окрему увагу приділяє новому курсі українсько-польських відносин (започаткували їх у 1935 році політики УНДО та домовленості не були виконані польською владою і у 1938 р. українська сторона визнала їх за недійсні – див. фейлетон *Нова ера*), про наших послів і сенаторів вибраних у 1935 році (у фейлетоні *Посли* Триндик розмірковує, чи можуть вони щось зробити?), чи врешті про заворушення, організовані безробітними на вулицях Львова у квітні 1936 року (*Фейлетон про трагічні події*).

Підсумовуючи ювілей, яким був сотий вихід «Комара» у світ (*Святочна промова*), автор задумується над тим, що зробив. І зараз же відповідає: виступав я проти тих, «що за три роки потрапили змінити три рази свої переконання, і проти тих, які виступають нібито в обороні національних інтересів, а де факто мають на увазі свій власний інтерес. Ми не пардонували і тим, які на губу є великі патріоти, але на ділі вони ніколи не дали сотика на народні цілі...» І далі згадує протекційність, фамілійність, привату, лайдацтво. Одне слово, – веде тотальну критику. Досяг автор того, що зал залишився пустим. Фейлетон закін-

---

[8] Р. Яців. *З теренів сміху і гніву Ека* // «Вісник НТШ» 2002. Ч. 28. С. 24-25.

чує словами: «Я співаю «Ще не вмерла» і піднесений на дусі, розходжуся домів».

Окремі фейлетони Василя Гірного друкувалися теж в інших масових виданнях («Наш Прапор», «Неділя»), та щорічних календарях (наприклад, «Золотому Колосі»). У «Літописі Червоної Калини», зокрема у 1937-1938 роках, друкував Федь Триндик «Воєнні усмішки» – цикл воєнних пригод бравого стрільця Цяпки-Скоропада. З гумором і талановито віддзеркалює з перспективи часу (адже минуло багато літ) переосмислені воєнні ситуації. Маємо тут, звичайно, як на війні, настроєві роздуми вояків «про найгірше» (*Нічліг в кімнаті і – деінде*), описи вояків, з зовні нібито звичайних, а насправді диваків, як, наприклад, поручник Петрус (деякі в ньому бачили Михайла Островерху), що збирав рідкісні книжки і возив їх на канцелярійному возі (*Білі круки*) або дон-жуан підхорунжий Горобець, що був здібний закохуватися на кожній стоянці (*Війна і кохання*). У фейлетоні *До столиці по матуру* Федь Триндик висміює фронтових стратегів, що безжурно з фронту, де торохкотять скорострільні, гремлять гармати, виводять хлопців до Станіславова, щоб «робили матуру». Короткі авторські репліки, кинуті ніби між іншим у загальну «тканину», надають розповідям неабиякого значення. У фейлетоні *Перервана лекція* письменник розповідає про такий нібито зовсім незначний факт: Учень (гімназист) жваво забирається до десятого уроку італійської мови, приготовляє зошит і олівець. Але якраз, коли забирався до десятого уроку, на порозі появився брат з ніг до голови у військовому одязі. В руках кріс, на поясі багнет і кілька набійниць. Став на порозі, усміхається: «Австрія розпалася!» – вигукує. Наступного дня «цісарським гостинцем до Яворова» йде, поруч із братом, гімназист, що забирався до десятого уроку. Здавалось би, що це звичайна ідилійка з життя. Але письменникові ця історія потрібна була, щоб натякнути читачеві про нещасливий результат цієї геройської постави. «Минуло 18 літ, – пише Федь Триндик – і я знов забрався до десятого уроку». Додаймо, що в фейлетоні знайшли своє відображення автобіографічні переживання – в Українській Галицькій Армії служили його брати Михайло і Юрій, а за ними пішов і він сам[9].

---

[9] Згадаймо, що за архівними неопублікованими та опублікованими матеріалами уклав Святослав Гірний (внук письменника) книжечку *Василь Гірний в рядах Української Галицької Армії 1918-1920 роках*. Чікаго 1994.

Розглянутий мною матеріал свідчить, що Василь Гірний як письменник-фейлетоніст був у той час винятково активний, писав багато і часто, малював у приступний спосіб студійки з людської гріховности чи слабкостей, розкривав по суті те, що було будуюче і корисне для української нації, використовуючи при тому властиві для гумористичного стилю гіперболи, гротеск, дотепні діялоги тощо. Його доробок, за своєю протяжністю до 1939 року, охоплює кількасот позицій. Але в своїх замислах Василь Гірний мріє про створення добре підготовленої власної книжечки. Не відбігаючи від установленого вже літературного напрямку (сатири), натхнений світлими образами української літературної еліти, він видає книжечку, яка принесла йому розголос і славу. Василь Гірний – індивід добре знаний як Федь Триндик у видавництві «Гумор і сатира» у Львові 1937 року видає *Літературні пародії. Шаржі. Епіграми. Гуморески.* Збірку автор підготовив з Левком Синишиним, талановитим карикатуристом, що працював у «Комарі» Івана Тиктора[10].

Цей невеликий збір пародійних текстів Федя Триндика розкриває перед нами з неабияким хистом цілу плеяду тодішнього Парнасу, між ними такі відомі імена, як Богдан-Ігор Антонич, Олесь Бабій, Святослав Гординський, Богдан Кравців, Євген Маланюк, Олег Ольжич, Михайло Рудницький, Олена Теліга, Роман Купчинський, Ростислав Єндик. Передаючи зміст оригіналу і відповідно в гумористичній формі перебільшуючи ознаки першообразу, пародист у доброму позитивному тоні імітує індивідуальний і неповторний характер кожного письменника. Свій, дуже рідкий і незвичайний, погідний гумор скеровує радше на пожиток творців, щоб допомогти їм бачити і розуміти речі ширше і перспективніше.

Книжечка пародій викликала неабияке зацікавлення як дуже рідкісна форма, як засіб товариської критики, як поява, що надала Федеві Триндикові розголос, а навіть славу.

О. Дніпровий називає Федя Триндика найбільш талановитим українським пародистом з небуденним хистом[11], Анатоль Курдидик –

---

[10] Федь Триндик. *Літературні пародії: Шаржі. Епіграми. Гуморески.* Без місця і року видання (Львів 1937). С. 31. Окремі передруки пародій в журналі «Терем» 1971. Ч. 4, та книжці Б. Нижанківського. *Вирішальні зустрічі.* Київ – Нью-Йорк 1995.

[11] *«Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема.* С. 243.

«расовим фейлетоністом»[12], а Михайло Островерха – «знаменитим в своєму жанрі» творцем, що став на межі поміж поезією й прозою[13].

Анатоль Курдидик навів кілька епізодів, що яскраво характеризували приятелів *Літературних пародій,* якими так зацікавилася львівська «публіка». «Не знаю чи хто інший міг поставити краще Богдана (Кравціва – Я. Г.) проти кривого дзеркала, краще покепкувати з визначного лірико-епіка Олеся Бабія, посміятися з «героїв» Богдана-Ігоря Антонича, які «сходять з п'єдесталів»[14]. Згаданий О. Дніпровий, рецензент, серед вдалих називає пародії на твори Олега Ольжича, Юрія Косача, Михайла Рудницького, Й. Т. Підляшецького, а найкращою – на Василя Ткачука (досконало схоплена форма, сатира і гумор). Рецензент доходить до висновку: «Цілість – культурна, інтелігентна поява, що добре рекомендує талановитого автора»[15]. Літературні пародії Василя Гірного й сьогодні не втратили своєї захоплювальної сили й чудово передають мистецьку атмосферу Львова тридцятих років XX століття. А в сьогоднішньому літературознавстві потрапили на перше місце його творів.

* * *

Вересень і прихід більшовиків 1939 року до Львова прийняв Василь Гірний спокійно. Одначе знає, що не писав під смак комуністів і рахувався з репресіями. Як десятки, а то й сотні осіб, втікає від совєтів за Сян до Генеральної Губернії. Перебравшись на Лемківщину, наладнує зв'язок з еміграційною централею в Кракові, де вже діє Український центральний комітет (УЦК), Українське видавництво (УВ), видається газета «Краківські Вісті». З джерельних матеріалів відомо, що тут перебувало кілька львівських знайомих письменника – Остап Тарнавський, Богдан Нижанківський, Микола Шлемкевич, Михайло Островерха, Святослав Гординський. З фейлетону Федя Триндика *В центрі еміґра-*

---

[12] А. Курдидик, *Богдан з іншого боку: Спроба портрету одного мого близького друга* // «Терем» 1971. Ч. 4.

[13] *«Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема.* С. 242.

[14] Там само. С. 243.

[15] Там само.

ції[16] дізнаємося, що на початку 1940 року він відвідав Краків, був в Українському Центральному Комітеті, в редакції «Краківських Вістей». Згадує також, що відвідав кав'ярню „Malickiego" і збоку придивлявся до таких наших «мистецьких асів», як художник і графік Василь Дядинюк та публіцист і антрополог Ростислав Єндик.

Осівши в Губернії, однак, не вдалося письменникові, так як передбачав, розвинути свої творчі крила. У «Краківських Вістях», з якими домовлявся, у рубриці *Малий фейлетон* протягом першого півріччя 1940 року опублікував усього п'ять фейлетонів. Крім уже згаданого *В центрі еміграції*, з'явився текст про перші дні німецько-совєтської війни і «згуку» німецьких бомбових машин у Львові (*Як це було з бомбами?*), словесна розповідь про самого автора (*Дещо про себе самого*) та викривленого війною маніяка, що сам в обидва вуха шепче, а іншим наказує мовчати (*На паль*), урешті невеликий художньо-публіцистичний твір про українську національну свідомість на Лемківщині, яка «вибухнула там зі стіхійною силою» (*Зі стихійною силою*).

Уже будучи в Кракові, Василь Гірний домовляється в «Українському Видавництві» про видання його книжки *Розгублені сили.* Отримавши підтримку (можливо, з боку Остапа Тарнавського і Миколи Шлемкевича), протягом зими 1940 і 1941 років Гірний інтенсивно працює над повістю. Але справа затягувалася. З липня 1941 року, за клопотанням Костя Левицького і Костя Паньківського у Львові та Володимира Кубійовича – в Кракові, точилися розмови про створення в місті Лева філії «Українського Видавництва» і виходу літературно-мистецького журналу «Наші Дні»[17].

За поясненнями Святослава Гординського, річ була і в тому, що територіально масштаб української літератури колосально поширився, а на вимогу часу треба було передусім скеровувати всю енергію на пере-

[16] «Краківські Вісті» 1940. Ч. 141.

[17] «Українське Видавництво» у Львові організувалось у липні 1941 р. (спочатку самостійно, згодом співпрацювало з краківським). У Кракові його очолював І. Федів (там був осідок дирекції УВ), а у Львові головував М. Матчак (постійні співпрацівники: М. Шлемкевич, В. Сімович, З. Храпливий, Б. Гошовський, С. Гординський, Ю. Стефаник, І. Крип'якевич та ін.). З огляду на воєнні події видавництво припинило свою діяльність у квітні 1944 р. «Наші Дні», – ілюстрований місячник «УВ», – виходив у Львові з кінця 1941 до половини 1944 р. (Головний ред. М. Струтинська, співред. С. Гординський і М. Шлемкевич).

видавання книжок наших східних письменників, знищених Москвою[18]. Кінець кінцем справу налагоджено. Із згаданого огляду Святослава Гординського знаємо, що 1943 року такі письменники, як Володимир Бірчак, Марія Струтинська, Василь Гірний віддали свої твори на конкурс проголошений «Українським Видавництвом»[19]. І щойно після того появилася зразково видана повість Василя Гірного *Розгублені сили* з обкладинкою за проєктом маляра і графіка Мирона Левицького – учня школи О. Новаківського і Академії мистецтв у Кракові та побачив світ його своєрідний сценарій *Що діялося в селі Молодівці?* – змальований на особистих спостереженнях про лад і порядок у західних державах (обкладинка за проєктом графіка Святослава Гординського). Але жодне з тих видань вже до книгарень не потрапило.

У «Наших Днях», – згаданому львівському часописі, – Василь Гірний, натомість, друкує особливу в художній манері психологічну студію *Боягуз*[20]. Парадоксом треба назвати факт, що це знаменне оповідання до нинішнього дня майже невідоме[21]. Винятковість його в психологізмі. Його події – це підсвідомі відрухи, мотивації, обсесії співзвучні з душевними переживаннями автора. Нагадаймо: Чорної листопадової ночі автор оповідання очікує на тих, що мають його провести через кордон. Він боїться. Страх паралізує його волю. Йому хочеться втекти «з цього несамовитого лісу, де пограничні енкаведисти причаїлися в чорній гущавині і виловлюють утікачів». В уяві снується думка про смерть, тортури. Низька ганебна вирахованість велить йому втікати. Але зроджуються рефлексії, і він «розуміє всю огиду свого страху».

Претендуючи на роль літератора в повному розумінні цього слова, Василь Гірний намагається довести, що й у цьому жанрі (психологічної прози) він може сказати своє слово.

У липні 1981 року, після смерти Василя Гірного повість *Розгублені сили*, разом з архівом письменника потрапила до мене. І коли 1983 року (після воєнного стану у Польщі) було проголошено деякі пільги в цен-

---

[18] С. Гординський. *Літературний рік* // Календар альманах на 1943 рік. Краків-Львів. С. 63.

[19] Там само.

[20] В. Гірний. *Боягуз* // «Наші Дні» 1943. Ч. 13.

[21] «Наші Дні» після приходу більшовиків потрапили до таємних сейфів. Оповідання виявив і передрукував недавно Василь Габор: див.: *Дванадцятка. Найголодніша львівська богема 30-х років XX століття*. Львів 2006. С. 252-259.

зурній політиці, я листом від 9 лютого звернувся до редактора Мирослава Вербового у Варшаві з проханням передрукувати цей твір. Він підтримав пропозицію, і від лютого 1984 року, повість із моєю передмовою друкувалася з деякими скороченнями, частинами на сторінках «Нашого Слова»[22]. Охоплювала вона, як ми вже згадували, події з життя української еміґрації у Франції другої половини 20-х років. Головний герой Степан Кучерепа, опинившись у несприятливих життєвих обставинах, шукає кращої долі, зустрічає на своїй дорозі чимало заробітчан-українців, людей зі своєрідними характерами (чесних, скупих, безхарактерних, «грошоробів») і намагається між ними розгорнути свої крила, реалізувати замисли.

Презентуючи повість *Розгублені сили*, слід зазначити, що в творчому доробку вона становить найперший і найвидатніший твір письменника. В ньому найповніше проявилися сильні сторони прозаїка, вміння віднайти промовисту життєву деталь, художньо і драматично представити читачеві всю глибину людських переживань, страждань, яких, як відомо, не бракувало нашому народові. Творча інерція головного героя повісті – «розгублена», зовнішні події твору піддаються редукції, а сам герой – стає в центрі і піддається широкому описові з посиленою увагою до автобіографізму та психічного аналізу. За всіма ознаками, – це повість з широким описом українського європейського еміґранта, в умовах міжвоєнної дійсности з посиленням уваги до психологізму. Отже, сумнівними здаються сугестії примірювання автора *Розгублених сил* з урбаністичним напрямком, як це пробує довести Василь Ґабор[23].

Вивчаючи письменницькі пляни, чернетки, листи Василя Гірного, потрібно сказати, що в часі німецької окупації він написав ще одну більшу за форматом книжку, але вона пропала. Автор згадує про неї у листі до Анатоля Курдидика від 19 січня 1959 року. Там же згадує, що й надалі намірюється писати більші за розміром твори. Повторює це та-

---

[22] В. Гірний. *Розгублені сили*. Редакція і передмова Я. Грицковяна // «Наше Слово» 1984. Ч. 6-15, 21-24, 26-36, 40, 42, 44-48; 1985. Ч. 1-36, 40, 42, 44-48; 1986. Ч. 1-11 (до 16 березня).

[23] Див.: *«Дванадцятка». Наймолодша львівська література доба 30-х років XX століття*. С. 241.

кож у своєму *Щоденнику* від дня 14 лютого 1975 року, маючи на увазі спогади.

На посаду керівника і вчителя в селі Святкова Велика на Лемківщині Василь Гірний був завербований інспектором освіти Осипом Звіриком, який у той час завідував українськими школами в Ясельському та Горлицькому повітах. Завдяки Іванові Щербі, колишньому учневі письменника знаємо, що на цій посаді він був у 1939-1941 рр. І працював з допоміжною вчительською силою (правдоподібно з Стефанією Савка з Радимна). У червні 1941 року він успішно закінчив навчальний рік і одразу ж узявся за підготовку групи учнів до Української вчительської семінарії в Криниці. 25 серпня особисто завіз до цієї школи одинадцятьох учнів, допоміг їм влаштуватися в бурсі «Ренесанс» та духовно підтримував у часі вступних екзаменів. За словами Івана Щерби Василь Гірний був педагогом знаменитим і рідкісним – не тільки навчав дітей, але й клопотався їхнім майбутнім життям, виховував і розвивав почуття національної свідомости[24].

Після неповних двох років, коли німці зайняли Галичину, Василь Гірний досить несподівано покинув Святкову Велику і переїхав до Великих Очей, – більшого села, що в Любачівському повіті. Чому? Не знаємо. Можливо діяв за наказом ОУН. Вся його дотогочасна діяльність, контакти, арешти у Львові, спілкування із учасниками націоналістичного руху, вказувала на те, що письменник був зв'язаний з ОУН, підтримував з нею контакти. Сьогодні, коли натрапляємо на згадки, що Василь Гірний був редактором повстанського «Лісовика» і писав у ньому під псевдонімом Федь Твердий – справа стає більш виразною[25]. Додаймо, що Василь Гірний ніколи не розповідав про свої контакти з націоналістичним рухом навіть близькій родині. Будь-які інформації на цю тему, могли коштувати життя. Старався, отже, придержуватись принципів конспірації.

* * *

[24] І. Щерба, *Василю Гірному виповнилося б 100 років* // «Ватра» 2002. Ч. 2. С. 19-22.

[25] Інформацію про працю В. Гірного у редакції повстанської газети «Лісовик», див. у публікації: І. Павлик, *Залізська Воля Люди і доля*. Львів 2003. С. 40.

У вересні 1944 року, після фронту, не зраджуючи ні слова про будь-який зв'язок з ОУН чи УПА, Василь Гірний замешкав у сестри Катерини Цейко в селі Грушовичі, де вона вчителювала. Потайки зустрічався з Марійкою Данилишин з місцевого присілка, яка йому допомагала й безтямно кохала. Не перешкодили їй у цьому ні гнівливі «буркоти» родини, ні сусідські обмови. Марійка проти волі Гірних увійшла до їхньої сім'ї, народила Василеві трьох синів і вірно йому служила до смерти. Під час депортації в травні 1947 року (акція «Вісла»), він вже з нею та новонародженим сином Марком і тестями виїхав на західні землі. Вів за собою корову, а на чужому возі (свого не мав) віз кілька мішків збіжжя, трохи картоплі й одягу. Приїхавши на так звані Ziemie Odzyskane до села Рекова, що у Гданському воєвідстві, дістав кусок не зораного поля і напіврозвалений господарський будинок. Щойно через рік хтось спохватився, а можливо, змилосердився над ним і виявив, що з нього жоден господар, та перевів його до містечка Лемборка і дав місце бухгалтера в школі[26].

Ця праця, можливо, давала хліб сім'ї. Але, для колись активного мистця, – це було мало. Він прагнув більш професійних творчих контактів. Цікавила його література і не тільки українська, але і французька, і німецька, яку читав в оригіналі. «Франція і Німеччина – говорив – великі народи, бо й велика їх література». Як всі переселенці з акції «Вісла», так і Василь Гірний жив в ізоляції від своїх «коренів», був під постійним наглядом таємної міліції. З сімейних розмов знаю, що міліція викликала його на допити (згадував мені про це мій тесть Володимир Гірний, брат Василя). Його помешкання в Лемборку було під наглядом. Колись дискретно провірено його бібліотеку, книжки, кореспонденцію і записи. Звичайно, письменник знав, у яких живе обставинах і намагався дотримуватися нейтральної позиції. Він неохоче встрявав у розмови на тему українського націоналістичного підпілля. Не зраджувався ні словом про будь-який з ним зв'язок. Не шукав у тому часі контактів з друзями, що були в підпіллі чи будь-де легалізувалися. По суті, чимало наших людей не знало, що Василь Гірний, мешканець Лемборка – це відомий гуморист Федь Триндик.

---

[26] В сімейних розповідях згадувалося прізвище Баб'яка, емігранта з Франції, приязно налаштованого до колишнього французького шахтаря.

У червні 1956 року, внаслідок політичних змін у Польщі, активізації українського населення і сформування Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ) та деяких пільг в контактах із західною діяспорою, Василь Гірний починає пошуки за своїми колишніми друзями. Вбачає в цьому можливість включитися в діяспорне літературне життя, писати і випускати в світ за їх допомогою свої твори, а також надіється на матеріяльну допомогу, яка в той час була йому безперечно потрібна. Після багатьох розпитувань і шукань його пошуки увінчалися успіхом. В Канаді у Торонті віднайшов Анатолія Курдидика – голову літературної «Дванадцятки», а в Нью-Йорку – відомих гумористів Михайла Островерху та Івана Керницького.

То Іван Керницький (Ікер) у «Свободі» від 13 квітня, на Великдень 1958 року надрукував фейлетон «Мертві воскресають» із знаменною вісткою про Василя Гірного. Він заявляє: «З далеких „визвольних" земель прийшов до редакції «Свободи» лист від чудового колись фейлетоніста, автора знаменитих «Літературних пародій», що тепер працює бухгалтером – з уклінним проханням до всіх друзів, товаришів пера та читачів колишніх, щоб воскресити собі його в своїх серцях, думках і почуваннях...»[27]. Той же Іван Керницький збирає пожертви на Фонд Триндика, незважаючи на різного роду перешкоди. Надсилає йому вирізки своїх фейлетонів, які друкує в «Свободі» (в архіві Василя Гірного їх близько 60). Зрозуміло, що в цій кореспонденції Керницький враховує ситуацію, в якій знаходиться Василь Гірний і старається, як тільки може, не входити в конфлікт з польською цензурою.

Приязно на листи Василя Гірного відгукується і Анатоль Курдидик, журналіст і письменник заокеанської преси, в 1956-1960 роках редактор газети «Вільне Слово» в Торонті. За стараннями Святослава Гірного, внука письменника, в наших руках знайшлося 13 листів Федя Триндика (Василя Гірного) до Анатоля Курдидика, які показують частку життя письменника з часів після депортації (1959-1960) у м. Лемборку, що на західних землях. Перший лист до адресата в Торонті потрапив у грудні 1958 року. Загублений у воєнній хуртовині Федь Триндик інформує: «Ти напевно очі вирячиш з дива – й обертатимеш

[27] Див.: «Свобода» Великдень 1958 р.

цього листа на всі боки, отримавши його від людини, що по всім «правилам» логіки - уже давно повинна була знайтися на лоні Авраама». І далі згадує про «Клуб 12» у Львові, розпитує про долю самого Курдидика, його брата Ярослава, Остапа Тарнавського, сатирика Богдана Нижанківського, та ін., які на його думку потрапили за океан.

Анатолій Курдидик відповів на цей несподіваний лист, негайно. І від цього часу, протягом двох років, вони безперервно обмінювалися листами. Загалом, що зрозуміле, листи були вихолощені від усяких політичних питань, дискусій і, в основному, насичені дріб'язками з сімейного життя і матеріяльними клопотами письменника, якому довелося жити в післявоєнній комуністичній Польщі. Маломістечкова атмосфера і явно антиукраїнські відносини, дискримінація в праці, – це розтягнутий ланцюг його гіркої долі. Лиш частково і стримано, з огляду на цензуру, вкидає у зміст листів уривчасті примітки про свою «злу пассу» в Лемборку, нагадує про долю, що «молотить його ціпом», про «par exellence ендецьке місто». І немає у ньому ні крихітки сумніву, в чому основна причина.

Із згаданих листів Федя Триндика, знаємо, що Анатоль Курдидик ніс щедру допомогу приятелеві і не тільки матеріяльну, але й духову. У відповідях Триндик часто про це згадує і підкреслює її значення. Не таїть, що була вона для нього рятувальним колом. Коли б не Ваша поміч, «я заломався б», – пише Курдидикові у листі від 19 січня 1959 року. В своїх повідомленнях часто заявляє, що вона допомогла йому вийти з життєвої кризи, сяк так забезпечити свої матеріяльні потреби, і найголовніше – вийти з апатії і стресу, яких в його житті не бракувало. В листі від 10 лютого 1960 року він з радістю заявляє: «Вертається до мене колишня моя енергія, охота до праці, до писання». І далі – «В мойому стовбурі зачали перепливати весняні буйні соки».

Повіривши, що його «творче джерело ще не висохло», що «воскресає в ньому жива іскра», після дванадцятилітньої перерви (1947-1959) береться знову за перо – друкує кілька фейлетонів і репортажів у «Нашому Слові» В житті Федя Триндика vell Василя Гірного починається новий творчий етап.

Перечитуючи листи Федя Триндика, вважаю за потрібне звернути увагу й на те, що не все у них ясне, зрозуміле. Автор зважав на цензуру, чимало думок скорочував, не докінчував або й зовсім обривав. Згадує,

що отримав канадську газету і без пояснення інформує, що на довший час перервав листування. Описує в деталях, що старається про виїзд до Канади, оформлює і складає папери і раптом замовкає. Несподівано і безцеремонно, у серпні 1960 року листування між Триндиком і Анатолем Курдидиком, переривається. Тільки догадуємося, що у всьому були причетні таємні служби, які вели репресивну політику проти української інтелігенції.

Гортаючи сторінки «Нашого Слова», єдиної україномовної газети в повоєнній Польщі, що виходить з 1956 року, можна зауважити, що незвичайно оперативними у ньому є фейлетони – невеликі, жваво написані, часто гумористичні художні твори. Започатковує цей жанр 2 грудня 1956 року твором під назвою «Перший номер» Юрко Кучерявий (Мирослав Трухан)[28]. За допомогою фейлетонів він прагне «зацікавити розпорошених після операції «Вісла» у морі польського населення, українців новоповсталою газетою»[29].

Як і Юрко Кучерявий, Василь Гірний намірюється писати фейлетони, але пам'ятаючи про творчу роль фейлетону, насамперед прагне сягнути до джерел – життєвих явищ українського населення і друкувати оповідання на основі вже схоплених характерних деталів. З цього часу він відомий нам як активний діяч, що їздить поміж людьми, засновує гуртки, виголошує доповіді, якийсь час є головою Повітового правління УСКТ в Лемборку, а навіть працює як інструктор Головної управи УСКТ[30] . Як проникливий спостерігач кумулює в свідомости помічені людські негативні й позитивні якості. Із згаданого робимо висновок, що факт «хрущовської відлиги» і польської культурної політики відносно українців Василь Гірний прийняв позитивно. В організації Українського суспільно-культурного товариства, бачив можливості громадсько-корисних змін. В розмові з сусідом Михайлом Леськівим, він наголошував таку потребу. Загальна підтримка – говорив – не дозволила б «українцям загубитися в чужому краю»[31].

---

[28] Див.: М. Трухан, *Фейлетони*. Львів-Краків-Париж 1993. С. 152.

[29] Там само. С. 3.

[30] З цього періоду маємо машинопис ще не друкованої статті близько зв'язаного з письменником по суспільній роботі Володимира Романчука, *Василь Гірний – «нашеслівський» Панько Щипавка* (архів автора статті).

[31] А. Леськів-Кіт, *Закерзонські долі*. Торонто 2002. С. 278.

* * *

Свій новий творчий етап Василь Гірний почав з половини 1960 року. Праця не була легкою. Редактори «Нашого Слова» давали письменникові лише обмежені можливості розгортання діяльности на рідній ниві. Хоч-не-хоч, треба було відмовитися від багатьох справ, які не містилися в політиці тогочасної «людової» Польщі. Будь-які інсинуації могли бути охарактеризовані як «націоналізм».

Тематично фейлетони Василя Гірного (тепер Панька Щипавки) зв'язані з відображенням подій депортованого українського населення після 1956 року. В них, здебільшого, засуджувалися наші традиційні гріхи: бралася на сміх наша балакучість і схильність до марнослів'я, недбале ставлення до своїх обов'язків, шкідливість алкоголю. Чимало з фейлетонів присвячено внутріуескатівській тематиці, в яких автор викриває в морі польського населення злободенності українського життя, витвори нового типу українця.

Почав з тематики викликаної сільськогосподарськими без зворотними кредитами для українського населення, теми, здавалось би, далеко «не фейлетонної», а можливо, й не зрозумілої для сьогоднішнього читача. Внаслідок залякування, зростання тиску, згадані виселенці часто приховують свою національну приналежність. Почувши про без зворотні кредити, починають виявляти свою активність і тотожність.

Загублений у вирі польського населення, виселенець Замєщук (польський варіант прізвища) несподівано стає Заміщуком і починає говорити українською мовою (*Не знає, на котру стати...*). Члени одного новоорганізованого гуртка УСКТ вносять пропозицію перейменувати організацію на УКТ, тобто «Українське кредитове товариство». «Кредити», за словами Панька Щипавки, замулюють переселенцям здоровий глузд. Учасник літературного вечора Максим Бас, після зворушливого читання Шевченкової *Наймички* (жінки тайком обтирають сльози, а Текля захлипала вголос), ставить питання і хотів би знати чи будуть в цьому році кредити? (*Літературний вечір*). Юрко – у фейлетоні *Ласка* – не прийшов на репетицію хору, бо не отримав кредиту, а активіст Микола (*Чародійне слово*) повністю відстав від суспіль-

ної роботи, поки хтось не шепнув йому до вуха слово «кре-ди-ти». В культурному процесі вони відігравали, якщо так сказати, роль «терапевтики», виховання, сигналізували загрозу асиміляції. Цей образ художньою «мірою речей» мав завернути їх з хибного шляху.

У багатьох своїх розповідях Панько Щипавка засуджував часто недобру звичку української спільноти розважатися з алкоголем і їдко з нею розправлявся, як наприклад, у фейлетоні *Культурна поїздка*, в якому з плодотворних намірів найчистіших почуттів про культуру (завести в селі гурток, подбати про книжки, пункт навчання рідної мови) виникла одна компрометація – організатор пізно вночі ледве добрів п'яний до власної хати. А у фейлетоні *Юридична порада* розповідається про зустріч кумів, що давно не бачилися, і з тої нагоди випорожнювали пляшки одна за другою.

У звичайному начерку *Батьки і діти* Панько Щипавка побачив громадку людей, між ними чимало дітвори, всі веселі, розсміяні. Підходить ближче, дивиться. Міцно опершися ногами в землю, а плечима в придорожне дерево, стоїть п'яниця і щось викрикує, згодом зсувається по дереві на землю і розтягається на ній. Веселе видовище. Зі школи повертається громадка дітей. Один із них, шибеник кращий за інших, розбігається і перескакує через лежачого. Другий, – підбіг і зненацька споважнів, зашарівся увесь, як буряк, потім поблід. Хапає лежачого за плече і плаксивим голосом каже: «Тату, татку, вставайте! І в цю мить – пише письменник – почув я в серці печаль. Дуже мені було його жаль».

Але письменник бачить і іншу картину, – незвичайну.

Ось до нього на село завітало в неділю кілька молодих людей, студентів і студенток, як казали, що бажають напитися кислого молока. Одразу зробилося весело й гамірно. Почалися ігри і дотепи, то знов співи. Все це породжувало благодушний настрій. І Панько закрутився довкола, побіг до крамниці, жінка насмажила яєць. Всі сіли до столу і він поставив пляшку на стіл: «А вони, – пише він, – подумайте, відмовилися».

Картини поширення української книжки, купівлі преси, передплати своєї газети змальовані в фейлетонах *Творча нарада*, *Чи варто було рятувати людину*, *Передплата і вуса* та ін. Узагальненою картиною

почуттів виселенців у цьому питанні є фейлетон *Бідний русин* (за поглядами Паньки Щипавки «багатого русина» – немає).

Як і в народних сатиричних переказах, у фейлетонах Панька Щипавки показано з зовні нібито розгорнену молодицю, а насправді примітивну жінку, що ходить по сусідах за порадою і говорить, що в неї корови погано дояться (*Вмію відчаровувати*), Гнатючку, що стала окунем і не погоджується, щоб її Юрко женився на Онишковій Марійці, бо ж вона Юркові не рівня. Таким самим доказом нашого примітивізму є неповторний «ущипливий» фейлетон про хлопа Ілька, для якого «світ не той став» (він механізований, з машинами), а сам від коси не відійде (*З чого кобила сміялася*), або Батюк, що як хлоп живе без рахунку і всі гроші ложить для коней, хоч їм нічого робити (*Кінське ярмо*). Дивовижними стають також відсталі погляди Насті, що прибрала хату, купила диванчики, килимчики і не дозволяє на них ні ногою ступити (*Клопоти з культурою*), або таке сміховище, як жінка Обдерка, яка здіймає на ніч з перини чоловіка пошивку, щоб не забрудив (*Пікассо і перина*).

Знайшли своє віддзеркалення в фейлетонах Панька Щипавки і одвічні наші вади, які Остап Вишня виявляв у термінах : «Забув! Не знав! Спізнився!». Показовим із цього погляду є фейлетони *Вже від завтра...* та *Гіркі думки.* Будівельний робітник, років під сорок, після важкої праці зліз із риштування і зітхнув: «Якби мені так двадцять років назад, – звернувся до Панька. – Не використав я як слід свого життя, ось що!» – додав якось по-філософськи. Показовим із цього погляду є і фейлетон *Вже від завтра...* Такими ж гіркими думками надихані спогади виселенців, підсумовуючи свій побут на західних землях (*Гіркі думки*).

Уважно перечитуючи фейлетони Панька Щипавки, можна зорієнтуватися, що іноді він намагається використати їх більшою чи меншою мірою і в ідеологічному напрямку (наприклад *Рідна мова*). При зустрічі з професором ведеться серйозна розмова на тему мови. Професор, покликуючись на Маркса і Енгельса, виголошує основні ідеї соціялізму щодо цього питання. Він каже: «І що ми сьогодні бачимо? Люди говорять сміливо своєю рідною мовою, нікого це не бентежить, не дивує, ніхто не має страху, соціялізм випростував усім хребти». Тут, мабуть,

усі читачі реготали зі сміху. А забавлялися ще краще у пуенті, коли професор утік від Панька Щипавки, побачивши на вулиці сусіда поляка Вуйцяка (побоявся, щоб цей не почув їхньої розмови).

Як я вже згадував, Панькові фейлетони тісно пов'язані з ескатівським життям. І в цьому їхня документальна вартість. У них викривається «підшите вітром, пустомельство» (*Творча нарада*), штампові малоефективні звітно-виборчі конференції (*Звітно-виборча кампанія*), пустослівними щорічні зобов'язання (*Подвійна бухгалтерія*) добродушно-побутову кмітливість. У фейлетоні *Пісня чарівниця* членам гуртка особливо перепало. Збори відбувалися важко («Ох, як важко було! І праця важка – преважка»). Йшлося про те, що не було кому слова вимовити, не було звіту, не було дискусії, не було кому зібрати членські внески. Але від чого українська винахідливість? Тов. Гук каже: «Недобре тут у вас... А що ви на це, Паньку?». Я здригнувся. Питання заскочило мене. Я подивився на всіх – і раптом прийшла мені свіжа думка. Я відкашлявся і почав найміцнішим тенором:

Тече вода ка-ла-мут-на...

Потім ми співали «Ой, хмелю мій, хмелю», «Розпрягайте,, хлопці коні» і т. д.

Звітно-виборчі збори пройшли з повним успіхом. Записалося багато нових членів. На стипендійний фонд зібрано 500 злотих.

Появлялися в Панька Щипавки і фейлетони-рецензії, оцінки різних літературних «продуктів». Правда, Антоничів, Гординських, Кравцівих у нас не було. Літературний досвід наш був менший ніж малий, твори в повному значенні цього слова, появлялися рідко. Але вправлений «великий» фейлетоніст, як деякі називали Панька Щипавку, їх віднаходив і розкривав недоліки. З гіркотою колись нагадав фейлетон *Поети*, в якому, згідно з правом гумориста, критично був налаштований до «поетів» Ольштинщини, висміяв у ньому всіх, що хотіли стати Шевченком. Читачі, чи пак – поети його не зрозуміли та ще й полаяли[32].

У фейлетоні *Двадцятиліття «Гомону»* письменник вдало виловлює дотепні подробиці літературного життя українців, просякнутого тільки офіційними настановами. Не знаю, чи хтось інший міг поставити

[32] Див. підписаний псевдонімом фейлетон: Один з поетів. *По дорозі на з'їзд – поетів Ольштинщини* // «Наше Слово», 21 серпня 1960 р. № 34.

краще в кривому дзеркалі голову літоб'єднання («незамінного», «незаступного») товариша Антона Вербу, редактора Миколу Щирбу, що не жаліючи часу і труду, невтомно поправляв мову, форму і зміст наших солідних архитворів», Остапа Лапського, що скреготав зубами, побачивши Щирбу, Якова Гудемчука – невтомного трудівника поезії, Євгена Самохваленка, що перестав пити і писати, обіцяючого Максима Запорожця, якому перешкоджав писати однорічний синок, а нині це саме робить однорічний онук.

З глибоким гумористичним талантом написав Панько Щипавка кілька вражень з приводу зустрічі літераторів, що відбулася в листопаді 1965 року у Варшаві (*Багатий день*). Виявив тут особливу атмосферу цього з'їзду ЛОБ[33] наскрізь просякнуту творчою працею. Читали тут, «шматкували, а потім зшивали» оповідання Івана Гребінчишина та Юрка Крилатого (Мирослава Трухана). Воскресали на полі поезії строфи на зразок:

А я сиротонька, нещасна дівонька
Я васильок сію, мені родить рута...

Нагадували Остапа Лапського і знову думали видати збірку, на цей раз на «білому, міцному, сатиновому» папері накладом двадцять тисяч примірників. Не вийшло, бо Лапський запротестував – «Одна тисяча, не більше!» Натяком була лиш згадка, що з-за світів повернувся Іван Гребінчишин (для всіх присутніх його поява, після сповіщення смерти у «Вітчизні» була неабиякою несподіванкою). Ще згадувалося, що віньєтку до віршів Остапа Лапського намалює «один відомий наш майстер пензля», а в кулуарах з'їзду ширилася поголоска про всенародний конкурс на поетичний твір, а нагорода за нього – мільйон. Але хтось одразу заперечив: «Мільйон? Жартуєте. Товариство, що його головний бухгалтер називається Недоходович, не має стільки грошви...».

Володів Василь Гірний надзвичайно ліричними почуттями, що могли бути викликані найрізноманітнішими життєвими явищами. В короткій розмові (у фейлетоні *Що мені привезеш з України?*) за келихом вина, друг, що збирається в кількатижневу поїздку Україною, запитав співрозмовника, що йому привезти? Панько розмріявся. Тут, як, може,

[33] ЛОБ – Літературне Об'єднання, засноване 21 листопада 1965 р. у Варшаві. Першим його головою був Євген Самохваленко.

в жодному іншому фейлетоні, зібрана вся його туга за рідним краєм, за молодістю, за коханням: «Проїжджатимеш через Волинське полісся, то затримайся в тому лісі, де колись лісова Мавка зустріла Лукаша... Проїжджатимеш, Олексо, крізь зелену Верховину... може, пощастить тобі скупатися в Черемоші? Ох, тоді, Олексо, не забудь привезти мені з тієї річки – камінець... Може, саме натрапиш на той самий камінець, що його кинула колись в мене жартома моя Марічка... А як будеш уже на славній Україні – то зложи від мене глибокий поклін до самої землі у той бік, де Канів. А потім зайди в котрийсь садок вишневий – і послухай пісень, що їх виспівують дівчата пізно вночі».

Поява фейлетонів Панька Щипавки в Польщі була і є важливою подією в українській літературі. В них – хоч і написані вони в жартівливому тоні, – показано реальне життя українського населення, яке, внаслідок операції «Вісла», опинилося далеко від рідних домівок.

В новій ситуації виселенці поводяться по-різному, а завдання письменника-фейлетоніста – бути серед них, зустрічатися, вслухуватись у їхні розмови й сміючись сказати правду, виявити їхні вади й показати недоліки громадського життя.

Читаючи в «Нашому Слові» фейлетони Панька Щипавки, можна зорієнтуватись, які психологічні метаморфози переходять їхні герої, як вони перетворюються і як здобувають собі в своїх закутках право на існування. Зовсім нерідко фейлетоніст засуджує людей малосвідомих, безідейних, морально слабких, «проводирів», схильних до багатослів'я і «невдах» у роботі. Часто-густо осмішує їх анонімно, обдаровуючи вимишленими іменами Обдерко, Бас, Батюк, Онищук, кумами і кумасями. Інколи дістається і напасливим редакторам «Нашого Слова», які обмежували свободу дій творчої інтелігенції, ревно «оцензуровували» тексти дописувачів «Нашого Слова» (за словами багатьох, вони були чи не жорстокіші від офіційної польської цензури).

Але перед читачем проходить і ціла низка людей активних, наділених усіма симпатіями автора. Це трудівники-суспільники, люди обдаровані, тісно пов'язані із своїм населенням. Серед них імена Василя Доманицького, колишнього діяча «Просвіти», солтиса-українця з Любовіц – Гука, Олени Вальковської, Юрка Кучерявого (Мирослава Трухана), Остапа Лапського, Костя Кузика, Якова Гудемчука, Михайла

Лесіва, Аделі Білоус, Люби Вербової, Лесі Гірної (їй присвячено вірш з нагоди вінчання). Цей перелік можна продовжувати іменами Панасової Теклі, що з почуттям добре сповненого обов'язку опротестувала резолюцію щодо виконання пляну «сто тисяч на фонд УСКТ» резолютно закінчуючи: «Сказав – а не зав'язав!». Марусі, що витягнула свою вишиванку із скрині й «зацвіла в залі пишним цвітом», дружину Данила з Гайнівки, що як опарена, накинулась на свого чоловіка, коли цей «як неотесаний», перервав літературний вечір з *Наймичкою* Шевченка і почав говорити про кредити. В умах і серцях українців вони виконували, якщо можна так сказати, роль своєрідної «терапевтики», завертали «загублених» з хибного шляху і допомагали їм бачити та розуміти речі ширше і перспективніше.

Гумор – це сильна зброя слова, тож нічого дивного, що можновладці постійно тримали Панька Щипавку на мушці. Цензори, редактори «Нашого Слова» знали, ким був Василь Гірний, пам'ятали, що писав у «буржуазно-націоналістичній» пресі, й це їх насторожувало. Вони мозольно трудились над його фейлетонами, шукали націоналістичних ідей між рядками, скорочували і скреслювали, а й не допускали до друку. Іноді докоряли і повчали, а навіть організували прилюдний осуд письменника: «Як мара, – згадував він часто в родинному колі, – ходить за мною зустріч у гданській домівці з редактором «Нашого Слова» Григорієм Боярським, який топтав брудними ногами мою письменницьку гідність». Христина Костик, що була свідком цієї розмови, каже: «Це був осоромлюючий осуд, його бештано прилюдно як малого хлопчика, принижувано, брали під сумнів його талант. Він довго мовчав, – продовжувала, – врешті повернувся до мене і сказав: «Ходімо, нам нічого тут робити!».

Широка кампанія проти Панька Щипавки явно знизила його творчу активність. Кількість друкованих у «Нашому Слові» фейлетонів зменшується, а після 1967 року – зовсім обривається. Відкрито бойкотує його твори редактор українського календаря-альманаха Антін Середницький. Протягом 1967-1981 років (до смерті Василя Гірного) не надруковано в них жодного фейлетону Панька Щипавки, хоч вони без сумніву, читачам подобалися. Цикл фейлетонів (за рахунком – сім) включено лише до «Гомону», літературної антології, виданої УСКТ у

1964 році. У вступному слові, автор Кость Джуринка (псевдонім Костя Кузика – Я. Г.) вдається лиш до натяку про Панька Щипавку, як сатирика і автора повісті з життя української еміграції у Франції. Є підстави припускати, що в цей час В. Гірний сам не виявляв своєї літературної активности у Львові, а як автор «Пародій» і повісті «Розгублені сили» був відомий небагатьом. Ще наприкінці 1977 року українська громада в Щеціні, з власної ініціативи, відзначила його 75-ліття з дня народження, подякувала й побажала Василеві Гірному дальших творчих досягнень[34].

Виразно огірчений конфліктами, постійним втручанням редакторів-наставників у його письменницьку діяльність, Василь Гірний сходить з їхнього поля зору. Вирішує більше подбати про своє здоров'я (бо ж він уже немолодий), зайнятися врешті домом, більше подбати про власні життєві пляни і тісніше зв'язатися з нью-йоркцями, зокрема Іваном Керницьким, відомим представником українських гумористів, з яким віддавна вів письмову переписку. Щоби, з огляду на обставини, зовсім не відірватися від творчого стола, зберегти й надалі творчу енергію, опрацьовує для себе окремі письменницькі тренування: різного роду вправи в писанні. Все те записує в спеціальному зошиті – *Щоденнику*[35].

Винотовує у ньому чимало епізодів, які здаються йому важливими в творчій роботі й повинні залишатися в його пам'яті, от хоч би реляції з прочитаних книжок, газетних статей (коли вони варті уваги) чи телевізійних фільмів. Що якийсь час виписує цікаві вислови, цитати з прочитаних книжок, літературознавчі настанови. Наприклад, в *Щоденнику* від 13 січня 1975 року постулює: писати щоденно, письмові вправи, зокрема із стилістики, яка здається йому далека від досконалости («я трохи розлізло пишу»). Згадуючи про творчу тактику, вказує, що опрацьовуючи якусь тему, не конечно тягнути її довго – «може

[34] «Наше Слово», 4 грудня 1977 р. та «Народна Воля» (Трентон) 1978. Ч. 40.

[35] Свій *Щоденник* веде В. Гірний з 14 вересня 1974 р. до 22 травня 1978 р. На 42, густо записаних сторінках звичайного шкільного зошита, іноді французькою і німецькою мовою, винотовує менш і більш важливі епізоди із свого щоденного життя, які здаються йому важливими в творчій роботі й повинні залишатися в пам'яті. Зошит, званий *Щоденником*, захований, як і інші матеріали письменника, в архіві автора статті. Фрагменти використаного тексту із *Щоденника* вказуються датами в дужках.

Василь Гірний, його дружина Марія і сини Марко та Юрій, Лемборк 1949 р.

Василь Гірний, Лемборк, кінець 70-их років.

Хата Гірних у Заліській Волі, серпень 1990 р.

Василь Гірний з учнями школи у Святковій Великій на Лемківщині, 1940-1941 рр.

це бути квадранс, може бути пів години, може це бути одно-два речення, а дальше воно розвинеться. Не треба обіймати думкою відразу цілости, постає тоді психічний баляст, який відстрашує»[36]. При іншій нагоді, підсумовуючи творчий доробок відомого фейлетоніста Івана Керницького, Василь Гірний, здається повторювати за Кнутом Гамсуном, що у фейлетонах (також І. Керницького), «кожне речення, то безліч асоціяцій». І далі в'їдливо доповнює: «В поважну повість, новелу, оповідання завжди можна ввалити порядну порцію т.зв. водички, і читач не визнається, в чому справа. А у фейлетоні, як не даси чогось такого, від чого читач лопав би від сміху, зривав би боки і качався по землі, засміваючись до сліз, – то ти, братку, невдаха»[37]. Керницький у своїх фейлетонах, як вказує Василь Гірний, часто вдається до асоціацій і тому «картини виходять у нього пластичні, соковиті, люди живі – з крови і кости», і все те «насичено гумором, як весняна брунька, живим соком»[38].

Слід хоча б натякнути про мову автора. Фейлетоніст народився в Заліській Волі, в селі коло Радимна Ярославського повіту, у регіоні, в якому «автохтонне населення від непам'ятних часів зберігало свої прадідівські традиції»[39]. Можна сказати, що Василь Гірний у немалій кількості своїх творів, цю відмінність, затримав і в доробку зберіг говори Надсяння і Засяння, які, по суті, зникли сьогодні з мовного обширу української мови. Маємо тут, зокрема на увазі цикл літературно-публіцистичних творів підписаних *Що пише Федь Гонибіда*. До скарбів говірки звертався ще Василь Гірний у фейлетонах друкованих в тижневику «Народня Справа» (призначений для селянства) за роки 1931-1939 підписаних псевдонімом *Панько Грушка*. Як здається, це було потрібно робити з огляду на читача, щоб не ускладнювати сприймання змісту текстів. З огляду на читача, цей варіант не міг повторити Панько Щипавка після війни у 1960 році, коли знайшовся серед депортованих з різних регіонів селян. Тут необхідною стала літературна мова. У творчості Василя Гірного було два чітко окреслених періоди: перший,

---

[36] Див.: *Щоденник* – запис 28 лютого 1975 р.

[37] Федь Триндик. *Молодий, многонадійний...* // «Свобода» 1974 (цит. з вирізки, що зберегляся у архіві письменника).

[38] Там само.

[39] М. Пшепюрська-Овчаренко. *Мова українців Надсяння*. Перемишль 2007. С. 262.

що припадав на 1931-1939 роки, і другий, що почався після тривалої перерви у 1960 році і продовжувався до його смерти.

І в сімейному колі, і в крузі емігрантських друзів, неодноразово з'являється мисль про спогади Василя Гірного. Йшли навіть чутки, що він їх пише і ховає «в шухляді». У дійсности роїлися вони лиш у його голові. У *Щоденнику* від 14 лютого 1975 року він заявляє: «Я передумав сьогодні на проході цю справу досить докладно – причинився до того теж якийсь подих романтизму, якась інтелектуальна свіжість – одним словом: буду писати спомини. Так багато живих споминів скриває моя душа, я стільки пережив і «на возі», і «під возом» – є з чого вибирати». Але в роботі виявилося це набагато важчим. В «особистій сповіді», якою був його *Щоденник*, мусив зізнатися, що з писанням йому «не щастить». І одразу ж констатує: «Так, це мені виглядає, що старіюсь» (див.: *Щоденник* – запис з 14 травня 1976 р.).

Аналізуючи записки Василя Гірного, хочеться ще відмітити, що чинив він спроби писати польською мовою, дещо навіть опублікував у ґданській газеті, вів розмови з редакцією гумористичних „Szpilek" (надіслав їм кілька своїх гуморесок). На листках вирваних із шкільного зошита, знаходимо спроби польського перекладу (а більш докладно – переробки) повісті *Що діялося в селі Молодівці?* Замірюється також в діяспорній пресі зобразити у фейлетонному жанрі творчість Миколи Понеділка та Івана Керницького, як теж прорецензувати кілька книжок, які надіслали йому приятелі[40].

Всі зусилля Василя Гірного знайти в комуністичній Польщі своє місце серед письменників виявилися марними. Репресивна владна практика щодо української інтелігенції явно гальмувала і обмежувала такі заміри. Записи показують, що саме в той час появляється в Гірного думка емігрувати на Захід. Він старанно виловлює з листів Анатоля Курдидика і Івана Керницького діяспорні новини. Йому подобається їхнє суспільно-культурне життя, праця і дії в письменницьких організаціях, редакціях газет і журналів. З почуттям заздрости дивився на

[40] В архіві В. Гірного зберігаються з дарчими написами такі твори: І. Керницький, *Будні і неділя*. Нью-Йорк 1973; О. Тарнавський, *Життя. Вінок сонетів*. Філядельфія 1952; Його ж: *Мости. Поезії*. Нью-Йорк 1956; Його ж: *Самотнє дерево*. Нью-Йорк 1960; М. Понеділок. *Смішні сльозини*. Джерзі Сіті 1966; Його ж: *Зорепад*. Торонто 1969; М. Островерха. *Берегами мандрівки*. Нью-Йорк 1974.

збірки їхніх книжок, які йому принагідно надсилали. І без вагань вирішує назавжди покинути Польщу. Друзі обіцюють усяку допомогу. Письменник прискорює навчання англійської мови, вчиться щодня, засвоює лексику, читає. Під кінець лютого 1975 року, в своєму *Щоденнику* записує, що прочитав англійською мовою передмову до сонетів Шекспіра і далі повідомляє, «що збирається читати сонети» (див.: *Щоденник* – 14 лютого 1975 р.). Додаймо, що Василь Гірний мав природні здібності до навчання мов і в тому часі вправно читав твори французькою, німецькою і російською мовами.

Із усього було видно, що Гірний серйозно поставився до свого рішення. А щоб показати діяспорі, що його «творчі іскорки ще блимають» відкрито відгукується на книжку найпершого нью-йоркця Івана Керницького «Перелетні птахи»[41]. Цей рух уперед, навіть у рамках чисто нейтральних, був пов'язаний з неабияким риском (відомо, що публікації в діяспорній пресі піддавалися у тому часі жорстокій критиці). В діяспорі, однак, вона нагадала Федя Триндика.

Весною 1979 року, скориставшись короткочасною відлигою, Василь Гірний виїхав до Канади за запрошенням у відвідини сина Юрія, що мешкав у Едмонтоні. На якийсь час затримався, однак, в Торонті у Дарії Стасік – доньки свого брата Володимира. Ще не так давно, думав, що застане тут немало своїх приятелів, а й декого з родини. У двадцятих роках еміґрував до Канади його старший брат Юрій (жив в Едмонтоні), а після війни в 1958 році, виїхала до Торонта сестра Марія (1909-1968). Тут саме, за допомогою знайомих, прагнув на ново відкрити їхні сліди. На жаль, ні брата, ні сестри вже в живих не застав. Не вдалося йому побачити й Анатоля Курдидика, з яким вів дволітню переписку (1958-1960). Ще в 1960 році Курдидик виїхав з Торонта до Вінніпеґу. Недосяжними були теж Іван Керницький, Михайло Островерха, Микола Понеділок, що осіли на постійно в Нью-Йорку. З ними він зв'язувався лише за допомогою листів або телефону.

З кінцем квітня Василь Гірний, як сам згадує, почав писати листа до Михайла Островерхи, сповіщав, що упорядковану і зредаговану їхню кореспонденцію передав проф. Дмитрові Штогрину в Іллінойському

[41] Федь Триндик. *Молодий, многонадійний.*

університеті (він підготовляв до друку зібрані листи обох письменників). І саме тоді прийшла до Торонта вістка з Нью-Йорку, що 17 квітня 1979 року в Бруклині помер Михайло Островерха. Його відхід у вічність дав поштовх до численних скорботних згадок та оцінок цієї видатної особистости в українській еміґрантській літературі. З цієї нагоди появились теж роздуми, жмуток споминів Василя Гірного. Торонтонська газета «Гомін України» від дня 10 травня 1979 року помістила під криптонімом Т. П. (Твій Приятель – Я. Г.) спогад «Михайло Островерха. Жмуток споминів на могилу мойого дорогого друга»[42]. З нього довідуємося, що оба письменники зустрічалися на Лемківщині, вели з собою довголітню кореспонденцію (1959-1979), обмінювалися своїми книжками. В подяці Олени Островерхи (вдови) та Іванни Мулькевич – сестри з дітьми та внуками, опублікованій у червні 1979 року (Нью-Йорк – Торонто) крім багатьох учасників похорону, авторів посмертних згадок знайшлося й ім'я Василя Гірного.

Додому до Лемборка повертає Гірний доволі ослаблений, прискорений темп канадського життя його оголомшив. У загальному він був вдоволений. І перш за все для того, що йому вдалося прокласти шлях на виїзд його родини до Канади.

До Лемборка він вернув натхненний новим середовищем, психічно налаштований новими плянами і вірою в те, що може іще багато зробити. Часткові недомагання, які появляються вдома, пояснює трудами подорожі, змінами клімату і харчування. Але він вже не в силі, як колись, робити фіззарядку, їздити на ровері чи йти на довші «прогулянки». Хвороба явно йому дошкулює, виснажує сили. За кілька днів до смерти виїхав з Лемборка, де постійно проживав, до сина Марка у Ґданськ. Звідси швидка допомога забрала його до лікарні. Всі зусилля врятувати його виявилися марними. В неділю 5 липня 1981 року о пів на дванадцяту в полудень Василь Гірний помер.

У четвер 9 липня 1981 р. в обідню пору на старому Центральному цвинтарі у Ґданську зібралася родина і громадка місцевих українців. Похоронну церемонію в цвинтарній каплиці відправив о. Володимир Пирчак – парох з Кошаліна. У прощальному слові про Покійного над

[42] Т(вій) П(риятель). *Михайло Островерха* // «Гомін України». 10 травня 1979 р.

відкритою могилою була лиш невелика згадка про його письменницькі та громадські заслуги.

Ширше визнання Василеві Гірному як письменнику приніс мій некролог, що появився в «Нашій Культурі» у березні 1982 року, вісім місяців після смерти (він фактично вперше після війни відкривав маловідомі деталі з життя письменника)[43]. Корисною в його популяризації стає теж стаття «Василь Гірний» надрукована в «Українському календарі» за 1983 рік (стр.199-200) та коротке моє вступне слово до повісті «Розгублені сили», яка друкувалася у відтинках в «Нашому Слові» протягом 1984-1986 рр. Ім'я Василя Гірного входить щораз ширше в літературний обіг. Оглядові статті, інформаційні нотки про нього появляються в Україні, в Канаді і в США. Пам'ятає про нього і згадує у Львові колишній учень з Лемківщини Іван Щирба, педагог і журналіст з Нью-Йорка Володимир Барагура, односельчани із Заліської Волі Микола Слабак (живе у Слупську) та Іван Павлик.

Після смерти, брат письменника Володимир Гірний, неопубліковані рукописи, вирізки друкованих творів, зошит званий «Щоденником» (1974-1975), кілька листів, книжок і фотографій – передав мені. Але, це тільки частка цього, що надалі розкинене по широкому світі і, зокрема, у Львові, в партизанських архівах на Закерзонні, а також архівах його заокеанських колег, з якими йому вдалося нав'язати контакт після війни. Упродовж довгих років В. Гірний був під наглядом органів польської Служби безпеки. Там теж згромаджено окрему «течку», записано чимало матеріялу, який вимагав би додаткового огляду.

* * *

Коли сьогодні, з перспективи минулих літ, доводиться підсумовувати творчий шлях Василя Гірного, то по-перше, потрібно сказати, що час, коли жив і діяв Василь Гірний, не сприяв ані розвиткові його творчости, ані популярності. По-друге, слід зазначити, що усе життя він губив чи пак розгублював свої творчі сили. Втрачав їх, коли змушений був втечею зі Львова рятувати своє життя в 1939 році під час загрози з боку

[43] Я. Грицковян. *Помер Василь Гірний* // «Наша Культура» 1982. Ч. 1. С. 13.

московського большевизму, коли віддалений від культурного центру в Генеральній Губернії, втрачав енергію змушений працювати в 1941-1944 роках на посаді сільського вчителя. Не отримав теж реального шансу на своє існування і після війни в пеерелю – ховався по хатах і криївках, утікав від облав. А 1947 року, депортований акцією «Вісла», потрапив на „Ziemie Odzyskane" у гущу неприязних йому чужих людей і жив під постійною загрозою політичного тиску.

Творчість Василя Гірного тематично багатоманітна. Його спадщина – це головно фейлетони з тридцятих років друковані в галицьких газетах і часописах (1933-1940) та фейлетони друковані в 1960-1967 роках у газеті «Наше Слово». На повний голос ім'я Василя Гірного розславили знамениті, окремо видані в 1937 році у Львові «Літературні пародії». Підчас німецької окупації «Українське Видавництво» (Краків - Львів) випустило в світ дві окремі його повісті «Розгублені сили» та «Що діялося в селі Молодівці?». Але до ширшого читача вони не дійшли, їх розповсюдження перервали воєнні дії. Спорадично в різних роках і з різних нагод в окремих збірках з'являлися записані і впорядковані оповідання, новели, вірші. Василь Гірний, крім художніх творів, друкував у періодичній пресі репортажі, статті про Львів і життя української громадськости в різних регіонах.

Амбіцією упорядників було знайти все із творчого доробку Василя Гірного, переглянути десятки різних українських і польських газет та журналів. Наші пошуки виявилися надзвичайно плідними. У бібліографії письменника віднотовано понад шістсот позицій. Не все, очевидно, витримало іспит часом, та кращі його твори, не втратили свого ідейно-естетичного і пізнавального значення. І вони безсумнівно повинні ввійти в обіг української літератури. Спадщину цю повинен пізнати широкий читацький загал, як у Польщі, так і в Україні.

Слово від упорядника

Про особу й творчість Василя Гірного вперше прочитав у довідці, поміщеній у 1-му томі Української літературної енциклопедії (я вишукував письменників родом із Надсяння), але її зміст не спонукував до глибших студій над тим письменником. Про першу книжку В. Гірного *Пародії* автор статті висловився як про твір, в якому, цитую: *висміяно обмеженість і претензійність поетів буржуазно-націоналіст. спрямування*. Тому теж, не маючи доступу до видань Василя Гірного й можливости наочно перевірити правдивість тих слів, залишив цікавитися ним. Ситуація радикально змінилася, коли мій перемиський приятель Ярослав Леськів привіз мені із львівських святкувань 750-ліття міста гарний книжковий презент: *«Дванадцятка». Антологія урбаністичної прози*. Наймолодша львівська літературна богема 30-их років XX століття. «Піраміда». Львів 2006. Авторський проект Василя Ґабора. Серед надрукованих у антології авторів знайшовся член «Дванадцятки» Василь Гірний. До речі, Ярослав Леськів своє дитинство провів у Лемборку, місті в якому довгі роки проживав Василь Гірний, він і зберіг у пам'яті постать письменника.

Після прочитання антології вирішив поділитися своїми заувагами з читачами «Нашого Слова» й написав оглядову статтю, в якій висловив побажання підготувати до друку збірник творів Василя Гірного[1]. Ще у листопаді 2006 р., до появи мого огляду на антологію *«Дванадцятки»*, просидів над річниками старих перемиських газет, яких залишки збереглися у Перемиському музеї, й куди «попали» із бібліотеки кустоса о. Василя Пинила (пом. у 1946 р.). У газеті «Бескид» за роки 1931-1933 (збереглася не повністю) знайшов цикл 15 фейлетонів під заголовком *Що пише Федь Гонибіда*. Виявилося, що вони дуже цікаво написані, а

[1] Див. В. Пилипович, *На полях прочитаного* // «Наше Слово» 19 листопада 2006 р. № 47 (2572).

їх особливість полягає у тому, що вони написані надсянським говором, який для Василя Гірного був першою мовою.

Аж ось несподівано 15 травня 2007 р. подзвонив до мене пан Марко Гірний з Канади з питанням, чи це правда, що я збираю матеріяли про його батька й пляную видавати книжку його творів, бо такі інформації він отримав від своєї племінниці з Ґданська пані Христі Костик. Я відповів, що коли б була надія на фінансування такого проєкту, то я інтенсифікував би свої пошуки за відповідними матеріялами. Тоді пан Марко задекларувався зібрати потрібні кошти на видання такої книжки. Тоді теж я звернувся з проханням до доктора Ярослава Грицковяна, який особисто знав письменника й у своєму доробку має літературознавчі праці про нього, написати вступну статтю до плянованого збірника, що й було зроблено.

Така ось передісторія виникнення книжки, яку Шановний Читач тримає у своїх руках.

*

Збірник писань Василя Гірного відкриває вступна стаття Ярослава Грицковяна ***Василь Гірний*** *(Літературно-критичний нарис)*, в якій автор, що важливо підкреслити, подав точні біографічні та бібілографічні дані про життя і творчість В. Гірного, – бо ж деякі інформації подані у найновіших енциклопедичних виданнях є неточні[2].

Основний корпус творчости Василя Гірного становлять фейлетони. У цьому жанрі автор почав свою літературну творчість у 1931 і завершив її у 1967 році. Тож не дивно, що саме фейлетони відкривають збірник творів В. Гірного, – вони тут складені за циклами й часом їх надрукування. Як фейлетоніста, цікавили Гірного не тільки буденні справи, побут чи теж ментальність людей 30-их років XX ст. в Галичині, – він проявив себе тонким критиком і рецензентом української, польської, европейської та світової політики. Чимало текстів, що вийшли з-під

[2] Див.: *Hirny, Vasyl* // Encyclopedia of Ukraine. Vol. II Edited by Volodymyr Kubijovyč. Uniwersity of Toronto Press. Toronto Buffalo London [1988]. P. 154-155: Василь Габор. *Гірний Василь* // Енциклопедія Львова. Том І. За ред. А. Козицького та І. Підкови. «Літопис». Львів 2007. С. 520.

пера Гірного-фейлетоніста, зберегли до нині свіжість і оригінальність, вони залишаються знаменитою ілюстрацією порядків, що панували у 30-их роках у т.зв. II Речіпосполитій, зокрема у національному питанні й дотриманні демократичних норм, які формально деклярувалися політичним елітами тої країни.

В. Гірний, в залежности від того, кому адресувалися його твори (селяни, жителі міст, зокрема Львова і Перемишля), підписував їх різними псевдонімами: Федь Гонибіда, Панько Грушка, Федь Триндик[3]. У підпіллі на Надсянні 1945-1947 років він був Федь Твердий, у повоєнній Польщі – Панько Щипавка.

Гірний дебютував 1931 р. у перемиському тижневику «Бескид» циклом фейлетонів *Що пише Федь Гонибіда*. Цикл цей написаний надсянським говором, до якого автор буде ще не раз вдаватися. І так наступний цикл *Що мовит Панько Грушка*, написаний також по-надсянському, – друкувався 1933 та 1936 р. у львівському тижневику для селян «Народня Справа». Зрештою, використовування живого, народного мовлення має свою традицію в українській фейлетоністиці, зокрема живу в Галичині[4]. Далі йдуть фейлетони Федя Триндика, що друкувалися у львівській пресі 1931-1939 рр.: у щоденнику «Новий Час», тижневику «Народня Справа», сатиричному місячнику «Комар», календарі-альманасі «Золотий Колос» (всі ці видання виходили у концерні Івана Тиктора «Українська Преса»). Тим псевдонімом автор підписував теж свої фейлетони, що друкувалися у 1941 р. в газеті «Краківські Вісті». У літературній спадщині В. Гірного-фейлетоніста, Триндиковий доробок найбільший, але заодно і найменше рівний, тому до нашого видання вибрали ми тільки найцікавіші фейлетони.

Деякі тексти В. Гірного зазнали втручань польської цензури, напр.: *Що мовит Панько Грушка* // «Народня Справа» 1933, 24 грудня. Ч. 51 (273). С. 4; *«Якби всі тримались купи»* // Там само. С. 7; *Буря* // «Новий

---

[3] Псевдонім Триндик виводиться від слова *тріндикати* – невміло або недбало грати на щипковому інструменті; невпинно говорити; нічого не робити. Див.: **тринди** // Етимологічний словник української мови. Том п'ятий *Р-Т*. Київ 2006. С. 639.

[4] Див.: п. Марцинняк. *Вибрані твори*. [Львів 1991]. Збірка фейлетонів Богдана Волошина, написаних львівським балаком, що друкувалися у львівській вечірній газеті «Ратуша» з жовтня 1990 по травень 1991 років.

Час» 1938, 7 жовтня. Ч. 222. С. 6. У нашій публікації деякі з них подані у авторській версії із перед-цензурних примірників тих видань.

Окремий цикл у збірнику становлять фейлетони підписані псевдонімом Федь Твердий, що друкувалися у підпільному журналі УПА на Надсянні «Лісовик» 1945-1947 рр., – вони теж написані надсянським говором. У нашій публікації їх передруковано повністю із «Літопису Української Повстанської Армії». Том 16. *Підпільні журнали Закерзонської України 1945-1947*. Ред. Петро Й. Потічний. Торонто 1987.

Корпус фейлетонів завершують тексти Панька Щипавки із варшавського тижневика «Наше Слово» (1960-1967), «Українського календаря» (Варшава 1962, 1966) та антології «Гомін» (Варшава 1964).

В окремий розділ виділено літературні пародії Федя Триндика, – відкриває його передрукована повністю, єдина, видана до війни літературна збірка В. Гірного, що вийшла друком у Львові, здається у 1937 р.: Федь Триндик, *Літературні пародії: Шаржі. Епіграми. Гуморески.* Видавництво «гумор і сатира» [без місця і року видання]. Стор. 31 + 5 ненумер. Обгортку рисував Лев Сенишин. Друкарня «Слово», Львів, вул. Чацького 6. Тел. 276-24.

Наприкінці книжки, 4 сторінки займають реклами 12 українських фірм та їх виробів, і як можна здогадуватися, саме вони були спонсорами книжки В. Гірного:

– «Зоря» О. Левицький і С-ка. «Елєґант». Крем люксусовий. Паста до взуття...

– «Карпатія» Українське товариство взаїмних обезпечень на життя у Львові, Ринок ч. 38.

– Суспільний промисл. Кооп. Фабрика домішок до кави.

– «Дендра» Фабрика деревляних виробів. Інж. О. Онисько і С-ка. Львів, вул. Потоцького 58а.

– «Ергон» Вирібня радіоприймачів. Ергон тип: народній з українською скалею 110 зол. Львів. Потоцького 58.

– «То-п» одинока у Львові українська вирібня паперового опакування. Одинокий український склад паперу!

– «Альое» хемічно-косметична фабрика. Сп. З. О. В. поручає: пасту і порошки до зубів, крем натовщений, крем під пудер, шампуни, вазеліну, пудри...
– «Е-comp» будови елєктричних уряджень, інсталяції світла і моторів, достави елєктричних машин, направи моторів й ін. елєктричних злагод.
– «Базар» Українська ґалянтерійна кооператива. Поручає: панчохи, скарпетки, рукавички, жіноче й мужеське білля, трикотажі, краватки... Львів, Руська 3.
– «Золотий Колос» Механічна пекарня. Кооп. з обм. відп. у Львові, Янівська ч. 77.
– «Мота» хемічна вирібня. Виробляє: порошок до прання, вивариювання білля... Львів, Пєрацького 38. Телєфон 268-56.
– «Пласт» порошок до печива, суничний цукор, ваніліновий цукор, малиновий цукор, цитриновий цукор, олійки до печива – жадайте виробів Кооперативи. Львів Городецька 95. Телєфон 200-20.

Тим, та іншим львівським фірмам, В. Гірний присвятив один зі своїх фейлетонів *Небуденний патріот.* Крім того, у цей розділ включено окремі пародії В. Гірного, між іншим – *«І те і тамте»...*, що є пародією на твір Святослава Гординського; *На фонетичну тему*, в якій автор спародіював русифіковану мову Олега Ольжича та Олени Теліги; *Шевченко перед жюрі*, що є пародією літературознавчих поглядів провідних львівських критиків 30-их років.

До корпусу малої прози входять твори надруковані у львівськім місячнику «Літопис Червоної Калини»: цикл *Воєнні усмішки*, оповідання *Березневе повітря*, гуморески та новела *Боягуз*, що з'явилася друком у львівському місячнику «Наші Дні» (1942, ч. 13), – був це єдиний на окупованій німцями території Галичини літературно-мистецький журнал. Прикладом творчости В. Гірного у жанрі репортажу є автобіографічна *Моя ескапада у Францію* («Новий Час» 1934 р.), спогад *Свят-Вечір в копальні* («Неділя» 1934 р) та дуже натуралістична *Мандрівка по львівських сутеринах.*

Збірник завершує єдиний великий прозовий твір Василя Гірного – роман *Розгублені сили*, виданий друком у Кракові 1943 р. в дуже заслуженому для української культури часів війни «Українському Видавництві».

Спеціяльно для потреб читачів складено *Матеріяли до бібліографії Василя Гірного*, хоч упорядник має свідомість, що тут зафіксовано не все, що вийшло з-під пера Василя Гірного.

*

У ході переписування текстів Василя Гірного, мій комп'ютер сигналізував усі лексичні та граматичні особливості мови автора, їх незгідність із сучасною українською мовною нормою (і не йдеться тут про тексти написані надсянським говором, але галицьким варіянтом української літературної мови). Все ж таки я ці особливості зберіг, вважаючи, що тим способом читач зможе відчути дух галицької мовної культури 30-поч. 40-их років XX ст., бо як недавно зауважив публіцист молодшої генерації Юрко Прохасько – ця мова уже мертва, а підтвердженням цього факту є хоч би така ось лексикографічна публікація: М. Я. Левицька, *Словник мовно-літературної практики часописів Львова (20-30 роки XX століття)*. Львів 2007.

Увагу читача напевно притягнуть теж мовні особливості фейлетонів Федя Гонибіди, Панька Грушки та Федя Твердого написаних стилізованим надсянським говором. Коли вперше читав їх у вересні 2006 р. відчував, що дозволю собі так сказати, велику мовну приємність. Для мене ці тексти не є якимось мовним експериментом, бо цю мову я чув і чую від моїх знайомих з перемиського Засяння, вона живе у Перемишлі, а її торську відміну зафіксував недавно покійний вже Олекса Костик у *Оповідках торських оригіналів*[5]. Зацікавлених ближчим ознайомленням із надсянським говором, відсилаю до недавно виданого збірника діялектологічних праць Марії Пшепюрської-Овчаренко *Мова українців Надсяння*, що вийшов у Перемишлі 2007 р. Натомість така цікава тема як «надсянський говір у літературі», жде ще на свого дослідника.

---

[5] О. Костик, *Торки. Село з-над Сяну*. За ред. Б. Гука. Перемишль 2003. С. 139-147.

Інші мовні асоціації викликали у мене фейлетони Панька Щипавки, лексичні особливості тих текстів пригадали мені мову вчителів лігницького ліцею, з якими від кінця 60-их років я мав змогу часто спілкуватися. Мовний стиль Панька Щипавки був у значній мірі продуктом живих контактів української інтелігенції з радянською Україною, а зміцнювали його щорічні літні поїздки вчителів до Києва на мовні курси. У цих текстах є теж чимало елементів побуту, питомих для ПНР-у, тож фейлетони Панька Щипавки мають також вимір фактографічний, і як жоден інший текст, що вийшов з-під пера українських літераторів того часу, віддають суть «епохи соціалізму».

Ото ж у передрукованих в збірнику творах Василя Гірного, збережено повністю лексику і правописну систему, якою послуговувався письменник за увесь час свого творчого життя. Вона, хоч й відбігає від сучасних норм, віддає мовний колорит епохи й місць (Львів, Перемишль), в яких ця мова функціонувала, натомість редагування знищило б ці особливості. Зберігаємо теж написання назв часописів: «Новий Час», «Народня Справа», «Краківські Вісті», «Наші Дні», «Наше Слово», так, як вони виписані на віньєтках тих видань. Примітки В. Гірного позначені зірками, натомість упорядника – цифрами, або у квадратних дужках.

Ідею видати книжку з творами Василя Гірного підтримав пан Ярослав Грицковян, який допоміг мені зібрати деякі публікації В. Гірного. У реалізації цього видавничого проєкту допомагали теж пані Христя Костик з Ґданська, племінниця письменника та його внук пан Святослав Гірний зі Львова.

Особлива подяка належиться Дирекції Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Національної академії наук України за копіювання і дозвіл на передрук величезного корпусу текстів Василя Гірного із міжвоєнної преси, що зберігається у відділі україніки цієї ж бібліотеки.

Дякую моєму синові Денисові за допомогу у збиранні й копіюванні текстів В. Гірного, що знаходяться у Бібліотеці Яґеллонського Університету в Кракові.

Дякую панству Катерині і Михайлові Козакам з Перемишля, за можливість користуватися їх повним зібранням видань УСКТ, зокрема річниками «Нашого Слова», в якому надруковані твори В. Гірного.

Пан Михайло Козак виявився теж добрим знавцем реалій культурного і політичного життя українців у ПНР 60-их років, сердечно йому дякую за надані мені консультації, також і п. Іванові Павлику, односельчанину та приятелеві Василя Гірного.

Що пошуки за текстами Василя Гірного на сторінках львівської преси не будуть простими, передбачив сам автор ще 1931 р. у фейлетоні *Анонси*:

> Деколи (як ось в цьому випадку) ви стратите орієнтацію: де кінчиться стаття, а де зачинається анонс. А може то всьо стаття? А може перше анонс, а друге стаття?

Але мені якось вдалося, дякувати Богові, впоратися з тими труднощами.

Що пише Федь Гонибіда?

Фейлетони

1.

Хвальна Редакціє!

Не дивуйтеся, що я морочу вам голову мойов писанинов. Я вже давно був зарікся і писати і читати ті ґазети, бо то іно гавкают єдні на других і пишут таке, же пожалься Боже читати. Але як я перечитав «Бескид», то собі міркую, слава Богу, же ми раз дочекалися своєї щиро католицької ґазети, треба конче щось написати. І добрести зробили жестеся перебрали з того Львова до Перемишли[1], бо тамтими роками ніхто не чув у нас, що якийсь там «Бескид» еґзистує, а нині рахувати нема села, жеби бодай єдного нумеру не було, хиба десь в мостиськім повіті, де давно фуяри робили, а нині люди вийшли на сьміх, бо їх фуярами називають. І гадаєте же то неслушно? Цавком справедливо, бо там ше є такі села шо не читають зі всім нічого. Бо то я сам, вибачте і не смійтеся, походжу з того повіту і найліпше знаю, як і шо там ся робит. Коршма на коршмі, трафіка[2] на трафіці, хлопи пют як шевці і нарікают на біду. А ґазети, кажут, нам не треба, бо як шо ся притрафит то в коршмі всьо знают найліпше або баби від ворожки довідаются. А вот яка публіка була з неділі в єднім селі. Знайомий ґазда і до того письменний пере на воді шматє. Я іду і очам не вірю, він чи не він. Все бувало прахтикує і других розуму вчит, за виборів зі сельробами[3] руку тримав, навіть казали же єго на посла мали вибрати. А ту він шматє пере. А щож єго жін-

---

[1] Католицький часопис «Бескид» виходив у Львові спочатку як двотижневик (1928-1930 рр.). Від 1 квітня 1931 р. редакція часопису переїхала до Перемишля, й тут газета виходила вже як тижневик. Головним редактором був о. Онуфрій Орський.

[2] Трафіка – невелика крамниця, в якій продавалися основні продукти, алкоголь та тютюнові вироби.

[3] Сельроб – Селянсько-Робітниче Соціялістичне Об'єднання, – українська політична організація софєтофільського напрямку, заснована у Львові у 1926 р. Закрита польською владою у вересні 1932 р.

ка робит? питаю в другого. А той пст! тихо! каже, що ви знаєте? Він ту праником шматє пере а тимсамим праником єго жінка в хаті так періщит по писку, шо аж страх збирає. А всьо през тоту політику розумієте і тоту «Силу»[4]. Десь то зворохобили, жебися підписав на той сельроб то дістане єгомосців[5] ґрунт забездурно і він так зробив. А тепер по виборах, як дістав іно єден голос в селі то так му стало маркотно, жи си не може місця знайти зі встиду. Ну тай жінка над ним старшує, бо вона му добре радила, а він не послухав.

[4] «Сила» – совєтофільський тижневик, виходив у Львові в 1930-1932 рр., закритий польською владою.

[5] Єгомосць – народна назва греко-католицького священика.

2.

А ведлуґ тих фуярів, шо я вам писав тамтой раз, то вони можутьсі притрафити і в єнчім повіті, дайминато в рудецькім. Єден знайомий оповідав мені за декотрі села таке, же вони пасувалиби цавком добре на мостиські фуяри. Бо наприклад в Вощінах не можуть дійти до ладу з кооперативов. Вічно манка і манка, всі би були директорами і справниками а з того вийшло так, же тепер коло кооперативи зачинают будаки рости. А які там нашаки в селі, аж по ґазетах пишут за них, бо сі ножами ріжут на весілях. А всьо през тото, же мало читают доброго. «Сила» йде за дурно щось на три хати, а «Бескид» читає іно двох чи трох а решта читалиби але забездурно. Єден бештифрант каже, же любит іно такі ґазети, же то обіцюют войну на завтра, аби чуже можна легким коштом придбати. Навіть єден поважний ґазда, же рахувати повинен би другому дати добрий приклад, бере тоту «Силу». Але повідают же від часу, як му напакостили в поли такі, яких «Сила» захвалює, взєв собі вонкір на неї і не хоче її читати. Може аж тепер переконався на своїй шкірі, до чого веде большевицька ґазета.

Хотів я вам ше сказати, жесі вибираю до того Цимбалка[1], що вчився в Перемишли, в школах, жеби людям давав читати «Бескид» і єнчі добрі ґазети, бо там замножилися такі сельроби, же єдного за другим пакують до криміналу. І жеби хоць було за що, то варта посидіти, а то за большевію. Аж мене бридь бере на тих дурних наклеєвських[2] ковтунів.

---

[1] Мова йде про Семена Цимбалка (1900-1970), – випускника Перемиської ґімназії, інженера будівельника. За прокомуністичні симпатії звільнений з роботи проживав у рідному селі Накло. У 1933 р. еміґрував до СССР. Після війни проживав у Львові.

[2] Тобто жителі села Накло, що на Перемищині.

3.

Не можу пережалувати шом сі вибирав до того Накла, бо там вам така шалапутні, же най Бог карає. Ледвом сі допитав до мого знайомого. Заходжу на вобістє, а там богацтво неякебудь, стодоли стайні і навіть люзьний правет а хата то ніби така з вашеці, ніби зівсім панська. Гей, міркую собі, колижто мій бідачок доробився такого ґосподарства, чейже не з того кавалка мізерії, же му няньо лишив. Мусів си напитати якусь єнчу прифесію. Але заким то всьо повобзирав, аж ту виходит з хати молодий ніби парубок, ніби ні, без вусів, але таке то марне, якби не з того хліба, видно же му не плявдує[1]. Відразу виджу, же то якийсь чужий чоловік, і же мя зле справили, але юш не випадало сі цафати[2] і я зняв капелюх тай по нашому: Слава Ісусу... А він добрий день, добрийдень, а чого ви собі бажаєте товаришу? Мене аж кольнуло. Якто юш сі свтидає повісти: Слава на віки, тай ше мене старого прозиває товаришом. А до хати не запросит; от гордий богач. Южем таких богачів видів в Купновичах[3], же то до бідного: товаришу і товаришу, жебисі записати до радикалів на виборах, а так то хлопа за ніц мают. Ци ти пташку не будеш такий – міркую собі. А ту дивлюсі, а в нього руки біленькі, роботи видно не знають, на ногах панські черевики аж сі світять від шварцу, на блюзці червона полятичка а коло неї такі два молоточки, як большевики мають, а в кішінці фустинка, жеби було в що висікати ніс, як треба, ціла червона, тай краватка червона. Десь єм такого видів, але не можу си вшубати. Але треба щось відповісти. – Знаєте, пане, кажу – я помиливсі, бо ви не той Цимбалок, же я єго знав, тамтой був дяк і зівсім на вас не подобав. – А він ніби солодко до мене: – Та нічого, нічого, але ви повинні раз знати, що робочий народ не признає ніяких панів ані дяків. – То ви ніби робочий – кажу. – Ну, ну і в

---

[1] Не підходить (надсян.).

[2] Повертатися (надсян.).

[3] Село в Рудецькому повіті.

нас такі фільозофи були, але єдні померли, а другі вже давно змудріли. Бувбим го до чиста спублічив, але не випадало, бо то на єго вобістю тай я пішов.

Якби не якийсь добрий чоловік, шо мене сіпнув за руку то бивбим собі з тим товаришом ше поговорив відважніше з дороги. Але той каже – ходіт, шкода кужде слово, вам не треба було йти сюдий, а ту вас якісь пашішери вирихтували. В нас – каже – таке сі тепер робит, же встид очі показати на чужі села. Вот видите тих кавалєрів, як вони повбирані, шапка на бакір, дзиґар[4] в зубах. Без тиждень мамі єйці краде а в неділю тютюн купує. А гадаєш, же го зобачиш в церкві? А якже! То самі мудрагелі і сельроби, а як шось до чогось, то дурний як чобіт з лівої ноги. І шо то з того виросте?

[4] Цигарка (надсян.).

4.

Потому випровадив мене той наклєнський ґазда гет далеко за село і ще довго цабанив на ту молодіж же сі так марнує. Найгірше – каже – ті кавалєри, на строї потрібують, а в дома нема позакудий, тай крадут. Жадна комора сі перед ними не встоїт, тамтої суботи то вам випилували в їдного ґазди грубші крати як ті, що в криміналі. І гадаєте, шо їх злапали? А якже, смолу горячу! А той жесте з ним сі тепер перемовлєли – каже далі мій ґазда – то цілий комендант. Сам ніби не краде, але каже сі записувати дотих, як їм мовіт, сельробістів. Гадалисмо, же буде потіха з тих шо до школів ходіт. Але де, всьо на ніц. З других сел рахувати повивчовувалисі на люди, або на великі ксьондзи, як вот на Баричи[1], а наше не має щєсті. Єдна баба тігнуласі з востатного, і експенсувала такі кошта на сина в Перемишли, же пару морґ полі купивби, а він сі скумпанував з якимись жидками тай го вигнали на штири вітри. Тепер сідит в хаті і ані на ґрунті робити, ані паном бутіі, а баба кудий ходит, тудий плаче. А знаєте, всього наробив той люципер від сельробістів.

На то всьо випадало якось потішити того ґазду і шось му порадити. Не журітся – кажу – нема злого, жеби го не можна направити. Зберіться до купи, ви старші, і радьте якось, жеби з тих малих хлопців шось виросло доброго. «Силу» гоніть зі села як заразу, бо від неї ціла біда, а купуйте зато «Бескида» і єнчі добрі ґазети. І витігнувєм з кишені «Бескид» тай даю. А він глипнув очима, похвалив собі, сховав під сірак тай ніц. А я дивлюсі, шото далі з того буде, бо він навіть не дякує, так якбиму сі ґебірувала[2] ґазета. А ти поґанській сину – кажу му – то ти гадаєш шо то «Сила» і забездурно брабвис! Тотакєсьсі зложив ладно, так ніби всьо розумієш звідки зло, а ту за добру ґазету жалуєш тих 20 ґрошів. Ти малошо ліпший від тих ваших сельробістів. Ого! знаю я таких забездурків. Аґзум давай гроші або відай ґазету! Такємго знаєте скуніру-

[1] Барич, – село на Перемищині.

[2] Тобто *належала* (з німецького Gebühr).

вав, аж ми самому було неприємні. Але ніц не жалую бо нашого брата треба счєста счесати, бо він інакше не розуміє. І знаєте, же то помогло. Сват шусть руку до кишені і заплатив 20 ґрошів. Хтів ше заплатити на мої руки на цілих пів року, жеби му йшла ґазета през почту, але я му сказав, шо то до мене не належит і най вишле за рецепісом[3]. Юш му било маркотні далі говорити, бо очима водив на боки, а потому ми сі звіншували воба і я пішов просто до Перемишли.

[3] Тобто за зворотною посилкою.

5.

Южям був на дорозі до Перемишли алем си поміркував, же так голіруч годі сі вибирати до міста на нинішний чєс. Всі ґазети пишуть, шо по містах велика нендза[1], люди не мають шо їсти, врєдникам вубтігають пенсію, склепи банкєтеруют. На ґмінній[2] канцелярії є оґлошенє[3], жеби сі складати на безроботних, а ту ше заповідают, же і білєта на колії мают подорожіти і марок на листи, а всьо на ту нендзу же в місті. Ну, гадаю си, як то випадає ґосподареви іти з нічим до тих бідаків. Хоць вони того не варта, але сумлінє наказує бідного запомочи. Тай рахувати мене всюди знают, по канцеляріях маю ріжне дочинені і куждий дивитсі, жеби му шось всунути в жменю. Я сі розмислив і завернув на своє село.

Ледвом сі показав до хати і розповів, шо хочу робити, а моя жінка, Марина, як всєди на мене, як не зачне цабанити, а ти сякий і такий, тобі фіґлі в голові, а мене люди на публіку піднимают. Давбис юш раз покій тій політиці. Ту в селі є бідніші як по містах і їм варта дати, бо на жнива поможут в поли тай все рахувати свої. А тебе куртит запомагати тих дармоїдів. Ней си карки крутіт, як наґосподарили, так мают, най трохи покушіют тої біди, а тебе шо то вобходит? Шкода же читаєш по тих ґазетах ас цавком дурний! То ти мислиш, же там зіправді така нендза? Ну, ну! То хіба дурному повідай! Тамтого тижни як ям винесла на торг молоко, масло і трохи вогірків, то гадаєш же сі так рвали за тим. Приходили єдна за другов ті пані і фурт си кривдують, єдній масло старе і смердит, другій молоко з водов. Кажу їй, шо там води ані каплі, а вона іно носа задре і нипає далі до других. А на вогіркі навіть сі не подивит жадна, юж їм сі переїли. І кажут, шо в них біда.

---

[1] Нужда (надсян.).

[2] Громадській (поль.).

[3] Повідомлення (поль.).

Зачинаю моїй Марині персидувати[4], же той кризус зробивсі десь на тижни і же то не є ніякий шпас[5], бо люди гинут. Якось ям її удобрухав так, шо спекла пару бохонців хліба, дала трохи масла і ше дечого на дорогу. І такям поїхав до того Перемишли.

[4] Пояснювати (надсян.).
[5] Жарт (нім.).

6.

Кажу вам, шо моя баба мала рихт[1], же ми не радила їхати до Перемишли. Шкода було цілого заходу і тих кілька злотих на білєк. Бо іно якїм ішов від колєї, витігаю добрий кусень хліба і даю дідови, шо просить на тритоарі, а він сі так скваців, якби го хто під зьобро[2] шпиґнув[3] тай каже «дайцє пари ґроши, ґосподажу а я си сам купім»[4]. Аби тебе заморило – міркуюси – то ти такий пан! І пішовєм далі. А ту на місті годі сі пересунути, така вам харамха народу, всі спацирують то там то назад, їдні ґерґочут, другі сі підсміхают, а всьо вистроєне подлуґ моди, ціжемкі виґрянцовані[5], запітки на ґумах[6], же як іде по каміню то іно чути, як подешвов калатає, а вобцаса так якби зовсім не мав. Найгірше то мене по души дерут ті пані. А ви мислите, же то так легко спізнати, котра дівка а котра баба? Всьо замаш спідниці поколіна, руки голі, волосє підстрижене гей у якого фіфака, писок намальований як у жидівського гамана, а помаду чути від кождої на кілька сєжнів гі той старий гній на господарській воборі. А які на них строї, сила то всьо коштує гроші, якби іно половину з того дав на бідних, тоби кождий мав по вуха. І таке то в містах безробоцє[7]. Заходжу до канцалярії ведлуґ позволєнства на представлінє до нашої читальні. Той врєдник[8] то рахувати старий знайомий, за войни то мене на кресло саджєв і навіть ми панькав а теперечкі якїм мруґнув очима, же не приходжу з порожними руками то як визіпив на мене вочи, аж ємся здумів. Ну, міркую си, же їм богато не повобтягали, коли сі так ще вонорую[9].

---

[1] Рація (нім.).
[2] Ребро (надсян.).
[3] Вколов (надсян.).
[4] Господарю, дайте, кілька ґрошів, я сам собі куплю (поль.).
[5] Взуття начищене (надсян.).
[6] Гумові підбори (надсян.).
[7] Безробіття (поль.).
[8] Урядник (надсян.).
[9] Шанують, поціновують (надсян.).

Іду злий як шандар[10], аж ту чую: «Як сі маєте Федю?» Дивлюсі а то старий камрат з войни. Він був за шмірака в нашій компанії і зо мнов добре жив. Жалуєсі, же го нагнали з колеї[11] за тото, же не зміняв метрики і тепер шукає роботи. То ви безроботний? питаю. А як так, то ходіт. І ми пішли на трактиєрню, я казав дати півкватирок моцної, виняв закуску а по тому пішли ми до єго хати. По дорозі здибалисмо того гадуката[12], же го на посла вибрали. А то раз мудра в нього голова. До нього сі сходіть наші як жиди до рабіна, як кому шо випаде ведлуґ політики. А як він ладні говорит на вічу, то варта послухати. Іно си їдну взєв манколію, же як зима так літо фурт кінчить о червоній калині. Такого то не жаль послухати, бо хрисцінинови[13] відийди і сон і голод, як він бесідує. Так я заніс мому камратови всьой хліб і масло, шо ми жінка надавала, таксі бідний втішив, же мало мене не обцілував. Такой переспавєм в нього ту ніч і тішивємся, жем поміг бодай свому бідному чоловікови.

---

[10] Жандарм (угор.).

[11] Залізниця (поль.).

[12] Адвокат (надсян.).

[13] Християнин (надсян.).

7.

На другий день була неділя. Рано томсі вобмив в кухни свіженьков водов, зимна така як з криниці, бо в стіні є помпа і сила хочу можу си напустити. Тото добре в місті – міркую си – а ту хлопови на селі йди в зимі по воду світами, намерзнисі, руки позаклікают як патики заки принесеш дві коновки, а в місті всьо під носом. Не мают шо робити тай безробоце. На ґосподарстві то напоїти худобину в зимі і наносити води то є пів дне роботи.

Поснідалисмо воба з комбратом і йдемо до церкви. Мав ям охоту вступити до Народної Канцалярії, босмо тамтудийка йшли, але си міркую, я того пана здибаю коло церкви то си побесідуємо, бо тиш хочу шось з політики довідатисі і розповісти на селі. Він певно мусит шо неділі рихтельні[1] ходити до церкви, бо чув ям, же на церкву на Засяню на колєктанта подавсі і з бляшанков ходит тай я хтівбим шось дати[2].

Під церквов дивлюсі а ту продают «Бескид» якісь молоді жваві хлопці. Довідавямсі, же то ті, шо вчаться на дяків. Так, то розумію! Ту вчуть любити свою ґазету і працювати для неї, як хто може, а то я знаю дяків, шо «Силу» читают, а на виборах за сельробами голосуют. Навітьбисте не вірили. Доходи з церкви бравби і вічні си маркує[3], же громада не хоче дати ґарців, а свої ґазети то ані сам не купит, ані другому не порадит. Такемси зробив постановлінє, шо як здибаю такого на якім селі, то му так виберу пса і ше го спублічу в ґазеті, же до судного дне буде памятав Гонибіду.

---

[1] Постійно (надсян.).

[2] У 1931 р. почалося будівництво церкви ОО. Василіян у Перемишлі на Засянні.

[3] Міркує (надсян.).

8.

В катедрі том був до самого полудні гет на всій відправі. Зі мнов сідів в лавці мій камрат, десь си мусів маркувати, жем го так довго витримав, бо в місті не привикли до того. Їм всьо аби раз два, бо зара го нуди берут. Таксамо з набоженьством. Котрий ксьондз правит раз два, то си хвалят, а на співану хвалу Божу або на всеночне то не зобачите богато, хиба самих старших з передмісті або таких, що служат, з інтеліґенції то хиба яку старшу вдову. Я юш нераз говорив з нашими панами, же то не є добре, що вони так сі борзо нудіт в церкві, шо жаден не вміє заспівати в крилосі ані навіть перечитати апостола, але вони си то все берут байбарзо[1]. Або ци то не стид, жеби провізорами були при катедрі самі бідаки, що то мают і так повно роботи в хаті, а з вчених жаден сі не замельдує. Не знати, ци му не плявдує кадило, ци може боїться, щоби му свічка не вобкапала бунди[2]. Ведлуґ того то на селі далеко ліпше, бо за провізорів берут завше порєдного господаря і він си то має за гонор. Є ту при катедрі церковні брацтва а мислите, же богато в них вчених панів або паничів? Ані єдного нема, бо ту є сповідь раз на місяць і ріжні відправи і фану треба взєти на процасію. А ту в місті то є такі мудрагелі, же купа люблєт говорити о тім, яка має йти в церкві відправа і на канонах церковних то сі розуміют, ба навіть біскупів учат, як мають розпорєджувати, а як щось до чогось то дурні як висічений обцас[3] з простого чобота, бо не знає, коли загасити свічку, подати кадило або задзвонити як треба. Казав ми мій камбрат же тепер то пів біди, але тому кілька літ то в Перемишли фурт[4] кричали і писали о тім, шо до них не належит[5]. Нині то навіть не люблят, як їм о тім згадати, кождий сі відпекує, а їх ґазета то зовсім збанкєтерувала[6].

---

[1] Байдуже (надсян.).

[2] Одяг (надсян.).

[3] Каблук (поль.).

[4] Постійно, без перерви (нім.).

[5] Мова йде про відкритий виступ частини української громадськости Перемишля проти рішення єп. Й. Коциловського увести в єпархії целібат.

[6] Мова йде про тижневик «Український Голос», орган національної думки, закритий у 1930 р. До ч. 49 за 1927 р. вийшов «Додаток до «У.Г. » який мав на меті інформувати читачів про відносини між єп. Й. Коциловським та укр. громадянством.

9.

В неділю пополудни запровадив мене мій камбрат гет за місто на військовий стадіон, шось таке гі[1] давнійше за спокою була райтшулі[2]. Сілисмо си воба на сідзені під дахом, а ту на дворі то вам чиста публіка. Ше як їм був малим хлопцьом то памятаю, як до Сондової Вишні приїзджела кумедія. Як хрисцінин дав шустку то хоць не жаль було сі подивити на ружні фіглі. А шо сі чоловік насміяв, же го живіт болів зо два дни. Там сі моцували ріжні бараби, кубіти ходили в хлопських нагавицях по дроті, їдні скакали, другі пурцлі перевертали в повітрі і таке, же годі всьо розповісти. А накінець, як сі виходило з буди то каждий шо виграв, їден щітку до вусів, другий люстерко або гребінь, а можна було витігнути і гармонію – і то всьо за їдну шустку. А ту на тоти змагані то шкода було ходити. Ше як ті хлопці бігали, хто борше долетить то ніби розумію, але шо там робили ті дівки? Ніби єдна з другов потрафлєє скакати, а то за ніц, бо скочит так, же хлоп далі плюне яксі закашляє. А то юш чиста публіка, жеби сі дівка вбирала в портинєта і так виходила межи люди. Таліяни[3] то розумний нарід, але не інтелігенція іно хлопи, бом читав же вони ломаками десь недавно понабивали голих панів і пані, шо то без стиду разом сі купали. Воно не шкодить, як сі дужіють молоді хлопці, жеби як прийде шось до чогось, були моцні. Але баби напів голі то хиба на то, шоби грішне старво[4] показувати. Най си так зицирують самі меже собою, але не перед людьми і то перед молодими хлопціма. Іно сі дивую їх татам і мамам, шо на таке дают позволенство тай тим рахувати старшим головам, шо тим комендерували. Вони всі потому си маркуют, шо молодіж сходит на ніц[5] тай розпуста сі ширит межи народом. А хто тому винен?

---

[1] Тут (надсян.).
[2] Школа кінної їзди (нім.).
[3] Італійці (надсян.).
[4] Стерво, тіло (надсян.).
[5] На ніщо (надсян.).

10.

Якєм заліз до того Перемишли так юш годі сі видістати[1]. Здибаюсі з тим то з тамтим, каждий добрий знайомий, їден з войни, другий з України, а третий то – вірте шо правду кажу – з криміналу. Бо то розумієте по войні, як хто не посидів бодай троха, то того заніц мают наші люди. Єдні хруньом[2] називают, другі лизуном, так шо чоловік не може сі вказати межи них, бо рахувати такого обминают, якби го сі бояли. І такогом здибав коло самого Народного Дому, босмо воба сіділи в їдній цимерці[3] ше тоди, як поляки робили перші вибори на Україні. Який він має фах, того вам не повім, але же сі вчив в школах то на дісьне[4], бо і параґрафи знає і в краватці ходит і в комнірку такім, шо горєчого зеліза потрібує.

Вийшло їх трох разом тай відразу до мене. – Такі якісь раді всі три, якби випили, але показуєсі шо ні, бо чого єнчого так сі тішили. І зачинают ми повідати, але таке, шо пожель сі Боже слухати. – Ци ви чули Федю, шо в нас за новина? – Ні – повідаю, та яка? – Наш – ту шепнув потихо – віриваєсі від Риму – то ми будемо тепер самі в собі. І ше далі говорив мій знайомий, а той другий, юш в літак чоловік, єдні мовлят му професор, другі директор, а єго все здибати можна на місті, фурт іно притакує і присігаєсі шо то правда вєрутна, а третий грубий і присадкуватий, то верещит на цілу ґавру, шо го було чути аж на Кругель[5]. А люди ідуть іно сі пісміхают. А мене аж подуші дере зі злости. Виджу, шо вони сі не стидают таке говорити тай я до них по хлопськи: – Ци ви подуріли? Шкода жести рахувати якась теліґенція, а не знаєте того шо мала дитина з катихизу. Якбим не питав, шо ви за пани, тобим вас

---

[1] Видобути (надсян.).

[2] Зрадник, перекиньчик (галицьке).

[3] Камера (нім.).

[4] Безсумнівно (надсян.).

[5] Кругель – село біля Перемишля, сьогодні у межах міста.

спуцував рімно[6] з болотом. Бо як ви смієте мислити в своїх капусцєних головах, жеби такі достойники покидали правдиву віру! Видно, видно, шо у вас віра то шось таке, шо можна коли хоче витавшувати в маґазині. Фе! встидайтесі! Певне вам наплів якийсь православний прибленда[7] і ви вірите.

Нацабанив[8] ям шо сі влізло, потому зібрала мене така злість, шом мало не плюнув в зуби тому, же сі ставив найвєнци[9], алем си поміркував – шкода нервації – і ям пішов гет.

---

[6] Рівно (надсян.).

[7] Приблуда (надсян.).

[8] Наклав (надсян.).

[9] Найбільше (надсян.).

11.

Нині том мав паскудний трафунок[1]. Здибаюсі коло редакції зі знайомим священиком шо там пише, бо пана редакторі юш місяць тримають в кримінали за ґазету[2]. Вони до мене: – Федю, біда з вами! За вами ту пантрують зі всіх боків, варуйтесі[3], бо як вас схоплять, то вас спацифікують на капуриц. – Як ям почув, же спацифікують, то ми кров зійшла в пяти, бо хто тоту пацифікацію видів, тому не треба мовити. Але сі питаю шо і як. Аж ям відітхнув, бо сі довідую, шо то якісь пані і єдин пан присадкуватий, але якийсь вострий, давно то такі за шандарів служили, фурт за мнов питают. Отець редактор поправили си вокуляри, бо сі тримают іно на скірці під вочима, і повідают, шо нема шпасу і треба аґзум[4] виходити з міста. Але поволи розповіли всьо до крихти. Якісь пані си міркують, жи я писав о тім змагані на райтшули і жем написав дівки, а то були панунці. Ну, ну, мовлю, а хто міг таке знати, шо то панунці? На чолі не стояло написане ані на плечах, на голові не мала капелюшка жадна, сила їх там було, кужда була така, як сі на світ вродила, і ней би ми мені який фільозоф повів, шо вона пані ци дівка. Не має права, бо від Пана Бога всі замаш єднакі. Але як сі розходит о гонор то я рахувати вмію кождого пошінувати і повічте їм, жеби сі не гнівали.

Ну, ну, Федю, повідають єґомосць, але ви там писали за якесь стерво. Ну і шо сі стало, ци кому коруна впала з голови? Як чоловік злосний то все всім повість так як не треба, а зрештов єґомосць знают добре, шо я сі не розумію на тих панських викрутасах. В них всьо не так як в людий: злодій дефравдант, вошуст то спренєвірці[5], той шо мордує забездурно то пацифікатор, а порєдний чоловік шо нічого не рушит то варят. Міркуйте, як хочете, а я таки стою на своїм.

---

[1] Випадок (надсян.).

[2] Мова йде про Євгена Зиблікевича, члена редакції «Бескиду», якого 2 листопада 1931 р. польська влада арештувала й через кілька місяців протримувала у львівській тюрмі.

[3] Вважайте (надсян.).

[4] Негайно (нім.).

[5] Спекулянт (надсян.).

12.

Хоцєнь ми було дуже маркотні, як доповіли шо якісь там збираютсі на мене, але я того не слухав і далім си ходив по Перемишли. А ту виджу такой не жарт. Стоюси з їдним коло зелізного склепу, з того боку зі затилі і говоримо о політиці, а чую заплечима голос: – Якся маєте пандзєю, ви знали Федька Гонибіду? Зараз вам дам, пандзєю, двайцять злотих, а набийте того Федя по – ту повів таке паскудне слово гірше від стерва – але так пандзєю, жеби не було тяжкого ушкодження тіла іно жеби раз перестав писати до того «Бескида». – А той їму відповідає: аво, хиба я дурень, самі прібуйте. Я слухаю того і аж ня кортит подивитисі, шо то за їден, бо зараз бим го завдав до сонду[1]. Але мій кумпан повідає: тс! Тс! Він вас не видит але ни дивітсі, нашо зачіпати біду, нех собі іде далі на чужі руки. Ледвом вітримав зі злости алем такой на силу всьо втохмав в собі. А тепер повідаю – навмисьне лишусі в Перемишли. І бувбим сі лишив, але як ми їґомосць їден а потім другий зачєли збирати, а потому ше вимазувати то, шо я написав, і шось си ніби маркували на мене, так я сі зара забрав на село. Як сі верну, напишу вам вєнци[2].

---

[1] Суд (поль.).

[2] Більше (надсян.).

13.

Я сі все любив сміяти з других, як оповідали, шо їм шось сниться, бом привик шо то іно баби мают сни і то не в літі іно в зимі, як є мало роботи. А хрисцінин як сі напрацює то спит як колода і жадна мара не чіпаєсі голови. Аж колисьто як ям приїхав з Перемишли то ми ся таке приснило, шо мушу то пустити до ґазети. Десь ніби я здибав того найвисшого комісарі від кошкрипції і він ми повідає: приз вас українців маємо самі клопоти. Зачєлисмо рахувати сила всіх душ є в цілім моцарстві[1] і на вас впало всього чотири тисячі[2]. Рахуємо ше раз і все то само виходит. І шо ви сі так шєрпаїте, автономію вам дай, школи дай, та кому коли вас нема? А ми тут мислили же Бог знає, яка вас сила. А я єму ніби повідаю – то всьо в сні – Слухайте пані комісару, шкода жести якісь школи скінчили а не знаєте, яксі то робить. І ям му розповів всьо до крихти. Тогди він ми мовит: Добре жесте ми то виклярували[3], треба буде якось так рахувати жеби сі кінь не сміяв з того рахунку, бодай так як сі на виборах робит. А потому він ми показує двайцять тисяч. А я знов: Та з того сі буде осел сміяти. І юш далі не памятаю, шо ми сі там плело, досить, же мя рано голова боліла довший чєс. А тепер як то кому розповідаю, то куждий каже: Е Федю, ви си все шось зновите, і не хоче слухати. А мені той сон фурт перед очима.

---

[1] Потуга (поль.).

[2] Мова йде про перепис населення у Польщі.

[3] Пояснили (надсян.).

14.

Не дивуйтесі, шом так довго не писав але був такий мороз, жи іно їден крок і бувби зо мнов капут. Зо три неділі мавєм таке безробоцє в постели, же най Бог боронит. Дохтори повідали, же то нова хороба ґрипа, шо то її недавно вигадали, записували яптику[1], а я платив і далі стогнав. І бувбим так скрипірував з кретесом[2], якби не сусід. Скочив на кони до цирулика в місті і привіз пів збанка півок[3], а такі вам як надягнені кужівки. Приставивємси з пєтнайцєк на крижі і то на дві вопади, і на рано якби руков відіймив.

Якям подужів та гайда зі сусідом на ярмарок до Мостиск. А сусід мав того дне щєсті як капелюх, бо продав кубилу за дванайцєть злотих і так сі втішив, якби му хто сто австріяцьких ринських втринув до кишені. Ото часи, міркуюси, але шо робити. Пішлисмо воба на то конто до трактиєрні загрітисі. Ані ми приз голову не прийшло, же ту може бути біда. Ледвосмо випили гарбати[4], а ту якась кубіта[5] під капелюшком, але таке чипірадло[6], же іно горобці страшити в коноплі і зачинає хвалити то нове право, шо то буде можна другий раз шлюб брати і розводитисі. І ше намовлєє свого кумпана, жеби сі з нею женив бо вона юш покинула свого чоловіка. А я юш не міг вітримати зи злости і далі до неї: А ти пудло мостиське, та подивисі до люстра, же навіть людського паркана в губі не маєш, бо ти іно їден зуб вистає, і ти ше других до гріха наводиш?! З того сі зробив великий рейвах, образа гонору і ніби я виступив проти польського права. Але же вєнци людий стояло за мнов і я якось сі вирвав ше заки прийшов поліцай. І хто знає, ци не дістану на тижни якого форлядунку[7].

---

[1] Тобто ліки (надсян.).
[2] Пропав з нічим (надсян.).
[3] П'явки (надсян.).
[4] Чай (надсян.).
[5] Жінка (надсян.).
[6] Опудало (надсян.).
[7] Позов, повідомлення (нім.).

Гет люди до чиста сходіт з розуму, анайвєнци ті шо в Варшаві. Їм сі захочує, жеби люди жили так гі[8] ті крілики[9] шо попід лаву скачут, нині жеби сі женив а завтра може повісти жінці адіє, будь здорова, шукай си єнчого. А шлюби то хочут жеби давали врєдникі в канцалярії так гі за позволєньом[10] пашпорт на товар. І поміркуйте ви, ци той що таке вигадав не має ґрипи в голові. Ябим му порадив, жеби си приставив з десять півок до чола, до пульсів і на потилицю, можеби привидів ліпше на той світ. Але не які будь півки іно конєчі з гребенями на хребті або такі старі жи то їх юш приставляли на три вопади, а на востанок старому жидови през халат. Така то перегризе скло а тєгни як помпа. Можеби тим мудрагелям троха того дурного волію з голови витігнула. Цирулик в Мостисках має їх повно. Ней страчу, пішлю до самої Варшави на власний конш[11] іно ми дайте гадрес[12].

---

[8] Якби, неначе (надсян.).

[9] Кролики (надсян.).

[10] Дозвольте (надсян.).

[11] Кошт (надсян.).

[12] Адреса (надсян.).

15.

Давно не бувям в Перемишли але тамтого тижни том мусів поїхати. Гадаюси, не треба сі нігде показувати, нічого не хочу видіти ані о нічім писати, жеби си занато не маркували на мене. Але не знаю, ци то такий трафунок, ци воно в тім Перемишли все таке же іно сі бют і сварєт за бездурно і роблєт пубілку на стид перед другими, бо навіть в Мостисках си кепкують з того Перемишли. Отже йду я, а тут гурма молодих хлопців юш добре під вусом з павками[1] в руках іде наперед і шось викрикає. Називают їх академікі нібито такі, же сі вчат на якісь академії іно шем не розвідав, де та академія в Перемишли є. Але здибаю єдного, же єго можна нераз видіти на жидівськім місті[2]. Він на перші вибори кандидував на посла від тої партії, же за неї тепер не чути, навіть єго фотоґрафії тогди розкидали по селах, іном си не вшубав[3], як сі пиїше. Але го не вібрали і гет спустив ніс. Повів ми шо то молоді поділилися на дві партії і десь єден чиркнув другого в потилицю а той взєв свою партію і тепер пішли робити зі собов порахунок. Навіть ям не мав часу спитати до якої сі тепер вписав партії а ту приступає до нас єден з тих старших і зачинає цабанити, же та молодіж трібує їх старих вчити політикі, шо ніц не розуміє і хоче жеби її всі слухали, а як ні то зара накивує пєстуком. Як зачєв бідькати, шо то сі таке поробило то я мовлю так: слуйте[4] пані мецияшу, вдертисі в груди і повічти, хто тому винен. А ви їх як провадили? Самісте тому пару років хтіли запорєждувати в церкві, кричалисте в казеті[5] шо тото не так, а тамто зле, куніруваліcте[6] тих, шо мают розказувати в церкві, а тепер си маркуєте, шо вас молоді не шінують. Вони вас ше не так возмут під ноги. Поміркуйте самі, ци те

---

[1] Палиці (надсян.).

[2] Мова йде про жидівський квартал у центрі Перемишля.

[3] Вгадав (надсян.).

[4] Слухайте (надсян.).

[5] Газета (надсян.).

[6] Критикувати (надсян.).

не рихт. А він зразу слухав, а потому ніби має якийсь інтерес і раз два будьте здорові тай пішов. А я си міркую: ой в тебе ше твердий карк, але почкай трохи а будеш видів, шо то всьо було зле.

16.

Тото безробоцє юш неєдного русина навчило розуму. Порахуйтеси, сила гроші давно експенсували[1] наші села на горівку на Різдво, а того року як на сміх. Знаю єдно село, же тамтого року купило сорок літрів чистої оковитки, а того іно пів літри всього і то купив якийсь з чужого села. Ше жеби люди закинули ту манорію[2] запиватисі на весільох, то булоби гей добре. Найліпше ми сі сподобали ті єґомосць зо Шприні[3]: як буде на весілю горівка, то плати за шлюб тілько а тілько, а як ні то я дам шлюб забездурно. І шо си мислите? Зпочатку люди платили і горівку і шлюб, а тепер на весілю не здибалибисте ані кроплі шпіритусу. І до того села зачинає вєнци «Бескид» йти і єнчі ґазети, а люди якби на світ привиділи. Таксамо гет закидують курити.

А тим безробітним в Перемишли то цавком так зле сі не поводит, як дайминато в селі, бо їм сакомпак[4] готове варене дають під ніс. На свої власні вочи видівєм, як їм видавали до шальок порєдну порцію а шкварки пливают як ходаки, іно то ми сі несподобало, шо цушпас дают разом до купи. Але як я до тої кухні трафив, то тиш варта штука і кавалок. Як ми повіли шо то на добромільськім тракті[5] том зразу не мав охоти йти, бом сі не хтів здибати по дорозі з тим, шо недалеко сідит. Ви го добре знаєте, бо си взєв такий вонкір на мене і на вашу ґазету, же аж страх бє, алемсі якось відважив. Шо ми зробит? – рахуюси, хиба ми в стодолі шиби повибиває. Овва, невидавсі. Іду я коло жидівської школи і міркую, кудий тоби крітати[6] на гайта ци вісьта. Але чую хтось кричит десь далеко: давай бльочок, дзяди до порєдку і відразум зміркував, шо то мусит бути тота українська кухні. Шем крітав зо два рази але зновєм

---

[1] Видавати (надсян.).

[2] Манера (надсян.).

[3] Сприня – село в старосамбірському деканаті, до 1931 р. парохом був о. Василь Крайчик.

[4] Даром (надсян.).

[5] Мова йде про вул. Словацького.

[6] Повертати (надсян.).

почув тойсам кубіцький голос і юшєм просто трафив. Дивлюсі а та пані так зі скриптури[7] читає, хто має брати, а потому ше часом повіст давай бльочок[8].

[7] Список (надсян.).

[8] Квиток (надсян.).

17.

Того разу том не мав щєсті в Перемишли і малом сам не дістав посади в криміналі. А всьо без тоту політику, же то фурт хрисцінина язик свербит, щоби повісти шо правда. Десь здибаю ту коло фаїрманів[1] старого знайомого Мацька Бриндзу. Він ше перд войни пристав до нашого села і страх як бідив а на передновок ходив по господарях за прошеним. Хто давав то добре а хто ні того обікрав або все шось напакостив. Дивлюсі тепер, а в нього на ногах ціжемкі[2] нові як з маґазину, мундур з ґудзиками, а випростовавсі як який кадет перед войни. Ото міркуюси на таких тепер рай, а давно ходив гі та кульбака. Якось сі звитав зо мнов ніби з ласки і зачилисмо си бесіду. Зійшлисмо на старі часи. Зачинаю цабанити на ту нинішну біду і на той же му мовіт кризус а потому скортіло мня повісти: нема то як за небіщика цісарі, то то було фай на світі а дурні люди си маркували. Коби му Бог дав царство. І шем говорив шось але не памятаю. А він слухає, слухає а потому як не скричит: що? то ти Федю захвалюєш цісарський жонд[3], тиби хотів заборчого паньства[4]. Почкай я тебе навчу. Хопив мене за полу і тєгни на магістрат. Прошусі шо я так не мислив, але до нього якби шось приступило, не дає до себе слова промовити. Га, міркуюси, нема шо, треба посидіти в криміналі цавком за бездурно. Взєвємси на відвагу, або то їден нині за бездурно сідит? Зачєли писати протокула. Назвіско?[5] Питают. Повідаю як і де сі вродив, а вони пишут: Теодор Ґонінендза вєсь[6] Сьмєрдзіворкі то ніби Передриміхи[7], бо я звітам походжу, як хочете знати.

---

[1] Команда пожежників у Перемишлі містилася в будинку при вул. Ягеллонській ч. 29.

[2] Взуття (надсян.).

[3] Уряд (поль.).

[4] Тобто попередньої держави – Австрії (поль.).

[5] Прізвище? (поль.).

[6] Село (поль.).

[7] Це справжня назва. села Передриміхи Великі та Передриміхи Малі входили до складу парафії Нагірці в Жовківському повіті.

А потому зачинают з востра, шо ніби я сі бавлю в політику. Шо то за політика, кажу юш так на всьоєдно, хиба я повів неправду? Повічте[8], мовлю до старшого пана, ци перед войни не було ліпше? А той старший ніби махає головов шо ні але з вочей видно шо так. Шось сі меже собов ше тартасували але недовго, бо той старший пан казав мене пустити. Якємсі вирвав з тої тарапати[9], томсі не міг надивувати якто мене перехрестили на Ґонінендзу. Шо їм мої Передриміхи смердєт то мені байбардзо[10] але шоби си ше так мою біду переписали на своє тобим цавком напротів того ніц не мав.

[8] Скажіть (надсян.).
[9] Клопіт (надсян.).
[10] Байдуже (надсян.).

18.

Мушу вам написати за тото бабське віче, що в нашім селі було тамтого тижни. Воно варта штука і кавалок. Вам сі може на сміх збирає, бо ви в місті рахувати до такий кумедій привикли але в нас то не їден ґазда скриготав зубами на тоті дами з міста, же наших бабів набунтували. Юш сі тиждень наперід межи собов змовлєли по тихо, а потому як прийшов чєс далі висилати фочпан[1] і кажут хлопови їхати. Але сі куждий стидав, жеби го на кпини не взєли, і такой поїхала баба іно си хлопчиська взєла за погоничі. Сміху було з тим як запрігали і потому як їхали, ще вєнци[2] по вічу. Нарешті привезли дві пані від колєї[3], но не знаю, ци з Перемишли ци звідки. Того в панськім стані не можна второпати, бо всі мают єднакі строї. А потому єдна з них взєла говорити. Жаден хлоп не мав приступу на віче, боби го були задзьобали гі[4] ті ворони, але вечер то всі знали шо сі там говорило. Кужда розповідала свому хлопови, шо там всьо говорилосі протів хлопів іно кужда на свій лад, так же то сі не тримало купи. І мислите, шо сі довідає правди? А якже. Іном єдно спрахтикував, же то вічі нічого мудрого не зробило, бо баби сі ніц з того не навчили. Іно єдно знают, шо вам хлопи скінчилосі пановапє, ми не будемо вєнци у вашим ярмі. А декотрі молодші кубіти то сі так задивили на ті пані з міста, же єдна си хтіла втєти коси аж попід вуха, а шошто мовит іно вам можна а нам нє. Гнет на чисто якби до них приступило... Василь Страхобаб і Іван Заголюканий ходили аж до війта на скаргу на свої жінки а писар Тягнигріш то написав до старости за післанцьом жеб яку раду давати, бо баби сі в селі бунтуют і хочут свого кріле[5] вибрати. На моє то би було купа ліпше, якби тоті пані навчили наших бабів як мудріше ґосподарити, як діти ховати, варити або виши-

[1] Фіра (надсян.).
[2] Більше (надсян.).
[3] Залізниця (поль.).
[4] Як (надсян.).
[5] Король (надс.).

вати а не такої якоїсь високої маніпуляції. Не знаю ше, ци вони нашим бабам повіли шо о тих цивільних весільох, же то хочуть на гвалт полякі завести і в себе і рахувати в нас, бо то межи нами скасували межу. Хтівєм шось о тім чути, але жадна баба не може си вшубати[6], ци таке чула. Найвєнци було сміху з тими панємва, як сі в селі здовідали, же їм сі світ закрутив і не знали, де захід сонці, бо як сіли на поцьонґ[7] в Мостисках і хтіли заїхати до Перемишли, то заїхали до Сондової Вишні.

[6] Пригадати (надс.).
[7] Потяг (поль.).

19.

Куждий мене чіпає, чому не пишу до ґазети, а я си маркую, пиши ци не пиши всьо єдно з того ніц не вийде. А як вийде то все недобре. Тамтой си маркує, як правду написати, а другий си бере на вонкір, як го не похвалиш. А я неправди писати не вмію, то всі знают, а кадити то люблю як кадєт в церкві. До Перемишли малом їздив, бо тогди як у панів ваканц[1] то в хлопа найвєнкша робота, горячий чєс, не треба вам казати. Чєсом їмси скочив пішкі, або присів на яку фіру, шоби сі шось здовідати з політики. І всем сі наслухав купа ружности, так же ґазети не треба було брати, бо того всього в ґазеті не вічитав. А того тижни томси іно збавив день, бо тих панів з Перемишли, шо всьо знают вобох нема на пляцу. Їден поїхав десь на свіже повітрі, а другий вчитсі до яґзамину. Здибаю єнчих, дай Боже, як сі маєте, а як шось повіст ніби нового, то таке шо горобці на даху співают або шо ґазети ше тиждень тому писали. То не ваш фах, мовлю, будьте здорові, тамтих панів ніхто не потрафит злюзувати[2], бо вони всьо і то шо є, і шо буде, і чого не буде а мало бути, а найбільше того, шо цавком зле і не повинно бути. Як сі вобробліо в поли, то може вам ше напишу, а тепер бувайте здорові.

---

[1] Канікули (надсян.).

[2] Замінити (надсян.).

20.

Того року том си дав ваканц з тим писаньом до ґазети. Але то не такий ваканц як пани в літі, жи їх повно на куждім селі іно сі до сонці вилігують, шо аж чорні гі ті цигани ходєт, а пенсію куждин фасує на першого, хоцєнь цалком ніц ни робит. Але сі теперечкі до них взєли мой, мой! Давно той, же фасував на першого, тобув пан на цілий писок, а нині пожєль сі Боже. Всьо скапцаніло[1] гет на чисто і пани і хлопи. Куждий цабанит за порєдком, пан шо му пенсію стігают, жид шо в склепі не купують хиба набурґ[2], ґадукат[3] буде вам в сонді[4] гавкати запівдурно а хлоп шо го податкі присіли. До дохторів тиш ніхто не йде, бо си міркує: так ци так скрипівмру а твої лєґітимації на тамтой світ не потрібую, а без яптикі сі вобходіт бо пєвок в каждім ставі повно. Давно кепкували си мудрагелі по селах, шо то їм біда нічого не зробит, бо з хлопа го ніхто не скине. А нині пів села посходило на діди. А воно шо зле то правда, але шо завтра буде ґірше то вєнкша правда. І без тото люди не питают на біду, іно сі тішіт, же монополька потаніла[5] і пют як шевці. Богу дєкувати шо в нас на селі нема тої зарази і нарід аж на очи провидів. Я рахую шо нема злого, шоби на добре не вийшло. Люди відовчєт сі курити і пити, вобходитисі без панських витребеньків і не будут сіділи в чужих кишеньох за довги, бо тепер ніхто нікому непозичити.

Наші редактори журіт сі приз ті ґазети, шо то люди любіт чуже читати а свою ґазету хоче за бездурно. Повідают шо незадовго не дадут на бурґ ґазети ані понюхати. То єдно добре би зробили, бо люди на чисто затратили стид. В Прилбичох в такім рахувати мудрім повіті як Яворівський в ґазди трудно сі допросити, шоби заплатив за «Бескид» бо мовит – я не дурень платити за ґазету, хиба то могорич або драмкі. Але о таких ше може вам другим разом більше напишу.

---

1 Зійшло на ніщо (надсян.).
2 У борг (надсян.).
3 Адвокат (надсян.).
4 Суд (надсян.).
5 Здешевіла (надсян.).

21.

Купкувавмси з того кризосу борше, а він сі так до мене взєв, шо годі сі вобернути. Зі всіх боків біда аж пищит. Де сі невобернеш, всюди габають, там довги, ту процент, то знов сікіранцію[1], а ту податок. Мой, мой юш не витримаю. Шем старим сікістрантам не поплатив, а ту нові коморніки настали, куждий давай і давай! А відки взяти, того си ніхто не міркує. Так ямси ту біду взяв до серці, шо ми сі дурійка чіпала. Але гадаюси, та шо сі буду журити коли то кождому такасама біда, ліпше скочу до Перемишли, може сі шо здовідаю. Алем трафив на дуже паскудний чєс, бо десь тої ночи якісь механікі вобикрали консисторську касу. В редакції куждий як струтий[2]. Хоцєн каса була сікірована напроти злодіїв, то кождому такой маркотні за таку шкоду. А я тиш побідькав трохи, а далі шо буду жілю задавав тай пішовям на місто межи наших, може шо вислухаю з політики, бо то рахувати горячий час на світі. Але з кимсі не здиблю, кого не спитаю, куждий но о ксіндзіських[3] грошох і о злодійох. Шкода – мовит – таких тисячів, ци не ліпше було дати на то або на тамто, чоловік – мовит – так тяжко бідує без грейцарі[4] а ту злодії крадут і так далі. Би вам сі бодай їден трафив, щоби пожелував то ні, іно кужді злосьний, шо не до єго кишені впали ті гроші, ніби на інакшу бесіду, куждий завидит, шо не він був тим злодієм. Вам не треба повідати, шо я з такими коротко, цабаню з гори. Шкода мовлю, жести рахувати якийсь ніби вчений і за порядного вас мают, а ту злодійови завидите. А шо ліпше – мовлю – ци то, шо злодій розбив касу і вкрав, ци як декудий буває каса ціла і замкі добрі але або рахунки не штимуют[5] і гроші нема, або хоцєнь штимуют а гроші десь сі поділи і нема того шо крав, і куждий далі порєдний. Правда шо того є вєнкша штука, але на то треба ше ліпших механіків, як ті шо касу розпороли.

---

[1] Страхування (надсян.).
[2] Отруєний (надсян.).
[3] Священики (надсян.).
[4] Гроші (надсян.).
[5] Співпадають (надсян.).

Що мовит Панько Грушка зпід Перемишля

Фейлетони

1.

В неділю били в нас збори в читальни. Я не хцу сі хвалити, али шо ду того, то я на зборах зуби зів, бо юж ниразим сі сварив з кумуністами, ци, як воний сі там пишут, з «червоними». Нираз прихудилу нам аж ду биткі. Али такого як того року, то іши ниґди не било. Воний нич, тилько хтіли, жиби гулувом бив їх. Хтіли навіть свого писари і касиєра вибрати. Али я на щесьці іши перед зборами умовивим сі з попереднми гусподарами, записавим си, на кого тра гулусувати. Як сі тилько тот пан з міста, жи приїхав на збори, запитав, кого ставємо на голуву, то я зараз перечитав з паперу і за мном всі чесниї пішли, до єднугу. А томти, рахувати «червониї», тож сі почели злостити. Потим тра било голусувати на писара. Я теж зараз поставив єднугу, як Поляк мовит, зі «свої вяри». Знову всі з нашої партії пішли за мнов. (Мине тиж хтіли вибрати писаром, алем сі випросив). А юж, як ми вибрали свого касиєра, то сі єдин так розлостив, жи скочив до мене і хтів ми вдарити. Али сі якось завчесу опамєтав і дав спокій.

Якось зара на другій день пу зборах йшовим з міста зу своїм добрим кулєґом. То юж било в вечир. В тім місци, де юж людий мало сі здибує приступив до нас єдин і відразу ду мене. Я зараз пізнав, жи то тот, жи в читальни хтів вобец всіх людий робити публіку. Як вам отворив свої горло, як зачев гавкати, злостити сі, жи ґу аж підмітувало.

– Ти – мовит – не знаєш, з кім ти зачев. Я тобі покажу! Жиби ту тильки никого ни било, то тиби видів.

Мені сі встид зробив, і злісьць зачела ми розбирати. Якто, жиби такий, рахувати кумуністичний, жиби він мене розуму вчив? Ні! О, почкай, небоже, навчу я тибе.

І ставим ґу бештати.

– Ти, мовю, незнаєш, жи ти зле робиш, жи з нами ни ідеш? Знаєш, жи тим, жи ти ідеш ду них, кривду робиш і свому тату і брату. Ти – гадам – подивийсі, як там жиєсі вашим на великій Вукраїні.

На вустатку казавим му сі мулити ду Бога, жиби му дав добрий розум. А він, як вчув «Бога», так знову до мене.

– Ти такий, ти сякий! Почкай, я тобі вистараюсі о протекцию. Як я повім нашим з партії, то будиш видів, що від них дістанеш.

Я сі, що правда, ни дуже бояв, бом мов свідка, алем си надибов новий клопіт. Не буду сі міг десь тераз викозати, бо ми можут або взєти, як того якогось – Кутєпова, а як ні, то ми можут дати файну порцию...

Якосьтум сі знову вибрав ду міста. Пузалатвювавим всі справунки і пустивим сі ду дому. Била юж ніч. В духум си мулив, жиби хтось надійшов, з кімби можна билопітий, бом сі буєв, жиби тот кумуністий на мене куго не намовив. Юж в своїм селу, то я сі ни бою. Али ту з ним сі бити не буду. Можи чим заразити і втуди мині капут. Али тера знову натрафив сі мій колєґа. Вєнц звиталисьмо сі і розмовімо, то о тім, то о тім. І так гаду, гаду, яж ту раптом десь, «ни з юшки, ни з петрушки» дігнав нас тот кумуністий (він має десь в місьці руботу) і вобцос ду мене.

– Ти – верещит – хцеш то пудавати ду ґазет? Чикай, я ти пущу червонуго когута на дах.

Мині мороз пішов пу плечех, бо си годаю, жи в такого тогу ни купити. Штуркнувим колєґу, жиби то якось залагоїв. Він відразу зміркував, в чім річ і так мовит:

– Нащо ви сі майти бити – кугута єдин другому впущети. Ви ліпши зробіт так, жи сі погодьте. Подайте си руки. Замяст майти сі бити, ліпши єдин другого переконайти словами. Може бити, жи ви маєте рехт, може бити, жи ви. То сі покажи. А ток нибудь до кінця не дійдети.

Я сі зараз згодив і він тиж, тильки си застеріг, жи як він мене переконат, жиби я тож нич вєнци ни гадав. І билисьму сі зара переконували, али то юж било коло мої халупи і я зістав, а він з колєґом пішов дальши. Чувим тильку, як юж бив далеку, а іши сі тішив, жи з мени зора завтра зробит кумуністугу.

Потім я зміркував, жи він ни такий кєпскій, тільки збаламучиний...

На другий день рано, ішим сі ни вдяг, а юж хтось з дорогі свище. Подививім сі без вікно, а то мій кумуністий. Я зара вилетів ду него. Привиталисьмо сі, якби нигди нич можи нами ни било. Я гу поросив до халупи, замкнув двери, жиби нам нихто ни перешкаджев. Він відразу приступив до річи.

– Ну, Паньку, дужи жаль, жи ви іши ду тепер ни пізнали, де правда. Бу туто жи попи і панови в казетах гулосєт, туто нич ни правда. Таж, якби так Бог бив, тоби за всіх єднаково дбав і всім би добри било. А ви си тильки помисьти, як то сі жиє панам, а як нам, хлопам... А там в нас на Вукраїні червониї ридєт і як там добре!

Він туто скінчив і горду сі на мене подивив, ніби, – що я му на ту відповім. А я відразу, так – «просту з мосту».

– Слухайте, Миколо. Мовим вас за мудрогу, али виджу, жи дурниці плетите. Ви мовити, жи Бога нима. Ну, добри. А хто світом радит? Де є тот пан, жи сьвіт ду него належит? Ци в Гамериці? Ци в Горґентині, ци в Гафриці? Ну, повічти ми, де?

Він тильки вуста вутворив, али ни пари не випустив.

А я дальши: – Ви мовити, жи Бога нема! А хто то повів? Жиди! А коли вонитуто повіли? Во нидавно, як била война. Прецінь до втуди ніхто о кумуністих ни знов. Всі вірили в якогось Бога. Єдниї в правдивогу, другії в неправдивогу. Али всі вірили. А кумуністи в никогу, тильку в себе. І то ни віддавна, бу ни знаю, ци буди двайцєть літ. А в Бога, ту люди від початку світа вірет.

Я сі подивив з коса на Миколу, а він тильку голуву на груди вупустив. А я знову:

– Ви мовите, жи на нашій Вукраїні добри людем. Али ви там ни били і ни знаєте. А як там так добри, чугож тилько нищесних витамтиль втіче? І хоцяжби навіть билу добри, то повину бити іши ліпши, бо то є найліпший край. Там землі є найуроджайнійша на цілий світ. Шваби мовєт, жиби їм дати Вукраїну, то воний цілий сьвіт виживєт. А большевикі, ци як ви там мовите, «червонії», так ридєт, жи нарід гет зійшов до дзядів. А Бога ни визнают, а церкви на кіно перемінили, а людий помордували...

В тім закликала ми жінка ду якоїсь руботи. Яким вернув назад, то южим Миколи ни застав. Ци сі навернув, то ни знаю. Али в куждим разі боюсі, жиби ми якуратні когута ни пустив. Бо бим цалкум зішов на дзяда.

В неділю випалу набоженьству в нас. Перебровимсі, звиклі, як на сьвєту і пішовим ду церкви. Людий билу повну. А всі межи собом щось шемрають. Іно сю-сю-сю! Зразу ни знов у що ту ходит. Мисливим, жи

тойно так. Али чую, жи шемранє ни вустає, вєнц звертамсі ду свогу сусіди і мовю, жиби люди ціху були, бу то Дім Божий і гріх. А тот сусід штуркнув ми і вказує вочима в кут. Я сі подивив там і яжим підскочив з радости. В куті стуяв Микола. Голуву спустив на груди, жигнавсі і горечу мовив паціp[1].

Я прийшов ду церкви юж пизьно. Зараз ни задовго їгомосьць вийшли на казанє[2]. Хвилю по казаню дехто зачав клікати[3] ду Причасті і Микола тиж. Їгомосьць вубернулисі до всіх і змовили «Вірую, Господи і сповідую». Потим причащели.

А люди знову сю-сю-сю!

Я сі ду них вубернув і мовю, ци поглупіли, ци що. Тож ту ни коршма. Іно церква...

Пу причастії всі тути, жи сі спувідали, зачели покуту. А Микола вдарив три пуклони і впав крижом на середині церкви. Юж сі набоженьство[4] скінчилу і люди зачели виходити, а він щи лижав.

Кулу дзвінниці ми си троха пуставали. Рузмавєлисьмо у деяких справунках. Нараз злапав ми хтось за рямінь[5]. Я сі вубернув, а то Микола:

– Паньку! – крикнув він.

– Миколо! – крикнув я.

Вєнци жадин з нас ни миг слова видубити, тілько ми си впали в обєті і моцно поцілувалисі. Мині серце билосі, як риба. Їму тиж. А люди дивилисі на нас і ніхто нич ни рузумів. Дупіру Микола вобец всіх витлумачив, жи я гу навернув...

Пізнати билу, жи сі всі зараз тішили. І я тиж. Якби так кужди навернув однугу кумуністу, тоби їх низадовго ані на лікарству низнайшов.

---

[1] Молитва (надсян.).

[2] Проповідь (надсян.).

[3] Клякати (надсян.).

[4] Служба Божа (надсян.).

[5] Плече (надсян.).

2.

Повів хтоси мудрий, жи «біда ниґди не ходит по лісі, іно полюдех» і правду повів. Так самісінько і мене сі чепила біда і то не яка будь, а біда, раз біда! Знаєте, то билу так. Десь хтось прискаржив, ци воний самі прийшли жи я ніби належу до якоїсь тайної вурґанізації, жи сі називат «Орґанізация Українських Націоналістів». Зараз зачели до мене з востра (а прийшло їх двох: вахмістш і підвахмістш), жиби я сі признав, ци я належив, ци ні. Я на них вочи вивалив і не знаю, шо на ту відповісти. Мишлю си, жи може жартують. І мавим повісти в жарті, жим там належив. Алем сі стримав. І добри зробивим. Бо як бивбим повів, жим належив, то ми зараз били замкнули, ну і біда готова... Бивби чоловік посідів кілька літ за, як вони мовєт «зраден стану»[1]. А шо здорові чоловіку билиби взяли[1]..

А вахмістш гатакує на мене далі: – Но, ґосподаржу, пшизнайцєсєн, бендзє мнєйша кара[2].

Я виджу, жи то не жарт, тай мишлю си, жи тра направду щось робити. Позирамсі на своїх в дома, тоти сі позирають на мене, сусіди (а било їх кілька в мене), тиж здуміли і ніхто не знав, шо повісти. Та вкінци я повідам, жи нич не знаю, нех ми дадут спокій. Але він до мене – «пшизнайцєсєн, пршизнайцєсєн». А потім юж відразу до мене без «ти»! І то не якбудь, а так, як сендзя[3]:

– Слухай, пшизнайсєн і ґадай прафди![4]

І стиснув кулакі, якби ми хтів вдарити. А мном юж тресе, юж ми злисьць розбират.

– Йой!! – мовю. Ти, Ґаврило, ти до кого так?!! Тобі так вільно?

---

[1] Зрада держави (поль.).

[2] Ну, господарю, признайтесь, буде менша кара (поль.)

[3] Суддя (поль.).

[4] Чуєш, признайся і говори правду! (поль.).

Він відразу злапав за байнет і щось міркував. А потім повів, жи зробит «донісєнє»[5], жи я сі до влади ставєв. Але я му на ту та повідам:

– Слухай, панцю. Дав Пан Біг душу, али бив воілв вставити грушу. Били би люди мали пожиток. Ци я з тубом свині пас, цим сі разом з тубом на шевця вчив? (Тот вахмістш вчивсі на шевця і має три кляси сильських). Звідкиль ти до мене такій смілий, жи відразу «тикаєш»? Прийшовись на ревізию, робий, али сі поводий по людску... І гважай, я ту маю свідків, іши ті буду скаржити.

Відразу зубачили панови, жи зу мном нич не вдіют, тай поскробалисі в голову і пішли.

– Ну, хвала Богу, – мишлю си. Відправивим юж «стріжів[6] спокою». Нех іде то на ліси, на воду, не на поредних Вукраїнців...

---

[5] Рапорт (поль.).

[6] Сторожів (надсян.).

3.

Тера сі шось так тішу, жи, якбими хто дав сто злотих і якії худакі і вубрані до роботи, тобим сі так іши не тішив. Ви сі певні будете давували, шо сі такого зу мнов стало. Десь си певні будете мислили, жим мав якусь кару в гарешті і ми дарували. Али то нич подібного. Я сі так барз тішу, бо наші в місьці войну виграли. То не є жадин сьміх, али правда, як Бог на небі. Полякі набрали, як бідний в торбу і іши били набрали, али завчесу втікли...

Тот пан, жи буде то цензурував, десь сі певні по перечитанню тих слів буде тішив, жи сконфіскував мої писані. Али ні, люди. Нех сі тот пан, шановний цензор, заспокоїт, бо я ту цалкум не описую, жиби сі наші били з поляками палицями, як то било єдного року. Я хцу описати, як то виграв «Сян» з «Чувайом»[1]. «Сян» то є клюб наш, барз добрий, цалкум вукраїнській. А «Чувай» є польськиій, али в нім є тиж кількох хрунів, котриї давніши били поредними русинами, а тепер гет перейшли за меджу. Ну, али їх за ту покарав Пан Біг. Покарав! Мовю вам...

А билу то в неділю, 2 ліпці. Іши день перед тим повів ми єдин, жи наши зу «Сяну» будут грали в фотбаль з «Чувайом». Вєнц я си постановив піти. Мишлю, жи дам 50 ґр., али раз зубачу, як то сі відбиват. Билу, небилу, піду!..

І не пожелувавим. Билу сі на шо дивити. До смерти того не забуду, як там билу... Зара зпочетку, то наши дали одного ґоля, а дістали два. Втуди зачели всі тамти бити в рукі і кричєти, жи сендзя, «хоць русін, апє справєдлівє сондзі»[2]. Али потім наші дали тамтим іши пєть. Йой. Я вам мовю, шо сі там не рубилу! Тамти скакали, як попарені. Зара зачели

[1] «Сян», «Чувай» – спортивні клуби у міжвоєнному Перемишлі.

[2] Суддя, хоч русин, але справедливо судить (поль.).

кричети, жи сендзя «стронічи»[3]. А єдин великий пан, жи в магістраті[4] має високу посаду, нич, іно кричев до своїх: «Стасю, Казю, Юзю... зейдцє з боїска! Зейдцє, то гайдамаци»!..[5] І тамти послухали і десіть мінут прендзи[6] втікли, тілько сі почели троха шептати. А в тім русі, то одного Пан Біг цалкум покарав. Бо си зломив ногу. А втуди єдин пан кричев: «гайдамаци, бидло»...[7] Так сі, видите, злостили, жи войну приграли! А билу сі чого злостити, бо від того залежало, хто дістане першенство. Ну, дістав «Сян».

По тім єдин знайомий чоловік повів ми, жи «Сян» заскаржит того пана, жи кричав, «гайдамаци, бидло». І добреби зробив. Бо нех би так, наприклад наши повіли ім, жи вони свині. Тоби мали за свої.

А таких «Сянів», тоби сі нам здало мати в куждім селі і місьці. Тоби ми колись напевно щось ліпшого виграли...

---

[3] Суддя тримає сторону (поль.).

[4] Управа міста.

[5] Зійдіть з майдану! Зійдіть, це ж гайдамаки!... (поль.).

[6] Швидше, тут у значенні перед часом (поль.).

[7] Гайдамаки, худоба! (поль.).

4.

Колисьту так ми зачев боліти зуб, жим мало не зварював. Витігнувім вустанній тот гріш, жим гу мав на свої потреби і такуй перед вупівнучи полетівим до дохтора від зубів. Ви знайти, як він сі називат. Динтиста. Вєнц приходжу до него і му повідаю жи ми болит і жиби рвав зуб. А він навет не хце нич слухати, іно повідат, жибим сідав і вутвурив вуста. Я так зараз зробив і зачевим показувати, котрий то зуб так ми смертельні болит. А він знову, якби не чув. Свої щось там робит, шпортає по всіх зубах, яж десь до горла щось пхає. Мені так недобре билу, не алимсі не спритивєв. Яж врешті він повідат, жи юж.

– Ну, а деж зуб? – питамсі. «Та я не рвав – повідат він. Я тільки пізнав причину, наслідком якої вас зуб заболів, причину цю усунув і більше болю терпіти не будете». Казав си дати 5 зл. – і по всьому! В першій хвилі я си мислив, жи то дуже 5 зл. Али зараз за хвильку пізнавим, жи ні і давим му пєтку ім зараз вискочив з їго варстату.

На дворі повіяв на мене холодний вітер і я трохи отризьвів. І враз мені ріжниї думки приходіт до голови. Али всі приглушує голос: «Я тільки пізнав причину, усунув її і боліти вас не буде». Гей, якої то для мене важної

І мені прийшла думка[1]: А що то є причинум, жи Вукраїнській Нарід терпит? Чогото єго болит зуб? А якби пізнати причину і усунути йо? І зачевим розмишлєти над тим і прийшовим до париконані, жи ми самиї є причинум, жи тераз цілий нарід терпит. А чиму? Бо нас ще богацько несвідомих! Так! Бо якби як і шо, то ми би їнакши стуяли!

---

[1] Від цього речення і далі, текст знятий цензурою, передруковуємо із до-цензурного примірника.

5.

Оттак, поредного чоловіка все вчепиться лихо. Пішов я дров врубати, сокира остра, взяв в руку тай рубаю, Аж ту – трр! Ще дотепер йде мороз по моїй спині. Втєвим си руку аж до самї кости. Посока ліє, поле червоніє, я блідну і слабну. А млости на мене бют, а поти ліются, лицем спливают. Поставали всі довкола, руки заломлюют, плачут, кричєт, стогнут, голови гет потратили. Та я довго не думаю, бо та кров, що її ще трошки в собі маю, гореча. Гайда я на фіру тай до шпиталю! То недалеко, три кільометри. Не трачу часу, останками сил біжу до канцелярії. За столом сидить законниці, така сама, що я видів в церкві на Засянні[1]. Ага – думаю собі – певно наша Служебниці[2]. Тай я до неї: «Прошу сестри». А тут – голя! Вогні згорі зісипались, чорти зареготались, земля потряслась. «Цо то, якто, поцо, нацо, нє розумі по гайдамацку»[3]. Я очі на неї випалив, нич не розумію, ци збожеволіла, нех то пек кажеться. Але вона щось поміркувала, що я фест недужий і питає: назвіско![4] (а так гостро, по шандарску![5]). А потім випитує про родичів, про село, поле і т.д. Я їй всьо розказую, вона записує, але перехрещує, таки без води. – Врешті дали мені смертельне убрання і випровадили на салю. Зараз погадам я си, що зле, коли ми так вбрали і може бут мені капут, а тоді би навіть чорти амінь не заспівали, тай я прошу сестри о священика, аби висповідатися. А вона мені каже, що спровадить мене до ксєндза, бо поп бендзє[6] аж в пєтнику. Але то нич, впевняє мене, то всьо одно, єден Буґ, єдна вяра[7], а навіть єдна землє. І стала мені оповідати казку про два братні народи, про їх любов і згоду, про то, що один є непокірний, гайдамацкій і т.д.

---

[1] Квартал Перемишля, на лівому березі Сяну.

[2] Мова йде про чернечий чин Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії.

[3] Що це, як же, пощо, нащо, не розумію по-гайдамацьки (поль.).

[4] Прізвище! (поль.).

[5] Шандар – поліцай (угор.).

[6] Буде (поль.).

[7] Один Бог, одна віра (поль.).

Але земля передо мною закрутилася, а шо далі, я не знаю. А коли я вже збудився і прийшов до свідомости, то був ю сильніщий. Що ми там зробили і як робили, того я цалком не памнітаю, досить, жи став я з постелі трохи сильніщий і зараз зібравсі, щоби іти в поле, жети, бо на слоту заносится. Зібравсі я відходжу, але іду ши до канцеляриї, щоби спростувати то всьо, що сестра без води охрестила. Але вона саркає і кричит, жи вона вчена і ліпше знає, як має бути. Пантелєймон Ґрушка і кінец!

А за синов хмаров суне чорна, а за одним лихом, лізе друге, ще більше. Дістаю уржендовий[8] папір з уржендовим писмом, абим пильно ставився в урженді ґміннім. Давніш того не било, бо як щось треба било, то ішлося так до війта, без жадних писем, а як річ вимагала нагло, то він посилав свого сина. Але тера сьвіт коміт головою – кігіц! Посланєц подає писмо ще і устно наказує, щоби ставитисі. Питаю його, в якій то справі, але він буркнув, жи нє розумє[9]. Я си погадав, шо такі правда, бо ніби що ти, мурґо, можеш розуміти. І аж ми стидно було, щом його питав. Але цікавість ми розбирає і я не спасую, йду до урженду. Моя нога там ще не була, бо ніби поредний чоловік чого по уредах буде волочитися, вєнц я си гадав, шо там так, як давніши в нашого віта. Але зараз здивувався ще й свиснув з дива. Всьо помальовано, таблиц повно, дверат багато, над куждими напис. Іду до тих, що на них написано: «Вуйт»[10]. Пукаю, як поредний, культурний чоловік, відхиляю двері й аж дивом я здивувався і мало криком не роскричався. За столом сидить єдин такій, що ще недавно по всіх коршмах пересиджував і по фосах[11] валєвся. А він обцас до мене, як пишусі. Я му мав відповісти, що го то обходит, алем зара зміркував, що то певно війт, уредова особа, не то, що давніше і му повідаю. Каже він мені, що я лежав в шпитали і треба списати протокол, якій я маєток маю. Я му відповідаю всьо по правді. Але в тій хвили пан вуйт перервав мені зізнані й відразу пірвало го посіч красномовности. Най наш єґомость сховаются зі своїм казанєм. Гей, як став руками в стіл гатити, ногами в землю бити. В Італії, де

---

[8] Уржонд – уряд, управа (поль.).

[9] Не розуміє (поль.).

[10] Війт (пол.).

[11] Рівчак (надсян.).

небо вічно голубе, де папа і Мусолі редєт, у Варшаві, де Пілсудскі жив, у Москві, де цар панував, у Відні, де цісар переходжувавсі – всюди він бував, цілий сьвіт зіздив, але такої мови, як моя, не чув. Хінці[12] говоріт інакше.

Своє казані закінчив пан вуйт апелем, щоби я ґадав по людску[13]. Зараз я собі подумав, що велика шкода, сьвітова, що він не пішовна ксєндза вчитесі, бо бувби напевно біскупом, так гарно навчеє. Але я на него дивлюсь зимно, міраю від стіп до голови, тай му кажу, жи я обиватель, бо я податкі плачу і цалкум маю право говорити, як ми ся хочу. А він, як не розуміє, то дуже зле, нєх ми заплатит, то го навчу. Зміркував щось мій пан писмо носом і аґзум[14] змєк. Зара зрозумів мою мову. Я си тільки погадав, що таки шкода того чоловіка, шо сі марнує на селі. Пєякость, найздібніша бестія на сьвіті. Перший раз у життю почув мою мову і відразу вивчив. І повіджте самі, ци нема такіх людей, шо марнуются на вітівскіх посадах?

А яким ішов до дому, том цілий чес мислив, шо то є, жи наша мова така паскудна, що її ніде не любіт, навіт, рахувати, трохи сьвіта законниці[15] ні. Але ту ми зараз прийшов на мисль вершик Маркіяна Шашкевича, що в читальни є написаний на стіні:

«Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має»...[16]

Ні! Я маю у грудях серце! Моя мова найкраща у сьвіті! По українськи все говорити буде.

---

[12] Китайці (надсян.).
[13] Говорив по-людськи (поль.).
[14] Зразу (надсян.).
[15] Свята монашка (надс.).
[16] Це, очевидно, вірш Сидора Воробкевича.

Федь Триндик

Фейлетони

Перший день

Отже я став фейлєтоністом «Нового Часу»... Нині редактор строгим голосом викладав мої обовязки.

– Перш усього ви маєте підхоплювати з нашого життя всі сумні факти.

– Сумні факти! А де ж я візьму сумних фактів, як всюди так весело? Всі так тішаться, що гарна осінь і що їм вітрець так легко дує... Хиба буду збирати похоронні плякати, там деколи буває сумно.

– Ви мене зле зрозуміли, маєте реаґувати на всяке свинство і безхарактерність...

– Я її найтяжчий ворог! – вигукнув я з найбільшою відразою.

– ... але не можете порушувати високопоставлених осіб.

– Я? Високопоставлених осіб? Ніколи! Ви не маєте поняття, пане редактор, яка в мене гнучка спина. Я так все низенько кланяюся.

– Робіть так дальше. Ви до якої партії належите?

– Так сказати б... жадної. Властиво трохи УНДО[1], трохи... Кат. Союз[2]. Але там тепер нема грошей. Натомість комуністом я не є. Я там ніколи не мав щастя.

– То добре. Взагалі не бавтеся в сплетні[3].

Я з цілим переконанням перервав.

– Я тим бриджуся! Ось пр. вчера в ночі (я втишив голос) я бачив одного директора в товаристві... у панночки. Але що це мене обходить? Я нікому про це ані слова!

– Так треба. Взагалі заховуйтеся морально, бо сьогодні, знаєте... дух.., ще скажуть, що ціла редакція така...

---

[1] Українське Національно-Демократичне Об'єднання – найбільша в Галичині політична партія, заснована у 1925 р. Базувала на ідеології соборності й державності, демократії та антикомунізму.

[2] Український Католицький Союз – суспільно-релігійна організація заснована 1931 р. у Львові з ініціятиви митр. А. Шептицького.

[3] Плітки (гал.).

– О, в такому напрямі будьте зовсім спокійні! – Ви знаєте – додав я тоном глибокого жалю – що, якщо торкається жінок, то я навіть більше духово... Я три тижні пив лише чай. Так.

Це редактора переконало. Він змірив мене від стіп до голови і промовив:

– Також ваш зверхній вигляд... Змініть штани...

– Я зміню! Очевидно. Ці штани куповані ще тоді, як заключувано договір в Льокарно[4] і як Европа...

– Ну досить. Тоби було тільки... Ще вам дам одну раду: покищо не женіться, бо не стане у вас концептів. Дивіться на що зійшов Чіпка[5] і Курдидик...[6] Ну з Богом!

І ось так я став вже цілком офіціяльним фейлєтоністом. Вправді я ще грошей не маю: нині на обід я мав тільки зупу... Але є надія. То останнє трохи мене застановило, каже, що не стає концептів... Гм... А може ще прибудуть?

---

[4] Мова йде про договір в Локарно із жовтня 1926 р.

[5] Галактіон Чіпка – псевдонім Романа Купчинського (1894-1976), фейлетоніста і журналіста. Автор повісті та стрілецьких пісень. Після війни проживав у США.

[6] Анатоль Курдидик (1905-рік см. невід.), – письменник, драматург і фейлетоніст. Після війни проживав у Канаді.

Літературний фільм

В часописах часто пишуться такі фільми. Що це є?

Це є так, скажім, біг пес через овес. Цебто в даному випадку через літератури. Значить я мушу перебігти по всіх літературах і повідомити читачів, що де нового. Факти треба підбирати самі важні. Нераз треба промовчати тритомову повість молодого автора, а згадати, що пр. Бернард Шов пчихнув по обіді. Для повоєнної молоді треба згадати і за старших... Бо ця молодь страшно не знає літератур. Один мій свояк, технік, драб на два метри, що управляє всі спорти, каже мені раз, що Гамлєт написав Шекспіра! Подумайте, шановні читачі! Я мало не впав трупом.

Отже зачинаю.

Анґлія. Бернард Шов. Він тепер подорожує і звідки приїде – дуже той край хвалить. Недавно був в Радянськім Союзі і тепер хвалить його аж любо. А пригадаймо собі, що Студинський[1] також дуже собі хвалив... Видко, що там зле не є. Тепер їде до Італії, фашисти наперід дуже тішаться.

В Льондоні завязалось нове видавництво, яке друкує цікаві книжки. Тим цікавіші, що їх читають посли. А це тим гірше, бо вносять інтерпеляції. А інтерпеляції в анґлійськім парляменті дуже неприємна річ.

Зі старих: Шекспір, Байрон, Вальтер Скот.

Італія. Там пише сам Мусоліні. Драми і комедії. (Пригадаймо, що Данте також писав «Божу комедію», значить, щось в тім є...). Цікавим фактом є, що Мусоліні заборонив італійцям читати Толстого, Достоєвського й Олеся Бабія[2]. Каже, що ця лєктура шкодить сильній Італії.

---

[1] Мова йде про Кирила Студинського (1868-1941), – визначного літературознавця, проф. краківського та львівського університетів. У 1929 р. став членом Всеукраїнської Академії Наук у Києві (згодом перейменована на Академію наук УСРР), підтримував т.зв. українізацію.

[2] О. Бабій (1897-1975), – письменник і літературознавець. Після війни проживав у США.

Німеччина (Ах, ті німці!). Найбільшою сенсацією останніх днів є книжка Ерцена: Das ist Polen[3]. Книжка має 13 розділів. Фатальне число! Можна було один розділ опустити... Бо де ж можна в XX ст., в центральній Європі писати про такі річи, що могли діятися хіба в середньовіччю! Не диво, що вона настрашила А. Новачинського[4], який в «Курєрі Львовськім» репетує, що треба «пшеціфдзялаць»[5]. Що правда і я так кажу, а навіть думаю, чи не добре булоби запросити Бернарда Шова?

На нашім літ. фронті без змін... Пардон! – будуть зміни. Юра Шкрумеляк[6] пише нову повість; Рудницький[7] готовиться до атаки; Шкрумеляк підготовляє репліку.

Позатим спокійно. Хіба що ще я... але не випереджуймо подій.

---

[3] Ось Польща (нім.).

[4] Адольф Новачинський (1876-1944), – польський публіцист, сатирик, драматург націоналістичного спрямування.

[5] Протидіяти (поль.).

[6] Ю. Шкрумеляк (1895-1965), – журналіст і письменник, автор фейлетонів. Редактор у видавництві Івана Тиктора. У 1945 р. засуджений на 10 років заслання. Помер у Львові.

[7] Мова йде про Михайла Рудницького (1889-1975), – провідного галицького критика і літературознавця міжвоєнного періоду.

Апелюю

Читаю «Русскій Голос»[1]: «... итак, на окраинах русским лучше всего назвать свой родной язык, во время переписи, термином «росыйскі», во избежание кривотолков... В Галичине украинцы провели уже такую пропаганду против русских терминов, что ни один украинец не назовет своего языка русским, как и русский не назовет своего языка украинским...».

У-уф! Аж змучився... Тяжка праця, переписувати таке, правда, пане складач?

Для чого, думаєте, я переписав цей уступ? Щоби посміятись? Борони Боже! Думка на загал слушна... хоч надається ще до дискусії. Воно правда, що за термін «український» можна наразитись на кровотоки. Щоби їх оминути радить «Р. Г.» уживати «росийскі»[2]. А я думаю, чи не краще було би пр. ... «малопольський», «хахлацький», «канібальський»... Воно ще певніше, а до того може щось і в кишеню капнути...

Отже бачите, я не для того. А ось для чого.

Читав я статтю п. Янти-Полчинського[3] про це, що жубри[4] в Біловежській пущі загибають. Колись було їх богато, та прийшла війна... І ось міністерство рільництва заопікувалося жубрами. Викроїло для них кусень пущі, т.зв. резерват (більшовики назвали б «автономна республіка»), і сподіється, що жубри будуть там множитися дико.

І ось я апелюю до міністерства рільництва. Може б воно заопікувалося нашими «русскімі»? Вони є на вимертю... дедалі їх не стане. А подумайте, яка шкода! Хто буде видавати «Русскій Голос»? Хто

---

[1] «Русскій Голос», тижневих правого крила галицьких москвофілів, виходив російською мовою у Львові 1922-1939 рр., пропагував єдність з Росією.

[2] Російський (поль.).

[3] Мова йде про Алєксандра Янту-Полчинського (1908-1974), – польського письменника і репортера.

[4] Зубри (пол.).

буде святкувати «день русской культури»? Хто розвеселить нас в сумних хвилях? Може далося б створити якийсь резерват... в кожному разі треба заопікуватися головно молодими і здоровими, та, оскільки можна, задержати расу чисту.

Анонси

Що мене дуже злостить – так це оці анонси, що їх редактори всаджають в саму середину найповажніших статтів.

І то ще, щоби якось просто: «Н. Н. продає футра». І кінець. Ні, він вам напише цілу повість. «Ви любите свою жінку, правда? То чому не купите їй футра в Н. Н.? Він продає дуже дешево».

Наївний Н. Н.! Думав, що на таке нині когось вловить! Не ті часи...

Читаєте пр. передовицю: «... загалом мусимо з гордістю ствердити, що – *Квартал вже минає!!! Чому не вирівнюєте передплати?* – а щойно дальше: свідомість росте, почуття обовязку кріпшає...» і т.д.

І оця «передплата» попсує зовсім ваш настрій. Що квартал[1] минає? На то земля крутиться! Пощо псувати статтю і загалом людям нерви! Можна було якось на кінці, дрібним друком...

Або «Діло»[2]: «... Важним є для нас розбудова нашого рідного промислу. Всі знаємо, що – *найліпше мило «Jeleń Schicht!! Це кожний мусить тямити»* – і т.д.

Деколи (як ось в цьому випадку) ви стратите орієнтацію: де кінчиться стаття, а де зачинається анонс. А може то всьо стаття? А може перше анонс, а друге стаття?

Але в нас ще не так, як ось в сусідів. Читаю в „Kurjerku"[3].

(товстим друком: *Co na to powie Praha?*[4])... отже найліпшим доказом польскосці Тешинського Шлеська є факт, що в одного чеха знайде-

---

[1] Тобто чверть року.

[2] «Діло», найстаріший і найбільш впливовий український щоденник, у міжвоєнному періоді неформальний орган УНДО.

[3] Поточна назва польського щоденника «Інформаційни Курєр Цодзєнни», що виходив у Кракові. Газета займала особливо шовіністичну позицію щодо українців.

[4] Що на це скаже Прага? (поль.).

но «Казаня» Миколая Рея[5]. А зараз понище: *Za 30 gr. cały worek samych heców! Do nabycia we wszystkich kioskach!*[6]

Таку сензаційну ревеляцію і так попсувати! Ефект знищений зовсім! Бо ж очевидна річ – як знайшли польську книжку...

Або: ... нераз звертали ми увагу на глупоту і ограниченість міродайних чеських кул – *ale teraz już najwyższy czas, abyśmy zażyli tabletkę oryginalnej Aspiryny!*[7]

Або: „w swojej przeciwpaństwowej działalności Rusini posunęli się do tego, że propagują wśród szerokich mas abstynencję do alkoholów. Ale na szczęście nasze – *kołowacizna uleczalna!!! Tabletki „Pergamon" znakomicie działają na mózg! We wszystkich aptekach...*"[8]

Я не дивуюся, що там деколи так мішається дві ріжні справи. Бо на першій стороні цієї ґазети є все таке: «Папіерос уміля хвілє»[9]. Або: «Вудка то здровє»[10]. Або: «Схиляць сєн то найвєнкша в жицю пшиємносць»[11] і т.п. А в такому стані не добре писати ґазету.

На щастя в моїх фейлетонах таких анонсів нема. Бо, прошу, уявіть собі мою глупу міну (фейлетон, возьмім, ліричний):

– Чи пригадуєш собі моя жінко, як ми ходили по лісі в горячі літні дні і збирали суниці?

Чи пригадуєш собі, як ти дрожала, як я – *жіночу ґардеробу тільки в фірмі Н. Н.* – виявляв тобі свою любов?

Ну? Не кидає то підозріння? Ще й як! А настрій зовсім неповажний.

Думаю, що проти таких речей треба запротестувати. Ґреміяльно![12] Всі, хто ще платить передплату. Треба вкінці завести якийсь порядок...

---

[5] Миколай Рей (1505-1569), – польський письменник епохи Ренесансу.

[6] За 30 грошів повний мішок розваг! Можна придбати у всіх кіосках! (поль.).

[7] кіл – але тепер найвища пора, щоб ми прийняли таблетку оригінального Аспірину! (поль.).

[8] У своїй протидержавній діяльності русини дійшли до того, що серед широких мас пропагують алкогольну абстиненцію. Але на наше щастя – *звороти голову лікувальні!! Таблетки "Пергамон" чудово діють на мозок! У всіх аптеках!* (поль.).

[9] Папіроска звеселяє час! (поль.).

[10] Горілка – це здоров'я (поль.).

[11] Схилятися, це найбільша у житті приємність (поль).

[12] Загалом, громадою (поль.).

По конскрипції

«Ґрозьна»[1] хвиля минула... Лишився тільки спомин...

Кілька днів я був комісарем – приємні дні! Так якось було мягко, по сходах чоловік підносився так повагом! Їдеш трамваєм, покажеш тільки кінчик комісарської картки, а кондуктор: «Бардзо дзєнькуєн»...[2]

Але на бік рефлєксії. Треба робити підсумки.

Наперід що до мене. Цілком несподівано моя особа причинилася в часі конскрипції[3] до приросту людности на одного чоловіка. То не є, прошу, жаден двозначник, але факт. В додатку чоловіка польської народности. Ви цікаві як це сталося? Цілком природно. Попросту мене записали два рази! У Львові (українець) і в Торбичах (поляк). В той спосіб я представляю тепер собою дивну конскрипційно-метафізичну сполуку. Українець і поляк в одній особі! То вже не сумішка корови (*Decycovyciana naturalis*) або якесь подружне ліжко... Ні, то абстракт, гідний Спіноци.

Я не дивуюся мойому старенькому татові. Він бідолаха такий вистрашений ще від торік![4] А що до підписування, то комісар виразно сказав: хлопові ціп в руки, а не перо! Ну та й сама річ... де хлопові до того пхатися.

Нас комісарів було кількадесять, один здібніший, другий тупіший. Але найздібніший був один академік[5]. Він говорив пізніше, що за один день зробив 63 поляків! Але я думаю, що він хвалився. Один комісар міг найбільше зробити 10-20, але не стільки.

Нічого ще Вам, шановні читачі, не можу сказати про вислід конскрипції. В мойому рідному селі вже знаю: на 1000 душ є 1 українець (свя-

---

[1] Грізна (поль.).

[2] Дуже дякую (поль.).

[3] Мова йде про перепс населення, проведений у Польщі 1931 р.

[4] У 1930 р. польська адміністрація провела у Галичині т.зв. пацифікацію, із застосуванням військової сили, політичних та економічних репресій.

[5] Тобто студент.

щенник). Приблизна щойно статистика виказує, що на Волині українців майже нема. А чоловік все думав, що, але менше з тим. Словом статистика це добра річ.

Про кризу

Багато говориться про кризу відємного; а пречінь вона має і додатні сторони. Так як кожна річ. Про деякі хочу згадати.

Заходите, приміром до склепу. Цілий персонал до вас, як до якого ґрафа: «Наше найвисче поважання! Цілую руці! Що пан ласкаво добродій собі жичуть? Шкарпитки? О, в нас великий вибур! В нас всі українці купують...». А панна склепова на вас так розмріяно... Коротко: почуваєтесь прекрасно.

Це саме в реставрації, фризєра[1], в театрі.

Їдете желізницею. Маєте до диспозиції цілий ваґон, як який комісар ес-ес-ес-ер. Проходжуєтеся по купе і згадуєте часи як преса писала з негодуванням[2]:

«В Італії до білєту додають ще дві помаранчі, а в нас хоч би трошки місця».

І т.д.

Не потребую додавати, що кріза збільшує помисловість[3] людини. Necessitas est mater[4] і т.д. О цім переконався я сам: Федь Триндик. Людина тоді більш думає. Шукає доріг. Робиться інтеліґентною. Так, що вистарчить не тільки на час кризи, але й пізнійше, коли вона мине (бо всьо минає). Це тоді коли у нас кріза на гроші. А коли, возьмім... ну, хочби на державу, то тоді... але менше з тим.

В останньому часі (також в звязку з крізою) преса розтрубіла приємну вістку: має подешевіти горілка! За кілька ґрошів можете врізатися, як міністер. І не одну, але дві порядні пацифікації можете зробити.

В коршмі і дома.

---

[1] Перукар (пол.).

[2] Невдоволення (гал.).

[3] Вигадливість (пол.).

[4] Потреба є матір'ю... (лат.).

Чи не приємно? Навіть як вам якийсь сусід зверне увагу, що ви хам і дикун, як в XX ст., менше-більше в центральній Європі так поневіряєте свою жінку; ... навіть як вам з обридженням харкне в... інтеліґенцію – ви лише обітретеся і подумаєте, що дощ паде.

Чи не вигідно?

Я навіть сам знаю один такий випадок, але не скажу[5].

[5] Автор мав на думці реакцію европейської громадськости на пацифікацію Галичини у 1930 р.

Хорий редактор

До хорого краківського редактора[1] покликали лікаря. В передпокою приймає його заплакана жінка.

– Тепер спить спокійно, але в ночи крий Боже! Зривається з ліжка, каже собі давати папір, чорнило, кричить...

– Що кричить?

– Ах, пане доктор, сама не розумію добре. Зачав від астрономії. «Уранія?! То не є жадна Уранія! То Польонія! Досить вже тої наукової бляґи![2] Марс – не є жаден Марс! То єст Кракуф! Прецінь з Кракова відаць ґо досконалє!»[3]. Що то може бути, пане доктор?

Лікар промовив.

– To megalomania. Острий атак меґальоманії, получений з запаленням мозку.

Жінка продовжала.

– Я кладу компрес, а він своє: «Нютон був поляк! Так само Едісон, Кант і Айнштайни! Маю на то докази і мушу їх опублікувати! То буде найбільша ревеляція мого життя!..».

– Megalomania progressiva – сказав лікар.

Жінка заплакала.

– Потім перейшов на політику і ґеоґрафію. «Зі сторони наших чинників сталося найбільше дзєйове[4] недбальство! Длячого ми тепер не відзискали наших границь з 1772?[5] Одесса є природний польський порт, а українці то не жаден нарід, але партія! Виналязек[6] Берліна!».

Лікар шепнув.

---

[1] Натяк на редакцію газети «Ilustrowany Kurjer Codzienny», видання мало шовіністичний характер.

[2] Брехня (поль.).

[3] Видно його найкраще! (поль.).

[4] Історичне (поль.).

[5] 1772 р. стався перший поділ Польщі.

[6] Винахід (поль.).

– Megalomania progressiva idiotica.

Голосно запитався. – Що їсть?

– Даю йому клеїк[7], а він не хоче. Дав мені спис страв, які любить, але щож? Погляньте, пане доктор.

І жінка подала докторові карточку.

Лікар прочитав голосно.

«Pieczeń z Boraha, naszpikowana słoniną;

Hitler upieczony z cebulką i pieprzem;

Ukrainiec smażony na maśle;

Litwin na sosie grzybkowym»[8].

Лікар сумно похитав головою. – Тяжкий стан!

– Вчера і нині змінив тему, так що я думала, що кріза минула. Але де там! Кричить ще страшніше: «Як то може биць! Русіні вбрев калькуляціом вирастайон в сілен! Облічилем, же «Нови Час» в 1932 пшестанє юж виходзіць, а он стал дзєннікєм! Нє пшежиєм теґо!»[9]. Що то може бути, пане доктор?

Лікар подумав хвильку.

– Impotentia furiosa получена з megalomania progressiva idiotica. Тяжка комплікація. Сумніваюся, чи щось дасться зробити. Але спробуймо.

І жінка з лікарем увійшли до кімнати хорого.

---

[7] Кашка на молоці (поль.).

[8] Печеня з Борага, перекладена солониною;/ Гітлер спечений з цибулькою і перцем;/ Українець жарений на маслі;/ Литовець у грибному сосі. (поль.).

[9] Як це може бути! Всупереч всіляким калькуляціям русини ростуть у силу! Я обрахував, що у 1932 р. «Новий Час» перестане виходити, а він став щоденником! Я цього не переживу! (поль.).

Сильний характер

Незабаром має відбутися
зїзд «Просвіти».

Патріот вийшов зі зборів. Він був червоний, зіпрілий, з опеченим ротом від викурених папіросів. Йому було гірко.

Це тому, що він весь час не промовив ані слова. А свою гадку він мав... до чорта! Йому все забракне відваги. Вже ось-ось отворить рот – та ба! Він чує, що серце йому валить як молотом, в очах темніє і в останній хвилі він вкусить себе за язик. А тимчасом приходить инша точка.

Тепер він ішов, а в голові ще гули промови бесідників. Ось один... Виразно суперечить його гадці, його інтимній гадці. От-би було стати і грімко:

– Попрошу о голос!

Всі: – П-с-с-т!.. Ша...

А він – Високоповажані панове і пані!.. – Після цього він би троха задержався для ефекту, а всі:

– П-с-с-т!.. Ша!.. Слухайте!..

– Високоповажані панове і пані! Перед хвилею ми почули бесіду, яка в неодного з нас могла збудити певні сумніви. Вірю що так... І ось я хотівби відповісти мойому передбесіднікові, відповісти отверто, як і слід людині з характером, якого не збиває з пантелику будь і найкраще збудована бесіда.

Всі шепчуть: – Сильний характер... П-с-с-т!..

– Панове! Я не буду промовляти до ваших почувань... Я буду промовляти до вашого інтелєкту!.. І з цієї точки погляду буду відповідати мойому передбесідникові.

Всі шепчуть: – Сильний характер... Сильна індивідуальність...

А тепер він робить наглий зворот.

– Признаю що його промова була блискуча... та рівночасно мушу сказати, що ніколи я не чув, щоби хтось протягом 5 мінут накопичив більше дурниць, як мій шановний прелєґент...

На салі крики, галас... «Так не годиться!». «Злізай!». «Слухайте!». «Геть з ним!». Предсідник відбирає йому голос, він усміхнений сходить з трибуни.

Патріот іде і усміхається... Ні, він таки може... Він може визначитися як бесідник... – З радости затирає руки... – тільки якби не ця проклята трема...

І патріотові стає знова гірко.

Ґеоґрафія

Стою собі перед мапою і так думаю: «Чи все тут нарисовано і намальовано як слід? (Застерігаюся, що про кордони я не думав, вони є нарисовані правильно). Така маса тут точок, ліній, кольорів – але чи може найбільший учений нарисувати таку мапу, яка точно віддалаби стан річи? Ось-же біля моєї хати є Хомина гора, а за нею ген дальше щойно багно. А на мапі з неї ані сліду – все тут є зелене, ціла північна Европа. Або моя річка – на мапі вона простенька як лінія, а пречінь все купаюся на скруті. Ну? Чи це точно?».

І ось я думаю собі: якби так все в одній хвилі направилось, якби то ціла мапа в такій хвилі замерехтіла! Точки, лінії, кольори – все це в одній хвилі пересунулосьби, покрутилось, позеленіло чи почервоніло. І Хомина гора знайшлаби себе на мапі і річка і той закрут.

І вже до самого вечора я про це думав. Аж тут нараз (я ще не розібрався, щойно скинув один черевик) – бух! в голову нова думка: а як воно є між людьми?

Один займає таке становище, другий інакше. Один є директором, професором, міністром – другий робітником, хлопом, пастухом. Один уважається за сильний характер, талан (на мапі він бувби намальований темно-червоною краскою), другий за мізерію. І ось уявіть собі, якби прийшла нагло така хвиля?

Тоби замерехтіла мапа нашого краю! Там де була проста лінія – булиби шалені закрути. Де була темно-червона краска – появиласьби зелена (що на мапі означає багно). Педаґоґ стає поліцаєм, директор банку махає ціпом аж любо. А той хто –

Але цур йому, краще лишу. Бо й так я з'їхав на небезпечну стежку.

Образки зі села
Політика

Дід Максим зачіпив мене по дорозі і каже:

– Ходіть, пане, я хочу щось запитати і порадитися.

Я пішов.

Він повів мене в комору, засунув двері, відчинив скриню, довго шпортав там щось на споді, нарешті витягнув малий мішок і каже:

– Знаєте, пане.., я тут маю трохи австрійських ринських...[1] (він аж задихався) як думаєте... чи ті гроші... можуть іще мати вартість?..

В мішку (я обчислив на око) могло бути яких 15-20 тисяч.

Я зробив поважну міну, похитав головою і кажу:

– Можуть.

Дід зрадів надзвичайно. – А видите, а мені кажуть: ні тай ні... А що вчений чоловік, то не простий хлоп.

– То є правда, кажу. Ця справа є звязана з інтронізацією Габсбургів на габсбурський трон[2]. (Не знаю, чи дід Максим це зрозумів, але слухав дуже пильно). На разі є тому противні австрійські партії, Франція, Італія, Чехословаччина і кілька інших держав. Але обставини можуть змінитися. У Франції тепер забили президента, Італія годиться з Німцями, а що до Чехословаччини – то там... може бути землетрясення, або вибухнути морова зараза, т.зв. морс ніґра, як це було вже в році... році...

Дід мовчав зрадуваний, а коли я ніяк не міг собі пригадати в котрім році вибухнула в Чехах морова зараза, він каже:

– А видите. – А Настка вже хотіла їх спалити. Бодай вам паноньку Панбіг здоровля дав, щосьте мене потішили старого. – І він зараз сховав гроші до скрині.

---

[1] Грошова одиниця Австро-Угорського Цісарства. до 1918 р.

[2] В Австрії, на поч. 30-их років XX ст. розглядалася можливість привернення монархії.

*

Шкода, що я не є Стімсон або Гувер. Якби вони наплели такого як я, то хто зна чи ті гроші не піднеслисяби на біржі?

Але щож, на разі я є собі звичайний, український, недержавний Федько.

Образки зі села
Медицина

Наука є дуже добра річ, але вона може деколи помилитися. Пр. медицина.

Я читав раз про це, кілько чоловік повинен їсти, щоби жити і працювати. Отже так:

Чоловік тратить щоденно пересічно три тисячі кальорій. Так інтеліґент, що нічого не робить, тільки пише. А чорноробочий то тратить і до пять тисяч. Щоби ту страту надолужити мусить на таку саму скількість кальорій зїсти ріжньої поживи (що більше – то йде на сало). І медицина обрахувала точно: мяса пів фунта, хліба кільо, цукру тільки а тільки і т.д. І евентуально одну помараньчу. В противнім разі чоловік умирає.

Доси все в порядку. Але дальше.

На селі тепер переднівок. Про мясо, цукор, помараньчі, навіть про хліб нема мови. Хлоп їсть капусту і бульбу. Горнець капусти і бульби мусить вистарчити на день на родину з вісім душ.

Як думаєте: кілько там буде кальорій? Я не рахував, але думаю, що більше не буде як сто.

$$100 : 8 = 12.5$$

Значить на одну душу півтринадцяти кальорій! На душу можеби вистарчило, але на тіло? Ну? Панове медики?

Наша економічна праця

Нас на селі є двох учених: я і Чіп. Він скінчив фільософію.

Щодня він приходить до мене і ми собі балакаємо на ріжні теми – з більшим або меншим запалом. Вчера Чіп зачав за безробіття.

– Це правда, що написав той якийсь солідарист в «Н. Ч.»[1], що орієнтуватися треба тільки на національний ринок. Подумай собі, що – що так виражуся – поємність того ринку можна збільшити в двоє – що кажу – в десятеро, двайцятеро! Прим. наше село. Таке пасовисько! 700 моргів поля без жадного хісна![2]..

– Або «Березів луг» – кажу я. – Яких 100 моргів мочару – якби так висушити...

– А всі дороги пообсаджувати овочевими деревами! Таж тоді можнаби ваґонами овочі прода...

– На що продавати? – перериваю зі запалом. – Можнаби заложити фабрику овочевих виробів і...

– І на експорт! – Кричить вже Чіп. – А так само свій власний млин! Прецінь маємо ріку...

– А при млині елєктрівню! Прецінь інж. Храпливий...[3]

– І пекарню!! Таж кождий пече хліб в хаті, а так тільки зорґаніз...

– Беконарню!..[4] вибухнув я. Можнаби...

– Експорт дробу!![5] – кричить Чіп, бігає по кімнаті і вимахує руками. – Експорт дробу, а також...

– Кокони!!! – кричу також, бігаю по кімнаті в другий бік і вимахую руками.

– Яйця!!! Кольосальні мож...

---

[1] Мова йде про газету «Новий Час».

[2] Користь (гал.).

[3] Євген Храпливий (1898-1949), – громадський діяч, агроном і кооператор. Автор праць з питань сільського господарства і кооперації.

[4] М'ясокомбінат.

[5] Дріб – домашня птиця.

– Банк!!! заревів я як віл і умучений упав на ліжко. Чіп також всів.

Ми собі закурили, успокоїлися і говорили ще довгенько на цю саму тему. Після цього розмова зійшла на паризький атентат[6], потім на Петлюру а врешті Чіп попрощався і пішов спати.

Щодня ми собі балакаємо осьтак про дещо і так нам якось час сходить.

[6] Йдеться про вбивство президента Франції.

Фільольогія

Вчера ми завели дуже цікаву фільольогічну балачку.

Зачалось з цего, що мій друг взував тісний черевик. Помагав собі при цьому таким предметом, для якого в українській мові наразі назви нема. Така собі ложка від пяти, чи як..

– По анґлійськи це називається бутебов – сказав мій друг.

Мене це застановило. «Бутебов»... повторив я по хвилі... «Цікаво»...

– Взагалі анґлійська мова така богата, що в ній на всьо назва є. Напевно цілий український словник у ній зміститься і без решти.

Але я на це не погодився.

– Цілий? Ей... А як пр. по анґлійськи... припічок?

– Я не спец – але напевно є... Прецінь навіть при елєктричній печі якась лавка мусить бути.

Я мусів згодитися. – А пр. колиска... є...

– Є... У Франції може нема але в Анґлії є...

Я знова згодився. – А... дишель?

– Чоловіче, чи ти собі можеш уявити віз без дишля!?

– Так, я думав там тільки авта...

– Прецінь знаєш, що анґлійський король їздить до парляменту возом! – Ні, ні – говорив дальше – напевно знайдеш в англійській мові таке слово. Це найбогатша мова на світі.

Був побіджений.

Нагло я затрюмфував.

– А хрунь?!?

Мій друг збентежився.

– Хрунь?..[1] Нема... Але це рідкий виїмок...

А бачиш! Чия мова багатша?

Мій друг був цілком розторощений. Аж по хвилі сказав.

– Так... Але лише на цім пункті.

---

[1] Зрадник, ренегат (гал.).

Чистий інтерес

З нагоди вінчання пана Ікса з панною Іпсільон даємо 5 зол. на «Р. Ш.».

З газет

– Який хитрий малорос! – гукнув мій шеф. – Пять золотих, а кілько зиску! Раз оповістку має за дармо, а за неї заплативби може більше як 5 золотих, – а друге – рекляма! Патріот – значить! На один гачок дві сороки за хвіст! Що ви на це Триндику?

Я був злий. Що за фаміліярний тон! Чи ж не можна сказати «Пане Триндик»? І тому я кажу:

– Пардон!

– Як то?

– А так, що не годиться. Зиск є, але не там, де думаєте. Докажу це льогічно.

– Ну?

– Прощу добре уважати. Римське один. Зиск «Рідної Школи». А – матеріяльний – 5 зол. Б. – моральний – пригадка, щоби при всіх щасливих і нещасливих випадках давати гроші на «Рідну Школу». Римське два. Арабське 1. Зиск читачів. Зиск кольосальний – розуміється моральний. «З нагоди вінчання...». Ах!... А, Б, Ц... Спомини у старших, заохота для молодших. У читачок – зітхання, у моєї тітки – сльози. У всіх надія: значить хтось ще жениться! (альфа). Значить: є ще посади (бета). Значить кріза певно минає! (ґама). Ах, це найкраща рубрика! Римське III. Зиск панства молодих. Жаден! Противно – страта! Страта матеріяльна – 5 золотих, страта моральна – а) нельояльність, б) сплетні[1]. А що до тих сорок, якіби можна підтягнути під римське IV, то я ще не чув, щоби на гачок...

[1] Плітки (гал.).

Але я не скінчив, бо побачив нараз що до мене летить попельничка. Я схилився і зараз чмихнув за двері. Мій шеф не видержав умового напруження.

А всему винен цей фаміліярний тон. Бо ж це очевидна річ, що цей драбуга пан ІКС робить собі на «Р. Ш.» чистий інтерес. Ще якби яких 100-200 зол., а то 5! Певно якийсь конципієнт адвокатський.

«Комета» або свій до свого

Купив я оце недавно у Львові черевики.

Ну, нічого. Діло не таке велике, щоби про него писати в ґазетах. Але із-за цього вийшла у мене з Чопом неприємна конверзація.

Похвалився я, що жид хотів 40, а я сторгував за 25.

– Якто?!? – гримнув Чіп. – То ти не купив у «Кометі»?

Я почервонів.

– Я? ні... бо, бачиш я думав...

– Я з тобою не говорю!!! Ти є хрунь!!! – І забрався.

– Шановні читачі! Розсудіть самі, вставтеся в положення!

Ідете купувати черевики до «Комети». Кілько? 23.50! Чи ж можна так... зразу? Так наче білєт на залізницю?.. А тут торгуватися не випадає... Якось неприємно. Заплатите, а потому прийдете до хати і весь час серце, якось ниє...

– Ех... Який золотий-два переплатив напевно... Пачка тютюну булаби ще... 23.50... Суму вивалив як за коня... Ох...

І так болить вас серце який тиждень. – А, возьмім, ви купуєте в жида. Возьмім (це так для приміру), що в жида заплатили за ці самі черевики 25. Але принайменше ви з годину можете солідно поторгуватися! І врешті виходите з цим пересвідченням, що ви жида притиснули до муру, бо йому якраз на вексель треба було. Маєте, значить моральну сатисфакцію, ось що.

А тут цеї сатисфакції не маєте!

А що до цего проценту, що «Комета» дає на «Рідну Школу». – Так... це правда. Але, прошу, чи ж я не можу на «Р. Ш.» дати – сам? Кожної хвилі можу – навіть нині! Неправда?

Або... евентуально, коли небудь пізніше...

Чому я не пишу книжки?

Сказав оце мені раз хтось: – Напиши Федьку, книжку!

– Книжку? відповів я. – Чи ти собі уявляєш кілько зла моя книжка може принести?

– Зла? Кому?

– Ученикам гімназіяльним! Подумай собі: дістане такий бідолаха при матурі[1] питання:

«Які є головні ідеї в творчости Федя Триндика?».

Представ собі як мучиться бідний абітурієнт! Він пріє, стогне, врешті видусить:

Ідеї... Він був космополітом...

Професор, чи візитатор тільки засміється іронічно.

– Хе, хе... Кандидат не знає, значить... А нехай кандидат скаже бодай, коли вродився Федь Триндик і що він їв?

Отут вже цілком занімів бідний мученик. І при матурі перепав.

А потому стрінеться зі своїм товаришем і скаже:

– Знаєш, математика пішла перша кляса. Так само історія... А з українського він мені дав, свиня, з модерної літератури з Федя Триндика... Я Куліша знав добре і Артимовського Гулака теж... а він з Триндика... Ах той Тринднк бодай він здох!

І проклинатиме мене на всі способи, аж поки справді мені що злого не станеться.

Ні, цур йому. Не буду писати книжки, хочби мав дістати нагороду Нобля. Хиба що – які реформи, або що... з педагогії...

---

[1] Випускний іспит у гімназії.

Мої проєкти

Шановні читачі! Я приготовляюся до осінної сесії... розуміється сойму. Інші ще ні, а я вже. Бо, прошу панства, спізнятися, як то кажуть, є зле.

Тепер працюю над монополями.

Маю кілька проєктів до спіритусового[1] монополю.

Наперід що до знижки ціни горівки. Прошу собі уявити, шановні читачі, що на цю думку я впав вже тому 3 місяці! Слово чести! І не було то дурневі опубілкувати десь, горівки – мовляв – ніхто не пє, бо за дорога, і т.д., а я ні – тримаю в собі! Аж раптом – маєш! Читаєш свій власний проєкт... ох...

Але на щастя маю кілька інших.

Отож передусім що до фляшок. Всі панове, так ці, що не належать до «Відродження»[2], як і ці, що належать – знають, що за прикра річ отака літрова барилка за 13.50! Її ані зі собою брати, ані – як то кажуть – в дома лишати, бо сини випють. І з цього всього ви не купуєте з очевидною стратою для скарбу[3]. А так якби флащинки плоскенькі, невеличкі, такі щоб навіть в бічну кишеню біля портфеля можна вложити... зручніще булоби, правда?

Це я назвавби: фляшкова реформа.

А тепер друге. Чиби не добре до такої флящинки щей... перекуска? Я не думаю, щоби зараз ікра. Але так: трошки шиночки, або оселедця, або навіть цибульки з перцем (це, зрештою, вияснилаб дискусія в бюджетовій комісії – але... вже задармо). Ну?

А трете: всюди де тільки ходять люде (на залізницях, трамваях, будинках) повивішувати таблиці з написом: вудка кшепі![4] Або: вудка то здровє![5] В цьому випадку найкраще поінформуватися у редактора

---

[1] Спиртний (поль.).

[2] «Відродження» – українське протиалкогольне товариство, засноване 1909 р. у Львові.

[3] Тут, у значенні державний бюджет.

[4] Горілка зміцнює! (поль.).

[5] Горілка – це здоров'я! (поль.).

Краківського Курєра. Я пізнаю з його ґазети, що він над цим самим думає. Нас двох, значить.

Якби так оці мої проєкти показалися добрими то ще маю цілу купу інших.

На вакаціях...
Настрої...

Ще вчера ходиш по розпечених бруках, ноги тобі муляє, за краватку тече піт – а думки якісь такі все льогічні, жадної поезії, ані потіхи...

У-у-ф... Львів...

А нині цілком інакше.

Черевики скинув в кут, краватку в другий, сорочку в третий і лежиш собі на зеленій мураві як дикий звір...

Думки пливуть так ліниво!..

Як прим. подумаєш, що два а два є чотири, то від двох до чотирох мине з пять мінут.

А такі банальні!

Поглянеш на високу тополю і подумаєш:

Якби так це все листя – не листя, а долярові банкноти! Ось-би була сумка! Може з мільйон або міліярд! Взявби таку сумку, запакував у валізку і д. Герасомовичеві[1]:

– Прийміть, пане, від мене скромний дар на «Рідну Школу»...

– Кілько?

– Одну валізку долярів!

Подумайте!

Або ще краще так:

Взяв мільйон і до редактора Новозорянського[2]:

– Нате вам мільйон, а ви заложіть секту Мормонів Назарейських...[3]

А п. Новозорянський попадає в апокаліптичний тон:

---

[1] Іван Герасимович (1876-1942), – педагог і громадський діяч. Ред. журналу «Рідна Школа».

[2] Мова йде про Осипа Назарука (1883-1940), – публіциста і редактора католицького журналу «Нова Зоря».

[3] Натяк на Українську Християнську Організацію, засновану 1925 р. у Львові, головним діячем якої був О. Назарук.

– Бачив я звіря як виходив з моря. А мав він дві голови і пять рогів... Гм... Мормонів Назарейських... Очевидно... З найглибшого переконання... – А не фалшовані?

– Ні! з тополевого листя!

– Що???

Такі ось ріжні думки, останки львівської атмосфери. Але вони прочищуються.

Глянеш в бік: дивиться на тебе гурток дітей... Що це за звір? Голий, лише в маленьких сподніх...[4]

Глянеш в другий: курка собі ходить з курятами. Що їх обходить кріза, репарація, конференція в Льозанні – або п. Новозорянський?

Щасливі!..

Вітрець повіває... Тополя...

Настрої...

[4] Тобто в трусиках.

Студії української літератури

(Неймовірне але правдиве)

Вчера познакомився я з одним студентом. Він пятий рік уже студіює на львівськім університеті українську літературу.

– Пятий рік над українською літературою, пане товаришу? Ну, очевидно, знаєте її вже експеділе!..[1]

– Гм... – муркнув щось мій знакомий.

– Шевченка – кажу – десь розскубали до останнього слова. Текст, критика, всякі коментарі до кожного вірша.

– Шевченка? Ні. За весь час моїх студій я ані разу не чув такого прізвища як Шевченко.

– Що? Ані разу? То як це можливе, щоби студіювати українську літературу, а за Шевченка навіть не згадати? Весь час певно сидите над Франком?

– Франко? Ні. За весь час я ані разу не чув за Франка.

– Що?? За Франка? Навіть «Мойсея» не читаєте?

– Нічогісінько. Навіть не згадуємо.

– Прямо не хочу вірити!! Ну то певно новіша література: Стефаник, Леся Українка, Коцюбинський...

– Ні ні, ні...Нічогісінько з цього...

Я встовпів.

– Та що ви знову? Смієтеся чи що? То певно весь час обертаєтеся в театрі: Карпенко Карий, Кропивницький, Винниченко...

– Ні, ні... Ані згадки...

Мені волосся стало дубом.

– Та як? Мушу вам закинути неправду!!! Уважаю, що...

– Ні, пане товаришу, серйозно... Загалом про цілу українську літературу навіть не згадуємо.

---

[1] Впевнено (лат.).

Я прямо закричав.

– То щож ви там берете до чорта?

– Я вам скажу. Зачали ми про Міколая Рея з Наґловіц[2]. Потім якесь середньовічне євангеліє. Потім якісь латинські лєґенди, анґлійські казки, новогородські памятники і т.п. А цілий рік сиділи ми над цим, чи гуцул вимовляє: дівка чи ґівка.

– Ну... й до чого ця вся саламаха?

– Не знаю.

Я довший час мовчав. Нарешті питаю:

– А багато українців студіює «українську літературу»?

– Понад сто – каже мій співбесідник.

Тому, що я боявся, щоби не дістати апоплєктичного удару – я скоро попращався і пішов.

---

[2] Польський поет і письменник епохи ренесансу.

Два документи

(В перекладі)

«Знамениті» інформації Краківського Ілюстрованого...щоденника[1].

Безчельносьць живйолуф вивротових[2]

На Волині, в селі Розлучі, гм. Воєводи, пов. Сарни, стався факт, який до живого збурив опінію всеї людности, льояльно мисльонцей[3].

Дня... згинув в посцігу[4] Іван Жминчук, знаний на тут. терені жбік і бандит. В р. 1928 він в бестіяльський спосіб замордував трьох польських кольоністів, осілих у тім самім повіті, а то; Яна Зарембу, Пйотра Вавжона і Мацєя Мазура, після чого він 4 роки укривався і випадково дістався в руки поліції.

І отуж цо сєн дзєє?[5]

Місцева людність справила бандиті величавий похорон! Бандерія зі 100 їздців, величезні маси народу, хор, всі в народних українських строях відпровадили «героя» на цвинтар. При тім посипалися промови пшецівпаньствові[6], які до тої міри підбурили слухачів, що вони здемолювали забудування одного польського кольоніста.

Питаємо, що роблять власти безпєченьства публічнего?[7] І т.д. (дальших 15 віршів в стилю Курєра).

II.

До редакції Ілюстр... щоденника...

---

[1] Йдеться про газету «Ilustrowany Kurjer Codzienny».

[2] Нахабність порушницьких стихій (поль.).

[3] Що лояльно думає (поль.).

[4] Погоня (поль.).

[5] І ось, що робиться? (поль.).

[6] Протидержавні (поль.).

[7] Громадської безпеки (поль.).

На нотатку з дня... відповідаємо що настенпує[8]:

Слідчий виділ при... перевів якнайдокладніше слідство і ствердив:

1) Що ані на терені повіту Сарни ані на терені цілого воєвідства ніколи не замордовано жадних кольоністів.

2) Що взагалі нема і не було згаданих кольоністів на терені пов. Сарни.

3) Що згаданий бандит Іван Жминчук є особою незнаною для властей безпєченьства публічнего.

4) Що ніколи не було тут того роду маніфестації антипаньствової[9], про яку пише...

5) Що взагалі в повіті Сарни нема села Розлучі.

За виділ
(підпис нечиткий)

[8] Ось таке (поль.).

[9] Антидержавної (поль.).

Роблю докторат!

Від чотирьох днів забив мені Чіп цвяха в голову. Каже до мене:

– Ти є здібний хлоп. – (тут мушу мимоходом сказати, що Чіп є дуже симпатичний чоловік).

Я відповів скромно:

– Не говорім про це...

– Ні, що правда... Я пізнав тебе – (тут мушу мимоходом сказати, що Чіп добре пізнається на людях) я пізнав тебе, каже, що ти є здібний хлоп... Чому ти не зробиш докторату?

І від цього часу я про це думаю.

Докторат?.. Гм...

Раз так думаю, а раз сяк.

Раз думаю, що кому за користь з мойого докторату? Ані, як то кажуть, для нації, ані для мене самого... Тих докторів тепер – Господи! Можна плоти підпирати... А мудрому чоловікови і докторату не треба. Чиж Едісон мав докторат? А... інші мали? Прошу? От собі проста страта часу... Ліпше за той час робити гімнастику.

Але деколи думаю інакше.

Докторат?.. Гм...

Як то приємно підписатися Др.! Др. Федір Тріндик! А всюди в розмові: др-р-р... Шеф кличе вас:

– Докторе – тут до вас телєфон...

(А тепер: Федьку, махайте до телєфону).

Стаєте поважно з місця і кажете: – Певно директор Балагура, а тихцем думаєте:

«Докторе». Як приємно!

Отже я рішився: роблю докторат!

Річ в темі. Маю вже такі:

«Якого сонника уживала Ядвіга?» (іст. студія), «Подорож бабці довкола рондля» (літ. студія).

«Походження і етимольогія слова “кацабайка”» (студія), «Кілько разів у Франка приходить буква “і”» (студія в 3-ох томах).

І інші.

Треба і мені зробити щось для науки.

«Плаціць!..»

Ні, годі видержати... послухайте:

Захотіли ми дати виставу. Розділили ролі, дівчат, хлопців охочих гук – все гаразд. Сходимося і тарабанимо цілий вечір, думаємо: виставка буде як інколи.

Так зо три тижні.

Їде врешті Роман по позволення[1].

Ми тимчасом запрошення пишемо, шмінки[2], костюми готуємо, афіші малюємо – рух! – вечером приїжджає.

– Нема, каже, позволення, бо треба було 11 золотих заплатити. Така тепер оплата на час вакацій. А ми ледви чи назбираємо стільки... так, що вистави в нас не буде.

Ось воно як! Подумайте: одинадцять золотих!

Та ми справді стільки не назбираємо! У нас перші місця 30 гр. – не то в Парижі, але навіть в Перемишлі не повірили би – так з чого ж таку суму?

А ще до цього як хитро обчислено: на час вакацій!.. «Попшиєжджайон академікі – пелно бендзє тих Хрицюф, Таталек і т.д. – а ми ім плаціць! Хцеш сєн бавіць – плаць!»[3].

Ох, як досадно!.. І пощо обивателям[4] таку пакість?.. Так аж трясця трясе..

Та як уже ви такі – то й на Різдво підвищіть! Тоді теж пшиєжджайон академікі! І на Великдень. Я в лютім може дам виставу – так ви оплату на лютий... Ні, годі видержати... Прямо пчихнути по українськи не можна задармо. Ох...

---

[1] Дозвіл (гал.).

[2] Помади (поль.).

[3] Приїдуть студенти – всякі там Гриці, Наталки і т.д. – а ми їм: плати! Хочеш бавитись – плати! (поль.).

[4] Громадянам (поль.).

*

Давали панам Камерун – чого було не брати?[5] Поїхавби чоловік до Камеруну, змуринився, положився під пальмою і ревів здосади пшеціфпаньствові[6] пісні на ціле горло, аж би малпи збігалися...

У-у-х!.. Аж змучився... Шклянку води!..

[5] Натяк на «колоніяльні» амбіції довоєнної Польщі.

[6] Протидержавні (поль.).

Ґої...

(Справа, про яку писалося вже частенько, про яку пишеться, але про яку – маю надію – більше вже писати не треба буде).

Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме – заснути я не можу.
Ів. Франко

Наперід зітхну:

– О-о-о-х!!!

А тепер коротенький опис події:

Більша стація. До кіоску з ґазетами підходить один добродій. Знаю його: це бувший люстратор П.С.К. в Перемишлі, бувший старшина У.Г.А. взагалі муж – якби здавалося – солідний в кожнім цалю. І цей муж підходить до кіоску, прочитує (кільки може захопити на першій сторінці) українські ґазети – а потім витягає пулярес[1] і купує – «Експрес вєчорни»!..[2]

Тільки всего.

Тепер мораль.

Не гнівайтеся, шановні читачі, що я на вступі гукну а ля посол Санойца:

– Най то шляк трафить!..

Тільки разів натовчують редакції всіх українських часописів: Читайте і поширюйте свою пресу! Преса – це мірило культури народу! Преса це могутність народу! Преса – сяк – преса так. А що преса неможлива без передплатників – тому передплачуйте, купуйте, жадайте її у всіх кіосках!

І скажіть: що це все помагає?

---

[1] Гаманець (поль.).

[2] «Вечірній Експрес» (поль.).

Є ріжні роди звірят: одні даються легче витресувати, другі тяще. Найтяще, кажуть, витресувати морські свині. Неправда!!! До сто тисяч бочок смоли – ні!!! Найтвердшою породою (цілком не морських) свиней – це є наші, рідні українські ґої!!![3]

Так!!! –

Дивуюся Франкові, що йому хотілося для такої... – Ні, краще лишу... бо ще скажу яку єресь.

Але на кінець собі бодай солідно плюну:

– Тьф-у-у-у!!!

[3] Невірні (ідиш).

З дороги життя...

Як я був у такому віці, що в ньому зачинають рости вуса – я плянував великі річи.

Передусім подорожі! Рим, Венеція, Париж, Берлін – Рів'єра, Monaco, Кримські пляжі – це були мої станції. Але Европа була для мене за тісна – в Европі я дусився. Я плянував подорож на Схід: Каїро, Калькута, двори індийських магараджів, Ява, лови на слонів, вандрівки крізь пустині, турецькі гареми – безліч пригод, надзвичайних пригод, про які я начитався в Мая. Потім Америка північна і полуднева, Буенос Айрес і Ріо де Жанейро, праліси, і Амазонка, розбишаки на ріці Місісіпі – а навіть був час, що я шукав на мапі получення між полудневою Америкою і Австралією. Хто з вас, шановні читачі знає, що між Чілє а Сідней є лише одна мізерна корабельна лінія? Для мене це була справа першої ваги і я відбув нею тритижневу подорож. (Розуміється в думці...). Я переїхав цілу земську кулю, здовж і поперек, навчився всіх мов, зазнав безліч любовних пригод і осяяний блеском великого чоловіка я вертав до рідного краю. Тут над берегами Дніпра я вишукував собі чорнозему – і женився.

– –

Панове! Cosa perduta![1]

Я нігде не їздив. Я ніколи не виїхав поза свій загумінок.

Я не знаю жадних мов. Ніколи я навіть не чув анґлійця.

Про чорнобриву нема мови, самі знаєте. Там С.С.С.Р.

Я ніколи не мав жадних любовних пригод. Вправді деколи трафлялося... Але менше з тим. Нічого надзвичайного.

Я абсолютно лишився малий чоловік і без блеску, тільки що вуса мені виросли.

– –

[1] Марне діло (італ.).

Йду собі батьківською межею і так собі про це все думаю...
Cosa perduta...
Пердута...

«М. Р.»

Що подумаю за це, щоби написати повість – страх мене здіймає!

Представте собі; написав я. В «Н. Ч.»[1] – нічого. В «Неділі»[2] – похвалили ще.

«Діло»...[3] – страх! – «м.р.»[4].

Зором свойого духа наперід бачу цю критику (титул повісти: На Сході без змін[5]).

«Під краденим титулом – крадений сюжет: Любов молодого чоловіка – до старої баби. Усі періпетії банальні; "автор" видко мало читав, а ще менше думав. При цьому певно закукурічена фанфаронада, якій так до літературного мистецтва, як пястукові до носа. – Ідея? – Зеро! Форма? – два зера... (пригадуються малопольські провінціональні стації). Мова? Ах... Хотілосяб взяти "автора" "повісти" за вуха і добре потермосити.

Смаркачу! Як що хочеш писати повість – вивчи перше свою мову! Що ти собі думаєш дурню?

Тарабанщина така, що страх... Повно москалізмів, польонізмів, германізмів і татаризмів. Прикро коли з журналістичного обовязку солідному чоловікові приходиться писати ринштоk[6]. Ідіот думає, що... »

Б-р-р-р...

Казав колись Золя, що кождий ліпший письменник мусить на початку ликнути жабу.

---

[1] «Новий Час» – львівський щоденник (від 1932 р.), видавався концерном Івана Тиктора.

[2] «Неділя» – ілюстрований тижневик, якого редактором був Микола Голубець, неформальний голова літ. групи «12».

[3] «Діло» – найстаріший і найбільш впливовий український щоденник в Галичині.

[4] Криптонім Михайла Рудницького (1889-1975), – провідного галицького критика і літературознавця міжвоєнного періоду. Свої рецензії публікував у «Ділі».

[5] Парафраза заголовка відомої повісті Еріха Ремарка *На Заході без змін.*

[6] Стік (поль.).

В нас М. Рудницький препарує ці жаби. Добре й це. А що ликати жабу неприємно – ну, то інша справа.

Але хочеш бути письменником мусиш.

Аномалії

Народ, що має такі пісні – не загине.
Л. Толстой (про укр. пісні)
Trudno... Nie jesteśmy narodem muzykalnym...
Szober
Хахли некуди негодяться, но голос у ніх харош.
Москаль Чарівник

(Бачите кілько цитатів написано? Я мігби ще більше... навіть цілу книжку, так як Донцов...[1] Але до річи).

Що в нас голосок хороший це всі знають. А також і це, що у нас багацько прегарних пісень. Це можна сказати – аксіом.

А другий такий аксіом – це той про який говорить Шобер[2] (я – хорони Боже... не хотівби панів ображати... Признаю навіть, що панове добре трубите на фуярі... а також не зле свищете... Але якщо ходить о голосок – то вже ні... Трудно).

Отже маємо два аксіоми і перший і другий.

Але як вони змішаються разом, то виходять аномалії.

Ось послухайте:

Лежить кількох студентів і студенток на пляжі і співають (українці всюди співають):

Мілосць.

Цєн згубіла і дзєфчина.

Дзєфчина пуста...

---

[1] Дмитро Донцов (1883-1973), – публіцист, критик і політичний діяч. Редактор літературного місячника «Вісник». Після війни проживав у Канаді.

[2] Станіслав Шобер (1879-1938), – польський мовознавець, проф. Варшавського університету.

Дзісь цале щенсьце відзіш в нєй...[3]

Або:

Под самоварем
Сєдзі моя Маша...[4]

Або таке:

Пій, пій, пій брацє пій!...
На старосьць торба і кій...[5]

І т.д.

Ну, думаєш, це інтеліґентний народ співає шляґери... А ось простий народ:

Ти пуйдзєш ґуров,
Ти пуйдзєш ґуров,
А я долінов...[6]

Або хлопець до дівчини:

Ти дзєфчино з под Сокаля
Тадріта-а...[7]

І т. д.

Що воно за диво? – Так думаєш. – Так це виходить таке, що оці фіші для нас пісні складають? Значить, що і Шобер і Толстой помилилися... Така значить – аномалія наукова...

*

Тільки Москаль Чарівник, думаю, сказав правду... головно в першій частині...

---

[3] Любов. / Тебе згубила і дівчина. / Пуста дівчина... / Сьогодні, усе щастя бачиш у ній... (поль.).

[4] Під самоваром / Сидить моя Маша... (поль.).

[5] Пий, пий, пий брате, пий!.. / На старість торба і кий... (поль.).

[6] Ти підеш горою, / Ти підеш горою, / А я долиною... (поль.).

[7] Ти дівчино з-під Сокаля / Тадріта-а... (поль.).

Патріот

(Поема)

– Можеб ми так запренумерували[1] собі «Новий Час».
Він тепер дуже дешевий! 2.50! Що це для нас!
Там бувають статті, фейлєтони, новини.
– Що днини!..
Муж каже: Гм... Щоб тільки це не пошкодило мені в опінії.
Бо скажуть: Патріот на цілій лінії!..
– Е, ні – каже жінка. – Ти й так йдеш на емеритуру...
Муж: Але стараюсь о директуру!
А так скажуть: Моспанку.
Ти не можеш бути директором банку!
Рівнож боюся, щоб це не пошкодило зятеві, що є на посаді
– В міській раді.
І синові. Бо як я був у надрадци то заявив виразно;
Мій син є льояльний!
А потім тихо: Чи мігби він дістати місце в Касі Комунальній?
А радца мені сказав: Дуже добре! Ми то зробимо.
Для паньскіх кревних єст у нас зафше отварте корито![2]
Взагалі мають про мене дуже добре поняття...
А нині тяжко о заняття...
Я говорив теж за шваґра. – Чи з паньскєй фамілії?
– Егеж! – Ну то його зробимо директором філії!..
Отжеж так жінко: Моя засада:
Перша посада –
А потім нація!...
А на це жінка каже: Рація!

---

[1] Передплатили (поль.).

[2] Для ваших свояків у нас завжди відкрите корито! (поль.).

Гіркий то сміх!

Женемо в зад повною силою пари!

Замість нафти світимо смільними скалками. Цвяхів не уживаємо; замість них уживаємо деревляних кілків. Під печею держимо вічний огонь, бо сірників неможливо купити. Носимо одежу з полотна власного виробу. Не їздимо желізницею ані автобусами. Не користаємо з почти. А як комусь зібється шиба, то забиває вікно дошкою.

Живемо менше-більше так, як за Аскольда й Дира.

Це досить скоре темпо! Як так піде дальше – то за рік цофнемося до часів кімерийських, ще за рік – до фараонських, за два – до біблійних, а ще за рік до камяної доби.

А ще за десять?

Може будемо скакати по деревах, а може... Прямо уява не дописує?..

Гіркий то сміх! В таку сліпу вулицю загнали нашу планету політики й дипльомати, що аж злість бере... Ех! думаю собі, якби так Мекдональд або Еріо йшов коли стежкою, що за моєю стодолою!.. Взявби порядний дручок і гнав за ним аж до Панькового перелазу... Нехайби знав як простий народ мучити...

А так – що їм зробиш в тих Парижах і Льондонах!..

Демпінґ

Економічну політику дядька Панаса можна схарактеризувати одним словом: демпінґ.

Не вірите? Серйо! Все, що продає – продає нище коштів продукції. Два роки годував бичка – гарний був бичок і мав велику охоту – взяв 80 зол. Поминувши вже труд, самого вівса бичок зїв зі 6 кірців. Годував веприка, солідний був веприк, – скільки зїв дядько Панас не записував – взяв 50 зол. Кожної осени кидає на ринок по демпінґовій ціні кілька кірців жита, пшениці, ячменю. Демпінґ на цілій лінії!

Свідомо, чи не свідомо, а господарська політика дядька Панаса така сама, як Радянського Союза. Експорт куда перевищує імпорт! Білянс – значить – активний, а надвижка, яка з цього повстає...

От, власне сук. Чорт бере всю надвижку! Ціла фамілія голодує, дядько Панас гет стратив на вазі – а білянс активний! Радянський Союз працює принайменше для ідеї – яка наступить аж тоді, як усі люди вимруть з голоду, але для якої чортової ідеї працює дядько Панас?

Краще може вийшовби дядько Панас якби робив так як бразилійський уряд з кавою.

Диво!..

Panbóg łaskaw na Rusiny[1].
Мазурська пословиця.

– Направду як подумаю про це, то не можу з дива вийти!

На світі лютує страшна кріза. Банкротують держави, концерни, банки. Міліярдери сходять на міліонерів, міліонери на тисячників, тисячники на жебраків. Магнатів ліцитують. Директорів редукують. Всюди безробіття, біда, нужда. Світ дуситься. І це в держав-богатирів, вірителів світа – а щож доперва в отаких голопятників, як ось... Румунія?..

Серед таких обставин, льоґічно беручи – ми повинні зійти вже нище зера. Себто нас повинно не бути. Без своєї держави і рільники (а кріза заатакувала в першу чергу рільників); без господарської культури; без резервових капіталів, останні між останніми.

А тимчасом?

Наші селяни зачали їздити на літниська! Наші селяни зачали від збанкрутованих шляхтичів викуповувати фільварки! Наші селяни будують Народні Доми! Розбудовують промисл! Пресу! Школи! Шпиталі! Музеї! Що за диво?

Тамті вниз – ми до гори!

Для світових економістів кольосальний сук... Можна попросту збараніти! А що ще дивніше що ці економісти може навітть не знають, що в европейських джунґлях живе такий надзвичайний сензаційний нарід!

---

[1] Господь ласкавий для русинів (поль.).

Не є найгірше...

«В Польщі не є найгірше».
Експозе.

Це є правда. Річ у цьому, що слово «найгірше» є дуже взглядне[1]. Залежить, як, де, коли, хто. В Данії слово «найгірше» рівняється нашому «найліпше», а польське «добре» є для данської корови «неможливе».

Дам вам приклад:

Приходжу до одної хати. Бр-у-уд! На долівці: в однім куті калюжа (там маленькі діти ходять за потребою). В другім телятко (також калюжа, але є солома), за печею прича з голою соломою, під ним зігнила бараболя, від якої неприємно заносить, на долівці ще якась солома (там спить старший син), в куті на призьбі діжка з якимсь квасом, від якого заносить на пів милі, а на середині господиня, від якої зан... я хотів сказати – яка не може собі зі всім дати ради, бо всьо на її голові.

Така декорація.

Тепер мені (menu):

Рано якась картофляна юшка, яку їдять всі з одної миски на середині хати. Господиня варить ще один горнець бульб, який пізніше висипає на бляху, щоби присмажилися. Це для дітей, бо вони потребують цвакати як – вибачте на слові – як не... теє. В полудне ще якась саламаха. В вечір кисіль з житнім хлібом.

Отже данський кореспондент, якби це все побачив написавби пізніше:

«Жахливі відносини! Попросту вірити не хочеться і т.д.».

А запитайте нашого дядька: Ет!.. Добре що є хліб і бульба... Не є найгірше... Нема що гнівати Господа...

---

[1] Відносне (поль.).

Отож бачите, такби сказати: намацально! Це є «добре» це значить «не є найгірше». «Найгірше» є тоді коли вже нема ані хліба, ані бульби... А буває і в нас найгірше...

А що в Польщі таких хлопів є яких 80 процент, отже загальне враження не найгірше.

Моя життєва лінія

(Спогад і рефлєксії)

Як я був маленький – я був дуже чемний хлопчик. Мене ніколи не треба було бити. Бувало – мій старший братчик зібє шклянку, а я зараз до мами:

– То не я!.. То Юрко...

Брав я за це від Юрка кілько влізло. Але я все втікав. Раз Юрко застукав мене на подвірю, а я зараз наробив крику, втік до хати і сховався під мамину спідницю. Там я був певний, було так затишно і спокійно... Мама мене дуже любила і як я мав шість років відвела мене до школи.

Признаюся, що я страшно не хотів іти. Але я не смів мамі перечити. Це було тільки на початку так – бо потім я засмакував в науці і дуже добре вчився. Завсіди як пан задав щось на оповідання, то я це навчився на память. Ще дотепер памятаю, як пан задав на оповідання «Лен і коноплі» а я навчився на память і ще до тепер тямлю. Пан мене за це дуже любив і пані також, а я зате завсіди пані говорив, як хтось щонебудь казав на неї. Приходжу бувало на павзі і кажу:

– Прошу пані, нині Федько Ліпка казав, що пані мають задертий ніс і малюють собі писок...

Товариші мене дуже не любили за те, що я так добре вчився. Нераз мене навіть поштуркували, але я з ними не ходив і по науці я все втікав перший до дому.

Як я скінчив сільську школу, тато запряг коні і відвіз мене до бурси. Мама дала мені цілий куферок хліба, масла, сира, дві ковбаси – я забрав собі оріхи, всів на задний полукішок і поїхав. Я їхав з тяжким серцем і весь час плакав. Але потім я успокоївся, бо ми вїхали в велике місто, якого я ще не видів і заїхали на якесь подвіря. Я цілий час сидів на фірі, може з пять годин, поки тато не полагодив всього і лишивши мене самого – поїхав до дому.

Як тато поїхав, мені було дуже сумно. Інші хлопці бігали, кричали, сміялися. А я сидів на ліжку непорушно і дивився на все заслізеними очима. Потім я отворив куферок, взяв собі всього по троха і назад замкнув на колодку. Я боявся, щоби мені хлопці не забрали яблок, бо тато і мама мені добре наказували: «пильнуйся добре, щоби тобі хто що не вкрав». Потім прийшов пан професор, казав нам бути тихо (а я й так був тихо), і о девятій годині ми пішли спати.

На другий день ми пішли до кляси. Мене професор посадив в першій лавці, бо я був малий. На павзі я не хотів іти на подвіря, бо я чомусь стидався йти між хлопців і я боявся щоби мені хто не взяв книжок. Я сидів весь час у своїй лавці, але прийшов професор і вигнав мене з кляси. Я тоді пішов до виходка і там пересидів до кінця павзи.

Але за тиждень я привик і вже так не боявся. Біля мене в лавці сидів Іван Копитко. Я ходив з ним опісля вісім літ, але він був весь час моїм ворогом. А сталося це через дрібницю, в якій я не був винен, тільки він.

Одного разу була латинська задача. Я мав каламар і тримав його в своїй власній дірці, а він не мав і все мачав в моїй. Я тоді витягнув каламар і поставив його з другого боку. Він очевидно не міг писати, але як професор відвернувся – він скоренько нахилився аж за мене і знову замачав. Тоді я сховав чорнило під лавку. Копитко перестав писати. Раптом надійшов професор.

– Ти чого не пишеш?

Я... я... не маю чорнила...

– Ах, ти драню!!! – закричав професор. – А ти як мене слухаєш? Зараз зложи зошит і махай мені з години.

Він вийшов і подивився на мене вовком. Але я тим не журився, бо він був трохи слабший і був хлопський син. Зрештою, чому я маю мати чорнило, а він ні? Він мене потім до матури не називав інакше тільки «свиня», так якби я був винен... Ет, є ріжні люди... Добре, що я маю чисту совість.

В бурсі мене знову називали «Ковбасою». Цілком невинно. Я згадав уже, що мама мені запакувала до куферка дві ковбаси. Отож я одну зїв, а другої не мав часу і вона мені засмерділася. Одного разу прийшов професор, повів носом і каже:

– Що тут так смердить?..

Я почервонів, а Скіцко (один третак) зачав нюхати на всі боки і каже:

– Це з Триндикового куферка!

– Відчини!

Я мусів відчинити. Вдарив сопух на цілу кімнату. Всі розреготалися і від тоді мене називали «Ковбасою». Але професор мені нічого не говорив, бо мій тато дуже точно платив оплати.

Взагалі товариші мене не любили, я не знаю чому. Але я тим не журився, бо я в клясі стояв добре. В одного професора я мав навіть сильну протекцію. З цього професора всі сміялися, бо він був забудьковатий і нікого в клясі не знав по імени. Одного разу на годині він витягнув нотес і вичитав:

– Петро Голіш!..

А Голіш то був великий збиточник і все мені докучав. Він піднісся і каже:

– Голіша нема, пішов до пана директора!

Я потім на павзі сказав тому професорові, як Голіш його набрав і за це той професор все мені давав на свідоцтві дуже добре.

Тільки одного професора я не любив і мав до цього причину. Це було в пятій клясі. На павзі як всі ученики бігали по подвірю, ходили на щудлах, скакали, кричали – я один ходив повагом по тротуарі, що йшов серединою подвіря. Тим самим тротуаром ходив також цей професор. Кожний раз як ми оба мінялися, я йому кланявся. Я признаюся, що я навіть умисне ходив тим самим тротуаром, щоби йому кланятися. Я хотів йому в цей спосіб зробити приємність, а також собі, бо я дуже любив кланятися професорам. Я вклонився так вже шестий, чи семий раз і думаю собі: «тепер буду мати вже протекцію на стало» – коли раптом він спинився біля мене й гукнув:

– А ти чому, смаркачу, не йдеш бігати там – от! тільки заваджаєш мені тут?!? Сейчас махай!!!

Я в цій самій хвилі зненавидів його до дна душі. Ось така вдяка! – подумав я собі і пішов на бік.

Так то чесно і ретельно прожив я до восьмої кляси і ніколи не мав жадного випадку, тільки в восьмій клясі мене раз набили. То було в бурсі. Я був інструктором. Одного разу ученики зробили страйк – не

хотіли їсти, бо все давали на обід і на вечеру мамалиґу. Розуміється, що я ходив на обід і на вечеру, бо я вважав, що ученики не мають рації і з професором я жив дуже добре. Я навіть тоді зїв дві мамалиґи. Отже вечером як я вже прийшов до кімнати – на мене раптом хтось накинув коц, а кількох зачало мене без милосердя прати де попало. Я наробив крику, але напасники втікли. Від цього часу я маю поліпа в носі. Не можу дихати носом і все мушу мати отворену губу.

Я коротко лише скажу, що по матурі пішов на університет і скінчив історію. Бо я рахував так: найліпше бути професором від історії. Він має вакації, не поправляє задач і має сталу місячну пенсію. Така посада мені страшно подобалася, тільки одно зле, що тепер тяжко за жондову[1] посаду. Якби так була угода, то можеби були і посади. В політику я ніколи не пхався і її не люблю.

Вправді мені радили йти на теольоґію. І я пішовби... тільки... бачите... я не теє... я не знаю як з целібатом... Я все собі нераз віддаюся... мріям. Що правда панни мене не люблять. Кажуть, що я є «фуяра» але я на це свищу. Одна панна, з якою я трохи більше знався. Сказала навіть на мене, що я є «свиня»... То було раз... я був може занадто... аґресивний... але що там про це згадувати. Добре, що ніхто не знає. Я не раз як був в «Комісії для справ бєдней млодзєжи[2]» на університеті – тішився потім, що ніхто не чув, як я там балакав. Щож трудно... Але зато я все діставав засілки[3] і навіть в П.К.О.[4] маю зложених до 100 золотих...

*

Як бачите я все був порядний чоловік. Тільки нераз я думаю: як воно буде дальше? Думаю, що повинно йти добре. Моя життєва лінія була правильна. Я є на 100 процент будучий консерватист! Я є цілком такий як... але голосно про це не можна говорити. Ліпше в якімсь передпокою. Я навіть думаю, що я ще зроблю карієру...

---

1 Державну (поль.).
2 Бідної молоді (поль.).
3 Фінансова допомога (поль.).
4 Polska Kasa Oszczędności (Польська Ощадна Каса).

Заслуги...

«В мене такі заслуги, що...».

Зі мною було таке саміське, але я вилікувався. Це було так:

Тому кілька літ – як у нас закладали кооперативу – просили мене, щоби я перейшовся по селі, поаґітував трохи і зібрав уділи.

Я пішов. Не було сміливости відмовити, тим більше, що я все хляпав про «народню ниву». Це було в травні, в неділю – я обійшов з десять хат.

І знаєте – від тоді діється дивна річ!..

Зараз вечером я сказав не десять, але двайцятьпять хат. За тиждень це число підросло до пятьдесять. За місяць пів села. За пів року я свято запевняв, що я обійшов ціле село, яке в нас має 150 нумерів.

Що більше: дату зачав я цофати взад. Травень?.. Що в травні ходити... Просто приємність... Мої заслуги значно менші в травні... Я цофнувся до квітня. При цьому згадував, що «тоді був сильний мороз». Згодом до березня. Цього дня «було й зимно – таке, знаєте, гниле зимно, – і головне – болотня! ах – болотня страшенна!..».

Ще минув рік і я говорив уже про два рази. Себто я два рази обійшов село здовж і поперек. Болотня страшна – до колін! За рік – я ходив уже три рази – болото по клуби – я до цього мав катар. Ще за рік – я ходив уже кільканайцять разів – болотня була така, що можна втопитись і від цього часу я маю ревматизм.

Але ось що найдивніше: я сам у всьо то вірив, що говорив!.. Так, що врешті я вже не знав, кілько я ходив і коли. В мене вселився демон гордости. Я відчував, що мої заслуги кооперативні розрослися в ширину і висоту до безконечности. Я міг був сказати навіть:

– Я маю такі заслуги, що мені не треба нікого радитися...

Деколи одначе я мав *lucida intervalla*. В таку одну хвилю я пішов до лікаря. Я йому розповів як і що. Він обстукав мене і зізнав, що в мене *idiotismus moralis* та радив через місяць натирати задню часть тіла оцтом.

Від цього мені перейшло. Тепер я вже нормальний.

«Hospodi pomiłuj»

(«Polska Wschodnia» – mies. t-wa obrony ziem wschodnich – Nr. 2. R. IV.)[1]

Стаття друга «Oriens» (уривок):

«... Дизунію внесла між ляхів тільки ріжниця обрядів, а не панування займанців варего-русів, бо поляки одного обряду з під трьох заборів – змогли легко зєдинитися, а поляки ріжних обрядів не можуть належно зєдинитися, мимо цього, що тепер жиють у власнім краю. Говоримо про мазурів і русинів.

Якщо Римові потрібна є відскочня[2] на схід, то цею відскочнею нехай буде не половина Польщі, але ціла.

З двох нещасть ліпше булоби, щоби ми в цілій Польщі молилися – Господі помілуй!, як це, щоби рівноважні і рівноправні обряди ділили ножем одноплемінних ляхів...»[3].

Стільки «Oriens»...

Правильно, що? Має рацію?

Значить не ми до них, але вони до нас. Будемо, значить, мати один обряд.

Лише я думаю, що в такім випадку треба би дещо додати. Ось після цього на пр. як священник каже:

«О плавающих, путешествующих, ... труждающихся, Господу помолимся» – додати таке прошення:

---

[1] «Східна Польщі» – місячник Товариства захисту східних земель (поль.).

[2] Місце відштовхування (поль.).

[3] Деякі польські історики вважали, що, начебто, польські поляни і київські поляни – це те саме плем'я, а отже поляки і русини (українці) одна нація.

– «О тих, іже в началі всякой глупости находящихся іже одної клепки в голові своїй употребляються – Господу помолимся!..

– О єже ісцилится нам... сумашедствія нашего – подай Господи!».

Орґаніста:

– Господі помилуй!...

І т.д.

Думаю, світла Редакціє «Польскі Всходньої», що я, нище підписаний руский лях з Коломиї здобув собі вашу вдячність за це, що так невтомно популяризую ваші цінні думки. Адже самі признаєте, що ніхтоби про них не знав – а так знає десять тисячів з «Нового Часу»! І обіцяю співпрацювати і на майбутнє!

Ваш

Федь Триндик.

Орґанізуйтеся!

Вчера в адміністрації «Народньої Справи» я був свідком такого випадку:

Відчиняються двері і входить чоловік. Низький, зарослий, з розбитою і забандажованою головою. Підходить ближче і зачинає благальним тоном!

– Поможіть мені і порадьте... Я до вас як до батька...

Запанував поважний настрій. Начальний адміністратор питає:

– А вас хто так – змахлював?

Чоловік важко застогнав:

– Жінка...

Всі приявні як на приказ усміхнулися. (Мушу признати, що це мене трохи згіршило... Чоловіка постигло горе, він приходить просити помочі, а замість співчуття викликує веселість... Я був дуже серйозний і заховав повагу хвилі).

– Ну? Ну?

Чоловік розказує. Це так жінка пімстилася на ньому зі синами. Вона ходить до косцьола, є ржимско-католічка і не любить як він бє поклони. Бо він є греко-католик і свого твердо тримається. І тому жінка інакше не скаже, тільки: ти хлопє хамє, ти руска мордо. Тепер він приходить до своїх людей і просить, щоби йому помогти. Бо він є певний, що свої його не опустять. Він хоче заскаржити[1] жінку, отже просить, щоби «ридакция» його вислала до свого лікаря, щоби його за дурно «збадав».

Направду! Мене збудував патріотизм оцего чоловіка... В такій важкій хвилі, а памятає за гасло «свій до свого»...

Очевидно – йому порадили, а що, тоя вже не знаю...

*

[1] Подати у суд (гал.).

Потім я глибоко задумався.

Я думав, чи не створитиби окремого фонду для таких жертв... Розпочати рятункову акцію, або хочби оголосити котрий місяць, як місяць «нещасних офяр[2]»... Тільки, що це тяще... Вже кожний місяць заповнений.

Але ось що: організуйтеся самі! Адже маєте між собою вчених людей, а навіть політиків, що знаменито знають повести «етнографічну лінію...»! Заведіть свою власну «Касу хорих» (лікарів маєте своїх) з такими спеціялістами: дентист, окуліст, спеціяліст від носа (носіст?), від подряпаної шкіри і від повириваного волосся.

А як станеться випадок, товариство виплатить свому членові премію... Думаю 52 зол. вистарчить. Стільки саме, кільки «Нар. Справа» виплачує за дорізану корову. Або як Сорокатий[3] каже – худібку...

Недармо цей чоловік удався до «Нар. Справи»... Мав нюх.

---

[2] Жертв (поль.).

[3] Псевдонім Юрія Шкрумеляка, якого фейлетони публікував тижневик «Народня Справа».

Ростемо й умножаємося!..

Тема, як бачите, така, що до неї треба підходити осторожно.

По перше – з уваги на «Мету»[1]. «Мета» може сказати, що це неморально... «Умножаємося» – значить «родимося». А вродитися не можна щоби наперід не... Взагалі – неморально... А другі скажуть: П-с-с-т! Тут буде щось пікантного... Триндик напише щось аля Нітіґріллі... Побачите!..

Нічого подібного! Тут ітиме про звичайну статистику.

Річ у цьому, що нас тепер є 50 міліонів. Це є факт. Хто каже, що не 50, тільки 40 той думає катеґоріями з перед трьох літ... А зважте – я ще не старий, а памятаю, як нас було 30!..

Ви собі уявляєте, що то за темпо! І яка радість розпирає мої груди! Ось – в Італії, що за морока! Вже за третю дитину – пенсія. За четверту – медаль. Virtuti militari. Медаль дається тільки жінці – мужеських заслуг в цьому випадку не береться під увагу. За пяту – сам Муссоліні за кума. Ну – й що ви скажете: то всьо нічо не помагає!! Ані руш! Ні, тай вже...

А в нас – ані медалів, ані пенсій, а яка втіха – Матінко!.. Ось був я недавно в Торбичах. Хрестин – ціла купа. Ось Ключиха вже одинайцяте... Стара Матронка десяте... Улянка Іванова недавно замужем – вже пяте... Кася Гоприна...

– Стоп! кажу – Чи вона вийшла заміж?

Ні, ходив тут тамтого року один з енцикльопедіями... (Добрий енцикльопедист – правда?). І т.д. Чим бідніший хлоп – тим більше дітей...

Ось як.

Будучність належить до нас! Будьмо спокійні... Навіть не мусимо старатися. Прошу звернути увагу, що від тепер ростимемо рядом ґео-

[1] «Мета» – тижневик, що видавався у Львові 1931-1939 рр., орган Українського Католицького Союзу.

метричним! Або на процент складаний. В 1938 – нас буде більше 100 міліонів. В 1942 – пів Европи. Це бачу зором свого духа. В 1945 – буде нас так як китайців.

А коли якась там Японія буде нас бити по... Манджурії – то ми зараз до Союзу Народів... – і вже. Яким правом??

У Львові горячо

Нехай читачі не думають, що «горячо» в змислі кліматичні. Ні... Ця квестія[1] є – як кажуть знавці нашої мови – «дискутабіліс». Це зн. що про неї можна говорити і сяк – і так. Температура – річ зглядна. Там де молодому дуже горячо – старому зимно. І очевидно – навпаки.

А ось тепер прийшов такий тиждень, що всім горячо.

Річ у цьому, що за кілька днів має відбутися у Львові великий зїзд української кат. молоді[2]. Дотепер зголосилося 60 тисячів.

Читачі уявляють собі, що значить 60 тисяч людей?

Це не буде «зїзд у Львові», це буде «наїзд на Львів»! 60 тисяч – а може дійти навіть до 100 тисяч! Зі всіх сторін нашого краю стугонять потяги, навантажені людьми! Що кілька хвиль з двірця виливається тисячна хвиля людська! Це море людей, величезна повінь людей заливає усі площі, всі вулиці, всі парки, усі закамарки... Ще такого не було, відколи стоїть столичний город князя Лева. Хиба тоді, як Хмельницький був під Львовом...

Б-р-р-р... від самої думки робиться горячо.

Найгорячійше – річ безсумнівна – орґанізаційному комітетові. Це не жарт – накормити кількадесять тисяч людей, переночувати і т.д. і т.д. Я не хотівби тепер бути головою орґанізаційного комітету...

Горячо – всім українцям Львова. Усі бурси, інститути, салі нарад, ґабінети директорів, канцелярії адвокатів, лікарів, каноніків, сальони – перемінені на спальні. Принайменше раз переспиться хлоп у сальоні директора «Дністра»[3].

---

[1] Питання (лат.).

[2] Мова йде про з'їзд української католицької молоді – «Українська Молодь Христові», що відбувся у Львові 7 червня 1933 р. Участь у ньому взяло біля 50 тис. молоді.

[3] «Дністер», – українське страхове товариство у Львові, засноване 1892 р. Закрите совєтами у 1939 р.

Горячо – орґанам «безпєченьства публічнего»...[4] Навіть дуже горячо...

Від тижня пріє вже «Курєр Львовскі»... Як то єст можліве? На чисто польскєй зємі, в оґніску польскей культури?[5] Ануж на той час біда схоче наднести яких анґлійських льордів? Або – як кожний з учасників оцеї кількадесятитисячної маси схоче сплюнути собі – цілком льояльно – близько «Курєра Львовского»?..

Я мавби ще щось до сказання, але не можу... Щоби це сказати, я мусівби мати хоч маленьку територію...

А так не можу...

---

[4] Громадської безпеки (поль.).

[5] Як це можливе? На польській землі, в центрі польської культури? (поль.).

Кава, Кульчицький гербу Сас і я

(Тутті фрутті)[1]

«Чоловік у своїому житті пє богато кави...».
З глибоких думок одного полковника.

Нинішний фейлєтон буде – як читачі можуть догадатися, – кавовий фейлєтон. І найменшого претексту до конфіскати[2].

Отож – кава...

Кава росте в Бразилії і Туреччині. Вношу з цього, що як турки були під Віднем – то мали в своїм обозі богато кави.

А був тоді під Віднем, крім Собєського також один зух – козарлюга, прізвищем Кульчицький[3], гербу Сас, родом зі Самбірщини. А є в оцій Самбірщині тих Кульчицьких цілі села, гербу Сас, – і всі – українці...

Прошу цей останній факт добре затямити, бо не хочу повторятися.

Вертаю до Відня.

Отож цей Пракульчицький з під Відня доказав цілу купу геройських, знаменитих подвигів. Так богато – що як турків побито, то Кульчицькому за заслуги подаровано усю ту каву, що її турки лишили в обозі.

Що мав Кульчицький робити з цею кавою? Я пр. заразби закликав жида і продав за дурницю. А Кульчицький не те – він заложив у Відні першу каварню!!!

Подумайте чи не зух?!!

---

[1] Все разом (італь.).

[2] Тобто втручання цензури.

[3] Юрій Франц Кульчицький (рік нар. невід.-пом. 1692), – купець у Відні, перекладач турецької мови. Відзначився у звільнені Відня від турецької облоги 1683 р.

Такого зуха треба, очевидно, пшекабаніць...[4] Себто з українця треба зробити з нього поляка...

А тимчасом – повторяю ще раз: кілько на світі є Кульчицьких – гербу Сас, – і всі, як на злість, українці. І в додатку всі ті Кульчицькі зібралися якосьто разом і заявили, що не було ніколи між ними хруня...[5] Славний народ Кульчицькі!..

А історики – пріють... за фшельком цене – аргументуф![6]

А тут, як на злість, кардинал Ініцер[7] витає віденьских українців і згадує при цьому їх славного предка Кульчицького!

Отож нарешті знайшлися аргументи. В ягайлонській бібліотеці[8]. Там на всьо є аргументи. (Читачі пригадують собі, що там знайдено аргументи на це, що українці – то є рускі ляхи...)[9]. Отож на основі цих аргументів доказано – що Кульчицький не є ані українець, ані поляк, тільки молдаванин – чи турок, як то кажуть: і сам не гам, і другому не дам...

Коза фініта[10].

*

Зі мною булаби тяща справа.

Мене не так легко одкабаніць. І ще, якби так моїм прізвищем назвали якусь порядну вулицю, Коперника або якесь корзо[11] – то розумію. Але таку як Боїмів – то не хочу.

Навіть в ягайлонській бібліотеці тяще буде знайти доводуф![12]

---

[4] Кабан. – образлива назва українців (поль.).

[5] Зрадник, ренегат (гал.).

[6] За всяку ціну, давайте аргументи! (поль.).

[7] Теодор Інніцер (1875-1955), – архиєпископ Відня, з 1933 р. кардинал, ординарій українців католиків у Австрії. Підтримував українську еміграцію.

[8] Бібліотека Ягелонського Університету у Кракові.

[9] Деякі польські історики вважали, що, начебто, польські поляни і київські поляни – це те саме плем'я, а отже поляки і русини (українці) одна нація.

[10] Справа закінчена (італь.).

[11] Широка алея (італь.).

[12] Доказів! (поль.).

Моя ґама*

Дехто мені дорікає, що в мене вузька ґама.

Це не значить, що я співаю на тонку нуту, тільки що в мене дуже вузький засяг тем. «Все про то само». – Фейлєтоніст, кажуть, – ого-о!.. Повинен, кажуть, побуяти часом під облаки – так як Боян, сірим вовком, згадати, кажуть, часом наше «славне минуле», «коли боролись ми з...» (ага! маєте перший намордник!), то знову повинен «острим мечем» сатири торкнутися гумористичних моментів в закордонній і внутрішній політиці наших... (ага! маєте знову) і взагалі. Повинен то – повинен тамто.

Панове! Якби так вам стільки намордників, то не знати якаби була ваша ґама. Нераз, буває, опишеш якусь пригоду, цікаву пригоду і автентичну, як ось зі зелених свят, або інші – а редактор: Конфіскабель! – Прошу! «По конфіскаті наклад другий». А нещасна булаб моя голова колиби через мене сконфіскували число! Треба дуже вважати.

Або, возьмім, з наших обставин. Є богато матеріялу – ого-о! А напишіть щось з життя сільської інтеліґенції – не можна! Щось з життя духовенства – не можна! Щось про банки – не можна. Про студентів – я сам не хочу... Бідна булаби моя «ґама»... Взагалі про ніщо не можна. Зараз ображуються.

Опишеш якусь любовну пригоду – автентичну – кажуть: неморально! Не знаю чому. Аджеж читаю польські – там ще не таке є... І щож я маю робити?

Так що виходить вузька ґама... Ц-е-н-з-у-р-а!.. Цензура як меч Софокля, чи як там. Чужа й своя... А маю в середині повно! Тільки на зверх не можу... Гіркий хліб...

Ех якби так...

Я все повторяю: якби так хоч маленька територія... То булаби ґама широка!..

Еге...

---

* Ґама є тоді коли грають. – Ф. Т.

Інтермеццо

Дієві особи:
Ниви в липні!
Пташки.
Моя радість.

Йду межею поміж нивами.

Тут ячмінь, там пшениця, там овес, а тут жито. Все нараз. Маленькі нивки... Кілька кроків – і по нивці... Як ще Коцюбинський описував, або Стефаник – то тоді ще нива ціла була, велика... Ще дід мав... А до нині поділили ниву в двайцятеро...

Але на бік такі економічні рефлєксії. Я йду собі межею і несу зі собою свою радість.

Шелестять нивки. – Хто се?... Хто се?...

А я гукаю з повного серця: – То я є! Ваш приятель! Поздоровляю вас з приїздом!..

– Т-р-р-р-р-р-р-р-р-р-р-индик!.. – задзвенів жайворонок в небеснім блакиті, а на той знак відізвалися всі пташки нараз, зацвіріньокали воробці, запідпіліткали перепілки, закукали зозулі, затуркотіли голуби, заклекотали бузьки. А потім ще: сойки, куропатви, іволги – матінко! Прекрасний концерт!

– А я – теє... А ми у Львові війну мали – хвалюся. – Напали на нас...

Тихо стало. Задумалися пташки. Щойно по хвилі відзивається зазуля:

– куку!

А я розповідаю дальше...

Пташня не дала мені скінчити. – Цвірк! Свірк! Свірк!.. – зацвіріньокали воробці, затерлікали жайворонки, затуркотіли голуби... Чистий Моцарт!... Забреніло повітря тисячними голосами, моя радість розплилася по золотій сонцем рівнині...

Сідаю на горбку. Де глянути – повінь зелені... ген в далі мріють сині ліси... Вється крутою стрічкою річка... Там знову полева доріжка... Лірика, а не доріжка...

Обняла мене, очарувала, пригорнула до свого лона – оця краса...

– Ось воно... – думаю, – ось воно й є... Україна. І ті пташки, і та зелень, і той синій овид... Україна, Україна, Україна...

Доляри

Справді є щось несамовитого в тому факті! Стоїть мій сусід Порхавка над купкою долярів – і не знає що то дальше буде.

Був мій сусід Порхавка в Америці. Гарував під землею через 15 літ, всю молодість змарнував, цілими роками сонця не видів, бо зіжджав як сонце сходило, а виїжджав як заходило – і привіз купочку долярів.

І ось тепер вони що години, що години, що день, що хвиля – кап... кап... кап...

Капають.

Ні, навіть і не капають. Лежать собі ось перед ним на столі, такі як були, гарні, розмальовані, зеленкуваті – і тільки – там десь в середині – вони щораз легші, легші, легші...

Ні – не легші. Такі як були такі є, аджеж не змінилися ані трохи. А одначе щось в тім є... Що раз дешевші, так якось самі не зміняються, а дешевші, дешевші... Тратять соки...

Ніяк не може зрозуміти цього мій сусід Порхавка.

В хаті тихо, всі пішли в поле, а Порхавка витягнув свій найбільший скарб зі стріхи і сидить тепер над ним як над хорою дитиною.

Що він старіється – то він розуміє. Був молодий, як поїхав до Гамерики, а тепер є старий. І все його в плечах коле. То є ясне. Аджеж, що день то старший. Що день то ближче – там. А то – ні... То аджеж рахувати, душі не має... А щораз ніби старше, ніби тратить на вартости...

Розуміє, якби видавав, ну... Якби лише по одному, той тоби меншало. То його голова може поняти. Але він – ні! Живе як перед Америкою!.. Їсть кисіль і бульбу, а доляри тримає в стрісі, так що ніхто не знає. І всі є, як привіз. Така сама купка. А тимчасом чує від жидів, що тепер він тільки дві третих того має, що перед тим... так живцем тане та купка... Як хорий чоловік...

Може – за той час як він ось так сидить – його доляри знову впали, так що він навіть не знає?...

Ні, направду, це щось несамовите! Ніяк того не може зрозуміти забита копальнею і бідою – голова мого сусіда Порхавки...

Рузвельт – що іншого, він то розумів. Він то дуже добре розумів...

Але мій сусід ані руш...

«Свєнто моржа» в Торбичах

Прийшло письмо від староства, щоби святкувати «свєнто моржа»[1].

Щож – як кажуть, то видко, що так треба. Тільки що то за «свєнто» і як його святкувати, того ніхто не знав навіть підвітній[2]. Став на раді Федько Гниличка, що є радником вже від войни тай каже:

– Перепрашаю вас на тім слові, панє вуйце[3], я хотів тілько запитатися – ци то польского свєтого, ци руского?

А війт каже:

– То не є ані польского, ані руского, то є що іншого. Я вам того так добре не розтолкую, але то вам добре пояснит пан секретаж.

Секретар виняв папіроса з уст і пояснив.

– То єст людзє таке морже. Вєцє цо то єст морже? То єст така вєльґа вода. Як вєцє до Америкі то мусіцє два тиґоднє єхаць польскім моржем. Тераз юж розуміцє?[4]

– Та чогож ні, – бомкнули радники. – Та ось: Клєкови сини поїхали, Бичків Андрух поїхав, Фітікова Каська поїхала, – ци оден?..

І всім так стало ясно, як на лопаті. А тільки Федько Гниличка щось там ще добре не розумів, бо питає:

– А ци то має бути, прошу пана секретажа з акафістом, ци не дай Боже, з парастасом?

На то пан секретар.

– Ґлупі єздесьцє, Федьку, як бут з лєвей ноґі. То єст свєнто цивільне, мусіцє ухваліць і тилє[5].

---

[1] Свято моря (поль.).

[2] Заступник війта.

[3] Пане війте (поль.).

[4] Люди, це є таке море. Знаєте, що це море? Це така велика вода. Як їдете до Америки, то мусите два тижні їхати польським морем. Тепер вже розумієте? (поль.).

[5] Федьку, ви ж дурні, як черевик з лівої ноги. Це ж мирянське свято, мусите його прийняти і все (поль.).

Тепер вже навіть Федькові стало ясно, бо він більше не питав.

А потім треба було тото свято підписати. Всім то стало яко-тако, тілько Федькові перо ляпнуло і він аж зблід зі страху. Секретаж промовив вибачливо:

– Цєнжкі єстесьцє, Федьку...[6]

Але обійшлося на тім. Федько аж відітхнув з полегчою.

[6] Важкі ви, Федьку... (поль.).

Про що коні говорили

Як вечером зійшлися славні Комарівські господарі до кооперативи на балачку, то врешті зійшла мова на то повіря. Всі потвердили, що це правда.

Федько Гниличка чув це від свого небіщика татуня, які два рази чули таку бесіду.

Максимові Ступці оповідав це єґомосців[1] парубок, який то чув від своєї бабусі, а та що правда, сама не чула, але оповідала їм кума її тіточного брата.

Гарасим Сич чув таку історію від своєї тіточної вуйни стриєчного шваґра.

Один тільки Микита Крутихвіст міг похвалитися, що чув на власні вуха, як собі три коні балакали.

Всі замовкли перед таким аргументом. Врешті крамар Сенько Макар відізвався:

– Як то було?

– Та як було – відкашельнув Микита. – То було на войні, я був в Санітецкольоні і мав три коні: один німецький – Меклєр, другий мадярський, а третій наш. Та як я в ночи по велії[2] прийшов до стайні – раптом чую, а мені над вухом заговорив мадярський кінь:

– ішта кутя гунґрик сакраментака Сараєво!

Микита задержався, а крамареві з отвореного рота аж слина потекла на ляду. – Ну, ну??

– Пек тобі, думаю собі, що за дідько – але я собі в тій хвилі подумав «ага!» і слухаю дальше. Але не мігєм добре порозуміти, бо балакали про німецьку політику.

Микита потягнув люльку і замовк, а Гниличка відізвався:

– То певно були якісь вчені коні?..

---

[1] Панотець, священик (гал.).

[2] Тобто на Різдво.

– Так – їздили з офіцерами – відповів Микита.

– Так собі балакали і балакали, а я ані в зуб. Де там нашому хлопові до німецької політики!.. Том тільки порозумів одно слово, що якийсь біс смаркав чи щось... дідько пійме. Весь час собі балакали німець і мадяр, а наш мовчав. Нарешті хотів і наш щось сказати і відізвався:

– Пшипрашам пануф...[3] – але мадяр зараз ударив копитом і крикнув:

– Стуль морди басанам кутя, нє пхайсє до панскєй політикі[4]!..

Тоді наш змовчав і тільки покірно шепнув:

– Та я ніц... Я тілько хцялем пану повєдзєць, жи я мам ту єще троху овса...[5]

Микита замовк – і всі попали в задуму. Тільки крамар почав мовчки хитати головою.

І так до нині хитає.

---

[3] Панове, вибачте (поль.).

[4] Стули писок, не пхайся у панську політику! (поль.).

[5] Та ж я нічого... Я хотів тільки панові сказати, що маю тут ще трішки вівса... (поль.).

Давайте синтезу!

«Наших молодих письменників не цікавлять уже селянські теми».
З промови д-ра Сімовича з нагоди роздачі літературних нагород.

Це є правда!

Період «хлопістики» в нашій літературі закінчився. Останній був Стефаник, що його тепер замикають в грубезну книгу, начеби боялися, щоби йому не прийшла евентуально охота ще щось написати.

Село вивчене, вистудіоване, проаналізоване до шпунту. Сотки томів устної словесности, десятки спеціяльних праць про ріжні звичаї, обичаї, народні пісні, забобони, сотки оповідань, новель, нарисів, повістей зі селянського побуту, врешті сотки ріжних статистик про перші початки економічного і культурно-освітнього руху і т.д і т.д. – Матеріялу назбиралося цілі гори.

Але це все є сирий матеріял, який тепер треба би дати німцям до вивчення і до зроблення певної наукової синтези.

Ах, щойно така синтеза булаби ревеляцією!

Які дивні речі ми вичитувалиби на кожній сторінці! Намби щойно тоді отворилися здива очі, бачучи при світлі такої синтези дивні закамарки психогології нашого простолюддя! Ми нечайно й ненадійно відкрилиби Америку!

Не вірите? Ану нехай усі наші чолові мужі культурно-освітних і економічних централь – в числі сотки, що професійно вже займаються нашим селом, – нехай вони доконають чуда, щоби – мій сусід дядько Максим Гичка з Торбич давав постійно з переконання по 10 ґрошів на «Рідну Школу»?

Скажете: треба його перш-усього просвітити. Ану нехай мені скажуть ці «професійні» мужі, з якого боку підійти до мого сусіда – Максима Гичку з Торбич, щоби його втягнути до «Просвіти»?

Яка зі струн його душі дає найкращий відгомін, а звичайно, як вдаряється навмання по всіх струнах, попадається й на найбільш ворушку, найбільш чутливу. Але – котра саме є нею?

Власне в тому й річ.

Забагато енергії витрачається, а занадто марні висліди. На 1000 зерен – одно приймається.

Це й є – **питання методи**.

І ось тут здаласяб оця книга синтези! Книга, яку німецький учений затитулувавби: «Компендіюм дер практішен Псіхольогі цес Украінішен Фолькес»[1].

Сподіваймося, що німці напишуть і видадуть у кишеневім форматі. Так як «бедекера». Це буде добрий провідник по нетрах, по яких дотепер напомацьки блукаємо.

[1] «Компендій практичної психології українського народу» (нім.).

Колись і тепер

«Наміряють вступити в стан супружескій: Високоповажаний Пан Професор Цимбалістий, син Константина і Євлогії з дому то такого й такого, 25-літній молодець, обряду греко-католицького –

З Панною Євгенією, дівицею обряду греко-католицького... Сія єсть оповідь перша...».

Так... Так...

Так колись було.

Минулося, як батогом тріснув.

Де тепер маєте такого автентичного професора ґімназіяльного? Такого з державної ґімназії, пане добродію, зі сталою місячного пенсією, з авансом що два роки, з емеритурою? То називалося – зять, – пане добродію!..

Добродійка шила виправу, десять тузинів – сорочок, прошу панства, двадцять тузинів іншої спідної ґардероби, пятьдесять тузинів хустинок і рушників, – добродій вичислив на руку готівочкою кілька тисяч битих, шановний пане, замовляв на свій рахунок – спальню – і їдальню, – і панна Ґеня сідала на фортепян і їхала відразу на мужову посаду...

Муж прибивав на дверях візитівку «Цимбалісті», наймав кухарку, брав місячну пенсію, поправляв задачі – і жив аж тріщало!.. А що свята – гості тут – гості там, гай-гай!..

Направду – аж серце болить, коли порівняти до нинішних зятів... Сидить то в тестя на карку, тільки в нього роботи, що пише подання і помагає жінці робити торти... А як неприємно перед сусідами... «Що там ваш зять?.. А я добре казав вам ще перед шлюбом»...

Ні, що тут порівнювати. Дуже-дуже солідно жилося під покровом нашого Найяснішого Пана Цісаря Франца Йосифа Першого... А на що воно зійшло, на що воно зійшло... Хто був би сподівався?..

На маргінесі нової повісти

(Ст. Шухевич: «Невідомий», повість з воєнних часів, «Червона Калина» 1933).

На нашім літературнім фронті загреміла оце груба Берта: знаний автор «Споминів» і збірки «Гіркий то сміх» видав на днях однотомову повість – і з місця впакувався в історію літератури[1].

Зрештою – не моя річ давати ноти літературним творам. Від того є Михайло Рудницький. Я можу сказати тільки дещо на маргінесі одного героя повісти, пана поручника Гриця Іванчука.

«Іване без роду, Іване без долі...».

Дивне диво! Була собі Австрія. Було там багато народів, а між ними – на північнім сході жив собі та був собі народець, що називався урядово Ruthenen. Оцей Ruthenenvolk, що в своїй власній хаті був субльокатором[2] – бив найгіршу бриндзю зі всіх австрійських народів. І сам господар і сусіди били його кілько влізло.

Але не в цьому річ. Дурних все били, бють і будуть бити. Навіть в церкві. Але ще не було такого випадку, щоби «битий» чувся до спеціяльної вдячности. Такого випадку не знає психологія ані медицина. – А ось в цьому випадку помилилася і психологія і медицина.

Той битий Ruthenenvolk був найбільшим австрійським патріотом!

Вже в ґімназії учили рутенські педаґоґи: Dulce et decorum est pro Austria morі[3]. По селах цього самого вчила школа і панотець. І учні таких учителів гинули пізніше геройською смертю за найяснішого пана, чи то як панове поручники Гриці Іванчуки, чи як «Івани без роду і без долі» – гинули в тім самім часі, як їх батьки гойдалися з волі найяснішого пана на сухій гиляці...

---

[1] Степан Шухевич (1877-1945), – адвокат, військовик Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії. Автор споминів та повістей. Голова Надзірної Ради видавництва «Червона Калина». Помер у Німеччині.

[2] Той, хто наймає помешкання (лат.).

[3] Солодко і гарно є вмирати за Австрію (лат.).

Жахливий етнографічний куріоз...

А в десять літ пізніше (1927), коли розвіялася сама тінь «монархії» – виходить собі одного дня такий собі то «Звіт з діяльности» одного Товариства, і там на першій сторінці читаємо спис членів «Надзірної Ради»...

«Ікс... Ипсільон... Лицар ордеру Лєопольда... б.ц.к.[4] радник намісництва і пр. і пр.». І ані слова, що він був також українським міністром!

Ось так.

Чехи дістали в спадщині по Австрії – Швейка, а ми – «Івана без роду і пана поручника Гриця Іванчука... Чи врешті пана ц.к. радника»...

Тільки на маргінесі «пана поручника».

Позатим все в порядку. Додати не маю нічого. Хиба ось що: автор зробив кривду Ганці. Самі подумайте: приїзджає її любовник з фронту. Ганка мало зі шкіри не вискочить. Миється, розчісується, стелить білу постелоньку... Вона сама в хаті. Аж дрижить, аж дух її запирає з нетерплячки...

А любого – нема. І так два тижні... ні, це за багато на нерви читачок... Хочби раз прийшов...

Повість на загал – важкого калібру, я би такої не написав.

---

[4] Бувший цісарсько-королівський.

По виборах

Вибори сталися «постфактом»[1].

Заінтересування, кажуть, було на 60%. Це є середня аритметична. Найбільше заінтересовані, понад 100% були: кандидати на радників, шофери, фіякри, друкарі, – і мясарі. Цебто ті, що продають ковбаси.

Найменше заінтересована була, без сумніву, моя сусіда, стара Шимонова. Вона навіть не знала, що є вибори. Якраз – це було перед вечером – приготовила собі бабця канапку (трошки цибульки з кропом на верх) – коли нагло приїзджає трьох людей, беруть бабцю під руки, саджають в кариту – везуть до виборчого льокалю. Ані не думала пані Шимонова, ані не гадала. Не дармо їй вже над самим раном снилися гнилі яйця!

І раптом з «незаінтересованої» сталася «заінтересована»! Тимбільше, що мусіла назад іти пішки.

Таких усяких випадків було дуже багато. Траплялися навіть неймовірні речі. Один виборець – я був свідком – забув своє прізвище! Забув комплетно! Шукає по всіх кишенях, клене, врешті витягає якусь карточку, читає і проголошує:

– Прайсова Лявра!

Я вивалив очі з дива, бачу чоловік в штанах, – а комісія якби нічо. Подивилися на список – є! Картку відібрали і все в порядку.

Були й інші випадки. Приходить якийсь українець, витягає цілий стос документів: метрику уродження, курікулюм віте[2], метрику шлюбу – автентичний чоловік – як дріт. Але дурницю зробив, що підголився. Бачите – набрав через це дуже молодечого вигляду. Казали сховати документи. Питають устно:

– Рок уродзеня?[3]

---

[1] Мова йде про вибори до ради міста Львова.

[2] Автобіографія (лат.).

[3] Рік народження? (поль.).

Цей каже: – 1906.

– То єст неможліве, виґльонда пан на млодшего[4].

І гостя випросили з льокалю тай тільки.

Дуже, бачите, солідна була комісія.

Зі мною трапилося таке, що мені з місця заявили:

– За пана юж ктось ґлосовал![5]

– Ну – як так, кажу, то я дуже дякую. Якийсь, кажу мусів бути учинний чоловік. Може би він так за мене, кажу, повіддавав – інкоґніто – довги? Га?

Дуже-дуже були цікаві випадки при виборах. Цілий Львів розказує.

Вислід є відомий: українців наділено тільки одним мандатом.

Це є дуже відрадний факт. Було би сумно, як би така маса українців, як це показалося зараз на другий день Зелених Свят[6] – не мала ані одного радника! Тим гірше, що старі австрійські ц.к. радники на вимертю.

А так – один є! На розплодок!

Треба тільки його добре доглядати й віджившляти, щоби не змарнувався.

І вписати в останній зошит «Історії України»[7].

---

[4] Це неможливо, виглядаєте не молодшого (поль.).

[5] За вас, вже хтось проголосував! (поль.).

[6] На Зелені Свята, українська громадськість Львова брала участь у масових мітингах на могилах учасників українських визвольних змагань, зокрема на Янівському цвинтарі у Львові.

[7] Мова йде про *Велику історію України* М. Голубця та І. Крип'якевича (Львів 1935), яку у зошитах видавало вид. І. Тиктора.

Історія одного білету

Тепер, коли ви купуєте білет, або пересідку – вже не почуєте як колись – Я по хіньску не розумєм[1], – або: Муф пан по людску[2]. Або тим подібне. – Ні – такого вже нема: «наші» перейшли на урядовий «єнзик»[3].

А як хтось – опираючися на всіх конституціях – починаючи від конституції 3. Мая, а кінчаючи на останній з 1934, як рівнож опираючися на рішенню Ради Амбасадорів з 1923, і інших інтернаціональних пактах Союзу Народів, трибуналу в Газі, пакту Келльоґа і інтерпретації поняття «напастник» – як хтось опираючися на всіх тих високих ґваранціях зажадає білету по українськи – то він білет мимо всього дістане.

Найліпший приклад – я сам.

Перед кількома днями купував я білет на однім маленькім перестанку[4].

Перестанок такий маленький, що в єдиній невеличкій почекальні були всі три кляси разом: I. – II. – III.

Я купую білет:

– Прошу білет до Львова.

Урядник, щоправда, подивився на мене вовком, але не мав видати. Білет коштував 1.10 зл. – а я мав пятку.

– Проши дробне[5].

Я не мав. Бігаю по людях. Ніхто не має. Врешті розміняв – приношу 1.10 і все в порядку.

Я зайшов до почекальні.

– Проши пана – ту єст почекальня I кляси – а пан ма білєт III. кляси. Проши вийсьць[6].

---

[1] Я по-китайськи не розумію (поль.).

[2] Говоріть людською мовою (поль.).

[3] Мова (поль.).

[4] Зупинка (поль.).

[5] Дайте розмінну монету (поль.).

[6] Пане – тут є зал чекання I класу – а ви маєте квиток на III клас. Прошу вийти (поль.).

Я кажу:

– Перепрашаю – тут є також почикальня III. кляси!

– Алє пан єст в пєрвшей![7]

Нічого не помогло – я вийшов. Урядник – той сам, що продавав білет каже:

– Пан мусі свуй пакунек надаць на баґаж[8].

Кажу:

– То ще залежить від кондуктора. – А що поїзд вже надїхав, звертаюся до свого візника і кажу: Возьміть цей пакунок і подайте мені до ваґону.

– Нє можна. Перонуфка єст?[9]

Дивлюся: де той перон? Бачу, що всі жиди підходять під сам вагон, ніхто перонуфки не показує – але трудно. Беру клунок і сам йду. Йду скоро, бо машиніст вже свище.

Урядник мене хапає за рамя і тягне назад.

– Нє можна! Юж єст ґвіздек[10].

– Але поїзд ще стоїть!..

– То ніц. О, юж руша![11]

І справді рушив. – Я залишився.

І багато приписів я ще не знав: де можна зачекати на другий поїзд, чи можна закурити свойого власного папіроса, котрим боком вимінати людей і г.д. і т.д. Це є дуже сумно, що нас цього в школі не вчать, але бачите: принципіяльно я білет дістав! Під цим оглядом – під оглядом прав нашої мови, заґварантованих конституцією з... і т.д. і т.д. – все є на підльвівськім перестанку в порядку.

---

[7] Але ви є у першій! (поль.).

[8] Ви мусите свій пакунок передати як багаж (поль.).

[9] Не можна. У вас є квиток входу на перон? (поль.).

[10] Не можна! Вже є гудок.

[11] Нічого. Ось вже рушає!

Червона Калина

О, якби так «відтворити настрої й закріпити духову й чуттєву атмосферу перших боїв Українського Січового Стрілецтва!».

Себто – «Червоної Калини»...

Бо то була дуже дивна – оця «Червона Калина»!..

Молоденькі хлопці кидали в кут латинські підручники й перед початком шкільного року (страх!) – ішли на войну, як на вечорниці!..

Дивно!

Приходив син до тата і говорив:

– Тату, я піду до стрільців...

Тато робив великі очі.

– Що!? Та ж там война!..

Син:

– Ну, то що...

– Та ж там стріляють!..

– Ну, то що!..

– Можуть тебе вбити!..

– Ну, то що!..

Батько сідав важко на лаву. І довго думав.

– Йди...

Дивувалися старі. «Ті хлопці не мають жадних п р е ц е д е н с і в[1]!».

А воно – були «прецеденси» тільки давно-давно... Тоді ще, коли українська нація п а н с ь к о ю була. Бо тільки п а н и мали право воювати, пахолки чистили їх коні...

О, якби так відтворити настрої й закріпити... і т.д.

«Гей, видно село,

Широке село під горою,

---

[1] Приклад, взірець (лат.).

А там ішли Стрільці,

Січові Стрільці до бою...».

Чи ви завважили, яка тут «дурова» мельодія? Нема того понурого настрою, що потім, як «Збруч річку проходили...».

Дивно! Йшли до бою, але було їм весело! «Червона Калина»... «Червона Калина»...

«Летіла куля через гору,

Тай поцілила у грудь мою».

Дивні речі! Що вчора був страх перед професорським нотесом – а нині «летить куля через гору»... Де вони набрали такої п а н с ь к о ї манєри?..

«Тай поцілила в грудь мою,

Поплила кровця річенькою...».

Еге ж... Молоденький стрільчик дістав гарячу кульку, а червона кровця поплила річенькою... Дівчата плачуть, як те співають... Жаль їм того срільчика...

А та кровця – то й була... «Червона Калина»... То були – з а р у ч и н и...

– –

1934.

Погорбились, погрубіли, вилисіли колишні Січові Стрільці... В 20-літні роковини повитягали старі шпарґали й фотографії, як стара баба витягає свою шлюбну суконку – дивляться і пригадують...

– Тямиш, мой, сотника Яримовича?

– Еге ж. Згинув під Конюхами.

– А хорунжого Яремкевича?

– Як тепер бачу. Згинув під Семиківцями...

– А четаря Каратницького? А хорунжого Пасіку? Хорунжого Максимишина? Хорунжого Кузьмича? Хорунжого Соколовського? Підпоручника Стефанишина Володимира? Тямиш, га? А чого тобі, старий вояко, так очі кліпають, га?

Еге ж... Поплила кровця річенькою... «Стара война» очами кліпає...

– –

А ми тую «Червону Калину»...

... підіймемо?..

– –

Великдень

Чи може бути Великдень у місті?

Недавно нарікав Льоньо (він навіть як 80-літній дідуган все буде «Льоньо») у товаристві сивих і лисих громадян – значить у «Молодій Громаді» – що ми, українці, що живемо в місті, не позбулися сільських прикмет. До каварні, мовляв, ходимо як до коршми, трамваїв не вживаємо, навіть електрикою світимо по хлопськи. Йому потакував Чіпка й інші урбаністи. – А одначе... ані Льоньо ані Чіпка не заперечать, що Великдень, той правдивий, радісний, весняний, розсміяний, розвишнений, роздівочений Великдень – може бути тільки на селі. Там усе є Великдень: і гомін дзвонів, і розгаморена дітвора, й дівчата – писанки, й вишні в саді, й верби при дорозі, й сонце на небі, й старенька бабуся на печі... Розвеликоднений Великдень – о, який я селюх, Льоню...

Я почуваю, що скоренько можу попасти в ганебну лірику і не відповім на питання: чи може бути Великдень у місті? Минулого року – так мені випало – я лишився у Львові на Великдень. Думаю собі – адже Христос воскрес і в місті. Ми, ніби «міщухи» повинні витворити якийсь такий міський «стиль» Великодня (так собі думаю). Чейже не можемо ми перебути ціле життя – а властиво цілу нашу історію на селі. Треба нам урбанізуватися не тільки про будень але й про свято. Ну, не поїхав я – лишився у Львові.

Рано встав я, одягнувся святочно, пішов до церкви. Дивно мені: трамваї їздять – як у будень, заклад «чищення міста» згортає болото, як звичайно, рушилися жиди... ов, та якийже то Великдень? Але нічого. Приходжу до церкви, бачу, всі «урбаністи» прийшли зі своїми родинами. Став я біля одного – 30 літ живе у Львові. Заспівали «Христос Воскрес» він примкнув очі...

Може бути, що він побачив ген на дні своїх споминів малу, сільську церковцю на старому цвинтарі... І причувся йому гомін дзвонів на дзвіниці, в який переливалася великодня радість – радість, що плила

з неба, з землі й воздуха... А може йому привиділися хороводи дівчат, що виводили гагілки на цвинтарі... О, який він в тій хвилині був селюх, Льоньо!..

Раз на Великдень ми всі селюхи, навіть Льоньо й Чіпка. Я бачив Чіпку, стояв побожно, також мав примкнені очі... І багато інших. Великдень має в собі щось такого... щось такого...

Але вертаю до теми. Вернувся я до хати і думаю що тепер? Як найти Великдень у Львові? Ходжу по хаті, не розбираюся, ходжу святочно. Вийшов я на місто, трамваї їздять, жиди ходять. Дивлюся на сонце – десь там є Великдень, у Львові ні. де піду?

Заграничная політика

Заграничная політика, це не те, що:

– Марино! А занеслась кобилі січку? – Тут треба, пане теє, у фраку. Треба знати по французьки. До вас, пане теє, амбасадор зі шпадою, а ви зараз:

– Месіє! Йван телє пасе, мама жур жере!..

Все має тут свій стиль. Слова треба брати у відворотному значінні, як їх уживається: Слово **пацифікація** (яке у нас хибно зрозуміли...) означає лад і порядок. **Пакт** – це пакет дуже важних паперів, який звязують, лякують і відносять до архіву в міністерстві заграничних справ. **Конвенція** – (щоправда, я цього слова добре не розумію, але як довідаюся то скажу) і т.д.

Але маючи на увазі мале дипльоматичне вироблення наших читачів, буду писати **просто** без чужих слів.

Зачинаю.

На перший штих я оброблю Сару. Сара має басейн і через те кажеться: басейн Сари[1]. Має теж кілька горбків. Тому кілька днів там відбувався плєбісцит.

Для нас цікаво буде підійти до Сари з українського становища, цебто: що було би, якби там були українці.

На це треба би – ах! – найбуйнішої фантазії. От був би котел! Не дві партії, але щонайменше 37. Крім 10 існуючих були би ще: жидівсько-українсько-польський бльок сарських бебеків, автономічно-христіянсько-суспільна партія правих орґанізацій, партія прихильників злуки з Німеччиною, партія прихильників злуки з Францією, партія прих. злуки з Голяндією, Ліхтенштайном, Еспанією, Польщею й Америкою. Сарські українці-самостійники. Сарські українські револю-

[1] Мова йде про німецький ланд Заари. Згідно з Версальським договором 1919 р., ця країна перебувала під контролем Ліги Народів. Після референдуму 1935 р. повернула до складу Німеччини.

ціонери-автономісти. П. С. К. (Партія Статус Кво). У. Н. Д. У. П. А. (українська нац. дем. унія партійних аґраріїв) і т.д. і т.д. і т.д.

Люди мали би правдивий Великдень. Запах ковбас було би чути на цілу Европу. Це був би правдивий котел, в якому кожний міг би спечи свою печеню, а який проте не грозив би жадними міжнародними комплікаціями. Союз Народів мав би велику фрайдацію. Кінець був би такий, що Союз Народів махнув би рукою і остаточно про все забув би.

Так виглядає справа українського штандтпункту[2]. То було би, пане теє, конюнктура! Ех! Але і в нас на щастя пахне вже виборчою ковбасою, та про це другим разом.

[2] Точка погляду (нім.).

Перемишль...

(Жменя сентиментальних споминів)

«Іде, іде вошка,
Здибає її вош.
Ґдзє ти ідзєш сьостро?
Ґдзє ти мандруєш?[1]
Іди, іди,
Ін ді шулє[2],
Бельферові,
За кошулє...[3]»

Таку то річ ми колись співали хором, коли на нашу годину – в семій Б клясі перемиської ґімназії – приходив наш професор від польського та німецького, славний педаґоґ пан Баюра...

Приходив пан Баюра, а ціла кляса його розбирала, саджала, а навіть сама записувала в дневнику. А в доказ любови ми йому на стіл клали букет.

Чи є де тепер така вдячна кляса?

Баюра брав букет, його лице усміхалося. Він дякував.

А потім нюхав – тай:

– Га-а-а – пччччи-и-х!..

Хтось, бачите, насипав табаки. Ех, то були часи...

Тож були професори, пане добродію! Найліпший був від історії. Приходив, витягав нотес, викликував ученика і питав:

– Скажи мені, батярино, що знаєш про другу пунійську війну?

Ученик відповідав, як накручений: – Друга пунійська війна то була та війна, що наступила після першої пунійської війни, а перша була

---

[1] Куди ідеш, сестро?/ Куди мандруєш? (поль.).
[2] До школи (нім.).
[3] Вчителеві за сорочку... (поль.).

перед другою, а всі ті війни... професор схиляв голову на катедру і засипляв, а ученик плів далі, що йому слина на язик принесла і кінчив отченашом.

Врешті професор будився. – Ну?

– Я вже скінчив, прошу пана професора.

– Але на другій раз ліпше навчися.

Де-де-де... То були професори, пане добродію, а ученики! Го-го!.. Грозила одному двійка, то брав револьвер і на годині валить до професора з катедри.

– Перша – або смерть!

Професор:

– Даруй життя! Дам тобі першу – слово чести!

Тоді ученик розломлював револьвер на двоє, одну половину зїв сам, а другу професор, бо револьвер був з чоколяди.

То були інші часи. Я й професор математики підкопувалися до тої самої ґімназистки. То ви думаєте, що я нічого?.. Еге... Я пішов до професора і кажу:

– Я перепрашаю пана професора, пан професор мають першенство, я вицофуюся[4] під тою умовою, що на конференції буду чистий...

То що ви скажете? Я до матури був чистий, а з професора ми обоє (я і ґімназистка) мали таку потіху, що у-ух!..

При такім вихованні, чоловік ставався ліпший, пане добродію, благородний. Взагалі все було ліпше і гарніше в тих часах. І проходи на замку (в двійку) і прогульки човном по Сяні, разом з ґітарами і мандолінами... І вечірні серенади... І хлопці, і дівчатка...

Минулося...

– –

А чому?..

[4] Тут у значені – відмовляюся (поль.).

Дипльоматична мова

Від кількох місяців роблю в заграничній політиці. Так як Гординський[1] робить в поезії, а Чорній[2] в шевстві. Орієнтуюся щораз ліпше. Тепер то я міг би вже бути секретарем абісинської амбасади при Ватикані.

Але це особисті справи. Переходжу до актуалій. Найактуальнішою актуалією в заграничній політиці є, без сумніву, анґлійсько-німецькі розмови в Берліні.

Ці розмови, як пише преса, відбулися у 100-процентовій щирості. Гітлєр сказав усе, що мав сказати. При цьому виявилося його непримиримe становище до Росії.

Один український політик, з яким я говорив про цю справу, сказав, що уявляє собі ту щирість так:

Гітлєр мусів сказати: Панове! Я вам ясно й щиро скажу свою політику. Хочу наперід як найліпше узброїтися. Потім нападу на Росію. Маю нові ґази й бомби. Вистарчить одна така бомба на Москву, одна на Петербург. З Литвою скінчу за пів години. Потім Росію почетвертую на кусні і зроблю там кілька республик. В тій справі я вже порозумівся з Японією. Тої роботи матиму на кільканадцять літ – потім побачимо.

Український політик, не зіпсутий дипльоматично, так розуміє 100-процентову щирість. Він так сказав би! Ясно й щиро! Ще до того при обіді, одна горівка, друга – го-го! сказав би ще більше.

І тому страшно здивувався мій політик, коли прочитав промову Гітлєра у стеноґрамі. Гітлєр говорив:

– Єдиним і гарячим моїм бажанням, як теж єдиним і гарячим бажанням німецького народу є світовий мир. Світовий мир на віки вічні. Ділять нас ідеольоґічні різниці з Радянським Союзом – це правда – і тому

---

[1] Мова йде про Святослава Гординського (1906-1993), відомого поета і художника. Після війни жив у США, де і помер.

[2] Мова йде про Романа Чорнія (рік. нар. невід. – пом. 1939 р.), маляра, графіка і карикатуриста. Убитий совєтами.

для добра мира треба устійнити нові основи під конвенцію під східний пакт. Але внутрішні справи Союзу мене не обходять, я їх суверенність шаную. А тільки йде мені про рівноправність і мир, мир, мир... А рівноправність Німеччини у зброєннях є найліпшою ґарантією миру.

«А по анґлійцях – так подає стеноґрам – аж мороз пішов. Так щиро ще ніхто не говорив».

Мій політик, аж забув язика в роті. Щойно по довшій хвилі сказав:

– Слухайте... А як по дипльоматичному буде: Хочу замордувати чоловіка?

Я відповів як фахівець:

«Хочу піддати ревізії основи пакту неінґеренції та протоколу про ненапад, для пацифікації Европи і світового мира».

Політик вхопився за голову і вистогнав:

– Боже... Боже... А як Ґітлєр міг того навчитися?

Іден їде!

Преса подала такий короткий комунікат.

«Підчас поворотного лету з Праги до Льондону, льорд Іден[1] відчув недиспозицію внаслідок атмосферичних забурень і мусів спуститися в Кельні. На другий день полетів дальше».

А випадок був простий: льорда Ідена заболів живіт і він замість до Льондону «взяв курс» на Ригу. Журналісти, що бабраються у всяких випадках, зараз зацікавилися тою недиспозицією і відкрили ось таку «маршруту» льорда Ідена орієнтуючись після того, що він спожив.

Наперід показалося пільзенське пиво. Само в собі воно є поживне і стравне, але біда, що воно прийшло на польське заліщицьке вино і ще якийсь котлєт. Коли чеське пиво змішається з польським котлєтом – може все наступити вибух. Але жолудок[2] анґлійського міністра не такий! Витримав би й це, коли б не шампани, кавяр і балєт. А тимчасом жолудок шановного льорда виїхав такий набитий з Москви, що вже можна було їхати просто до Анґлії. Але – від біди льорд Іден молодий і кавалєр! Високий, стрункий, з вусиком! Витримав би і кавяр і шампан, та виявилося, що найбільше пошкодила йому... свіжа ярина[3] з Берліна. На самім споді. Це все витворило таку саламаху, що льорд Іден не доїхав до Льондону.

Очевидно, це не є доказ слабости, але сили анґлійського льорда. Бо возьміть нашого дипльомата: поїде до Варшави, випє каву-дві – приїде і хорує з місяць.

Видно таки, що найбільш шкідливо є пити каву по пісній бульбиці.

А зрештою – наші дипльомати ще не вправилися.

---

[1] Роберт Антон Іден (Eden) (1897-1977), – англійський політик, лорд. У 1935-1938 рр. міністр закордонних справ Королівства Великобританії.

[2] Шлунок (гал.).

[3] Городина (гал.).

Нова ера

Оцей новий курс, якого ми є свідками[1], оці такі легкі вибори при такій тяжкій ординації, ця ідилля, що започатковується – перший раз від кам'яної доби, – це все, признаюся, діляє на мене непривично, як наркотик. Почуваюся достоту так, як вечором *по шлюбі*. Аж дрожу внутрішно, як подумаю, що мене жде за кілька хвилин...

Бо будь-що-будь приємно є бути обивателем першої категорії, може трохи нищого щабля – але все ж не так як досі, коли ви нераз мусіли вислухати: ти кабанє, ти саботажисто![2] – Тепер ні. Навпаки. Має бути дуже чемно:

– Як сєн пан назива?[3]

– Федько!

– А, то проши сядаць, панє Федько, єст пан пожондним обивателєм[4].

А подумати, що я рівночасно не є хрунь![5] Пожондни обиватель – і не-хрунь – це, направду, майстерштик! Це один з найліпших в історії українських майстерштиків.

Тепер, кажучи популярно, треба би приготовити міхи, бо ось тільки не видно, як зачнуть спадати на нас різні благодати. Очевидно, в міру, *в міру*. Ніяких «маміделл» не надіймося, але всеж ті елєментарні обивательські речі дістанемо.

В першій мірі доступ до Високих Шкіл, Академій і Університетів. Брами для українців будуть широко відчинені! Можна буде не то смаку-

---

[1] Мова йде про т.зв. *Нормалізацію*, спробу унормувати українсько-польські взаємини у Галичині, що її започаткували у 1935 р. політики УНДО та представники польської влади. Домовленості не були виконані польською владою і у 1938 р. українська сторона визнала їх за недійсні.

[2] Ти кабане, ти саботажнику! (поль.). образливі слова на адресу українців, популярні у міжвоєнній Польщі.

[3] Як вас звати? (поль.).

[4] Пане Федьку, сідайте, будь ласка. Ви ж чесний громадянин.

[5] Запроданець (гал.).

вати, але обжиратися дарами науки і знання! Нема «нумерус клявзус»[6]! А хоч українці і при «нумерус клявзус» не вступали до Високих Шкіл, бо не було кому, то одначе все воно інакше є, як нема кому вступати при існуючім «нумерус клявзус», а інакше є, як нема кому вступати без існуючого «нумерус клявзус»...

А посади, Боже, *посади!* То ж то є «нероус рерум»!!! Які полегчі прийдуть при поданнях! Досі подання роби, «обжондек»[7] зміняй, свідоцтво обивательскєй моральносці[8] випрошуй – а тепер зробив подання і вже! І чекай! Так як кожний інший обиватель! Це полегчить наше життя в великій мірі.

А радіо, панове, радіо! То ж тепер напевно будуть наші авдиції, бодай раз на тиждень! Попливуть на хвилях етеру наші пісні! Такі як:

«Ой гиля, гиля
Гусоньки на став...»

Або:

«Ішла баба коло броду,
Тай упала в річку...». І т.д.

Це нам напевно позволять, – *це таке невинне!*

І т.д. І т.д.

Направду я аж дрожу від нетерплячки! Інакше не можу її порівняти, як до «пошлюбної» гарячки.

Тільки цікаво... Я почуваюся в тій «пошлюбній» ситуації радше... як жінка...

Від чого воно походить?

---

[6] Польський закон, який надавав особливі права в доступі до вищої освіти тим, хто брав участь у польських визвольних змаганнях 1914-1921 рр. Тим самим українська молодь мала закритий доступ до вищих шкіл у Польщі.

[7] Від греко-католиків влада вимагала переходу на латинський обряд.

[8] Свідоцтво громадянської чесності.

Абісинія і вибори

Огляд заграничної політики можна подати коротко в трьох словах: Абісинія, Абісинія, Абісинія[1]. Абісинії є повно в цілім світі. Стрічаю передучора знайомого дядька на торзі, а він першим словом:

– Що там Абісинія?

– Чули щось?

– Егеж, – відповідає. – Я думаю, – каже, що як англієць возьме озеро Тана, з того боку Аддіс Абеби, а француз не пустить до Джібутті, то італійський наступ від Еритреї й Асмари...

Я вивалив язик з дива: – А с м а р и...??

– Егеж, каже, Асмари й Гаррари...

Ще до того – Гаррари! Боже... Та він балакає, як доцент!.. А французький професор каже, що Україна лежить в Африці...

Цей образок з галицького побуту вказує передусім, якою популярною стала Абісинія, та дивна країна, де є пора дощів і рівночасно нема води, де є християнство і невільництво, де є нафта і рівночасно н е з а л е ж н і с т ь. Такий дивний край, що навіть титулу тяжко відшукати. Як я напишу: «На Д. Сході випогоджується» – то це є ясне. Там значить успокоюється. Воєнні хмари розвіваються. – А як я напишу «В Абісинії випогоджується» – ого! Якраз навпаки. Там тільки чекають, щоби випогодилося.

Але до теми. Абісинський монарх дає щораз більше доказів, що справді походить від Соломона. Хто видумав би ліпшу історію, від цієї славної нафтової концесії, про яку недавно нічого не писав «Комар»? Подумайте: продав нафту, надув Мусолінія – і рівночасно показується, що там може й нема нафти!..

Але до теми. В Женеві тепер радять. Абісинію заступає европеєць професор Джез (джезбенд від нього не походить). В Анґлії Абісинію

[1] Давня назва Ефіопії.

заступає європеєць проф. Мартін. Абісинію заступають всюди європейці – нічого дивного, бо там тільки одни цісар має черевики і матуру. І ось тут отвирається конюнктура для нас. Чи не міг би котрийсь з наших бути абісинським послом?

Найкраще було би взяти котрогось з тих нужденних кандидатів з провінції, що при польських виборах не вистарчило для них мандатів.

Розуміється, що першенство мав би недокінчений пятнацятий посол з лемківської округи.

Варто спробувати. Але, хто буде посередником?

Мужчина, як такий

Про жінку (як таку, – «евіґ вайбліхес[1]») написано вже стільки різних творів – починаючи від Гомера. А кінчаючи на Курдидику молодшім[2], – що нічого нового тут уже написати не можна.

Натомісць мало написано про мужчину. Про «евіґ менліхес[3]». Це «евіґ менліхес» не є таке просте, як виглядає. Я переконався про це ось з такого випадку:

Буде вже тому з руський місяць, іду я раз вулицею і бачу: хідником, виминаючи людей і трамваї, біжить собі якась весела індивідуальність. Біжить собі, підсвистує, веселим оком розглядається по світі. Приглядаюся – мій приятель.

– Гов! – кажу. – Ти куда так?

– На вечеру, каже, біжу. Тут-о, недалечко.

– Якто? – питаю. – А жінка?

– Нема жінки! Поїхала жінка до Черча[4] на осінній сезон! Сам собі живу, брате, як – сирота (додав весело). Виходжу собі – ніхто мене не питає. Приходжу – ніхто мене не питає. Розкіш, брате! Лежу собі на канапі, покурюю собі, а годинник: тик-тик-тик... Ніколи, брате, я не знав, що годинник тикає... А потім витягаю собі книжку зпід канапи тай читаю. Книжку тримаю під канапою, дуже вигідно: тільки рукою сягну і вже є...

– Справді вигідно...

– Еге ж. У мене взагалі все на своїм місці. Вечором приходжу, роздягаюся, спинку кладу собі на комоді, там є така дірка – все в ту дірку... Рано не шукаю, можу знайти навіть напомацки. Все знаю, де що

---

[1] Вічна жінка (нім.).

[2] Мова йде про Ярослава Курдидика (1907-1990), – письменника та журналіста, молодшого брата Анатоля Курдидика.

[3] Вічний чоловік (нім.).

[4] Село в Рогатинському районі, у 30-их рр. функціонував там курорт української спілки «Живець Черче».

положу. Старі газети під ліжко, сходжені скарпитки за шафу. Взагалі я завів ідеальний порядок. Всякі квитки, що приходять, листи від жінки – складаю собі до «Зівялого листя», що лежить у мене на етажерці. Подумай собі – лежить уже там другий тиждень! Брате, то є дивне, то є неймовірне! Я відкрив, що як не рушати книжки, то вона потрапить лежати на місці навіть кілька тижнів! Як прикув! Умисне щодня дивлюся! – Взагалі – живу! Розвиваюся! Відкриваю нові закони природи...

І він побіг собі дальше.

– –

Вчора йду вулицею і бачу: біжить мій приятель. Біжить собі, посвистує, спішиться кудись.

Задержую його, питаюся:

– Жінка певно виїхала ще дальше? Може в гори?

– Власне приїхала! Біжу на двірець – не можу дочекатися. Від двох днів не сплю! Брате, та не маєш поняття – але не маю часу. Будь здоров!

І ще здалека закликав:

– Де тут можна купити цвіти?

– –

Ну?

Це я до вас, читачки. Що ви на це скажете?

Посли

Про вибори вже нема що писати, ту справу перемололи на питель. Останній забрав голос мій шановний колєга і Високоповажаний Пан Осій Гольтіпака[1], який звернув увагу на кабалістичне значіння числа «17», тобто наших послів і сенаторів вкупі[2]. Я пішов ще дальше і помножив: 17 рази 14 (послів), рази 5 (сенаторів), рази 12 (апостолів), рази 18 (пророків – великих і малих), до того додав 14 (7 товстих коров і 7 худих) – і поставив на льотерію. Вийшло – але один нумер вище... Я собі подумав, що це віддай через того «пятнацятого» кандидата...

Але кабала кабалою, а політика політикою. Тепер після таких гладких виборів – чути тут і там: «Що з того... Чи наші посли можуть нині щось зробити?».

Я не знаю звідки береться той песимізм. Чи можуть щось зробити? Певно, що можуть. Зрештою то залежить від посла. Наука ділить послів на грубих і тонких. Ті другі є звичайно ліпші від перших. Я знав одного тонкого посла, який за одну каденцію висидів собі дуже гарну реальність, 4 покої, кухню, шпихлір, зібрав навіть маленьку сумку в банку – і тепер поволеньки, поволеньки консумує...[3] А другий був грубий, а тепер ходить, ходить тай стався тонкий. Є посли – і посли.

Чи можуть щось зробити? Також питання! В першу чергу можуть собі повіддавати довги, як котрий має. Дальше, можуть порозміщувати потрохи націю по посадах, а принайменше ту ближчу націю зі своєї і з жіночої фамилії, – в промірі так хоч до другого покоління. Бо нинішний посол, то не те, що попередній посол, вічний опозиціонер, крикун, якого можна було навіть набити. Ні, нинішний посол – пан. Пан в старім стилю.

---

[1] Осій Гольтіпака, псев. Анатоля Курдидика (1905-рік см. невід.), – письменника, драматурга і фейлетоніста. Після війни проживав у Канаді.

[2] Після виборів 1935 р.

[3] Споживає (поль.).

«... A obok siedziało maxima cum dignitate **czternastu** panów prawosławnych. Wielkich ci byli to panowie fortun y znaczenia, potencyą wjelką u Yego Mości się cieszący. Oto siedzi z wielką fantazyą się rozparłszy **pan na Czortkowie**[4], o którym fama idzie na kresach jako yest dobry do pitki i do bitki. A obok niego wielkiej sciencyi mąż, **pan na Przemyślu**[5]. Ten – ci yest rycerz piora, pęczęci kresowey kanclerz a orędownik. A dalej mąż bogobojny a wzniosły **pan na Złoczowie**[6], summae teologiae doctus...»[7] і т.п.

І так дальше. Ось такі тепер будуть посли, в такім стилю! – Вертаючися з тих історичних часів, до сірої дійсности – мушу сказати, що я є повний найкращих надій. Покищо все йде добре, – як сказав один добродій, спадаючи з даху, коли перелітав попри другий поверх...

---

[4] Мова йде про Стєпана Барана.

[5] Мова йде про Володимира Загайкевича.

[6] Мова йде про Любомира Макарушку.

[7] «...А поруч сиділо чотирнадцятьох, вельми заслужених православних панів. Володіли вони великими маєтками і були значні, і мали велику пошану у Його Милості. Ось, зпершись з фантазією, сидить пан на Чорткові, про якого на кресах вість несе, що він ловкий до пиятики і бійки. А біля нього муж великих знань, пан на Перемишлі. Він бо лицар пера, канцлер кресової печаті та її захисник. А далі богобоязливий муж і високий пан на Золочеві, доктор теології...». (поль. і лат.).

В Женеві

(Від власного кореспондента з Перемишля)

Женева працює повною силою пари.

«Комітет 6-ох» опрацював рапорт, що стався підставою нарад «Комітету 13-ох». Оба ці Комітети створили «Комітет 17-ох», замість 18-ох, бо вміжчасі представник Абісинії, Текле Гаваріяте, мусів виїхати на фронт. Ще перед відїздом він сказав велику промову, в якій запротестував проти «муринської» спілки Мусолінія та заявив, що війна, яку веде тепер Абісинія, це війна в обороні мира й цивілізації (англійський делєґат живо потакнув) і що ціла Абісинія, від кочівничих племен Амґарі, аж до людоїдів і проколювачів носа Данакіль станула під прапори святого Юрія, що був, як відомо, ґенералом кавалєрії.

Після цієї промови всі делєґати рішили ухвалити протиіталійські санкції. Одначе, в ухваленні санкцій показалася велика перешкода, а саме брак війни між Італією й Абісинією. Переглянули цілий пакт Союзу Народів і ніяк не могли знайти війни між Італією й Абісинією. Запиталися італійського делєґата, але він запевнив раду, що війни нема, бо абісинський консуль дальше в Римі, а італійський в Аддіс Абебі.

І була би справа розбилася, якби не льорд Іден. Він зателєґрафував до негуса[1], щоби цей чимскорше вигнав італійського консуля з Аддіс Абеби і спричинив війну. Коли це сталося, делєґати відітхнули і зараз ухвалили санкції...

Передусім створено «Координаційний Комітет» для санкцій. Цей Комітет розпався на три підкомітети: фінансових санкцій, економічних і військових. Кожний підкомітет розпався на три секції. Приміром фінансовий на: секцію кредитову, девізову[2] й банкову. Кожна секція на

---

[1] Негус, цар (амхарське). – титул імператора Ефіопії, мова йде про Гайле Селассіє I (1892-1975), від 1928 король, від 1930 р. цар Ефіопії. Позбавлений влади 1974 р.

[2] Мова йде про іноземні валюти.

три підсекції. Приміром кредитова на: довгоречинцевих[3], середно- і коротко-речинцевих кредитів. Кожна підсекція на три комісії – і т.д. Разом: 3 підкомітети, 9 секцій, 27 підсекцій, 81 комісій і т.д., зовсім згідно зі статутом наших товариств, які послужили їм за взір.

Тимчасом негус послав розпучливу телеґраму:

«Італійці бомбардують Адую!»

Льорд Іден, який, крім святого Юрія, найуспішніше боронить абісинців, вийшов сейчас на мовницю й промовив гарячо:

– Панове, працюємо за повільно! А там наших бомбардують!

Розуміється, відразу справа загоріла. Зараз до години ухвалено два нові комітети, чотири підкомітети і вісім комісій. До вечора вже було 5 комітетів, 10 підкомітетів і 25 комісій. На слідуючий день забралися вже зрана до роботи, але раптом – забракло людей. Брали всіх останніх – не вистарчило. Заалярмували свої уряди, щоби прислали нових. Так, що покищо справа чекає.

Але над Італією нависли хмари. Вже тепер не може спроваджувати сталі на танки. Інші держави можуть. Приміром, Австрія, яка не приступила до санкцій, донедавна спроваджувала тільки 100 тон сталі річно. А тепер економісти завважили, що вона спроваджує щораз більше, 1000 тон, 5 тисяч. 25 тисяч. Нащо їй стільки сталі, ніхто не знає.

[3] Термін, строк (гал.).

Листопадове листя...

I.
Така осінь...

То була осінь, така, знаєте, осінь... осінь... осінь...

Та був листопад, такий, знаєте, листопад... листопад...

А з дерев падало таке, знаєте, пожовкле листя... Ш...ш...ш...

Але та осінь, і той листопад, то не була звичайна осінь і звичайний листопад... То була осінь і то був листопад **1918 року**.

Так...

Тоді – то ми не знали, що це був листопад **1918 року**.

А тепер знаємо...

II.
Сентиментальна розмова

– Пане, куда мені йти на вулицю Шашкевича?

– Просто. Перейдете вулицю Шевченка, потім звернете на Лесі Українки, перейдете площу 3 січня, будете мати ще вулицю Адама Коцка[1] й бічну... але, що вам старушку? Вам трясуться губи? Сміється чи плачете?

– Дя...кую... Може вам треба грошей, пане? Кажіть, я дам... Багато кажіть... Я ціле життя мешкав в своїй каменици на вулиці... Потоцького...

---

[1] А. Коцко (1882-1910), - студентський діяч, боровся за український університет у Львові. Загинув підчас сутичок з польськими студентами.

III.
Візита

Був я вчора у свойого знайомого сотника Б.

З нагоди листопадового свята від добув з найдальшої глибини шафи стрілецьку шапку. В шапці – дірка від кулі.

Положив на столі.

Я сів з боку.

Він з другого.

Дивимося.

Дивимося так з пять мінут.

Потім дивимося в вікно.

Довго.

А потім він сказав: Та шапка є зроблена з кропиви...

Я відповів: А-га...

Він сховав шапку назад до шафи.

IV.
Англійський король і інші

Дехто каже, що світ не знає про нас.

А як і чув щось, то не знає, що ми мали державу.

Така була метушня цього 18-го року! Мовляв, може нас і не запримітили.

А тепер то забули чисто.

Я не знаю, чи знають про нашу державу чи не знають.

Дехто знає, а дехто не знає.

Але знаю напевно, що знає англійський король.

Таксамо італійський король.

Таксамо шведський король Ґустав.

Королі знають...

(А знають тому, бо мають найбільші на світі... збірки поштових марок).

Літературний загумінок

Є одна групка людей на нашій планеті, що в своїм життю має багато приємностей. Це є... українські письменники.

Ні, ні, я не думаю про їх літературне положення. Часом вони бідують гірко. Не доїдають. Не «мешкають». Але не в тім річ, а в дусі.

А духовних радощів український письменник випиває повні чари. Аж захлистується. Напише книжку, чи книжочку, чи просто новельку, видасть (за видавця тепер не тяжко) і...

Бачите, заграницею може навіть не звернулиб уваги. Там **популярність** здобувається важким трудом. Там нараз виходять сотки таких книжок (тільки може ліпших...). Щоби вибитися понад ті сотки й тисячі – це вже не легка штука.

А в нас вийде одна і гульк – **слава!** Цілий загумінок говорить про автора. Всі гратулюють. Пишуть про «письменника» навіть такі люди, що й заграницею мали би що сказати. Хухають.

А автор **пяний**. Цілий «віц» у тому, що між пяним від шампану і від самогону нема різниці.

*

Був у Франції такий письменник, що називався Фльобер. Ґюстав Фльобер.

Він написав м.ін. повість **«Салямбо»**. Це є історична повість з фенікійських часів. Автор мусів підготовитися.

Він «переорав» усі важніші бібліотеки, музеї, памятники. Поробив багато виписок з хронік і визначніших істориків. Переглянув всі автентичні документи. Перевірив критично. Зібрав кілька товстезних томищ записок. Працював у поті чола десять літ.

За десять літ написав «Салямбо».

Я цікавий, який то вийшов би твір, як би якийсь український письменник працював над твором **десять** літ?

Десять літ... Не вміщається в моїй українській голові.

*

А щодо цього матеріяльного положення українського письменника – то воно не є так зле.

Тобто має сяку-таку конюнктуру. Річ у тому, що донедавна властиво ніхто не платив, а тепер зачинають.

Український письменник як схоче може заробити гроші, як француз.

Я навіть уложив цінник в імені нашого видавництва (хоч не маю до цього повновласти, бо зараз треба штемпля). І так цінник трохи знижений:

За один томик українського **Мопасана** 2.000 зл.

За один томик **Ґолсуорти** – 2 тисячі зл.

За одну повість **Кервуда** – 2 тисячі зл.

За одну повість **Сінклера** – 4 тисячі злотих.

За українські **«Хлопі»**[1] – 4 тисячі злотих плюс нагорода Нобля.

За український **«Клюб Піквіка»** Дікенса – 5 тисяч злотих на руку.

За... За...

За...

Для українського письменника гроші лежать на вулиці. Ходи й бери.

*

Передучора попав мені в руки збірник української народної поезії.

Хто читав би нині в нинішній щоденний час «народню» поезію?

Я відчинив...

Потім прочитав одне...

Друге...

---

[1] Повість польського письменника Владислава Реймонта (1867-1925). 1924 р. відзначена Нобелівською премією.

... Була пята година в ночі, я сидів глибоко зворушений над збірником. **Україна** полонила мене, оця істотна, чарівна, якої нам мало в нашій модерній літературі:

Віддала мене моя матінка
Тай у чужую сторононьку.
– – – – – – – – – – –
Я не витерпіла,
За рік прилетіла,
В калиновім гаю сіла...

– –

Народня поезія не є натхненням теперішніх модерних поетів. Ще Франко вмів по «народньому» строїти свою «бандуру»:

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько колюче терня?
Чом твої усточка тиха молитва,
А твоє слово гостре, як бритва?

Леся Українка теж:

Я – заблукана Доля...
Завела мене в дебри
Нерозумна сваволя.
А тепер я блукаю,
Наче морок по гаю,
Низько припадаю, стежечки шукаю
До минулого раю...

– –

Тепер усі «модернішають»...

А я чомусь є такий, що не йду з духом часу... Не читаю Тувіма...[2] Жаль мені, що прогомоніли ці народні тони в нашій поезії. Франка нема, Лесі Українки нема...

---

[2] Юліян Тувім (1894-1953), польський поет модерністичного спрямування.

*

Донцов[3] нарікає, що наша література має самі сльози й зітхання... Якось збабіла...

Це є правда.

Дивіться навіть на псевдоніми авторів: Марійчин, Ольжич[4], Маланчин[5], Іренко[6] (чому не Ірчин?), Марусин[7] і т.д.

В останнім часі появився новий автор – Одарчин.

Самі спідниці... Чи не має рації Донцов?

Я завважив, що найбільше тих спідничкових авторів пише – в «Вістнику»...

Казав колись Пецтальоцці...

*

Але літературний рух перед премійованим речинцем посилюється.

Книжки появляються, як гриби по дощі.

Це є добре.

Часом посилають свої твори до редакції. Прийшла до «Нашого Прапору»[8] більша посилка – вірші, новельки. Автор пише:

«Посилаю вам свої твори. Не знаю, чи маю писати дальше, чи дати спокій талантові?».

Редактор переглянув совісно всі скрипти, прочитав, передумав і відписав:

– Наразі дайте...

---

[3] Дмитро Донцов (1883-1973), – український критик, публіцист і політичний діяч УНР. З 1922 р. жив у Львові, був редактором місячника «Вісник» (1933-1939). Після війни проживав у Канаді.

[4] Псевдонім Олега Кандиби.

[5] Парафраз прізвища Євгена Маланюка.

[6] Псевдонім Євгена Пеленського.

[7] Псевдонім Григорія Гануляка.

[8] «Наш Прапор», ілюстрована газета, виходила у Львові 1932-1939 рр. Видавцем був концерн «Українська Преса» І. Тиктора.

Вирівную буджет

Я нині зробив ґенеральну дебату зі самим собою на тему мойого буджету. Ситуація є дуже поважна. Знаю з досвіду, що перед першим мені ніколи не стає, а тепер мені ще до того обітнуть. Річ ясна, що тепер мушу купувати менше, бо ж ніхто не схоче своїм коштом підтримувати мою стопу[1]. Я уділив собі повновластей, взяв олівець і перевів ощадностеву акцію.

Переусім я списав собі всі свої видатки. Потім я основно застановився над кожним і викинув зі свойого буджету всі люксусові позиції. І так – у першу чергу:

1) **Мило**. Геравс![2] Можна чесно жити без мила. Дає 50 ґрошів місячно ощадностей.

2) **Паста до зубів**. Геравс! Вона потрібна хіба якійсь сентиментальній панночці, а не робітникові пера. Заощаджую 50 ґрошів на квартал[3].

3) **Паста до черевиків** – геравс! (тут нічого не заощаджено).

4) **Лазня** – геравс! (Нічого).

5) **Прасування** штанів і прання ковнірців – (нічого).

Але тепер ідуть грубші позиції.

6) **Вугля**. Геравс! Холод нічого не шкодить робітникові пера. Коли ноги зимні, то голова гаряча. Це випрактикували всі українські письменники, а прецінь пишуть, аж тріщить. Геравс!

7) **Цукор** – дальше не купувати! Тільки зі збільшеною енергією не купувати! Значить це пасивно не купувати, але активно. Геравс!

Так.

Це були би найважніші позиції.

Я перевірив в цей спосіб свій буджет, додав, відняв і виявилося, що перед першим мені дальше не буде ставати. Але трудно. Помешкання

---

[1] Мова йде про економічний рівень.

[2] Геть (нім.).

[3] Тобто четверта частина року.

не можу ліквідувати. Принайменше не грозить катастрофа. Що найвище треба буде стиснути пояс.

Я застановився над останньою пропозицією.

Стягнути пояс? Гм... То не конче треба брати символічно.

Я розвязав пояс, взяв ножик і делікатно тяв, як це тільки й вмію зробити, вирізав одну дірку взад.

Це для усунення державного дефіциту.

А потім, дивлячися на ту дірку, я задумався над економічними справами.

Думав, як то буде, коли не буде державного дефіциту...

Думав, думав... потім узяв ножик і вирізав ще дві дірки...

Свинський інтерес

Часописи принесли вістку, що на основі торговельної умови[1] німці отворили границі для польських свиней (себто свиней, уроджених і замешкалих у Польщі). В заміну спроваджують до Польщі машини, бритви, годинники й інші промислові вироби (приміром – топори).

Дуже втішився з цеї умови наш нарід, який має дуже багато свиней. Перед війною багато наших свиней їхало до Відня, але по війні Австрія замкнула границі для наших свиней, бо має доволі своїх. Всі наші свині лишилися в краю і ринок зістав перетяжений.

І ось німецько-польська умова відкрила нові перспективи. Можна й старі збути й нові підгодувати. У пресі появилися заклики п.н. «Всі на свинський фронт!». Інж. Баричко[2] написав фахову статтю п.н. «За раціональну годівлю свинського дороcту». В політичній пресі заговорено навіть про нову «свинську еру».

Але вся ця свинська радість була передвчасна. Бо ось читаю, що в тій справі була спеціяльна конференція в Варшаві. Взяли в ній участь самі директори й експортети свиней, так званий «Союз беконів».

Вирахували так: німці дають за один кільоґрам живої ваги польської свині 1.36 зл. така ціна – то можна витримати. Свиня тоді є приємна. За одну свиню можна купити морґ поля.

Але так воно просто не є. Заки та свиня відбуде свою заграничну подорож – то ціна її по дорозі спаде до мізерних цифер. Експортовий фонд забирає 30 ґрошів на однім кільоґрамі. Маніпуляція (не треба мішати з «махінація») – 7 ґрошів. Переїзд делеґатів зі свинею до країни Гітлєра – 11 ґрошів. Разом – 78 ґрошів. Дядько дістане тільки 58 ґрошів. А тому, що він мусить запити могорич, йому лишиться яких 40

[1] У значенні договір.

[2] Василь Баричко (1900-рік см. невід.), інженер і громадський діяч, ред. тижневика для селян «Народня Справа», автор статей на агрономічні теми. Після війни проживав у США.

ґрошів. Це занесе адвокатові – і додому приїде без ґроша. Потім вибє жінку і піде спати. **Свиня розвіялася, як мрія**.

То називається свинський інтерес.

Як директор, чи експортер має 100 кг. живої ваги і свиня 100 кг. – то на один його кільоґрам припадає 78 ґрошів зарібку, а свині тільки 58. А дядько мусить докладати – навіть не знаю – до свині, чи до директора 38 ґрошів. І тому справедливо написав інж. Баричко: «Не даймо взятися на свині».

Не знаю, що тепер радити. Найпростіше було би не годувати свиней взагалі. Але це є неможливе, бо така вже хлопська доля, що хлоп мусить годувати свині. Всі не можуть бути панами. А як вигодував – то найліпше не продавати. Самому «употребити».

Але така вже хлопська доля, що хлоп не може свині сам зїсти. Він продасть за півдарма, за дурницю – а продасть. А як уже не продасть, то – з розпуки втопить свиню в ріці, як приїде з ярмарку. Задармо дасть, утопить – а не зїсть.

Така вже хлопська доля і на те нема ради.

Андріївський Вечір

Зібралися ми цього року на Андрійки в «одного панства». Було дуже приємно. Була пані директорова, був один касієр банку, був навіть один пан посол. Сама сметанка, **кожушок**.

По вечері дівчата зачали виливати віск. Перша вилила віск пані Ірка, донька наших господарів. Віск застиг, дивимося...

– Мамцю! Медик! – закликала панна Ірка.

– Де медик? Де? – скоренько, радісно хвилюючись, прибігла мамця.

– О! Бачите, мамцю? О, берет, такий, як має пан Ромко, о! – такий білий фартух під шию, мамцю!

Мамці очі горять: – Є, є, виджу, о! А тут так, як рука, а в руці тримає острого... Певно хірург.

– Мамцю! – закликала Ірка – то н а п е в н о хірург. Я люблю хірургів.

Мамця спекла рачка, а тато голосно засміявся.

– Чого зараз хірург? Може то Пявка. Також має берет і ріже...

Мамця розгнівалася.

– Тебе все тримаються глупі жарти. Знаєш добре, що Пявка з а н я т и й...

Потім виливали віск інші панни. Ми не могли нічого там добачити, а з них кожна пізнала: одна інженера, друга фільмового артиста, а третя славного письменника. Тільки не знати котрого, бо в нас усі славні.

А потім ми.

Перший вилив віск пан Ромко. Вийшло якесь дерево.

– То верба, каже господиня, або дуб. Верба означає любов... – і зиркнула на Ромка і на Ірку. А як то дуб, то дуб означає добру посаду...

Я додав:

– А якщо то береза, то береза означає...[1]

[1] Натяк на Березу Картузьку, в якій у 1934-1939 рр. містився польський концтабір.

– Панство, тілько без політики! – запротестувала господиня.

За кару мусів я лити віск. Вийшов пес, але не поліційний. От, собі звичайна собача доля українського робітника пера – я то знав і без воску.

Нарешті примусили лити віск пана посла. Всі були дуже цікаві, що вийде. Пан посол троха жартом, а троха с е р й о взяли ложку розтопленого воску і хляпнули на воду.

Дивимося – нічого позитивного не вийшло. Ні то пес, ні то баран, ні то корова... А пан посол подивилися й кажуть: «Територіяльна автономія!..».

Де він там побачив автономію – один Панбіг знає. Ще до того територіяльну.

Святочна промова

Святочна Громадо!

Ми знайшлися нині осьтут. Шановна Українська Громадо, щоб зійшовшися осьтут відсвяткувати без ріжниці полу й партійних переконань той рідкий ювилей, яким є ювилей сотного виходу «Комаря» у світ[1]. (Оплески). Бачу тут поміж вами високопоставлені особи, бачу директорів наших установ, бачу редакторів наших щоденників, пів- і однотижневиків і місячників, бачу письменників і журналістів, а також бачу в другім ряді крісел пана радника д-ра Івана Копача[2]. (Оплески, браво др. Копач підноситься і дякує). І коли ми нині оглянемося взад, то бачимо, що наша праця була добра, а лінія була проста. (Оплески). Правда, ми, працюючи на народній ниві, неодного з високоповажаних Панів чи Пань мусіли покусати (нема оплесків), але це було конечне для національного добра. Ми виступали і проти тих, що за три роки потрапили змінити три рази свої переконання (один гість підноситься й обурений виходить), і проти тих, які виступають нібито в обороні національних інтересів, а де факто мають на увазі свій власний інтерес. (Кількох гостей незамітно висмикується зі салі). Ми не пардонували і тим, які на губу є великі патріоти, але на ділі вони ніколи не дали сотика на народні цілі, хоч є добре ситуовані[3] (гурт гостей виходить). Ми все виступали сміло проти всякої протекційности й фамілійности в наших установах (кількох добродіїв надягає футра), а також проти тих, які в пресі й на зборах кричать «свій до свого», а приватно вдома купують тільки в чужих (загальний рух на салі). Ми виступали і проти

---

[1] Сатиричний журнал «Комар» засновано у 1933 р. видавництвом Івана Тиктора.

[2] Іван Копач (1870-1953), – громадський діяч, педагог, класичний філолог. Голова товариства «Українська Бесіда», відомий доповідач і популяризатор наукових знань.

[3] У значені фінансово влаштовані.

кепських письменників і критиків (ніхто не виходить) – і проти добрих (багато панів і пань виходить), але тільки в їх власнім розумінню (на салі щораз рідше). Так, панове і пані, ми безпощадно сікли всіх і вся, ми ніодного лайдацтва[4] не пускали плазом. А окрему увагу ми посвячували тій нашій язві, яка захопує нашу пресу, а саме *післяплатниками* (всі до решти гості виходять зі салі, лишається тільки др. Копач) і тим, що при кожнім рефераті забирають голос (др. Копач кричить «Прошу голосу!». Я не уділяю голосу і він виходить). Так, так – і тому ми є одинокі, що тримаємо високо прапор української нації. Я скінчив.

Саля пуста. Я співаю «Ще не вмерла» і піднесений на дусі, розходжуся домів.

[4] Мерзота.

Гей гоя, гоя!

Гей гоя, гоя –
Молодости моя...
Б. Лепкий.

Зачав я думати про різдвяний фейлетон – і думками заїхав ген – у давні часи. Як то було інакше, гей гоя, гоя...

Бачу я себе сімлітнім хлопчиком. В куті дідух, на столі сніп жита, на нім господарський хліб – а я качаюся на долівці, в соломі. А радість аж розпирає моє глупеньке серце. Я роблю зі соломи «гусята» і трах-трах! – то в Марійку, то в Юрка.

Трилітня Марійка в плач.

– Мам'! Федьо мене бє!

Юрко відстрілюється. Він є старший два роки, він робить великі воввани і гуп на мене. А Марійка в сміх, бере повні рамена соломи і також на мене – такий смаркач. Я трунув, вона в солому.

– І-і-і-і-і...

– Федю, не пустуй, бо дістанеш пляцка! – Це мама інтервенює.

Знаю ті «пляцки» і не боюся. Але тимчасом Юрко перевертає козла. Це є щось ліпше. Я дивлюся на нього і зачинаю собі. Йде щораз ліпше. Ану! Ану, хто скорше! Ану, хто два козли відразу!..

Гей гоя, гоя, гоя...

Які то давні, давні часи! І я той сам і хата та сама, і тополя, що шумить біля хати – всьо то є автентичні «документи» – а тимчасом той малий сімлітній Федьо немов би був кимсь іншим. Не мною... (Хто ми є, і що ми є?).

Минає рік за роком. Мені вже десять літ.

Я тепер зі сусідовим Миколою ходжу колядувати попід вікна.

«Бог предвічний Народився...».

Під кожним вікном колядуємо те саме. Не знаємо більше. Юрко знає більше. Він ходить з Олесем Дибовим, вони мають ліхтарку і кантичку. Ми аматори. Книшів не беремо. Коли нас відстукують – кидаю тоді до вікна снігом і втікаю. Потім приходимо до хати і пів години розраховуємося. Є пять ґрейцарів і один гелер[1].

Гай гоя, гоя, гоя...

Роки йдуть, вода в Сяні пливе. Мені вісімнадцять літ, я в восьмій клясі.

Ох, який я тепер поважний! Я прасую нові штани, завязую краватку і йду до «своїх». Ми умовляємося на вечір, на коляду «Рідній Школі»[2]. Збирається нас великий гурт. Є всі місцеві академіки й студенти[3], є дві гімназистки, дві семинаристки, одна молода учителька, кілька сільських дівчат. Прекрасний гурт – заробить «Рідна Школа»...

Ще не стемнілося – ми вже всі під читальнею. Дівчаткам щічки палають. Сніжок поскриплює, мороз буде.

– Зачинаємо від єґомосця[4].

Сунемо гурмою під плебанію. «А-а-а-а...» роздає голос Сенько. Ану разом!

– Но...

– Зле! Іще раз!

– Нова ра-а-а-дість стала-а

Яка не-е-е-бувала-а

Над вертепом

– Над вертепом (баси).

Звізда я-я-я-сна

– Звізда ясна (баси)

Світом возсі-і-я-я-ла...

Гарно то йде, як хор. Єґомосць виходить, пятку виносить, до середини просить. Але ми не маємо часу, ми йдемо в село. Темно є – ми дів-

---

[1] Гелер, ґрайцар, – монетарні одиниці в Австро-угорській імперії.

[2] Українське Педагогічне Товариство «Рідна Школа», засноване 1881 р. у Львові. Товариство займалося організуванням українського шкільництва в Галичині. Провадило вчительські курси, видавало підручники і педагогічну пресу тощо. Проіснувало до 1939 р.

[3] Академік - студент вищої школи; студент - учень гімназії (гал.).

[4] Священик (гал.).

чаткам помагаємо через плоти перелазити. Часом переносимо. Баси й сопрани помішалися геть до чиста.

Пізно в ночі ми вертаємося. Але вже не гуртом. Вже в двійку.

– До побачення!

– Ще хвильку. Ще тільки до тої верби і назад.

Топчемо в снігу стежку. Місяць світить, але за вербою є тінь. Ходимо, ходимо...

Потім приходжу тихцем до хати, розбираюся, щоб ніхто не чув і лягаю. І мрію...

«Та Оксанка є цілком інакша від інших...».

Засипляю над раном. А на другий день, Іванців Михась, теж з восьмої кляси шепче мені дуже довірочно:

– Ти знаєш, та Катруся є цілком інакша від інших...

Гей – гоя, гоя –

А ще зо два роки пізніше – ми збиралися в нашого єгомосця й уряджували товариські забави. Один з нас ходив по середині й плів, що на язик влізло (збирав фанти):

– Іду я лісом, дивлюся є коршма. Входжу, а там є кухонна піч... Пані добродійко, ви є кухонна піч, давайте фант!

– Та я...

– Ха, ха, хі, хі, хо, хо...

– Ні, ні, давайте!..

– Отож входжу я до коршми і кажу собі дати гальбу...[5] паприки... Сенько! фант! є паприка!..

Регіт, сміх. Фантів цілий капелюх. Зачинається забава.

– Що наперед?

– Телєфон!

– Ні, ні, пошта!

– Пошта, пошта!

Лишається «пошта». Листоноша виходить, стукає.

– Хто там?

– Телеграма з Америки до панни Марійки...

– Оплачена? Неоплачена?

---

[5] Кухоль (нім.).

– Неоплачена!!! – кричить листонош.

Панна Марійка спалахкує, як рожа. Скоренько встає, біжить викупляти лист...

Ах, гоя, гоя...

Молодости моя...

Як то ті літа йдуть!.. Приїзджав я потім на Різдво і все по старій звичці йшов до свого єгомосця. Але вже, якось то – до тої «пошти» не тягнуло... Вже більше до другої кімнати... Там була старша братія: був отець декан, був наш директор (школи), був ще один всечесніший – прекрасна пульочка.

– Панове! Я шість перших!..

– А других...

– Третіх...

– То хочу грати...

– Ну то без...

– А перших?

– І то би ще...

– А других...

– Пас!..

Отець декан бере ренанс.

– Мізерка!

– Гу – отче! – А може би так по латині?

– Добре...

У-у-ух, посиділося нераз до третьої, до четвертої... Емоція була, прошу панства...

Тамтого року обійшлося якось без пульочки. Тільки отець парох приніс наливочки – і хильнулося по одній. Тай по другій.

Тай по третій.

– Англія, отче декан, я думаю...

– Франція, пане добродію...

– Гітлер.

– –

Але я вийшов, бо під вікном заспівали колядники і якийсь мене туск[6] узяв. Небо було зоряне, сніг скрипів під ногами, висока тополя коло хати губилася у темній ночі. А дорогою й попід вікна гупали замерзлі чоботи, лящали молоді голоси, вешталися пари... Я прийшов до хати, мама сама сиділа біля стола.

– Ти прийшов, Федью?

– Я прийшов, мамо.

По хвилі:

– А памятаєте, мамо, як то я колись ходив колядувати з Микольом?

– Так, так... Помер Микольо давно вже...

– А я собі ще пригадую, мамо, як я з Юрком козли перевертав... Памятаєте, мамо?

– Так, так... А чогож то тобі так на голову йде, Федю?

– А так якось, мамо...

Потім я раптом хилюся і дотикаю головою до землі.

– Що ти робиш, Федю?

– Я, мамо, хочу козла перевернути... Видите, мамо? О. о!..

– А чого ти плачеш, Федю?

Гей гоя, гоя, гоя

Г-о-о-о-о-о-о-я!!!...

---

[6] Туга (гал.).

Федь Триндик, *Літературні пародії: Шаржі. Епіграми. Гуморески.* Видавництво «Гумор і сатира» [Львів 1937]. Автор обкладинки Лев Сенишин.

Василь Гірний, *Про книжку і часопис*. Львів 1938. Бібліотека «Народньої Справи».

Василь Гірний, *Розгублені сили*. Роман. «Українське Видавництво». Краків-Львів 1943. Автор обкладинки Мирон Левицький.

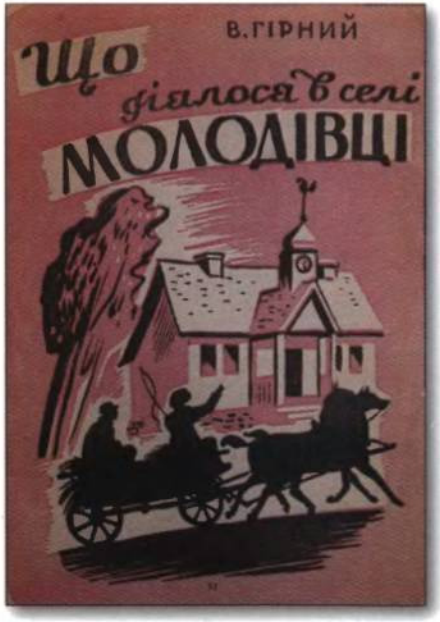

Василь Гірний, *Що діялося в селі Молодівці*. «Українське Видавництво». Краків-Львів 1943. Автор обкладинки Святослав Гординський.

Шукаю помешкання

Вже тиждень я ходжу по Львові й шукаю помешкання. З останнього я випровадився, хоч, ніде правди діти, помешкання було дуже гарне. Мало навіть комфорт. За вікном був вид на вербу, а в кімнаті було зеркало і кльозет – зараз за стіною. Тепле й вигідне. Господиня дбала за мене, не можу нарікати.

Я лежу на канапі, подрімлюю по обіді, а господиня легонько відхиляє двері (щоб мене не збудити) й питає:

– Може пан редактор напиються чаю зі соком?

Я протираю очі: – Прошу...

– Може з булочкою?

– Прошу. – Ніколи не відмовляю. Таку звичку маю вже від війни. Потім собі покурюю цигарку й оглядаю краєвид (ту вербу). І думаю собі: нарешті, думаю, я знайшов гарне помешкання. Все є – для тіла й для душі. Ще якби так музика...

І дивно: ледви я вимовив в дусі це слово – я чую: в другій кімнаті понеслися лагідні тони чарівної музики. Ах... Шуберт. Люблю Шуберта... «Ляйзе флєєн майне лідер»... Це грає 11-літня дочка моїх господарів на фортепяні.

Я був щасливий. Вечором вона заграла щераз. Знову «Ляйзе флєєн»... Я засипляв під впливом музики і думав про те, як у цьому помешканні лишитися якнайдовше.

На другий день, ще я обідав, знову музика. Шуберта – «Ляйзе флєєн»... Гарна річ, вже знаю це на память... Підсвистую ту саму мельодію.

Вечором я положився до ліжка і чую – знову музика. Шуберт. «Ляйзе флєєн»... Слухаю і стверджую факт, який думаю опублікувати (причинок до причинка) п.н. «Як буденніють гарні музичні речі, коли їх часто слухається». Але це мені особисто не перешкоджає. Засипляю сном праведника.

На другий день була неділя. Чую вже рано – музика. Шуберт. «Ляйзе флєєн»... Боже, я зітхнув. Піду на дванацятку[1].

Я прийшов – музика. Шуберт. «Ляйзе флєєн»... Ох, я вийшов на прохід. Я прийшов з проходу – знову Шуберт.

«Ляйзе флєєн»...

Два дні я перебував поза домом. Потім дві ночі – я спав у товариша. У Ґзимса[2]. На третю ніч я не міг іти до Ґзимса, бо не хотів його надуживати. Я маю делікатну натуру. Я пішов на двірець.

На четвертий день я виповів помешкання. Господар був здивований. Я сказав, що мушу виїхати зі Львова, і з великою прикрістю і так дальше... Коротко, я випровадився, а як я випроваджувався, то донька грала на фортепяні. Шуберта...

«Ляйзе флєєн»...

Переживши таку мельодраму, я знову зачав шукати помешкання. Може хто знає яке? Може бути галас, діти, ковальська кузня, ткацький варстат, – редакція. тільки без Шуберта.

Не люблю Шуберта.

---

[1] Мова йде про зустрічі письменників літературної групи «12», якої членом був Василь Гірний.

[2] Ґзимс – псевдонім Івана Керницького (1913-1984), прозаїка і фейлетоніста, публікувався у «Комарі». По війні проживав у США.

Карнавал

В газетах є оголошення, що дня 25 січня відбудуться «великі вечерниці медиків». Потім – техніків. А потім баль преси, купців, Червоної Калини, торговельника, студентів і т.д. і т.д. Панове, на мені шкіра терпне. Я, як чоловік молодої жінки, мушу ходити на ті всі балі. Ніякі буджетові, ані розумові представлювання не мають тоді – о! найменшого успіху. Навпаки. «Подумай собі, як я то ощадно зробила!... Метер мені вистарчив – і є майже нова суконка!.. А така нова коштує яких 120 злотих...».

– Ну?

– Значить ти заощадив 90 злотих... Преціньподумай!

Я рахую, я тру собі чоло, як я тут заощаджую. Чим ближче балю, то мої ощадности ростуть. Про себе, очевидно, не думаю, але жінка думає. Маю старі вигідні черевики – не черевики, але сердешні приятелі! – але тут треба лякерів!.. Маю маринарку[1] – таку вам – скажу патетично – близьку, таку рідну, – але тут мусить бути смокінґ. І я бігаю, я товчуся, заки одно відчистив, друге позичив, третє купив за – мозольно випозичені гроші – і спочений приходжу до хати. «А чорні шкарпетки маєш?». – Ні, не маю. Дивно, як жінки це ліпше знають, як ми. Йду щераз і по дорозі рахую, рахую, рахую – аж якийсь кричить: Ґдзє пан лєзєш под трамвай![2]

Приходить вечір, година восьма, девята... Треба збиратися. Все в цій порі чоловік собі розбирався, йшов до теплого ліжка, пане добродію, почитував собі перед спанням ґазетку – а тепер голися, мийся, вдягай зимну, як лід, сорочку, защіплюй якісь тверді сторчища під бородою. Раптом – т-р-рах! – спинка зломилася. А най то ясний... чую, що роблюся скажений... – але жінка так делікатно, ніжно – чекай, я тобі нит-

[1] Піджак (галицьке).

[2] Пане, куди лізете під трамвай! (поль.).

кою завяжу... Здираю голову до гори, а жінка щось там маніпулює під бородою. А я дивлюся на неї і думаю собі, яке ті жінки мають химерне серце...

Одинацята година, чоловік вже давно хропів би собі в подушках, – а тут виходи на зимний вітер, на болото... б-р-р-р... Стрясає вас. Під бородою вас коле, а поясі тисне смокінґ, лякери печуть, як нещастя, – але ви згинаєтеся в чотири погибелі і йдете – де йдете? На елєктричне кріс-ло? – йдете на баль!.. Бавитися!..

Ех, такий баль здоровля коштує...

Каже раз Еко[3]: – Дивіться, каже, як Триндикові голова проріджується й сивіє... З чого то вам, Федю?

А я відповів: – То, кажу, з балів... З цілонічних, кажу, гулятик...

Еко похитав головою. – Дивіться... А я навіть не знав, що Триндик такий розпустник...

Боже, Боже...

---

[3] Еко – псевдонім Едварда Козака (1902-1992), фейлетоніста і карикатуриста, редактора сатиричного журналу «Комар». По війні проживав у США.

Вертаємось до народньої ноші

Дуже потішаюче явище, що народня ноша входить у нас назад у моду. Нічого не помагають накликування останніх могіканів (Чіпка[1]), щоб ми справляли собі фраки (!), бо – мовляв – фрак може завжди придатися (сік!). Чому фрак? Чому не жупан, каптан, чамара, кайота, семряга, чекман, чернеска, сіряк, куртка, свита, гуня, сукмана, полотнянка, опанча? Хто може нам дорівняти в багатстві фракових типів? І тому «вечір народної ноші» пройшов з повним успіхом, саля дослівно тріщала від гостей при буфеті.

Цей поступ взад, тобто до традиції, тішить нас тим більше, що він виходить і краще й дешевше. Один народний стрій вистарчить гарній пані на ціле життя на всі балі й вечерниці, з балями преси включно. Потім можна його передати донці яко посаг, доки вона не передасть своїй внучці. На кінці він може прикрашувати салі Народнього Музею. І практично – бо, возьмім, подерлись українському письменникові штани – він опустив сорочку поверха – і є чистий полтавський тип. В найгіршім разі взяв жінчину спідницю – і є шаравари. Мільйони нашої кервавиці не йде в жидівську кишеню. Ті грубі мільйони лишаються в наших кишенях. Чи може бути більша користь?

А дальше йде пропаганда! Приїжджає такий турист до Львова, на переді несе люпу – і шукає українця. І не знаходить. І пише потім, що Львів то чисто польське місто. Зовсім не дивуюся. Як можна пізнати українця в краватці, ковнірці і пальті – по мові? А як він всюди говорить по польськи? Того пречінь не може доглянути навіть люпою, що в того сіренького чоловіка в пальті бється на самім дні тихонько, несміло українське серце. – А побачив на вулиці цілі громади шараварів, шликів і жупанів – з місця валить репортаж до «Таймсу»: Ді фольк екзотік,

[1] Галактіон Чіпка – псевдонім Романа Купчинського (1894-1976), фейлетоніста і журналіста. Автор повісті та стрілецьких пісень. По війні проживав у США.

ін дер Европ централь![2] І всі про нас знають, всі про нас говорять, як про абісинців.

А які ще інші моральні користи! Така ноша пригадує нам живо нашу славу, яка не вмре ані не поляже! Тільки треба, щоб тоді вдягалися всі відповідно до своїх гідностей. Наші посли повинні носити кунтуші з великими вилогами. Мудрий[3] повинен дістати кирею і булаву. Целевич[4] крім того на шнурку каламар і печатку, а за вухом гусяче перо. Баран[5] мігби – як бунчужний – носити високо на палику баранячий хвіст. Кузьмович[6] при кунтуші – ще золотий ланцюх. Левицький[7] – гм – я не знаю... Теж кирею... Тільки без булави. Така репрезентація – прошу сідати! Можна було б тоді без труду виторгувати етат для 10 тисяч реєстрових і льон за останніх три місяці... І якісь вольности для люду посполитого.

---

[2] Екзотичний фольклор у Центральній Європі (нім.).

[3] Василь Мудрий (1983-1966), – громадсько-політичний діяч. Від 1935 р. голова УНДО, посол до польського сойму. Речник т.зв. «нормалізації» українсько-польських відносин. По війні проживав у США.

[4] Володимир Целевич (1890-1944?), – громадсько-політичний діяч, член УНДО, генеральний секретар партії. Посол до польського сойму (1935-1939). Загинув у совєтських концтаборах.

[5] Степан Баран (1879-1953), – громадсько-політичний діяч, член Комітету УНДО, відомий юрист. Посол до польського сойму (1928-1939). Після війни на еміграції.

[6] Володимир Кузьмович (1886-1943?), – громадсько-політичний діяч, член Комітету УНДО. Посол до польського сойму (1935-1939). Загинув у совєтських концтаборах.

[7] Дмитро Левицький (1877-1942), – громадсько-політичний діяч, один із засновників УНДО, перший голова партії (1925-1935). Посол до польського сойму (1935-1939). 1939 р. заарештований совєтами, помер на засланні.

Я знову шукаю помешкання

Повний місяць я ходив по Львові й шукав помешкання. Траплялися мені гарні помешкання, але кожне мало «але». Приміром – кімната як сальон, з антиками, шість разів денно харч (останній раз перед спанням), але... моя пенсія не вистарчає... То знову кімната гарна й дешева в партері, але... – кльозет спільний з господарями, а вони мешкають на другім поверсі. Або кімнатка, як коробка, з лазничкою, з біжучою водою, але – у самітної молодої вдовички... І т.д. Всюди є манкамент. Нарешті я знайшов помешкання таке, як я хотів: самітне, без сусідства, з комфортом. Навіть господарів нема, мешкають на провінції. Окрема хата, я сам собі господарем. Вимріяне.

Я виповнив собі мельдункові картки, заніс до комісаріяту (через помилку я заніс до комісаріяту поліції, але там мене не затримали) – і живу собі. Ходжу собі по хаті. Концентрую думки. Ніякий шум до мене не доходить. В такій тишині можна легко видумати фільософію Канта.

На другий день я мав одну маленьку непрємність. Приходить до мене поліцай:

– Пан сам замєшкує те убікаціє?[1]

– Сам.

– Но то нєх пан змята снєг пшед брамов, альбо наймнє собє якєго стружа. Відзі пан – вшендзє пожондек, а у пана цала Сагара[2].

Ну, то великій клопіт. Рано, заки вийду з хати і заки застелю ліжко, принесу води, запалю прімус, зроблю снідання – мушу ще сніг на вулиці відмести. Як стану в шестій, то є на всьо час. Живу собі, гімнастикуюся.

---

[1] Ви самі проживаєте у цьому туалеті? (поль).

[2] Будь ласка, замітайте сніг перед входом, або найміть собі якого сторожа. Дивіться – всюди порядок, а у вас Сагара (поль.).

За тиждень знову поліцай.

– Панє, нєх нап посипє попйолем сьцєжкі, бо бендзє пан плаціць за поламанє нуг[3].

Я кажу: – Коли я не палю в печі...

– То нєх пан пожичи собє попйолу в сонсяда...[4]

Клопіт, але невеликий. Я запалив таки в своїй власній печі, спалив «Казку наших днів», яку я написав ще тому пять літ (фрагменти й нариси), спалив «Любов без завтра» (повість), спалив «1919» (збірка новель) і кілька дрібніших скриптів і наробив попелу. Посипав і всьо гарно. Йдуть люди й не падають. Ще й приговорюють: О, тут, кажуть, якийсь порядний сторож мешкає. – І коштує мене те тільки пів години роботи, стаю пів до шестої.

Десь за тиждень ще раз поліцай:

– Панє, нєх пан уважа, бо злодзєє кренцом сє коло пана...[5]

Брррр... Я не брав тої евентуальности. Правда, що я не маю чого боятися. Маю тільки те, що на собі. Позатим прімус, горнятко, а з білля пару сходжених скарпеток. Але злодії тепер беруть і всяку драньо. Ануж мені возьме вночі одинокі штани. Я тоді не буду міг вийти на двір, мушу чекати, аж за тиждень прийде поліцай з чимсь новим і дасть знати до ратункового поготівля[6].

Тепер я чатую. Як тільки смеркається – я стаю при вікні й чекаю на злодіїв. Чекаю від пятої до десятої. Весь час дивлюся в вікно – на дорогу. В ночі сплю одягнений і в капелюсі. Тільки кальоші кладу під подушку.

Десь за три дні має прийти до мене урядник зі скарбового уряду, з електровні, водотягів і коминяр. Я би назад перенісся десь між людей. Зле самому. Може хто знає яке помешкання?

---

[3] Панє, посипайте стєжки попєлом, бо прийдеться вам платити за поламані ноги (поль.).

[4] Попелу позичте собі в сусіда (поль.).

[5] Пане, вважайте, бо біля вас крутяться злодії (поль.).

[6] Тобто швидкої допомоги.

Заграничнa політика

Останні два місяці відзначились у нас нечуваним «напнуттям» національної енергії. Успішна діяльність Української Парляментарної Репрезентації, якої деякі домагання – щоправда – не були сповнені (прим. домагання в ділянці шкільництва, самоуправи, університету тощо), але деякі були (напр. бюджет військових справ) – отож діяльність УПР з одного боку – з другого нечувана словесна баталія, яка покінчилася ритуальним зарізом кількох політиків (без попереднього оглушення) – це все з одного боку свідчить про наш великий динамізм, з другого – ці події відсунули на задній плян важливі питання заграничної політики, головно Абісинії.

А тимчасом Мусоліні викінчує Абісинію. Італійські прапори повівають над озером Тсана (Тана? Цана?). Негус, що стільки рахував на Союз Народів, – перечислився (чому він не запитався нас?). Найновіші телєграми доносять, що негус десь сховався, Адді-Абеба евакуована, абісинські аскариси бють останки армії негуса. Кінець.

Але рівнчасно загарчав британський лев (бачите, який в мене стиль?). Англія, яка дотепер боронила своїх інтересів при помочі Абісинії, перечислилася (могла запитатися нас – зважившись, що ми є абісинцями сходу). Тепер, коли Абісинія не входить в рахубу – вона рішилася боронити сама своїх інтересів. Телєграми алярмують про замкнення Суезького Каналу (якби так можна було деяким нашим політикам замкнути Суезький Канал!), алярмують про нафтові санкції, про *вибух війни* між Англією й Італією.

Наша заграничнa політика мусить пильно насторожити вуха. (Я цікавий, хто є в Унді заграничнім референтом?).

Знову виринула для нас проблєма: за Англією, чи за Італією? По чиїй стороні маємо стати?

Дуже важна справа. Преса повинна обговорити її з усіх боків – очевидно згідно з нашими національними інтересами.

Я думаю так: коли виграє Англія, то вона зробить тоді тісний союз із Францією. Через те Франція не буде боятись Німеччини й не мусить входити в союз зі Совітами. Совіти годяться тоді з Японією, всі свої сили перекидають на захід – і в результаті такий стан виходить нам на шкоду.

Коли виграє Італія – то без сумніву Мусоліні зробить тоді з Гітлєром тісний союз. Франція зближиться тоді тим тісніше до Совітів і зробить союз з Анґлією, до якого приступить Америка. Такий стан без сумніву вийде нам на шкоду. Значить...

Значить – теє... Виходить, що тяжко тут вибирати. Виходить льогічно, що – чорт його знає... Значить теє... що треба нам хіба оголосити «нейтралітет»... Га?

Фейлетон про трагічні події

Трагічні події останніх днів зовсім не настроюють на весело[1]. Репортер «Комаря» повинен в таких випадках викинути перо в смітник, чорнило виляти до зливу, а папір... зужити на зовсім не-літературну продукцію... очевидно, як той репортер вже виліз зі сховку, або вийшов в четвер на **вулицю** і збільшивши в цей спосіб своєю особою вуличне шумовиння – всетаки прийшов до дому цілий і ненарушений.

Цілий Львів ще тепер схвильований, розрушений і зденервований. Кожної хвилі зривається паніка. Якийсь добродій біг задиханий до трамваю, – а всі прохожі кинулися втікати. Я також. Біжу, як варят, до першої бічної вулички, а якийсь добродій біжить за мною і кричить до мене в бігу:

– З поводу пан уцєка?[2]

– Я нє вім. Пан уцєка і я уцєкам[3].

Ми задержалися, але зовсім нам не було смішно. Сміх відбіг від Львова. Положення тим трагічніше, що ніхто не знає, які розміри прибрала катастрофа. П.А.Т[4]. – звичайно добре поінформований – каже, що трупів було три, пять умерло. Шістдесять ранених. Шкоди було 200 титсяч. «Ґазета Польська»[5] – звичайно дуже добре поінформована – каже, що трупів було 10, шкід кількасот тисяч. Варшавська преса – звичайно найліпше поінформована – пише, що трупів було 13, шкід мільйон. За границею трупи йдуть в десятки, ранені в тисячі, а шкоди в грубі мільйони. Радіо-Москва заговорила навіть про **революцію**. Так що виходить – найбезпечніше є ще у Львові, де є найменше трупів і ранених.

---

[1] Мова йде про заворушення, організовані безробітними на вулицях Львова у квітні 1936 р.

[2] З якої причини втікаєте? (поль.).

[3] Не знаю. Ви втікаєте, і я втікаю (поль.).

[4] Польське Телеграфне Агентство.

[5] Польський щоденник націоналістичного спрямування, що виходив у Львові.

Якщо безробітним ішло про працю, то покищо працю мають тільки шклярі. На війні дороблюються фабриканти муніції, на такій рухавці шклярі. В моїй камениці вибили вікна: сторожеві, шевцеві і одній бідній кравчині. Щастя, що то впало на літо. Вікон не жалували; мало труду, а багато приємности. Очевидно били найбільше на партері, а тільки в «Убезпєчальні сполечней»[6] вибили по пятий поверх.

Склепи вже повідчинювані, тільки магазини дорогих вин, лікерів, перекусок, ковбаси й тортів стори[7] мають до половини спущені. Тримають поготівля. То найбільше зненавиджені «обєкти». Така напозір невинна річ, як гарно – на темний кольор присмажена ковбаса, прибрана в зелений хрін, що «усміхається» до нас з вистави цілим своїм чаром – це в нинішних часах грізний, революційний обєкт. Такі річи повинні бути поліційно заборонені.

Тепер вже спокійно, тільки балачки йдуть. Кожний дуже багато чув і бачив. Кожний в тих критичних хвилях поступив надзвичайно, сміливо й по геройськи.

– Я був якраз на Пекарській – оповідає один мій знайомий – коли раптом...

Тільки припадково я довідався, що той мій знайомий не був на Пекарській. Він не був тоді взагалі... він сховався, хто знає чим то грозило...

Але я був!

---

[6] Громадська страхова служба.

[7] Штори.

Ножиці

Не маю на думці цього дворaменного приряду, що його вживають кравці й редактори у своїм фаху. Так само не думаю про ножиці економічні – т. зн. розіпнутість цін рільничих і промислових продуктів, про яку до зануди розписуються наші економи. Маю на думці інші ножиці: різницю між технічними чи цивілізаційними досягненнями нашої доби (даруйте, що так учено пишу, але не маю часу стилізувати просто) – а нашою реальною спроможністю. Щораз більше і кращих винаходів – і щораз менше грошей. Якраз прочитав я цікавий репортаж, як то один панок сів собі по обіді на літак і поїхав над Егейське Море. З Варшави до Букарешту заїхав за якусь годинку. В Букарешті напився лімоняди, за годину був у Софії. В Софії застав весну в повнім розквіті. Нанюхався рож, бозів, акацій і зараз же полетів дальше. Перелітав над чудовими, засніженими гірськими шпилями. Краєвид, каже, як з байки. «З лівої сторони видно далеко покритий хмарами найвищий верх Балканів – Мусалю. З хмар спливають стрімкі, засніжені узгірря. Сонце осліплюючо відбивається від снігів, у повітрі й на землі укладається предивна симфонія красок і відтіней (серце мені крається, що я того не можу видіти – Ф. Т.). По правій стороні далеко серед гір блищить малий золотий кружок: це гірське озеро Деранес. З далі видно море...». За годину прилітає до Сальонік, вони потопають в квітах і зелені. Тут літо. Дівчата ходять легонько убрані над морем... (а мені ся серце крає... – Ф. Т.).

То є життя! Правда? За три години такий спацер з Варшави над грецьке море! Серед такої чарівної панорами... А я за той час мочив нагнітки[1] в воді, бо швець тимчасом латав мені одинокі черевики... – То є власне ті ножиці, в титулі...

[1] Мозолі на ногах (гал.).

Ще донедавна ті ножиці були менше розхилені. Король їздив шестернею – хлоп їздив парою. Ну... Потім учені видумали самохід[2] – чоловік зійшов на бики. Видумали літак – чоловік зачав ходити пішки (але бодай в чоботах!). Видумають торпеду – чоловік буде ходити босо. Видумають ще щось – щось такого, що одна розкіш перелетіти зі Львова до Ню-Йорку – а чоловік не буде відай взагалі ходити... Не буде мати сили...

А нехай то все ш...

---

[2] Автомашина (гал.).

Мертвий сезон

Менше більше від неділі Мироносиць[1] зачинається в нас мертвий сезон, що триває аж до першого снігу.

Це не значить, що в нас нічого тоді не діється. Навпаки. Вже незадовго зачнуться в нас усякі свята і тисячні маси жовто-блакитного народу будуть витоптувати щонеділі площу Сокола-Батька, яку ми кожного року цаль за цалем, поволі, але певно викуплюємо. Викуплювання площі Сокола-Батька[2] ввійшло в наш національний декальог. Цей обовязок – викуплювати площу Сокола-Батька – ми повинні теж вщіплювати нашим дітям. А діти внукам. Нехай викуплювання площі Сокола-Батька ввійде в кров і кість наших потомків – аж до найдальшого покоління. Покажім, що ми є повна Нація!

Так. Вертаючи до теми – треба одначе заявити, що помимо такої оживленої діяльности на площі Сокола-Батька – сезон, що тепер зачинається, є в нас мертвий. Починаючи від весни, яку ветеринарі називають суто копуляційним сезоном – аж до зими – все в нас можна предвидіти[3] наперед, устійнити, обчислити. Травень, той гарний копуляційний місяць, мине в нас під знаком маївок. Політика йде на задній плян. Організація українців міста Львова завішує свої реферати аж до червня. В червні – аж до відкликання. Потім не відкликує – аж знову завішує на необмежений час. – Червень, як я вже сказав, стоїть під знаком площі Сокола-Батька – можна навіть той місяць назвати місяцем «Сокола-Батька», призначений на викуплювання площі. Кожна неділя в червні є занята, при кінці того місяця зачинається вже в нашім життю той період, який учені називають л ю к а. Місячники вийшли з датою

---

[1] Рухоме, весняне церковне свято.

[2] «Сокіл-Батько». – українське фізкультурне товариство, заснованс у Львові 1894 р. Закрите совстами 1939 р. Товариство було власником великої площі у Львові, яку польська влада відібрала у 1933 р.

[3] Передбачити (гал.).

липень-серпень, партії поробили останні засідання в скороченій формі, редактори, політики, посли мовкнуть, щезають, падуть, як у воду. Ніщо не потрапить зактивізувати наших діячів у тім мертвім періоді. Може вибухнути революція, біржевий крах, нова конституція – ніщо не поможе. Тільки одна річ може поставити наших діячів на ноги в тім часі – це в и б о р и.

Щойно в вересні зачинають діячі віднаходити себе на львівськім бруку. «А-а!... як ся ма...» – «А-а! Моє по...». Кожний осмалений, здоровий, повний енергії до дальшої праці на народній ниві. Та енергія проявляється спершу ощадно, потім живіше, при кінці грудня зачинає кипіти – врешті в січні, лютні, березні вона трискає[4] як ропа з шибу.

Тоді вже в нас нічого предвидіти не можна. Діячі брикають, іржуть, є необчислимі у своїх... починаннях. Національна енергія розриває як повінь всякі тами, аж – знову вертає до попереднього корита.

Слава Богу, той бурхливий квартал 1936 р. є вже за нами.

[4] Б'є (поль.).

Небуденний патріот

Був в неділю на празнику українських купців і промисловців і на цьому місці мушу висловити глибоке признання. Все стояло на висоті завдання: і перекуска, і торт, і печеня зі салаткою й академія. В імені преси, яка показалася дуже добрим консументом[1], хочу віддячитися публично. Якби це були адвокати, то вистарчила би публична подяка за безінтересовну оборону мене перед криміналом. Як лікарі – то подяка за вилікування моєї тещі з тяжкої і невилічимої недуги рака. Тяжко воно є зробити рекляму в одній шпальті всім нашим промисловцям відразу, – але спробую.

От – представте собі патріота, який живе під гаслом «свій до свого по своє». Рано він встає з ліжка і вдягає штани, не з якоїсь там чужої фірми, але з «Комети». Потім миється милом «Центросоюзу» і голиться милом «Фамоза». Зуби чистить пастою «Елєгант». Хоч він є лисий, як коліно, алє – щоб підперти рідний промисл – він чешеться гребенем «Гар». Потім наш добродій сідає до снідання, підчас якого обильно консумує рідний промисл. Булки «Золотого Колосу» він смарує маслом «Маслосоюзу» і пє каву «Луна» та відмінку «Пражінь». Потім бере течку фірми «Те-ба» і йде до бюра. Жінка з фірми... (пардон, тут я перехопився), отож жінка ще спить, як він іде до праці. Працює на народній ниві до полудня, потім приходить до хати на обід. Обід обильно переплітаний продуктами народнього промислу. Росіл[2] з курки «птахомясарського відділу» Маслосоюзу, торт «Фортуни Нової», чай «Індохіни», а по обіді муштарда «Міка». Після того жінка пудрується пудром «Альоес» і зачинає денний програм. Значить, зачинає домагатися капелюха з фірми «Міка» і рукавичок з фірми «Мак». Чоловік борониться, що ще не сплатив рат за боа з фірми «Храм», але це жінки не переко-

[1] Споживач.

[2] Бульйон (гал.).

нує і вона зачинає плакати, що вийшла за такого пересічного чоловіка. А їй траплялися інженери з фірми «КІР»... Жінка, звичайно, солодка, як мід з ф-ми «Рій», в такій хвилині робиться квасна, як оцет «Титан». Так перед вечором жінка йде до своєї товаришки, а чоловік нарешті може собі відпочити, підложивши під голову яська[3], вишиваного нитками «Веселка». Аж раптом чути дзвінок, інстальований фірмою «Еко». Чоловік зривається – це приходить виритель за довги. Патріот бере його за ковнір і дає йому копняка, так, що на штанах шитих у фірмі Дуфанця, він лишає сліди кілків «Дендра». Після цього він іде на засідання і вертається пізним вечором до хати. Жінка кидає на нього вазу з фірми «Око» і кричить «Де ти ходиш?». Чоловік важко пригноблений життям. Іде до свойого кабінету, мачає перо в чорнилі «Атра» і пише тестамент, який лякує ляком «Етан». Потім замовляє похорон у фірмі «Харіс», засвічує собі свічки «Керос» і вмирає по коротких і важких терпіннях.

Кінець.

Ага...

Раптом небіжчик пригадує собі знамениті тутки[4] «Калина» і зривається, щоб собі покурити. Потім будить жінку, наставляє радіоприймач «Ергон» і обоє танцюють найновішого шлягера п. наголовком «Дзісь остатня нєдзєля...»[5].

Тепер крапка.

---

[3] Мала подушка (гал.).

[4] Папірці для папіросок.

[5] *Сьогодні остання неділя*, пісня Мєчислава Фогга, відомого перед війною польського естрадного співака.

Термометер

Здоровля – це найважніша річ. Можете мати дві камениці, мати свій сейф в банку, набитий не золотими[1], але золотом, бути віцемаршалком сойму, – а не маєте здоровля і ви є жебрак. От мені, приміром, захорувала жінка. Ще до полудня була здорова, як рибка (пишу здрібніло, щоб не гнівалася), ходила собі по городі, опалювалася[2] – а прийшла до хати і через помилку взяла термометер під паху. Бах! 39.5! Відразу її звалило з ніг. Коли я прийшов до хати, було вже 40.5 повище зера.

Драма.

– Доктора! Як найскорше доктора!

Біжу до одного доктора прав. Хочу наперід позичити пятку, а щойно з тою пяткою побігти до доктора медицини. Переконуюся, що доктори не мають нині грошей. На хвильку забігаю до хати – трагедія: є вже 41.5!

Ну, тепер, то я вже не знаю, що робити.

Я зіпрілий, спочений, мені серце валить молотом. В такій хвилині чоловік звичайно робить найбільшу дурницю. Я взяв термометер і собі під паху.

Бах! Є – 41° Цельзія!

– Бійся Бога, кажу, що я тепер зроблю? Я є тяжко хворий – 41 степенів!

– Все ти маєш менше – каже жінка, – мені доходить до 42.

Нема ради, – я є здоровіший, мушу бігти щераз по доктора. Біжу вулицею при 41 ст. гарячки, одним скоком я був на другім поверсі.

Замовив доктора і назад. Тепер, думаю собі, маю напевно 42.

Прибігаю і міряю: перейшло 42 і тільки длятого нема вище, бо вище нема нумерів. То є найвища гарячка, яку а мав у своїм життю.

---

[1] Злоти, назва грошової одиниці у Польщі.

[2] Загоряла (гал.).

Кажу до жінки:

– То є божевілля бігати при такій високій гарячці. Може ліпше зробити за той час тестамент.

На всякий випадок біжу за свідками. Приходить сусід, сідає у фотель.

– Знаєте, – кажу, – я старшно хворий. Може наверха того не видно, але гарячка показує 42° – що ви скажете?

– Фаренгайта?

– Цельзія. Подивіться!

Сусід подивився і настрашився.

– Справді. Лягайте зараз.

Я положився.

– Дивно – каже сусід – що ви ще... не хочу вас страшити...

– Якби щось до чогось – стогну слабим голосом – то все моє...

– Що?

Я подумав. – Течку записую...

Жінка плаче. – Дай спокій...

– Тут нема спокою, треба на всякий випадок щось зробити.

Тяжка хвиля. Хочу говорити дальше, тимчасом приходить доктор.

Як воно скінчилося, розкажу коротко. Доктор ствердив, що термометер був зіпсутий і що все є в найліпшім порядку. Це нас вирятувало від певної смерти.

Я є вже цілком здоровий, але жінка всетаки каже, що термометер був добрий.

– Неможливо – кажу, тепер уже зовсім успокоєний. – Сорок два люди не витримують...

– Я маю сильний орґанізм – відповідає жінка. – Я витримую навіть сорок три!

І нема ради. Лежить і заживає лікарства. Товаришки приходять, співчувають. Всі вірять, що термометер був добрий. Такі термометри лікарі повинні масово розкинути між жінками.

Посуха

Вже від двох місяців небо виливає на наші східногалицькі воєвідства[1] цілі потоки розжареного сонця. Посуха тай посуха... Кілька разів заносилося на дощ і спеціялісти від заливання вулиць навіть не виїздили на місто. Зрештою вони й так за свою мізерну платню перепрацьовуються. Вона виносить – як я тепер довідався – 242 злотих місячно, а це є малощо менше від такого професора гімназіяльного. Ледви яких 100 злотих більше...

Вертаючи до посухи – мушу зазначити, що вона загрожує фатальними наслідками. Овес не зійшов, а бульба спеклася, як у попелі. Як так дальше буде, то буде зле. Люди журяться.

Стрічаю знайомого купця з Козови[2], Іцка Шмайгелеса. Дивиться в гору – сонце є, дощу нема.

– Що то буде, що то буде...

– Та що вам, Іцку, біда зробить? Ви маєте склеп[3], зі землі не живете...

– Що ви знаєте, Федьку. Як не вродить, то чи хлоп буде мав защо купувати? Я не урядовець, що живе з пенсії.

Рація. Нема то як урядовцям. Може собі бути посуха, може бути потоп – щоби тільки моста не зірвало до міста перед першим.

Але стрічаю одного пана з пенсією – і дивне диво – і той дивиться на небо.

– А ви що? Боїтеся, щоби дощ не падав?

– Нєх собє пан жартує[4] – каже. – Але як далі буде така посуха, то буде зле. Хлоп не заплатить податків, прийде дефіцит і знов будуть об-

---

[1] Мова йде про Львівське, Тернопільське та Станіславівське воєводства, адміністративно-територіяльні одиниці у міжвоєнній Польщі.

[2] Містечко на Тернопільщині.

[3] Крамниця (гал.).

[4] Ви ж собі не жартуйте (поль.).

тинати. Щоби тільки впав дощ. Псякреф, як нє тшеба, то єст, а як го тшеба, то го нєма![5]..

Бачу, що чоловік злий – втікаю і думаю собі, що той урядовець таки має рацію. Бо ніби чуда ніхто не зробить. Як «єст з чего» – то можна, панє, «тего»... а як нема з «чего?..». То таке, пане добродію, правило, що не треба доказувати. І таке то бути урядовцем...

Найліпше то бути незалежним!

Такий, наприклад, лікар! Що йому шкодить посуха, або що йому шкодять редукції? Ще помагають. Чоловік гризеться, дістає хворобу і йде до лікаря.

Але стрічаю лікаря – і той дивиться, як каня в небо.

– Подивіться, ані руш дощу...

– Зле, кажу. – Повітря пересичене бакцилями...

– Що там бакцилі, хто би там вірив у такі дурниці... А ось пацієнтів не буде на грипу. Мені добре ворожила одна знахорка, що той рік буде тяжкий.

Мені геть покрутилося. Що за диво? Як ті так журяться, то що має робити селянин?

Стрічаю одного, лежить на траві і весело дивиться на світ. Загадую:

– Посуха – кажу – зле буде!

– А чого? Маю морг поля, що мені там посуха зробить? От добре, що тепленько, чоловік вигріється за всі часи... І так того року йду на жебри.

Так мені стало приємно, що я положився коло нього і оба ми почали балакати про політику.

[5] Як не треба, то він є, а як треба, то його нема! (поль.).

Який фах вибрати?

Пишу цей фейлєтон для вжитку наших абітурієнтів.

Передусім трохи статистики. Вона показує, що з вільних фахів у нас є: 420 лікарів, 400 адвокатів, 100 кількадесять інженерів, 60 фармацевтів, 25 дентистів, 5 кафлярів, 2 пекарі, 1 годинникар, 1 фотограф і 9 вождів народу.

Як бачите – ми є порядно розбудовані в горі, а слабо в долі. Графічно це виглядає як піраміда (Хеопса), обернена догори ногами.

З невільних фахів: (тут величини представляємо не цифрами, але роками, як в астрономії). І так: кандидатів на посади в адміністрації вистарчить до 1980 року, учителів середніх шкіл до 2000 року, учителів народніх шкіл до 3936 року. Хіба, що зважившн на велику смертність цих останніх – число літ зменшиться до 3-тисячого року.

Ще остаються кандидати до дипльоматичної служби: рахуючи по двох на одну нормалізаційну еру – їх вистарчить на 50 літ.

Так.

Як бачите не силуюся на гумор, а виходить гумористично. Статистика – гумористика (навіть римується).

На державну посаду рахувати тепер не можна. Один мій знайомий змінив обряд з цілою ближчою і дальшою родиною, перейшов на польське з цілою ближчою й дальшою родиною, основав товариство «польско-руской ідиллі», предложив заяву льояльности аж до семого покоління – і то все не вистарчило. Референт переглянув ті всі залучники й каже:

– А гдзє єст «Віртуті мілітарі»?[1]

[1] А де ж є «Віртуті мілітарі»? (поль.). «Віртуті мілітарі» – польський орден.

Кандидат тільки руками розвів – він не мав, «Віртуті мілітарі». За посаду треба було зачати старання ще в 1918 р. так як Тимошенко[2].

Так, що в результаті нам лишаються тільки вільні фахи й на них звертаю увагу наших абітурієнтів.

Вільні фахи є тяжчі й легчі. Найтяжчий є фах адвоката, до якого доходиться около пядесятого року життя. Цей фах має ту невигоду, що потім тяжко з ним дістатися до терміну, як це сталося з одним моїм знайомим, що хотів дістатися на челядника до Галібея[3]. Натомість інші фахи є легчі, прим. пекарі. В нас пекарів нема – на одного пекаря припадає пять вождів народу. Кооператива в Калуші мала трохи девіз[4], яких їй заборонили вивезти заграницю, і рада в раду рішили збудувати пекарню. Збудували, а не подумали про пекаря. Тепер їздять, шукають, оголошують конкурс – нема. Зголосилося пятьох докторів філософії, але тільки до замітання пекарні – майстра нема. Вже навіть триумфальну браму збудували, як тільки знайдуть якого пекаря – нема. Браму розібрали – хоч знали, що на другий день має приїхати до Калуша аж трьох послів.

Звертаю увагу на пекарство. Таксамо на годинникарство. Ґутерман заробив на дві камениці. Також до гарних вислідів можна дійти в кравецтві (Дуфанець), або шевстві (Батя)[5]. Таксамо в кімнатнім малярстві (Гітлєр).

---

[2] Автор, мабуть, має на увазі Сергія Тимошенка (1881-1950), – архітектора і політичного діяча УНР. 1930-1939 рр. головний архітектор сільсько-господарчого будівництва на Волині. Після війни проживав у США.

[3] Мова йде про Михайла Галібея (нар. 1885-1964), – львівського підприємця. Після війни проживав у США.

[4] Закордонна валюта

[5] Гутерман, Дуфанець, Батя. – львівські підприємці.

Їдемо на вакації!

Ще день-два й їдемо на вакації. Нарешті! Кожний з нас змучений, поденервований, вичерпаний. Вчора заходжу до одної редакції й чую несамовитий крик. Якби свиню різали. Я задержався, бо може то який ображений діяч ріже начального редактора? Врешті входжу й бачу, що всі сміються. Довідуюся, що це один член редакції запитався другого котра година, а тамтой застерігся проти таких питань. Люди поденервовані до краю. У соймі годі вгадати, коли голосувати «за», коли «проти» – тимгірше, що одного дня приходиться голосувати аж у двох справах: повновластей для президента й граничного пояса, що тепер іде під Львовом... Дехто від умучення не розріжняє красок (дальтонізм!): наприклад – коли прикривають тризуб зі зеленого дубового листя червоним прапором, то він того не бачить... Кінець червня – коли б якнайскорше вакації! Від умучення робиться чоловік розсіяний. Я сам з розсіяння погнівався на смерть з моїм приятелем Затиркою. Телєфонує вчора до редакції й питає (я був при телєфоні):

– Є, Еко?[1]

– Нема.

– Шкода, маю для нього матеріял з католицьких сфер.

– Добре, кажу. – Ти відложи слухавку, я зателєфоную до нього до друкарні. За хвильку зголоситься до тебе сам. Який твій телєфон?

– 23056.

– Олрайт.

Я записав число й телєфоную до друкарні.

– Галльо... Друкарня?

– Тут Затирка...

– Та відложи, до дідька, слухавку. Положи на вилках...

---

[1] Псевдонім Едварда Козака.

– Я положив...

– Добре, ще раз.

Кручу кільчатко до друкарні.

– Галльо! Друкарня?

– Тут Затирка...

– Осле!!! кажу тобі – положи слухавку на вилках! Чекай аж тебе покличуть!

Ще раз.

– Друкарня?

Якийсь час тихо. Врешті голос:

– Тут Затирка...

– Най тебе шляк трафить! Тумане... Чи ти не вмієш телєфонувати?

Він до мене:

– А ти знав Крупу?

Я, очевидно бухнув слухавку на вилки, аж із централі наступило коротке спняття[2]. – Аж по хвилині я похопився, що я був винен: я весь час в розсіянні телєфонував на 23056! Значить до Затирки.

Страшенно люди перемучені й розсіяні. Знаю одного, що підписується від 2-ох тижнів Наполеон Бонапарте... А є цілком нормальний...

*

Але, Слава Богу, їдемо на вакації!

Відпічнемо собі на лоні природи!

Викупаємо свої брудні тілеса в гірських потоках!

Будемо зривати собі цвіти на широкій леваді.

Будемо слухати співу пташок та далекого еха[3], що відбивається від ліса...

Люблю ехо...

Люблю вийти під ліс і гукнути на весь голос:

– Чого треба, щоб в Польщі зробити карієру?

Ехо:

... еру... (це значить: нову еру...).

---

[2] Зчеплення (гал.).

[3] Відлуння, гомін (гал.).

Гукаю знову:
– А чим треба бути, щоб нині вийти послом?
Ехо: (мовчить).

Олімпійський сон

Снилося мені, що українець здобув на берлінській олімпіяді[1] перше місце.

Це був – як мене сон не милить – скок у височінь. Українець мав грізних конкурентів – одного мурина й мулята – і був би, як звичайно, останній. Але в критичній хвилині глипнув на стадіон і побачив у почесній льожі голову Унда Мудрого й Целевича. Їхня присутність так його з д у п і н ґ у в а л а, що чоловік підірвався, як тигр, і скочив на 3 метри і 3 центиметри.

В цей спосіб здобув новий світовий рекорд – на один метр кращий від Джонсона – й устійнив рекорд у цій конкуренції раз на завжди, аж до кінця світа.

Очевидно, цей рекорд наробив багато шуму. Зараз же на стадіоні його відфотоґрафували з усіх сторін: з переду, з заду, з боків, згори і з долини. Пять тисяч репортетів і журналістів зібралося у величавій «Дойчляндсгаллє», щоб відбути інтервю з фантастичним скакуном. Він вийшов на середину й промовив гордо:

– Іх бін українер![2]

Пять тисяч репортетів і журналістів зірвалося зі своїх місц і кинулися до всіх берлінських телєфонів і телеґрафів, щоби надати депеші до своїх країн. За пів години появилися надзвичайні видання.

«Українець здобув фантастичний рекорд! Цей син джунґлів скочив на 3 м. і 3 цм.!».

В найгіршому положенні опинився краківський «ІКЦ»[3]. Він наперід пристосував методу промовчання. Цього дня взагалі не було в «ІКЦ» комунікату з олімпіяди. Одначе годі було не згадати про сенза-

[1] XI Олімпійські Ігри відбулися у Берліні 1936 р.

[2] Я українець! (нім).

[3] «Інформацийни Курєр Цодзєнни», польський щоденник націоналістичного спрямування.

цію, якою гомонів цілий світ, і на другий день появилася на кінці комунікату така дописка, надрукована петітом:

„W skoku wzwyż skoczył między innymi niejaki Iwaniuk. Mówią, że to rusin z Małopolski. Bliższych szczegółów brak"[4].

Одначе громадська опінія домагалася ближчих «щегулів»[5] І ось редактор «ІКЦ» вдарився в чого і в найближчім числі надруковано грубезним двомітльом:

„Fantastyczny rekord Polaka! Wskoczył na 3 m. i 3 cm."[6].

В долі виписаний цілий родовід Іванюка: його бабка була полька, поляками були також його мама і тато. А правдиве його прізвище є Януш. Тільки «ксьондз ґрецко католіцкі под впливем шовіністичней агітації елєментуф вивротових...»[7] і т.д. і т.д. Справа була покищо полагоджена.

Але вертаймося до стадіону, на якому тимчасом відбувається правдива революція. Вже Гітлєр збирався ґратулювати великому рекордерові, але тут же йому порадили, щоби з уваги на добросусідські взаємини здержався. І він вийшов на 10 хвилин. Знову ж що робити з національним прапором? Олімпійський комітет має правдиву мороку. Ще готові вибухнути політичні комплікації. А що з гимном? Орхестра не навчилася, ані не має нот. А тимчасом така неправильність не годиться з німецьким почуттям порядку. Що робити? І була би ціла олімпіяда дістала в лоб – якби не якийсь політик. Він порадив – не признати рекорду, з уваги на те, що тоді на Тихім Океані віяв сильний вітер!

Ситуація була врятована.

---

[4] В стрибках у висоту виступав якийсь Іванюк. Кажуть, що це русин з Малопольщі. Брак точніших даних (поль.).

[5] Подробиць (поль.).

[6] Фантастичний рекорд поляка! Стрибнув на 3 м. і 3 см.

[7] священик греко-католицький під впливом шовіністичної агітації злочинних елементів (поль.).

Невидано й нечувано

Невидана й нечувана є совєтская страна під кермою великого, надзвичайного, епохального, найгеніяльнішого з геніяльних, любезного вождa народів товариша Сталіна.

Цей невиданий і нечуваний досі вождь народів велів розстріляти 16 товаришів Лєніна. Декому вже від цього одного крутиться в голові. Милий Боже!.. Тож-то розстріляли З і н о в є в а!..[1] – Того, що з Лєніном був «на ти», що сидів по його правиці, а Камєнєв[2] по лівиці!.. То так – якби розстріляли самого Лєніна – а розстріляв не хто інший, як самий-же намісник Лєніна на землі... Тяжко цей факт схопити умом, як наприклад цифру біліон.

Але він, хоч і несхопимий для пересічного ума – блідне перед іншими фактами, акцесоріями цього розстрілу.

Подумайте:

Прокуратор закидає Зіновєву вбивство Кірова[3]. На це підноситься Зіновєв і заявляє:

– Акт обвинувачення неповний, товаришу прокуратор, бо я хотів ще убити самого великого Сталіна. А моя підла душа проявляється найбільше в тому, що по вбивстві я хотів його зїсти...

– Занотуйте це, товаришу секретар – каже прокуратор і говорить дальше. – Ось вам скажений пес, який...

– Це мало скажений пес у відношенню до такого мерзенного шубравця, як я! – протестує Камєнєв. – Скажений вовк, тигр і лямпарт в одній особі – ось в-л-астиве окреслення.

---

[1] Ґрігорій Зінофєв (справжнє прізвище Г. Апельбаум. 1883-1936), – совєтський політичний діяч, член Політбюро Комуністичної Партії Большевиків.

[2] Лєв Камєнєв (справжнє прізвище Л. Б. Розенфельд. 1883-1936), – совєтський політичний діяч, член Політбюро Комуністичної Партії Большевиків.

[3] Сєргєй Кіров (справжнє прізвище С. М. Костріков. 1886-1934), – совєтський політичний діяч, секретар Політбюро Комуністичної Партії Большевиків.

– Так – признає прокуратор – і тому домагаюся кари смерти...

Всі зриваються:

– Чи нема чого гіршого?

Кожний мусить признати, що такого процесу ще не було. Прокуратор був оборонцем, підсудні були прокураторами. Багатьом англійцям і французам закрутилося від цього в голові і досі крутиться.

Але це нічого в порівнанні до дальших фактів. Ціла совєтская страна спалахнула з цього приводу невиданою й нечуваною радістю. Буває і в інших краях – якась там ґрупа людей маніфестує з приводу деякого державного потягнення свою радість, чи протест. Але такої універзальности, такого спонтанічного зриву не було, нема і не буде в ніякій іншій стороні. Велике, вседержавне свято!

«Слава, честь і поклін великому і найґеніяльнішому вождові... за те, що звільнив наше отечество від найбільших мерзотників в історії світа» – пише Радек[4], найсердечніший друг Зіновєва і Камєнєва. Ще не висохла фарба, аж тут арештують Радека за те саме, що Зіновєва!.. Товариші з II. інтернаціоналу просто язики вилупили з дива. Якто?

А тимчасом радість огортає цілий Совєтлянд. Радуються робітники всіх заводів і кажуть себе фотографувати з руками піднесеними до гори. Ну, робітники клясово зближені до справи – не дивниця... Але радуються вчені п р о ф е с о р и університету, які в інших країнах навіть не замітили б процесу! Старі бородаті мужі науки відриваються від своїх реторт, хемікалій, старих шпаргалів – і наче молоді біжать в означене місце висловити свою радість і вдячність найгеніяльнішому вченому світа... Але то ще не все: бо ось радуються д і т и! – і совітський «Дзвіночок» повний утіхи і весілля, що застрілили 16 людей! Боже, яка сторона невидана й нечувана... Але це дурниця – діти, бо ось радуються х о р і! – по шпиталях та клініках і висилають збірну одушевлену телєґраму!...

Панове, те, що тепер я скажу, переходить мою уяву: читаю в ґазетах, що с о л о в е ц ь к і к а т о р ж а н и висловили свою велику радість з приводу розстрілу 16-ох товаришів (це було би врешті зрозуміле), але

---

[4] Кароль Радек (справжнє прізвище Кароль Собельсон. 1885-1939), польський комуніст. від 1917 р. в СССР, ред. совєтських щоденників «Правда» та «Ізвєстія». 1937 р. засуджений на 10 років ув'язнення.

водночас – подив і найбільшу подяку для великого і найлюбезнішого вождa всіх трудящих, товариша Сталіна!

Можна би думати, що ця вся радість видумана, але забуваємо, що в Совєтлянді тепер найдемократичніша конституція на світі! Ну просто – проти Сталіна писати можна, конституція ґваратнутє...

Невидана й нечувана сторона 170 мільйонів божевільних.

Бідний негус

Часописи принесли вістку, що негуса не пустять вже до Женеви. Союз Народів вже досить має негуса. Вже боком йому вилазить негус. Доволі цієї забави в негуса. Кінець з негусом.

А ще тому рік – Гайлє Селясіє був на вершку женевської слави.

Всі пригадуємо собі, як однодушно всі члени Союзу Народів ухвалювали тоді санкції! Пятьдесять два голоси – проти тільки одного (Італії). А навіть – можна сказати 53, бо ми теж голосували за санкціями, тільки що нашого голосу офіційно не нотували. Всі були за негусом – а тепер маєш! Геравс! За двері! Прошу нам тут не перешкаджати.

Так минає людська слава...

Мало хто знає, що за часів, коли негус був ще царем царів[1], він зафундував Союзові Народів каламар. Золотий каламар висаджуваний брилянтами. З цього каламаря підписували багато високих, міждержавних актів, якими переводили нормалізацію між поодинокими народами (м.ін. з негусового каламаря підписали теж нашу петицію з 1930 р.[2] і в цей спосіб довели до нормалізації українсько-польських взаємин). З цього каламаря підписали також, щоб негус не показувався до Женеви. Чи може бути більша невдячність.

Негус має ще надію. Він надіється, що Союз Народів послухає голосу справедливости і ухвалить щось такого, що... сам не знає що, але надію має. В тій ціли збирає гроші на збройну розправу з Мусолінієм. Недавно звернувся через радіо з апелем до англійців, щоб жертвували на абісинську армію. Цей апель гарячо попер «Союз англійських баб, прихильниць поневолених народів» і «Т-во оборони псів перед затісними намордниками». Збірка принесла величезну суму... 350 фунтів

---

[1] Офіційний титул королів Ефіопії (амхарське – негус негесте).

[2] Йдеться про протест представників українського населення Польщі проти зловживань влади підчас пацифікації в Галичині 1930 р.

штерлінгів. За ці гроші негус думає зачати збройну акцію, а тому що в Абісинії якраз тепер зачинається пора дощів. Отже негус закупив на початок для своєї армії 300 парасолів. Негус надіється, що італійці будуть втікати, як зайці.

Позатим негус живе, як людина приватна. Наслідника престолу післав до школи, царівна ходить на курс доглядачок. Рас Касса є фіякром, його амбасадор вчиться столярки. Кореспонденцію монарх дістає дуже велику. М. ін. недавно дістав від одного американського бізнесмена оферту – виступати в цирку за грубі гроші.

Покищо негус має ще срібні таляри Марії Тереси. Коли їх не стане – то негусові лишається одно: тріснути дверми Союзу Народів, так як Гітлєр – і відобрати каламар.

Ретельний урядовець

«Кужден ма своєго моля»[1] – кажуть мазури[2]. Ми своїх маємо молів, наші сусіди своїх. Знаю одного поляка, що називається пан Пюрковскі. Є, панє добродзєю, офіціялом вже тридцять літ. Тридцять літ він виходить з хати три на восьму, так якби під бюром чекав на нього з обнаженою[3] шаблею пан премєр[4] – і тридцять літ приходить до хати в годині третій мінут пятнадцять. Ціла камениця накручує собі від нього годинники. У грошевих справах ретельний і пунктуальний. Як десь дав ґроша[5] – то знає на що дав і по що дав. Є спокійний і любить пожондек[6]. Є світлим взором – ексцелєнцією старого чловєка й обивателя.

І він має свого моля і то в додатку обивательського моля, цо го – псякреф – гризє[7].

Зложив він тому рік 150 злотих на інвестиційну позичку. Він знав вартість 150 злотих і їх питомий тягар. Але його патріотизм важив тільки само – вшистко єст в пожондку[8].

Але від тоді зачався його моль.

Десь за тиждень він вичитав у «Вєку», що староста в Германові здефравдував[9] 15 тисяч злотих...

– Псякреф – він каже – там певно було также моїх 150 злотих...

Я його потішив, що його ґроші може пішли на Волинь. Там тепер потрібно багацько ґроша.

---

1 «Всякий має свого моля» (пол.).
2 Поточна назва поляків (гал.).
3 Голою (поль.).
4 Мова йде про Феліціяна Складковського (1885-1962), у 1936-1939 рр. прем'єр-міністр Польщі, генерал.
5 Польська розмінна монета.
6 Порядок (поль.).
7 що його, до чорта – гризе (поль.).
8 усе в порядку (поль.).
9 Розтратив (поль.).

– Бардзо можліве, же на Волинь – успокоївся. – Дзєнькує[10].

На другий день він вичитав про дефравдації в однім скарбовім уряді на Волині.

– А відзі пан, Волинь! – скрикнув він. – Єслі пошлі на Волинь, – то і там, псякрев, украдлі. А чловєк тшима обліґацієн...[11]

Я потішав його, що може пішли до Ґдині. Багато, кажу, грошей пішло в той бік. Може й ваших 150 злотих...

Ба! За кілька днів він прибіг до мене з «Вєком» і ще здалека кричить:

– Маш пан Ґдині! 50 тисєнци здефрандовал і пшепіл! За моїх 150 злотих купіл фляшке шампана... А чловєк тимчасем...[12]

Моль точив бідного офіціяла щораз гірше. Я перейшов усі важніші міста й повіти. Врешті я знайшов ґрунтовну потіху.

– Панє директоже – мосцідзєю, кажу. – Так ви забули, що ваші ґроші пішли на інвестиції! А тамті – то з податкових грошей...

– А правда – а я запомнялем... так, так, бардзо пану дзєнькує[13].

Але на другий день він прийшов до мене блідий, аж чорний. Дав мені «Вєк» і показав пальцем:

– Читай пан.

Я читаю: «Міліони жуцоне в багно. Вскутек недбалосьці одповєдніх чиннікуф цали бльок домуф колейових в Р... зостал збудовани на блоцє. Мілионове інвестициє пошли на марно»[14].

Він шепнув:

– Моїх 150 злотих навет би нє било відаць з тего блота...[15]

Я тоді кажу:

– Панє надінспектоже-добродзєю. Чого ви все у стратах шукаєте своїх 150 злотих? Може вони пішли деінде? Може їх дістав на стипен-

---

[10] Вельми можливе, що на Волинь. Дякую (поль.).

[11] Ось, дивіться. Волинь! – Якщо пішли на Волинь, то і там, до чорта, вкрали. А людина тримає облігації (поль.).

[12] Ось, маєте Ґдиню! Розтратив 50 тисяч та й пропив! За моїх 150 злотих купив пляшку шампанського... А людина тимчасом. . (поль.).

[13] Справді, я ж забув... так, так, дуже вам дякую (пол.).

[14] «Мільйони укинені в багнюку. Внаслідок недогляду відповідних чинників, цілий блок залізничних будинків у Р... побудовано на болоті... мільйонна інвестиція пішла на марне» (пол.).

[15] Моїх 150 злотих навіть не видно було б із цього болота (поль).

дію якийсь студент? А він скінчить право, стане урядником, потім навіть старостою...

Мій офіціял тільки шепнув:

– Так, так... Старостов.

Спомин зперед 18 літ

Коли приходить листопад, то кожний українець уважає своїм обовязком написати спомин. Цей пригадує, як він зараз же на італійськім фронті зорґанізував дивізію з українських вояків і привів її під Львів, тамтой пише спомин про те, як він у цих історичних днях завзято – ссав мамину цицку. А всі пишуть, Отже пишу і я.

Як відомо, листопад 1918 року застав нас у листопаді, тобто якраз тоді, коли в ґімназіях має бути перша конференція. Але ми не дочекалися вже того року конференції. Господар кляси закликав нас на годину і сказав:

– Хлопці, повстала українська держава – отже конференції не буде, бо на якийсь час мусимо перервати науку.

Я був зворушений.

Дневник лежав тоді нерушений. Нотес – цей страшний нотес – перемінився з грізного льва – в звичайного крілика. Господар кляси перейшовся кілька разів по клясі і потім каже:

– Для нас усіх зачинається нова доба. Ви є щасливі хлопці, що ця доба застає вас на порозі вашого життя.

Старому тремтіла борода.

До кінця години вже нікого не питав. З поважної балачки перейшов на жартібливу. Каже:

– Кожний з вас, хлопці, може собі тепер ставити найвищу ціль. Ніщо не стоїть на перешкоді, бо маємо власну державу. Кожний може стати ґенералом, міністром, директором ґімназії, адміралом, професором університету. – А потім, жартуючи, каже до одного з нас:

– Ти, Гудь, чим хотів би бути?

– Ґенералом! – випалив без надуми Гудь.

– Славно! Будеш ним! Тільки треба до цього стреміти. А – ти Дичка?

– Я... ще недумав над тим – промовив Дичка, – може міністром...

– Ну, ну – зараз міністром... Всі не будуть міністрами, також староста це незгірше становище. А ти Гупало?

– Я хочу бути директором гімназії – відповів з переконанням Гупало, але господар сказав:

– Тільки не клясичної, Гупало, клясичної не будеш. З латини тобі грозило «цілком». – А ти, Партула?

Партула, що вже тоді читав під лавкою Дрецера, сказав поважно:

– Я хочу сидіти на університетській катедрі.

– Славно, Партула, бачу, що маєш наукові аспірації. А ти, Триндик?

– Редактором!

Господар здивувався:

– А чому?

– Бо хочу всіх смарувати в газеті...

Гм... Гм... Тільки мусиш поступати чесно, по громадянськи і відважно.

Такий я маю спомин зперед 18 літ.

– –

Чоловік стріляє – Бог кулі носить.

Гудь є генералом, але десь на тамтім світі. Згинув під Києвом. Дичка не є ані міністром, ані старостою – тільки солтисом. Гупало не є директором гімназії – але директором П.С.К. Тільки я й Партула менше-більше осягнули свою ціль. Я смарую людей в газетах, так, як того я хотів, – а Партула, що хотів сидіти на катедрі – справді сидить.

Егеж...

С и д и т ь вже третій рік...

Цінник

На економічному фронті у нас тепер жвавий рух. Вже від вакацій. Передусім заборонили вивозити за границю девізи[1]. Всі девізи лишилися в краю і просто нема чоловіка, щоби не мав девіз. Ось я не маю. Муха не має, Люшня не має – всі мої знайомі не мають. Внаслідок того підійшло догори збіжжя і то в спосіб катастрофальний для Матвія Ззагори. Він бідний халупник на двох загонах доробляв собі сокирою в жидівських лісах (що покривають наші любі Карпати) – і на передніпку міг купити для своєї численної родини корець жита. Тепер не буде міг. Для халупників наступила катастрофа. А вчені обрахували, що в нашім краю є 60 процент халупників. Це називається по вченому – добра конюнктура для села...

Тільки з цієї конюнктури хотіли зараз же скористати спекулянти і піднесли ціни. Але дістали по пальцях. Кожний купець мусить тепер мати ціни, приліплені до кожного артикулу[2]. Хто не має виписаних цін, махає люксторпедою до Березі[3], де сидить іще кількадесять комуністів, які спекулювали на людській дурноті. Як ідеш вулицею – то аж мигтить від цін: черевики 40 злотих, краватка 15 зл., сорочка 12 зл., плащ 150 зл. Все в порядку – ціни є, хоч два рази дорожчі, як перед девалюацією франка – але є. Ґрунт, щоби були ціни. Інша річ з цінами споживчих артикулів. Тут ціни мусять бути в додатку низькі. Дивишся на виставу ковбас і серце тобі росте з утіхи. Всюди дуже приступні ціни. На кожній ковбасі, ковбасці, кишці, мішанині – ціни, ціни, ціни... Зайдеш до склепу – ціни, ціни, ціни... Знаєш скільки коштує полядвиця, а скільки шпондер[4]. Скільки коштує передок, а скільки задок.

---

[1] Закордонна валюта.

[2] Продукту (польсь.).

[3] Мова йде про концтабір у Березі Картузькій.

[4] Ялове м'ясо (поль.).

Скільки телятина, а скільки свинина. Просто розкіш. Прийдеш, начитаєшся, нанюхаєшся і підеш повний респекту до адміністрації.

Всюди – ціни, ціни... Так, що мимохіть подумаєш, що добре було би завести цінник і на – людей. Скільки хто варта. Так поверховно – тяжко вгадати. Нераз береш когось за полядвицю, а то звичайний шпондер. Когось береш за телятину, а то свинина. А так кожний має ціну, якої не вільно підносити, нема ніяких непорозумінь між людьми і знаємо кого вибрати до Виділу.

Це щодо чоловіків – а щодо жінок, то тут цінник не конечний. Каже один мій знайомий, що більшість жінок має виписані ціни, але треба вміти їх відчитати...

Будь тут мудрий...

Давніше приходили зі сіл до редакцій дописи дуже неграмотні. Ось наприклад такий допис віднайдений в архіві редакції (ще з перед війни).

«Славайсусухристу і вас повідомляю теж в нашім силі була вистава за сиротою бог з Калитою то ся всім дуже подобала найліпше виставляла параня затурканого петра. Донька а тиж ми Заложили січ і спровадилисмо до села Бика з видзялу для поліпшеня худоби».

Редакція переписувала цей лист на культурну мову і в пресі появлявся такий допис (взятий зі згаданого архіву, ще з перед війни):

«... Комунікують нам, що культурна еволюція села... зробила в останньому часі грандіозний прогрес. Прогрес евідентний[1] головно в сфері театральних зацікавлень, як також в напрямі спортової й економічної еманципації. Факт культурної еманципації згаданого села... і т.д. доказує, що...».

Не дивниця, що по кільканадцятьох роках такої науки селянин навчився писати інтелігентно і до редакції напливають тепер дуже культурні дописи. Нпр.

«Повідомляємо світлу редакцію, що наше село робить тепер орієнтацію до культури, а найліпшим фактом в нас була пєса За Сиротою Бог з Калитою, під проводом режисера Івана Круцька. Найбільше інтелігентно виставляла ролю цілій опінії[2] Параня Затурканівна, донька Петра, яка також показала всім свою еманципацию на високім позем[3]. А також село поступає вперед в напрямі економічнім і господарськім та в напрямі кооперативної діяльности в селі під проводом директора Івана Круцька».

---

[1] Очевидний, видний (поль.).

[2] Публіка (поль.).

[3] Рівень (гал.).

Тимчасом – ба! Коли селянин вже навчився писати інтеліґентно – редактори зійшли на простий стиль! Чим простіше – тим ліпше, тим краще це виходить (каже Сімович[1]) по українськи.

Наведений допис переписують до друку так:

«Є собі село... Досі було собі темненьке, а ось і там стає відрадніше: недавно хлопці відограли там штуку «За сиротою, Бог з калиткою». Пишуть, що дуже гарно грала ролю Параня Затуркана, просто подивугідно. Ну, ну, дай Боже... Пишуть теж, що селяни беруться жваво до поправи своєї лихої долі – й розбудовують кооперативу. Душею всеї праці є місцевий селянин Іван Круцько. Слід побажати їм успіхів».

Ну й будь тут мудрий. Селянин по вченому – а редактор по хлопськи. Селянин знову мусить переписуватися.

---

[1] Мова йде про Василя Сімовича (1880-1944), – визначного українського мовознавця і філолога.

Тяжкий початок

Цілий наш край покривають буйним цвітом наші рідні фабрики і склепи[1]. Закладають хто лиш може й не може: селяни, студенти, емеритовані[2] радники, професійні співаки. Вишукують льокалі[3], купують товари, прибивають (польські) шильди[4] і продають, аж любо. Трохи їм це ще йде незручно, бо, рахувати, того не вчилися й не мають купецької натури, але – Господи... Не відразу збудували Краків. Ось я, наприклад, прийшов до одного такого склепу-новородка купити – перепрашаю за слово – ковбаси. Прийшов згідно з засадою: свій до свого по свою. За лядою чемний купець, який ще недавно вчив діти. Тепер купцює.

Дуже зрадів пан професор, що має покупця. Вже здалека питає мене:

– Дзєнь добри![5]

Але відразу перейшов на українську мову, коли побачив у мене на кляпі сокільську відзнаку.

– Чим можу служити?

Ну, я кажу: прошу мені пів фунта ковбаси.

– Дуже прошу!

Взяв пан професор в руки ніж, розмахнувся і втяв якраз 30 дека. Усміхнувся, що забагато втяв і каже:

– Трохи забагато.

Ну, очевидно. Не буде ж купець кожному переважувати по 5 дека. На 10 покупців це дасть фунт ковбаси. Взяв купець ніж і відтяв кусень. Зважив – якраз є 20 дека.

– Ов, замало...

---

[1] Крамниці (поль.).

[2] На пенсії (поль.).

[3] Приміщення (поль.).

[4] Вивіска з назвою крамниці (поль.).

[5] Доброго дня! (поль.).

Ну, трожи замало... Жид би може там потиснув вагу і вже, але наш купець совісний – він не хоче сабашити клієнта. Взяв ніж, втяв кусень і доложив. Якраз 27 дека.

– Забагато...

Очевидно. Не може ж купець додавати кожному по 2 дека. На 100 покупців – це дасть 2 кіля. Добре би він вийшов на тім – го-го...

Взяв пан професор ніж і відтяв. Зважив – 24 дека.

– Ов! Тепер замало...

Евентуально. Взяв він ще раз ніж і додав кусник. Зважив – пів дека більше.

– Що ж то я нині! – сам себе скартав пан професор. – Взяв ще раз ніж і відтяв кусничок. Положив на вазі. Замало... Не доважує.

– Ой, Боже... – ще раз бере в руки ніж і відрізує дрібку. Незручно це йде, бо до цього ліпше надавалася б бритва – але врізав. Кінцем ножа положив на купу.

Вага захиталася, а потім виразно перехилилася в один бік, на цілий ґрам переважив.

– Ох...

Бере пан професор ще раз ніж. Кінцем ножа накладає дрібку ковбаси на терезку. Вага – легонько, легонько, на один міліметр – пе... доважує...

– Ну, поду-у-майте...

Бере купець в руки ніж – але – тимчасом я зімлів.

– –

Не легко воно розбудовувати рідний промисл і торговлю гречкосіям...

Два памятники

Я пропоную поставити памятник Невідомому Героєві українського промислу й торговлі. Тому сірому ісповідникові гасла «свій до свого», якого заслуги тимбільші, що тихі, не знані для ширшого загалу громадянства. А тому, що правдива чеснота мусить виплисти на верх, як олива, – отже я не дивуюся, що одна пані... Але найліпше переповім цілу історію від початку, а мораль вилізе з цього оповідання, як шило з мішка. Це було так:

Двері рипнули й до склепу ввійшла одна українська пані. Цілий персонал гукнув одним хором:

– Цілую руці!!!

– Добрийдень.

– Чим можемо служити пані добродійці?

– Зараз, зараз... Нехай відітхну... Я, як приходжу до свойого склепу, то хочу наперед розглянутися, поговорити... Все то в свого... Маю йти до чужого, то волю до свого... Все то свій...

– Очевидно, очевидно...

– Дехто інакше, але я не з тих. Я, як маю щось купити, то собі думаю: не піду до чужого, піду до свого... Як ми не будемо своїх попирати, то, хто їх буде попирати – жид?

– Авжеж, пані добродійко.

– Бачите. Так і я. Дехто інакше. Дехто волить піти хоч дальше, до жида, а свого оминає, хоч ближче. Але я не з тих, я, як уже маю щось купити, то волю купити в свого, як в чужого. Неправда?

– Правда, пані добродійко. А... чим можемо...

– Зараз, зараз... Я люблю собі в свого посидіти, поговорити *(вона сідає, купець дивиться на годинник: третя година)*. Дехто великий патріот, все буде кричати: я попираю свій промисл, свою торговлю, але як

прийдеться до чого – то його нема... А жид не такий... Жид, щоби мав не знати що, то піде до свого. Нашим ще багато бракує...

– А чого пані добродійка...

– Зараз, зараз, я ще не скінчила... *(Купець зідхнув).* І так то... Якби наші поступали так, як жиди, то ми стояли би ліпше... А наш патріот на цілу губу, але там, де треба, там його нема... Але я не така... *(Купець дивиться на годинник: пів до четвертої).* Я, як маю вже щось купувати, то...

(Купець дивиться на годинник: четверта). ... Прецінь, як ми не будемо купувати в свого, то хто буде – жид? Жид не буде... (година пята), жид, щоб мав доложити дороги, то піде до свого, жиди тримаються купи, а наші...

(В склепі темніє, купець – похмурий, як ніч – світить світло). Нашим ще багато бракує... Але я не така... Я, як вже маю купити *(година пів до шестої)*, то волю йти до свого... Прецінь і свому треба дати щось заробити, неправда?

(Купець понуро дивиться на ляду, де лежить ніж, але відповідає темно:) Авжеж, а чим, пані добродійко, можу...

– Так! Тай забалакалася я – а то вже *(дивиться на годинник)* – сема... Господи!.. Дайте мені два дека кави... Забула купити в місті.

Замість кави купець дивиться в той бік, де лежить ніж. Але потім наважує кави й подає:

– Ну, то до побачення...

Цілую руці, пані добродійко, цілую руці...

– –

Пропоную також побудувати памятник Невідомому Українському Купцеві.

Ріжні чуда й чудасії

Отець Костельник[1] доказував минулої неділі, що чуда є можливі й що вони справді діються. Вповні поділяю цю думку шановного прелєґента, тимбільше, що я сам є свідком многих чудес, які діються у Львові, так би сказати, на очах. Знаю кілька трупів (політичних), які воскресли і ведуть політику. Знаю німих, що забирають голос у всяких справах, знаю хромих і звихнених, що витанцьовують гопака на нашім гулайпіллю. Знаю також людей, опанованих бісами. В неодного з них тих бісів стільки, що вистарчило би на ціле свинське стадо, тільки, щоби було кому вигнати. Знаю людей, що не сіють, ні жнуть, а живуть по панськи, а знаю також таких, що живуть духом божим. Багато знаю всіляких чудес, з яких тільки деякі можна витолкувати собі натуральним способом. Коли, наприклад, панна дістане посаду в нашій інституції – то це виглядає на чудо. Тимбільше, коли це панна – бідна. Але, коли це дочка директора, що має три пенсії – то це є річ натуральна. Багато є в нас таких натуральних чудес, а найцікавіше, то вам розкажу:

Приїхав тому рік до Львова один мій знайомий з глибокої провінції.

Приїхав до Львова без ґроша. До того ні свояків, ні знайомих. Останніх пять ґрошів пустив з димом, тобто купив папіроса. А до того вже був вечір. Дивиться – всюди чужі люди, трамваї, світла. Б-р-р-р... Такий турист не має що у Львові робити. Щоби він вже за два місяці дістався у Львові на посаду, до нашої інституції? Ні, це виключене. Скорше, дир. Палій[2], приїхавши до Льондону, міг би стати англійським міністром скарбу.

---

[1] Мова йде про Гавриїла Костельника (1886-1948), - греко-католицького священика, богослова, письменника і публіциста. 1946 р. перейшов на православ'я, вбитий українськими підпільниками.

[2] Мова йде про Дмитра Палія (1896-1944), – українського політичного діяча і журналіста. У 30-их рр. відійшов з УНДО, за що зазнав критики у пресі Івана Тиктора. Загинув у бою під Бродами.

А тимчасом той чоловік – без гроша, без протекції, без знайомих – дістав до двох місяців в одній нашій інституції посаду!

Чудо – але тільки на перший погляд.

Бо ось він мені відкрив причину. Він на однім равті пізнав сестру одного директора. Старшу, щоправда, але тим ліпше. Потанцював. Відпровадив. Стиснув ручку. Один лист, одна рандка[3]. (Жив за позичену пятку, що взяв у мене). Вніс подання. Зголосився. «Принятий».

Все йшло, як в калєйдоскопі. Вичекав, аж засяде на добре. За пів року принятий на постійно. Він тоді потрохи, потрохи зачав віддалюватися і тепер є свобідний.

І посаду має.

Тепер йому вже захотілося авансу. В тій ціли робить око до дочки іншого директора. Чує, що іде догори.

Бачите? Чудо не чудо, але хлопець має чудесний нюх.

[3] Зустріч (поль.).

Кн. Віндзор в Галичині

До Сх. Галичини, як повідомляє преса, має приїхати кн. Віндзор з панею Сімпсон[1]. Є мало правдоподібне, щоб вони заїхали також до Львова на вулицю Руську, але зваживши, що кн. Віндзор є дуже цікавий і навіть опускався недавно на дно одної німецької копальні вугля – то може опуститися і до нас. От була б сензація! Русини мусіли би на якийсь час перервати навіть живу тепер кулачну акцію, бо виринула б далеко поважніша справа – звідки взяти відповідного анґлійського інтерльокутора[2]. Уявляю собі, який то був би рух по всіх українських установах, редакціях, політичних канцеляріях. – Д-р-р-р... Д-р-р-р... Гальо! Гальо! – Чи є у вас хто, ради Бога, що говорить по анґлійськи? Тут до нас прийшов б. анґлійський король... – Святий Боже, святий кріпкий – що ви кажете? Нема нікого-нікогісько. Знають тільки по українськи і то слабо... Може в Центросоюзі...[3] Д-р-р-р... Центросоюз? Хто вам возить яйця до Льондону? – Жид. – Боже! – Дзвоніть до проф. Корнила Яворівського, він має ґрамофон... – Ба, професорові якраз збилася англійська плита. Пех[4]. Але, але... Є ще в нас Рудницькі. Слава Богу, все гаразд. Михайло[5] вдягає свій власний фрак, Мілєна Рудницька[6] бере в опіку паню Сімпсон. Іван Кудрин-Рудницький[7] виго-

---

[1] Мова йде про Едварда VIII (1994-1972), – короля Великобританії, у 1936 р. відмовився від корони й одружився з американкою В. Сімпсон. прийняв титул принца Віндзору.

[2] Співрозмовник (лат.).

[3] Центросоюз – Союз Кооперативних Союзів у Львові. торговельна установа. що об'єднувала українську кооперацію в Галичині. Заснований у Перемишлі 1899 р. Проіснував до 1944 р.

[4] Невдача (поль.).

[5] Михайло Рудницький (1889-1975). критик, літературознавець і письменник. Найстаріший брат Милени. Івана та Антина Рудницьких.

[6] Мілєна Рудницька (1892-1976), – громадсько-політична діячка, журналістка, активістка жіночого руху в Галичині.

[7] Іван Кедрин-Рудницький (1896-1995), – журналіст і політичний діяч. Співробітник «Діла» та член ЦК УНДО.

лошує політичний реферат, а Антін Рудницький[8] дає для княжої пари концерт. (І скажіть, що ми робили б без Рудницьких? Як кому будувати памятник на театральній площі, то їм).

І так гонор нації врятований.

Кн. Віндзор схоче, без сумніву, відвідати наші установи. Очевидно (– як був у копальні...). Треба буде все як слід обдумати. В музею треба буде йому показати передовсім др-а Гіляріона Свєнціцького[9]. – Багато в вас музеїв, сер?[10] – В кожнім селі, сер. – Чому, сер? – Тому, сер, бо незадовго українїка можна буде оглядати тільки в музеях... – Ах, зо... – В Маслосоюзі[11] кн. Віндзор буде особливо тішитися, бо пригадаються йому ті добрі часи, як він у Льондоні їв наше масло. – У вас багато масла, сер? – Окей, сер, маємо його в брід – і для чужинців, і на експорт, і на кухні, й на голові. Але наш нарід споживає передусім маслянку... – Ах, зо... – А як ваша наука, сер? – О, знаменито, сер. Ми винайшли радіо, патефон, телєфон без дроту, а крім того розбиваємося на атоми... – Окей...[12] А як ваші студенти, сер? Сидять з жидами, чи з ендеками?[13] – Ані з жидами, ані з ендеками, сидять окремо. По два, три, пять і кільканадцять літ... – Ах, зо... (Ґуд бай[14]).

Взагалі можна повєсти дуже хитру пропаґанду за нашою справою. Бо, хоч кн. Віндзор тепер без посади, але він має дуже сильні плечі. Для наших політиків першорядна ґратка[15]. Можна буде переговорити справу перетворення України в англійську домінію, очевидно, за відповідну кількість фунтів. До таких інтересів маємо добрих політичних спеціялістів. Тільки одного боюся. Боюся, щоб не задешево... Бо на нормалізації[16], то ми втратили.

---

[8] Антін Рудницький (1902-1975), – композитор, піяніст і диригент.

[9] Іларіон Свєнціцький (1876-1956), – історик мистецтва, довголітній директор Національного Музею у Львові.

[10] Пан (англ.).

[11] Маслосоюз – Крайовий Молочарський Союз «Маслосоюз», союз кооператив, заснований у Стрию 1907 р. Проіснував до 1944 р.

[12] Гаразд (англ.).

[13] Мова йде про репресії польської націоналістичної студентської молоді щодо студентів єврейської національности. Ендек, член партії Народових Демократів.

[14] До побачення (англ.).

[15] Користь (поль.).

[16] Мова йде про т.зв. польсько-українську політичну нормалізацію із 1931 р.

Антифашизм

«Ми є проти спокійного життя».
Мусоліні

Хоч ми залюбки вважаємо себе своєрідними фашистами (мовляв), то з фашизмом маємо спільну хіба, часом під кінець тижня... чорну сорочку. Ми є найбільші антифашисти, якщо істотою фашизму є неспокійне життя. Ми любимо життя урегульоване, без ризика. Щодо комфорту – о, то різно, є в нас широка скала: від власної віллі до чужих... бригідок[1]. Але чого не любимо, то тих змін, тих наглих скоків, несподіванок. І тому в нас нема гльобтроттерів[2], ані тих робінзонів, що в бочці пускаються на Атлянтійський океан. Кожний з нас родиться емеритом[3], емеритом ходить до школи, емеритом сидить у тюрмі, емеритом умирає.

Хочете прикладів? Подивіться в зеркало і побачите перший приклад. Маєте одну, дві, чи кілько там кімнат, менший чи більший комфорт, обід маєте такий-то чи такий, тютюн також – коротко таке чи інакше корито, привикаєте до нього і ви є щасливі. І якщо маєте добре травлення, то бажаєте собі тільки, щоб таке було й на тамтім світі. Хай би там навіть менше тої музики і пахощів небесних, аби лише не було редукції, ну й щоби було тепло.

Та ось ви, що живете собі в помешканні з трьох кімнат, кухні й лазнички – мусите обмежитися до двох кімнат (увесь час дивіться в дзеркало). Як вас це непокоїть! А де ж ви собі тепер подрімаєте, як звідтам заберуть канапку? А де буде стояти дубовий стіл, як він там стояв? А

[1] Славна львівська тюрма.
[2] Мандрівник (англ.).
[3] Пенсіонер (поль.).

де буде висіти... «Богун під Берестечком»? Спокійним плесом вашого життя сколихнув великий камінь. Боже... Боже... Щоб лишилося по старому, ви б може навіть евентуально – якби це мало звязок – пішли на деякі політичні поступки. От, якісь дрібнички... Нехай би Богун висів на старім місці.

Але коли б на вас стали спадати ще більші удари долі, коли б було загрожене пообіднє пиво, лакоминка[4], коли б, що гірше, треба було переходити назад до бараболі, коли б, о Боже милостивий, коли б – не дай вимовити в злу годину – треба було взагалі піти на брук – о, тоді давайте! Давайте! Давайте чим скорше! Що там є – свядецтво активней льояльносьці[5].Добре! Вже є! Метрика? Змяна обжондку? Юж сєн робі! Контракт спшеданя маткі родзоней? Паль ґо шесьць! Давай, пан![6] Бо я не можу бути хочби один день на бруку. Я не можу бути фашистом. Замість пообідньої дрімки – я мусів би може бігати, товктись, щось продавати, купувати. О – ні, ні... Трикратно ні!

Давай, пан!

Це є наш «фашизм». Це є прикмета, що так скажу, тягла. Солідна, неризиковна. І тому нас дехто боїться.

---

[4] Ласощі (поль.)

[5] Свідоцтво активної лояльності (поль.).

[6] Змина обряду? Ось вже! Контракт продажі рідної матері? А до чорта! Давайте пане! (поль.).

Відмолодімся!

Загрожує нам – крім повітря, огню, голоду, граду і війни – ще одна небезпека: в нас нема молодняку, що прийшов би на зміну старим і щораз старшим «лідерам» різних ділянок нашого культурного й некультурного життя. В Унді[1] від ікс літ є ті самі люди, щоправда, ще, слава Богу, в сякій-такій силі віку, але прецінь не вічні. До того праця в соймі[2] – значить кидання горохом до сталевої стіни – багато зїдає (розуміється здоровля, а не буфету) – і помимо того ніхто не думає підготовити відповідну молодняцьку резерву! Те саме є в нашій науці. На зміну дотеперішнім нашим ученим, що визначились такими епохальними творами, як наприклад «Критика чистого розуму», або «Теорія релятивности» Айнштайна, чи врешті «причинок до устійнення дати повстання вірша "Бодай ся когут знудив"» – отже на зміну тим нашим ученим не «рукує» майже ніодин молодець! Те саме є в нашій музикольогії, навіть у наших економічних установах, взагалі всюди. Щось молодих не чути! В усіх культурних народів є звичай, що професор має своїх асистентів, міністр своїх секретарів, директор фабрики своїх молодих інженерів, що залишає їм свій досвід, своє знання, вводить їх у тайни свойого фаху. В нас того нема. Навпаки – виглядає так, якби наші шефи відсували молодих, щоб не робили їм конкуренції. А прецінь це є велика національна втрата! Скільки досвіду має хоч би наш одинокий маршал (Мудрий[3]) з останньої нормалізації! Міг би поділитися своїм досвідом з молодшими і дати їм кілька лєкцій політичної стратегії. Це-

---

[1] УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання, провідна українська політична партія в міжвоєнній Польщі.

[2] Назва польського парламенту.

[3] Мова йде про Василя Мудрого (1893-1966), журналіста, політичного діяча 1935-1939 голова УНДО. Заступник маршалка (голови) польського парламенту Після війни проживав у США.

левич[4] міг би викладати тактику, Луцький[5] – науку про тили (гінтерлянд). Кедрин[6] – про варшавське теренознавство, і т.д. Взагалі можна б створити цілу школу для політичних старшин, щоб молодці не тратили часу на шукання стежок, коли вони вже найдені і протоптані. Те саме наші учені (як дійти до доцентури, до катедри? Як капітал придбати й невинність соблюсти? і т.д.), а теж наприклад деякі наші директори, які могли б повчити молодших, як напр., помимо різних атаків зправа і зліва не тільки затриматися на директурі, але й устабілізуватися на ній до смерти і т.д. і т.д. Це все знання треба здобувати довгими роками і шкода, щоб воно сходило в могилу, хоч і з памятником на верху, та все ж без пожитку для майбутніх поколінь.

А так рік за роком минає, а люди все ті самі – і в політиці, і в науці, і в економії, ця сама опозиція атакує все тих самих партнерів, Еко[7] малює все ті самі карикатури – і таким чином наш національний організм з кожним роком старіється, дістає звапнення жил[8] і склєрозу. Аж моторошно стає, коли за пятьдесять літ все залишиться, як досі, та сама репрезентація, й опозиція. Й ті самі карикатури в «Комарі» – очевидно. Як Ека до того часу хтось не затовче, бо тоді буде зовсім сумно. Навіть той не має свойого наступника...

Так марно скінчити нація не може – мусимо подумати над тим.

---

[4] Володимир Целевич (1890-1944?), – громадсько-політичний діяч, член УНДО, генеральний секретар партії. Посол до польського сойму (1935-1939).

[5] Остап Луцький (1883-1941), - громадсько-політичний діяч, член ЦК УНДО. Сенатор польського сойму (1935-1939).

[6] Мова йде про Івана Кедрина-Рудницького, журналіста, варшавського кореспондента газети «Діло».

[7] Еко, псевдонім Едварда Козака (1902-1992), - карикатуриста і гумориста. Ілюстратор і редактор сатиричного журналу «Комар» (Львів 1933-1939). Після війни проживав у США.

[8] Тобто артеріосклероз.

Таке місто...

Тамтого року вислала мене редакція серед лютої зими до кількох львівських сутерин[1], описати їхнє життя-буття[2]. Це мала бути прелюдія до зимової акції помочі для безробітних, яку орґанізувало Т-во «Сила»[3].

Пішов я. Потім описав. Це були картини гідні Дантового пекла. В одній кімнаті вузенькій на півтора метра, одинадцятеро осіб. Наймолодше в колисці. Батько сліпий – все робить напомацьки. Мама хора. На стінах від вогкости лід. В хаті ані кусника хліба.

Очевидно, я – для більшої пластики образу – недодавав нічогісько від себе. Не треба було. Навпаки – я навіть дещо відняв, бо думаю собі: не повірять. При цьому я подав докладну адресу, а це вже є добра публична контроля.

Коли мій образок з «Мертвого Дому» появився друком, я втішився. Ось тепер, подумав я собі, добрі люди звернуть увагу на цю бідну родину. Не буде, думав я собі, такого твердого серця, щоби прочитавши мій репортаж, не наклав повну торбу, що там зі стола спадає, не доложив кілька грошиків і не заніс під докладно подану адресу. – Де вони то будуть складати! – подумав я собі, коли за тиждень я ішов до моїх бідолах, так з цікавости.

Питаюся: – Був тут у вас хто останнього тижня!

– А був, був – кажуть мені (в мене серце росте) – був десь тому тиждень.

– Хто такий!

---

[1] Підвали (поль.).

[2] Цикл репортажів *Мандрівка по львівських сутеринах* з'явився у газеті «Новий Час» 1-го та 6-го лютого 1937 р. Вони передруковані у дальшій частині збірника.

[3] «Сила» – товариство українських робітників у Львові, засноване 1907 р. Об'єднувало в основному некваліфікованих робітників і домашню послугу. Своїм членам надавало фінансову допомогу.

– Та якийсь редактор, казав, що напише до газети (не пізнали мене).

Я сказав: – Ну, певно ще не написав, редактори такі є... – і вискочив з хати, бо мені зробилося холодно в околиці серця. За місяць я знову навідався – не було нікого, за пів року – нікого і до нині нікого.

Ніхто не зворушився тою нуждою! Навіть простої цікавости. А стільки у Львові християн, в неділі і свята храми Божі переповнені побожними душами...

– –

Тепер, як іду вулицею, пильно вважаю, щоби не впасти під трамвай. Не тому, що боюся смерти, але тому, щоб мене не поховали у Львові... Не хочу – в такім місці...

«Сім літер»...

Вчера вечером я сидів собі при бюрку, а по моїм пооранім лиці спливали рясні сльози. Чому! Чому рясні сльози спливали собі по моїм пооранім лиці! Тому, прошу панів, бо перед моїми очима лежала намальована картина – безкрай, степ, серед степу широкий безконечний чумацький шлях. А, ген далі – криниця з високим журавлем. Такий, знаєте, клаптик «Чарівної України»...

Так мало цих чарівних українських картин є в нас, у Львові, що й маленький їх клаптик зворушує нас до сліз. Очевидно, ми не сміємо піддаватися таким зворушенням, бо вони перешкаджують нам іти з поступом культури. А цей поступ культури полягає чейже на тому, щоб основно, стовідсотково, безцеремонно «відукраїнізувати» наше життя.

Під цим оглядом робимо безперечний поступ. Візьмім для прикладу тупцьово-доптаково-нагніткову (коротко: танкову[1]) ділянку. Де поділася наша коломийка! Гопак! Метелиця! Нема. «Могутній посув танґа» (як висловився один наш доморослий культуртраґер) змів ці наші танкові поемати, як помелом. Тепер уже всюди танґо. На балях танґо, по читальнях танґо, на пасовиську танґо. Всюди – «могутній посув танґа» – (не так «танґа» – як «посув») – а рідні танки залишилися ще тільки у споминах.

Робимо поступ також у своєрідній ділянці відповідних модних шляґерів. Несеться в культурних сферах радісна новина: є вже у к р а ї н с ь к е танго! Нарешті! А досі не було – уй, які ми були мало цибулізовані... Вже маємо навіть ревелєрсів[2], що таксамо потраплять як

---

[1] Танцювальну (гал.).

[2] Так у 30-их роках називали чоловічі вокальні ансамблі, що виконували модні тоді естрадні пісні (танго, вальси, фокстроти тощо). Ансамбль українських ревелєрсів створив у Львові Євген Козак (1907-1988), – композитор і диригент

хур Дана![3] – У-а, у-а, – ба-ба-ба-ба-бом! – Українська культура зробила кольосальний крок вперід!.. А ніхто не знав, від чого вона залежить...

Таксамо велика, як кажуть знавці, але що ж – перестаріла – краса українського жіночого одягу перейшла до театральних реквізитів. Прецінь – модерна сукня ліпше віддає всі жіночі нюанси, от хочби перса! Цимес![4] Ідеалом наших пань є тепер пані меценасова Еля Блюменфельд з Краківської улиці (передше панна Рифця) – і чим котра з наших пань більше наблизиться до цього ідеалу, тим більший має успіх. Пані переліцитовуються в тоалєтах. Ця замовила собі сукню за триста злотих, – тамта за пятьсот! Та спровадила з Відня – тамта з Парижа! Сама коронка по 80 злотих метер! А кутас на заді – 120 злотих!.. Ривалька[5] зі зависти припинає собі два кутаси...

І так то у всіх ділянках – всіх – всіх – а українська краса сходить до... музеїв.

---

[3] «Хор Дана» – польський вокальний чоловічий ансамбль, створений на поч. 30-их рр. відомим естрадним співаком Мєчиславом Фоггом.

[4] Щось смачне (їдиш).

[5] Суперниця (поль.).

Не девалюуймо себе!

Тому кілька днів помістила жидівська «Хвіля»[1] цікавий фейлєтон п.н. «Вольф Цінкес». Авто цього фейлєтону підписаний (нагорі) – б. професор університету, др. Цириль Студзіньскі.

Я щойно по довшій хвилині зорієнтувався, що др. Цириль Студзіньскі, це наш таки земляк – др. Кирило Студинський[2], славний учений, б. ректор і відомий автор кількох томів причинків і причинків до причинків. Очевидно, Кирило Студинський це в ориґіналі, в польськім перекладі: Цириль Студзіньскі (як в німецькім).

На цю тему хотів я вже здавна кинути трохи світла, бо під цим оглядом у нас повний хаос. Той у польськім тексті зміняє Михайло на Міхал. Володимир на Влодзімєрж. Іван на Ян, – тамтой кінцівку свойого шляхотського прізвища – овський на – овскі, – евич на – евіч, врешті той чи тамтой зміняє ціле прізвище. Яке тут правило!

Я не знаю і ніхто не знає. Знаю тільки, що Івана Франка ніхто не зміняє на Яна Францішка, навіть поляки. Ми всі відчули б це як девалюацію Івана Франка. Таксамо ніхто не зміняє Йогана Ґете – на Івана Ґете, чи евентуально Яна Ґете. Великих людей в цей спосіб не девалюують; менші люди – девалюуються самі.

Зміна прізвища – хоч би тільки кінцівки – це ще гірша справа. Десь недавно – читав я в якійсь ґазетці – якийсь староста[3] покарав українського священика (ах, та память...) за те, що цей священик транскрипував по українськи якогось поляка – овскі, на – овський.

Попросту думав собі (так я собі думаю), що коли в польській транскрипції зміняють прізвища з – овський на – овскі, то можна і віцевер-

---

[1] «Chwila» – єврейський польськомовний щоденник, виходив у Львові.

[2] К. Студинський (1868-1941). – літературознавець, проф. Ягеллонського та Львівського університетів. Відомий дослідник галицького відродження, автор фундаментальних праць про «Руську Трійцю».

[3] Начальник повіту, адміністративної одиниці у Польщі

за[4]. Ба – не можна! Староста признав це як замах на польськість цього душпастиря, як «лапанє душ»[5].

Прізвище є «сакро санктум»[6]. Не вільно в ньому зміняти ніже тили, ніже тії коми.

А тимчасом наші змінюють – і то добровільно.

Ба, але коли змінити – овський на – овскі, – то це ще не є засаднича зміна. Це ще не є така велика девалюація (тільки мала). Вона не заторкує самого пня, до якого цей шляхетський «хвіст» привязаний. Але ось у вгорі наведенім прикладі автор добровільно й непримушено девалює самий пень свойого прізвища.

Студинський – Студзіньскі. Ні, це забагато. Якби таке завелося, то – Струтинський повинен би називатися (по польськи) – Струціньскі (або ще краще: Стренціцкі). Гірняк – Ґурняк. Кутний – Контни (або ще краще: Поконтни). Мудрий – Мондри. Заваликут – Заваліконт (або ще гірше). Біляк – Бялік. Голубець – Ґоломбек (або попросту – Врубель). Палій – Подпаляч.

А Троян – з уваги на девалюаційну тенденцію польської транскрипції – Двоян.

І чи самі маємо до того прикладати руку!

---

[4] Навпаки (лат.).

[5] Ловлення душ (поль.).

[6] Святая святих (лат.).

Сльоза за Австрією

Австрії вже нема. Вже нема навіть назви – замість Австрії є тепер німецька провінція Остмарк. Те все мені не може поміститися в голові... Така колись могутня габзбурзька держава!.. Таж пригадати тільки – яка то була династія, які то були цісарі! Йосиф II., Леопольд, Марія Тереса, навіть їх усіх не знаю. Боже, Боже... Які то були війни! Які то були манпіхери!.. Як хоробро билася ц. к. армія в численних боях за цісаря і державу!.. Памятаю як тепер професора історії Білецького, коли викладав про австрійсько-пруську війну за часів Марії Тереси. «... Марія Тереса розложилася на горбочку, а Фридрих пруський вдарив в саме центро»... Не знаю докладно, як скінчилася ця битва – але австрійська армія напевно покрилася хвалою. А коли Австрія опинилася під милостивим пануванням Найяснішого Пана Франц Йосифа!., цісаря Австрії, короля Угорщини, Чехії, Галичини і Льодомерії, пана на Трієсті і т.д. і т.д. – то здавалося, що золотий вік Австрії не буде мати кінця. Пратер, Шенбрун, кірхпаради, фрілінгспаради, вахпаради – ціле панування то були самі паради... Правда, династії не стало вже тому двадцять літ, не стало цісаря, ані членів високого Дому, ані гофратів, ані ц. к. доставців двора – але всеж була бодай назва, залишилися високі шапки з «ружичками», стоячі ковнірі зі звіздками, вафенроки зі золотими гудзиками. Подивилися ми – бодай на фотографії – і було легче нашому руському серцю. А тепер Гітлєр забрав Австрію, навіть без одного бою!..[1] Дивна річ, ми були так легко Австрії не дали... Ми є більші австрійці, як самі австрійці...

Що ж більше напишу – поза цею сумною сльозою на гріб небіжчики? Всьо люди переговорили, від тижня цілий світ молотить тільки

[1] Мова йде про т.зв. аншлюз (приєднання) Австрії у березні 1938 р.

про Австрію й Гітлєра. Кажуть, що Шушнінґ[2] винен, що проголосив плєбісцит. Може бути. Інша річ, що той плєбісцит пригадує мені дуже сумну історію. Як моя небіжка стриєчна бабуня мала вже 82 роки – то день перед смертю поїла собі росолу[3]. І той росіл їй пошкодив – так всі казали. Якби не той росіл, тобто я хотів сказати – якби не плєбісцит – то моя небіжка бабця... – але менше з тим. Пропало. Не вернеться. Шушніґ певно рахував на Італію, так якби забув, що Австрія все зле виходила на Італії. Як видко, належить до тих, що їх історія нічого не навчила. Тепер він оженився – добре йому так. Заслуговує може навіть на більшу кару.

Нема вже Австрії. Вона є зґляйхшальтована[4], підтягнена під один ряд, один райх, один фольк, один фірер. Повинен Гітлєр лишити бодай один знак по Австрії. Нехай би – наприклад – вільно було бодай раз на рік носити вафенрок і портопе! Портопе! Чи то Німеччині щось пошкодить, як русин собі раз на рік привяже портопе?

---

[2] Курт фон Шушніг, – канцлер Австрії у 1934-1938 рр., противник аншлюсу. 1941-1945 рр. в'язень гітлерівських концтаборів.

[3] Бульйон (гал.).

[4] Уніфікована (нім.)

Гарячий тиждень

Що за часи, прошу я вас, що за темпора! Ще ми не отряслися від враження з московського монструм, – а тут ббавх: аншлюз! Німецька армія машерує на Відень!!. Ще нам спеціяльний кореспондент висилає сензаційні телєфонати з Відня, – а тут нова сензація: Кінець війни в Еспанії! Червоні благають рятунку!!. Ми за Еспанію – а тут – ненадійно – выросла, як чорна туча, – сензація над сензаціями – Литва! Польський ультімат до Литви!!. Польська армія над литовською границею!!. Агій... А то що? То заскоре темпо для нас. Нам треба поволіше, бо події нас заскакують...

Слава Богу, трохи успокоїлося. А було гарячо. Головно ці два литовські дні. Коли я побачив величезний похід – з великим транспарентом: «Дзісь нє бієми жидуф, дзісь хцеми Літви[1]» – я гадав, що вже воскресає люблинська унія[2]. З тої втіхи я навіть вибіг на копець, звідки я побачив величезні хвости людей при всіх банках – П.К.О., М.К.О., К.К.О., і т.д. – серед них чимало моїх знайомих... І мушу похвалитися, що я один з небагатьох зберіг зимну кров. Інші побігли до банків – я ні. Я знав, що й так мені тепер позички не дарують. Не робив я також ніяких запасів. Моя сусіда купила 25 кіл. соли, обраховуючи війну менше-більше на рік. Я купив тільки пів фунта, слушно калькулюючи, що війна може тривати тепер дуже коротко. Якийсь налєт літаків, ґази, ультимат, (ан-) шлюс. А може й то ні, тепер війни виграється без війни. Дивні речі, яких я – вихований в старій школі Меттерніха і Мольткого – не розумію.

Литва «одноголосно» прийняла ультимат, так що мусть навязати дипльоматичні взаємини. Інші ультимати грозять зірванням дипльома-

---

[1] «Сьогодні євреїв не б'ємо, сьогодні хочемо Литву» (поль.).

[2] Мова йде про підписаний 1569 р. у Любліні союз Польщі і Литви, який об'єднав ці країни в одну державу.

тичних взаємин, а цей – навязанням! Як не приймеш – то навяжу добросусідські взаємини! Капітально. Такого, здається, таки ще не було – помиляється Бен Акіба. Ну, й будуть взаємини. Хотів би я – в якійсь шапці невидимці – приглядатися. Як посли в Ковні[3] і Варшаві – будуть складати свої вірительні грамоти. Приємний усміх – промови – «наші братні народи» – «приязнь і любов» – потім равт... От, політика, хлоп, такий, як я, не вмів би так.

Тепер вже й їхати можна буде на Литву! Сам може вскочу... Вже наперід відчуваю приємність, як прийду по пашпорт до староства – Доконд сєн пан удає?[4] – До Ковна! – Донедавна – милий Боже!.. збіглося б ціле староство, цілий відділ пішої й кінної поліції – думали б, що перед ними, визначний член підпілля[5]. А тепер – нічогісько. Не арештують. Що найвище вивезуть до Березі[6].

Життя вертає до нормального русла. Литва перешуміла. Ендеки можуть назад бити жидів.

---

[3] Перед війною Ковно було столицею Литви.

[4] Куди ви збираєтеся їхати? (поль.).

[5] На території Литви знаходили захист українські політичні діячі, які виступали проти Польщі.

[6] Мова йде про польський концтабір у Березі Картузькій.

«Український св. Петро»

«Слово Народове» приносить нову ревеляцію. Тим разом не йде про наїзд на Львів, який підготовляють неіснуючі «українці». – О, ні. справа сягає куди вище, бо аж до самого неба. Йде про приєднання св. Петра для українського руху. Щоб не подумали, що це такий спізнений «пріма апріліс»[1], зацитую цей сігнум темпоріс[2] в оригіналі:

«З церковних кол довідуємося, що оо. василіяни видали образок з подобою св. Петра, удекорованого синьо-блакитним ореолом і вгонорованого написом "український святий Петро", "Подобно" навіть Митрополит Шептицький перестрашився такого українського імперіялізму, що загортає на свою власність князя апостолів, який чейже не мав нічого спільного з ніякою Україною. Наша редакція робить заходи дістати один примірник цеї розшалілої української агітації».

Така ревеляція. Значить «Сл. Н.» ще не має «корпус деліктус»[3], а як дістане то виготовить вже конкретний акт обвинувачення. Що ж – ми не маємо на своє оправдання нічого, хіба те, що ми не знали... Ми ось що осени виписували товсті колюмни: «Св. Миколай – українським дітям» – і думали, що вся наша льояльність в порядку. А воно інакше. І не знати, як того року буде. Може «Сл. Нар.» запротестує, що ми Св. Миколая втягаємо до українського руху. «Такє вцьонганє свєнтеґо Міколая до акції для "українських" дзєці – ктури то свєнти Міколай пшецеж ніц нє мял вспульнего з жаднов Українон – то єст нєдопущальни контакт з обцон агентурон»[4]. Це є розшаліла агітація української справи в н е б і. «Нє єст теж жаднон таємніцон – напише "Сл.Н." – для-

---

[1] Першоквітневий жарт (лат).

[2] Знак часу (лат.).

[3] Свідоцтва провини (лат.).

[4] Таке втягування святого Миколая у акцію для «українських» дітей, це є недопустимий контакт з чужою агентурою, – адже ж святий Миколай не мав нічого спільного з якоюсь Україною (поль.).

чего так зване "українци" обралі собє патронем – свєнтего Єжего... вядомо, же тен свєнти – о ктурим кронжи леґенда, же забіл смока – бил вижшим войсковим... Яснем єст пшето, же ходзі ту о помоц мілітарнон, о забезпєченє собє тилуф...»[5].

Га – що ж... Заки ще вільно, помолімся до св. Юрія, щоб нам дав силу побороти всяких земних смоків. Св. чудотворець – Миколай нехай не забуває за наші діти і за нас, а св. Петро – по нашій сподіваній і несподіваній смерти – нехай – проти волі «Сл. Нар.» – пустить нас до царства небесного – амінь.

[5] Не є жодною таємницею, чому так звані «українці» обрали собі за покровителя св. Юрія. Відомо, що цей святий – про якого складено легенду, що убив змія – був вищим військовиком... Ясним стає, що йдеться тут про військову допомогу і забезпечення власного запілля... (поль.).

«Ти дурни варят»...

Панство Аристократські, що належать до нашої львівської сметанки, мають радіо.

Очевидно т а к і панство не можуть мати якогобудь радія, що ловить тільки пятьдесять чи сто стацій, але набули радіо-космос, радіо-ґіґант, гіпер-супер-гетеродину, з кольосальним засягом, останнє чудо радіотехніки. Ловить, як не помиляюся, 788 стацій, на всіх хвилях від найкоротших до найдовших.

Питаюся раз:

– Чи панство ловлять Осльо!

Пані добродійка відповіла:

– Ну, та певно!

А по хвилі:

– Ловимо всі стації. Переважно німецькі і французькі.

– ... І французькі!..

Пані майже обурилася.

– Ну, та певно. Біна тільки французькі. Не може жити без французьких. Париж, Медіолян і ще якісь.

– А як так, то перепрашаю. Цілую руці.

Що так є направду, я переконався сам. Прийшов я вчора до панства Аристократських і застав їх усіх при апараті в сальоні.

– П-с-с-т! П-с-ст! – привітала мене пані дому. Я сів мовчки, не знаючи в чім річ.

Видно було, що всі приготовилися вислухати якоїсь спеціяльної авдиції. Пан дому сидів в глибокім фотелі і мав приготовані перед собою всі причандали до курення. Щоб потім не перешкаджати. Пані дому сиділа з другого боку і мала плед на ногах. Панна Біна спеціяльно прибігла з міста, ще червона й задихана і навіть не мала часу скинути двох лисів. Всі очікували якоїсь надзвичайної авдиції.

В дверях показалася Мариня. Пс-с-с-т! Пс-с-с-т! – псикнула пані дому і Мариня втихла. В таких хвилинах не можна перешкаджувати.

Я запитався, як міг найтихше:

– Перепрашаю – що то буде!..

– П-с-с-т, бо вже зачинається...

Я замовк. Може якраз в тій хвилині ловиться Париж!

Чекаємо ще хвилинку. Що то буде! Певно Гітлєр...

Врешті в апараті щось фукнуло, клянцнуло, зашипіло, затраскотіло і звідти почувся голос:

– Ти Тоньку, ти дурни варят...

– –

Дивіться! То вони чекали так на Щепка і Тонька[1] з львівської стації!

А я думав...

А я думав собі потім, що властиво нащо для львівської стації такого дорогого апарату, такого «гіп-суп-гоп» апарату, що ловить аж 788 стацій. Коли вистарчить звичайний детектор! Зрештою – і без детектора можна почути на кождій львівській вулиці «ти дурни варят».

Дивна є та наша сметанка – кажучи скромно...

[1] Мова йде про двох польських сатириків, що у 30-их рр. мали свою авторську передачу у львівському радіо. Розмовляли вони львівською говіркою, т.зв. балаком.

Етажерка з книжками

У моїх знайомих панства робиться передсвяточні порядки. Останні три дні робили велике прання: вчора перед вечером порядкували й відпорошували бібліотеку. Не таку там велику бібліотеку – от, етажерку з книжками, яка повинна бути в кожнім інтеліґентнім домі. Того не можна оминути. Що сказали б люди, якби в хаті не було етажерки з книжками!

Виявилося, що порядкування книжок не така проста справа.

Пані дому виставила на перший плян всі великі, гарні томи зі золотими витисками. Це була «Історія України», «Практична кухня», «Правотар з р. 1910» (пан дому – емеритований радник суду) і т.д. Бібліотека робила тепер імпонуюче враження. Пані дому, як бачимо, пристосувала е с т е т и ч н и й принцип.

Але це не подобалося панні Біні.

– Мамцю, таке тепер ніхто не робить! Скажуть, що ми «сноби», що маємо книжки тільки на показ.

– А як!

– Треба на перший плян дати книжки брошуровані...

І забралася до роботи. Переставила всі грубі книжки взад, а на переді виставила дрібніші. Бібліотека мала тепер дуже живий вигляд. Високі брошури перемішала з низькими – о, панна Біна знає як це зробити, виглядає тепер, що родина дуже культурна, що книжки й книжечки є там засобом першої потреби.

Кілька французьких книжок всунула дискретно на перший плян. Але не за близько, ні. Хтось знайомий, переглядаючи книжки, міг би подумати: О, які «сноби»... Хваляться, що читають французькі книжки... Панна Біна, як бачимо, пристосувала принцип к у л ь т у р н и й.

Не виглядало то естетично, але виглядало культурно. Панна Біна боялася. Щоб хтось не взяв її за «сноба».

Пан дому не мав нічого проти такого чи іншого порядку книжок. Він тільки так собі подивися, які книжки є під рукою – і заклопотався.

Витягнув одну брошуру, другу – ой... такі видання... і так на першому пляні...

Воно правда, що всякого видання можна мати по одному примірникові. Для свойого вжитку. Коби тільки не кольпортувати дальше.

Але він мусить дивитися, як то кажуть, на «задні і на передні». На свята все до нього приходить пан радца Пєрнік. Ануж пан радца – так собі – подивиться, що є в бібліотеці!

Він переглянув одну брошуру за другою і кілька з них сховав в задній ряд. Там ніхто не загляне. Це були: «Чого хоче УНДО!», «Політична думка в галицьких українців», «За український університет у Львові» (видання передвоєнне), «Пядесятьліття Просвіти» і кілька інших. Воно ніби – і не зле і не добре... Але вже ліпше... нехай там.

Довго призадумувався, що зробити з «Кобзарем». Думав-думав – і сховав в другий ряд. В загальному пан дому пристосував принцип політичний.

– –

Як бачимо, така проста справа, а вимагає тільки уваги.

Паперова торба

Мої знайомі панство роблять передсвяточні закупи. Головно закупи в дамській конфекції.

Очевидно в першорядних фірмах дамської конфекції. Очевидно.

Вчора я бачив пані добродійку, як верталася з закупів з великою фірмовою паперовою торбою. На торбі напис: «А ля Паріс». (Це видумана назва, бо мені за рекляму не платять).

«А ля Паріс»! Це найбільша й найелєгантніша дамська конфекція у Львові. Там купує сама сметанка.

Іде пані добродійка, а на переді на великій паперовій торбі: «А ля Паріс»!..

Всі знайомі пані мало не луснуть зі зависти. «А ля Паріс»... Вони не можуть собі на це позволити.

А пані добродійка високо підняла голову і несе торбу. А півперек великий напис «А ля Паріс». Дивіться, мов, де я купую.

А знайомі ледви стримують зворушення. І постановляють розмовитися вдома зі своїми чоловіками.

Пані добродійка майже не бачить нікого. Високо задерла голову, бо на її животі спочиває велика паперова торба з написом: «А ля Паріс».

Приходить до хати, яка на жаль є дуже близько. Витягає, що купила, а торбу – не нищить, ні. Кладе на виднім місці в сальоні на етажерці. Наперед примірює, чи не буде торбі ліпше біля вікна, але потім рішається на етажерку.

Але це не подобається панні Біні.

– Мамцю, так тепер ніхто не робить! Я положу торбу в передпокою, бо ще скажуть, що ми сноби.

Пані добродійка погоджується, тільки звертає увагу, щоби на виднім місці. Але панна Біна знає, як це зробити. Десь так, щоб і на виднім – і не занадто на оці. Дискретно. Не так, як сноби.

Така торба спочиває тепер довше. Я знав одну пані добродійку, що вживала такої торби три роки.

На жаль – це була бідна пані добродійка. Так, що частенько купувала на Краківському.

Але купивши, клала товар у торбу з написом: «А ля Паріс» – і йшла з нею найлюднішими вулицями. Не верталася, доки не зустріла якої знайомої.

Після того вибирала, що там було – перкаль, чи що – а торбу вішала на кілку.

Але все має свій кінець. Торба подерлася. Що ж; з паперу не може бути нічого вічного. З того морал: такі торби повинні робити з тривкого матеріялу.

– –

Те все, що я написав, автентичне. Слово чести.

Культурний акцент

Як я здогадувався, до моїх знайомих панства прийшов на другий день свят пан радца Пєрнік. Очевидно, прийшов з панею радцовою і донькою – коротко – панство Пєрніковє.

Як там було – я не знаю. Не бачив, а тільки довідався потім (від Марині!), що панна Біна була дуже схвильована на мамцю.

– Мамцю, – говорила панна Біна – як не знаєте, як ся щось вимовляє по польськи, то ся не виривайте... Я вас штуркала під столом, а ви ніц...

– Якто! – здивувалася пані добродійка.

– А – бо – наприклад говорите – так якось по провінціональному – «мнєнсо...»[1] «М н є н с о»... і панна Біна аж вишкірила зуби. Не вимовляється «мнєнсо» тільки «м'єнсо» – а властиво «м'євнсо» – то «ен» вимовляєся більше «ев», а не «ен». А ви все тілько «мнєнсо» і «мнєнсо»... Ажем ся червоніла, ажем не могла всидіти... Мамцю, як не вмієте добре по польськи, то ся не виривайте, скажуть – о, яцись[2] малокультурні...

Пані добродійка була дуже загрижена[3]. Навіть не старалася оправдовуватися.

– Бінцю, – сказала по хвилі, – ти мені скажи наперід, як я зле говорю...

– Наперід! – Коли наперід – як мамця ся вже вирве?.. Н е с т е т и[4] то є трохи запізно...

І панна Біна мимохіть усміхнулася і навіть трохи успокоїлася. Але раптом ахнула, якби її вколола шпилька.

---

[1] М'ясо (поль.).

[2] Якісь (поль.).

[3] Стурбована (поль.).

[4] На жаль (поль.).

– О, Боже... Я того не пережию...

– Що таке, Бінцю! – кинулася мамця.

– Припімнулам[5] собі, що мамця сказала: – Моя Бінця бардзо добже вє по француску...[6] Ох, що вони собі подумають... Я того не витримаю...

Панна Біна почала плакати. Це було страшне, а пані добродійка не знала, в чім річ.

– Прецінь, Бінцю, знаєш по франц...

– Але «умє»... – а не «вє» – «у-у-м-є»... – майже закричала панна Біна.

Мамця, що не знала тих тонкостей, проте догадалася, що поповнила страшний злочин.

Такі то були родинні неприємности після відходу панства Пєрнікуф.

Але потім успокоїлося і стало на тім, що панна Біна буде щодня вчити мамцю принайменше одну годину по польськи культурного акценту.

– –

Тільки, як колись почуєте, як пані добродійка з донькою балакають собі по польськи – то не подумайте, о, сохрань Боже, що то може якісь превертні... Ні, ні. Ці панство є дуже добрі патріоти. Як є якась академія, то все беруть перше місце. І взагалі... належать до української сметанки.

---

[5] Пригадала (гал.).

[6] Моя Бінця дуже добре знає французьку (польс.).

Ой, наступає...

... Ой наступає татарськеє військо,
Як та чорная хмара...
Пісня про Почаївську Божу Матір

Чудова українська пісня! Королева українських пісень! Аж тремчу, щоб одного дня не почути в радіо на цю мельодію ось хоч би такого:

... Гей єдзє войско, ядом улані,
Хлопци ма-а-а-альовані...[1]

Але я нині – ні, ні, не торкаю нормалізаційних справ. Я далекий від того під таку святкову хвилю. Я хочу посвятити мій фейлєтон народній пісні. Чудовій українській народній пісні, чи радше – цій дивній, таємній, всеобіймаючій народній творчій силі, що творить пісні. Цьому народньому генієві, що все «зафіксовує» (кажучи по українськи) в пісні.

Бо ось хоч би «Почаївська Божа Мати». Коли вона повстала? Відомо хоч би з пісні: підчас татарських нападів. Нападали татарські орди на наш край, грабили, палили й забирали людей в ясир. У нашої попадоньки взяли вони три дівоньки... З нинішньої точки погляду я дякую за такі порядки! Ані мови про якусь конструктивну працю! Про якийсь орґанічний сектор, чи нормалізацію стосунків. Люди сіють – і не знають, чи зберуть... Має чоловік щось своє – та не знає, чи це його... Бо ось вийшов жати – жне, вижинає на чорную хмару поглядає... То не чорная хмара, то татари йдуть...

[1] ... Гей, їде військо, їдуть улани, / Хлопці мальовані... (поль.).

В таких умовинах кожний професійний музика вже давно махнув би до Парижа. Там спокійно, там є «сприятлива» для праці атмосфера! А ця народня, всеобіймаюча сила лишається тут – і серед найгіршої руїни розблискує наче метеор. Творить! Татарські напади тільки збагачують її мотиви. Вона не слабне, вона тоді кріпшає. Що за могутня сила! І де – є її джерело!

Думаю над тим на позір простим питанням і бачу, що не відповім. Ми певно того не брали. Бо наприклад були часи Зельмана. Ви чули про Зельмана! Так! То добре. Певно з причинка Єюпеленського![2] Бо я також відтам. Ну то, як вам відомо, були такі важкі часи, що ключ до церкви мав жид. Пан виарендовував жидові церкву, а жид брав потім оплату. Це було й давно – і не давно, от яких триста літ тому. Приходить Великдень, народ збирається коло церкви. Вже сонечко високо, вже час би пасочку посвятити – та церква замкнена. Зельман має ключі, а Зельмана нема! Не хоче відчинити, торгується. Він має час – він знає, що мужики дадуть більше, бо це є для них артикул першої потреби. Сторгували, чекають на Зельмана, дивляться на дорогу, і ось на шляху здіймається курява – їде! Їде, їде Зельман! І навіть Зельманова і ціла його жидівська фамілія!

Тьфу!.. Такого нинішний нервовий чоловік не стерпів би. Чекати на жида, аж мені відчинить церкву! Ні, ні – втікаю на сто чортів, на лоб, на шию! Нехай це буде прерія, пустиня, щонебудь. Якби не ця гагілка зі Зельманом, нинішний нервовий чоловік навіть не повірив би, щоб таке колись було можливе. Якто – аж так!

Так! І подивіться: ця дивна народня творча сила – перейшла над тим до денного порядку! Навіть Зельмана втягнула в своє нідро. Осяяла Зельмана чаром великої краси. Як сонце, що однаково освічує розкішну ниву й жидівський смітник.

Були ще гірші часи. От хоч би москалі, що як хтось сказав (не знаю, хто) старались «згляйхшальтувати»[3] нам душу. І що за вимріяні умовини! Відразу той сам – православний – обряд – навіть не треба «ревін-

---

[2] Мова йде про Євгена Юлія Пеленського (1908-1956), – літературознавця і бібліографа. Після війни проживав у Австралії.

[3] Зрівняти, уніфікувати (нім.)

дикувати»[4], ця сама кирилиця, – ніяких природних границь – ніодної школи, ні ґазети – гей! таж то є на чім пописуватися! А тимчасом... Ця сама творча сила збагатилася тільки безліччю глумливих приказок на к а ц а п с ь к у тему.

«А сонце вище підплило –
І хмари ці позолотило...»

Невмірущий ґеній, що не «переймається» нічим, а тільки все навіть найгірше реєструє в пісні, або сміється. Чим більший тиск – тим тільки кращі виходять пісні.

– –

Гей, почаївськая Божа Матір
Стріли відвертає...

---

[4] Натяк на т.зв. ревіндикаційну акцію (повернення втраченого майна), яку польська влада застосовувала щодо православних церков на Холмщині і Волині, нібито втрачених поляками. В ході її реалізації у 30-их рр. при застосуванні військово-поліційних сил знищено чимало церков.

Впертий «ґреко-католік»

Дуже цікаве враження робить на мені відомий «Поляк Ґреко-католік»[1], враження, можна сказати, метафізичне. Щось, що є – і чого нема. Ще в житті я не бачив живого поляка – ґрекокатоліка. Очевидно, це – як думаю, для того, що я його не шукав.

Переглядаю я ті шпальти «Поляка Ґреко-католіка» – і нічого. Покищо – ніби нічого. Є там стаття проти «Маслосоюзу» – отже все гаразд. Орган є друкований по польськи, до того кресовий – отже дивно було би, якби того не було. Є заява солідарности з послом Войцєховським[2] – так і повинно бути. Є радість з нагоди волинських ревіндикацій – ну, та певно. Є передрук з «Варшавського Дзєнніка Народового» про латинську літурґію – звичайна річ для польського органу. Є похвала для тих, що переходять на римо-католицький обряд – очевидно, все в поряд... але нагло пригадую собі щось, стукаю себе по чолі і гукаю: – Чому властиво «Поляк Ґреко-католік» не змінить обжондку![3]

Дивна річ, яка ніяк не міститься в моїй греко-католицькій голові. Адже ж навіть не то поляки, але русини! – правдиві русини переходять на римо-католицький обряд, а той ні. А той такий впертий! Так твердо тримається греко-католицького обряду! Відомо – через те й тратить, бо напр. не може, яко «ґреко-католік» чи то поля прикупити, чи навіть дістати посаду дорожника в ярославськім повіті. Тай що він за приклад дає – що було би, якби так всі твердо трималися свого обряду!

Або, возьмім, того Яся, поляка ґреко-католіка, про якого читаю в «Ґреко-католіку». Живе собі такий Ясьо, що конче хоче бути греко-ка-

---

[1] «Polak Grekokatolik» – польський місячник, що виходилв у 30-их рр. в Кракові.

[2] Мова йде, мабуть, про Броніслава Войцєховського (1894-1966), – юриста, публіциста газети «Дзєннік Львовскі», посла до Сойму.

[3] Обряду (поль.).

толицьким священиком (очевидно, то є тільки такі симболь, але то ніц нє шкодзі[4]). Але що ж... Символічний Ясьо не може здійснити своїх мрій – бо... не оплатиться для одного Яся будувати триповерхової семинарії. І сидить Ясьо і чекає... Юж кілька лят сєдзі і сєдзі... марни льос[5].

І ані раз думка йому не прийде – змінити обжондек! Вже відай і місцевий ґмінний поліцай, і дорожник, і секретар позмінювали обжондки та в цей спосіб збільшили стан посяданя[6] – і кажди зацни обиватель цєши сєн з теґо[7] – а Ясьо ані руш. Цо то єст – я сєн питам![8]

Думаю, що «Поляк Ґреко-католік» мені відповість. Між нами взагалі живий контакт. Може тому, що я беру «Ґреко-католіка» на серіо.

---

[4] ... такий символ, але це не заважає (поль.).

[5] Вже кілька років сидить і сидить... марна його доля (поль.).

[6] Стан посяданя (обсяг власності), публіцистичний вислів, яким залюбки користувалися польські політики і публіцисти у міжвоєнній Польщі. Йшлося про збільшення числа польської нації, коштом національних меншин, зокрема українців.

[7] І кожний чесний громадянин радіє з цього (поль.).

[8] Що це таке - я питаюсь! (поль.).

Ще про «Сян»

В наші сумні часи, коли – як повідомляє з обуренням І.К.Ц.[1] – большевики розбирають православну церкву над самою границею, а зі сорому (бо то на очах людей з цього боку) починають розбирати ззаду – отже в такі часи тішимося бодай тим, що Сян[2] виграв і ввійшов до Ліги.

Це була справді несамовита історія з тим Сяном. Маю на думці не тільки відому «круціяту» всякої такої преси перед мечом[3], але ще й що інше. Подумайте – приїзджаю я тому тиждень, до свойого рідного села, до такого глухого собі закутка, де взагалі навіть дітько не каже добраніч – а тут мені перший стрічний хлопчисько тиче питання:

– Не знаєте, як Сян?

Агій!

Так мені це заімпонувало, що я – так би сказати вроджений неспортовець, – аж захлиснувся від дивного почування. Що це є? Такий малий хлопчина, що може ще пасе корови на пасовиську, цікавиться Сяном! А відомо, що й Гітлєр не менше цікавиться спортом – кожного спортовця знає особисто. Коли ж так – то цей спорт – то це далеко не є сам спорт, це є щось зовсім інше й може – поважніше від самого копання. І так то під впливом того хлопчини й під впливом канцлєра Німеччини я основно й моментально змінив своє відношення до спорту – і «історичний» голь Турка[4] втішив мене неменше, як д-ра Куника.

---

[1] Мова йде про краківський щоденник шовіністичного напряму «Ілюстровани Кур'єр Цодзєнни».

[2] Мова йде про Український Спортовий Клюб «Сян» заснований у Перемишлі 1929 р., проіснував до 1944. У 1938 р. футбольна команда «Сяну» увійшла до Львівської Окружної Ліги, в якій крім українських команд, змагалися також польські та єврейські. Клуб мав власний футбольний майдан на підперемиському Вовчі.

[3] Матчем (поль.).

[4] М. Турко, – нападаючий перемиської команди, у переможних змаганнях за вхід до ліги із польським клубом ТСЛ зі Львова, забив 4 голі.

Не знаю всяких технічних слів, так, як це знають, всякі спортові «виги», що на тим зуби зїли, – представляю собі ціле те копання ґумової пилки[5], наповненої повітрям, більше літературно – але думаю, що в гієрархії всяких вартостей – цей коп Турка стоїть досить високо. Подумати, що один такий мах Туркової ноги втішив кілька мільйонів українців! Яка книжка цього доказала? А коли воно так – коли, значить, світ до такого зійшов – то в такому разі, нема ради, копайте хлопці! От ми інші сараки – думаємо – мучимося – в поті чола плодимо такі, чи інакші книжки – взагалі стараємося, як можемо, для нації – а ви маєте нагоду зробити те саме скорше, певніше і з більшим ефектом! І може навіть більше вас за це любить. От, напр., як цілували Турка після ґоля! А чи хто цілував такого Бабія, Голубця, чи хочби Галину Журбу? Сумніваюся.

Уявляю собі – як прикро мусіло бути тим жидівсько-польським Експресам, Вєкам і Іцкам![6] Управа Сяну, як видно, дуже делікатна, щоб хоч трохи винагородити їм ту моральну прикрість – завела своїх змагунів на обід до Брістолю... Нехай ніби – жидо-поляки хоч так потішаться. А українська «Ґастрономія», вистарчить, як потішиться самою сатисфакцією...

---

[5] М'яч. (поль.).

[6] Назви польських газет; Іцек – Ілюстровани Кур'єр Цодзєнни.

Добра думка

До «І.К.Ц.» (– все той І.К.Ц. – мушу йому дати провізію за теми) – ото ж до «І.К.Ц.» прийшла зі Львова алярмуюча вістка: львівська Дирекція Пошт і Телєґрафів, приступаючи до розбудови телєґрафічної сіти, заанґажувала до нагляду над польськими робітниками – у к р а ї н с ь к и х техніків-монтерів! «І то нє билє якіх!»[1] З цеї причини населення міста Львова в найвищій мірі затривожене, а ікацовий кореспондент питається зі слушним обуренням: Длячего власьнє українъци?[2]

Признаюся, що сам я не знаю. Нє вєм. На основі того, що згаданий кореспондент пише далі, а саме, що «українці отримують високі позички на розбудову різних "ґмахів"[3], а полякам трудно дістати кредити» – А щодо пояснень – га, тут можна снувати тільки здогади.

Може Дирекція Пошт і Телєґрафів хотіла врешті хоч раз мати солідну роботу?

А може їм ішло про т е м п о? Попросту подивилася Дирекція Пошт і Телєґрафів на інші магістратські[4] роботи – дорогові, каналізаційні і т.д. – і м а л а т о г о д о с и т ь. Ось мою вуличку будують уже три роки – будують і будують – і ще не скінчили. А чому? Тому, що с в о ї працюють і с в о ї наглядають, так би сказати – Комітет порозумєвавчи[5]. А якби так помішати – дати інших наглядачів, а інших робітників – тоді темпо було би інакше. Тоді наглядачі дали би робітникам такої школи, що робота була би, як з циркуля, а темпо американське.

Ця друга ґіпотеза мені видається дуже міродатна[6], а ідея просто ревеляційна.

---

[1] «І то не будь-яких!» (поль.).
[2] Чому саме українці? (поль.).
[3] «Споруд» (поль.).
[4] Управа міста (поль.).
[5] Комітет порозуміння (поль.).
[6] Справжня (поль.).

Це був би перший випадок використання місцевої конюнктури в позитивнім сенсі. Досі ми думали, що всякий антаґонізм є руйнуючий, деструктивний, а тимчасом – чому не запрягнути його – так, як усякі сили природи – до будови чогось конкретного?

На волоску...

Очевидно – війна. Війна висить на волоску – такий титул я підібрав собі врешті на означення того стану, в якім находиться тепер Европа. Я переглянув десятки інших окреслень, таких, як: «Чорні хмари над Европою», «За 5 мінут дванадцята», «Европа набиває гармати», «Запалений льонт у серці Европи», «Вулькан димиться», «Пожежа на динамітовім полі», «Евпропа напередодні катастрофи», «Запалений льонт зближається до динаміту», «Найближча година вирішить...», «Армії з крісом при нозі чекають останнього приказу», «Бє дванадцята: б-а-м!.. б...»... І т.д. І т.д. Я перебіг думкою всі такі наголовки і ствердив, що всі вони вже були – не за Бен Акіби, тільки у звязку зі студентською справою, не дальше, як тому два тижні. Ну то що ж видумати тепер, коли в останніх двох днях справа посунулася так жахливо наперед? Усі вичислені алярми слід би піднести на кілька ступнів вище. Війна вже ступила ногою через поріг; за секунду дванадцята. Вже льонт притикає до динаміту. Европа вже тримає за «цинґель»[1]. Ні, ні – те все також вже було, тому – тиждень... А нічого алярмістичного вже не вигадаю. Лишаюся при старім, випробуванім ще за тирана Сиракуз окресленню «на волоску» і поношу всі консеквенції своєї тупоумности. Можу хіба змінити «на павутинню»: війна висить на павутинню. Це є останок моїх зусиль. Більше вже нічого не видумаю.

Але не в тім річ.

Не те я хочу сказати.

Хочу звернути увагу на зовсім що іншого.

Хочу сказати, що на цім павутинню війна висить вже 48 годин!

І не вривається! Цей волосок, чи це павутиння, на якім війна висить – виявляється сильніше від найгрубшої корабельної линви.

---

[1] Курок (нім.).

І той запалений льонт, що вже догорів до динаміту, не запалює його, лише шкварчить як свічка з лою.

Годинник, що вже зачав вибивати дванадцяту: бам! бам! – так дивно затримується, ніби годі йому вибити останній удар.

Війна, що вже переступила одною ногою поріг – не може підняти другої.

Европа вже взяла за «цинґель» Раз! – Два! – і... Нема «три». Цинґель затявся...

На полі, посипанім густою верствою динаміту, гуляє пожежа – а вибуху нема! Динаміт горить собі, як стернисько.

Цього останнього, абсолютного, кінцевого, дефінітивного, безглядного, метафізичного елємента – того абсолютного зера – нема!

Вже наступило «вакуум», якого «горрет натура»[2], вже щось посереднього між «є» і «не є» – а війни нема!

Виглядає, якби війна, европейська приписова війна, сталася онтольогічною неможливістю.

– –

От і будуй на війні!

[2] «Жахлива натура» (лат.).

Буря

Ну, нарешті та ціла історія так гейби кінчиться. Післяплатник, що аж тремтів, щоб йому в найгарячіший час не затримати газети – тепер вже свище, що там!.. Німці займають потрохи Судети – I., II., III., і т.д., – поляки Заользя[1], Чемберлен[2] вже не літає літаком – взагалі буря переходить і можна собі назад повинности на стрих брати, що нам нагнали такого страху.

Алеж то звіявся гураган! У-ух, мало дерев не виривало з корінням. Якийсь час здавалося, що завалиться цілий світ – так тріщало. Але завалився тільки один будинок, який, щоправда, мав дуже гарну надбудівку, мав прекрасні сальони, тільки був побудований на глиняній підмурівці.

Але лишім метафори, коли справа суто політична, як сказав Літвінов[3], аргументуючи причини, чому СССР не може дати помочі загроженій союзничці (Румунія не перепустила...). Щоправда – бодай тільки веселости ми мали в тих драматичних хвилинах, коли світ висів на волоску. В кожнім разі Літвінов повинен дістати тепер орден Леніна, бо СССР найбільше в тій цілій історії виграв, більше, як – Гітлєр. Попросту виграв – бо не зачав...

Тай взагалі реасумуючи наслідки, слід ствердити, що таки Европа в загальному більше скористала. Гітлєр виграв Судети, Польща Заользя, мадяри теж щось там, Чемберлен мир, Далядіє[4] порозуміння з Німеч-

---

[1] Мова йде про анексію Німеччиною у 1938 р. чеських Судетів, і Польщею чеського Тешіна і т.зв. Заользя.

[2] Артур Чемберлен (1869-1940), - прем'єр-міністр Великобританії (1937-1940), один з ініціаторів Мюнхенської угоди з Гітлєром.

[3] Максім Літвінов (1876-1951), - міністр закордонних справ СССР у 1930-1939 рр.

[4] Едуард Далядіє (1884-1970), - прем'єр-міністр Франції (до 1940 р.), підписав Мюнхенську угоду.

чиню, Мусоліні великий міжнародний авторитет. Всі виграли, навіть ми.

[...][5]

[5] Закінчення фейлетону, більше третини тексту, зняте цензурою.

Весела осінь

Гей, як тішуся! Радість розпирає мені груди, з горла добуває всякі неартикуловані звуки і що хвилини потирає моїми долонями. Ви може спитаєте: – Чого так тішишся, Федю? – Га, всім! Тішуся, що життя таке красне, що така люба погода загостила до нас і що взагалі світ поступає вперед – всяка література і техніка... Наприклад, радіо... Який це чудесний винахід! Покрутиш гузичком – і чуєш, наприклад Відень!.. Аж тобі дивно: ти тут, – а тимчасом ти спровадив собі, пане добродію, музику зі самого Відня і шлюс!.. І слухаєш собі музики, яка пливе до тебе понад кілька границь, десь високо етером – якраз до твоєї скринки!.. Взагалі той наш світ – він страшно поступає вперед і повстає щораз більше винаходів. Возьмім, для прикладу, такий винахід, епохальний у своїм роді, як нпр. винахід небіжчика Ґутенберґа. Що то за клопіт був перед тим! Книжку мусіли писати рукою, мозолитися, малювати – а тепер шас-прас! – і є ґазета! А в ґазеті всякі вістки, пане добродію, всякі комунікати, резолюції і т.д. і т.д. – і то на першій стороні і таким товстим друком, що навіть не потребуєш рожевих окулярів...

Так. Ага!.. Я мало не забув про що то я хотів писати. А хотів я писати – ні менше – ні більше, тільки про ті булки, що їх еспанські національні літаки скинули над Мадридом. Капітальне! Я так всміявся, як ніколи. Замість бомб – булки! Ха, ха, ха! Якби так у нас – то – здається – нас не можна було б взяти на булки.

Так. Взагалі – є дуже цікаві новітні методи ведення війни, правда? Як не помагають бомби – то поможуть канапки... Взагалі життя є цікаве, а чим дальше вперед – тим цікавіше. І тому так хочеться жити і співчуваю кожному, хто саме тепер вмирає... Або кому грозить щось такого... наприклад славний маршал Бліхер і кількадесять нових генералів[1].

---

[1] Мова йде про Василія Бліхера (1889-1938), – маршала Совєтського Союзу. За зраду СССР розстріляний разом з групою совєтських генералів.

На тім кінчу. В своїм нотесі маю ще записану тему про «посередніх типів» – але то вже з неділі...

Епоха радія

В останніх тижнях можна ствердити кольосальний розвиток радіофонії. Перший-ліпший десятилітний мікрус[1] бере кусень патика, навиває дріт, прикручує шрубку і – л о в и т ь Прагу! Або Відень. То розумію! Це є винахід! Це не є якась там жарівка[2], до якої треба елєктрики, або мотор Дізля, до якого треба корабля.

Очевидно, що радіо не було б винаходом досконалим, якби не мало комунікатів ПАТ-а[3] або спеціяльних репортажів з Ужгороду[4]. Щойно ці комунікати й репортажі надають радіо чар і оправдують страту одного злотого на місяць. Залежить воно ще від того, чи спікер або спікерка мають гарний, мельодійний голос. Наприклад – я все щиро зворушуюсь, коли слухаю голосу якоїсь панюсі, яка так експресійно – милозвучно інтонує:

«Ситуація на Русі Подкарпацкєй єст нє до утшиманя...»[5].

Це мене переконує. Не звучить воно вже так переконуюче, коли говорить спікер: «нє до утшиманя». Баритон не переконує так, як сопран. Але баритон спеціяльного кореспондента з Ужгороду є інакший. Наприклад – хто слухав передучора спеціяльної капустяної авдиції з Ужгороду – той мусів признати спеціяльному кореспондентові з Ужгороду виїмкові вокальні дані. Це не була авдиція – це була деклямація:

---

[1] Хлопчина (грець.).

[2] Лампочка (гал.).

[3] ПАТ – Польська Агенція Телеграфічна.

[4] На той час Ужгород був столицею автономної Підкарпатської Руси, що перебувала у складі Чехословаччини.

[5] Ситуацію на Підкарпатській Руси [Закарпатті – В.П.] неможливо зберегти (поль.).

«Патшен: з гури цьонґнє сє валка возуф, наладованих джевем... А до гури кілька вузкуф – наладованих – ка-пус-тон... Цо бендзє далей, кєди і тей капусти нє бендзє?»...[6]

Це була авдиція на тему: «Тобі треба хлеба – мині дерева – не можеме жить без себа».

За те вчера була авдиція на інший мотив: «Святе Нікалає, молися к Господу, яко да ізбавимся рабства Чєского. Помолимся за хлеб і за свободу Подкарпатской Руси – амінь»[7].

Тимчасом кореспондент оповів про свою авдієнцію «у міністра Фенцика»[8]. «Пан міністер запровадзіл мнє до настемпнеґо покою, випельньонеґо масон змасакрованих людзі. Ці бєдні людзє звруцілі сєн до мнє з просьбон: може пан цось зробі – жеби нас пшилончилі до Венґєр? Цуж я моґен зробіць?»[9] – питається реторично пан прелєґент.

Це правда. Що ж він може зробити? Бідні люди бачать – панок якийсь незгірший, бритий, з цвікером[10] – тай думають: може нас прилучить до Венґер – та ба! Цвікер цвікерові не рівний...

Вже ліпше помолитися ко Святому Миколаю.

Так, так. Фабриканти радієві мають добру конюнктуру. Іде собі то етером, ген попід небеса, не перешкоджають йому ніякі граничні стовпи, ані бетонові укріплення...

Так як ідеї...

---

[6] Дивлюся: з гори тягнеться валка возів, завантажених деревом... До гори кілька візків – завантажених – ка-пус-тою... Що буде далі, коли й цієї капусти не стане?.. (поль.).

[7] Тут В. Гірний спародіював мову закарпатських русофілів.

[8] Степан Фенцик (1982-1945), – закарпатський політичний діяч русофільського напряму, священик. 1938 р. міністр автономного уряду Карпатської України, після розкриття його проугорських симпатій, втік на Угорщину. Виступав проти української влади на Закарпатті. У 1944 р. арештований совєтами і страчений.

[9] Пан міністр завів мене до наступної кімнати, заповненої масою побитих людей. Ці бідні люди звернулися до мене з проханням: може ви щось зробите щоб нас приєднали до Угорщини? Що ж я можу зробити? (поль.).

[10] Бінокль (нім.).

Перед шлюбом

Якось сиджу я собі в парку та ловлю гави. Біля мене примістилася на лавці пара – він, так під сороківку, вона під тридцятку. Балакають собі. Я підслухую.

Дуже приємно є підслухувати своїх ближніх.

Вона робить до свойого товариша очко й питається:

– Чому, пане Іванку, не женитеся?

Він, як пізнати, трохи тяжкокаліброві, відповідає:

– Та... Знаєте... Жінку треба вбирати, вічно ті мешти[1], ті сукні, капелюхи... А, знаєте, моя пенсія...

Вона поважно:

– Правда, є різні жінки... Але, як жінка є розумна і господарна – вона переробить, перелицює – є і гарне, і модне, і нічого не коштує... Я до суконки додала фішбанку, поширила долом – і якби ви подивилися, – як нова! І гарна, і модна...

Він: – Ну, так – але... мій товариш має двістапятьдесять місячно. А при кінці місяця їм не стає на обід...

Вона: – Ах, є такі жінки!.. Але як жінка є економічна і господарна – вона з нічого зробить обід... Одну бульбу, одну моркву, одну фасольку – два саджені яєчка – і як то ще гарно подати, і їй приємно, і чоловікові приємно...

Він: – Ну, так – так... Але, як той мій товариш десь схоче вийти, бодай на пів години, зараз крик, сварки...

Вона: – Ах, такі жінки, як пекла би на вогни! Та ж чоловік мусить десь вийти... Прецінь має якесь засідання, десь до товаришів, до каварні...

---

[1] Взуття (гал.).

Він: – Власне. А жінка того мого товариша має готову відповідь: «Бо ти мене лишаєш, а сам йдеш?».

Вона: – Ах, є такі жінки. Але, як жінка господарна, вона за той час поцерує, випере, щось вишиє, – макатку, рушник – взагалі...

Він: – Ну, так... Той товариш, що я про нього говорю, каже раз до мене: «Чоловіче, мушу тепер ходити на всі балі, жінка не дає спокою»...

Вона: – Така жінка є найгірша! Як є порядна жінка, то її проси, а вона не піде!.. Вона волить спокій, хату, вона за той час щось поцерує...

Він: – І гроші? – І вічно каже, хоче грошей...

Вона: – На що жінці грошей? Вистарчить тих кілька ґрошів на обід, а решта – аджеж чоловік є від грошей...

Він: – Так... А найгірше, так той товариш каже, що все говорить! Я, каже, щось читаю, – газету, книжку, жичу собі подрімати – а вона цілий час цокотить і цокотить...

Вона: – Не зношу таких жінок! Жінка повинна тримати язик за зубами, мовчати може, за той час щось собі вишивати, церувати...

Він: – Тай помешкання треба більше...

Вона: – А на що? Вистарчить один покій і кухня...

– –

Тут я не міг вже витримати і кажу:

– А стайня?

Вони видивилися а мене, а вона по хвилині спитала:

– Яка стайня?

– А для того осла, кажу, щоби тому всьому повірив... – але я не докінчив своєї думки, бо та мила особа подивилася на мене як на вовка – і я втік.

Тамтой лишився...

Віршоманія

Часом трапляються дуже оригінальні типи. Стрічаю вчора одного й кажу:

Зачалася паскудна слота...

А він підхоплює й докінчує:

«... Дощі, слота
І болота.
Ніде фіялків ані рож
Знайти не мож»...

Я подивився на нього, як на дивака і кажу дальше:

– Тай взагалі поганий час: ледви чоловік устав з ліжка – тай розбирайся назад, бо вже в четвертій годині ніч...

Він:

«Ти на ніч не дивись.
Якаб ніч взагалі
Не була на землі...
Прийде ранок колись...».

Я не бентежуся і продовжую:

– Так що вже волю зиму, коли під ногами скрипить мороз і сипле сніг...

Він:

«Сипле, сипле, сипле сніг
З неба сірої безодні,
Міріядами летять
Ті метелики холодні...».

«Агов, думаю собі, я тобі заїду з іншої бочки» – і кажу:

– Читав я, що почався ювилейний зїзд в Перемишлі...[1]

Він:

---

[1] Мова йде про святкування 50-ліття української гімназії у Перемишлі.

«В Перемишлі, де Сян пливе зелений
Стояв на мості я в важкій задумі...»[2].

«Овва, думаю, то ти такий моцний? Ану тепер...» і переходжу на іншу тему:

– Справу жидівських еміґрантів з Німеччини, як зачувати, передадуть трибуналові в Газі...

Він:

«В трибуналі засідали
Старі цапи і осли...».

Тепер то я вже скапітулював і кажу до приятеля:

– Ти думаєш, що я так не потрафлю? Ану зачинай ти, побачиш!...

Він каже:

– Ти чув? Помер наш професор Бандурський...

Я:

«Тихо замкнув старий повіки...».

Він глянув на мене, але продовжує:

– Завтра мушу їхати до Бережан...

Я:

«Як з Бережан до кадри
Січовики манджали,
То краялось серденько
Із горя і печалі...».

– Агій! То ти, бачу, птиця... Ану дальше: Як Мусоліні появився на бальконі венецької палати – орхестра відограла фашистівський гимн...

Я гукнув на весь голос:

«Джовінецца, джовінецца,
Прімавера ді беллецца...».

Він засміявся і каже на кінець:

– Як тепер втнеш – то будеш мати перше місце. Ану – скажи щось про пресовий декрет..?

Я в першій хвилині замовк, але зараз докінчив:

– Від 20 злотих до 3-ох тисяч гривни[3], а крім того ідеш геть!..

Я виграв!

---

[2] Перші рядки вірша Івана Франка.

[3] Штраф (поль.).

Анґлієць у Львові

Як повідомляє преса – до Хусту приїжджає тепер дуже багато закордонних журналістів. Очевидно, що найперше актуальна є справа перекладачів, бо не кожний навіть державний муж мусить знати всі світові мови. Ця справа не є для мене чужа – тому чотири роки назад я сам був перекладачем. Приїхав до Львова якийсь анґлієць – отже треба було на гвалт – перекладача. На біду Корнила з ґрамофоном не можна було ніде знайти, а він має знамениту плиту на всі можливі питання. Знайшли мене – а тому, що я недавно хвалився, що знаю перфект по анґлійськи, не було ради. Я пішов. Почалася розмова.

Мене посадили між анґлійця й одного нашого директора, який давав інтервю. Я мав перекладати одного й другого. Це вийшло – як я собі тепер пригадую – менше більше так:

Анґлієць: Я хотівби пізнати правдивий стан української меншини. Мені йде про вістки з першої руки, бо коли я питався одного державного урядовця – він викрутився, як то кажуть, сіном...

З того всього я зрозумів одно слово: сіно – і кажу:

– Цей пан питає, чи в нас є багато сіна, бо він переводить відповідну статистику.

Директор подивився на мене й анґлійця трохи зі здивуванням, бо він думав, що анґлієць запитає передусім про шкільництво, – але не було ради, відкашельнув і промовив:

– З тої ділянки не маю під рукою точних даних, але з уваги на великий голод землі – наше селянство лишає якнайменше площі під луки і сіножати. Хоч, щоправда, відповідно інтенсифікуючи управу пашних рослин – в нас могла в останніх роках розвинутися молочарська промисловість і продукція масла має незлі осяги.

«Осяги» – «пашні рослини» – «луки і сіножати» – де-де! Я зорієнтувався вмить, що того всього не втну – але на щастя я знав, як по анґлійськи «масло» – і, звертаючись до анґлійця, кажу:

– Пан директор дуже тішиться з розмови і питається, як вам смакувало наше масло?

Тепер анґлієць дещо здивувався, але тому, що був джентельмен не дав по собі пізнати і сказав:

– О, знаменито! Моїм приятелям в Льондоні я буду щиро поручати ваші вироби.

Я зрозумів слово: Льондон і кажу, звертаючись до пана директора:

– Пан добродій питається, чи ви вже були колись у Льондоні?

Пан директор оживився.

– О, ще не було нагоди, але прошу йому сказати, що при найближчій нагоді відвідаю столицю Великої Британії й осідок короля.

Бачу, що знову не дам ради – але на щастя знаю слово «король» і кажу:

– Пан директор дякує вам за візиту і кличе: Боже спаси короля! (Ґод сейв ді кінґ!).

З пошани до свойого короля анґлієць повстав з місця а за ним піднявся й директор. Думав, що анґлієць вже виходить. Я скористав з нагоди – і кажу:

– Ґуд бай!

– Ґуд бай! – сказав анґлієць і за ним і пан директор повторив «ґуд бай» – і на тім візита скінчилася.

А Корнило прийшов з ґрамофоном вже по всім.

Назагал – у нас справа чужомовних перекладачів стоїть добре.

Святочні приємності

Дуже люблю Різдвяні Свята. Раз, що взагалі – традиція і так далі, – а друге – є кілька вільних днів, в яких можна відпочити, забавитися, відновити душу й тіло і набрати енергії до дальших трудів.

Вже передсвяточний час справляє мені велику приємність. Приходжу собі до хати, повний веселого настрою, а в хаті якраз роблять порядки. Всі хідники зібрані на одну купу, матераци також. Жінка вже здалека тиче мені в руки тріпачку й каже перетріпати хідники. Але скоро, каже, бо ще треба вичистити долівку. Я, очевидно, з великою втіхою беру до рук тріпачку, тріпаю, аж курява йде й покриває мене сірою верствою.

З того роблюся ще веселіший і, витріпавши хідники, збираюся до долівки. Долівку пастувати дуже приємно: вистарчить взяти в руки брудну шмату, клякнути на простерту газету й посуватися від одного кута до другого. Підлога насмарована і я беруся за щітки. Повний бадьорого розмаху щіткую, аж долівка світиться – і готова на приняття гостей, які – бодай їх дідько взяв! – прийдуть підчас свят.

Дуже потішно виглядає, як такому гостеві сплине з чобіт трохи снігу на долівку. Розливаються з того менші й більші калюжі. Гість і сам не знає, що думати про них.

Але на долівці моя приємність, очевидно, не кінчиться, бо треба йти на стрих і здіймати білля. При тому треба також роздмухати залізко. Це правдива втіха, тим-більше, що від рана чоловік нічого не їв і кишки грають марша. Притім дуже потішно, як чоловік хотів би лягти собі, а нема на чому, бо матераци розкинені, а подушки без пішивок і з них розходиться по хаті легенький дух.

На другий день я встаю вже досвіта, бо того дня є остаточні приготування до радісного дня. Вже в шостій годині рано бадьоро скачу на рівні ноги й розпалюю вогонь у кухні. В печі не хоче ніяк розпалитися, в кухні повно диму. Але я проганяю його, відчинивши широко вікна й

двері, та віддихаючи здоровим морозним повітрям. Те все велика приємність. Вона зростає в міру того, як тісто рушається і треба втирати мак на кутю й маківник. Притім бігаю шість або сім разів до склепу, бо кожний раз щось забуду. Внаслідок цілковитого помішання й частинного зідіотіння ума. З того всього маю непересічний гумор. Родяться знамениті помисли, як напр. запросити на свята кількох моїх приятелів з жінками, яких я випадково стрінув на вулиці. А найсмішніше то факт, що мені далеко не вистарчає грошей і я згори тішуся, як то буде, коли не буде чим приняти гостей.

Відновлюючи отак душу й тіло, переживаю другий день, вільний від праці. І, повний святочного настрою та правдивої пошани до традиції, зустрічаю радісний празник. Очевидно, що в таке свято не годиться вилігуватися. Тому я скоро світ зриваюся з ліжка і, вдягнувшися в чорний одяг, іду до церкви на різдвяне Богослуження. Прийшовши до хати, не випадає роздягатися по буденному, бо 1° в хаті є все святочно застелене, а 2° можуть прийти гості. Не личить якось затримувати гостей на коридорі, бо «господар одягається». Ні, треба витримати в чорному, що дає мені велику естетичну насолоду, а передріматися й так можна.

Але найприємніше, як нарешті прийдуть довго очікувані гості. Приходить один професор з жінкою. Він дуже любить розмовляти про політику. Жінки – мають там свої справи – господарські, туалєтові й інші – а я тимчасом бавлю професора розмовою на політичні теми, покурюючи без перестанку тютюн, аж у хаті стає синьо. Розмова торкається актуальних справ і я переповідаю ті всі політичні вістки, поголоски й комунікати, що в редакції мені вже боком вилазили. Але пан професор добре не знає їх, бо в останньому часі немав часу читати щодня пресу. Очевидно, що переповідати те все належить до великої приємности, тим більшої – чим довше це триває. Потім є вечеря, а по вечері гості затримуються ще годинку-дві і так – коло одинацятої – виходять, одягнені в футра. Випроваджую їх аж до брами, сердечно дякую їм за ласкаві відвідини й мило переведені хвилини. Очевидно, вони не скорше відійдуть, аж дістануть запевнення, що завтра ми прийдемо до них. Прийшовши – я провітрюю хату і кажу при тім: – Які це милі люди – дуже гарно перейшов перший день свят...

На другий день – ідемо до них, бо боїмося, щоби не загнівалися. Там знову – продовж 5-6 годин переповідаємо собі все те, що ми перемололи вчера. Кожний мусить признати, що це є приємність зовсім виїмкова. Тим разом ми виходимо від них в одинацятій годині – після чого жінка їде трамваєм до хати, а я йду пішки, щоби трохи провітрити легені від кількагодинного курення.

Так минає другий день свят, підчас яких чоловік знаменито відпочив, забавився, відновив душу й тіло й набрав енергії до дальшої праці. Спомин тих днів, окутаний серпанком ніжної мрійливости – буде спочивати в моїй душі цілий рік, аж доки не впадуть знова сніги, прийде новий рік, зачнеться передсвяточний рух – і радісний празник Різдва.

– –

Почуваю приплив святочної радости. За три дні Різдво – вже нині в хаті порядкують. Біжу до хати – ах! – там чекають на мене – я знаю це – хідники до тріпання... В душі радість і веселіє – бажаю всім такого настрою – Христос Раждається!..

Куферок

Нікому не є так сумно кінчати свята, як ученикам. Вони бідні мусять назад вертатися до шкіл, а кожньому так сумно, що гей...

Кожний везе в куферку[1] повно різдвяних пампухів, пляцків і балабухів – і вони будуть осолоджувати йому посвяточний смуток. Колись я також таке віз... Як задзвонили рано на снідання, то кожний бурсак відмикав куферок, краяв порядну кромку маківника, сирника, медівника і пампухів, замикав куферок на колодку і йшов з тим до їдальні. Чим хто більше приносив, тим з більшою заздрістю дивилися на нього інші і вважали його за аристократа. Найбільше приносив Сенечко, що мав ліжко зараз біля печі й одинокий з нас мав ліжко застелене капою, а не коцом. Він привозив зі свят цілі гори святочних печив і мав їх аж до півроку. Гаврилечко, мій сусід з правого боку, привозив все тільки одну струцлю і один хліб. На снідання краяв кусень одного і кусень другого, але наперід споживав хліб, а струцлю лишав на смак. Буц не привозив нічого з хати – його батько був якийсь страшно бідний чоловік і Буц одинокий споживав бурсацький хліб, хоч це було по святах... Через те всі – навіть служба – дивилися на нього з погордою. Так за тиждень – кожному вичерпувалися запаси – і один скорше, другий пізніше, переходили на бурсацький харчунок. Навіть Сенечкові все позасихало і одного дня він мусів винести на коритар два довгі маківники і один сирник, що сплісніли, бо він не міг всього сам впорати. Щоправда – то ті маківники десь вечером щезли, кажуть, що то Буц їх спрятав і в ночі, як ніхто не чув, він витягав з куферка по кусникові і хрупав. Але ніхто не міг йому того доказати, бо куферок тримав все замкнений на велику колодку.

Щоби Буца не кривдити, то мушу додати, що ми повідомили про це професора і він зробив у Буцовім куферку ревізію. Але що ж виявило-

[1] Скриня (гал.).

ся? Виявилось, що Буц хрупав свої власні сухарі, які привіз собі з хати. Зі злости Буц – в ночі, як ніхто не бачив – налляв нафти до Сенечкового куферка, а той вилляв йому чорнило на подушку. В цей спосіб було в бурсі багато сміху, а сміх, це здоровля.

В таких то здорових умовинах повиростали ми на добрих і солідних членів нації, хоч належимо до різних партій...

На селі

Мій приятель вернувся з екзотичної мандрівки. Був на селі. Питаюся:

– Що там тепер на селі цікавого?

– Болото! Це найважніший тепер сільський мотив. Болото в хаті, на подвірю, на дорозі, на полях і стежках. Село потопає в болоті. Головна сільська артерія це одна болотня, такий собі болотняний Канале Ґранде. Щоправда болото має відмінний характер – залежить в які пори року, в якім місці і яка почва. Інакше є болото весною, інакше в осені, інакше на торзі, а інакше на глинястім ґрунті. В осені болото є густе, глибоке, конятам по живіт, а возам по оси. Але вже на бічних стежках можна перейти, а зовсім вигідна є комунікація пільними стежками. Натомість на весну – про пільні стежки нема мови, бо як далеко оком сягнути тягнуться озера, озерця і калюжі. Осінні поклади розмокли до глибини одного метра, а в кожній борозді є потік.

Там, де в осені можна були від біди перейти навіть напів сухо, там на весну стоять води, які скривають під собою зрадливий ґрунт. Як це вчасною весною – то цей ґрунт ховзький, чистий лід, та часом обривається нагло і ти западаєшся нижче колін в мяке болото. Так, що вже ліпше шукати переходу ближче дороги, коло плотів, бо тримаючися обома руками плота є деяка можливість перелізти в найгірших місцях по плоті верхом. Тому не диво, що багато плотів є звалених до долу і люди ходять по них. Але я згадав іще про болото на торзі, а це є зовсім відмінний тип болота. Це болото є змішане з кінським обірником[1], і воно є назагал рідке, тому що...

Я перервав:

– Ну, досить про болото, але взагалі як там тепер на селі, що нового, цікавого..?

---

[1] Добриво (гал.).

– На селі? – Приятель надумався. – Та власне це болото, про яке я тобі розказував, не давало мені навіть рухатися якслід. Представ собі – до кооперативи тяжко було зайти, зараз, від порога болотня, і то болотня змішана з водою і снігом, а вийшовши на фіртку ти думаєш, як би то зробити хочби один крок. Дорога розлізлася в рови, рови повні води, за ровами калюжі, майже в малі озерця, а там дальше...

Бачу, що мій приятель не вміє про ніщо інше говорити – знову перериваю:

– Ну, так болото, я тобі вірю, але що поза тим? Люди сидять по хатах тай тільки?

– Але – та де? – оживився мій приятель. – Представ собі – першого дня, як я приїхав – а хоч це була десята в ночі – я застав повну хату людей. Один аж з другого кінця села, старший дядько...

– По що прийшов?

– Та знаєш, капітальне: прийшов запитатися – бо я приїхав зі Львова – ти не вгадавби – про що говорив – Бек[2] з Гітлєром!..

[2] Юзеф Бек (Beck) (1894-1944), – польський політик, міністр закордонних справ Польщі (1932-1939).

Настрої

Живемо в таких часах, в яких всі балакають, а ніхто нічого не знає. Все залежить від настрою. Напр., приходить до редакції наш постійний гість, мовчки садовиться в крісло й зітхає:

– Прхаля[1]...

– Ну?

– Зле йде, кажу вам. Зберіть поодиноко всі відірвані факти, повяжіть їх в один ланцюг, як огнива – і прийдете до того самого висновку.

– Які факти?

– Ідім по черзі. Чіяно[2] в Будапешті. Ви думаєте, що це нічого не говорить? Го-го, помиляєтеся, Потім Бек у Берхтесґадені. Чемберлен у Римі. Чакі[3] у Берліні – його там приймають з парадою... Рібентроп[4] у Варшаві. І на кінець – Прхаля... Це все зберіть в один причиновий звязок і ситуація ясна, як на долоні...

Ще він не скінчив, а до редакції з гамором входить наш інший постійних гість і ще від порога радісно гукає:

– Пр-р-р-халя!

– Ну?

– Все йде якнайліпше, кажу вам! Зберіть поодиноко всі відірвані факти, повяжіть їх в один ланцюг, як огнива – і прийдете до того самого висновку...

– Які факти?

– Ідім по черзі: Чіяно в Будапешті. Ви гадаєте, що це нічого не говорить?? Го-го, помиляєтесь. Потім Бек у Берхтесґадені. Чемберлен у

---

[1] Прхаля (Лев Прхала) (1892-1966), - генерал чехословацької армії, у 1939 р. призначений членом уряду Карпатської України, проти чого протестувало місцеве населення.

[2] Чіяно (Ciano) (1903-1944), – італійський політик, зять Муссоліні, міністр закордонних справ Італії (1936-1943).

[3] Чакі, – міністр закордонних справ Угорщини.

[4] Рібентроп (1893-1946), – міністр закордонних справ III Райху (1938-1945).

Римі (вважайте, як то все повязане!). Потім Чакі у Берліні, де його приймають з великою парадою. Рібентроп у Варшаві... – виміркуєте? А на кінець – Прхаля... Коли те все зібрати в один причиновий звязок – то ситуація буде ясна як на долоні...

– –

Вяжу я цей ланцюг сам – і в цей і в той бік – і добачую в ньому брак одного важного огнива... Менше настрою, а трохи ліпших нервів... О!

Слухаю промови

Ось виголосив Гітлєр свою велику промову. Його промову передавали крізь радіо.

Слух у радіофонії був великий. Хто тільки мав апарат, або мав змогу засісти при чужім апараті – слухав промови Гітлєра, без уваги на те, чи вміє по німецьки, чи не вміє.

Ось я сам не вмію – але це не перешкодило мені вже тому два тижні замовити собі місце при апараті.

Досі не опустив я ані одної промови Гітлєра, хоч – як кажу – по німецьки вмію дуже слабо. Майже нічого.

Але цього, очевидно, по собі не показую. Не випадає.

Навпаки – поступаю так, щоби виглядало, що я дуже добре розумію про що Гітлєр говорить.

Так було і цього разу.

Прийшов я точно і сів собі так, щоби всі бачили, що мені залежить на якнайдокладнішім вислуханні промови.

Слухаю.

Всі слухають.

Я слухаю особливо уважно. Я навіть простягнув голову в той бік і наставив праве вухо з таким виглядом, що всі кругом напевно подумали собі: ось Триндик все добре розуміє! Триндик щойно скористає зі слухання! Коби я так розумів, як Триндик...

Еге ж...

Очевидно, що підчас слухання я не сидів спокійно, як мумія. Навпаки, я живо реагував на зміст промови. Часом підніс я нагло чоло до гори – дивився ген понад голови вдаль – щоб виглядало, що ось то в цій хвилині Гітлєр говорить щось дуже важне – то знову рисував собі щось олівцем на папері серед спокійної контемпляції.

Деколи – в моменті, коли Гітлєр щось сказав голосніше – я обертався до сусіда і кивав головою значучо: ось, мовляв, ви чуєте?.. А тамтой відкинув мені – мовляв, ая, справді...

Часом – я слухав, слухав і нагло вигукував: – Ну, подумайте!.. Або: – Щось такого!.. – А присутні дивилися на мене з респектом і тільки один наївний шепнув мені на вухо: – Що, що таке? Бо я не зрозумів... – Я, очевидно, замахав рукою, мовляв – п-с-с-т, не перешкаджайте – і дальше пильно слухав.

І так було до кінця. В цей спосіб після славної промови моє оточення набрало до мене ще більшої пошани, як до знаменитого знавця німецької мови.

– –

Я уживаю таких способів. Дехто уживає інших...

Політична передбачливість

В останніх двох тижнях пресові референти від політики залюбки цитують уривки зі своїх власних політичних міркувань, які вони висказали «на сторінках» ще тому пів року чи рік. Вони їх цитують на доказ, що вони те все вже т о д і передвиділи і, як виявляється тепер, їхні міркування були зовсім слушні.

Один пише: «Нехай нам вільно буде повторити наш погляд на дальші напрямки німецької політики, який ми висловили ще підчас памятних жовтневих днів (в числі 103956, з д. 15. X. 1938). Ми тоді написали д о с л і в н о: «Опанувавши Судети – німецька експансія піде дальше на схід, хіба пішла б на захід». Як бачите ми не помилилися»... і т.д.

Вишукую згадане число – і справді є там таке. Значить, правду пише кореспондент. Читаю в іншім органі:

«Останні події в Середущій Европі доказують наявно те, що ми (знову «ми»! Чому не «я»?) написали в числі... з д... Ми тоді написали б у к в а л ь н о таке: «Світ не стоїть на місці. У світі змагаються ріжні сили і ми евентуально можемо бути свідками ще багатьох несподіванок». На жаль ми тоді були одинокі... і т.д.».

А ще один написав так: «події, що заскочили цілий світ вповні виправдали нашу тезу, яку ми поставили ще в грудні минулого року (ч...). Ми написали тоді дослівно таке: «Нема сумніву, що 1939-ий рік буде роком Мусолінія. Після здобутків одного партнера оси – прийшла черга на другого. Очевидно, що нині не можна бути пророком, але на це вказує розвиток подій». І як бачимо – ми тоді не помилилися: справді нині не можна бути пророком...». І т.д.

Взагалі нині кожний залюбки цитує себе самого на доказ своєї політичної передбачливости. Одже нехай і нам (значить – мені) вільно буде зацитувати уривок моєї статті, яка пішла до коша д. 15 січня 1939. Я тоді написав дослівно так:

«Цілий світ ломить собі тепер голову над тим, чи з весною Гітлєр піде на захід (кольонії!), чи на схід (совєти!). Тимчасом може бути таке, що Гітлєр не піде ані на схід, ані на захід, тільки в середину на Чехію»[1].

Редактор тільки похитав головою і сказав: «Федю, знай своє ремесло...» – Я так і зробив, а тепер прошу! Маєте – «Федю»! Маєте – «ремесло»!.. і як би я тепер виглядав, прошу я вас!

[1] 15 березня 1939 р. Німеччини окупувала Чехію, перетворивши її у протекторат Чехії та Моравії.

Один конкурс

Комітет для вшанування 950-их роковин хрещення України розписав конкурс на лібретто до ораторії. Премія – 50 злотих. Святослав Гординський каже, що «висота» премії є радше смішна. Що ображає поезію, як таку.

Я – не поділяю такого погляду. Пятьдесять злотих, це нині гріш, що по дорозі не ходить. При економічній калькуляції поет може з них жити цілий час писання ораторії. Як довго? Це залежить. Згідно з вимогами конкурсу, ораторія має складатися з кількох частин: має представити стан українського народу в добі передхристіянській; потім має представити величній момент хрещення в ріці, врешті величавий, всеобіймаючий і тріюмфальний гимн охрещення України. Отже не кажуть переповідати девятьсот пятьдесять літ історії України, тільки малий її уривок. Разом 8 сторін машинового письма – сторінку за 8.25 зл.

Прошу панства – 8.25 зл. по дорозі не ходить! Я обрахував, що як поет добре потисне – то за два місяці таку ораторію вліпить. Щоправда – мусить трохи попріти. Перші два тижні мусить присвятити на відповідну концентрацію думки. Мусить духом перенестися в ті давні часи, коли наші предки почитали Перуна. (А переноситися духом – це самі признаєте, дуже легка праця – не треба ані згинатися, ані бити молотком). Мусить у ті часи вжитися, відчути духа доби й схопити її найсутніші елєменти.

Після такої підготови поет може приступити до мук творення. Один тиждень вистане, щоби себе впровадити в відповідний транс. У тім першім періоді – знаю це з практики – поет що напише, то дере. Не складається. Раз зашироко, раз завузько. Раз запатетично, раз засухо. Поет вночі не спить, розкидається. Його мізок горить. Він дістає румянці – язик йому напух від курення.

А що все має свій кінець, отже й поет врешті присмирив свойго пегаза і поїхав. Так, що від цієї хвилини його праця повинна бути менше

платна, бо йому вже йде легче. Щойно при кінці – поетові грозить прикра хвилина розчарування, коли все, що він написав, йому видається до нічого. Але, коли зціпивши зуби серед глибокого душевного огірчення, поет зачне переписувати свій плід – то праці вже кінець. Поет може виглянути на світ. Може піти до фризієра. Прочитати ґазету. Довідатися, які держави в міжчасі зголосилися під протекторат.

Потім наступає відпруження, що триває два місяці. Разом чотири місяці за 50 злотих, або по 40 ґрошів денно. Сорок ґрошів по дорозі не ходить, прошу панства!..

Правда, що й тих 50 злотих непевні, бо це є конкурс. Може вплинути більше лібрет до ораторії...

Але я думаю, що нема страху при т а к и х умовинах...

Є надія, що «б і л ь ш е» не вплине...

Спеціялізація

Дивна річ, як часто практика розходиться з теорією.

Наприклад, двадцяте століття проголосили століттям с п е ц і я л і з а ц і ї. Минулися ті часи, коли коваль рвав рівночасно зуби і заступав клієнта перед судом. Або як славний Ганс Сакс, що був

«– шу –
махер унд поет дацу».

Тепер це мало скінчитися. Усюди спеціяліст! В суді окремий фахівець заступає вас у справах цивільних, окремий у розводових. Окремий спеціяліст вам псує шлунок, а окремий утробу. Швець, що робить верхи (т.зв. прикривач) дивиться згори на партача від підбиття. Але оба є спеціялісти.

Спеціялізація обняла ціле наше життя. Не треба її хіба тільки в політиці і в поезії. Там може бути всякий.

А тимчасом – – – але нащо мені бути голословним? Наведу кілька конкретних прикладів, що цілком заперечують усе вгорі сказане.

Кілька прикладів з життя моїх шкільних товаришів.

Перший І. К. (згадую їх під ініціялами, щоб їм не псувати карієру). Хлопець студіював шість літ стислу фільософію і осягнув магістрат. Тепер є книговодом у районовій молочарні. Що має спільного Кант – з маслом?

Другий М. Н. Він скінчив дуже спеціяльний фах – будову машин у Данцігу[1]. Тепер працює в асекураційнім товаристві.

Третій скінчив музикольогію. Щоправда, він не грав на ніякім інструменті, але вчив інших грати. Тепер грає на біржі, а крім того за-

[1] Німецька назва Гданська, де у міжвоєнному часі на місцевій політехніці вчилося багато українців.

ложив склеп[2] зі шкірою. Бетовен – і юхт... Хто придумав би таку комбінацію?

Ще один – вивчився теж на знаменитого спеціяліста від будови машин. Тепер заложив банк. А знову ж один, що скінчив торговельну академію, – є дяком. Ну?

Або врешті – А. Г. Студіював собі малярство, а тимчасом тепер політикує. А навіть став фірером. Взагалі всі мої товариші так-ось скінчили, попросту не знаю випадку, що хтось працює у своїм фаху. Що комусь придалися на щось його студії.

Хіба один-єдиний приклад. Це мій ровесник, що разом зі мною студіював на університеті п с и х о л ь о г і ю. Дивний фах, про який читачі може навіть не чули. Він учить про людську душу, про спостереження й почування, і взагалі про людські хиби та пристрасті.

Як скінчив, метнувся до впливових осіб, в м і в д о к о ж н о г о п і д і й т и, бо студіював ті справи – на психольогії – і дістав посаду.

Дістав посаду в скарбовім уряді...

---

[2] Крамниця (гал.).

У центрі еміґрації

Недавно був я в Кракові місті,
Де виходять «Краківські Вісті»[1].
Наперед зайшов до адміністрації,
Щоб засягнути інформації.
Там заплативши за ґазету,
Побіг до Центрального Комітету[2].
УЦК має гарний «ґмах» –
Я побачив, і з дива крикнув – «Ах!»
Загалом у Кракові вражінь велика сила
Ви усюди здивовані мило.
Треба тільки знати що́ і як,
Прим. поліціянт дає рукою знак –
На другий бік дуйте поки час.
Бо це коштує два злоті вас.
Ось уже перша година,
Йду на обід до Касина.
В касині повно панів і пань,
Обід два сорок – з чотирьох дань.
На перше їв смачну люру,
Тимчасом орхестра грала увертуру.
Потім заграла арію з «Ріголетто»,
А я замовив собі «паштетто».
Взагалі Малецький – муж оригінальний,

---

[1] «Краківські Вісті». Народній часопис для Ґенерал-Ґубернаторства, – газета, офіційний орган Українського Центрального Комітету, виходила у Кракові від січня 1940 до 1944 р., спочатку три рази у тиждень, а потім як щоденник.

[2] УЦК – Український Центральний Комітет, єдина громадська установа для українців у Генеральній Губернії, діяла з 1939 до 1945 р.

В імянини грає – гимн національний...
Тут я побачив і Дядинюка[3],
Що має якісь жалі до У.Ц.К.
А біля нього автора «В кайданах раси»[4]
Та інших мистецьких асів.
Всім тим майстрам пензля і слова
Вже путалась дещо мова:
Сиділи коло буфету,
Бо Дядинюк мав жаль до Комітету.
Вкупі поруч них знайома панна Дарка,
Що перше в селі вчила, тепер – секретарка.
– Хоч я є – каже – і фахова,
То не дурна їхати з Кракова.
На село нині їде хіба гак,
Чи не так?
Врешті нема де зробить і ондуляції...
Скажіть – не маю рації?
Зустрів я там також одного пана,
Що сидів тут ще від рана.
Кажу йому: на село хочу привезти вісті,
Бо люди цікаві, що говорять в місті?
На селі то ми не знаємо нічого,
Кажіть, що в політиці нового?
А він до мене: – історія стара –
Ви там знаєте одно, а ми тут два...
Орхестра саме грала «Марш Радецки» –
Як я виходив з Касина фон Малецки.
Побіг купувати ще на пасок мешти
І видав гроші до решти.
Вже темніло і Краків брався до роботи –

---

[3] Василь Дядинюк (1900-1944), – галицький художник і графік. Помер у Відні.

[4] Мова йде про Ростислава Єндика (1906-1974), – письменника, антрополога та публіциста Після війни жив на еміграції у Мюнхені, де й помер. Згадана книжка вийшла друком у Кракові 1940 р.

(Штон[5] там не 10 гр., але – злотий!) –
Коли я зближався до стації –
Щоб виїхати з центру еміґрації!..

[5] Штон, – значок, якого вживають у азартних іграх, те саме що жетон.

Як це було з бомбами?

Дуже люблю читати спомини з останньої війни[1], а тому, що хтось десь колись (не тямлю хто, де і коли) взивав до списування тих споминів, то – на основі моїх приблизних обрахунків – списує їх кожний другий українець у Ґенеральному Ґубернаторстві, так що тих споминів заповідається більша купа, в якій то купі (вибачте за довге речення) беруть участь так мужчини, як і жінки.

Я хотів би ще, щоб хтось описав докладно свої враження від бомб. Ц. зн. переживання автора, чи авторки в тому моменті, як на місто падали бомби.

Це було б дуже цікаво прочитати. В устнім переданні це виходить звичайно гарно. Це виходить подивугідно. Подивугідна була холоднокровність, з якою оповідач приймав зловіщий згук сирен, а вслід за тим важкий гуркіт – вур-р-р – ву-р-р – ву-р-р-р – німецьких бомбових машин над своєю головою. Він вибігав тоді на вулицю і глядів на «штукаси»[2]. Як штукаси робили штуки. Одна бомба впала зараз побіч нього.

– Неймовірне!

– Слово чести!

Можливо. Я сам затямив з тих часів багато відважних людей, які сиділи спокійно на другім поверсі одноповерхової камяниці, як над містом воркотіли тяжкі «бомбери» і що хвилини місто здрігалося в самих підставах від бомб. Сиділи і слухали собі, (Р-р-р-р-р-р-гримс!!! – д-р-р-р-н-нь!..), а дехто курив навіть папіроса (Р-р-р-р-г-р-имс!!! – д-р-р-р-и-н-н-нь!..), заложивши ногу за ногу (Р-р-р-р-р-р-римс!!! – д-р-иннн...), як у клюбі. Досі залишилося в мене відкритим питання, як слід гледіти на цю відвагу. Що це була відвага – нема сумніву. Вона

---

[1] Мова йде про німецько-польську війну у вересні 1939 р., автор проживав тоді у Львові.

[2] «Штукас», – назва німецького військового літака з часів II світової війни.

приносить честь їх власникам. Але що ця відвага була непотрібна – також нема сумніву. [Що] Вона приносить – цього вже не знаю.

Бо що до мене, то не соромлюся признати – я втікав. Я вдирав до найближчої пивниці незгірше від маршалка Сміглого[3]. Не тому, щоб мені так залежало на тім марнім життю, на тій, пане добродію, мізерії, на тім там клаптю, пане добродію, життя – де там. Я попросту не хотів згинути від н і м е ц ь к о ї бомби. Я вважав ідіотизмом найбільшого калібру допустити до того, щоб напередодні таких цікавих подій мені передіравив черево, як глупий міх з картоплею, заблуканий відламок німецької півтонової бомби. Така смерть перевищала б щодо своєї дурноти всякі відомі з історії випадки «смерти ні за цапову душу», й не міг би тепер цього пережалувати.

І тому я вдирав до пивниць, щоб такому ідіотичному випадкові відобрати всякі шанси.

Одного тільки випадку соромлюся і не признаюся до того: це тоді, як я на згук сирен сховався – знаєте де? – до тих ровів, що їх викопали в Єзуїтськім Городі[4].

Щастя, що мене тоді ніхто не бачив.

---

[3] Едвард Ридз-Сміглі (1886-1941), – польський політик, від 1936 р. маршал Польщі, головнокомандуючий польської армії у II світовій війні. У вересні 1939 р. втік до Румунії.

[4] Парк у Львові, напроти будинку університету.

Дещо про себе самого

Редакція «Краківських Вістей» запропонувала мені писати дальше малі фейлєтони[1]. Я в першій хвилині таку пропозицію з обуренням відкинув. Що? Не досить вже того пониження, якого я зазнав досі? Якийсь злобний Антипко, важкий ворог моєї душі і тіла, підштовхнув мене колись до такого писання – і я пустився на той легкий хліб, як молода, недосвідчена дівчина. А я ж міг прецінь писати поважні статті з приводу місяця Матери, або на маргінесі одної вистави. Я міг також писати поважні статті під наголовком: «Праця повинна кипіти», або «Піднесім дохід села». І були б мене люди шанували і вибирали членом до всяких надзірних рад і делєґатур. А так я набув опінію «несерйозної штуки» і в суспільнім життю я не зробив ніякої карієри.

В літературі також ні. В літературі (очевидно в західньо-українській) такі «веселі кавалки» не входять в рахубу. – Чому мене спокусило їх писати? Адже ж я міг писати наприклад так:

«Закуйовдилося безгіря у безвістях. Спалахкувало притаманне зоріння жорстокого «сьогодні» і майоріла далеч розгубленого «завтра», і т.д.».

Подумайте, яке одушевлення я викликав би в юрбі розкуйовджених літературних критиків! А якщо б я написав був ще так:

«Розґренджолилася загубленість розстання» – то одушевлення критиків не мало б меж.

Так то воно є в нас. У Німеччині є дещо інакше. Там, де кожня річ має свою назву, називається писання таких геців «Кляйнкунст». Та хоч вона є «кляйн» (це від формату) – то одначе є вона там у пошані. «Кляйнакінстлєр» має всі громадянські права, навіть у редакції. Коли він прийде до редакції – шеф ховає свої старі ножиці до шуфляди і са-

[1] Друкувалися вони у рубриці *Малий фейлєтон*.

довить Шановного Гостя на свій фотель. Сам тимчасом присідає на коші. В нас бувало всіляко. Бувало – розгорну свіже число газети, прочитаю свій власний фейлетон і – зімлію... Редактор – – поправив... Той сам редактор, що має хронічний катар кишок... Нераз постановляв я собі його підступно і з засідки замордувати. Бувало кажу: – Пане шефе, ви мене лишіть так, як я є, ви є непомильний тільки в справах віри й обичаїв, а мене вже не поправляйте... Ба!

Дуже це в нас невдячний фах. Нераз мене це журило. Бувало я не спав. Я не мав апетиту. Я зле мочив. Я постановляв собі сто разів скінчити з тим і завернути на дорогу чесноти... Але трудно, хто раз на таке пустився...

– –

Пишу дальше.

На паль!

Не знаю, чи Ви вже в свойому житті стрічали такого типа: приходить до вас, обережно замикає за собою двері й починає:

– Я щось чув про Гопенка...

– Що таке?

– Я сказав би, але...

– Скажіть, я нікому...

– Дайте слово, що нікому...

– Слово чести!

– Дайте руку!

– В мене, як мур!..

– Ну, то слухайте...

Отже чув він з певних джерел, що Гопенко... раптом зацукується, дивиться вам пильно в очі й ще раз:

– Ні, я таки не скажу...

– Але ж можете бути певні...

– Вважайте! Навіть своїй власній жінці...

– Слово чести найсвятіше!..

– Ну, то добре.

Отже чув він з найпевніших джерел, що Гопенко обікрав «фонд вдів і сиріт». Не знає напевно скільки: в кожнім разі балакають про грубшу суму... Зо три тисячі там прилипло... Ба! – про Гопенка розповідають ще гірші кавалки... Кажуть, що... але ні, я не хочу повторяти...

– Та бігме! та я вам вже казав...

– Напевно?

– Присясто Боже...

– Ну, то слухайте...

Отже Гопенко має пятеро нешлюбних дітей, а недавно – уявіть собі – з вісімдесятьлітньою... Попросту вже не знати, що й думати! Але, розумієте мене? Я цього не бачив на власні очі, але я таке чув з дуже – дуже певних джерел... Дуже... Але – п-с-с-с-с-т!..

– Напевно!

– Ну, вважайте!..

Потім так другому, третьому, четвертому. Потім закупить більшу партію паперу і за два дні йде на пошту більша купа а н о н і м і в у синіх ковертах.

Це є тип польської конфідентської школи – на Лемківщині є такі люди[1]. А наш Гопенко запримічує нараз, що люди кругом якісь не ті. Оминають його. Ніби ніхто не гнівається, але... Ніби навіть поздоровкається, але... Часом навіть закурить собі його папіроса, але... Гопенко це бачить, та думає, що це така воєнна неврастенія. Звалює всю вину на Анґлію.

Щоби цю заразу викурити, я пропоную, щоб при кожнім У.Д.К.[2] установити громадянський суд. Тому судові надати широку юрисдикцію – до кари смерти включно. До кари смерти через четвертування. Або на палі. В легших випадках привязати кобилі до хвоста і впустити в степ. Або лише вирвати язик і здерти шкіру. А тому, що й жінки беруть у тім участь, я пропоную відновити старий і з кожного боку похвальний середньовічний звичай, згідно з яким палили чарівниць на костирі.

Так!..

Тут нема іншої ради...

– Тверджу, що після того – машина на девятьдесять процент піде справніше.

---

[1] В. Гірний проживав тоді у лемківському селі Святкова Велика.

[2] УДК – Український Допомоговий Комітет, так називалися регіональні відділення Українського Центрального Комітету у Кракові.

«Зі стихійною силою...»

Якщо я написав «зі стихійною силою» – то кожний абітурієнт вмить похопить, що говориться тут про «українську національну свідомість», яка «вибухнула зі стихійною силою». Це є знаний в нас вислів, стрічаємо його в кожнім підручнику історії і в кожній святочній статті. Таких висловів маємо більше. Наприклад «нива». В нікого не викликує це слово образу дядька з плугом – тільки якусь, ближче неозначену «народню ниву», а вслід за тим образ тихого і ревного... Я міг би навести таких прикладів більше, як би мені платили від стрічки, тут лише додам, що ці вперті фрази повстали внаслідок мозґової склєрози, яку набувають робітники пера, коли довший час відвалюють ті самі кавалки.

Але вертаймося до стихійної сили, з якою вибухає час до часу – м. ін. тепер – національна свідомість українського народу – простого й інтелігентного. Правда – щодо цього останнього народу можна мати застереження. Адже могла ця стихійна сила вибухнути в них раніше. Бодай один місяць перед війною. Тоді вона дрімала. З цею стихійною силою за польських часів не було подорозі: з нею не можна було дістати доброї посади, могли хіба чоловіка п о с а д и т и. І тому дрімала ця сила на дні душі і важко було нераз пізнати, чи власник тієї сили поляк, чи українець, бо читав тільки польські ґазети, основував «Стражі пожарні»[1], виголошував польські патріотичні промови. Або був чоловік 100% русскій, бо за це приходили пособія[2]. І всюди, де тільки була нагода, ричав проти українців. Як ендек[3].

Одного такого знаю.

Стихійна сила його національної свідомости дрімала за польських часів на самім дні душі, в околиці сліпої кишки. Ніхто не знав, що він

---

[1] Мова йде про пожежні команди.

[2] Тобто допомога (рос.), яку отримували з Росії галицькі москвофіли.

[3] Зневажлива назва польських націонал-демократів.

українець. Такий собі «русскій». А власцівє поляк православни[4]. На Лемківщині ця порода була знана за польських часів, ліпше ніж медведі. Такий собі конфідент. Оснував «Страж пожарну». До дітей говорив по-польськи. Така худібка.

По війні – його стихійна сила ще якось не могла рішитися на вибух. Чекала. Не знала що буде. Аж я несподівано причинився до вибуху.

Я сказав, що маю певні вісті, що українці діставатимуть посади.

Стихійна сила відразу рушила цілою парою.

– Нарешті! Нарешті і в наше українське віконце засяє ясне сонце!..

Я сказав: – Українці взагалі дістануть усі права і подвійний додаток, т.зв. ц у ш у с.

Стихійна сила мого співбесідника бухала, як вулькан.

– Я довго чекав тієї хвилини, коли наш український поневолений народ дочекається волі і коли... Але чому ви не берете??.. Беріть іще... о, цей кавалок...

Я набрав і говорю дальше:

– Кожний українець має дістати подвійний цушус, і, як я чув, потрійну порцію окремого додатку, т.зв. ц у з а ц.

Стихійної сили вже ніщо не годно було спинити.

– Я тільки натерпівся... Я так страждав... морально... – я... але чому ви не берете муштарди ?!? О прошу!!! Я вам сам наложу!!..

– –

Український історик може колись про це напише так:

«В межах Ґенерального Губернаторства вибухла в р. 1939/40 українська національна свідомість зі стихійною силою. Українська совість збудилася навіть у найбільш затверділих і нікчемних душах... Це був великий зрив...».

Гм... Може цей фейлєтон якийсь історик прочитає...

---

[4] А властиво, православний поляк (поль.).

Федь Твердий

Фейлетони

Дорогиє Бандуристиї!

Дужи Вас перепрушею жим[1] так долгу ни пісав. Мині сі притрахілу[2], жим ні мав чису навит в голову сі пучіхати. Тільку ду Вас писав, жи сі з дому ни рушу, а вшитку[3] одно – здурів! Прийшло то польськоє восько[4] і пувіло[5], жи мусі їхати на Вкраїну[6]. Мислю, буду видів, як сі ду тої ситуациї пуставіт люди. Дивлюсі биз[7] вікно, іде з пулякамі наш корчовий[8]. Я ду него: – Їдиш?

– Їду, такий розказ єст.

Покрутивєм головом, тай гадам си, жи немаю вохоти їхати, али як тут передовиє їдут – треба сі їх тримати. Чистом си мислив, жи то від Вас такий розказ прийшов. Ага, а як юж[9] поїхав на стацию, то там вєнцей било таких «наших» патрійотів. Думаю си юж вшитко припало. Боже, якії тути люди глупі. Навезли на станцию кіратів, млинків, січкарень, всяке барахло. Баби навить куноплі там медліт. Такий гук, як на хронті. Якийсь мускаль, той жи вартує, іно ходит з гатуматом і сі сміє. Гадат: «От працюючий український народ, так харашо работаєт!». Так єм там сидів, так казати-рахувати ту причину, дивлюсі вкруг, запалилосі в однім кірунку, другим; я глядаю, а то юж довкола гурит. Нараз: бах, бах, тррр, бабах!.. «Слава! Хлопці, бий комуну!». А наші регистратори вноги, а єдного наша баба в скриню сховала. От публіка, ни баба!

---

[1] Що (надсян.).

[2] Трапилося (надсян.).

[3] Все (надсян.).

[4] Військо (надсян.).

[5] Сказало (надсян.).

[6] Мова йде про т.зв. добровільне переселення української людности з території Польщі на Україну в літі 1945 р.

[7] Через (надсян.).

[8] Корчовий – командуючий відділом сільської самооборони (т.зв. куща).

[9] Вже (надсян.).

І зараз прибігли наші УПА, а один старший крикнув: «Люди, додому! Ви не поїдете – ми всі мости пурвем!», і ще вєнци мав щось мовити, аж прибіг єдин стрілець і замильдував: «Друже командир, пуляки наступають!». Старший відвернувсі і крикнув: «Вперед! До бою!» і побігли. Божи, як там клекотіло!.. Поляки втікли, а наші займили. За німи зібравсі зи сусідом і я та й гайда до дому. Я сі признаю, жи, я сам мислив биз тих наших шубравців, жи казали їхати, – жи Вас юж нима, жи з того нич ни буде, аж виджу жи сі свого тре тримати, хочби ті яку пропаганду пускали.

Терам[10] сі перекунав, жи як си постановлю ни їхати, то мине нікт[11] силом невигонит[12]. Вони іно гадают, жи будут стрілєти, але ше никого ни застрілили, а як будут – то і ми маїмо кулі, а я і сокиром віпіжу[13] зі свої халупи. І як вшитки так будут робити, то нас нияк ни випхают! Дзісь[14] нима що шпікулювти! Здибавім сі з єдним, жи ю бив поїхав на ту Вкраїну, а теразки відтам втік. Мовит, жи ней Панбіг боронит, що сі там діє з тими переселеними: рабують їх там, гарештують, бют, ю кількох застрілили. Кождого називают бандировцем. Не їду, жиби там шо робілі! В зимі нехцу сидіти в лагрі!..

Шось мі сі видит, жи ю ни довго тре чекати до ліпшого пурадку на світі. Шось мускалі знову везут войська, гармати, танки на захід. Певно хтять їм англіки мир підписувати. Чувєм, жи американи якоєсь новоє гатомовоє бомбе вимислили. Такоє, жи як гупнуло на Апона[15], то вже в Гіндії било чути, а дівкруги всьо спалило на попіл! За то Апон так раздва сі змирив з галіянтами, жиби му вєнци такого ни вергли. Мусит і Сталін того сі моцно боїт.

А ни знаю, чи ю знаєти, гадав мі єдин з корча, жи тера випробували в Америці нову армату. То вшистко здаєми-сі не є на мир! Не знаю, чи правда – чувєм, жи аліянти робєт якоєсь ше страшніше бомбе. Тера ю Вам віру, жи внет буде война, або ліворуція! Ю довши так бути не може, дурно аліянти то вшитко ни робєт! Чувєм, жи створили якусь

[10] Тепер (надсян.).
[11] Ніхто (надсян.).
[12] Не вижене (надсян.).
[13] Пожену (надсян.).
[14] Сьогодні (надсян.).
[15] Японія.

лігію бавканських народів і там вшитко перед енкаведистами хоронит сі. Тера я з дня-на-день чикаю якоїсь доброї зміни і твердо віру, жи вона буди. Ю недалеко той момент, жи нас з халупи нікт ни буди викидати. Кінчу, сердечно Вас поздоровляю від себе і всіх хлопців нашуго села. Дай Боже нам витримати!

Відпишіт мі, чикаю.

Слава Україні!

Пане, друже, ридахторе!

До Вашуго журналу тера ніц не напишу. Самі знаєте жи дзісь є горяча пора. Я ні маю чису, жиби займатисі політикум, бо коли прийду до халупи і сяду за столом, жиби помислити як і до чого то вшитко йде, то зараз кубєта[1] кричит на мене, чому я сів, чому ніц ни роблю. Як іно викупаю бульбу і в господарці зроблю рихт, тоді я юж матиму вєнций вільного чєсу і шось напишу ду Вас.

Тим разом дуже перепрушею.

Слава Україні!

[1] Жінка (надсян.).

Дорогії Бандурістиї!

Давно юж до Вас ні пісав і трохи маркотно перед Вамі. Трохі невеселий я, бо богато мислю про Вас, як то Ви ту зиму витримайте. Добре було би, жиби на нашу землю хоч на рік придибала Ахрика[1]. Але ніц, трудно ся назива. Юж не йдну зиму витримальсьмо – витримаємо і ту. Напишу я Вам, що чув їм у світі і що сам видів. Як приїхало то восько польскє ду нас, то юж і не сплю в халупі, а десь по дзюрах. Юж нираз сі притрафіло мені виривати до лісу і виглядати сернюком за сосінки. Мушу критись тера, бо моє назвисько дуже розконспіроване. Рабує нас то восько, знова стріляє, викидає нас з рідних халуп. Тера і цивільні поляки сі набрали підлої гідности: передягаютьсі в войсковоє убрання і тоді вйо рабувати українські села – і нема ні харчу, ні нашим людям спокою. Їден раз мені сі притрафіло виривать з якимсь професором. Добігальсьмо до лісу і опинилисьмосі на спочинок. А тоді він почав плакати.

«Чого плачете пане професоре?» – питам[2] сі го.

А він мі гадат[3]:

«Юж ни витримам! Тілю[4] я напрацювавсі для України, грудьми і кровю, ворав рідну ниву, а тераз знова мене кличуть до роботи наші. І пішовби юж, іно ни знаю які там у них сут порядки».

Видити, який глупий той професор!

Зле є в нас, жи ви стілько гадаєте до нас, а вшитко єдно з того всього ніц. Не раз гадальсьти, жиби парубки і дівки ни ходили на польські і большевицькі мітінги, але пішли. І видити зле сі стало. В Хотинци поляки два рази робили зібраннє, докі ни прийшло багато хлопців, а втуди злапали їх. І в Грушовичах тиж, і в Залазі. Чув їм жи в Кальникові[5]

---

[1] Африка.

[2] Питаю (надсян.).

[3] Говорить (надсян.).

[4] Стільки (надсян.).

[5] Хотинець, Грушовичі, Залаз, Кальників, – села в Ярославському повіті.

юж розстрілєли 12 наших хлопаків, а з тими не знати шо сі діє. От видити, ни послухали Вас і попали в халепу. Юж їм си ни раз мислив шо там думають наші старшиї, чом ни збирають всіх корчів на войну з поляками. Ви там з якімісь поляками маєте союз (я і так не розуміюсі кілько і якіх поляків є!). Юж Вам пісав раз жиби малисьте на увазі і ще раз пишу – вважєйте! Дуже юж нам прикрилосі тоє польскоє войско, але свогосі не попустим! Можисти юж чули, жи в Ярославі варшавскі дилігати бардзо[6] кричали, жи тут сут повно бандеровців. Але єден віт[7] став тоді, і повідів, жи бандеровці сут тому жи польске войско рабує, а коли його не стане, той бандеровці підутси. Він іно так гадав, жи підут си, а я знаю ви ніде звідси не підете!

Іно ни знаю ци то поможе тоє гаданє віта.

Юж ни витримаю з тої комедії, яку грають Млини[8]. Єдин раз южсі записали всі на виїзд, потімсі вернули, потім хотіли йти ду лісу, а недавно юж написали листа до самої Варшави. І пісали в нім, жи хцутсі зістати під Польском, жи потрібують шкіл, кінотріятрів і всіх люксусів. Тра менше пісати а вєнцій робіти, меншесі вагати[9], а вєнцей бити твердому. І ши гадав мі кум жи ві Львові відбудовують бувший кримінал Бригіткі, де мій сусід Іван згинув. Маєш, то юж буде цалком рай, а може чистилище. А во, іще там хтів Вам повісти жи добре робіти жи чистити тих злодіїв. Дякую Вам жи відписали мині на мій лист. Напишіть і тера али вєнци про політику.

Щиро Вас всіх здоровлю з Новим Роком, бажаю Вам доброго здоровля, весело провести Різдвяні Свєта, та запрошую до себе в гостину, а особисто пана ридахтора.

Христос ся раждає!

Слава Україні!

---

[6] Дужс (надсян.).

[7] Війт (надсян.).

[8] Млини, – село в Ярославському повіті

[9] Хитати (надсян.).

Дорогії Бандуристії!

Давновім ю до Вас не пісав. А тото биз тото, жи било ще єдно гоненіє тажкоє[1], показилися відав всі сталінські собаки, позривалисі з ланцухів, биз тото, жи дужи голодні били – і давай всі на нас! Йой, яксі кинула та хмара на наші села, яксі причепили, як почали гавкати, скавуліти, рвати, кусати, шукати, нищити і розривати жи цалої пекло било! Анісі де схувати в мишачу дірку, ні на земли, ні під землев, ані в поли, ані в лісі, всюди заглєдає, шукає дротами, стрілеї, ганкранати кидає. Ледвом з житєм вийшов. Хтіли і мине вігнати пасти білі мидведі. Алимсі ни дав! Ни вступлюсі зі свого смітє і юж. Якім си сказав, такім і вітримав. Позбувємсі свої старої, бо вни ї злапали, сам єм зістав, алимсі ни дав, і ни дамсі.

А тото єще гірше било через тото, якім прочитав в польскіх казетах[2], жи нашу єдну сотню живих залапали за Сєном[3] під Сосницев[4], цалих 107 хлопів з гіверами[5] і тєжков зброєв, а єще купу набілі трупів. – Аж ми душа в пєтах завмерла. Отоси гадаю, ужесьму ґанц[6] пропали. Дотепер то ніхто живимсі ни давав. Дисятьох звалив, як лев ся бив, і сам си на кінец кулю пустив, або і на багнет сі пробив, але ни давсі на муки тим чирвоним людозвірам. Навіть малі діти то сі в криницю кидали. Жибисі ни дати, жи сі биз тото цалий світ на нас зглєдав, і дивував, жи такоє геройство і такоє завзєтє єще нігди нігде ни било навіть в давних мучеників християнських. Аж ту маєш – тепер така каламанція. – Номси тото помислив і зажурив тєжко і гірко заплакав, яксі ще добре не смеркло, – аж ту знов якесь войско йде. Дивлюсі – своїм вочам

---

1 Мова йде про т.зв. добровільне переселення на Україну 1945-1946 рр.

2 Газета (надсян.).

3 Сєн, місцєва назва ріки Сян.

4 Сосниця, – село на північ від Перемишля, на лівому березі Сяну.

5 Пістолети.

6 Зовсім (надсян.).

не віру – цуд, ци диво, – таж то наші. Якімсі зірвав тай до них – хлопці, а то що? А деж ви сі взєли, як вас всєх побили, а решту до плєну забрали? А вони тільки сміютьсі, що добри казети брешут, як їх москалі навчили. І щосі показало? Правдивий цуд! Ані єден ни забитий, ни ранений, всі, як єдин живі, цалі, здорові, сьміютсі, аж ліс тріщит, ще і свині визут і коні, що то тим рабівникам відобрали й людєм будут віддавати. Мой! Яксі довідали люди, жи є знов наше войско, – десь ту сі взєло повно народу. Здавалосі перше, жи цалоє село гейби вимерло по тім висєленю, жи душа ні єдна християнска, крім мене єдного, Федька Твердого ни лишиласі. А ту мой – дивлюсі, як зявилосі нашоє войско і люди десь взєлисі. Єдин виліз з діри, другий з нори, третий з-за гори, четвертий з води і жи мало ни пів села є знов. Всі забули, жи їх нидавно били, і гонили, жи в хатах ніц нима, жи всьо рабівники, жибисі подавили, забрали. Асі тішут люди, жи наше войско таки є, жи є ще наша сила. Так сі люди тішут, жи їх цілуют і плачут і мовлєт – ото наші соколи, ото наші єнголи. Ажімсі сам поплакав, бо мисі ввиділо, десь там глибоко в серци, жи то знов, як то колись, наше войско піди Львовом і під Київом. Бігме буде Україна, такимси твердо сказав.

А тотом єще чув, жисі так зраджу, жи нашії хлопці мали велику войну гет десь в горах під Лупковом[7]. І так в тім Лупкові натовкли і налупили тих польських, большовицьких хвостяків, жи било трупів висше горів. Аж писали в казетах, жи в Лондоні і в Гамериці, биз огромну люпу тото вислідили і барз сі дивували і шуму на цалий сьвіт наробили. А жи трохи тих сталінскіх хвостяків вивтікало биз гори, биз границю до словаків, то наші хлопці і там сі за ними пустили. І там їх цалий місяць гонили по цалих Словаках і Чехах. Там є теж такі самі чирвоні хвостяки, жи свій народ Сталінови придают і до загибели прут.

Вони гвалт кричели, жи будут наших воювати на смерть. Али наші сі ніц ни бояли і таку славу наробили, жи ніхт сі до них стрілєти ни відважував, а шо хвостєки цалий місяць в цалих Чехах мобілізацію робили, на Словаках віголосили воєнний стан, і фурт висилали цалі дивізії войска і канони, і такі стальові черепахи, жи вогнем дишут, жи то ніби танки, – але ніхт сі стрілєти ни відважував, тільки здалека за-

[7] Лупків, – село у Бєскидах (Бєщадах).

глєдали і фурт сі бояли і дивували і в казетах страшний крик робили, жи то бандерівців велика сила і ни дадут їм ради. А прості люди, христєни, то сі всі гадали, жи на сході мус риволюція бити, жи нашії бандуристії цалий сьвіт пиривернут, а такой порєдок і рихт заведут. А воно так ми сі відит, жи такой так буди! Дармо сі там той Молоток[8] душит і пре, жи му аж баньки з лоба вилазєт, жиби цалий сьвіт обманути. Ніц му то ни поможе!

Бо шо там си напішут і підпішут, а ми всьо пиривернем, бо за нами і рихт і за нами підут всі порєдні люди з цалго сьвіту!

Вольнист[9] мусит бити!

А тото жичу Вам скоро зробити, бисьтисі хлопці скоро могли жинити, бо дівок повно і аж піщут за своїми хлопцями.

---

[8] Мова йде про В'ячеслава Молотова, на той час міністра закордонних справ Совєтського Союзу.

[9] Свобода (надсян.).

Дорогії Бандуристії!

Якім до Вас пісав останній раз – було горячо ще. А потім, як пожовкло листє, дуже сі тішили большовики, жи буде скоро зима. І гадали, жи зима буде того року вже не бандерівська, як тото било биз два останні роки, але сталінска, з моцним морозом і великим снігом. То вони сі тішили фурт, жи тера ю, як їм зима поможе, то можи дадут нарешті раду нашій гармії, нашим партизанам. А на наші люди, котрий де мешкав був, то на них тиж страх немалий був впав, перед тов сталінсков зимов. Куждий такий іно ходив цалу восінь, як цьма, і фурт мислив і гадав, як воно з тов зимов буде, як то сі ше і в тій зимі прийде знов так само бити, а ходити, а ховати.

Але я їм фурт розраду давав. Гадаю їм, ей, Ви молоді, а ще дурні і мєкі. А то слухайте мене старого, Федька Твердого, а я Вам всю правду повім. Не гризисі, не їдж себе і других, що то буди, бо і так дурний не вгадаєш. Того що і як буди ніхт не зна. Буде так, як си постелиш. Не журисі, а до роботи берисі, і си зладь що можеш, жибисі пририхтувати до той зими. Стєгни си де можеш теплі лахи і трохи сала і бараболі, і сухарів на тєжкий час і муніції нарихтуйси, і ямуси викупай, і ще і на запас на всєкий випадок, а рештов не журисі. Як сі будем всі твердо купи тримати і будем так робити жи ни будем голови пускали в долину, але будем нев промишляли, то всьо буде фай.

І таксі видити стало. Бо хоць зима того року то такой тєжка, але Богу дєкувати, єдна половина вже за нами, як би її не було. Тєжко воно не в єдній порожній хаті, де ні в коморі нич нема, ні вікна навіть одного цалого, як ті рабівники напали.

Ще тєжши нашому войскови, нашим славним бандуристам, биз тото, жи тепер не тильо тотой мороз, али жи всюди глибокий сніг. Десі не поступиш, то слід за Тобов, ніби плугом орав. А хочеш оминати, маниврувати ніби, то далеко тиж не зайдеш, бо тєжко сі в таких снігах

навіть рушати. Але жи то для наших Героїв – нич нима на світі страшного. Немало сі керви нашої молодої свєтої на тім білім снігу лишит, али сі ни дают і ни дадут. Хоць яка зима, всі сі тримают і пиріщут бульшовиків і їх польских хвостєків, як сі до них пхают, жи аж вітер іно в лісі про то шумит.

І так ото вже половина зими минула, а ще у нас, ні в селах, ні в войску нашім, хоць воно в лісі, ніхт з морозу не загиб, а всі си дают раду. А вороги тиж ніц ни потрафили зробити. – А тото читаю в газетах, жи в Англії замерзла вже сотка людий з морозу і в Гамериці навіть 60 замерзло, а в других краях, де більші морози і більша нендза людска, то ще більше. А в нас, відите, Божа сила, наш риволюцийний дух – тото всьо фест гріют і ніц сі не подают перед жоднов бідов.

Тєжке єднак для нашого народу то тото, жи Сталін в колгоспах голод виликий зробив[1]. І то люди мрут, єк мухи.Того року то тото найгірши є. Багато нашого народу вигине. – Але си гадаю, жи і тото ще пирибудеме, а потім всьо відомстимо.

Віглєдає, жи ю недалеко, бо барз сі радєт і сварут, і до вочий си скачут. А тото вже нидалеко, жи си і до горла скочут. А ми тоди сі рушим тиж.

То ніц, жи ми ніби ни маєм тих атомів. Нам в серци палит така кривда страшна нашого народу, і така ненависть і такий вогонь, жи буди вєнкший вибух від їх тої бомби атомової. Того сі вже назбирало досить.

І яси тиж гадаю, що то всьо, що буди в них, то буди і в нас. Бо єк вже прийде до того, що всьо сі рушит, то за нами встане всьой народ і ще і другі народи, жи за правду стоят. І то всьо, що типер сталінскі кати наготовлєт, то всьо буди в наших руках.

Ґрунт, жи в нас є рихт, жи в нас є правда. Тото є в такий час найвєнкша сила.

І ще сила в нас велика єст биз тото, жи в нас тепер всі сі єдного тримают, цалий народ, з нашим войском, з Вами наші славні бандуристії, єднов душев і єднов руков сі тримат, як ще нігди перед тим не бувало, жиби така єдність була в народі, як вона у нас тепер. А тоті, жи то ніби від млина сі виводили і но язиками мололи, гет вшиткі єк щурі вивтіка-

[1] Мова йде про голод 1947 року.

ли і тепер маємо з таков заразов свєтий спокій. Тепер у нас єдин фронт против єдного ворога.

Дай нам Боже, тої єдности і тої сили далі, жиби нас жадна зараза ни поділила, і жиби нас жаден страх ни напав перед ворожов силов, а тоди ми їх таки звалимо. Єдности і твердости нам далі треба, а таки поставимо нашу правду зверху!

Тото Вам пише і Вам жичит цалов душов

Ваш вєрний

Федь Твердий

Панько Щипавка

Фейлетони

Не знає, на котру стати...

Працює в нашій громаді секретарем пан Зам'єщук. Я й не згадував би про нього, якби не те, що нам бракувало баса до хору. А пан Зам'єщук, якби ви чули, навіть по п'ятій чарці, та як загуде, то перевершить всіх. Просто Шаляпін.

– Знаєте що? – каже голова, – якби вам втягнути до хору Зам'єщука?..

– Гм... – похитав головою секретар. – Але це по національності поляк. Не знаю, чи згодиться...

– Адже ж те «щук» на кінці вказувало б на українця!.. У поляків мало прізвищ на «щук»...

– Але «м'є», товаришу голова?.. Українців мало на «м'є»...

Ніхто не знав напевно. Справа вияснилася, як признали для українців перші кредити[1]. Прийшов до нас гр.[2] Зам'єщук і ще з порога гукнув найчистішою українською мовою:

– А-а-а! Здорові були! Як-то серце тягне до своїх. Ви, певне, не сподівалися, що? Га-га!

Голова мало не підскочив з утіхи. Буде бас!

– Дуже, дуже раді, громадянине Зам'єщук...

– Кажіть «Заміщук» – гукнув, – мій батько був Заміщук і я буду! Козак-запорожець!.. Чорне море, синє море... Гай-гай!.. Кажу вам, як почув я, що українці дістали кре... я хотів сказати – ...своє Товариство, так мені щось тьохнуло... Серденько-чумаченько.. От думаю – випити б могорича зі своїми!.. І заспівати – так, як наш батько Тарас Шевченко: – взя-а-вби я-а ба-а-нду-у-р-у-у..

Але з баса нічого не вийшло, бо Заміщукові не признали кредиту. Він зустрів на вулиці нашого голову й, хоч ніхто не питався, вияснив йому справу свого родоводу. – Мій батько, – каже – називався Заміщук,

---

[1] Мова йде про державну фінансову допомогу на ремонти сільськогосподарських будинків.

[2] гр. – громадянин (obywatel), офіційна у ПНР форма звертання до другої людини.

– то правда, але дід був поляк! Чистокровний! Називався Мацєй. Бабка теж. Мам на то факти.

І, не затримуючись, загудів басом:

«Умарл Мацєй, умарл – на дембовей десце...»

Але ось на другий рік прийшла вістка, що для українців признали знову кредити. Заміщук заметушився. Прийшов до нас і каже:

– А я таки дійшов до того, що прадід мій був українець з крові і кості. Мав чорний вус і носив шаровари. Гай-гай!.. Як-то серце тягне до своїх... «Взя-авби я-а-бан...»

І знову не пощастило гр. Заміщукові: не дістав нічого. Зустрів мене на вулиці і, задерши голову, сказав тільки:

– Моя прабабка була полька, мам на то факти. Називалася Замостек. До відзеня.

Пішов випростувавшись, якби проковтнув дубову палицю. Я подивився йому вслід: горда штука! Думаю навіть, громадяне, що це ані Заміщук, ані Замостек – але граб'я Замойскі у власній особі. Тільки ось що: що буде, як українці діставатимуть кредити ще кілька років? Муситиме сягнути гр. Заміщук хіба до княжої доби, а може й до первісної людини, що походить – як вияснили вчені – від мавпи...

Поети

Недавно відбувся з'їзд українських письменників і поетів. На з'їзді з доповіддю виступив Максим...

Стрівайте – я забув додати, що це не був з'їзд письменників і поетів радянської України і не Максим Рильський виступив з доповіддю на цьому з'їзді. Це був з'їзд українських письменників і поетів Ольштинщини, і з доповіддю на ньому виступив Максим Запорожець[1]. Аж очам не хочеться вірити: півтора українця – і три поети! Явище, без сумніву, дуже, дуже... теє... Всі хочуть бути Шевченками.

Не знаю, чи був на цьому з'їзді небіж моєї сестри Юрко. Він теж поет, тільки приходиться це йому якось тяжко. Недавно скаржився мені:

– Знаєте, дядьку, я чую жаль до редакції. Вона не хоче друкувати моїх творів. Недавно вислав я їй кілька віршів – не хочу хвастатися, але – послухайте самі. Один майже такий, як у Шевченка.

«Думи мої, думи мої,
Мені з вами лихо.
Чом ви думи молодії
Не сиділи тихо?».

– Правда, дядьку, що подібні?

Я почухався в потилицю. – Та подібний то він є... Може аж надто подібний... Ну, й що ж Редакція?

– Ет, відписали таке, що не хотілося б повторяти. «Краще, кажуть, щоб ті думи сиділи тихо». І Юрко важко зітхнув.

---

[1] Максим Запорожець – псевдонім Степана Демчука (1934-2008), діяча УСКТ, редактора українських передач ольштинського радіо, фейлетоніста і перекладача. М. Запорожець у листі *Вельмишановний друже по перу!* («Наше Слово» 28 серпня 1960. № 35), здається, не зрозумів сатиричного спрямування тексту Панька Щипавки, бо ображено повчав старшого колегу, що *Варто поважніше ставитись до того, що пишете.*

Мені стало шкода хлопця. – А ти б може, – кажу, – теє... Про дівчину, або як... знаєш поети про таке пишуть.

– Спробую, дядьку.

Три дні мучився хлопчина, на четвертий приніс:

– Послухайте!

«Руса коса до пояса,
Ох моя ти згуба,
Зі всіх дівчат
наймиліша –
Це Вербова Люба[2]».

– Ба! – здивувався я. – Тож ти, синашу, здається, до Ксеньки, теє, залицявся...?

– Так, зітхнув Юрко, – але не можу знайти рими до Ксеньки... Краще вже, – рішився я, – зміню дівчину... Хоч не хоч мушу женитися з іншою.

Ет, подумав я, з такими поетами... І чого б то йому не взятись за якусь практичну роботу?

І тому пропоную – якщо б ще раз такий з'їзд українських поетів десь відбувся, – таку ось програму нарад:

1. Лекція про асонанси, трохеї й ямби в українській поезії.
2. Про майстерність художнього слова в літературній творчості.
3. Про годівлю кроликів в сільському господарстві.

---

[2] Люба Вербова (замужня Кобеляк) – довголітній інструктор шкільництва Головного правління УСКТ. Як репліку до фейлетону Щипавки анонімний *Один з поетів* надрукував фейлетон *По дорозі на з'їзд – поетів Ольштинщини* («Н. С». 21 серпня 1960. № 34), в якому сказано, що Люба Вербова *закінчила українську філологію Варшавського університету і для якогось "небожа" буде не "згубою", а – знахідкою!*

Ласка

Сумний і невеселий сидів секретар воєвідського правління в своїй установі, а його голова потопала в важких думах.

Вчора він приїхав з терену. В Н. він був на співанці хору. Всі не прийшли. Спитався, чому нема Юрка. Це ж тенор, без нього не обійтися?

– Чому не прийшов, питаєте? – диригентка безрадно розвела руками. – Бо він нам ласку робить, як прийде.

– Ласку?

– Ласку. Запитайте його. О, він вам відповість:

– Чи мені хто накаже?

І обоє зітхнули, що аж електричне світло в канцелярії потемніло.

В К. мала відбутися нарада активу. Секретар приїхав, з активістів застав тільки голову, та і той кудись збирався. Запряжений кінь стояв перед хатою.

– Куди їдете?

– До міста.

– А нарада?

– Яка там нарада, хто вам тепер прийде.

– Ну, то хоч ви будете. Обговоримо найближчі завдання.

– Ет, що я з цього маю.

– Значить, з ласки працюєте?

– Ну, та...

Раптом кінь заіржав, та так весело. Якби щось смішного зачув. Секретар спитався здивований:

– Чи цей кінь теє... по-нашому розуміє?

– Ще б пак!

Але на дальшу балачку не було часу, бо секретар мав бути ще в Т. Там було з п'ятнадцятеро українських дітей і йшлося про зорганізування курсу навчання української мови.

– Скільки маєте дітей?

– П'ятеро.

– Як? А Ощіпко? Він один має п'ятеро.

– Спитайте його. Ось він саме наближається. – Ощіпко!!!

Прийшов Ощіпко.

– Даєте своїх.

– Га! Чи я знаю...

– Слухайте, – каже секретар. – Треба врешті в новому році рушити з цим курсом. Запишіть хоч одне, буде шестеро, вистачить.

– Чи я знаю...

– Хто має знати?

– Гм...

Як скеля! Секретар з безсиллям потирає чоло.

– Знаєте, як казав Шевченко: «І чужому научайтесь й свого не цурайтесь».

– Ну? – Та казав...

– А що ви?

– Чи я знаю...

Секретар важко сів на лаву.

– Та хоч одно запишіть...

Ощіпко замовк. Щось він задумав. Секретареві блиснула надія.

– Ну, записую. Як на ім'я?

– Та Івась...

– Значить посилатимете?

– Та вже для вас зроблю.

Секретар відітхнув.

Але до вечора ще одна година – в Р. Там має відбутися нарада в справі передплати «НС»[1].

– Ну, що ви, Климе? Бачите, всі передплачують, ви теж...

– Як дістану кредит, буду передплачувати! – заявив Клим.

– Дістанете, Климе! Дістанете сто тисяч на руку! А, може, ще що? Телевізора не хочете? А самохід? Самохід вам придався б, Климе! Гафію на задні подушки, а самі за кермо! Тру-ту-ту! Тру-ту-ту! Тру-ту-ту!

---

[1] Мова йде про тижневик «Наше Слово».

Секретареві дали холодний компрес і він опритомнів.

І тепер ось він сидить у своїй установі і потопає в важких думах.

«Ласка». Всі роблять «з ласки». Ця «ласка» нависла, як велетенська скеля над життям УСКТ[2]. Як гранітна скеля, якої ніхто не розіб'є. Ні, він безсильний, він більше в терен не поїде.

Він уже почав дрімати, і раптом почув від стіни міцний голос:

«Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод не спинить нас!

Бо нам призначено скалу сесю розбить!»

Секретар скочив на рівні ноги. Що це?! Він глянув на стіну: з портрета глядів на нього Іван Франко, глядів міцним зором, якби хотів сказати: «Я ж таку скалу розбив!».

Секретар глибоко схилив свою голову перед геніальним сином українського народу. Подумав хвилину і почав збиратися.

– Куди ви? – спитав голова, що несподівано ввійшов до кімнати.

– В терен! – відповів твердо секретар.

[2] УСКТ – Українське суспільно-культурне товариство, громадська організація українців у Польщі заснована у 1956 р. 1989 р. перейменована на Об'єднання українців у Польщі.

«УКТ»

Шумить і гуде в кінці села К. на Ольштинщині. Це не осавул Горобець справляє весілля своєї доньки, то збирається...

Але стривайте – я, здається, взяв надто високий тон.

Отож в неділю 15 січня відбулася звітно-виборча конференція місцевого гуртка УСКТ. Конференція дуже гучна й галаслива, хоч денний порядок зборів складався тільки з трьох пунктів, а саме:

1. Справа кредитів.
2. Про різні кредитні справи.
3. Дискусія в справі кредитів.

Всі ці пункти були заповнені змістом вщерть, аж переливалося, так, що не всім вистачило часу виговоритися. І тому в другій половині зборів голова дозволив, щоб говорили по двоє одночасно.

З того скористало кілька присутніх і вони забалакали шумно й переконливо про кредити. Тільки одна жінка згадала про те, що в їх селі є досить дітей, щоб у школі влаштувати курс навчання української мови. Але голос цей був немов дзижчання комара під час бурі. Всі інші говорили лише про кредити. Галас ставав щораз дужчий. Голова зборів мусив визнати кількість промовців до трьох одночасно, щоб був порядок.

Знову взяла слово одна жінка і домагалася, щоб для її діток спровадити український буквар. Але цей голос був слабший від цвіркання польового коника в траві під крякання зграї ворон, що з шумом сідає на високу тополю.

Охочих до говорення було більше, як до слухання, так що промовцеві з трудом вдавалося знайти хоч одного слухача, та й то притримуючи його за гудзик.

Врешті голова замкнув дискусію, хоч в списку було ще кілька охочих промовців – і перейшов до наступного пункту: пропозиції й питання.

З пропозицій слід згадати одну: щоб «Гурток Українського суспільно-культурного товариства» (УСКТ) перейменувати на «Гурток Українського кредитового товариства» (УКТ). Ця пропозиція була прийнята одноголосно.

Потім відбулися вибори правління. Мене вибрали теж, на що я радо погодився, бо думаю, що таким чином одержу більшу суму кредитів.

Передплата і вуса

Останнім часом я взявся за поширення «Нашого слова». Легко це мені йде: тільки згадаю комусь про це – той відразу витягає калитку та ще й просить:

– Тільки не забудьте! Вже від першого.

– Не знаю, говорю, бо газета ця, як я чув, дефіцитна.

– Що це значить?

– Це значить, що попит є більший від пропонування. Ось як, наприклад, пральні машини.

Відтоді я вже не міг відігнатися від охочих. А сусід Данило взяв мене на бік та й каже.

– Паньку, мене запиши першого. Не пожалуєш.

– Хабарів не приймаю, відповів я рішучо, але тебе запишу в першу чергу, бо ти мій кум.

Одним словом легко мені це йде, якби я орав картоплисько. Але і на цій ниві натрапив я на камінюку. Є в нас такий старий професор, емерит. Приходжу до нього, розказую що й як, а він:

– А про що в цій вашій газеті пишуть? – питає, якби не знав, про що в газетах пишуть.

– Про все, кажу, є прекрасні статті. На першій сторінці політичні.

– Ах, та політика, політика! Ми, українці, не можемо без політики жити. Так було за Мазепи, так потім за Хмельницького й Сагайдачного... Наші газети завжди повні політики. Ми, українці замість писати про життя краю, замість друкувати кореспонденції з сіл і міст, пишемо...

– Добродію, перервав я йому, саме кореспонденції з сіл і міст становлять поважну частину газети. Пишуть там про всякі справи – господарські, культурні...

Професор махнув безнадійно рукою.

– Ет... Знаю я ці справи господарські, культурні... Десь в інших народів, то воно якось інакше, часом видрукувана якась пісня, якесь щось, але ми, українці...

– В кожному номері друкується якась українська пісня, ще й з нотами!

– Дайте мені спокій – вічно ті пісні та бандури... Якось у інших народів – то воно... Але що тут говорити... Ми, українці...

Мене трясця почала вже трясти, але я здержався і кажу: на кінці газети є ще такий Петро Лелека з вусами[3]. Він...

– Ох, ті українські вуса – Шевченко з вусами, Франко з вусами, Леся Українка... чи то пак – Тичина з вусами, – ми, українці тільки тим і...

Я не втерпів, встав і до дверей. Стоячи вже коло них, кинув:

– А Щипавку з «Нашого слова» ви знаєте?

– Щипавку? Ні, не знаю. Знаю Крупку...

Я гримнув дверима і вийшов.

Пан професор, напевно, сидить і далі думає, які вуса мала Леся Українка та чи Сагайдачний гетьманував після Мазепи...

Високодостойне заняття! Бажаю успіхів.

---

[3] Петро Лелека – персонаж сатиричних віршів М. Холмського (псевдонім Миколи Щирби), з рисунками М. Бос., що друкувалися на останній сторінці «Нашого Слова» у 60-70 роках.

Поширювання книжки

– Дні освіти, книжки й преси!!![1] – Увесь світ рухається, всі вчаться, Гагарін літав до неба, а ви, Паньку, спите? Не сором вам? – Так привітав мене одної травневої неділі голова гуртка.

– Хто спить, той не грішить, – сказав я, позіхаючи.

– Жарти на бік. Сьогодні неділя, тепер година десята, – голова подивився на годинник. – Через десять хвилин я від'їжджаю до Ленбова, маю реферат. Ви, Паньку, беріть чемодан з книжками та їдьте до Вуйкова. Пропагуйте книжки. Не забувайте і про «Наше слово»?

Сказав і вибіг.

Ну, що ж – треба їхати, – подумав я. Минулого тижня одна молодиця з Вуйкова питалася, де вона могла б дістати українські книжки для її двох школярів. Значить, зацікавлення книжкою є, не треба, навіть, надто великої пропаганди. А книжки гарні – нема що й казати. І дешеві. Такий «Теремок» – всього злотий п'ятдесять! Чи чув хто колись щось таке?! – А «Весела мандрівка» Марії Пригари[2] – з малюнками – червоними, вишневими, зеленими й жовтими – теж злотий п'ятдесять. «Муха Цокотуха» – два злотих. Це ж задармо. А класика – те саме. Один том Франка – з п'ятисот сторінок, ще й до того в шкіряній обкладинці, з золотом тисненими літерами – 10 злотих! Ну, люди, саме золото стільки варто. А шкірою можна завжди направити хоч би ходаки.

Ні, такого ще не було, як світ світом.

Не сумніваюсь, – пропаганда піде легко. У Вуйкові назбираю замовлень хоч на сто книг. Звідтам вскочу до Качих Долів. Там хоч двісті книг. Разом триста. В Юзефові – двісті, разом п'ятсот. Успіх надзвичай-

---

[1] Дні освіти, книжки й преси – щорічні, організовані у травні пропагандивні заходи культурних установ в ПНР.

[2] Марія Пригара (1908-1983), – українська дитяча письменниця. Переклади з польської літератури.

ний! Такого успіху в нас ще не мав ніхто. В Юзефові зокрема розрекламую ще «Наше слово». Мені це, піде, напевно, дуже легко. Такої газети ще в тому селі не було...

Було холодно і я вліз глибше під перину. Ще довго я рахував книги й газети. Всі скажуть: от утяв штуку! За один день п'ятсот книг і сотню передплатників!.. нема то, як Панько...

Я так тим захопився, що почав дрімати і збудився коло четвертої після полудні. В терен вже не можна було їхати. Дні освіти, преси й книжки вже минули. Може, так хоч на другий рік вдасться поїхати? Може! Якось то воно буде... Бігме буде!... Рік – це ж не вічність...

Культурна поїздка

Сказав до мене голова гуртка:

– Поїдьте, Паньку, до Комарівки. Може вдасться теж заснувати якийсь гурток: співацький або танцювальний. Треба подбати також, щоб люди там читали книжки.

Поїхав я автобусом, бо це недалеко. В Комарівці живе мій кум Данило. Я й зайшов до нього та ще з порога гукнув:

– Скличте мені, куме, негайно всіх людей! Треба у вас завести культуру, бо культура сьогодні найважливіший інструмент.

А кума з радості аж руками плеснула.

– Та хіба ж ви, Паньку, Лелека? Сідайте, сідайте, гостеві раді. От і не сподівалися. Сьогодні вранці півень було став на порозі і заспівав, а я й кажу...

Розповідаючи отаке, почала поратися біля стола. Застелила його білою скатертю, вишиваною по боках, а кум тимчасом пішов до комори. За хвилину вернувся, хитро підсміхаючись. З його кишені сторчало щось товсте.

– Це напевно книжка! – кажу до Данила.

– Трохи книжка, трохи ні... – відповів виминаюче – й витягнув пляшку чистої. – Наперед, Паньку, з дороги треба покріпитися, а потім перейдемо до тої – як ти називаєш...

– Культури – підказав я вже лагідніше і присунувся до стола.

– Еге ж, – відрік Данило і почав наливати.

Та ось у двері хтось загрюкав.

– Пугу, пугу!..

– Хто там? – крикнув я.

– Козак з Лугу!

– Це дід Панас! – ляснула кума, та поставила на стіл тарілку зі смаженою ковбасою. – Сідайте, діду, випийте по чарці й перекусіть.

– Випити – вип'ю, але ковбаси не вживаю, бо шкодить.

Незабаром двері рипнули ще раз – ввійшов Максим.

– Чув я, що ти в селі, тай зайшов.

– Сідай, Максиме, – сказав Данило. – Галино, ще одну чарку.

Випили. В голові зробилося гей би ясніше. Увійшли ще двох – випили по другій. В голові зовсім ясно стало. – Книжка, кажу, це дуже потрібна нині справа а також культура...

– Без культури ні туди, ні сюди, – потакнув Максим.

– Це правда, – мовить кум. – Ну, то за здоров'я культури!

Випили. Увійшло ще декілька, хата наповнилася людьми. Звідкись з'явилася на столі нова пляшка. Ми знову випили, в хаті загомоніло як на сходинах. В голові зробилося так ясно, як в літній день. Я почав:

– Книжка, кажу, і інструмент... теє... я хотів сказати – співацький... далі не вийшло.

– Ну, то заспіваймо! – підхопила охоче кума. – Ой, як весело! – І почала:

«Ой, хмелю мій, хмелю...»

Ми підхопили:

«Хмелю зеле-ненький...»

Співали, пісня лилася наче ріка, потім втинали гопака, аж гуло. Увечері втрьох йшли широко вулицею й співали на весь голос:

«Червона рожа трояка,
Червона рожа трояка
Мала я мужа, мужа я мала,
Мала я мужа пияка».

Пізно вночі я добрів до хати. Жінка аж руки заломила.

– Чоловіче, бійся Бога, де ти ходиш?..

А я їй найправдивішим басом:

– Та дале-ка-я до-ро-о-о-о-о-га...

Привела мене сюди.

Вклався спати.

На другий день голова питає мене:

– Ну, і що? Заснували щось?

Я почухав потилицю.

– Та заснували... Співацький і танцювальний...

А потім ще докинув:

– Було там теж трохи ярмарку...

Голова не питав більше ні про що. Я мовчав. Більш нічого мені не залишилось.

Творча нарада

Остання нарада в нашому Повітовому правлінні мала, завдяки активності голови, дуже діловитий і творчий характер.

На початку наради він закликав присутніх, щоб не говорили «на вітер». «Нам не треба – кликав він із-за президіяльного стола – нам не треба слів, нам треба діл! Діл нам треба, громадяни! Ти не кажи: «Нам треба працювати» – бо ми це самі знаємо. Ти нам скажи – скільки ти в найближчому часі збереш на стипендіальний фонд![1] Ось що! Ти нам тут не базікай, що «праця у нас повинна кипіти», але відразу скажи, скільки нових передплатників ти придбаєш! Це пусте, коли ти скажеш: «мусимо з ще більшою енергією забратися до діла» – таке пустомельство нам боком лізе. Ти нам скажи конкретно – скільки книжок ти розкорпольтуєш між людей в місяці серпні! Ось як! Такої наради нам треба! Тільки така нарада нам щось принесе, громадяни!»

Так конкретно ще у нас не говорив ніхто і це людям надзвичайно подобалось. Піднялося відразу кілька рук. «Так! Це правда – почав одухотворено Микола Чабан з Каролінки. – Це правда, що сказав голова. Нам слів не треба, нам треба діл! Так, діл нам треба, громадяни! Без діл ми не посунемося вперед ні на крок! Якби не діла то Гагарін не полетів би в космос!..»

Буря оплесків, що зірвалася на ті слова, перервала його дальшу промову. Заговорив інший: – Дуже тішуся, сказав він, що наш голова так конкретно поставив справу. Це вказує, що ми на добрій дорозі. Нарешті скінчиться в нас пуста балаканина, а почнеться конкретна творча праця. Я скінчив.

Знову оплески. – Так, почав третій, – тільки такою дорогою ми до чогось дійдемо! Книжки, передплатники, стипендіальний фонд – ось

---

[1] Стипендіальний фонд – громадський фонд УСКТ призначений на фінансування навчання студентів-українців у вищих школах Польщі.

конкретні зобов'язання, з ними ми повинні приходити на збори! А не з пустими словами, якими ще ніхто, ніколи, нічого, ніде не збудував!

Так промовляли ще й інші, промовляли гаряче, з переконанням, видно було, що слова голови на початку зборів впали на сприятливий ґрунт.

Наприкінці ще я взяв слово. – Наша сьогоднішня нарада, – сказав я, – це доказ, що ми порвали раз на завжди з пустомельством попередніх нарад. Це перша конкретна і творча нарада. Дотеперішні наради це були, як казав наш геніальний батько Тарас, це були «великих слів велика сила, та й більше нічого». Але це скінчилося. Від нинішнього дня ми з ще більшою енергією заберемося до діла, з нинішнім днем праця повинна у нас закипіти, громадяни!..

Мою промову присутні нагородили рясними оплесками. І піднесені на дусі, ми розійшлися домів.

«Бідний русин»

Бідні наші люди, ой бідні! Цей факт відомий вже від давна, ще з австрійських часів. Завжди говорилося «бідний русин», а ніколи ніхто не сказав «багатий русин». І тому так багато українських пісень починається від «ой». (Я ще не чув, щоб багач починав співати від «ой»). І як уже раз людину вписали до дідівської книги, то з неї він вже не міг виписатися до кінця життя, а то й світу.

От, візьмім, хоч би таку дрібну справу, як членські внески. Вступ в члени УСКТ коштує в нас одного золотого. Членство місячно – теж золотого. О! Вже маєте два. Воно ніби небагато і ніхто з цього приводу крику не робить. Це правда. Я навіть переконався, що збирати членські внески, дуже приємна культурно-освітня праця. Всі з охотою платять. А такий ось – Данило Проць з Крамажівки то – знаєте – хотів махнути нараз на п'ять років вперед! Я сам не знав, як до цього підійти.

– Гм... – кажу, – це буде клопіт, Даниле. Тоді треба буде вписувати в бухгалтерських книгах – так гадаю – актива і пасива на п'ять років наперед.

– Ні, ні, – замахав руками Данило і сів зі страху. – Я лиш так жартував.

Одним словом – досі труднощів з тим не було ніяких. Але й тут натрапив я на бідну людину, якій той золотий місячно видався високою оплатою. Це був Пилип Бас з Каролівки.

– Може щось опустите, – каже, – для бідних п'ятдесят грошів повинно, аж надто багато! – А я, знаєте, маю м'яке серце для бідних і говорю:

– Я вас розумію, Пилипе, тяжкі нині часи. Але може якось дасте раду – маєте сім корів...

– Ой, корів, корів, – зітхнув Пилип. – Всі бачуть корови, але ніхто не спитає, що ті корови їдять. Корова нині коштує...

– Це правда, – потакнув я зі співчуттям. – Сім корів – це видатки. – Але чув я, Пилипе, що маєте «Юнака»?[1]

– Ой, маю, маю, – зітхнув ще важче Пилип.

– Чоловік сідає, але як сідає – того ніхто не знає, тільки пан біг, скільки то йде на...

– Це правда, – відповідаю тяжко розжалоблений. – І бензин, і олія – ніхто нічого даром не дає. Але хтось десь казав, що купуєте, Пилипе, «Варшаву»?[2]

– Ой, купую, купую, – зітхнув Пилип так важко, що від того моє серце розтануло, як віск. – Чи то, думаєте, так легко нині купити «Варшаву»? Якби чоловік мав гроші – то посмарував би тут, там і справа готова. А так чекай, аж хтось змилується, або аж черга прийде... – Погано, як чоловік бідний... Ой, погано!

Довго думав я після цієї розмови і прийшов до переконання, що треба від бідних збирати місячно по п'ятдесят грошів а то й менше. А може якось інакше їм прийти з допомогою. Може, якісь кредити... виклопотати?! Не можна ж бідних в біді залишати!

---

[1] «Юнак», – мотор польського виробництва.

[2] «Варшава», – автомашина польського виробництва.

Чародійне слово

«Деякі бувші активісти
відсуваються від праці».
(з нарад)

З одним таким активістом я недавно балакав.

– Миколо, кажу, в неділю маємо збори гуртка. Приїжджає секретар з повіту.

– Ет... – і Микола безнадійно махнув рукою.

– Що мені те все дасть!

Я зробив великі очі.

– Що це ви? Адже ж будуть обговорюватися дуже важливі справи! Наприклад, справа курсу читання для дорослих.

– Що там з того читання... Читаємо й читаємо, і гудзик з того маємо...

– «Ґудзик»?! З читання? Я вас не пізнаю, Миколо. В програму зборів буде входити теж справа кольпортажу книжок.

Микола повернувся обличчям у бік і позіхнув.

– Що там з тих книжок...

– З книжок?! І то ви кажете, Миколо? Адже ж пам'ятаєте, що писав Іван Франко:

«Книги морська глибина,
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить».

– Ну?

Микола мовчав.

Ова, подумав я, – з Миколою щось недобре, він відстає від Товариства. Пробую ще одного:

– На зиму плануємо виставу п'єси «Сатана в бочці»...

– Що ж ставте, але без мене...

«Пропала людина» – подумав я з болем у серці. Тут вже нічого не порядиш.

Хвилину ми мовчали. І раптом майнула в моїй голові одна думка. Здається мені, що навіть геніальна. Я нахилився Миколі до вуха і шепнув одно-однісіньке слівце.

І ось – Микола обернувся до мене обличчям, його спина випростувалася, голова піднялася догори, а в очах блимнув вогник.

– То прийдете, Миколо?

– Прийду. Коли початок?

– О десятій.

– Гаразд.

Хочеться Вам, напевно, знати, що це було за чародійне слово, яке має таку силу, що відразу поставило Миколу на ноги?

Хочеться – га?! Отже слухайте і мовчіть. А як комусь і скажете, то говоріть по-секрету. Секрет завжди чарує.

Отже тим словом було слово «кре-ди-ти»...

Чародійне слово.

Якщо вміло будемо ним користуватися, то, я певний, вдасться нам за його допомогою активізувати активістів.

Зверніть увагу тільки на вмілість і на секретність.

Куріння й кохання

Після наради ми зійшлися в малій кімнатці поруч – і закурили.

– Хочу перестати курити й не можу, – зітхнув секретар ПП[1].

Всі забалакали про куріння. Мовляв, це й видаток непотрібний, і шкода для здоров'я. А відучитися – ох, це просто неможливе. На тисячу людей, що хотіли перестати – 999 продовжує курити.

– В аптеках продають такі пілюлі, – почав один, а на це другий замахав руками:

– Дайте спокій з пілюлями. – Я пробував, – додав через хвилину, закурюючи папіроску.

Потім говорили ще про інші способи – про застосування сильної волі, гімнастики, переполіскування шлунка, вживання сливок, яєць від чорної курки, молока від корови, що не має рога. А коли вже тему – здавалося – вичерпали до кінця, обізвався делегат з ВП[2]:

– Я знаю один спосіб – на сто відсотків певний...

– Кажіть!! – гукнули всі. – Що за спосіб?

Делегат глянув розмріяними очима кудись у далечінь і, притишивши голос, сказав тепло:

– Кохання.

На один момент усі замовкли. Через хвилину питання посипалися знову:

– Кохання? Жартуєте! Що має – вибачте – як кажуть поляки, «пернік до вятрака...»

– А таки має. Зараз вам розповім. Слухайте.

Був теплий осінній вечір, я був тоді студентом. Ми довго ходили в парку. Місяць виплив пізно, але був вже високо, коли ми прощалися. Я взяв її за ручку і легенько притягнув до себе. Її голівка прилягла до

[1] ПП – Повітове правління.

[2] ВП – Воєводське правління.

моїх грудей. Я нахилився – наші уста зустрілися. «Найдорожча».. – шепотів я оп'янілий від любові. «Мій...» – чув я, точніше, відчув, що так сказали її солодкі усточка. Зі зворушення я сягнув по папіроску. «Не кури...» почув я тихий шепіт – і в ту саму хвилину пачка «познанських»[3] полетіла в кущі. І – цього вистачило. На другий день я мав іспит. Ви знаєте, що таке іспит? Скільки тоді людина курить? А я однак не закурив! Мало, не тільки не закурив, але – не знаю лише, чи це граматично – але я не закурив з переконання! Я радо не закурив! «Некуріння» стало для мене справжньою розкішшю! Ці два короткі слова «не кури», які прошепотіли дівочі уста, притулені до моїх, визволили в мені таку енергію, що порівняти її можна тільки з енергією, визволеною після розчеплення атомного ядра...

Ця розповідь зробила враження! Надзвичайне! У жінок зволожились очі. Щойно через хвилину я запитав:

– Ну й що? Одружилися ви з нею?

– Еге ж, – відповів фахівець від некуріння. Одружився...

– І досі не курите?!

– Ні, не курю. Тільки...

– Тільки дружина почала курити... І я не знаю, як її тепер відучити.

---

[3] «Познанські» – марка польських папіросок.

Вмію відчаровувати

Прийшла до мене Гнатючка з другого кінця села, обережно замкнула за собою двері, потім ще раз оглянулася, чи хтось не підслухує, й сказала:

– Я до вас, Паньку, за порадою.

– Що сталося?

– Ба... Сама не знаю, як би це вам сказати... Така, знаєте, справа, що... Бігме не смію говорити.

– Та кажіть, кажіть...

– Ну, хай буде й так... Чула я, що ви теє... вмієте, щодо корів... А в мене дві корови, що погано мені дояться...

Я й кажу:

– Може трохи і вмію...

– Ну, ось, – зраділа Гнатючка, – добре мені порадила кума, – ти, каже, не слухай, що тобі Юрко вичитує в газетах, а йди до Панька, він вміє, він тобі відчарує...

«Ага! – подумав я. Он воно що?!» Зробився дуже поважний і хвилину мовчав, врешті відізвався грубим голосом:

– Давно втратила?

– Зараз по Покрові. А тепер як націджу кватирку, то навіть для дитини мало.

– Гм... Що даєте корові?

– Та давати даю – так як то корові. І січку, і сіно – сіно трохи пригнило, але де візьму ліпшого, води майже не даю – самі помиї... Ой відчаруйте, Паньку, відчаруйте... Зовсім молоко втратила...

Я наложив тоді чорні окуляри (що їх влітку вживаю від сонця), розгорнув грубу книгу (це був перший том Енциклопедії) і почав вичитувати під носом:

«Асурбаніпаль Аліяс Сарданапал цар асирійсько-вавилонський...»

Гнатючка, бачу, наче застигла, випросталася, руки схрестила на запасці і щось шепоче.

Я мурмочу далі: «...молодиця, чорні коси, чорні брови...»

– То вона! – ляснула Гнатючка. – Якби відмалював! Адіть! як книжка правду каже!

Я запитав:

– Буряків не даєте?

– Та не садили торік.

– Тут не які-будь буряки поможуть, а з такого поля, що лежить біля перехресної дороги.

– Від Батюка! – крикнула Гнатючка. – Він сам садив, я дістану!

– Щодня по два кошики таких буряків. До того додайте дві кварти висівок, але не будь-яких.

– А яких? – тривожно запитала Гнатючка.

– Від такого хлопа, що має вороного коня.

– Ой, де б то знайти... Панасюк – сказала втішно. – Він навіть наш кум!

– Як кум, то ще краще. Буде більше сметани. Ну, йдіть, Гнатючко, прийдіть через місяць.

Місяць проминув скоро. І Гнатючка прийшла. Вдоволена, усміхнена, в хустині принесла кілька яєць.

– Помогло?

– Так, якби примовив, Паньку. Зовсім не та корова.

– Ну, й гаразд. А яйця свої заберіть. В нас є свої. Пам'ятайте тільки, щоб з коровою було все в порядку.

– Ой, буду, буду пам'ятати та й іншим говоритиму, як ви мені помогли.

Літературний вечір

– Влаштуйте собі в гуртку літературний вечір, – сказав нам одного разу голова ПП тов. Гук, – переконаєтесь, яка це приємна культурна розвага. Нехай хтось прочитає дещо з Шевченка, Лесі Українки чи Франка – виберіть тільки такого, що вміє добре читати – а потім влаштуйте дискусію! Про дискусію ніколи не слід забувати!

Послухали ми тов. Гука та й так зробили.

Юрко Макрук (він у нас мастак на всі руки) розмалював афішу, на якій все було виписане: день, місяць, година і програма. На білому папері стояло, як мур:

1. «Наймичка» – Т. Шевченка.

2. Дискусія.

Вступ вільний.

Люди, прочитавши це все, повалили до нас юрбами. Одні по «Наймичку», другі – на дискусію, а треті – тому, що вступ вільний.

Юрко стояв за столом і почав читати.

Сумна і зворушлива була історія!

Усіх нас до глибини душі зворушила нещасна доля матері-наймички, що свого життя відцуралася із-за любові до своєї дитини.

Юрко читав і читав. Читав про діда Трохима і бабусю Настю, про бідолашну Ганну, і про Марка, як він ріс і розвивався, як його згодом висватали за таку кралю, що їй і за гетьмана не сором був би видатися!

В світлиці тихо було, хоч маком сій. Та ось історія поволі наближається до кінця. Ганна починає нездужати, вона нетерпеливо очікує Марка з далекої дороги. Марко приїжджає, входить до її кімнати і чує:

«...Марку, подивися,

Подивися ти на мене,

Бач як я змарніла,
Я не Ганна, не наймичка...
Я...»

Дивлюсь на жінок і бачу, як вони тайком обтирають сльози. Навіть Юрка щось стиснуло за горло, його голос заломився і він ледве докінчив:

«Марко плакав, дивувався...
Знов очі одкрила,
Пильно-пильно подивилась
Й сльози покотились.
– Прости мене... Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене мій синочку –
Я... я... твоя мати...»

Тут же Текля, дружина мого кума Данила з Гайнівки не витримала, захлипала вголос. Мені й самому щось наче б заслонило очі.

Юрко скінчив. Всі мовчали.

– А тепер дискусія, – сказав через хвилину Юрко. – Хто перший?

Максим Бас, відкашлявшись, почав:

– Мені, – каже, – зовсім стодола валиться. Я хотів би знати, чи будуть в цьому році кредити?

Текля кинулася, як опарена:

– Ах, ти, пацюку гемонський! Ти гаспиде лукавий! Завалився б ти разом з своєю стодолою! Тут людина вмирає, а він з кредитами! Ах, ти, бовдуре неотесаний!..

Люди в сміх, а Максим нишком-тишком та й до дверей, та й на двір і тільки його бачили. А Текля, гнівно відкинувши чорну косу, що висунулась їй на груди, продовжувала голосно:

– Вибачайте, люди, так мене тому порвало, що отакий, вибачте, неотесаний йолоп ніякого жалю до людської долі не мав. Сердешна жінка цілий вік каралась (тут сльози знов ринули їй з очей і вона обтерла їх вишиваним рукавом), а він з кредитами! І де беруться такі грубо-шкірники!

Люди співчували, журилися і сміялися. Згадували, як це було колись, порівнювали з тим, що є тепер. Хитали головами, але дискусії такої, яка була часто на зборах гуртків УСКТ, не було.

Наше ПП працює

Минулого тижня наше повітове правління вшанувало пам'ять великого Кобзаря скромною вечіркою.

Вечірка, програму якої опрацював наш голова т. Гук, вдалася напрочуд гарно. Зал був битком набитий. Голова ПП т. Гук (він у нас виконує також функцію секретаря) розіслав запрошення до представників влади і всяких установ. Всі вони з'явилися на вечірку й могли захоплюватись прекрасною картиною, що зображала село, верби й річку. Декорацію намалював т. Гук, який виявився непоганим художником.

Доповідь про життя й творчість Тараса Шевченка виголосив постійний доповідач нашого ПП т. Гук. Вона була добре опрацьована, мала дуже глибокий зміст і всім дуже сподобалася.

Потім виступив хор. На сцені появився рій дівчат і хлопців у вишиваних костюмах. Попереду хору став наш диригент т. Гук, вклонився публіці й почав диригувати.

Попливла чудова українська пісня! «Заповіт» усі вислухали, як і слід, стоячи. Потім – декламація. Хор не сходив зі сцени, і на його тлі – т. Гук продекламував «Кавказ». Враження було величезне. Після цього хор проспівав ще п'ять пісень. Прекрасно вдалася «Зоре моя вечірняя». Соло виконав міцним і чистим баритоном соліст нашого хору т. Гук.

Гості розходилися повні вражень з цього небуденного свята.

А тому, що до світлиці треба було позичити крісла, – сьогодні до самого полудня т. Гук розносив їх по хатах. Всюди, де з'явився, люди хвалили концерт і висловлювали гаряче бажання, щоб концерти бували частіше.

Потім т. Гук познімав ще декорації і сховав, щоб мати готові на другий раз. Нарешті т. Гук позамітав світлицю (нема чим оплачувати прибиральниці).

Взагалі наше повітове правління працює добре. Вже незабаром почнемо підготовлятися до Франківської річниці. При цій нагоді посилаю

Вам фотознімок нашого повітового правління. Т. Гука на ній нема, він сам робив знімок.

(В першому ряду посередині, позначений хрестиком – я).

Від редакції: на жаль досі знімка не одержали. Напевно, т. Гук ще не встиг його приготовити.

Народна ноша

Ой, що ж то за шум учинився!.. Учинився і розпочався того дня, коли то на пленумі нашого гуртка були дід Панас і кума Текля, коли т. Гук уже наприкінці закликав наших жінок, щоб на зібрання, конференції і інші вечорниці приходили в народній ноші.

Ви навіть не знаєте, яка краса криється в цих вишиваних сорочках, це вам кажу! – говорив Гук. – У цьому червоному намисті, що так ніжно оточує ваші білі шиї, у цих горсетках, нашиваних кораликами, що так розкішно обіймають ваші повні перса! Жінка в такому пишному вбранні виглядає на п'ятнадцять років молодше, – це я вам щиро кажу! Дівчина чи молодиця – кожна справжня чарівниця, причарує не одного козака молодого!..

А дід Панас показує пальцем на себе й підморгує до Теклі: – мене...

Текля в сміх: – Боже!.. Козак гляне – серце в'яне!..

Дід Панас: – Ох, аби вдвох! – І тільки всі йому сміються.

Текля аж руками сплеснула:

– Ну, й дивіться ж! Сидить дід на стільці, обуває постільці...

– А баба мордується, що в чоботи не взується! – відтяв дід Панас.

– Тихо там! – гримнув т. Гук. Хай буде гречка, аби не суперечка! Отож витягайте, жінки, свої вишиванки зі скринь, а хто не має – хай вишиває! Нехай бачить світ – яка в нас краса! П'ятнадцять років! – кажу вам.

Ну, й від того почалося. В найближчу неділю були в нас вечорниці. Всі дівчата й молодиці зацвіли в залі пишним цвітом. – Не було в нас такого, як світ світом (бачите вірші самі укладаються). В парубків якби новий дух вступив – не відступають від своїх красунь ні на крок. Мару-

ся Зарубівна прибігла на другий день до своєї тітки й звірилася їй – як це вона причарувала Юрка Кучерявого[1].

– Чого я, каже, не робила досі – в неділю рано я зілля копала, а опівніч я на перехресну дорогу виходила, а він – як дубовий пень...

– Любистком напувала?

– Ще б пак! А потім – то я оце з поступом пішла, – щотижня я волосся на інший колір зміняла, раз ясний, то знов рудий, потім чорний – ні ду-ду! А вчора він до мене – Марусю, каже, я без тебе... Ох, тіточко, біжу вже. Він мене там під вербою чекає, – побігла.

– Тільки, дівко, – гукнула за нею тітка, – не будь дурна!

Отаке то в нас. І сам бачу, що помагає. В неділю в обід питає мене жінка: Що тобі, каже, старий, подати – вареники чи кашу? – А я й забув язика в роті, дивлюся на її розкішну горсетку, як кіт на сало, й тільки плямкаю язиком:

– Па, па!..

Думаю, що ця акція обійме весь край. Напевно, й матримоніальних оголошень прибуде... «Дівчина 30 років одружиться з інженером з Канади. Український костюм має в комплекті і т.д. Зголошення слати на адресу «Гуцулка Ксеня» або «Наталка Полтавка».

---

[1] Юрко Кучерявий, – псевдонімом Мирослава Трухана, свої фейлетони друкував у «Нашому Слові». Згодом, автор опублікував їх окремим виданням: Мирослав Трухан. *Фейлетони. Страждання фейлетоніста.* «Просвіта». Львів-Краків-Париж 1993. 152 с. Післяслово Степана Дємчука: *Майстер українського фейлетону в Польщі.*

З чого кобила сміялась?..

Від ранку ми з Ільком махнули доброго півморга і тепер, встромивши коси в землю, сиділи на свіжо скошеній траві й курили «спорти»[1]. Сонечко пригрівало, а Ількова кобила, що стояла прив'язана біля воза, піднімала голову кожний раз, як битим шляхом, що тягнувся вздовж нашої луки, проїжджала автомашина.

– Стільки тих самоходів намножилося тепер, що страх, – почав балачку Ілько. – Як я був малий хлопець, то самохід бачилося раз на рік. не так було?

– Еге ж, – відповів я, – так було.

– Як деколи показався самохід, – то ми хлопці вибігали на гостинець і кричали:

«Без коней віз! – Без коней віз!» – так тоді називали самохід. Пам'ятаєш, Паньку!

– Ще би ні. Як тепер.

– Був у нас такий старий дід Супрун. Отже він за кожним разом, як побачив самохід, хрестився й шипів: О, дідько! Дідько їде! Ворог Христа Спаса! – Такий народ був темний, що страх.

– Не мав культури. – сказав я глибокодумно.

– Аякже, того не мав, – продовжував балакучий Ілько. – А як перший раз показався на небі літак, то старий Супрун вибіг на подвір'я з образом і почав кликати вголос: – Анцихрист! Анцихрист! Молітеся люди, бо кінець світа буде! Робіть моленіє о гріхів прощеніє! Господь Савоф! – Досі пам'ятаю – додав Ілько весело.

– А як світ пішов вперед від того часу – гай! гай! – почав знову Ілько. – Хто б то подумав! І телефони, і грамофони, і радіо – там десь у світі

[1] «Спорти» – марка дуже популярних польських папіросок.

грають, а я собі слухаю скрипки, аж дивно стає... Маю сам радіо, люблю послухати. Я за тим.

– То якийсь винайшов недурний – сказав я.

– Ба, а така електрика: пстрик! – і ясно, як удень! А машини то такі повинаходили, що все , кажуть, робить за людину – і пере, і сушить і навіть принесе води. Бігме. Юрко читав в газетах.

– Всячину повидумували, аякже...

– Ще й яку! А тепер то хочуть летіти на планети, тільки іще не мають якоїсь шрубки, казав Юрко. Все змінилося за нашого віку, Паньку, світ як не той.

– Зовсім змінився світ, – сказав я, і ми замовкли.

Ілько піднявся перший.

– Ну, хіба махнемо до кінця, Паньку? До обіду скінчимо.

Він підкинув кобилі трави і взяв косу в руки.

– А ту косу, то знаєш, Паньку, маю ще по татові! Ще тато небіжчик нею косили, аякже!... Все накосили тут два вози сіна... тепер та лука того не видасть, за небіжчика були ліпші роки... За небіжчика... воно що таке? – здивувався раптом Ілько, аж відчинив рота з дива.

– Ти чув щось?

– Та чув, – здивувався і я. – Причулося мені, гей би кобила...

– Засміялась, правда? Чисто по-людськи! Пек, пек!

– Пек, пек! – сказав і я – і, відпльовуючи біду на право й ліво, ми взялися знову за коси. Але з голови мені це не сходило – з чого Ількова кобила сміялась? Га? Може хтось скаже?

Нема таких шкіл

Ми розмовляли про те, яку школу вибрати для Данилового Михася, що цього року скінчив сьомий клас.

– Двоє їх у мене, – сказав Данило, – одного залишив би на господарстві, а другого хотів би вивчити на пана. Але не знаю як.

– Важко вже нині пізнати – хто пан. А хто ні, – обізвався Максим.

– Колись було інакше. Пам'ятаю, приїхав раз до нашого села в самі жнива радца з повіту. Ну, то знаєте – здалека можна було пізнати, що то пан: товстун, аж сапів, ледве викотився з брички, карчило як в бика – обтирає хустиною зіпрілу лисину й каже: Нє розумєм, як ви можеце працоваць в такі упал?[1] – А мій тато, що то любив собі трохи пожартувати, відповідає: – Та то, панє радцо, єст так, же єден жнє, а другі тшима над нім парасоль[2]. – А хіба так... – Ха, ха, ха...

Ми всі засміялися теж, а Максим тягнув далі:

– А тепер трудно пізнати, в минулому тижні приїхав до Вуйцяка син, – якийсь там великий інженер в Варшаві, три сотні людей має під собою, а дивіться – зараз на другий день взяв косу – і чахав до вечора, як перший ліпший! Навіть би його ніхто не впізнав. Як Міхалів Едек.

– Не кажіть!

– Присяйбі. А у вечері мама вистелила в хаті – бо то син вчений. А він каже: – Ви, мамо, не робіть собі клопоту, я буду спати на сіні. – Але не дуже то спав, бо зараз звечора пішов до світлиці і цілу ніч гуляв з дівчатами. Сам Вуйцяк мені це говорив. Бігме!

Ми всі з великого дива тільки головами хитали, а Данилова жінка затиснула тонкі вуста і сказала:

– Я на таке не позволила б... Що то з таких шкіл?

Данило подивився на жінку якось з-під лоба і каже:

---

[1] Не розумію, як ви можете працювати в таку спеку? (поль.).

[2] Пане раднику, це ж є так, що один жне, а другий тримає над ним парасольку (поль.).

– То, бачите вона мене на це так штовхає... Михась, каже, делікатний, до роботи нездатний, то, каже, треба його вивчити на пана, такого правдивого, а не будь-якого... Але якого то сама не знає... І де таку школу знайти?

Ми всі довго міркували, врешті я кажу:

– А мені здається, Даниле, що таких шкіл тепер нема!

– Ба, то як?

– А так, – кажу, – їх скасували вісімнадцять років тому. Навіть пам'ятаю докладну дату: це було 22 липня 1944 року...[3]

[3] Мова йде про офіційну дату встановлення Польської Народної Республіки.

Подвійна бухгалтерія

Ні одно з наших правлінь не має такого бухгалтера, як ми! Факт. Книговод над книговоди! Пригадую собі, торік прийшов лист від ВП, щоб ми для вшанування великих роковин[1] відремонтували світлицю.

«Цілий край, – писалося там, – вшановує свята і роковини працею. Треба, щоб і ваші члени взяли відповідні зобов'язання, а ваш бухгалтер хай відрахує, скільки це дасть готівкою».

Сказано – зроблено. Зійшлися люди, т. Гук пояснив, як і в чому справа, а бухгалтер з двоколірним олівцем в руці присівся до стола і записує.

– Я перший, – обізвався Микола Задорожний. – Багато говорити не буду, але як треба підмурувати західну стіну, що валиться – а прийти можу хоч би завтра.

Бухгалтер зиркнув на стіну, зробив скоренько облік і записав: 200 зл.

– Славно, Миколо, – вигукнув т. Гук. – Хто наступний?

– Я не від того, – відізвався з повагою мій кум Данило, – коні маю добрі, можу привести, що там буде треба – дошки чи пісок.

Бухгалтер тільки головою круть-верть, помножив, додав, відняв і записав: 300 зл.

– Мене не забудьте! – вигукнув Пилип з Майдану. – Посмолю вам дах, тільки хлопця мені до помочі дайте.

Для нашого бухгалтера це – що чарку наливки хильнути – пером мах-мах і – 500 зл. стоїть.

Далі все було якби мішок розв'язав. – Ми з Ганусею помиємо підлоги, як буде по-всьому, – заявила дружина мого кума Текля. – Прийдеш, Ганусю?

---

[1] Мова йде про 100-роковини смерти Тараса Шевченка, які мали місце у 1961 р., й були приводом для різних партійних і громадських зобов'язань (czynów społecznych).

– Прийду, – вишептала Гануся і зашарілась, як маків цвіт. А бухгалтер ще й глянув в цей бік, облизався й записав: 200 зл.

– Дуже мене все це тішить, – обізвався Петро Басистий, що працює в ґе-есі[2] касиром. – Це вказує, що наш народ культурний! еге ж! – гукнув він на весь зал. – Я теж зобов'язуюсь ще краще працювати для народного добра. – Хай живе мир і соціалізм в цілому світі![3]

Зал загримів гучними оплесками, а бухгалтер довго потирав чоло й врешті записав: 50 грошів.

А потім говорили ще інші, так аж до вечора. А коли увечері підрахували, вийшло дві тисячі й п'ятдесять грошів.

– Славно, друзі – закінчив т. Гук. – Ці дві тисячі – то ощадність, яку народ робить для загального добра. А тепер жваво до праці.

Коли однак довелося здійснювати наші зобов'язання, то, правду кажучи, з того якось нічого не вийшло. Данило, щоправда, привіз піску, але не було вапна. Дітваки пісок рознесли по цілому подвір'ї. Не було бочки на смолу. Мав Басистий поклопотати в ґе-есі, але забув. Микола якось відстав від нас. Так, що все лишилося по-старому.

Цього року прийшов знову лист від ВП, щоб ми для вшанування народного свята[4] скликали людей й відрахували заощадження. Прочитавши його, наш бухгалтер сказав, що тепер гаряча літня пора, люди зайняті, не варто їх від праці відривати. Він сам усе підрахує без людей.

І підрахував. В протоколі було записано:

1.Тим разом не змарновано ані одної робочої днини: сорок чоловік, рахуючи по 50 зл. на одного = 2 тис. зл.

2. За невисланий лист до ВП – 60 грошів.

Разом отже – 2 тисячі злотих і 60 грошів. На десять грошів більше, як минулого року.

Разом за два роки: чотири тисячі один злотий і десять грошів.

– Ми перші в повіті! – вигукнув радісно Басистий. – Хай живе!

---

[2] Ґе-ес – абревіятура Ґмінна спулдзєльня – Сільський кооператив.

[3] Типовий для епохи ПНР-у заклик на всяких офіційних зборах.

[4] В ПНР-і таким «народним святом» був день 22 липня – свято Відродження Народної Польщі.

Як же це так? – почав було крутити головою Данило, але бухгалтер йому пояснив: – Це, каже, подвійна бухгалтерія, спеціальність. Ось тут актив, а тут – пасив. Зрозумів!

Ми тільки рота роззявили з дива. От, утяв штуку! Це називається – бухгалтер! От так книговод! Нічого не робили і 4 тисячі злотих заощадили.

Чи варто було рятувати людину

Ви кажете, що наші люди не купують книжок? Ви дуже помиляєтесь. Купують. Не купують тільки білі круки. Таким білим круком... але хай вже йде все по черзі.

Отож приїхали до нас двоє молодих студентів, хлопець і дівчина. Привезли повний чемодан книг, гарненько розложили їх на довгому столі й почали продавати.

А народ, як почув, що продаються книжки, як по свячену воду. Аж серце радіє. Ось Дмитриха, хоч вже стара, а купили тих книжок аж п'ять! Хотіла купити тільки чотири, але внук випросив ще «Лиса Микиту». – «Купіть, бабусю, купіть, я сам собі заплачу, назбираю пляшок з вина[1]». Що було робити? бабуся взяла й цю. Інші теж купували. Але всіх перевершив любінецький солтис. Цей дуже гордовито, але культурно, кинув сотню на стіл і каже:

– За все!

Дівчина аж спалахнула з утіхи.

– Вам з белетристики?

– Може бути, – відповів не заїкнувшись солтис. – Але з грубшої.

– Ось маєте! Прошу.

Купували інші. Не купив тільки жодної Микола Бас. Ох, з ним ціла халепа була. Присівся, бачите, до стола, бере книжку одну за другою, переглядає, але, щоб купити – то ні! Відкладає книжку на давнє місце, бере іншу.

– Ви щось берете? – питає дівчина.

– Ні, ні, – я тільки так...

Студент, який запримітив це, чогось злий. Зміряв Миколу оком, поправив за ним книжку, яку цей відложив і відвернувся. А Микола,

[1] Мова йде про пляшки з овочевого вина т.зв. яболя, популярного алкогольного напою в ПНР.

побачивши, що той вже не дивиться – знову сягнув по книжку. Взяв тонесеньку.

– Злотий п'ятдесят, – каже дівчина.

– Ні, ні, – злякався Микола і положив книжечку на стіл.

Студент раптом повернув голову, – бачу, що злий, аж губи закусив.

– Наталко, ходи!

Дівчина відійшла з-за стола, а я подався разом з ними до сусідньої кімнати.

– Що це за дядько, цей червонопикий, що сидить біля стола?

– Це Микола Бас, – кажу, – він колись головою був...

– Як він до п'яти хвилин не купить книжки – я його вижену звідси! Бігме!

– Владку, не гарячися!

– Слово чести! Чекаю п'ять хвилин!

– Та він, – почав я, бажаючи рятувати ситуацію, недавно сина оженив. П'ять тисяч видав.

– Тим ґірше, – каже сердито студент і дивиться на годинник. – Ще тільки чотири хвилини! Бігме вижену!

«От гаряча молодь! От люблю! – подумав я. – Але треба якось рятувати Миколу від сорому». Я висунувся непомітно з кімнати, відтягнув Миколу на бік і кажу:

– Миколо, маєте тут два злотих, купіть щось для мого Федя. Купив би сам, але не маю часу. – І я скоренько побіг назад.

А Микола сміливо вже приступив до стола, взяв книжечку і почав нею вимахувати – мовляв – маєте покупця! Дівчина побігла. А студент відітхнув з полегшенням, коли побачив, що Микола розплачується.

Цього самого вечора Микола зійшовся з «кумпанами» в господі – і там, чув я, випили літр горілки. Спершу, кажуть, пили сиву, а потім виборову[2]. Закушували оселедцем.

Чи варто було рятувати людину? Хіба ні! Хай би йому було дісталося! Ще як був би мене запросив до кумпанії... Але він мене тоді вже не знав...

---

[2] Мова йде про кращий сорт горілки, що звався «Чиста виборова».

Світло науки й знань

Вже більше місяця читаються в нас доповіді.

Дуже це мудра й похвальна справа, але що ж, коли люди в нас ще темні і до них ще не дійшло світло науки і знань, яке проганяє тьму і всякі забобони. Ось хоч би вчора. Доповідь була про космічні польоти. Люди слухали уважно, а як дійшло до того місця, де була мова про те, як там угорі всі предмети тратять вагу і плавають в повітрі, ніби пухирці з мила, Обдерко, що сидів спереду, не витримав і каже:

– Як то плавають? Залізо теж?

– Залізо... – задумався т. Гук, – залізо, думаю, теж. Так. Напевно. Метали теж. Чи газета, чи якийсь важкий предмет з металу – все там легке, як пір'я.

Обдерко тільки похитав головою, але не сказав нічого. А коли доповідь закінчилася і т. Гук сів на велосипед та поїхав додому, – він заявив:

– А я щось у це не можу повірити.

– У що ти не можеш повірити? – питаю я лагідно.

– В те, що там так є, як Гук казав. Бо це неможливо, щоб таке, скажімо, ковадло – плавало собі в повітрі так, як гусячий пух? Газета то так, може бути, але така залізна колода...

– Бо ти не віриш в науку! – відповів я йому твердо. – Наука все обрахувала, як і що, і як наука каже так, то я вірю, що так є, хоч я там не був.

Обдерко мені на це:

– підожди, Паньку. Кажеш наука – хай буде. Але якби тобі повісив над головою таке ковадло і то на якійсь тонкій мотузці – ти сидів би під ним? Га?

– Та... бачиш, – сказав я, – наука все це обрахувала як слід, без науки людина нині сліпа й глуха.

– Ти, Паньку, не тороч мені про науку, бо це ми знаємо, але якби – ще раз кажу – там у тім Космосі повісили над головою оцю касу (він показав рукою на куток, де стояла велика вогнетривала каса) – і то гострим кутом униз, ти довго висидів би під нею, га?

– Сидів би! – закліпав я зі страху.

– Навіть якби вона висіла на перевеслі?

Всі засміялися, а Обдерко тільки хитро примружив очі.

Я тяжко зітхнув, аж піт виступив мені на чолі. – Для науки не пожалію навіть життя! – сказав я з глибоким переконанням. Але не стало мені вже терпцю, я скоро попрощався і вийшов. От темний народ, – думав я собі по дорозі, – ще до нього не дійшло світло науки й знання. Бо хто ж бачив таке, щоб залізну касу вішати на мотузці, чи на перевеслі? Теж ляпнув нісенітницю. Якийсь ланцюг, тощо... Ет...

Я був злий, а в ночі мені навіть приснилося – нібито над моєю головою висить на мотузці залізна скриня, а з боку стоїть чорт з великими ножицями... Тьфу, пек... Не знаю, що цей сон міг значити... Хотів було купити добрий єгипетський сонник, але в книгарнях не було. Так і довелося залишитися в непевності. Ох, і важкі ж шляхи науки!

Звітно-виборча кампанія

В усій країні – як довга та широка – відбувається тепер звітно-виборча кампанія УСКТ. В гуртках, у повітових і воєвідських правліннях – усюди шум і рух. Голови складають звіти зі своєї діяльності. Ревізійні комісії гостро критикують ці звіти. Делегати з сіл і міст висувають свої – (як же слушні!) зауваження. Потім ці делегати вибирають нове (у попередньому складі) правління, новий (переважно давнішній) голова дякує присутнім за участь в зборах і на цьому звітно-виборчі конференції кінчаються.

Так діється щороку, так діється й тепер. Програма приблизно така сама. Щоб вибратися з того застарілого кола – ми постановили відбути цьогорічну звітно-виборчу конференцію інакше. Ми постановили використати тут найновіші досягнення техніки. Замість делегатів, різних представників влади і запрошених гостей – ми рішили заздалегідь награти цілу програму конференції на магнетофон, – разом зі звітом голови, дискусією, підсумуванням дискусії і т.д. – Критичного дня ми тільки пустимо в рух магнетофонний кружок, – і ефект буде той самий.

Текст ми переписали з дотеперішніх протоколів, з малими тільки змінами й скороченнями. Він виглядає ось так:

(Голова зборів:) Відкриваю чергову звітно-виборчу конференцію нашого повітового правління. Вітаю... (тут ми текст скоротили, бо відомо, що нікого в залі не буде). Програма нашої конференції буде така:

Відкриття конференції – (це вже відбулося), – звіт голови уступаючого правління.

Протокол ревізійної комісії.

Дискусія, вибори нового правління, підсумування, вільні голоси й запитання.

– Хто за таким порядком нарад? Всі. Хто проти? Немає. Хто здержався? Не бачу. Порядок нарад прийнятий одноголосно. Приступаємо до

наступного пункту нашої конференції. Голос віддаю голові уступаючого правління. (В магнетофоні чути шарудіння крісел, хтось відкашлявся два рази і за хвилину чути вже новий голос).

– Шановні товариші й громадяни, подаючи звіт з нашої діяльності цього року, ми мусимо признати, що в багатьох ділянках нашої праці маємо крім деяких успіхів, також чимало недоліків. Ми не використали всіх наших можливостей. Ми могли значно побільшити кількість гуртків навчання української мови, але цього не зробили. Не сповнилися також надії на самоосвітню акцію, хоч можливості в нашому повіті є. Аматорський рух, який так буйно розвивався в перших роках – тепер помітно підупав. Зменшилося також число передплатників «Нашого слова». Всі ці недоліки ми мусимо виправити в новому році, нам слід взятися до праці з більшою енергією як досі, ми мусимо пам'ятати слова, що «праця єдина...» і т.д. і т.д.

(Текст звіту голови ми накрутили на 30 хвилин. Потім дискусія).

– Прошу записуватися до слова – чути голос з магнетофону. Довга хвилина гробової мовчанки.

– Ну, хто перший? Відважно! (Мовчанка. Врешті в магнетофоні хтось кашляє): «Тому що ніхто не бере слова, я хотів тільки сказати, що ми замало працюємо. Нам треба працювати, побільше читати книжки і газети, а також «Наше слово». А коли ми будемо більше читати і працювати, тоді у нас все піде як слід. Дякую. Я скінчив». (В магнетофоні чути ніби оплески).

– Хто наступний?

– Я.

– Ваше прізвище?

– Батюк.

– Говоріть.

– Я вповні погоджуюся з тим, що сказав мій попередник, а саме з тим, що нам треба більше працювати. Так, це правда. (Говорить 5 хвилин – потім дякує).

– Хто ще?

– Я.

– Говоріть.

– В цьому році я відремонтував стайню і стодолу, але... Але було довге... брак кредитів, будівельних матеріалів, позичок і т.д. і т.д.

Дискусію ми розрахували на 45 хвилин. Все разом на півтори години. Думаємо, що аж надто. Вигідно й дешево: цілу конференцію обслужить один механік, який розуміє дію механізмів, знає їх природу. Він може навіть в той час читати собі газету... Дуже практично. А головне, матимемо матеріал й на наступний рік.

Чудодійна скриня

Я щойно вернувся з показу технічних винаходів і зараз же беруся за перо. Надзвичайний винахід! Хочу за свіжого ще враження розповісти нашим передплатникам докладно як і що.

Отож нашому інженерові вдалося винайти такий апарат, ...вірніше таку скриню... – але хай вже говорить сам інженер, – Винахід мій – говорив він – базується на наукових досягненнях електрофізики. Так, більш-менш, як електричний мозок. Як відомо, електрони, протони і нейтрони, а також промені альфа, бета і ґамма – але думаю, що цього вам вияснювати не треба, ви це знаєте (всі ми жваво потакнули), і тому обмежуся вияснення, що це за скриня, що її тут бачите, і до чого вона придається. Скажу відразу: це прилад, що виправляє вади людської вдачі. Нормальна людина, це, як відомо, людина розумна, пильна, роботяща. Все, що відбігає від цієї норми, тобто – дурнота, безхребетність, ледачість – викликає електронну реакцію, і людина виходить зі скрині, так сказати б, виправлена, знормалізована. Винахід діє без закиду – побачите самі. Зараз його випробуємо. Хто перший?

Першого ми всадили в скриню – голову нашого гуртка. Інженер натиснув кнопку, в скрині зашуміло, блимнули вогники і по хвилині із неї вихилилася лиса голова нашого голови. Ще він однією ногою стояв у скрині, а вже почав енергійно давати розпорядження.

– Завтра о п'ятій пополудні сходини нашого гуртка! Мусимо впорядкувати організаційні справи, досить балагану! Всі члени мусять викупити членські квитки, а при цій нагоді хай принесуть також гроші на передплату «Нашого слова». Кінець! Байдикування скінчилося, громадяни!

Ми тільки очі вирячили з дива. Ось такий винахід! Ще такого не було. До скрині ввійшов жартома молодий парубок Юрко Кучерявий.

Ледве інженер увімкнув електричний струм – Юрко вискочив:

– Марусю, Катрусю, Ганнусю і ти, Оксано! Вибачайте, що я крутив вам голови, більше цього не робитиму. А на проби хору приходитиму регулярно і точно. Бігме!

– Славно! – вигукнув Петро Басистий, касир нашого ге-есу. – Геніальний винахід! Хай живе!

– Ну, то ввійдіть, будь ласка! – і інженер чемним рухом показав йому скриню. Але цей сховався між людей, а потім нишком-тишком подався до дверей і чмихнув, аж закуріло. Всі засміялися.

– Хто черговий?

– Я! – гукнув голосно, по-молодецьки любінецький солтис.

Інженер увімкнув струм. Скринею потрясло, але солтис сидів далі. Ов, тверда штука, – сказав інженер і додав ще сто вольтів. Врешті солтис показався. Він витяг з кишені пляшку чистої і звернувся до нас:

– Візьміть це! – По хвилині докинув тихше:

– Але непобийте...

Інженер додав ще п'ятдесят вольтів. Тепер солтис вигукнув на ввесь голос: – Киньте це до дідька! Більше не п'ю!

Всі аж ахнули з дива. Що за чудодійна скриня! Любінецький солтис?!? Більше не п'є!! Ні, такого винаходу ще не було на світі. З черги до скрині ми всадили гр. Тимкова зі Щеціна, що так скритикував «Наше слово».

По хвилині він вийшов, сумно похнюпивши голову.

– Вибачте мені, шановна громадо, що я так спаплюжив нашу газету. Я, бачите, люблю тільки такі газети, де є ілюстрації, а з ілюстрацій такі, де намальовані голі жінки... А в «Нашому слові» цього нема... Але тепер я прозрів – дякую! – і він вклонився інженерові. – Там у скрині повинно, однак бути крісло, – додав.

«Той завжди щось знайде» – подумав я, але зараз же забув про нього, бо ось до скрині всадили Остапа Лапського[1]. По хвилині він вийшов і заявив:

– Писатиму вірші далі!

---

[1] Остап Лапський (нар. 7. VII 1926 р.), – поет і перекладач, автор підручників, університетський викладач. Його рання творчість стала приводом до гострих дискусій на сторінках українських видань у Польщі. Опублікував кілька поетичних книжок, у 2007 р. став лауреатом літературної премії ім. Т. Г. Шевченка.

– Овва! – подумали ми зі страхом, – апарат, мабуть, попсувався. Але Лапський зараз же вияснив, писатиму такі, щоб всі їх розуміли.

Ми відітхнули. Апарат все-таки працює добре!

По черзі ми всаджували до скрині: голову нашого воєвідського правління, організаційного референта ГП гр. Вальковську[2] з Гданська, врешті головного редактора «Нашого слова»[3].

Інженер натиснув зразу аж три кнопки. Коли головного витягнули зі скрині, він плакав:

– Даруйте, шановні дописувачі, більше ваших кореспонденцій виправляти не буду! – Потім він звернувся до мене. – І вас, Паньку, прохаю – раз (і він стукнув головою до мого правого рукава), прохаю другий раз (стукнув головою до лівого рукава) – простіть мені, що я так безцеремонно... – але він не докінчив, бо знову гірко заридав. Я розчулився.

– Нічого, нічого! – заспокоював я його, – прощаю вам. А втім, – деякі ваші поправки навіть вдалі.

– Присяйбо, – поклявся гол. ред., – я однак більше не поправлятиму.

Я подумав собі: побачимо, побачимо, хто на цьому програє...

На цьому показ скінчився.

Хотіли ще, було, мене всадити до скрині, але я не дався. Ану ж там, у цій скрині, мені звелять писати... кращі фейлетони? Такі, щоб не вимагали поправок! Викрутився якось та й утік, бо це ж мука була б... Хай вже краще редактори мучаться!

---

[2] Олена Вальковська (Вальківська), – організаторка українського культурного життя в Гданську від 1956 р.

[3] Головним редактором «Нашого Слова» був тоді Григорій Боярський.

Пікассо і перина

Розкажу вам, яку то штуку втяв мій знайомий Обдерко.

Недавно запросили мене на важливу нараду. Говорилося про те, як краще поширювати культуру на селі.

Крім мене, був там ще представник міністерства та інші вчені мужі. Не знаю, навіщо запросили туди Оберка, мабуть, тому, щоб був теж представник широких мас.

Доповіді – як я цього й сподівався – були на високому рівні, і тому я заздалегідь приготовився на збори як слід: старанно зав'язав краватку і купив пачку кращих папіросів. На такій нараді не годиться курити будь-що. Обдерко купив «Спорти». Але, як мені здається, він мало що з того, що говорилося, розумів. Я мусив йому дещо вияснювати. Коли професор мистецтва сказав, що в малярстві найважливіша фактура, Обдерко, який завідує магазином в нашому ге-есі, спитав мене тихенько:

– Яка фактура?

Я тільки підсміхнувся вибачливо. – Напевно не на пиво – кажу. Така на картини.

І я так гадаю.

Він слухав пильно, а коли професор згадав про Пікассо, то знову запитав:

– Хто це такий?

– Турецький міністр, – відповів я йому, але напевно не знаю.

Про цього Пікассо говорив ще й пізніше. Він висловив побажання, щоб у 1963 році впровадити Пікасса до кожної сільської хати. Це буде – казав він – наближення до культури рококо (тут Обдерко спитався мене на вухо: – Що це таке рококо?, а я відповів йому вже із злістю: кукуріку!); а професор далі говорив про естетику і якийсь ренесанс. Інші йому відповідали, говорили, що на селі треба запровадити нові методи,

а також елементи і стилі. Коли скінчили, то Обдерко був від тих усіх доповідей п'яний, як швець.

Почалася дискусія.

І тут несподівано Обдерко раптом підносить руку – він хоче говорити! Чи здурів! Говорити перед таким ученим зборищем! Я сіпаю його за полу – сідай, кажу, то не твоєї голови розум, – але представник вже дав йому знак рукою і Обдерко почав:

– Був собі такий мудрий Іван, що ходив по світі і вчив людей розуму (я зі страху відсунувся від Обдерка, щоб не подумали, що я з ним приїхав). І ось одного разу цей Іван іде дорогою і бачить – стоїть чоловік біля хати, що не має вікна, держить в руках мішок і щохвилини бігає з мішком у хату (бачу, всі пильно нашорошили вуха).

– Що ти таке робиш, чоловіче? – питає його Іван.

– Ловлю світло в мішок і ношу до хати, бо там темно.

– Ти не так роби, добрий чоловіче, – каже йому Іван, – ти прорубай в стіні діру і будеш мати світло. І пішов далі вчити людей розуму. Але вибачайте, що я так це просто промовляю, бо я невчений, так як ви...

– Говоріть, говоріть – кинув йому представник міністерства, – дуже цікаво.

– Ну, то я собі подумав, – продовжував Обдерко, – що нам здалося б на селі більше таких мудрих Іванів. Ось я заходжу позавчора до моєї сусідки, старий лежить під периною, що аж липне від бруду, бо в одному тільки напірнику, без пошивки – а пошивка лежить збоку зложена, біленька, – то я його й питаю:

– А чого ви, куме, не убираєте перини в пошивку?

– Жінка здіймає на ніч, щоб не забрудити.

– Ба, кажу, то забрудиться напірник, і то вже на ціле життя, а пошивку можна випрати

– Гм... – справді, куме, маєте рацію, але дайте жінці свій розум.

Отакого, бачите, на селі повно, думаю, що не треба на село висилати якогось турецького міністра Пікасса, а тільки хоч одного мудрого Івана, щоб учив людей розуму.

Обдерко сів.

«Ну, й вихопився з якоюсь дурною периною» – подумав я, – і відсунувся від нього ще дальше, але дивлюся й очам не вірю: представник

міністерства підходить до Обдерка й стискає йому руку. – Знаменито, громадянине, ви кинули на справу культури на селі дуже цікаве світло! Дуже вам дякую. Я подумаю над цим уважно і представлю відповідний проект в міністерстві.

Я присунувся тепер до Обдерка цілком близько, нехай усі бачать, що приїхали ми разом. – Але трудно мені й досі второпати, що він такого мудрого сказав – цей Обдерко? Брудна перина? Та це ж на селах щоденне явище! Коли б він був сказав про чисту, то було б діло! Є з чого хоч приклад брати!.. А то завів про бруди! Хіба ж то культура!

Батьки і діти

Якось я йшов вулицею і раптом побачив громадку людей, – між ними було чимало дітвори, – всі веселі, розсміяні.

Мусить там бути щось цікавого. Підходжу ближче, дивлюся.

Міцно опершися ногами в землю, а плечима в придорожнє дерево, стоїть п'яниця і голосно викрикує: «Я тебе, сучий син!... Я тебе!.. Я тебе!..» І кожне «Я тебе» підкріплює матюком.

Люди сміються – мають потіху, а найбільше дітвора. П'янюга стоїть як пророк, нічого не бачить і не чує, тільки затьмареними очима дивиться кудись перед собою, так якби там бачив свого тяжкого ворога. – «Я тебе!.. Я тебе!..»

Веселе видовище!

Та ось він починає слабнути, зсувається по дереві на землю і розтягається на ній. У п'яниць це – звичайна річ. Тепер стало ще веселіше. Прохожі, яким він загородив дорогу, обминають його обережно, щоб не поплямити чобіт. Та от зі школи вертається весела громадка дітей-підлітків. Таким тільки давай таку нагоду, щоб побалагурити... Один із них, шибеник кращий за інших, розбігається й перескакує через лежачого. Другий... підбіг і зненацька споважнів, зашарився увесь, як буряк, потім поблід. Скоренько підходить до лежачого, хапає його за плече і плаксивим голосом каже:

– Тату, татку, вставайте!..

З уст п'яниці вивирається якийсь п'яний белькіт. Хлопчина розпачливими дитячими зусиллями намагається його підняти. Але це не так легко. П'яна людина, що лежить на землі, важить більше, як нормальна. Хлопцеві нічого не вдається зробити. Тоді кілька дорослих, що досі стояли осторонь, підходять і помагають. П'яниця став суспільною справою, справою дорослих. А хлопчина якби перелякався, відбіг кіль-

канадцять кроків, причаївся за деревом – і зиркає в наш бік: що діється з його батьком.

Бідний хлопець... Дуже мені було його жаль.

При цій нагоді пригадалася мені інша історія. На морі шаліла буря.

На кораблі була тривога. Всі моряки були на своїх постах. Накази виконувалися миттю. – Тут рішала кожна хвилина. Йшов бій між розшалілою стихією й розумною людською волею, яка підтримувала моряків з капітанського містка.

Однак серця моряків були повні тривоги. Невідомо, хто переможе... Все було в руху. Тільки один хлопчина сидів собі, якби нічого, на корабельній скрині і преспокійно їв апельсин.

– Ти не боїшся, хлопче? – запитав його старий моряк.

– Ні.

– А це чому?

– Бо капітан цього корабля – мій батько.

Кінське ярмо

Вчора я твердо постановив, щоб у майбутньому... Але, може, краще розповім усе по черзі.

Прийшов до мене сусід Батюк. Дядько худий, високий та похилий. Він, мабуть, від народження вже був таким. Прийшов, хвилину помовчав, зітхнув і каже:

– Прийшов до тебе, Паньку, позичити грошей. Так зо дві сотні, можеш? Дістану за молоко, то віддам.

Мене це здивувало.

– А що ти робиш зі своїми? Маєш господарство, як і інші, маєш дві корови, двоє коней, син заробляє в ПОМ-і[1] все тобі, як я чув, віддає...

– Та воно так є, як ти говориш, – зітхнув Батюк. – Господарство є, але грошей нема... От, ніби, в трубу хтось кидає добро – падає до неї і витікає... А щодо сина, то не нарікаю, добрий син... По виплаті гроші положить на стіл, якби не його, хоч вже й жонатий і діти має... Шкода тільки тих онучків, ніколи молока не бачать... Стара, що видоїть, несе до молочарні, та й того молока, як кіт наплакав!

– Гм... Та ж я і кабанів бачив у тебе двох...

– Так. Але що з того. Одного поставка забрала[2], а другого продав. Треба було сіна докупити та й вівса... Торік – тямиш, яке було літо... А кінь без вівса не проживе...

– По скільки заплатив за овес?

– По чотириста.

– Дорогувато.

– Ба.., я був радий, що взагалі дістав його!.. Змолов трохи ячменю, а як млин не йшов, то купував коням хліб...

---

[1] ПОМ – Państwowy Ośrodek Maszynowy, Державна машинна база, Сільмаш.

[2] Йдеться про обов'язкові для селян у 60-ир роках у ПНР поставки харчових продуктів для держави.

– Пшеничний?

Батюк глянув на мене з-під лоба.

– Який був... Що ж було робити? Сам не з'їси, а коневі треба дати... Ну, то як, – Паньку? – закінчив Батюк обережно.

– Зараз. Підожди хвилину. Бачу, видаток немалий... – почав я підраховувати. – Гарнець вівса на день, то коневі треба дати... Потім сіно, січка...

– А треба.

– Полічити, то воно виходить на день яких 10 кілограмів вівса. А на місяць, то як утяв – три центнери.

– Хіба, сказав Батюк. – З мене рахмістр невеликий, не рахую. Ну, але як буде з тим, по що я прийшов.

– Підожди ще хвилинку. – Мене почала брати злість. – Найгірше, як хлоп живе без рахунку – кажу. – Полічи сам: три центнери, то маєш тисячу двісті. А до того додай сіно і той хліб.

Батюк піднявся з місця й почав шукати шапки.

– Ти не гарячись, – кажу до нього вже зі злістю, – хай тобі підрахую до кінця. Виходить, що видаєш на коні майже півтора тисячі місячно, не рахуючи своєї праці. А чи ці коні на це зароблять? Га? Ти над цим думав? Весною – бачив – син тобі орав трактором, а захотів би ти, то поорав би все. Скільки там цього орання? – на один день. А цілу зиму – більше півроку – твої коні таки нічогісінько, пальцем... тобто копитом тобі не рушать... Навіть до міста їздиш автобусом... Оце власне та труба, про яку ти казав...

– Або даєш, або ні... – не слухаючи мене, далі почав Батюк.

– Ти наперед вислухай! – гримнув я на нього, бо злість в мені аж кипіла. – Чекай, аж тобі вигорну всю твою дурість. Гляди: ти, і твій син, і вся твоя сім'я гаруєте, недоїдаєте, малі діточки молочка не куштують, аж жаль говорити – і це все тому, що старому захотілося тримати в стайні пару кінських дармоїдів! Стоять собі в стайні, як яка шляхта, а їсти їм давай, і то ліпше, ніж іншому навіть там у хаті... І тобі не сором? Наложив на себе кінське ярмо і носить як дурний бик! Та ж це гірше від капіталізму! Чиста експлуатація людини людиною, – пробач – людини конем! Коли б я був на твоєму місці, я б їм сказав: Годі, прошу, кінського панства! Досить визиску! Так далі бути не може! Хто не працює, той не їсть! Геть з буржуазією. Навіть кінською! Повстаньте!..

В мені клекотіло, я вже не панував над собою.

Батюк стояв біля дверей і тільки мимрив під носом:

– Ет, таке балакаєш... А який би з мене господар був без коней? Мій тато мав три, а я що... Гірший від нього. Та ж у нас тепер соціалізм! Хіба ж ми маємо бути біднішими, ніж наші батьки!

Я почав оглядатися. Батюк це помітив і спитав:

– Паньку, ти чого шукаєш?

– Тут десь у мене палиця була дубова, – кажу, – десь я її тут поклав...

Але Батюк не чекав більше, чмихнув аж закурилося...

А я подумав хвилину і постановив собі в майбутньому тримати палицю під рукою.

Пісня-чарівниця

В нашому гуртку УСКТ, відбулися звітно-виборчі збори. Ох, і важко ж було!

Зійшлося нас дванадцятеро, а між ними – троє молодих. Прибув тов. Гук і представник ВП. Все гаразд. Порозкладали папери на столі і взялися до праці.

А праця важка – преважка... Ох! ох!

Йдеться про те, щоб... Ох! Навіть і вимовити годі! Йдеться, щоб звітувати про діяльність якої не було. А це дуже важко. Ох, як важко!

Колись було інакше. Колись праця кипіла. Народ шумів. Звичайно, після зборів кожний до витрачених на зборах годин додавав кілька нулів і появлялися цифри: 15.000 – (стайня), 20.000 (стодола), 30.000 – ...Ах! Краще не згадувати! Тепер нуль на початку. Навчання української мови – нуль. Аматорський рух – нуль. Доповідь – нуль. Сидимо мовчки, як перед пустими тарілками. Ложки є, тарілки є, але на тарілках – нічого. А Гук з представником ВП працюють. Гукові аж піт краплями стікає з чола.

Але ось чую – двері рипнули. Та доки я вспів оглянутися – вони замкнулися вже. Хтось вискочив... бодай, Данило, бо його місце пусте.

Вже тільки одинадцятеро нас залишилося. Шкода. В такому стані кожна одиниця на вагу золота. Бачу – Максим теж застібає останній гудзик плаща. Недобре!.. А ще перед нами найстрімкіший горбок, ще треба зібрати членські внески на 1963 рік.

Гук каже: «Недобре тут у Вас... А що ви на це, Паньку?» Я здригнувся. Питання заскочило мене. Я подивився на всіх – і раптом прийшла мені свіжа думка. Я відкашлявся, прочистив горло і почав найміцнішим тенором.:

«Тече вода ка-ла-мут-на...»

Один з парубків, що весь час перешіптувався з дівчиною, миттю підхопив:

«Чого мила моя смутна...»

Інші дівчата якби тільки на це чекали:

«Я не смутна, лем сердита,

Бо я зрана була бита...»

Всі якби збудилися зі сну. Обличчя розпогодилось. Починають підтягати:

«Била мене моя мамка...»

Співають усі. Гук, представник ВП. Бачу – Максим розстібує гудзики, йому гаряче стало. Переспівали одну і дівчата почали другу:

«Ой, хмелю мій, хмелю,

Хмелю зелене-енький...»

Всі підхопили:

«Де ж ти хме-е-елю зиму зимував, що не розвивався?»

Двері відчинились – це вернувся Данило. Мені шепнув на вухо – наче виправдовуючись, що він не тікав зі зборів (він тільки вийшов за потребою). Та ось у дверях з'являються нові чоловіки, жінки, – ось і Данилова Настя, а за нею ще двоє дівчат. Хата заповнюється. Хлопці й дівчата співають вже третю пісню з черги:

«Розпрягайте, хлопці коні...»

– Рідні мої, – залебеділа Настя – мало що не зі сльозами, – хоч раз на рік поспіваймо собі від душі.

– Не забувайте, що збори ще не скінчились!

– Почав Гук на весь голос, – ще членські внески...

Це пішло легше, ніж можна було сподіватись.

Ось сюди, – вигукнув т. Гук, показуючи пусту тарілку, – сюди скидайте на стипендіальний фонд!

«А я піду в сад зелений...» – співали дівчата і хлопці, – а Данило – бух в тарілку п'ятдесят злотих. – Так мене, каже, бере за серце... Ех...

«Звітно-виборчі збори пройшли з повним успіхом. Вписалося багато нових членів. На стипендіальний фонд зібрано 500 злотих...»

Ось – маєте!..

Це вам приклад, що може зробити пісня!.. Українська пісня чарівниця...

Рідна мова

Ми, себто я й професор, ходили по пустій вулиці і обговорювали на всі лади статтю М.Т.Щ.[1] про рідну мову, надруковану недавно в «Нашій культурі». Ми висловлювали дуже глибокі думки на цю тему.

– Право кожної людини вживати свою рідну мову, – говорив професор, – це основна ідея соціалізму. Я не раз про це думаю – і чим довше думаю, тим більше бачу в цьому змісту. Бо що таке соціалізм? Соціалізм – це передусім логіка. Щоб запевнити розвиток людського роду – треба створити всі потрібні до цього передумови. А рідна мова – це передумова найважливіша. Чи йдеться про висловлювання своїх почувань, чи вірну передачу своєї творчої думки.

Недавно розмовляв я з одним молодим техніком, якого вислали в Німеччину на практику. Там він закохався. «Найгірше, каже, в цьому те, що я не можу висловити своїх почувань по-німецьки. По-українськи це йшло б мені куди легше. «Дівчини-рибчино», «серденько моє», «моя ягідочко», «ясочко» – ох, є цього цілий словник. І коли дівчина покладає тобі голівку на груди – то аж проситься шепнути їй до вуха любе слівце. А так, що я можу. «Іх лібе діх, майне лібе»[2] – рубаю, як школяр. Тільки й знаю по-німецьки, а дівчині цього замало. Ледве чи з цього щось буде» – докінчив з зітханням технік.

Ось, бачите, – без рідної мови ані руш. Від цього залежить розвиток людської культури, техніки, цивілізації. І ось як послідовно, як природно поставлено справу в соціалізмі: повна свобода у вживанні рідної мови, ніякого примусу, ніякої дискримінації.

---

[1] М.Т.Щ., – криптонім Миколи Тарасовича Щирби, редактора «Нашого Слова», комуністичного публіциста, автора ряду статей спрямованих проти т.зв. українського націоналізму.

[2] Я тебе люблю, моя кохана (нім.).

Чи ви звернули увагу, що приблизно в той час, коли проголошено основні ідеї соціалізму (Маркс і Енгельс[3]), – а між ними теж право вживати свою рідну мову, як органічну складову частину нової ідеології, – в той самий час Валуєв[4] проголосив свій указ відносно української мови: не было, нет и быть не может[5]. Ось вам два світи, дві протилежні ідеї, світло і тінь, день і ніч.

І що ми сьогодні бачимо? Люди говорять сміливо своєю рідною мовою, нікого це не бентежить, не дивує, ніхто не має страху, соціалізм випростував усім хребти.

Звичайно, – додав професор, – не йдеться тут про те, щоб не вживати іншої мови, так би мовити – принципіально! Я говорю – бо маю право говорити по-своєму! Ах, ні. Можеш, чоловіче, говорити скільки вгодно. Є до цього сприятливі умови. Ось приходиш до якоїсь установи, полагоджуєш справу, ясне. Таких справ сотні. Але в ситуації, де цих умов нема. Не говориш, бо боїшся, чи соромишся. Ох, то з тебе жоден соціаліст. Обережно з тобою! Ти живеш не соціалістичними ідеями, і до таких людей я довір'я не маю. Хіба, що – так би мовити – ти цілковитий тупак, півідіот, який (професор оглянувся і докінчив тихо)... не розумє найважнєйших жечи[6].

Я здивовано оглянувся кругом – та це ж пан Вуйцяк показався на краю вулиці і прямував до нас. Професор подав мені руку.

– Ну, то до відзеня, панє Щипафка![7]

– До відзеня.

Я пішов, а професор здалека ще гукнув до мене:

– Уцалованє рончек для пані Щипафковей![8]

– Дзенькує бардзо![9] – відгукнувся я і сумно глянув у той бік, куди пішов професор.

---

[3] Маркс і Енгельс – німецькі філософи XIX ст., автори *Комуністичного маніфесту* (1848), в якому виклали основи т.зв. соціалізму.

[4] Валуєв, – міністр внутрішніх справ Російської імперії, автор циркуляра, яким заборонялося друкування літератури українською мовою.

[5] Не було, немає і бути не може (рос.).

[6] Не розуміє найважливішої речі (поль.).

[7] До побачення, пане Щипавка? (поль.).

[8] Цілую ручки пані Щипавковій! (поль.).

[9] Дуже дякую! (поль.).

Веселість і горілка

Вчора завітали до мене несподівані гості: кілька молодих людей, студентів і студенток, які вибралися в неділю пішки на село, щоб напитися тут кислого молока. Ох, ця молодь! Відразу зробилося весело й гамірно! Дружина моя одного не могла однак зрозуміти: чи ж би у місті не було кислого молока? Але я їй пояснив, що тут йдеться про молоко безпосередньо від корови, хоч, в свою чергу, я не міг зрозуміти, чому не приїхати б залізницею, коли квиток коштує всього 32 зл. – І вигідно, і без труду... Але як то молодь...

Ось знайшли біля хати мотузок, що ним я витягаю воду з криниці – і давай його розривати на двоє. Троє тут – троє там – тягнуть, аж в'язи тріщать, але не дають ради. Жінка каже: – Чекайте, я вам принесу ножа, навіщо так мучитися? – Але мені стало шкода мотузка, і я кажу до жінки: – Там десь у коморі під драбиною є менші куски, йди й пошукай... – Вона пішла, але молоді кинули тимчасом мотузок, а одна з дівчат, з очима як вуглики, стомлена, що аж чорне волосся прилипло їй до чола, безсило опустилась на призьбу й сказала:

– Не можу більше...

– Знаєш, Марусю, хто так колись висловився, як ти тепер? – спитав невеликий ростом, веселий студент.

– Хто?

– Гоголівська відьма, оця, що їздила на київському студентові.

Товариство вибухнуло реготом. Марусі блиснули в очах вогники і вона відтяла:

– Я на тобі теж поїздила б...

– Ха, ха, – зареготався я вголос – так мене розсмішила оця чорнявка. Але студент не забарився з відповіддю:

– Ой, Марусю, тримайся вже краще своєї Коцюби...

– Тихо, діти! – гримнув на них найстарший студент, в окулярах, і дуже поважний. – Не бачите, що вас слухають порядні люди? – А звертаючись до мене і дружини, запитав: – Як там з тим молоком?

«Боже, як весело», – сказала до себе дружина і побігла до комори. А я став запрошувати до хати: «Зараз буде молоко».

Я метнувся за жінкою до комори і кажу:

Ти, стара, насмаж яєць, а я тимчасом побіжу до крамниці, куплю щось випити. Люблю таких молодих, аж серце радіє...

Коли я йшов назад, вже здалека чув спів. До біса... Та ж це прекрасний хор, не треба інших!.. Серце моє росло... Чи не замало, – подумав я, – взяв я горілки? Може, треба було відразу взяти цілий літр?..

Я ввійшов у хату – товариство співало:

«Плила щука з Кременчука
Тай пускала луску,
Дарувала дівчинонька
Козакові хустку...»

– Ох, – зітхнув жартівливий студент, – колись козакам давали подарунки, а тепер...

– Чого ви такої сумної завели? – защебетала друга дівчина, – краще заспіваймо цю, – і вона почала:

«І шумить, і гуде.
Дрібний дощик іде,
А хто ж мене молодую
Тай додому відведе?!»

Всі почали плескати руками в такт, та ось – я аж очі вирячив з дива – оцей поважний студент поправив окуляри, підтягнув штани – і давай вижинати гопака! А за ним інші. Жартівник, що так переговорювався з дівчиною, взяв її тепер в танок і гукнув у бік тієї, що співала:

– Оксано, метелиці!

– Чи моя губа – то оркестр? – обурилася дівчина. – Але ось двері відчинились – це жінка принесла яєшню і хліб. Вона встигнула за той час витягнути зі скрині і повісити на шиї червоне намисто, що його давно вже не носила. Всі сіли до столу – а я (ось, думаю, буде радісна несподіванка!) – бух! На стіл пляшку!

Ось подумайте – відмовились! Це в моїй голові помістить ись досі не може... Як можна відмовитись від горілки, яка, в додатку, приходить задарма?.. навіть той поважний студент відмовився. А жартівник – то навіть понюхав, похвалив, що «добра горілка» – але відставив. «Дякую, дякую, ми не п'ємо»... Дивна річ – на селі такого не знайшлось би...

Поївши і попивши кислого молока, товариство щиро попрощалось і подалося в дальшу путь. Так наче потемніло на дворі.

Якось сумно стало. Шкода, що пішли, – каже жінка. – Такі якісь були, як найрідніші...

Я навіть не признався, як мені стало сумно. А потім кажу:

– А звідки оця веселість у них береться, як вони не п'ють? Як це можна і жартувати, і співати, і танцювати не випивши?

Жінка відповіла:

– А, може, якраз тому веселі, що не п'ють?...

– Я подумав: Може й дійсно тому? Щасливі люди!

Що мені привезеш з України

Ми сиділи при склянці вина й розмовляли. Мій друг збирався в кількатижневу поїздку по Україні і при прощанні спитав мене:

– Що тобі привезти?

– Що мені привезти? Це залежить від того, куди ти поїдеш, приятелю. Як, наприклад, проїжджатимеш через Волинське полісся то затримайся в тому лісі, де колись лісова Мавка зустріла Лукаша. Там пошукай сліду від її босих ніжок – на тій лісовій галявині, де вони в місячну ніч стояли обоє з Лукашем, і Мавка скрикнула з болем щастя: – Ох! Зірка в серце впала! Туди зайди, мій друже, і привези мені хоч би листочок від тієї верби, де Мавка ночувала перед тим, як серденько спалахнуло першим коханням. «Не рони, вербо, сліз надо мною, буде ж, матусенько, милий зо мною»... А може знайдеш ту сопілку, що на ній вигравав Лукаш свою тугу... Це тоді, коли твій маршрут йшов би слідами «Лісової пісні».

А може, ти проїжджатимеш, Олексо, крізь зелену Верховину, там де колись горда «туркиня»-чарівниця причарувала Гриця, і де тобі, може, пощастить скупатися в Черемоші? Ох, тоді, Олексо, не забудь привезти мені з тієї річки – камінець... Може, саме натрапиш на той самий камінець, що його кинула колись в мене жартома моя Марічка. Вона сиділа на камені посередині шумливої гірської річки, – а сонце так пекло немилосерно! – і тоді вона жбурнула в мене камінцем, а сама – з реготом – у воду! Як гірська русалка. Я наздогнав її тоді – і... Привези той камінець. Олексо! Там, знаєш, посередині річки така широка і гладка камінюка, наче малий острівець, а поруч шумить смерековий ліс. А з-поза верховіття синіє висока Говерла...

А як будеш уже на славній Україні – то зложи від мене глибокий поклін до самої землі у той бік, де Канів. А потім зайди в котрийсь садок

вишневий – і послухай пісень, що їх виспівують дівчата пізно вночі. А як зустрінеш чорнобриву, то...

– Що? Чого ти так розмріявся? – перервав мої думки мій приятель, – я питав тебе, що тобі привезти з України? А ти...

– А я?.. А я?.. Що привезти?.. Привези... привези, мені... магнітофон...

Де Гнатюки – а де Онишки!

Добре сталося, що VI пленум ГП проголосив свої постанови в ідеологічних справах[1]. Вони поможуть низовим активістам в не одному викорінити відсталі настрої. Я про це сам переконався ось при такій нагоді:

Захотів Гнатюків Юрко женитися на Онишковій Марійці. Дівчина гарна, моторна, чорнобрива – біс її не взяв (як говориться в народній п'єсі) та й Юрко хлопець хоч куди, – не диво, що обоє вони покохались та й захотіли побратися (як співається в народній пісні).

І здавалося б, що перешкод тут не буде ніяких, бо й Гнатюк і Онишко сидять, – так сказати б, – на тому самому стільці. Обидва вони односельчани, переселенці. Обидва дістали однакові господарства й однаково газдують. Та ось Гнатючка стала окунем – ні та й ні. Не погоджується, бо Онишко їй не рівня!

Ось! – думаю, – тут, мабуть, оця ідеологічна плутанина, що про неї пише «Наше слово». Треба піти, роз'яснити.

Озброєний духом згаданих постанов, я вибрався на двобій з Гнатючкою. Теє і овеє – врешті зійшла мова на женихання. – А чого ви, матусю, противитесь? – питаю.

– А бо не з нашого села, то не знаєте?! – вигукнула Гнатючка. – Де Гнатюки, де Онишки... Го-го!.. Шкода говорити...

Ну, думаю, ось вилазить шило з мішка. – А де ж ті Гнатюки й Онишки? – питаю.

---

[1] Згадане пленум відбулося 18 серпня 1963 р., його учасники надіслали *Листа до І секретаря ЦК ПОРП тов. Владислава Гомулки*, в якому повністю схвалено постанови XIII пленуму партії («Наше Слово» 25 серпня 1963 р. № 34). В Постанові VI пленуму ГП УСКТ постановлено *приступити до пояснення на сторінках «Нашого слова» ідеологічних питань, які хвилюють українське населення, у більшій мірі ніж доси вести боротьбу з проявами націоналізму і сепаратизму серед українців.* («Наше Слово» 1 вересня 1963 р. № 35).

– А так, що Гнатюки були господарі з діда-прадіда, – сказала гордо Гнатючка, – всі їх шанували, бо було за що. Ніхто в селі не мав таких коней, як Гнатюки, а небіжчик татуньо – царство їм небесне – то все в церкві тримали похідню!

– Похідню!

Аякже! – все тримали похідню, чи то на Йордан, чи на всеніч-ню, а як єґомосць виходили з церкви, то все їм першому давали руку поцілувати...

– А діть...

– Аякже! – фукнула гордо стара, – все першому! Бо господар були, рахувати на вітчизні, в самій десятині мали три загони, в лісках других три, а Онишки що? Сиділо то там під лісом, таке бідне, що страх було дивитися, тільки того поля, що на Поміркаx півзагону і в лузі лучка. Ото ж як найстарший лишився при старім, то другий син, Максим, що то його донька тепер очі лупить на мого Юрка, оженився з Бандохою і пішов служити до пана. Ну, а тепер самі скажіть, чи може мій син, рахувати з Гнатюків, привести мені до хати Онишкову доньку? – О, ні, ні, – замахала руками стара, того не буде доки живу. Мої татуньо небіжчик все бувало казали: «Паруйся жупан з жупаном»... Мудрі були небіжчик, аякже...

Гнатючка замовкла, а я подумав – не знаю, чи дам раду. Тут треба атомної бомби. Але починаю переконувати. Що, мовляв, тепер настали інші часи, тепер всі рівні, чи пан чи Іван, нема жупанів і нема каптанів. Та хіба зрівнялися вони тут – на тих землях? – адже ж дістали однакові господарства!

– То що з того, – перервала мені Гнатючка, – але кожний знає з якого плота кіл... – та знай своє торочить: Гнатюки, Онишки...

Я важко зітхнув. – Так, але і про це треба подумати, що молоді кохаються, тужать за собою бідні, знаєте як-то було з вами колись...

Стара всміхнулася.

– Та я б може і не від того, якби хоч сидів був на вітчизні, яка вона там була така була, але завше то своє...

Бачу, що стара зм'якла – починаю верзти, що на язик спаде.

– То ви не чули, матусю, що старий, як вмирав, то записав Максимові лучку? Казав мені сам Максим.

– Лучку?

– Аякже! Бо старший син пішов у світ, а старий записав Максимові лучку і того півзагону в Поміркаx. Ви не чули?

– Не чула... – промимрила Гнатючка під носом.

– Все записав і ще якісь гроші, бо старий мав добре набиту кабзу. Отож як ми виїжджали сюди, то все там лишилося, але гроші Максим привіз...

Стара важко зітхнула і похнюпилась. Щось вона там передумувала, а я, щоб добити її до решти, витягнув найважчі аргументи – ідеологічні.

– А чи ви не подумали, Гнатючко, що коли ви противитесь, то стоїте таким чином на чисто імперіалістичних позиціях, як американський генерал Мек Намара?... Ви ідеологічно відстали, у вас ще залишки буржуазного світогляду. З тим треба боротися, про це виразно говорять постанови VI пленуму ГП УСКТ.

Цей останній аргумент Гнатючку переконав до решти. Вона ще раз зітхнула і вистогнала:

– Та най там вже буде й так. Нехай жениться. Не буду перешкоджати...

Ось, бачите. Добре проведена ідеологічна праця має успіхи. Треба тільки вміло до цього взятися.

Пригода

Недавно був я в селі Засцянку. В цьому селі я вже не бував, але це було дванадцять років тому. Пригадую, що зі мною там трапилася навіть немила пригода. Коли я ввечері – втомлений, голодний і холодний (було це восени, як тепер) – хотів зайти до місцевої господи, щоб підкріпитися, якийсь парубійко заступив мені на порозі дорогу і ліхтариком блиснув прямо в вічі:

– Сховай ліхтарик, кажу, можеш осліпити людину.

– Вуйку, не гарячись, – відповів мені зухвало хлопчина і знову блиснув мені ліхтариком під самим носом. При цьому підставив мені ногу і я покотився до стіни.

– Та це ж чистий напад! – гукнув я вголос, – Що це за хуліганство!? Люди, рятуйте!

Парубійко бахнув мене кулаком в груди і збирався це повторити, та, на щастя, двері з господи відчинилися і він утік. Я встиг однак побачити його: було йому так шістнадцять-вісімнадцять років, смуглявий з лиця, білі зуби, вузький з горбком ніс. Був би навіть непоганий, якби не такий хуліган. З відчинених дверей глянув якийсь старший дядько.

– Що це за хуліганство в вас! – крикнув я розсерджений до краю. – Нападати на людей на гладкій дорозі?! Так ви виховуєте свою молодь!? Що з нього виросте?

– Так, вони в нас є, – відповів спокійно дядько і запросив мене до свого столика. – Сідайте. Що виросте? Вуличник виросте і злодій. Буде бешкетувати по селу, а потім попаде до в'язниці та й там згине. Панє Вуйцяк, два рази по сто грам!

Ми випили, але я не міг заспокоїтися. От розбишака! Зачекай-но, я тебе ще зустріну, – подумав я, – я тебе пізнаю, але такого прочухана дам, що запам'ятаєш. Ми випили ще раз, – але я довго не барився, роз-

прощався з дядьком і пішов. Пішов майже втікаючи, щоб, бува, знову хтось не напав.

І ось через дванадцять років доля знову занесла мене до цього села. І подумайте – я зустрів цього самого парубійка: те саме смугляве обличчя, той самий ніс з горбком, чорне волосся, білі зуби – навіть небагато змінився, тільки старший. Це було в місцевому пе-ґе-ері, в кабінеті агронома, ми сиділи і попивали чорну каву.

– Пане інженер, – кажу до нього, – бачу, що ви прекрасно опанували найновішу агротехніку. Ви, певно, недавно зі школи?

Він усміхнувся, білі зуби блиснули на тлі смуглявого обличчя.

– Так, щойно рік. Я взагалі пізно почав навчання. Мені було вже вісімнадцять років, як я почав вчитися – спочатку в агрономічному технікумі, згодом я записався на агротехнічний відділ політехніки й скінчив його рік тому. Сьогодні це можливо для кожного. Прошу, беріть тісточко.

– А дванадцять років тому... – почав я, але зараз же зі страхом вкусив себе за язик. – Я хотів сказати, що теорія хіба розходиться з практикою, як гадаєте?

– Ні, не розходиться, – поважно проговорив інженер. – Вся справа в методі. Про це зрештою говорив колись французький філософ Декарт. Оксано, заграй нам щось з Шопена!

Оксана привіталася зі мною і сіла за піаніно. Я був очарований: яка мила, інтелігентна пара! Коли я пізно ввечері прощався, інженер проводив мене аж на дорогу, присвічуючи ліхтариком.

– А я вас вже якби колись бачив, – сказав мені при прощанні, якесь таке знайоме обличчя.

Але я живо заперечив:

– Ні, ні, – я тут у вас перший раз.

– Заходьте, як будете колись у нас!

Ми попрощалися щиро й сердечно.

Клопоти з культурою

Данило почав скаржитись:

– Так мені прикро стало, що аж страх. Не маю де прийняти гостя. Хіба тут в сінях. Сідай, Паньку, ось тут – на цій скриньці.

Я здивувався:

– А чого ж це? Хіба кімнати в тебе немає?

Данило розвів руками.

– Та... Маю аж дві. Але Настя замкнула, бо бачиш – начиталася в нашій газеті про культуру і задумала ввести її у себе. Прибрала хату як в якогось пана, купила дзеркало, так що цілого себе можеш побачити зі всіх боків, купила нову шафу, поставила посеред хати якісь квіти, а на долівку купила килимчики-доріжки. І з тими килимчиками найгірша біда... Ані руш ступити по них – відразу репетує... І хто це видумав ту культуру?

Я усміхнувся поблажливо.

– Воно, Даниле, культура нині дуже важлива річ. В цілому краї ні про що нині так не говориться, як про культуру. Газети, книжки – як ось в нашого професора, що має тих книжок цілу шафу, самі товсті...

Данило перервав:

– Я розумію – такі товсті книжки це інша річ. Це культура, я не такий дурний. Але, наприклад, квітки. Чи це також культура?

– Гм... квіти... здається також. Так гадаю. Але доріжки – то напевно. В нашого професора я бачив також килимчики.

Данило був злий.

– Що з того, як на ті килимчики ногою не можна ступити... Ледве прийду з двора – Настя виганяє мене з хати: – Ти мені тут – каже – гною наносиш і грязюки, забирайся... – Ну, що мені з такої культури?

Я задумався.

– Воно, правда, що такі килимки-доріжки нині не дешеві. – А якби так, – порадив я, – притрусити їх соломою, або листям, га?

Данило махнув рукою.

– Шкода говорити. Я це й сам казав, але Настя зі сміху аж за боки бралася. – Ти мені з хати хочеш зробити стайню, що?.. Ну, й подумай: взяла й замкнула хату на колодку. Ту цілу культуру замкнула там, в хаті, а ти сиди тут в сінях, як який жебрак, аж мені соромно перед людьми. Ну, й що ти на це скажеш? Паньку?

Я відповів щойно за мить.

– Тут, безсумнівно, трудно розібратись. Бо й справді – що тобі з найкультурнішої хати, як ти до неї не можеш зайти? На показ?

– Отож! – вигукнув Данило, радий, що я його розумію. – Бо хлоп то мусить зайти й до стайні, і до стодоли – ну, ось, поглянь, – каже, – як то в мене є, – і він потягнув мене до дверей.

– Поки я, – каже, – зайду до стайні, то мушу перебрести і через ту гноївку, що витікає з гноярні, і через цю калюжу, що перед стайнею, і якась чорна мазюка там перед стодолою, ще з німецьких часів – вистачить раз перейти, щоб мати чоботи забруднені по халяви і від грязюки і від гною. Ну й як? Не ходити до стайні, чи як? А Настя цього не розуміє...

– А де вона сьогодні? – спитав я.

Данило похнюпився.

– Пішла до міста... Боюся, щоб знову не купила якого килима... Ось тут до сіней... Бо тоді мені прийшлося б перебратися, хіба, до шопи... – І він тривожно поглянув на дорогу.

Ми обидва мовчки дивилися на купу гною серед подвір'я, з якої витікав потічок гноївки до калюжі. Через грязюку, що перед стайнею, маршировав табунець качок. Двері від стайні були відчинені, звідти теж сльозився струмочок гноївки, що надавав грязюці темний колір.

Я вже хотів прощатись – та ось в моїй голові майнула думка, як сонце з-поза хмар.

– Даниле, я придумав!

– Що таке?

– Зробити так, як твоя Настя!

– Ніби як?

– Поклади доріжку до стайні!

– Доріжку?

– Еге ж! Добру кам'яну доріжку! Будеш ходити, як по кімнатах. І не набрудиш в хаті!

Данило поглянув на мене, потім на грязюку при стайні, знову на мене, врешті промимрив під носом:

-- Гм...

А за мить:

– Мабуть, так треба буде зробити.

А коли я вже виходив, він додав жартуючи:

– Буду впроваджувати культуру в стайні. Ха-ха-ха...

Але зараз же споважнів:

– Культура в стайні – та це ж зовсім вже не так смішне, як видається на перший погляд!.. Бігме!..

Пливак

Цього літа я несподівано зустрів на березі моря молодого Баса.

Колись він був службовцем у нашій громаді. І хоч його чин був невеличкий, зате велика була його повага за письмовим столом. Ніхто не вмів так діловито пересувати папери, як він. Коли хтось приходив до нього в якійсь справі, він закладав олівця за вухо, витягав папку з паперами й, перелистуючи їх, говорив:

– Ваша справа формально й істотно лежить на моєму столі і набирає службової сили. Вона має номер триста сорок п'ять, позначене римським шість з великою буквою «А» і так далі, – так, що можете бути цілком спокійні.

Дядько відходив вдоволений, що його справа в таких добрих руках, і тільки деколи бурмотів собі під носом, що мав би охоту проламати на службовцеві патик, бо надто довго йому все доводиться чекати.

Ну, але Бас довго не посидів на цьому місці, – одного дня він виїхав кудись з валізкою, і я не бачив його кілька років.

І раптом зустрів його влітку цього року на березі моря! Він допливав до берега, розбиваючи міцними руками морські хвилі – потім вискочив на пісок в куценьких штанятах (на них не пішло більше матеріалу, як на мою долоню) і почав підскакувати, як молодий бичок, струшуючи з себе воду. Він саме збирався бігти до свого товариства, що поруч гріло свої грішні тіла на сонці, коли я затримав його:

– Пане Бас! Що ви тут робите?

Він спинився, пізнав мене і привітався.

– Приїхав купатися. Ось там стоїть мій мотоцикл.

Я глянув в той бік, а потім, звертаючись до нього, кажу:

– Ви прекрасно плаваєте! Де ви навчилися?

Він усміхнувся:

– Т-ак, плаваю непогано. В житті чоловік всього навчиться.

– І давно плаваєте?

– Ще від маленького. Як собі пригадую, то я почав плавати ще в початковій школі. Я не був дурний сидіти за партою, писати уроки, переписувати з таблиці. Я втікав зі школи, коли тільки міг.

– І тоді ви плавали?

– Менш-більш так. Воно завжди треба було викручуватись і в школі, і дома. Я скінчив тільки три класи початкової школи.

– Але зате здобули ви підставу для своєї пливацької кар'єри. Це теж непогано.

– Звичайно. Потім я пішов до фабрики. Але там була тяжка праця. Я звільнився і пішов працювати службовцем. Завжди перо легше, ніж ковальський молот. Тоді я вже плавав щораз краще.

– Була близько ріка?

– Ні. Але добре плавати я навчився щойно згодом, коли я переходив з одного місця на друге. Тут треба було мати – голову на плечах, вміти використати всякі знайомства, навчитися – кому кланятися, кому ні, перед ким гнути шию, а перед ким стояти рівно. Дуже важлива справа – з кимсь попити. Але тут треба бути уважним – з ким, коли, де, як і що. Це ж не прості речі.

– Зараз, зараз, я добре не зрозумів... Чи ви плаваєте класичним стилем?

– Га – від біди можна це назвати класичним. Головне треба орієнтуватися звідки вітер віє. Це штука неабияка. А теж вміти відразу пізнати, як щось починає – смердіти... В плаванні треба мати добрий ніс.

– Ніс? Я гадав, що, може, легені, серце, м'язи... Адже ж вода...

– Яка вода?

– Ну, в морі, чи в річці...

Він вдарив себе в чоло.

– Ах, так, розумію... Ну, звичайно, звичайно... Плаваю непогано... (З віддалі почувсь голос: – «Пане Басісти!...»). Але, вибачте... Мене там чекають. До побачення!

Наш делегат

Шановна Редакціє! Чи не можна було б будь-як відзначити нашого делегата на з'їзд Івана Обдерка?

Ви могли б, наприклад, помістити його фотографію в нашій газеті, а під нею надрукувати: Іван Обдерко, делегат на з'їзд УСКТ, який надзвичайно вдало... І так далі. Цю фотографію можна вмістити на окремій сторінці, присвяченій делегатам на з'їзд (під умовою, що не буде в назві цієї сторінки дуже неприємного для вуха слова «наші»).

Або можна б вислати до Івана Обдерка котрогось з шановних членів редакційної Колегії, який провів би з ним передз'їздівську розмову. Розмова ця могла б бути, скажімо, такою:

Редактор: Як вам вдалося за допомогою звичайнісіньких трьох слів, трьох найпростіших слівець, – довести до того, що... (і т.д.).

Обдерко (чухаючи в потилицю): – Ба...

Редактор: – Ну, то до побачення, Іване, в Варшаві на з'їзді!

Обдерко: – Щасливої дороги!

З цієї розмови вийшла б стаття, яка могла б закінчитися так:

В зв'язку з тим, що Іван Обдерко так просто розв'язав пекучу проблему свого села – його слід поставити поруч з такими людьми як... (маю на думці кілька імен, але хай вже Редакція сама потурбується).

Ось таке. міг би я на цьому закінчити листа і підписатися, якби не те, що Ви, мабуть, цікаві, що ж Обдерко такого зробив, і за що я його так розхвалив.

А було це так.

Ми сиділи втрьох – Обдерко, Батюк і я – біля одного столика в брудній сільській крамниці і попивали вино.

Був темний, вогкий і холодний осінній вечір. В крамниці теж було холодно і непритульно. Під стелею блимала брудна електрична лампочка, від якої всі виглядали якби були хворими на печінку. До крам-

ниці ввійшов наш тракторист Юрко Марків, купив «спорти», став під вікном і закурив. Був чомусь злий, бо мовчав і тільки спльовував. Ми теж сиділи мовчки.

Батюк потягнув вина. Б-р-р.. Воно було кисле і холодне.

– Ну, і що? – спитав через хвилину Юрко.

– Нічого, – відповів Батюк. – А що має бути?

Юрко тільки сплюнув і вже збирався виходити, але затримався, бо до крамниці ввійшла Гнатюкова Маруся. Купила кілограм солі та метр червоної стрічки і теж затрималася. Що ж – в хаті завжди те саме, то хоч в крамниці собі постоїть. Послухає.

Юрко сплюнув ще раз.

– Живемо тут як в собачій буді. Обридло.

– Так, так, – відрік Батюк.

Юрко говорив далі:

– В Гданську, читав я в газеті, мають світлицю, люди сходяться, співають, грають в шахи, танцюють – от життя!..

– Ба, – рік Батюк.

– Теж усякі цікаві доповіді там відбуваються – писали в газеті...

– Мудра річ, – відповів повільно Батюк.

– Ет! – махнув Юрко безнадійно рукою, кинув недогарок і вже вдруге збирався виходити, але саме в цей момент Обдерко, що весь час мовчав, схилившись над столом, підняв раптом голову, підніс догори палець – якби хотів дати знак, що хоче щось важливого сказати – і промовив:

– Зробімо таке і в нас!

Ми всі глянули на Обдерка, потім один на другого, я на Батюка, Батюк на мене, Юрко на Марусю, – а Маруся блиснула очима, сплеснула руками й гукнула голосно:

– Еге ж!

І від цього почалось! В якийсь щасливий момент рік Обдерко ці три слова. Бо того ж вечора ми більш загально обговорили справу. На другий вечір зійшлися вже більшим гуртом і обговорили справу до кінця. Це було рік тому. А сьогодні якби ви завітали до нас! Прекрасна. Ясна й тепла світлиця (перед тим складалися там пусті бляшані бочки). На стінах всякі картини й портрети, на столах газети, шахи – так у нас, як

і в Гданську. Є хор (я тягну басом), а тепер приготовляємо «На перші гулі». Просто розкіш!

Не дивно, що Обдерка ми вибрали делегатом на з'їзд. Сказав мені недавно, що в Варшаві він теж хоче на з'їзді сказати тільки три слова. Я питався які, але не каже. Тільки хитро підсміхається – та мовчить ну, що ж... Почуємо!

Дивний сон

Дивний-предивний мав я сон. Снилось мені, що мене всадили в ракету і вислали на Місяць. Як воно там було по дорозі вже не пам'ятаю, але добре тямлю ту хвилину, коли ракета спинила свій політ і легенько сіла на м'якому місячному піску. Я вийшов з ракети й розпростував хребет.

Ось я на Місяці! Радість розпирала мої груди. Довкола високі гори – зовсім як описують у книжках. Якісь високі скелі, осяяні блідим фосфоричним світлом, якісь долини й озера. На небі велика золотиста куля. Це наша Земля. Я приглянувся до неї. Виразно бачу контури Азії, з боку – Австралію. Зовсім як на глобусі. Аж мені дивно стало.

Тихо тут так, що хоч маком сій. Ну, нарешті, подумав я – відітхну від цього земського шуму. Від тих тракторів і самоходів, від радіо й телефонів. Добре, що хоч стара лишилася дома, бо й тут не мав би спокою. А так то дуля їй під ніс: не досягне мене тут. Аж підстрибнув я від цієї думки і так мені весело стало, що хотілося співати. Ніякої праці, ніяких обов'язків.

Вийшов я собі на близьку скелю і оглядаю краєвид: десь тут упав колись радянський прапорець[1], але це не так легко знайти. Треба походити. Я зійшов зі скелі і пустився вперед вузькою долиною. Та ось я аж похолов зі страху: а якщо за цей час хтось відкрутить якийсь гвинтик в моїй ракеті? Я скоренько повернувся та усвідомив собі, що я по-дурному думаю. Я ж тут сам, злодіїв нема. Аж засміявся з цього відкриття. Прийшов я до своєї ракети та й захотів відпочити.

Я присунув собі каменюку, щоб на ній сісти, та коли ближче придивився, побачив, що це не каменюка, а брила чистого золота!

---

[1] Мова йде про «Луннік II», совєтський супутник, який 13. IX 1959 р. ударив об поверхню Місяця й залишив там капсулу з державними символами СССР.

Я аж усміхнувся. Та це ж дивовижна планета! Тут за одну мить можна стати мільйонером! Сів я на цю брилу золота й відпочиваю. Знову глянув на велику круглу кулю, що висіла на небі, і бачу – ось уже зарисовується Європа й Африка. Мабуть минуло вже кілька годин, як я тут. Було тихо-тихесенько – ні вітру, ні куряви.

У таке післяобіддя мені стало трохи моторошно. Хоч би раз пролунав людський голос, або зашумів якийсь трактор. Нехай би й стара побурчала собі там щось під носом. Ні, таки краще, коли коло тебе хтось живе і навіть тобі підсвистує над вухом. Треба вже летіти назад.

Я наставив машину, вліз в ракету, влучив мотор і...

І, знаєте, машина не рушила з місця!

Холодний піт покрив моє чоло. Я крутнув корбою ще раз нічого! В мене похололо серце. Я вискочив надвір, потряс цілою ракетою, вскочив знову в середину, потиснув кермо – дарма! Ракета не рушила з місця. Щось там попсувалося.

В першій хвилині у мене майнула думка: треба задзвонити до бюро ремонту машин. Але відразу я пригадав собі, що на Місяці немає телефонів, та й ні до кого телефонувати.

Ох! – застогнав я з розпачу. Що мені тепер робити?

Я взяв голову в руки, сів на золоту брилу і так сидів на ній з годину. Потім я глянув на небо і нашу кохану Землицю і мало не заплакав з гіркого жалю. Саме в цей момент було видно Європу й Африку.

Ось вона наша люба, найдорожча, кохана, єдина наша Землиця! І як це я ще хвилину тому не вмів її оцінити, як слід!

З якою радістю я слухав би тепер і шуму тракторів, і самоходів, і гомону дітвори, що катається по снігу, і навіть лайки моєї неоціненої Палажки...

Я сидів на золотій каменюці і пригадував собі останні тижні мого перебування на Землі. Я пригадав собі, як то наш голова т. Гук саме організував велику кампанію за приєднання передплатників «Нашого слова».

Ох, як би так вернутися на Землю! Я відшукав би кожного нашого земляка, я приєднав би тих передплатників сотні, тисячі... Не досипав би ночей, я приєднав би передплатників десятки, сотні тисяч... Мільйони...

Говорилося тоді, щоб відремонтувати світлицю. Ох, я носив би голими руками вапно та цеглу хоч би з другого села, я замітав би світлицю після кожних сходин, – навіть те місце, де старий Батюк спльовує, покурюючи люльку, а машиніст Юрко кидає недокурки на землю й розтирає їх чоботом.

Говорилося, щоб організувати самодіяльний гурток. Ох, – я заграв би роль, як сам великий Бучма[2], а співав би я так, як...

В цю мить я почув – рідний, ох! – найрідніший, найсердечніший звук! – я почув шум далекого мотору. Я підскочив з місця, повернув голову туди – так, це ракета! Ах, брате мій рідний, чи ти будеш українець, росіянин, американець, француз чи негр, я вітаю тебе як найріднішого! Тільки прибувай! – і я почав голосно кликати та дарма. Ракета віддалилася, шум утих, – це, як виявилося потім, був американський сателіт, що пролетів біля Місяця на віддалі тисячі кілометрів.

Я застогнав, як ранений віл, – і пробудився. Глянув на двері, стіни, вікна, – ні, я не на Місяці, я в своїй хаті і все це мені снилося.

Цур йому та пек – який поганий сон!

Я пригадав собі мої сонні жалі і мої рішення і усміхнувся.

Добре, що я не на Місяці, а на Землі! Та ще й під теплою периною! Треба ще трохи поспати, бо ж місячні зобов'язання вимагатимуть багато сил. А я вирішив їх все ж таки виконати!

---

[2] Амвросій Бучма (1891-1957), – видатний український актор.

Дурна пригода

Сьогодні я познайомився з одним молодим парубком, ми йшли вулицею великого міста і розмовляли.

– Як вам подобається «Наше слово» – запитав, щоб нав'язати розмову.

– Надзвичайно! – вигукнув він з молодечим запалом. – Цікава, чудова газета! Найкраща, яку читав коли-небудь. Слово честі!

Мене, якби хтось посадив на сто коней.

– Дуже, дуже приємно почути таку думку, – відповів я схвильовано. – Бачу, то ви дуже інтелігентна людина. Прошу, куріть.

– Прецікава газета і який глибокий зміст! – гукав він далі, беручи цигарку. – Які там статті! Такі-і-і...! І він показав рукою, як великі і солідні ці статті. – Головне – люблю читати вас! Ваші речі – просто, як бомби! Першорядні! Надзвичайні!

Мене аж запаморочило від цієї похвали.

– Вибачте, але чи ви трохи не переборщуєте – вистогнав я. Я, щоправда, роблю, що можу, щоб тільки...

– Зовсім не переборщую! – вигукнув парубок ще голосніше, – кожен ваш рядок набитий змістом, як стрільним порохом! Важко знайти в інших газетах матеріали, що мали б такий питомий тягар... Звідки у вас взявся такий талант?

Я зашарівся увесь, як молода дівчина.

Справді?! А може вступимо на хвилину сюди?

– Спитав я, показуючи двері ресторану, повз якого ми проходили. – Прошу входьте!

– У вас великий, небуденний хист, – говорив він далі, розглядаючись і присаджуючись до столика. – Просто захоплююсь вашими статтями. В них велика експресія і динаміка. Надзвичайна!

– Та й які ж бо ви... Аж ніяк повірити не можу, – говорив я безладно, бо мені в голові шуміло від похвал. – Але вибачте, – кинувся я, – ви що п'єте? Може Шери-бренди?

– Хай буде, – відповів він недбало і продовжував: – Те, що в вас мене найбільше полонило, це жива актуальна тематика, зображена з філософським спокоєм. Так видно, що пише це людина мудра, з багатим життєвим досвідом. В цьому відношенні ви б'єте всі рекорди.

– Прошу, закусуйте! – перервав я йому, – може спробуєте оцих сардинок?..

– Велика життєва мудрість і глибока філософія, – говорив він далі, накладаючи сардинки, і також, – я це хотів би підкреслити, – дуже тонке відчування краси природи.

– Дуже люблю природу, – сказав я.

– Це зараз видно! – вигукнув він, – ваші описи природи захоплюють читача великим поетичним чаром, від якого...

– Будь ласка, беріть! – мурликав я, бо вже не володів собою. – Може цього оселедця?

– ...від якого нам робиться тепліше коло серця, – продовжував мій співбесідник, кладучи на тарілку оселедця. – У вас великий поетичний хист, це факт...

– Ох, які ж бо ви... – почав я, – хоч правда і те, що... Але, чому ви нічого не берете?! – Кинувся я, – може оцей бутерброд, або як кажуть у Польщі, – канапку.

– Це видно, навіть, коли дивишся на вас! – додав він. – Чоло високе, очі повні внутрішнього вогню – жінки люблять таких...

– Ох, добродію, – вигукнув я, – ви так, якби читали з книжки... Бо й справді – там така одна є, що... кельнер! – гукнув я – два пива!..

– Ні, дякую, – сказав він, встаючи від столика і вдягаючи плащ. – Спішуся на станцію, – додав він, глянувши на годинник, – за п'ять хвилин відходить поїзд.

Я розплатився і ми вийшли. Саме надходив трамвай. – Чи не могли б ви – сказав він тихше – позичити мені сто злотих? З поспіху забув взяти з собою гроші...

– Дуже радо, прошу... Прошу дуже.... Я витягнув портмоне і дав двісті. Він сховав гроші.

– Дякую. Дуже дякую і до побачення, пане Холмський![1] – сказав він, вскочивши в трамвай. – Після першого віддам!

Я роззявив рота і так стояв кілька хвилин і отямився тоді, як прибув наступний трамвай. Я був лютий на себе.

– Добре тобі так, стара дурна макітро! – сказав собі, – мабуть дуже дурний піп тебе хрестив, найдурніший, який тоді був на світі... В цьому відношенні справді б'єш усі рекорди!

Мені й досі соромно, як згадаю про це все. Але думаю і таке, – чи не повинен мені Холмський віддати тих 200 злотих? Адже ж парубійко не мене, а його хвалив?...

[1] Холмський, псевдонім Миколи Щирби, під яким у «Нашому Слові» публікував він сатиричні вірші.

Юридична порада

Як тільки я вичитав в газеті, що мій добрий вусатий друг, Петро Лелека[1], мене шукає – і всяко думає, чому я замовк, – мені так зробилося прикро, що я мало не заплакав, Як би він знав... Але може насамперед поясню, як і що.

Отож ще перед вознесенням[2] (а може це було на Юра?) зустрів я на вулиці кума Данила, який дуже втішився і каже:

– Давно не бачились, зайдемо на одну чарку.

– Ну, що ж – з кумом треба випити, тільки грошиків у мене обмаль.

– Не турбуйся – каже Данило, – я нині продав бика, я ставлю.

– Ну, й гаразд.

Зайшли, сіли за столик, випили по одній, закусили. А Данило наливає по другій, ще й примовляє:

– Недобре, каже, чоловікові самому на світі, треба йому пари, як каже святе письмо[3].

Випили по другій.

– В трійці бог[4] перебуває, – каже Данило. Ну-й випили по третій.

Стіл, – каже, – на чотирьох ногах стоїть, – випили по четвертій. Знає кум примовляти, нема що.

---

[1] Петро Лелека, – персонаж сатиричних віршів М. Холмського, друкованих у «Нашому Слові». У сатирі *Де ділись наші гострослови?* («Наше Слово» із 5 липня 1964 р. № 27) М. Холмський запитував:

– Чом фейлетонів в нас немає?
Де Щипавка Панько пропав?
Чи ж би перо своє зламав?

[2] Надруковано з малої літери.

[3] Надруковано з малої літери.

[4] Надруковано з малої літери.

– «В шістьох днях господь[5] створив світ», – мовив він, коли ми випорожнювали першу пляшку, – «а в сьомий день відпочив» – коли починали другу.

Так собі ми попивали, а потім якось так склалося, що я пішов вулицею сам (коли й де пропав Данило, я досі не второпаю), а тому, що в мене голова міцна – я йшов рівно, солдатським кроком, виструнчений; як свічка, щоб була хто не подумав, що я п'яний. Але може тому, що я йшов надто вже струнко, більше, як цього було треба – якийсь спеціаліст придивився до мене і каже:

– Цей вже готов! – І почав голосно сміятися, аж зробилося мале збіговище. Я обернувся до нього і кажу:

– Пшепрашам![6] – Взагалі я поводився дуже чемно, кланявся на всі боки, не знаю з чого люди сміялися. Перед самою хатою у мене, щоправда, закрутилася голова, але я міцно обняв придорожнє дерево і затримався, а щоб люди не подумали, що я п'яний (бо я дуже дбаю про те, що люди про мене думають), я почав вголос обраховувати дерево математично. Я бачив не раз – як так само обраховував грубість дерева лісничий, і це мені помогло. Але народ – відомо – малокультурний, де йому там до вищої математики... Реготалися вголос, але я не міг випустити дерева з рук, бо почував себе трохи ослабленим (думаю, може це від вівсянки, що я на сніданок з'їв з молоком). А потім хтось мене потягнув за рукав – я гадав, що це міліціонер, але я аж скам'янів від страху, коли пізнав свою стару. Відразу з'явилася сила в ногах, і я пішов слухняно вперед, як арештований. В хаті я почав до неї промовляти: – «Моя голубко, моє серденько» – але вона тільки засичала:

– Ти, пиячино.

А потім почала голосити:

– І чого я за нього йшла? Добре мені люди радили: не йди за нього. А я дурна не послухала... Я задивилася на його чорний вус... А мені траплявся інженер...

Ну, скажіть, який мужчина стерпів би таке? Я гордо підняв голову і – пішов спати. Збудився щойно вранці.

---

[5] Надруковано з малої літери.

[6] Вибачте (поль.).

Ох, як мені соромно стало, коли я пригадав собі вчорашню історію!..

Хоч би не побачив мене хто з нашого антиалкогольного гуртка, де мене недавно вибрали головою. Я провалився б під землю зі сорому... Таке посміховище!.. А все через того сучого сина, того кума...

І тому я хочу подати на нього скаргу до суду. Скажіть, чи можу виграти? Я параграфів добре не знаю, вам там видніше. Я гадаю, що як хтось каже до другого – вступим на одну чарку! – повинен дістати два тижні. А як продав бика і каже: – не турбуйся, – я ставлю – то навіть місяць.

А як вже дійшов до того, що каже – «в шістьох днях господь[7] сотворив світ» – і ще далі наливає, – то такому я влупив би два місяці. Нехай би запам'ятав раз назавжди.

[7] Надруковано з малої літери.

Жінки-ангели

Про жінок писалося вже не раз. Про них склали пісні, їм присвячували свої поеми всі великі поети – від Гомера до Лапського, – так, що я тут небагато можу додати. А однак кортить мені переповісти розмову двох жінок, яку я підслухав у вагоні, коли з Обдерком їхав до Гданська на засідання УСКТ. Вони нас не бачили й балакали собі свобідно, мабуть, про якусь свою знайому. Одна каже:

– ...А яка вона нечепура, якби ви знали! В хаті бруд і неохайність, що аж страх, – навіть не знаю, чи коли замітає, – а сама тільки по хатах, по сусідах – тень-тень – аби збути день...

– Що ви кажете?! – дивується друга. – О, я не така... Я ніде не люблю пересиджувати, я собі гарненько позамітаю хату й сіни, сміття винесу під пліт – і тому в мене все чисто, охайно, не знаю, чи ще в кого так, як у мене...

Бачу, що в Обдерка очі світяться, хочу щось сказати, але він притулив палець до уст – і нагострив вуха. Слухаємо далі.

– Бо є різні люди, – каже знову перша.

– А лінива така, що навіть не хочу згадувати. Прийшла якось до нас – помогти в'язати снопи, бо старий орав... – то я бачила її роботу... Але як прийшлося ввечері до миски – то ого-го! В роботі «ох» – їсти за трьох...

– Так, так, – підтакує друга. – Я не така. Я не можу без роботи всидіти. Чи то в хаті, чи на дворі – все собі роботу знайду... Аж люди дивуються...

– А які її діти, якби вибачили! – знову перша. – Такі всі брудні, немиті, обідрані, аж шкода дивитися... Чи вона вам щось добре зварить, приготує, гадаєте? Де там, от, – як то кажуть – пішла по масло, та й в печі погасло... Така вона вже господиня...

– Бідні діти, – зітхнула друга. – Я не така. Мої діти все чисто вмиті, позалатувані, випрані – навіть не хочу, щоб вони гралися з іншими, бо ще чого наберуться...

– Певно, що так. А яка сама неохайна, якби ви знали? Як мазниця.. Аж вам від неї... (тут вона притишила голос, і я недочув, правду кажучи).

– Тьфу, – сплюнула друга з відразою. – Я не така. Я все чисто вимиюсь, і то не будь-як, але... (тут вона сказала щось пошепки), так, що мій не раз каже – ти, каже, така вимита, що... (знов тихий шепіт, а потім:) хі-хі...

– Ха-ха! – засміялася перша жінка. – І що?

– Хі-хі! – Так вам, знаєте, скаже і потім... (знов шепіт). Хі-хі.

– Дивіться! Ха-ха! А ви – як?

– А ось так... (знов шепіт і сміх). Хі-хі-хі...

– Ха-ха-ха! А бодай вас! А він?

– Хі-хі-хі... Він... (шепіт і знову сміх). Хі-хі-хі...

– Ха-ха-ха! Ото раз! Ну, ну... Хо-хо-хо!..

– Хі-хі-хі...

Коли обидві вже доволі нахихикалися, хоч я й не зрозумів з чого, Обдерко, мабуть, розумів, бо ледве сміх стримував, вони почали знов попередню балачку. Про те, як та вміє других обмовляти.

– Зійдуться такі дві баби-яги, півдня будуть стояти при плоті і молотити... Сухої нитки на другому не лишать... Але, гадаю собі – нехай там... Як то кажуть, не треба їм музики, коли в них довгі язики... Я цього не люблю, я тим бриджуся... Не люблю других обмовляти...

Як виявилось, друга також цього не любить. Вона не така. Були б розмовляли далі, але поїзд зупинився і вони вийшли. Щойно тепер Обдерко розреготався в голос.

– Ха-ха-ха! Я цю другу знаю, вона з нашого села!

– Прекрасна жінка, – кажу серйозно. – Яка дбайлива, охайна, чиста!.. Справжній ангел, – а навіть можна сказати! архангел...

Обдерко аж за боки взявся.

– Я навіть бачив раз як літала! Ха-ха-ха!..

– Невже ж?! здивувався я. – Має крила?!?

– Ні!! – реготав він, аж лягав зі сміху. – на коцюбі!

Вже від завтра...

Того сонячного дня, коли ціла країна святкувала велику річницю[1], а на майдані і в світлиці народ гуляв, аж шуміло, – ми обидва з Миколою сиділи в нього на призьбі і потопали в невеселих думках.

Якби хто бачив нас тоді обох – то, напевно, подумав би: ось два недобитки старого ладу, за панами сумують, сучі сини...

Жалкують за тими часами, коли їх пан бив по морді, бо йому донесли, що вони на «переднівку» потягнули з панського поля кілька снопів ячменю дітям на кашу... Це були для них веселі часи, чортова їх така й сяка...

А, може, жаль їм тих часів, коли взимку вибігали босо на лід, в хаті була тільки одна пара чобіт, така їх собача юха.

Міг би подумати про нас і таке: ось два дурні холопи, бісового їх батька в ребро, тужать за французькими капіталістами, що їм народ відібрав фабрики й копальні... От клята контрреволюція...

Всяке можна б подумати, бо як же сумувати в такий день, коли уся країна радіє!

А однак...

Однак, коли ми пригадували собі те, що говорив на святочних зборах УСКТ т. Чук, нам ставало якось сумно й боляче.

А він промовляв довго, гарно, із запалом. Він перелічив усі величезні досягнення країни в усіх ділянках життя, порівняв минуле з сучасним (аж нам усім зробилося ясніш) і докінчив так:

– А все це народ міг здійснити тому, що не марнував часу. Це дуже важливо, громадяни! Не слід марнувати часу – так само, як і всякої сировини і матеріалів. Ось хоч би такий приклад. Село Каролінку знаєте? Знаєте. А Ткачука знаєте? Знаєте. Ну, то, то ось бачите: колись біля

[1] Йдеться про 20-річницю встановлення Польської Народної Республіки (22 липня 1944 р.).

хати його було чисте поле. Я це пам'ятаю, бо я там тоді був. Ну ось, а було це вже тому з п'ятнадцять років, може, менше. Ткачук завів там садок. Немалий – так з півморга. Худеньке це було – що десять кроків тоненький стовбурчик. Сусіди йшли й підсміхувалися.

– А що це буде? – питав то один то другий.

– Це яблуні.

– А то?

– Це груші.

– Ну то смачного!

Так собі шуткували. А гляньте сьогодні: густий сад, гілля аж вигинається від плодів, в саду шумить від бджіл – тепер то сміється Ткачук. Ось вам приклад на те, як треба використовувати час. Бо час минає, та не вертається. А не один з вас говорить: робота не заєць, в ліс не втече... Ба – може втекти...

Таке то вчора говорив нам т. Чук. І забив нам цвяха тими словами. Бо коли добре подумати, то ми теж могли... Аякже... Не одно проговорилося...

Сиділи ми ось так на призьбі і сумували...

– Якби я п'ятнадцять років тому був такий мудрий, як тепер... – почав Микола, – то...

– То що?

– Єт... – не докінчив він. – Нема про що говорити... Не вернеться.

– Гей! а коли б так – десять, п'ятнадцять років назад – почав я після хвилинної мовчанки – я забрався до...

– До чого?

Я тільки махнув рукою.

– Ні до чого... Пропало...

Ми так і попрощалися. І коли я відійшов вже далеко від села, відразу одна ясна думка виникла в моїй голові. Я затримався, подумав мить і прожогом кинувся назад. Я біг навпростець, якби за мною хтось гнався, перескакував рівчаки й плоти, аж задихався, і ще з далека гукнув радісно:

– Микола, я знайшов розв'язку! Ходім гуляти!

Микола аж роззявив рота.

– Яку саме?

– Адже ж почнеться нове двадцятиліття!

Вже від завтра! Чим скоріше, тим краще! Тим разом не прогавимо ні одного дня! Бери Оксану, ходім!

Микола подумав трохи – а потім стукнув себе в чоло, аж ляснуло, й гукнув: – Рація!!!

А за мить:

– Йдемо до світлиці! Окса-а-но!!

«Хо...»

Читали ви новелу Коцюбинського під цим заголовком? Ні? То прочитайте.

Варто.

«Хо» – це такий собі лісовий дідок – з ріжками і цапиною борідкою, який всюди, де появиться, викликає страх.

Ніхто його, звичайно, не бачить. Але звірина інстинктовно відчуває його близькість і дає драпака – хоч собаки не брешуть і не чути ловецького рога.

Люди теж втікають. Коцюбинський дає на це багато прикладів. Ось один: в альтанці в садку сидить молода дівчина. Її голівку обсіли важкі думи. Її, бачите, сватають. Жених може і хороший, її життя було б забезпечене. Але серце кричить: ні! Вона хотіла б ще боротися, її манить змагання з життям. Ще вона рветься до сонця!

Але за кущем сховався бородатий дідок «Хо» і глумливо підсміхається.

Важка боротьба ведеться в серці дівчини. Та вона відчуває, що піддається... І коли приходить її жених – вона вичитує в його очах німе питання: так – чи ні? – її уста шепчуть ледве чутно:

– Так...

І ще тихіше:

– Поговоріть з татком...

А дідок «Хо» регочучись відходить...

Ви неодмінно скажете:

– От собі байка. Напевно ніхто ніколи такого дідка не бачив.

Ото ж помиляєтеся! Я бачив на власні очі! Факт!

Це було тоді, як я ходив збирати передплату на «Наше слово».

Ходжу по хатах – все йде гаразд. Люди охоче дають, ще й тішаться, що хтось за них це залагодить.

Та ось в одній хаті – щось не теє... Бачу по очах, що я тут небажаний гість.

Говорю: – так і сяк, збираю передплату на «Наше слово» то хіба вплатите відразу на рік, що?

Мовчанка.

«Ов»..!

Кажу:

– Якщо річна передплата вам приходиться тяжко, то можна й на пів року...

– Тут не йдеться про гроші – вибухнув господар. – Я працюю в фабриці, жінка продає в місцевій крамниці, гроші то ми маємо... Я готовий вплатити навіть і на два роки, бо ж ми українці... щирі українці, але...

– Але що?

– Нехай газета до нас не приходить... Ось що.

– Як же ж це?! А чого ж?

– Боїмося. Я працюю, жінка працює... Знаєте... Довідаються, що ми українці і...

І що?

– Та нічого... Але...

Я вмить зрозумів, ще десь тут ховається дідок «Хо». Вибіг на двір і справді бачу: із-за вугла стирчать тоненькі ріжки. Одним стрибком я скочив за вугол хати і вхопив дідка за цапину борідку.

– Маю тебе! – гукав я. – Не будеш більше людей лякати!

І давай лупцювати його з усіх боків! Набрав же він штурханців, скільки влізло. Врешті вирвався мені з рук – кілька волосків з його бороди лишилося в моїх руках – і почвалав в ліс. Я вернувся до хати.

На порозі стояв господар усміхнений, веселий.

– Сідайте, дорогий гостю! – промовив до мене, як не той. Вибачте, що так ми прийняли вас... Ясне, що передплачуємо! І нехай газета йде на повну мою адресу, обов'язково! Адже ж це наша рідна газета!.. Як казав Тарас: «... а хто матір забуває...». Аж соромно мені, що я так говорив – адже ж держава гарантує нам повні права... Марусю! Приймай гостя!..

Маруся накрила стіл. Її обличчя було усміхнене. – Сідайте, будь ласка, – ось тут, біля мене...

Ніяк було відказатися. Я лишився...

Ось бачите. Є «Хо», чи нема «Хо»?

Є «Хо»!!

А хто не вірить – хай прийде до мене. Я покажу йому ці волоски, що я їх вирвав з його цапиної борідки...

Фарбований лис

Таке часом нам трапиться, що лихо його знає як і що.

Відбувався з'їзд воєвідського активу УСКТ. (Воєвідський активіст – це звучить гарно!) Крім мене були ще керівник організаційного відділу ГП, голова ВП, представник якоїсь установи (сидів за президіяльним столом, але ніхто його не знав) – та десяток активістів з місць, між ними т. Гук, словом як говориться, сама сметанка.

Мав бути теж Обдерко, але чомусь на приїхав.

Почалася нарада.

Голова ВП розгорнув широкий план діяльності товариства. Він виявнив, що план опрацював, базуючись на невикористаних можливостях (він це назвав «культурні резерви»). Ось наприклад: в одному селі він бачив раз кілька дівчат, що узявшись за руки співали пісню. За ними йшло трьох парубків, що підтягали басом. – Питаюсь: чи не можна б створити там хору? А цей хор, – зміцнівши, міг би виїхати на гастролі – навіть до Варшави... А то й дальше... Ось у Москві відбувається щорічно українська декада... міг би і цей хор поїхати, а навіть... – Але, тут голова видно упритомнив собі, що забродив задалеко і раптом сказав:

– Все лихо, що ми в зернятку жолуді, бачимо тільки жолудь, а не бачимо дуба, що з нього виросте. Треба навчитися глядіти вище, дальше!

Прекрасно і глибокоумно говорив керівник організаційного відділу ГП, Свою промову закінчив такою філософською заввагою:

– Наша праця матиме успіх щойно тоді, коли ми попрацюємо як слід! – І додав по хвилині: – Бо такий є закон життя...

І якби на цьому скінчилося, все було б гаразд. Але ось виступив з промовою т. Гук.

Цей завзявся вияснити нам слово «активіст».

– «Активіст» – почав він, – це такий член товариства, що приймає в його діяльності активну участь... Тобто, поправився він скоро,

– це не тільки цей, що виконує всі обов'язки члена, але сповняє щось надобов'язкове, наприклад...

– Читає «Наше слово»! – кинув хтось з залу.

– Читати й передплачувати «Наше слово» це обов'язок кожного члена!!! – гримнув т. Гук. – Це ви поганий приклад подали, товаришу! Дуже поганий, аж мені сором за вас! Може хтось подасть кращий?

– Хто платить два членські внески замість одного! – почувся інший голос.

Тим разом т. Гук задумався. Видно було, що ці слова забили йому клина.

– Гм... Це теє... Це не теє... – Раптом схаменувся і закликав: А де ж ви такого знайдете, щоб платив членські внески? І не тільки в нас, але в усій країні?! Ба в усьому світі?! Хто так чув, щоб член якогось товариства платив два членські внески? Подвійний член, чи як?

– Я плачу два! – одізвався цей самий голос.

Це вже зовсім збило т. Гука з пантелику. – А це як?..

– За себе і за жінку!

Такого т. Гук не сподівався. Він безпомічно розвів руками і подивився на голову. Подивився так, начебто шукав поради. Хтось порятував його.

– Я теж плачу два! Але моя стара приходить на кожні збори і найбільше так горлає!

– Отож!! – опритомнів т. Гук. – значить ваша жінка – член! А обов'язком члена є приходити на збори і горлати!... – Тобто, – поправився він, – і приймати участь в дискусії... Ні, не вдається вам з прикладами, товариші. Активіст – почав він наново, – це така людина, що не жалітиме ні часу ні труду для загальної справи. Він не говоритиме і «хоч хата скраю», ані не звалюватиме праці на другого. Тямлю такий випадок: були визначені збори в одному гуртку і треба було туди поїхати. А пора випала препогана: дощ і сніг і метелиця – таке, що собаки не вигнав би. І ось один наш член сказав тоді пам'ятні слова: той хто туди тепер поїде – це справжній активіст! Він ще довго говорив на цю тему, бо вміє красно говорити, а потім вийшов з-за стола і сказав: – А тепер я їду на збори...

Сів на велосипед і поїхав. Ще календарів взяв копицю і всі продав. Ось вам зразок активіста! А щоб його ім'я не лишилося невідоме в історії – я вам зраджу – Панько Щипавка!

Буря оплесків! Хай живе! «Сто лят!»[1]. Я піднявся з місця і став кланятися на всі сторони. Хтось блимнув апаратом – це робили мені фотознімок. Напевно появиться в «Нашому слові».

Та ось зненацька я побачив в кутку когось, хто дивився на мене, хитро підморгуючи очима. Я як кіт висунувся до суміжної кімнати, де за столом сидів т. Гук і наливав собі оранжад.

– Втікаймо! – кажу до нього. – Де ваш плащ?

Він вирячив на мене очі. – Втікати? Чого?

– Там сидить Обдерко!..

– Нехай собі сидить!..

– Але він все знає!..

– Ну, то й гаразд.

– Ні не гаразд. Це він тоді поїхав з календарями.

Т. Гук відразу споважнів.

– В-і-н? але ж ви тоді зголосилися?!

– Так, але я йому все передав і він поїхав...

– О-о-х, – вистогнав т. Гук, – то це так... – він аж позеленів з досади. – Щоб вас трясця затрясла! Принесіть плащ! – засичав крізь зуби.

Я приніс плащ і ми з ніким не прощаючись виїхали. Він був лютий, аж кипів. Нічого не говорив, тільки бурмонів собі під носом.

– От чортів син... Клятий балакун... Бісова дитина!.. Фарбований лис!

Згодом він трохи заспокоївся... Така свиня!.. (Я зрадів: як «свиня» то вже добре...). Як він мене підвів!.. – Бачу, що злагіднів, кажу:

– На другий раз я напевно поїду. Слово чести!

---

[1] Сто років! (Многая літа) (поль.).

Клопоти з читачами

Наш бібліотекар жалівся мені, що рух в бібліотеці дуже зменшився. – А найбільше, – сказав він, – в українському відділі. Там рух завмер зовсім.

– Це погано, – сказав я і важко зітхнув, – Чи є ще інші відділи, де рух завмер зовсім?

– Є. Є ще два такі відділи.

– Які?

– Ассірійський і вавілонський.

Я знову зітхнув.

– Це погано, – повторив я, – треба якось цьому зарадити. Бібліотекар оживився.

– Отож, – сказав він, я самокритично прийшов до цього самого висновку і опрацював відповідний план. Хочу людей якось заохотити, притягнути, – хай вони приходять до своєї бібліотеки радо, охоче, як на...

– Празник! – вигукнув я. – Дуже гарно! І що ви видумали?

– В першу чергу запланував я запросити людей в неділю ввечері до нашого будинку. – Це буде моя зустріч з читачами і я до неї підготовлявся вже цілий тиждень.

– Дуже гарно! – захоплювався я. – Жінка щось пекла?

Бібліотекар подивився на мене з-поза окулярів.

– Це непорозуміння, – пояснив він. – Я підготовив доповідь про великі користі з читання книжок. Мотто до цього беру від Івана Франка, а саме – з відомого його вірша «Книга-морська глибина» – і хочу, щоб читачі, які сюди прийдуть, якнайбільше скористали і вийшли звідси вдоволеними.

– Це дуже гарно з вашого боку, сказав я, хоч... і не радив би робити більших видатків.

Бібліотекар подивився на мене з увагою, якби не зрозумів.

– Н... ні, – сказав по хвилині, – який тут видаток? Хочу, щоб читачі, які прийдуть на зустріч, – а будуть між ними люди різні, з різним смаком, – бо одні люблять щось легше, наприклад...

– Мені, аби з перцем! – перебив я йому, – і щоб було добре солоне!

– Ха, ха! – Засміявся бібліотекар, – я розумію вас! Вам підходитиме Остап Вишня! Це ви хотіли сказати? А ми маємо його повне видання. – Кажу коротко: Я сподіваюсь після цієї зустрічі дечого більше – продовжував він, – і зраджу вам тайну: щоб загострити цікавість гостей і ублагороднити їх смак до добрих речей – я приготував несподіванку!

Я був дуже цікавий.

– Яку саме?

– Білі круки!

Я здивувався.

– Білі круки? Ще такого не чув. І це має смак?

– Для інтелігентних людей – так. Зрозуміло, що нікому не позволю забрати їх додому.

– Ще цього бракувало, – сказав я.

– Очевидно. Це буде більше на показ. – Так, я до подробиць обдумав план цього вечора, – продовжував бібліотекар і з захватом в очах додав: – я хочу поставити...

– Поставити! – вигукнув я. – Так, це відповідне слово! Це напевно масово притягне людей! Що думаєте поставити? По-мойому найкраще Шері-бренди!..

Бібліотекар подивився на мене поверх окулярів.

– Не знаю такого автора, – відрік повагом. – Я хотів сказати, що мушу поставити справу нашої бібліотеки на високому рівні! Так! Це я постановив собі і цього дотримаю! – закінчив він з захопленням. – Побачите, що це мені вдасться!

Я виходив дещо розчарований.

Чи йому вдасться?

Гм... Не знаю... Може... Але мабуть... А втім – побачимо... Почекаємо і побачимо.

«Наше слово»

Під час цьогорічної пропагандистської кампанії небагато писалося про те, яку корисну роботу виконало «Наше слово» за час свого існування – серед своїх читачів і прихильників.

Як вони зміцніли ідеологічно! Як розвинулися політично й агрономічно!

Ось мій приятель Петро Петрович збирає тридцять центнерів з одного гектара, а картоплі то ще більше. Коли його запитати – яким саме обставинам він завдячує такі високі врожаї озимих, ярих, просапних і фруктових – він усміхаючись відповідає:

– Читаю «Наше слово» від першого його номера!

А якби ви з ним поговорили про політику! Він вам сипатиме як з рукава такими назвами, як Патет-Лао[1], Камбоджа, Лаос, Субандріо, Нго-дін Д'єм[2] – так, наче він був високим урядовцем Міністерства закордонних справ.

Ви здивовано запитаєте:

– Звідки ви це все знаєте, Петре Петровичу?

Він тільки усміхнеться поблажливо і стиха промовить:

– Читаю «Наше слово», добродію. От і все!

А про Україну, про її металургійні заводи, про Київ і ніші міста він розказуватиме так детально, що ви мимохіть скажете:

– Ах, то ви щасливі, що їздили туди!.. Чи Щирба вже також вернувся?..

---

[1] Патет-Лао – назва комуністичного партизанського руху в Лаосі, дужс активного у 60-их роках XX ст.

[2] Нго-дін Д'єм (1901-1963), – президент Вєтнаму, диктатор, у 1963 р. убитий вході військового перевороту.

– Ви помиляєтесь – відповість вам Петро Петрович. – Досі якось не довелося поїхати на Україну... Вибираюсь туди на другий рік. – А це все знаю з «Нашого слова»!..

Все, про що не згадаєте, Петро Петрович знає зі сторінок «Нашого слова». Читає його пильно, докладно, від дошки до дошки, – він навіть по-лемківськи навчився говорити. Щоправда – досі не знає, чи казати «вона пішла» чи: «вона пішва», але надіється, що професор університету, керівник кафедри лемкознавства Василь Хомик[3], вияснить цю філологічну проблему.

А який юрист з Петра Петровича! Про що би хто не спитав його і якої не попросив юридичної поради – чи йдеться про ренту, чи про те, що вільно тримати в пеґеері – корову, чи ялівку – він вияснить так докладно, якби був асесором повітового суду. І зробить це зовсім безплатно.

– Чи напевно так? – запитаєте обережно.

– Можете покликатись на мене, – відповість гордо. Я точно знаю це з «Нашого слова».

Ну, гаразд, – відповідає задоволений. – Як виграю справу, то принесу курку... І пару яєчок...

– Не треба, – відповість скромно. – Маю свої...

А оповідач він – незрівнянний! Цілий вечір оповідатиме про різні дива, що трапляються на світі – про оригінальне дерево на острові Полінезії, зовсім подібне до нашої верби, на якій ростуть грушки, або про птиць, що порозуміваються за допомогою азбуки Морзе. А в товаристві – то сипле дотепами, що люди покладаються зі сміху! – А коли його спитати, звідки він їх стільки знає відповість коротко:

– З «Нашого слова».

Так, Петро Петрович усе завдячує цій нашій рідній газеті. Він так її полюбив, що навіть оженився з оголошення в «Нашому слові». Правда, оголошення було дуже привабливе і вабило як мед мух: інтелігентна, брюнетка, гарна, дуже лагідної вдачі – шукає інтелігентного, начитаного, культурного... (це як приліпив до Петра Петровича!) молодого чоловіка, листи посилати на гасло «Тихе родинне щастя...». Петро Пет-

---

[3] Василь Хомик, – фольклорист, автор статей і дописів друкованих у «Лемківскім Слові», щотижневому додатку до «Нашого Слова».

рович зараз же зголосився і йому пощастило. Незабаром ми відгуляли весілля.

Ось бачите скільки завдячує людина «Нашому слову»!.. І чому цього не використати в пропаганді?

Але, але... якось місяць чи два після шлюбу я прийшов до Петра, щоб продовжити передплату на наступний рік – а він кинувся на мене з п'ястуками. Я ледве втік. Сусіди сказали мені потім, що він не читає вже «Нашого слова». І все через те кляте оголошення «Тихе родинне щастя».

В двадцятиріччя «Гомону»

Сторінки зі щоденника майбутнього історика.

Грудень 1984 року.

«...З історії нашої культури згадаю ще про одну річницю: саме минуло двадцять років, як у Варшаві появилася літературна збірка «Гомін». Ніхто ніколи не написав, хто цю назву видумав. А слід сказати, що з тисячі можливих назв – ця була найвідповідніша. «Гомін» наробив гомону і від цього все почалося...

Пригадую собі: ми зібралися тоді на Черняковській в домівці Головного правління УСКТ. Члени літоб'єднання або в скороченні – ЛОБ-у прибули з різних кінців Польщі. А це тоді було нелегкою справою, не те, що тепер. Тоді їхалося цілу ніч – паровозними поїздами, які, як на глум, називались поспішними.

Головою літоб'єднання був тоді – як і тепер наш незамінний, незаступний, дорогий нам всім, товариш Антін Верба[1].

Верба!

Чи знайдете з-поміж українських дерев – рідніше, поетичніше дерево від верби? Чи не співається, що в другій українській пісні про вербу?

Ой вербо, вербо кучерява,
Ой, а де ж ти, вербо, кучер взяла?
Скучерявили мене густі лози,
Підмили серце дрібні сльози...

[1] Антін Верба (псевдонім Антона Середницького, нар. у 1916 р.), письменник і редактор ускатівських видань. Опублікував повість *По дорозі до Чайчинець* (Варшава 1984). Фейлетони публікував під псевдонімом Антін Більчук.

У кого з українців не защемить серце, коли почує слово «верба»? Скільки дівочих сліз вилилося в місячну ніч над річкою під вербою? І тому я схильний думати, що свої успіхи ЛОБ завдячує вербі! – прошу вибачення – Вербі, Антонові Вербі.

Верба став, вірніше, верба стала символом натхнення українських поетів – і тому не можна було вибрати краще. Вже двадцять років Антін Верба у нас голова, а недавно ми постановили вибрати його посмертним головою літоб'єднання.

Слід ще додати, що Антін Верба досягнув за цей час і визначних літературних успіхів. 20 років він кожного місяця докидав до скарбниці української літератури по одній перлині – і в 1980 році вийшло його збірне видання в п'яти томах. Вся преса відзначила цю знамениту подію, і за цей п'ятитомник Антін Верба не одержав літературної нагороди Нобля.

Пригадую собі: тоді на з'їзді з'являвся теж редактор Микола Щирба (сьогодні він головний редактор щоденника «Наше слово»). Наші щирі симпатії він здобув собі тим, що, не жаліючи часу і труду, невтомно і послідовно поправляв мову, стиль, форму і зміст наших солідних архітворів. Це виглядало більш-менш так:

В оригіналі:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами,
Нащо стали на папері
Сумними рядами?

По переробці:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма...

Не дивно, що багато поетів не пізнавали своїх творів (хіба по підпису). З того всі дуже раділи і посилали на адресу Миколи Тарасовича найщиріші побажання (переважно західноукраїнською говіркою).

Одного однак не міг стерпіти в нього Остап Лапський: іронічної усмішки, яка з'являлася на устах Миколи Щирби, коли Остап читав свої авангардні, пікасовські, ультра модерні вірші!

Наприклад, як ось цей:

«У ясну ніч
Застукаю ще
блискавицю дня»

– І коли зауважував іронічну усмішку на обличчі М.Т.Щ. то звук «р» виходив у нього так, наче він скреготав зубами:

Хто це той
божевільний
Кар-р-р-лик кр-ритик.

Правда це «р» торкалося не редактора Щирби, а Ар-р-тура Сандауера[2], якому Лапський присвятив свій вір «Вдома» (дивись «Наша культура» № 11 за 1964 р.).

Ах цей Остап, Остап!

Коли він з'являвся в нашому товаристві – в залі робилося ясніше, так наче на сцену виходила примадонна. Хотілося плескати в долоні. Але плескали ми щойно наприкінці, коли Лапський прочитував нам щось зі своєї творчості:

Діжка котиться
метіль метафори

Під 12-ма
апостолами

---

[2] Артур Сандауер (1913-1989), - провідний польський критик і літературознавець.

Польський ангел
Вика

до нуля до
себе до пе
ра до Гара
сима внука

Що ні чи і
чий він мо
для читача
вогонь лід

Сидить Сова
все пише

Це були натхненні вірші і ми слухали їх з повагою. Звичайно, якби хтось сказав, що зрозумів з того хоч би одно слово, то він був би безсоромний брехун. Остапа Лапського почали розуміти далеко пізніше, щойно тоді, коли вже можна було купити електронну машинку, яка кожний вірш Лапського пояснює за дві секунди.

Своєрідну електронну машинку придбав собі також Яків Гудемчук[3] (взяв на рати) і того самого року махнув грубий том віршів.

Поетичний доробок якова Гудемчука двадцять років – величавий! Двадцять томів! Це справжня велич! Правління ЛОБ-у зібралося одного року на надзвичайне засідання, щоб знайти спосіб, як прочитати всю його поетичну творчість. Професор кафедри української філології,

---

[3] Яків Гудемчук (псевдонім Якова Мушинського, 1922-2003), – український поет у Польщі, свої твори публікував у виданнях УСКТ: газеті «Наше Слово», місячнику «Наша Культура», щорічнику «Український календар», антології «Гомін». Перша збірка *Балтійські чайки* вийшла у 1975 р., друга *Примор'я* у 1980 р. (обі видало УСКТ). Після смерти поета вийшла велика збірка поезій *Різноцвіття* (Кошалін 2003).

дійсний член багатьох закордонних академій доктор Лесів[4] підсунув думку, щоб знайти критика, який початково сам прочитав би це все та сказав нам, що варто читати, а що можна проминути. Але цей номер не пройшов, не знайшлося критика... Гудемчук став класиком. Його вірші читають в школах[5]. Ну, й що з ним зробиш? Клопіт тай годі...

В пам'яті виринає постать кремезного козарлюги Євгена Самохваленка[6]. Аж дивно, що з-під пера цього сучасного Тарас Бульби виходили такі ніжні речі, як «Пісні серця» (друковані в «Гомоні»).

Посію я тугу
Наче орхідею...
Та й стану, мов з другом
Розмовляти з нею...

Пригадую собі, що на якийсь час Самохваленко замовк, наче б зламав своє перо. Всі дивувались, та він нам це пояснив на одному з'їзді:

– Не знаю, що таке, – нахмурившись сказав він, – з тієї пори, як я перестав курити, якась знемога впала на душу...

– А чи пити ви також перестали? – спитав його редактор Щирба.

– Ні, – понуро відрік Самохваленко, – цього ще не встиг зробити, але зроблю в найближчих днях.

Згодом ми довідалися, що він свою погрозу виконав. Перестав пити і писати. Займається від того часу перекладами.

Була якийсь час між нами гнучка, як лозина, мрійлива, як промінь місяця, що пробився крізь листя соняшника, з худорлявим обличчям, спаленим від поетичного натхнення, від творчої туги і від – кохання –

---

[4] Мова йде про Михайла Лесіва (нар. 3. V 1928 р.), – мовознавця-україніста, проф. Університету ім. М. Кюрі-Склодовської в Любліні та Католицького Університету в Любліні, члена НТШ та інших наукових товариств. На сторінках україномовних видань опублікував ряд мовознавчих та критично-літературознавчих праць.

[5] Антиципацію В. Гірного підтверджують видані у Польщі шкільні підручники, в яких знайшлися твори Я. Гудемчука, напр. в укладеній Любомирою Пилипович хрестоматії для початкової школи *Чотири пори року* (Варшава 2002), в якій знайшовся окремий розділ *Українські письменники в Польщі.*

[6] Євген Самохваленко (1916-1984), – поет і перекладач, видав одну збірку поезій *Над Віслою* (Варшава 1974).

Ірина Рейт[7]. Хто не читав її вірша «Другові» чи «Синок» друкованих в «Гомоні» – нехай жалкує. Потім чомусь перестала писати. Для нас це велика втрата.

Був між нами і Кость Кузик[8], сьогодні голосний автор багатьох біографічних романів, відомих у багатьох країнах світу. Але монографії про нього ще нема. Шкода.

Був молодий, много обіцяючий Максим Запорожець, якому писати перешкоджав тоді однорічний синок (нині це саме робить його однорічний внук).

Був мастак на всі руки Іван Шелюк[9], що на всі влаштовані літературні конкурси присилав по два-три десятки своїх прозових творів. Які нагороди на тих конкурсах він здобув, про це, на жаль, ніде нема ніякої згадки.

Були і інші автори. Всіх не перелічити. Всі вони, на щастя, живуть і досі, всі в повному здоров'ї, хоч і повезло одним краще, другим гірше. Не повезло, наприклад, Панькові Щипавці. Цей колишній фейлетоніст коротає свій вік в одному повітовому місті[10] (бо почуває себе, як старий гоголівський козак з «Вія» – круглим сиротою) – і щонеділі його можна бачити біля річки, де він простягнувши вудку ловить рибу і говорить сам до себе:

– Ловись, рибко, мала й велика.

Деяка дурніша зближається до гачка, але, видно, відразу чує людський голос і миттю тікає геть. Панько кляне, але від річки не відходить. Іноді здається, що на старість молиться.

Шкода дідуся.

Повної збірки його фейлетонів все ще нема.

---

[7] Ірина Рейт (нар. 1938 р.), – поетеса, за професією вчителька-українїстка. Свої твори друкувала у виданнях УСКТ: газеті «Наше Слово», місячнику «Наша Культура», щорічнику «Український календар», антології «Гомін». Писала також для дітей. Її твори не були видані окремою книжкою.

[8] Кость Кузик (1909-1989), – письменник і редактор. В антології «Гомін», якої редактором був Кость Кузик, знайшлися його біографічні оповідання *Русалчині сльози (Оповідання з життя Лесі Українки)* та *В ослячій лавці* (про Івана Франка).

[9] Іван Шелюк (1905- рік см. невід.), – прозаїк, автор оповідань і нарисів. Дебютував перед війною, у Харкові видав три збірки поезій. Писав українською та російською мовами. Кость Джуринка (псевдонім К. Кузика) у вступі до антології «Гомін» назвав І. Шелюка *Майстром на всі руки.*

[10] Мова йде очевидно про Лемборк.

Гей-гей! Який дружній, веселий настрій панував тоді на наших з'їздах! Які дотепні, гомінкі й шумні були дискусії! Дівчата приносили нам тоді чорну каву – скромненьке прийняття (це не те, що тепер!), яке вистачало нам на весь час з'їзду. І всі ми – автори «Гомону» – раділи, що перша дитина у нас вдалася! Сьогодні перший «Гомін» – це вже бібліографічна рідкість. Це «білий крук». Він вже в перші п'ять років розійшовся до останнього примірника. Нині його можна оглянути ще тільки – в кількох столичних бібліотеках.

Страхування

Прийшов до мене страховий агент. Довго й переконливо говорив він про те, що я повинен застрахуватися на випадок смерті.

– Ніхто ніколи не знає, коли й як вона може... А що тоді ваша жінка, га? Подумали ви про це? Ні. Це не гаразд. Ой, не гаразд. Адже ж подумайте, скільки бідна жінка матиме тоді видатків. Перший видаток – труна, другий...

– Та, махнув я рукою, – мені все одно яку... Соснову...

– Дубова здоровіша, – перебив агент. – Я радив би дубову. І це, вважайте, не єдиний видаток! Бо й тризну слід якось справити. Прийдуть люди, сусіди й знайомі, треба ж буде якось їх прийняти, щось поставити... Півлітра не вистачить...

– Надто мало, – признав я.

– Бачите. Ну, й якусь закуску слід подати на стіл...

– Оселедця...

– Що – ви!? Оселедця з такої нагоди? Смієтеся чи що! – Небіжчик – і оселедець!.. Принаймні кілограм доброї ковбаси, або консервовану шинку... Та й звичай так наказує... Так, так – а це все коштує, подумайте над цим...

Агент замовк, а я замислився. Так, це правда... Я уявив собі: Приходять сусіди, добре там намерзлися, а тепер навіть не сідають, тільки розтирають руки від морозу і притупцьовують чоботами...

А між ними Микола Бас... Ого, цей, напевно, очима шугатиме по кімнаті, чи з якого кутка не визирає пляшка... А як жінка не слухає, то, напевно, ще й приговорюватиме:

– Недобру пору вибрав небіжчик, там нині з п'ятнадцять градусів... – І тільки носом потягатиме, бо чує запах ковбаси з кухні.

– А все нині коштує, – продовжував агент. – Поки відспівають «вічную пам'ять» – то дві пляшки пішло, якби батогом ляснув. Бо треба й небіжчика гідно спом'янути і вдову потішити...

Я сидів, не відзиваючись, і тільки уявляв собі, як цей баламут, оцей Микола Бас, що досі лишився старим парубком, почне потішати мою жінку.

– Добрий був небіжчик, – говоритиме, напихаючись водночас ковбасою... – царство йому небесне. Всіх нас це чекає, аякже... Не плачте, кумо, якось пан біг[1] дасть... – та й рукою погладжуватиме вдову по долоні...

– Пийте, куме, й закусіть, – скаже жінка, не приймаючи руки. Жінки вміють заставити сильце!

– Що ж, випити треба, – скаже Бас, зітхаючи і потягаючи здоровий ковток. – А що вже небіжчик – то файний був хлоп, нема що казати, аякже...

– Прийдіть, куме, в неділю, так мені тепер сумно, що страх...

– Прийду, кумо...

– А ще й над цим подумайте, добродію, – продовжував агент, – що вдові може, ще, як то кажуть, усміхнутися доля. Може знайдеться якийсь порядний чоловік, нарешті натрапить, як то кажуть, на свого. А чи хто нині візьме голу бабу? Де ж там! Таких сьогодні нема. А зовсім інакше, коли жінка одержить з страхування – який десяток тисяч... Це ласий шматок, на це може злакомитися кожний... Ручаюсь, що прийде вже в наступну неділю.

Еге ж, якби вгадав мої думки... Прийде – знаю про це – прийде потішати... Знайдеться там ще й чарка й ковбаса...

– П'ятнадцять тисяч лишив небіжчик... – скаже жінка так мимохідь, – не знаю, що маю з цим зробити... Порадьте, куме...

А кум тільки оком глипне.

– Трохи мало, але не журіться, кумо... Якось воно буде...

– З вами якось так відрадніше...

– Ну, то на здоров'я! –

– Дай Боже, Миколо...

---

[1] Надруковано з малої літери.

– Ви чого так довго вагаєтеся? – перервав агент мої думки. – Кажіть скільки писати: п'ятнадцять тисяч?

Я ще раз задумався і тільки по хвилі відповів:

– Пишіть двадцять... Хай усі будуть задоволені!

Агент записав і пішов собі, а я сиджу й думаю: добре зробив я, чи погано?

Підкажіть.

Добрий спосіб

У перший день Великодня з'явилася на нашому столі, крім свяченого яйця, ще й пляшка чистої (несвяченої). Жінка подивилася на неї кривим оком і сказала:

– Знову дудлитимеш і потім валяти...

– Що валяти?

– Дурня.

Мене це трохи вразило.

– Цим разом цього не буде. Вип'ю найбільше три чарки – і кінець. Це моя міра, я себе знаю. Слово.

– Побачу...

– Напевно. По трьох чарках можеш навіть пляшку забрати зі стола, не буду гніватися.

По хвилині я ще додав:

– Не виключене, що я проситиму ще – але ти на це не звертай уваги, – хоч би що – ні! Будь тверда.

– Добре.

Так забезпечивши себе від пияцтва – я поділився свяченим яйцем і почав дружньо й весело проводити свята. Серед приємної гутірки я навіть не спостеріг, як вихилив одну чарку, а потім другу. Жінка звернула на це увагу.

– Дивись – тобі лишилася ще тільки одна...

– Знаю.., відповів я вже трохи розвеселений.

– Три чарки – це саме стільки, скільки треба. В голові стає тоді ясніш, я навіть думаю, що такий саме повинен бути – так би мовити – нормальний стан людини. Повинна такою родитися. Я не уявляю собі, як можна, скажімо, написати якусь поему без двох-трьох чарок доброї міцної наливки? Поет бачить тоді дальше й сягає вище. «Думка думку

доганяє» – як казав наш незабутній Тарас. Ох, Тарасе, Тарасе, – глибоко зітхнув я, – так аж тепліше на серці, коли згадаєш нашого генія...

– Дай жінко, хай уже вип'ю цю третю...

Я випив – і жінка, як було умовлено, забрала пляшку зі стола і винесла до комори. Прийшла назад усміхнена, весела, – рада, що має такого статечного чоловіка. Я теж усміхнувся і навіть елегантно і галантно підійшов до жінки і подякував їй, поцілувавши в руку.

– Ось бачиш, – сказав я, – так як в салоні! Мадам, бон жур! Три чарки – й кінець. Ніякого пияцтва, а саме стільки, щоб почувати себе якнайкраще. Всякі клопоти тоді зникають, як роса на сонці, в голові роз'яснюється і людина починає непомітно схоплювати сенс життя. Хотілося б тоді полетіти в космос! Ой, жінко, космос! І вийти з кабіни, як Бєляєв!..[1] Як подумав про це – то ох... Куди ти, Марусю, винесла цю... пляшку? Чи не в космосі вона?..

– Нема! Де ж твоє слово?

– Та чекай бо, свого слова не касую! Три й кінець. Сказав – і годі. А щодо цього... – додав я по хвилині, – то це – так би мовити – винятково. Бачиш – є правило і є винятки. Три чарки це правило. Четверта – це виняток. Нема правила без винятків. Ти вчила граматику?

– Вчила.

– Ну, бачиш, – зрадів я. – Ні в чому не порушуючи своєї постанови – вона тверда як скала! – Я тільки хотів винятково випити ще одну чарку, зваживши, що це Великдень, рокове свято. Знаєш думу про Марусю Богуславку? Якось так щемить серце, коли пригадаєш нашу думу, нашу пісню. Ці «ясні зорі», ці «тихі води», цей «край веселий» і «мир хрещений...». Почуваєш наче подих історії, рідної найріднішої історії. Чи ти теж так відчуваєш це, Марусю?

Жінка відповіла коротко:

– Не дам.

Тоді я почав говорити дуже поважно. Я пригадав, що вийшов новий родинний кодекс, в якому є теж згадка про розводи. Це мудра постанова, вона приносить честь попередньому Сеймові. Сказано там теж, що

---

[1] П. Бєляєв, – совєтський космонавт, 18-19 березня 1965 р. разом А. Леоновим відбув політ на кораблі «Восход 2». Леонов був першим в історії космонавтом, що вийшов у космічний простір.

тоді майно ділиться пополам – і мені, правдоподібно, припала б комора – зі всім, що там є... – Але всі мої переконання нічого не помагали – це був голос вопіющого в пустині... Ні, тай ні. Чорт, а не баба.

Так воно й лишилося.

Хоч, кажучи правду, на другий день я навіть вдоволений був. Добре, що так сталося – і на здоров'я вийшло, і слова я дотримав! Я свою міру знаю, три чарки і кінець. Це раджу всім.

Мушу також додати, що з кабіни у космос виходив не Бєляєв, як здавалося мені тоді, а Леонов. Але це вже вина третьої чарки. Вона мене так підвела.

Гіркі думки

Іван зліз з риштування, обтер руки до комбінезона і подався до кіоску пити пиво. Всі робітники п'ють пиво при кіоску, це такий їх аристократичний звичай. Побачивши мене, він кивнув мені пальцем і зараз же, випростувавши цей палець, – що означало: «один» – він показав його продавцеві. Цей незвичний рух пальцем значив для мене: підходь, Паньку, давно не бачились, давай нап'ємося, поговоримо, – а для продавця: будь ласка, ще одне пиво і запишіть на мій рахунок. Дуже економно й аристократично.

Але Іван взагалі не говіркий був того дня. Він мовчазно і якби якось похмурно глядів, як поруч нас, вулицею, що вела до залізничної станції, переливався гомінкий потік жвавої молоді різного віку – з книжками й без, з папками і дівочими торбинками. А до цього ще те весняне сонце! Ні – цього вже забагато на раз. Іван зітхнув.

– Вся ця молодь не знає того, що їй тепер п'ятнадцять, чи двадцять років, – сказав він якось по-філософськи. – Ніхто їм цього не сказав.

– Як то не знає? –

– Бо не знає! – відповів він якось гнівно. – Довідається про це геть пізніше – отак, коли матиме вже сороківку на карку.

– Як це – довідається?

– Ну, зовсім просто – коли ця пора, ці роки вже минуть, тоді починає людина думати: ех, якби мені так вернулося – то я б це, я б те, я щойно тепер почав би... – і таке інше. Ось хоч би я. – Іван раптом розговорився. – Не раз я думаю: якби мені так двадцять років назад, – то оскільки б я тепер мудріший був! Дивіться наш інженер: він з мулярського помічника вийшов – еге ж! були якісь курси, він записався на них, возився з зошитами й книжками – рік за роком, – потім якийсь час його не було – знову з'явився, – а тепер інженером і це все, – він показав на кілька нових будівель, одні вже під дахом, другі щойно розпочаті, – він

наглядає, автомобілем їздить, закордоном вже кілька разів був, навіть велику нагороду одержав, щось нове видумав, чи як... Дивіться на нього – аж заздрість бере: діловитий такий, а веселий, аж горить, гляне і все бачить – інша людина, та й уже... – Іван знову замовк.

– Не самі інженери потрібні – почав я, але Іван мені перервав:

– Певне, що ні і не про це я думаю! А ось мені в голові все ж така думка стирчить, що не використав я як слід життя – ось що! Ця головна частина – від двадцяти до сорока – бо мені тепер сорок – як батогом ляснув! Пішло... Ех, якби мені тоді хтось до розуму сказав: хлопче – маєш в кожній руці мільйон, а на кожнім пальці золотий перстень, – таким багачем не будеш вже потім ніколи – то я б з кожного року зробив два, мені крила виросли б, я б може до неба долетів, як цей... як цей Леонов, я б... Ех... Що тут говорити... Нема!

Він допив пиво, розплатився і подавши мені руку пішов. А я попросив ще одно пиво і задумався.

Так, це правда, що він говорив... Еге ж... Ось хоч би я: Коли б мені так двадцять років назад! Милий Боже... Це ж було б так, як Іван казав: Мільйон! Тоді щойно знав би, як жити! З одного року зробив би два, як цей казав...

Але ніхто мені тоді цього не сказав... Ніхто мені не сказав: хлопе! Перед тобою життя! Використай його як слід, бо ж тепер тобі щойно сорок...

Ех...

Багатий день

(Кілька вражень з приводу одної зустрічі)

Пережили ми, товариші, прекрасний день! Тих, які з нами не були, повідомлю, що в одну листопадову неділю відбулася у Варшаві зустріч наших літераторів. Крім старої вірної гвардії, що з'явилася майже в комплекті (це доказ, що з'їзди ЛОБ – це не солом'яний вогонь) прибуло ще кілька нових – молодих та много-надійних[1].

На з'їзд прибув Іван Гребінчишин[2]. А тому, що за кілька тижнів до зустрічі «Вітчизна»[3] в одному з останніх номерів з жалем сповіщала про його смерть, поява була неабиякою несподіванкою. І всі присутні потрактували її, як воскресіння Гребінчишина. (Іван Шелюк навіть вигукнув «Воістину воскрес!») – Отже й не дивно, що потім посипались питання:

– Як воно там, товаришу Гребінчишин, на тому світі?

– Нічого, можна витримати. Але дурного і там б'ють.

* * *

---

[1] Збори відбулися 21 листопада 1965 р. у Варшаві під головуванням А. Середницького. М. Трух (Мирослав Трухан) у статті *Збори Літоб'єднання*, надрукованій у «Нашому Слові» (5 грудня 1965 р. № 49 (486)), писав, що прозаїки під проводом М. Запорожця (С. Демчука) обговорили 4 свіжо написані твори. Іван Гребінчиши прочитав образок з галицького життя *Золотий ковнір*, Кость Кузик прочитав уривки оповідання *Павуки*, свої твори читали ще Максим Запорожець та Юрій Крилатй (Мирослав Трухан). У секції поетів учасники зборів обговорили вірші Є. Беднарчука, Я. Гудемчука, О. Жабського та О. Лапського.

[2] Іван Гребінчишин (1891-1970), – письменник, вчитель за професією. В 30-их рр. вчителював в селі Опака біля Любачева, та Сурохові біля Ярослава. На сторінках католицького місячника «Дзвони» під псевдонімом Іван Марків опублікував 8 оповідань. По війні опинився біля Вроцлава, де працював як вчитель. Його повоєнна творчість опублікована у «Нашому Слові», «Нашій Культурі», в «Українських календарях» та антології «Гомін».

[3] «Вітчизна» – журнал Спілки письменників України, виходив у Києві.

Оце вперше зустріч відбулася в двох секціях: поезії і прози. Це доказ того, що ми піднялися на вищий щабель, – що нам стало тісно. Одним словом – ростемо.

Але... Чи може хтось сказати, де кінчається поезія, а починається проза? Чи «Арабески» Хвильового це поезія, чи проза? А «Чародійна гора» Томаса Манна? Чи теж «В неділю рано зілля копала» нашої письменниці-чарівниці О. Кобилянської? Не знаю. І тому я завагався, до якої секції зайти. На момент я підійшов під браму поезії, увінчану міртами та кипарисами, і слухаю. Там саме якийсь дівочий голос (може Міля?[4]) зворушливо декламував:

«А я сиротонька, нещасна дівонька,
Я васильок сію, мені родить рута...»

І в цей момент чую – Остап Лапський застогнав, як поранений лев:

– Ні, годі... Не видержу... І де тут прогрес?

Я скоренько метнувся назад, до прози, де я застав справжню критичну вівісекцію оповідань І. Гребінчишина «Золотий ковнір» та Юрка Крилатого «Її щасливий день».

Їх так шматкували, а потім зшивали, що мені аж моторошно зробилося. Але, як потім я довідався, їм це вийшло на здоров'я. Незабаром вони будуть надруковані.

От чудасія! Ріжуть, пилують, зшивають, а потім друкують. Чи не можна було робити навпаки?! От як це діється з поезією О. Лапського?..

Потім К. Джуринка[5] прочитав уривки зі свого сатиричного роману «Граф де Тромтадур» (це по-французьки – по-нашому: «Гриць Мазниця»). Всі стурбовано замовкли. Різати було можна, але... Але може це сучасний Рабле, або Чичиков? Поки що ніхто цього не знає, тільки Бог, ну, ми й пустили його поки що цілого, може згодом все виясниться.

* * *

[4] Мова йде про поетесу Мілю Лучак (нар. 1. VIII 1937), її вірші увійшли до антології «Гомін». Першу поетичну збірку *Любов і мир* видало УСКТ у 1984 р. В доробку має шість поетичних книжок.

[5] К. Джуринка, – псевдонім Костя Кузика.

Шумить зал. Родяться творчі задуми.

Остап Лапський думає видати збірку. Це має бути прекрасне видання. Папір має бути білий, міцний, сатиновий (папір мусить в цьому випадку витримати більше, як звичайно). Віньєтку рисує один відомий наш майстер пензля. Ми обидва не погоджуємося в одному:

– Двадцять тисяч, товаришу Лапський, ні одного примірника менше? Як батогом лясне!

Але Лапський твердо своє:

– Одна тисяча, більше ні. Ні, та й ні.

Впертий русин.

Бачу, що треба замовити наперед і чимскоріш вписатися в чергу. І кожний, хто бажав би мати в себе збірку нашого поета, – хай поспішить і замовляє заздалегідь. Щоб не було потім каяття: – Ох, я й забув... От, і спізнився... Ех, доля...

* * *

Не тямлю вже, чи це ми схвалили одноголосно, чи це тільки хтось шептав мені на вухо, – а саме, щоб оголосити конкурс на поетичний твір.

Та це був би не будь-який конкурс, і не будь-яка нагорода, і не будь-який твір. Це був би великий всенародний конкурс, а нагорода на ньому – мільйон!

– Мільйон?! Жартуєте. Товариство, що його головний бухгалтер називається Недоходович[6], не має стільки грошви...

– Народ дасть. Розумієте? – народ!

– А твір?

– Твір? Треба написати от хоч би якусь нову «Лісову пісню»... ось воно що.

---

[6] Головний бухгалтер УСКТ назывався Е. Недоходович.

Трудна мова

Є одна мова на світі, повний словник якої готується оце вперше до друку. Мова ця пребагата і досить сказати, що вчені філологи назбирали до цього словника досі... 3,5 мільйони карток. Ви уявляєте? Можна цими картками вистелити половину земної кулі на екваторі. Читач певно подумає: «це мова китайська». Краще зорієнтований скаже: «це всі індуські говори, разом взяті». Отож ні. Це наша рідна українська мова! А про ці мільйони я вичитав у статті Максима Рильського, що друкувалася в книзі «Про культуру мови», виданій Інститутом мовознавства в Києві 1964 р.

Три з половиною мільйонів! Хто в силі таку мову вивчити?

Я не дивуюсь, що появляється так мало перекладів з української мови на польську, що досі не появився повний переклад «Лісової пісні» Лесі Українки на польську мову, з збереженням усієї поетичної чарівності цього шедевру, який на небосхилі української літератури ясніє зіркою першої величини. Як вірно перекласти ось хоча б цей уривок з III дії:

Я – загублена доля.
Звела мене в дебри
Нерозумна сваволя.
А тепер я блукаю
Наче морок по гаю...

Яким словом передати українське «дебри»? В українсько-польському словнику Грабця й Зволінського цього слова немає (не дивуюся)[1]. «...А тепер я блукаю, наче морок по гаю»... Хто може знайти риму з такою силою поетичної чарівності, як оце «блукаю – гаю»? Ця рима

[1] Мова йде про видання: *Słownik ukraińsko-polski*. Pod red. S. Hrabca, P. Zwolińskiego. Warszawa 1957.

наче весняний легіт, наче закосичена дівчина, що їй вітер розвіває різнокольорові стрічки. Ну, а «морок»? «Блукаю наче морок». – Ні, годі. Це зможе передати тільки видатний майстер перекладу.

Але я не академік і не мені, пересічному уескатівцеві[2], хай і секретареві повітового правління, писати вчені статті. (Тому прошу оці мої міркування помістити десь так збоку, на ослінчику). Я ось вичитав у «Мовних порадах» «Нашого слова»[3] (це головне джерело моїх філологічних знань), що українська мова пребагата на синоніми. Наведено там слово «говорити», поруч цілу купу синонімів, таких як: казати, промовляти, мовити, балакати, гуторити і т.д. Багато з них мають ще безліч відтінків – так би мовити синонімів третього ряду – і для іноземного перекладача це вже неабияка морока. Ось вам синоніми для слова «говорити», але «говорити нісенітниці»: базікати, варнякати, верзти, ляпати, молоти, клепати, бевкати, просторікувати...

Три з половиною мільйони! Ось де зарита собака. Синоніми...

Зупиняючись думками на цьому синонімічному багатстві я відкрив, що це правдива копальня золота. Мало таких українських слів, щоб не мали своїх відтінків. Візьміть таке звичайнісіньке повсякденне уескатівське слівце «так», яке вживається для підтвердження чийогось питання.

Українець, окрім «так», скаже ще: авжеж, еге ж, аякже, – деколи, – ая, ага, ба... і т.д. І кожне з цих слівець має свій відтінок.

Ось для прикладу:

Доня закохалась і хоче виходити заміж. Мати прекрасно розуміє почуття доньки, проте хоче з нею поговорити. Питає:

– Чи ти, доню, справді кохаєш Юрка?

Доня (ледве чутно): – Так!

І це слово має свій експресивний відтінок, дуже виразний. Це тверда і рішуча воля. Ніяких сумнівів. Ніяких вагань. Доня вся – від чубка її ясної, по модному зачесаної голівки, до високих каблучків – за Юрком. На це немає ради. Під вінець – і вже.

---

[2] Уескатівець – член УСКТ, у 60-70-их рр. це поняття часто вживали як синонім до слова українець.

[3] У рубриці «Мовні поради» в половині 60-их років друкувалися статті Михайла Лесіва та польського українїста Мар'яна Юрковського.

Та ось доня знічев'я питає матір:

– А чи ти, мамо, кохаєш тата?

Мама усміхнулась.

– Гм... Чи кохаю? Авжеж... Як же б інакше?

Це вже не те. Значення в основному те саме, але який же різний відтінок.

Та ось доня, осмілившись, питається батька:

– А ти, тату, кохаєш маму?

Батько, збаранівши від несподіванки, вигукнув:

– Ба! Ще й як! Ха, ха, ха...

Ось вам приклад на синонімічність. Та сама потакуюча відповідь, але які різні її відтінки.

А щоб читач ще краще це зрозумів, я подам ось такий приклад:

Питання: «Чи Остап Лапський – це великий поет?»

Степан Козак[4] відповість: – Так...

Д-р Лесів: – Авжеж...

Редактор Щирба: – Аякже...

Яка ж це багата мова, що на кожний відтінок думки має своє окреме слово!..

Три з половиною мільйони...

Але на це багатство української мови складаються ще інші її скарби. Це велика кількість її фразеологізмів, її образних стилістичних засобів. Про це можна написати цілу книжку і тому я зупинюся на одному тільки невеличкому відтинкові, що відповідає широкій степовій натурі українського народу.

Ось ще раз про те ж саме «так», чи подібне. Українець не вдовольняється одним слівцем. Він додасть:

– Авжеж.. Їй же богу[5] не брешу... Так і єсть... (це з наших класиків).

Те саме при запереченні:

– Чи ти, бува, куме, не залицяєшся до моєї жінки?

Кум:

---

[4] Степан Козак (нар. 11. VII 1937 р.), – професор Варшавського університету, історик української літератури, праці про романтизм та польсько-українські відносини.

[5] Надруковано з малої літери.

– Та куди ж, пак... Та хай мене трясця, коли сказав би, що так... Ні, та й уже... Цур йому та пек...

(Це теж з класиків).

І таких прикладів можна навести безліч.

Замість сказати просто «не розумію» – українець скаже по-степовому:

– От його, бісова личина, як загнув... Ніяк не второпаю...

Замість: «гарна дівчина»:

– Біс її не взяв... Дівчина хоч куди...

«Кажу правду»:

– А щоб я луснув, коли збрехав... Далебі, що так... Еге ж...

«Куди він пішов»:

– Де його понесла лиха година?

«Де він взяв коня»?:

– Де ж це він коняку запопав?

«Добре» (на знак згоди):

– Чорт побери... Хай і так... От мені на руку ковінька...

«Чому мовчиш»?:

– Чого тобі заціпило, матері твоїй хрін?..

І таке інше. Можна такими прикладами виповнити ввесь календар[6]. Мова широка й буйна, як гоголівський степ... Три з половиною... Та ось насувається нова думка: хто з чужинців годен схопити оце багатство української мови? А для перекладачів це справа першої ваги.

І тому я гадаю, що було б корисно, як би наші мовознавці, які добре знають обидві мови, видали фразеологічний словник української мови в перекладі на польську. Поряд з українськими фразеологізмами стояли б польські, які щодо значення собі взаємно відповідали б. Наприклад:

«ні за цапову душу»	– nadaremnє
«пиши пропало»	– zdechł pєs
«а дзуськи»	– fіґa z makєm
«цур йому та пек»	– pєs ґo lіzał – і т.п.

Це була б велика допомога для перекладачів, яка привела б до пожвавлення перекладницького руху з одної мови на другу. Їй Богу...

---

[6] Фейлетон був надрукований в «Українському календарі» УСКТ.

Шукаємо... золота

Коли я прибув до Головного правління, застав там рух і метушню. Кудись усі в поспіху збиралися. Голова, вкрай схвильований, вдягав плащ, з кишені якого стирчала шийка від пляшки, редактор «Нашого слова» тримав в руці букет троянд.

– На весілля? – спитав я підморгуючи.

– Еге ж! – вигукнув голова. – Повінчаємось! – Він кинув на стіл якогось листа. – Ось вам квиток, товаришу. Щире золото! Талант! Талант ми відкрили – ось що!

– Рисує щось літніми ночами?

– Ні, це дівчина. Поетеса! Ось тут у мене пляшка одеколону, а цей букет теж. Прекрасна дівчина – як це воно?

«...Нема поля –
То буде воля...»

– Чудесно сказано! Прекрасно сказано! Так воно, товаришу Лапський?

– Так, – підтвердив спокійно Лапський. – Хоч немає сумніву, що сам віршик, якого нам тут зацитував голова, вимагає глибокого і всестороннього аналізу. «Немає поля – то буде воля».

«Поля – воля». Це поетичний метод – протиставлення двох понять, який авторка вжила зі справжнім хистом. В двох коротеньких слівцях – а скільки сказано! Два протилежні поняття, два протилежні світи. «Поля – воля»... Тут земля, справи приземні, матеріальні, брудні – там свобода, ефір, блакить!.. Тут проза – там поезія! Тут війна – там мир! Капіталізм – соціалізм. До Кіхот – і Санчо Панса. – І зауважте – це все при допомозі двох слівець «поля – воля» – а навіть тільки двох букв, двох звуків – в першому «п», в другому «в», «п» і «в», (він стиснув губи)... пв... – ви смієтеся, товаришу, з мого аналізу?..

– Та ні! Зовсім ні! – жваво заперечив редактор. – Саме такий аналіз нам дозволяє в надісланих речах відкрити справжній талант. Я й сам це зауважив, коли взявся поправляти вірш. Але не в цьому справа. Справа ось у чому: коли ми відкрили, що десь там з'явився талант – навіть якби написав тільки малий віршик, як ось цей, – то слід нам ближче з ним познайомитися, довідатися, як живе, може йому де в чому помогти, заопікуватися ним. Маємо подібні приклади в історії культури...

– Я сам пишу про це статтю, що буде друкована в «Нашій культурі», – заговорив Антін Верба. – Підготовляю матеріали. Всім нам відома історія з Шевченком, якого в ясну петербурзьку ніч зустрів Сошенко. Не один з великих творців завдячує свій успіх саме таким Сошенкам, що пізналися на них, заохотили їх, вказали шляхи – як ось Короленко, що відкрив Горького, чи Микола Щирба, що відкрив Аделю Білоус[1]. Я саме приготовляю на цю тему статтю, яка буде друкована в «Нашій культурі» в одному з найближчих номерів.

– Але, як їхати, то їхати! – Заметушився голова. – Де мій капелюх?

– Я ще тільки додам, – заговорив головний редактор, – що в другому десятиріччі УСКТ нашим девізом буде: шукаємо талантів! Це те саме що: шукаємо золота! Кожного з нас зрештою хтось відкрив.

Всі вийшли. Редактор закричав до мене вже здалека:

– А вас Паньку, хто відкрив?

Я гукнув у відповідь:

– Петро Лелека!

---

[1] Аделя Білоус, – поетеса, публікувалися на сторінках «Нашого Слова», добірка її віршів увійшла до антології «Гомін».

Небіжчики

На нараді, на якій намічалася ювілейна програма, наш голова, що з обов'язку мусить пам'ятати про все, – і про тілесне і духовне, – з глибоким смутком замітив:

– Перший пункт, товариші, матиме однак жалібний характер. Це буде спогад про тих наших членів і активістів, що відійшли... що відлетіли сірим шнурком...

Щось стиснуло його в горлі і він замовк. Ми з сумом похилили голови. Секретар зітхнув співчутливо.

– Всі ми помремо...

Пані Вальковська вигукнула жваво:

– Я ні!

– Жарти на бік, – продовжував поважно голова. – Це буде перший пункт: вшанування їх пам'яті двохвилинною мовчанкою.

Я спитав:

– Багато їх у нас?

– Голова розгорнув грубу книгу.

– Ось, бачите, це список членів від самого початку існування нашого Товариства. Активісти тут підкреслені червоним олівцем. А біля кожного нашого члена, що помер, я тут з боку поставив хрестик.

Я заглянув у книгу. На кожній сторінці хрестики. Скільки їх тут? Як на цвинтарі... І чи варто, чоловіче, дбати про майно, – рухоме і нерухоме, – коли й так стоятимеш на страшному суді голий, як рекрут на медогляді і навіть шматочка чогось не матимеш, щоб прикритися...

Мої сумні думи перервав голова.

– Я прочитаю вам, товариші, окремі прізвища... Ось Іван Заруба... Як живий він стоїть переді мною!.. Пам'ятаю, як він прибіг до мене, коли довідався, що в Варшаві відбудеться перший з'їзд українців.

– Товаришу! Ви їдете? Я їду?

Гаряча була людина. Член партії[1].

Ось тов. Гук. Підкреслений. Такий колись активіст був! Панько не раз писав про нього... А ось Микола Бас...

Я метнувся:

– Хто такий?!? Микола Бас?! Адже він живий!! Щойно вчора я його бачив!

Голова недовірливо глянув на мене.

– Живий? А біля нього ж хрестик?!

– Живий, напевно! Він саме сідав у автомашину, як мене побачив. Ще вигукнув:

– Добридень, колего!

– Ба... То як же ж це сталося, що від шістдесятого року він не подає ознак життя? Я поставив на ньому хрестик!..

– Просто сказати – відстав від УСКТ! Ось і все!

– Стривайте-но, – кажу, – може ви маєте більше таких небіжчиків. Обдерко! Живий, як я, або ви! Другий раз оженився. – Загрібельний! Живе! Недавно було в газеті, що хтось вкрав у нього мішок грошей... Батюк! Коня купив!.. Онищук...

Голова збентежився.

– Гм... Я мабуть трохи промахнувсь... Я ставив хрестики біля кожного, хто замовк, гадаючи, що замовк навіки... Треба це буде ще раз переглянути. А двохвилинну мовчанку скоротимо до одної...

На цьому – цей пункт порядку денного закінчився. Ми перейшли до інших справ.

Я тільки непомітно глянув ще раз в книгу, шукаючи себе. Чи, бува, й біля мене не стоїть хрестик.

– Ні! Я ще живий! Ну то гаразд. Ще значить – є порох в порохівниці... Ще я щось напишу.

---

[1] Мова йде про Польську об'єднану робітничу партію (ПОРП – PZPR).

Київський вальс...

Присвячую – Майбороді[1]

З уескатівської конференції в Гданську, де ми одноголосно вирішили прийняти якнайчисленнішу участь у передз'їздівській дискусії на другій сторінці «Нашого слова» – я приїхав до дому в ночі. Жінка збудилася, закинула на себе старий вовняний сердак і, мимрючи злісно щось невиразне під носом, взялася підогрівати вечерю.

Ех, друзі... Якби я сказав, що моя жінка в цю хвилину могла б дати натхнення поетам – то я грубо збрехав би. Її чорне (тут і там вже сиве) розпатлане волосся – пасмами розкинулося по плечах, а гнівні зморщки біля очей не ворожили нічого доброго. В кутку стояла кочерга. В комині гуляв вітер і пригадував високу Говерлю, де опівночі злітаються відьми з цілої України і...

Але жінка перервала мої фантастичні думи, бо гнівним рухом підсунула мені миску вареників і сказала одно слово:

– Їдж.

Я слухняно взявся за їжу, а щоб злагіднити поганий настрій, я відізвався дуже ніжно:

– Серденько...

Вона аж обернулася з дива, бо давно такого не чула (звичайно кличу її: «гей, стара»), – і так підозріло подивилася на мене, якби хотіла вгадати скільки я випив.

---

[1] Платон Майборода (1918-1989), – український композитор, автор популярних у 60-70-их рр. пісень: *Київський вальс*, *Білі каштани*, *Ми підем де трави похилі*, *Рідна мати моя*.

– Серденько, кажу, я привіз прекрасну пластинку! «Київський вальс» Майбороди. Слова Малишка[2]. Хочеш послухати?

– Їдж і йди спати. Не галагудь.

Тут і чорт не поможе, подумав я – цікаво що вони там радять на Говерлі? Я сказав:

– Піду, але вперше заграю «Київський вальс».

І заки жінка вспіла щось сказати, я вийшов до другої кімнати і наставив адаптер з «Київським вальсом».

Почулися перші звуки. Я не вмію описувати мелодії. Не вмію на слова перекласти цього, що нас зворушує. Звичайно вживається тоді таких слів, як: «серце», «очі», «глибина», «сльози» – але чи хтось із цього буде мудрий? Треба послухати самому – конче!

Після музичного акомпанементу почалася пісня. А потім хор. І знов акомпанемент. Тепер жіночий хор враз із солістом виспівують слова Малишка:

«Білі ростуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є,
Молоді крила –
Ти щастя моє...»

І ось бачу: на порозі з'явилася жінка, і – якби не добачуючи мене, заслухалась.

«...хвиля дніпровська б'є...
Молоді крила –
Ти щастя моє...»

І коли дійшло до «щастя моє» – жінці звологчіли очі, вона ввійшла в кімнату, сіла на кріслі й промовила якось м'яко:

– Повтори цю пісню.

Я наставив голку на початок пластинки і знову полилась чудова пісня. А коли строфа скінчилась – жінка нагло вийшла – і, як по хвилині

---

[2] Андрій Малишко (1912-1970), – український поет реалістичного спрямування, дуже популярний у 60-их рр.

з'явилася знову, я побачив її задоволені очі. І ще я побачив, любі друзі, – ох, ми ніколи жінок не зрозуміємо! – я побачив, – аякже – що волосся в неї поправлене і уста якось замітно порожевіли... Сердак скинула. Сказала притишеним голосом:

– Гарна пісня... Я слухала б її цілу ніч.

Я повторив пластинку ще раз. І коли знову дійшло до «щастя моє» – бачу, а моя Маруся дивиться на мене – і м'якне, м'якне – і раптом схлипує. Я кажу:

– Ти змерзнеш, Марусю, візьми на себе сердак.

Вона вийшла – і подумайте: з'явилась у своїй вишиваній жакетці! Наче засоромилась, усміхнулася і каже: – Така гарна пісня, що я не хотіла брати сердака...

Я кажу:

– Ти маєш ще свою вишивану сорочку?

– Маю! – І вона, як молода дівчина, вибігла, принесла сорочку і розложила на столі. І коли пісня дійшла до слів: – «Ти щастя моє...» – вона пригорнула сорочку до грудей і – розмріялась.

– Пам'ятаєш, коли я була в цій сорочці? На весіллі в Петрикової Катрусі! Я тоді була молодша...

* * *

Вночі, коли жінка вже заснула, я почув, як вона шептала крізь сон: ...«Ти щастя моє...» Але, мабуть, це відносилося не до мене... Скоріш до Майбороди... Мені ось тільки мріялось про «дніпровську хвилю...» і про те, щоб хоч раз у ній скупатися в Дніпрі, там ближче Канева... Може поїду цього року...

* * *

Нехай цей фейлетон буде моїм голосом у передз'їздівській дискусії[3].

---

[3] Редакція «Нашого Слова» помістила фейлетон на другій сторінці газети, у рубриці: *Дискусія перед IV з'їздом УСКТ. Пропозиції.*

Оптиміст

Професор розгорнув «Наше слово». – Ви читали?!? – сказав він захоплено, вдаряючи рукою по цій сторінці, де були надруковані враження зі Свидницького фестивалю[1]. – Ви сподівалися?!? І з яким захопленням вони – оці наші кохані студенти – про це пишуть!.. «...Чудові і незабутні...» Або ось: «...Чудове це свято. Це свято не можна описати. Його треба бачити, щоб пережити...» Або ось це: «...Навіть дуже образні розповіді не віддзеркалюють частини того, що...» «...Правдивий парадокс...» «Олімпіада української музики і танцю». І т.д. А ось ще те місце, яке я підкреслив: «...Мені просто здається, що це співає наше майбутнє...»[2]. Глибоко сказано! Прекрасно сказано! Це майже так, як у Гердера, цього великого німецького вченого, який сто років тому пророк віщим голосом: «Україна буде колись другою Гелладою!».

Професор сів і хустиною обтер очі. Я вшанував його зворушення хвилиною мовчанки, потім, оглядаючи сторінку, я сказав: – у вас тут підкреслені ще інші місця – і то червоним...

Професор засміявся. – Ха, ха... Я підкреслив те, що торкається нас, ось таке місце: «...Єдиним бажанням є те, щоб наш Саноцький фестиваль[3] хоча в половині дорівняв цій чудовій імпрезі українців у Чехословаччині»[4]. – А ось друге: «...Мабуть кожне українське село в Словаччині має більші досягнення в культурній праці і художній само-

---

[1] Мова йде про організовані Культурним союзом українських трудящих Чехословаччини (КСУТ) у Свиднику на Словаччині щорічні фестивалі «Свято пісні і танцю». Свої враження із фестивалю написали Роман Галан, Богдан Гнатюк, Іван Олійник, Михайло Шумада та Василь Назарук, їх опублікувало «Наше Слово» у №28 із 9 липня 1967 р.

[2] Цитата із допису Богдана Гнатюка.

[3] Мова йде про «Перший фестиваль української естради», який проходив у Сяноці 22-23 липня 1967 р.

[4] Цитата із допису Романа Галана.

діяльності, ніж усякого роду українські гуртки всієї Ольштинщини...»[5] Ха-ха-ха!..

Я зауважив: – Тут скоріш можна заплакати, аніж...

– Всієї Ольштинщини! Ха-ха-ха!?.. А може цілого краю!?.. Одне село на Словаччині!! Парадоксальний парадокс! Він нараз споважнів. – Але це минулося.

Я не зрозумів. – Минулося? Коли?

– В тисяча дев'ятсот шістдесят сьомому році! Менш-більш в половині. На добре почалось воно в липні. Факт.

– Що почалося? Говоріть виразно.

– Чули хіба про те, що збирається «фонд УСКТ»?[6]

– Чув.

– Ну, ось. В редакційній статті від 2 липня обширно про це написано. З цього фонду покриватимуться витрати на наші культурні потреби, такі як: видавання книжок наших письменників, закупівля фортепіанів, акордеонів, бандур і інших інструментів для наших оркестрів, строїв для наших хористок, ще кілька кіноапаратів, а може, теж два-три мікро чи автобуси для перевозу хорових чи естрадних груп. Крім цього...

– Професоре, – перервав я, – тримайте бики!..

– Ось тут саме зарита собака!! – гримнув він гнівно. – Мабуть так і є, що нас при народженні записали до жебрацької книги! Колись говорилося: – Чому русин бідний? – бо глупий. – А чому глупий? – Бо бідний. – А тепер бідний не є! Факт! Одна чвертка на рік менше – і є мільйон! Одна курка на фонд УСКТ – і є другий! Це так... тільки підняти. А є ще наші люди – в Америці, Канаді, Англії!.. Маю ось свояка в Нью-Йорку, колись називався Іван – тепер він містер Джон. – То ось одного разу написав до мене так: – Як почую слово «незабудьки», то щось відзивається в мойому серці, сам не знаю, що. Недавно – один тут наш маляр – влаштував виставку образів. На одному образі був намальова-

---

[5] Цитата із допису Михайла Шумади, який далі підкреслив, що: *Стихійний і бурхливий розвиток художньої самодіяльності національних меншостей і гідна схвалення повна підтримка чехословацького уряду цього руху заслуговує на особливу увагу.*

[6] Президія Головного правління УСКТ виступила до *державних органів* з *пропозицією висловити згоду на проведення збірки на фонд УСКТ і одержала таку згоду. Збірка на цей фонд проводитиметься до кінця 1968 р.* Див. передова *Самі для себе, на свої потреби* // «Наше Слово» 2 липня 1967 р. № 27 (568).

ний пліт, а на кілках від плоту – глиняні горшки... Це баба їх виставила, аби висохли... Я відразу витягнув чекову книжку. «Е-е.. – Ось бачите! Там, де наш чоловік плаче, американець витягає чек. – Маєте третій мільйон! Факт!».

– Ви оптиміст.

– Ні. Це простий обрахунок. Беріть під увагу, що я професор від математики. Це – так сказати б – рахунок мінімальний. Додайте до того ще таких жертводавців як гр. Глембоцький. Або гр. Саган. А таких є в нас багато[7]. Можна додати – четвертий мільйон. А як трошки потиснути – вміло розгорнути справу – то й п'ять! П'ять мільйонів!!! Тут є з чого черпати! Уявляєте, як блиснула б наша культура тут у Польщі? Ракетою! Як у Свиднику! Розкрилася б золота жила! Скажіть: чи навіть великий талант писатиме твір, як немає видавця? А так – видавець є! Пиши! Малюй – є меценат! А як тоті замовниці виворожили при народженні, що будеш співачкою, то знай, що співатимеш на величавих фестивалях, а не тільки в своїому селі. Кожний має можливість авансу! Будуть оркестри, будуть ансамблі. Уявляю собі рій чарівних дівчаток, що в пишних народних строях, умаєні різноцвітними, барвистими стрічками – виходять на сцену і дріботять червоними чобітками... Е-ех!.. Яка шкода, що я не молодший...

І професор важко зітхнув і хустиною обтер лисе чоло...

Я відізвався співчутливо:

– Кажуть, що якийсь француз винайшов лік на лисину.

Професор жваво підхопив:

– Я теж про те чув! Факт! Вірно, що в мене ще буде буйна чуприна! Наука поступає семимильними кроками...

Коли він пішов, я похитав головою. – п'ять мільйонів? Куди ж там... Ох, ні... Скоріш виросте йому волосся на лисій голові... Факт...

...а може?

---

[7] Списки жертводавців на фонд УСКТ «Наше Слово» публікувало починаючи від 23 червня 1967 р. Згадані у фейлетоні жертводавці фіктивні. Василь Гірний представив тут у кривому дзеркалі справжній стан фінансування української культури в ПНР, хоч офіційно начебто було інакше. Відомо, що без фінансової допомоги Заходу, «народна» Польща, подібно як і значна частина її населення не могли обійтись. А всякого роду акції збирання фондів на різні громадські потреби були на щоденному порядку.

Писката баба

Спішу повідомити вас, що акцію збірки на «Фонд УСКТ» ми маємо вже, так сказати б – за собою. Ми поставили її міцно на ноги. Наше повітове правління, узброєне в директиви ГП і «Н.С.» підійшло до неї дуже поважно і домоглося чималих успіхів[1].

Еге ж! Опишу все по черзі.

Вже не перший заклик, що появився в «Нашому слові» зібралася президія нашого правління на найвищому щаблі, тобто: тов. Гук, Обдерко і я.

Це не було легко в такому гарячому сезоні. Тов. Гук поїхав мочити ноги в Балтійському морі, Обдерко жав жито (дослівно серпом, – таке цього року вийшло; добре, що Обдерчиха серп забрала, як тут їхала). І тільки я – вірний син УСКТ – перший підхопив клич і стягнув їх обох. Президія з місця забралася до справи дуже поважно й домоглася чималих успіхів.

Вже на цьому першому засіданні, ми вирішили, що до так поважної акції слід вибрати організаційний комітет. До комітету ввійшли: тов. Гук, Обдерко і я. З тим, що на загальних зборах доберемо ще якусь жінку.

– Аби тільки не Панасову Теклю, – закинув Обдерко.

– Чого ж?

– Дуже писката баба.

Але це була пісня майбутнього. Поки-що ми всебічно обговорили справу і визначили дату другого засідання.

Ось так справа рушила вперед. Ми зійшлися ще раз (тим разом при пиві) і при цій нагоді ми вибрали ще один комітет: координаційний. На запит Обдерка – що це таке, – тов. Гук йому пояснив. В акції матимемо

[1] «Домоглися чималих успіхів» – фраза типова для мови пропаганди епохи ПНР.

до діла з людьми з різних середовищ: робітничого, селянського й інтелігентського[2]. Їх інтереси можуть у дечому різнитися. І тому потрібний цей комітет. До комітету ввійшов тов. Гук, Обдерко і я. Очевидно всі ці комітети мусять затвердити ще загальні збори, які визначено на першу неділю місяця.

Як бачите – до акції ми підійшли дуже серйозно – можна б сказати: науково[3] – і тому тільки ми домоглися так поважних успіхів – в так короткому часі.

Вчора відбулися загальні збори і я пишу цей звіт під свіжим ще від них враженням. Очевидно збори затвердили оба комітети одноголосно[4], з тим, що до них дійшла ще – як би на злість Оберкові – Панасова Текля. Потім тов. Гук виголосив обширну промову[5].

Це був глибокий реферат, насичений вщерть змістом. Говорилося там про українську культуру – і як говорилося! Говорилося про Головне правління УСКТ – але як! Очевидно найповажніша частина реферату була посвячена акції збірки на «Фонд УСКТ». Тов. Гук, спираючись на статистичні цифри обліку нашого населення ще з часів, коли люди брали кредити[6] (тут Обдерко підсміхнувся під вусом) – облічив – вимножуючи дані цифри через інші, а потім додаючи й відіймаючи,[7] – отож по тих математичних головоламках тов. Гук підрахував, що українське населення нашого повіту, повинно зібрати на «Фонд УСКТ» – сто тисяч!

Всім заперло дух в грудях. По хвилині зірвалися бурхливі оплески.

---

[2] Для цієї епохи черговість названих тут класів не випадкова.

[3] Мова йде про т.зв. науковий мстод комунізму.

[4] Тоді, назагал, на зборах затверджувалося всякі рішення «одноголосно».

[5] З таких «обширних» промов славним був перший секретар ПОРП тов. Владислав Гомулка, який міг промовляти довгими годинами, вони транслювалися по радіо і телебаченні, їх обов'язково друкувала преса.

[6] Алюзія автора до часів, коли влада надавала фінансову допомогу селянам для ремонтів господарських будинків. Місцеві клітини УСКТ брали участь у їх розподілі, тому теж значно збільшилася кількість членів УСКТ.

[7] Метод, властивий для «рефератів» тов. В. Гомулки.

– І ми цю суму зберемо!!! – гукнув тов. Гук (оплески)[8]. Ми виконаємо наш план!!! (оплески). І перевиконаємо!!! (оплески). Ми мусимо в нашому воєвідстві бути перші!!![9]

Коли в залі втишилося тов. Гук відчитав резолюцію «...Ми, присутні на зборах... і т.д. вирішили одноголосно зібрати на «Фонд УСКТ» сто тисяч, які замітно підсилять культурно-освітню працю серед українського населення, – тим способом внесемо свій вклад в культуру і прогрес всього людства, а це буде гострим акцентом проти агресивного імперіалізму! Хай живе мир в цілому світі!»[10] (гучні, довготривалі оплески).

Всі ми розходилися одушевлені, з почуттям добре сповненого обов'язку. Тільки одна Текля якось зніяковіла, а потім сплеснула долонями, аж її коралі дзвенькнули – й вигукнула: – От тобі на! Сказав – а не зав'язав!

Я підійшов. – Чого не зав'язав, Текле?

Вона різнула: – А хто ж збиратиме тих сто тисяч?!?

– Гм... – Я застановився. – Якось воно буде... Ви чули, кажу, як ми гостро поставили справу?!

Вона тільки махнула рукою. – Ет... З їжака не буде бика... – І вийшла.

Думаю одначе, що воно все ж таки якось буде. Бо ще ніколи так не було, аби якось не було...

---

[8] Так у пресових публікаціях промов діячів партії, відзначалося моменти оплесків зібраних слухачів.

[9] Тут автор представив типові для епохи «рішення про перевиконання планів продукції».

[10] Такими фразами, обов'язково завершувалися в ПНР всілякі «громадські» збори.

Кому – так, кому – ні...

Справа «Фонду УСКТ», що відбилась таким відгомоном в краю і за кордоном, – вимагає всебічного обміркування. Це перший раз трапляється нам така велика готівка і слід добре подумати, як її найкорисніше витратити.

Очевидно – в першу чергу на культуру, це ясно. На всякі там книжки і мандоліни. Але бувають теж випадки інші – «нетипові» (як сказав би т. Гук). Ось в одній статті в «Нашому слові» була згадка про батька вісьмох дітей, з яких старшенькі вже ходять до школи, молодші ще граються в пісочку, а найменше при теплих маминих грудях. А в хаті, відомо, не переливається. От, і слід би якось помогти людині. Тим старшеньким – на зошити, молодшим – на молочко. Та й сам хазяїн – як підживиться, – то ще побільшить сімейку. В цьому випадку я – за!

Але можуть трапитися випадки, де погляди членів Комісії (маю на думці «Комісію для справ розподілу фонду УСКТ») – будуть протилежні. Ось хоч би такий приклад. Видавав Онищук дочку, купив двадцять літрів горілки (Гнатюк купив п'ятдесят!), зарізав два індики (Гнатюк забив пацюка!) – і гадав, що цього вистачить. Сміх та й годі. Вже звечора забракло. Понюхали люди письмо носом і почали розходитися. За порогом відізвався любінецький солтис: – «Понадіявся дід на обід...», а котрийсь докінчив: ...«Та й без вечері спати ліг». – Всі в регіт. Третій каже: – «по бороді текло, а в роті не було»... – Ха-ха-ха-ха! Четвертий: – «Помастили губи медом, а облизати не дали»... – Знову сміх. – «Не то, що наївся, а і в пазуху набрав», хе-хе... – докинув старий Панас. А Батюк, закурюючи «Спорта», закінчив: – «Шкода лою, світи водою»...

Наївся Онищук сорому на все село. А чи справедливо? Всі знають, що недавно купив коня. (Має, щоправда, ще одного, але тато-небіжчик все тримав два). Жінка хвора. Та й зять не хотів брати голої дівки. – І тому я гадаю: чи не можна б скубнути щось із фонду і на такі речі? На-

віть, скажімо, з тієї рубрики, що на мандоліни? Пам'ятаю, як то раз за чаркою сказав мені любінецький солтис. – «Живе той чоловік як той віл... Тільки й культури має, що вип'є».

Як бачите в не одному можна людям помогти. Думаю навіть, чи не було б доцільним розпочати на цю тему публічну дискусію в «Нашому слові» (на четвертій сторінці)? Ага! – щоб не забути: якусь, хоч би невелику суму, конче призначити на чайок! Це для студентів-активістів, що весною чи під час весняних розтопів приїжджають з доповіддями на село. Відомо, що студентові протікають черевики, і він радо напився б тоді гарячого чаю. Або молока. – Прохаю цю пропозицію занести в протоколі!

Про те ж, кому я не дав би ні гроша, розповім іншим разом.

Збірка

З воєвідського правління в Гданську принесли мені листа зі щирим ескатівським привітанням. Дуже дякую. До листа був доданий аркуш з різними печатками, щоб подати на ньому список жертводавців на фонд УСКТ. Прохають походити і зібрати, а гроші вислати на рахунок...

Ох... Походити і зібрати... На рахунок. Признаюсь, що не дуже то я люблю займатися такими збірками. Я вже ходив і завжди вважав це карою за мої тяжкі гріхи. Пам'ятаю, як колись ходив я збирати на «Фонд студента». Ще досі прикро, як згадаю... Тямлю – прийшов я до Батюка. Говорю так і сяк, відомо. А Батюк, хмурий, як темна ніч, сидить за низьким столиком, латає чобіт і навіть оком не моргне.

– Ну, то як? – Кажу вже зі злістю.

– Га?

Ах, ти старий собако! Повторюю ще раз усе від початку.

– Ну, то витягайте, кажу, гаманець, хай не трачу часу.

– Ти чула стара?

А стара стоїть біля печі, ані мру-мру. Ані не глянула на мене. але вже й їй це надокучило, бо раптом обертається до старого і шипить:

– Ти господар...

Врешті Батюк підводиться, виходить до другої кімнати і виносить – 2 злотих.

– На!..

Скажіть, скільки днів відпустки можу сподіватися за одного такого Батюка? Та й у других не інакше було. В Дуди застав я тільки дітей. Питаю:

– Де тато?

Старшенька дівчинка, вже, мабуть, п'ятикласниця, відповідає:

– Тата нема.

А маленький хлопчик зиркає цікаво то на двері, то на мене. Щось він знає, та мовчить. Це можна пізнати з його веселих оченят. Потім підходить до дверей і заглядає крізь щілину. Дівчинка відтягає його.

– Чекай, чекай, дістанеш ти від тата.

Мав я велику охоту відчинити несподівано двері і луснути ними тата по лобі, але... шкода стало дітей... Ану, чого доброго... – дійсно дістанеться маленькому?

Отаке воно – «ходіння по муках». Хоч сказати по правді, то не всюди воно було так погано. Ось хоч би Обдерко. Я щойно почав, а він вже витягає сто злотих.

– Прошу.

Я відітхнув.

– Зараз, кажу, хай запишу.

Обдерко замахав руками.

– Ні, ні! Тільки не записуй! Не хочу, щоб хтось знав!

– А тож як? То назначу хоч би перші літери: П. О.

– Ні, ні! Це буде легко відгадати: Павло Обдерко.

– Ну то може: Т. О. (я думав: тов. Обдерко).

– Ні, ні! Мою жінку звуть Теклею.

Ну, то я вже не питаючись, сам написав дві літери Д. У. – Перші-ліпші.

Під вечір я зайшов ще до Матвія. Я був до краю втомлений і спрагнений (це було влітку). Вже я й не згадував про студентів. Бог з ними. Я тільки попросив чогось напитися.

– Є сироватка, – каже Матвій. – Добра сироватка, свіжа.

«А лопнув би ти зі своєю сироваткою» – подумав я, але вголос вистогнав:

– Давай... Мені вже все одно...

Ось такий спомин, повний смутку, линув на мене у зв'язку з новою збіркою. Але що ж... Нема ради. Треба йти. Майбутнє нашої культури цього вимагає. Говориться «трудно».

Піду вже зранку. Бувайте здорові.

Панько Щипавка

P.S.

З останньої хвилини. Телеграма!

Я щойно вернувся! Нечуване! Батюк – 500. Дуда – 500. Обдерко – 1.000 (повне ім'я і прізвище – теж батьків і дідів). А далі: 600... 400... 500... Слава! Подробиці в листі.

– П. Щ.

Анкета

Прийшов до мене професор, привітав з п'ятдесятиріччям і поклав на стіл грубий зшиток.

– Це результат моєї тримісячної праці.

Я з пошаною глянув на зшиток.

– Поема?

– Ні це праця наукова. Стаття до статті. Тема така: що знають наші хлопці й дівчата – такі, що мають щонайменше середню освіту (маленька заввага: такі, які не заходили до УСКТ!), – що цей наш інтелігентний молодняк знає зі своєї рідної історії, літератури, науки. Хоч би найважливіші події, дати, прізвища. Гадаю, що це якась глибоко природна, основна, майже фізіологічна справа кожної людини, якої народності вона не була б. Скажімо: що можна подумати про француза, який не знає, ким був Наполеон? Мене зацікавило, як ця справа стоїть у нас. Це тема моєї праці.

– Ну і?..

– В першу чергу треба було підготовити список питань, що відносяться саме до цих найважливіших фактів з нашої «україністики». Оця праця зайняла мені цілий день, питань назбиралося зі сто. Слід було скоротити до десятка найголовніших, але ніколи я не думав, що це така болюча робота. При кожному скресленні я почував себе як зрадник...

– Розумію вас...

– Це зайняло мені тиждень часу, але й після цього ще лишилося питань з тридцять. Дальше викреслювання – до десятка. Це зайняло мені ще один місяць часу, але цей десяток – це вже найвищі гірські верхи. – І професор важко зітхнув.

– Дуже цікаво!

– Потім я підшукав десять наших хлопців і дівчат, таких, як я описав на початку, і кожному дав до рук таку анкету. Ось тут у мене відповіді.

Професор розгорнув зшиток і почав читати.

Перше питання: «Як звався Київський князь, що охрестив Русь?». Десять відповідей: Не знаю.

– Неймовірне!.. – прошептав я.

Друге питання: «Як звався лицарський епос з княжої доби, де згадується про князя Ігоря?».

Десять відповідей: – Не знаю.

«Ох!..».

Третє питання: «Від чого город Львів прийняв свою назву?». – Десять відповідей: Не знаю.

– Несамовите! – вистогнав я.

Четверте питання: «Хто такий Богдан Хмельницький?».

Тут професор на мить спинився і спохмурнів.

– На це питання відповіді посипалися, але які! Ось послухайте: «Був козацький ватажок». «Був козацький шляхтич, від якого пан забрав жінку». «Бився з польською шляхтою, але любив випити...». Думав я, – звідки вони це взяли?

П'яте: «У якому році підписано «Переяславську угоду?».

І таке інше...

– Це страшне, – по десять відповідей: – Не знаю.

Шосте: «Напиши прізвище хоч одного українського гетьмана – після смерті Хмельницького?».

Не написав ніхто.

Сьоме: «Хто написав Наталку Полтавку?».

Одна відповідь: «Остап Демчук»[1] (Це мабуть тому, що цю п'єсу поставив аматорський гурток з Ольштина). Решта: Не знаю.

Восьме: «Чи чув ти щось про «Лісову пісню» Лесі Українки?». – Нічого.

Я вигукнув:

– Про «Лісову пісню» ніхто – нічого?!

– Ані гу-гу...

– Годі повірити!

Професор читав далі:

---

[1] Натяк на особу Стспана Демчука.

– Дев'яте питання: «Що знаєш про Івана Франка?». Один написав: «Це професор університету». Другий: «Перед Львівським університетом стоїть його пам'ятник». Третій: «Написав фільм «Украдене щастя». – Стільки вони знають про Івана Франка! Наша молодь! Квіт народу!

– Нечуване!

– Але правдиве. Ну, й нарешті останнє питання...

Десяте...

Але професорові чогось затремтіли пальці, коли він спинився на цьому питанні... Я зауважив це – і догадався. Це питання – було про найвищу гірську вершину, що підіймається над Україною, над її розлогими степами, над Дніпром... Я хотів про щось спитати, але губи у мене тремтіли і я замовчав. Професор продовжував повільно:

– Десяте питання: «Хто був Тарас Шевченко?»...

Я вп'ялив свій зір у професора і очікував його відповіді у найбільшій напрузі. І ось він – така міцна людина! – встав з крісла, підійшов де мене – і обняв мене, а в його очах появилися сльози... Десять відповідей: «Найбільший український поет». А одна дівчина дописала: «Геній українського народу».

Ніхто в тому моменті не ввійшов а здивувався б немало, якби побачив нас обох, як ми стояли поруч, обіймаючи один одного, і плакали... Але це були сльози радості!

Прекрасна наша молодь! Квіт нашого народу! Ще з неї будуть люди!

Хай живе!

Пародії

Федь Триндик

Літературні пародії

Б. І. Антонич[1]

Подвійний лавреат (масонський і католицький)[2]. Поет, що перейшов круту еволюцію від еротики («На моху») до містично-апокаліптичної творчості у «Дзвонах»[3]. Остання його збірка «Книга Лева» звязує його з традицією біблійних пророків (Йони й Ісаї*)[4]. Про що пише – не знати. Взагалі неабиякий поет. Любить природу (головно таку природу – з довгими косами), любить сонце і квіти. Про себе пише: «Я поганин – закоханий в життя» (літературні нагороди, як бачимо, називає життям).

Баляда про пророка Йону
Сучасний апокриф

У місті Лева, де пливе ріка підземна,
в якій вода густа і чорна, наче ртуть,
з'явивсь пророка Йони внук, поет натхненний,
йому вітри кадильнії у «Дзвони» бють.

---

[1] Богдан Ігор Антонич (1909-1937), – поет, народився у селі Новиця на Лемківщині. Гімназію закінчив у Сяноці, його вчителем української мови та літератури був Володимир Чайківський. Перша книжка поезій *Привітання життя*, вийшла у Львові 1931 р. Помер у Львові і там похований. Після смерти поста вийшли ще дві книжки поезій *Зелена євангелія* та *Ротації* (Львів 1938).

[2] Б.-І. Антонич отримав: у 1934 р. літературну нагороду Товариства українських письменників і журналістів за збірку *Три перстені*; у 1936 р. літературну премію Українського Католицького Союзу за збірку *Книга лева*.

[3] «Дзвони» – католицький літературно-науковий журнал, виходив у Львові 1931-1939 рр.

* Не помішати з мр. Ісаївом, редактором «Дзвонів».

[4] Мова йде про Петра Ісаїва (1905-1973), – редактора «Дзвонів», журналіста, педагога та історика. У 1944 р. емігрував до Німеччини, від 1949 р. проживав у США.

В каміннім царстві брил, на першому поверсі
живе новий пророк, розпалений мов жар,
на бубні сонця він різьбить свій танець серця,
хоча перо – як всі – мачає в каламар.

Як сонця лезом ніч спалить музику квіття –
(чи може хто збагнути сенс пророчих дум?)
поет сідає до стола, у царство сміття
і в посуд форм своїх вливає – кави струм.

І пише «Книгу Лева». Про діда свого Йону,
і диких буйволів підземний хоровід,
і про якихсь пустинних іхневмонів,
і тенора, що вже співає двіста літ.

Кабалів тих мрячних і див несамовитих
апокаліпсу – скроплену гисопом –
ніхто з людей не всилі є розкрити...
Чи критиком хто є, чи простим хлопом.

Монументальний краєвид

Герої сходять з п'єдесталів...
(*Книга Лева*)

Зпід ратуші зірвалися два леви й машерують містом,
за ними скочив з п'єдесталу король Собіський на кобилі,
закинувши на барки плащ, маєстатично зліз Міцкевич
і Ґолуховскі сів, бо змучився стояти все на брилі.

Герої сходять з п'єедесталів – той за потребою, а другий
Щось випити. Зелена ніч. Штани собі поправив Фредро.
Позейдон в Ринку грізно стряс тризубом й крикнув: Я вас всіх!
Снуються вулицями Музи й дари розсипають щедро.

На сході леденіє світ. Вертаються два леви з міста.
Від Замку їде король Ян на запіненому коні.
Герої дряпаються вверх. Піднявсь на ноги Ґолуховскі.
– А ген на сході диво-див: д і р а в е сонце у вогні.

Ars Poetica

Питаєш як оці зродились вірші-міти.
(*Книга Лева*)

Питаєш, як оці зродились вірші-міти?
Я скажу: набери з десяток слів химерних,
таких як: сонце, ніч, буйволи, крига, діти –
і все у строфах вимішай модерних.

І вийде: буйвіл сонця, крига ночі,
і діти криги, буйвіл ночі темний,
додай до цього лева – й рим на – очі –
і міт готовий і таємний.

Олесь Бабій[5]

Визначний лірико-епік. Проте, як поет менше відомий – публіка не має часу прочитати його поезій, бо кожний раз його конфіскують по сімох роках. Перейшов на повість. Характер мякий, ліричний; темперамент живий; любить жіноцтво. Одним словом – бабій.

[5] О. Бабій (1897-1975), – поет, прозаїк і журналіст. Член літературної групи «Митуса». У 1924-1929 рр. проживав у Празі. Після повернення до Львова арештований польською владою за участь у з'їзді ОУН, відбув чотирирічне ув'язнення. Після війни проживав у США.

Спомин*

Як я ще був мале хлопятко
І не носив я ще порток –
Зате, що не слухав батька
Дістав я патиком в задок.

Я вибіг в сад, впав на коліна
І очі я до неба звів.
«О, Боже! Боже мій єдиний!
Рятуй мене від патиків.

О, Йосифе із Назарету,
Ти чуєш мій дитячий крик...»
І враз почув я, що поетом
Мене зробив оцей патик.

Микола Голубець[6]

Знавець мистецтва, поет, співтворець стрілецької пісні, повістяр, історик і похоронний бесідник. У житті дав multa, але життя не дало йому нічого... (В цьому місці М. Голубець плаче...).

Дальше. Журналіст. Багато співпрацював у жіночих орґанах. Має й тяжкі гріхи: в своїому житті він зіпсував багато неповнолітніх, недозрілих, таких, що не осягнули ще своєї форми молодих письменників.

Політично – великий приклонник Гайлє Селясіє. Характер настроєвий, мольовий. Коротко – тип Миколи Голубця.

---

* Автентичний факт з життя автора. Він оповів його своїм тюрємним товаришам.

[6] М. Голубець (1891-1942), – поет, мистецтвознавець і публіцист. Служив в Українських Січових Стрільцях. Повість *Гей видно село*, вийшла у Львові 1934 р. Автор популярно-наукового нарису про Перемишль (Львів 1928).

Галя на стежі

(*Уривок з повісти «Гей видно село»*)

Була темна карпатська ніч. Крізь споконвічні бори посувалася стрілецька стежа назустріч відвічному ворогові Української Нації – москалеві. Наперед йшов молодий гарний стрільчик Лесь Заревич. Ішов і думав про те, що ось він уже два місяці при стрільцях, та одначе ніхто ще не пізнав, що він – це не він, тільки вона – Галя Заревичівна. Ніхто не звернув на це уваги, що в цього стрільчика все розіпяті долішні гузики задовгої блюзи, яка не може обняти широких дівочих бедер. Ніхто не звернув уваги ані на те, що «Лесь Заревич» ніколи не скидає стрілецької шапки з голови, під якою скриваються довгі чорні коси, ані на те, що цей стрільчик точно того самого дня кожного місяця голоситься до мародвізити. Ніхто цього не знав, крім одного... Це Мольо*. Його вправне око зразу пізнало, що тут щось не теє... І раз у ночі він підікрався і відкрив голу правду. Але відкривши, він з ніким не поділився своїм відкриттям, залишив його тільки для себе.

Щось хруснуло. – Стій! Хто там? – гукнув на цілий ліс сопраном Лесь Заревич. Але це нічого. Це суха галузка. Лесь Заревич думає дальше. Вчера вечером закликав її четар і дав їй приказ: взяти трьох стрільців і вислідити, чи є в поближу москалі. – Іди – сказав четар – і добре справся. Але тому, що ти довершиш там великих діл, про які будуть колись писати повісти, – отже відразу возьми зі собою Моля... – І ось тепер ідуть – вона наперед, Мольо на заді.

А два стрільці посередині.

Темно, хоч маком сій. Ось вже кінчиться ліс. Перед ним поляна, а оподалік біліють хати.

Лесь Заревич шепнув:

– Село...

– «Гей видно село» – підхопили стрільці на чотири голоси – і в цю хвилину зродилася і залунала споконвічними карпатськими борами

* Псевдонім М. Голубця.

чудова стрілецька пісня, та пісня, яка супроводжала наше стрілецтво і в днях слави, і упадку, і походів, і відпусток, і яка свідчить про невмірщу... але вертаймося до теми. Може годину лунала споконвічними карпатськими горами оця чудова стрілецька пісня, яка супро... але до теми, отже коли врешті скінчили, каже Лесь Заревич:

– Я піду до найближчої хати, а ви чекайте тут на мене! Якби зі мною було зле, то я закудкудакаю.

Пішов. Саме вийшла з хати якась молодиця доїти корови. Побачила вояку й каже:

– Ходи до хати, синашу, ходи. Не бійся мене.

Лесь Заревич пішов до хати. Там був старий Бойко.

– Чи тут були москалі?

– Були. О, була їх сила силенна. Ціла друга армія. І піхота, і кавалєрія, і артилєрія. Питалися мене дороги (бо не мали мапи) і я їм показав... (старий єхидно засміявся) – о, я їм добре показав... Я їм показав таку стежку, що вони вже назад не вернуть.

По хвилі додав:

– Все для України!

Заревичеві засвітилися очі.

– Чи вони там будуть ночувати?

– Будуть. Забрали в селі сінники.

Заревич вернувся до своїх.

– Хлопці! Там пішла ціла армія москалів. Ми їх мусимо заскочити в сні.

Хлопці аж підскочили з радости. Пішли. Була північ. За хвилинку вийшли на високу гору. Глянули в долину, а там москалів, москалів!.. Аж кишить.

Грянула сальва. Всі четверо нараз. Потім друга – третя. – Бах! Бах! Цюв-в! Цюв-в!.. Бий! Мордуй! – крикнули стрільці і кинулися з гори вділ. – Гурра-а!.. Слава!!..

– За Україну! – кричить Лесь Заревич.

– За її долю! – кричать прочі стрільці, а карпатські гори віддають могутнє:

– За народ!!!..

Серед москалів наступила паніка. Вони вже порозбиралися до спання і не сподівалися нічного нападу. Всі, як один, піднесли руки вверх і Галя Заревичівна взяла їх в полон. За годину привела до команди куреня один полк піхоти і два полки кавалєрії й артилєрії. Ззаду йшов покритий воєнною славою Мольо. Тисяч пятьсот москалів упало трупом на полі бою; з наших не впав ніхто.

– Я подав вас обох до відзначення – сказав четар, звертаючись до Заревича й Моля, але Мольо відповів гордо:

– Я це зробив не для відзначення, але для України!..

– –

Вже вечір. Галя відпочиває по воєнних трудах. Раптом нагадала собі щось.

– А де Семчук?

– Я тут – обізвався слабий голос.

Галя підійшла ближче. Семчук лежав під дубом.

– Мене розірвала ґраната – шепнув слабим голосом. – Одно око мені виплило, друге випливає... Я вмираю...

– «Упав стрілець у край зруба» – підхопили стрільці – і в цій хвилині зродилася і залунала споконвічними карпатськими горами чудесна стрілецька пісня, та пісня, яка супр... але вертаймося до теми. Галя сумно похитала головою, а Семчук сказав:

– Чудова ніч. Може перейдемося трохи?

– Ходім.

Вийшли і серед чудової карпатської природи бродили до раня. І тоді визнали собі любов. Щойно над раном Семчук каже:

– Знаєш, Галю, може воно трохи по дурному...

– Що?

– Так ходити? Я – будь-що-будь – тяжко ранений...

– А що тебе це обходить? – каже Галя. – Нехай Моль тим журиться.

– Маєш рацію – сказав Семчук – і зложив на її устах довгий-довгий поцілунок...

Святослав Гординський[7]

Жив довший час у Парижі і цим способом доказав неправдивість відомої пословиці, що «і в Парижі не зроблять з вівса рижу». Поет елеґантний, талановитий. До того має щастя. Зустрів могутнього протектора, або – кажучи образово – попав на крило міцного вітряка – і легко, без труду опинився відразу на верху. Bon jour![8]

Вірш його інтеліґентний, прозорий, легкий. Читаєш – і хочеться повторити за месіє Журденом: Я не знав, що я весь час говорив – віршом Гординського.

Voila[9].

Европа в Cafe Creme

... Европи prix courant[10]
Я кожночасно добре знаю.
То ж не дивуйтесь: злий, що в нас
Беруть «проблеми» лиш з Монмарту.
(*Барви й лінії*)

Европу, французьку культуру, ох, oui![11] знаю я прекрасно.
Ви не дивіться на неї лише з point de vue de bourdeilles[12].
(Хоч... та лишім). Але є там і інші вальори, це ж ясно.
Преціінь там прізвищ чимало таких, як Расін чи Корней.

---

[7] Святослав Гординський (1906-1993). – поет, перекладач, літературознавець і художник. Після війни проживав у США. «Назустріч», літературний двотижневик ліберального спрямування, виходив у Львові 1934-1938 рр.

[8] Доброго дня (франц.).

[9] Ось (франц.).

[10] Ринкова ціна (франц.).

[11] Так! (франц.).

[12] Точка бачення борделю (франц.).

Ось-як культурно сиджу в Cafë Crème із цигаркою!
І попиваю кафе. З нудьги я карткую Plaisirs
(Вони тішаться тут дуже доброю маркою).
На кінці там анонсів сторінка таких собі – зір.

«Mon logement tout discret... Je vous donne les plaisirs raffines»...[13]
Є й адреса: Boulevard St. Germain cent quarante...[14]
Поруч шпальта: Sage-femmes[15] – І – Tableaux sur le vif[16]. – Та мене
Це все мало обходить. Дорогий, бачте, в них – prix courant.

На когось я чекаю. Учора їдучи в метро́ –
(Білет є й досі у мене в портфелі – не викидаю
Білетів – колись як приїду до Льво-
Ва покажу: це, бачте, метро́ – а це білет з трамваю).

Ну, ось їдучи в метро – я зустрів там шармантну дівчину.
Все в ній: і погляд і усміх (а я спец є) і рухи і шик
Говорив про стару і культурну французьку родину.
Я очарований був, хоч до того в Парижі привик.

Вона вийшла, та бачу лишила портсак. Я скоренько
В нього вложив свій білет і подумав: Mademoiselle![17]
Вона ніжно всміхнулась: – Mercі!..[18] й швиденько
Пішла. Я лиш шепнув: – Яка ця дівчина є belle!..[19]

А тепер моє серце тріпочеться тужно-мрійливо.
(Бо я вспів накреслить на білеті – кафе й годину
Зустрічі – в Парижі не є це зовсім жадне диво).
Ось вже й осьма. Ще хвилька. Маленька хвилина.

---

[13] «Моя квартира вповні дискретна... Подарую вам вишукані приємності»... (франц.).
[14] Бульвар Сан Жермен сто сорок... (франц.).
[15] Акушерка (франц.).
[16] Картини мальовані з натури (франц.).
[17] Панянко! (франц.).
[18] Дякую!.. (франц.).
[19] Гарна!.. (франц.).

Voilà. Несе мені кельнер рожевий конверт.
(Вони знають мене – пурбуари даю все на кант)
«... Я не можу прийти... Ти до мене прийди, mon cher[20],
Mon logement – Hëlas! – St. Germain... cent quarante»...[21]

Поетові в альбом

Найліпше лиш мило Кадум.
І лиш чоколяда Мен'є.
(*Назустріч*)

Мистець-маляр, сатирик ти й поет.
В Парижі ти, як бачу, малював афіші,
Додаючи до кожного сонет.
Одні з них були ліпші, другі гірші.

Значить – твоя там муза осяйна
Стояла лиш на висоті пляката.
Та ти приїхав тут і – муза т а ж с а м а
Зробила з тебе – лавреата.

Івась Керницький[22]

Автор ще молоденький – почав з гусят. Потім заавансував до телят. Згодом до коров. Ось він уже й поганяч – та замість перейти до коней – він став письменник. Має ніжну, тепленьку, підльвівську мову, яку

[20] Мій любий (франц.).
[21] Моя квартира – на жаль! – Сан Жермен... сто сорок... (франц.).
[22] Іван Керницький (1913-1984). – прозаїк і журналіст. Перша збірка новел *Святоіванські вогні*, вийшла у Львові 1934 р. Після війни проживав у США.

виссав від маминої цицки. А коли ми вже при цицці – то треба згадати, що автор родився в Водниках. Він до цього привязує велике значіння.

Ая...

Поминки по старій хаті*

Маланюкової хати вже нема. В селі була вона одна-однісінька. Мала сто сім літ і мало не по самі вікна вросла в землю. Нині до схід сонця Сенько Маланюк скликав сусідів, вони підрізали трухляві слупки, здорово підперлися дручками, крикнули: – Гей, рруп! – і зі старої хати залишилась купа пороху.

І тепер Сенько Маланюк гречно просить сусідів сідати і частує їх по келишку.

– Та що си там будеш робив видаток. Сеньку – мовить поважний газда Панько Кожух. – Пий, здоровий!..

– Дай Боже, всім!

Сусіди пють і закусують.

– О, вистоялася старенька – мовить знову Панько Кожух. – Кажіть і так і сяк, але своє витримала.

– Ая – потакує сусідський парубок Юрко. – Нажилася небіжка.

– Оповідали мені небіжчик татуньо – почав Дмитро Горбовий, – а їм знов оповідали дідуньо, – а мені вже самому буде на Покрови пятьдесять і... і... видите, не тямлю – три або пять – ну, то мовлю, оповідали, що та хата була перша на тім пляцу. Як прийшов перший Маланюк, тому сто літ, то всіх боків ту був пустар. А дивіться: тепер цілий той кут – самих Маланюків. Пів села.

– Коренастий був хлоп – зажартував Юрко і всі засміялися. – тепер таких нема...

– Що дивуватися – сказав Панько. – Такий тепер крипір на світі...

---

* гл. «Стара хата» зі збірки: «Святоіванські вогні»..

– Куріть! – припрошує Маланюк і подає пачку махорки, а Юрко несподівано каже:

– Ага, що-м чув... Десь там – той-во – Керничного Івасьо – той, що до шкіл їздив – десь там чисто описав Сенькову хату! Оповідала Ганка, що слухала в дяка – всьо, каже, рихтиг, так як там є, навіть про образи і про скриню...

Всі глипнули на Юрка, Сенько з острахом. Панько Кожух запитався річево:

– А то на що? До спису?

– Та де – каже Юрко – до ґазети... так-во – панам ніби, що вони не знають. Як то нарід живе простий... Так на читанє...

– Дивіться, дивіться!..

Дмитро Горбовий щиро хитав головою.

– То він ся вже вивчив? – питає по хвилині Юрка, як найліпше поінформованого.

– Вивчив – потвердив Юрко. – Казав старий, що тамтого року дістав сьвідоцтво.

– Не 'нав – на що тепер бє...? – спитав знову Дмитро Горбовий, ніби знехотя.

– Та він десь там пише в ґазеті – пояснив Юрко. – Ведлуґ того, що ся в світі діє. Таку політику. Старий ся тішить: а мій, каже, Івасьо, вже дочекався, каже, хліба!..

– Ая... – потакнув Панько Кожух. – Кажіть і так і сяк. Все то не буде так крипірував. Як старий... А як буде ся пильнував – то і собі приспорить і старому поможе. Ая... Тілько тра слухати... А во – той-во – Данилкового Яндрій. Добру мав службу, але не шанувався, тілько гуся-сюся, а тенди а сєнди, ніч іно анцуги, а дзигари, а гербата – а пани авс! – і тепер крипірує... Ая!.. О, на то нема шпасу... А той – мовиш – пише?

– Пише... В ґазеті...

– Ґазета не все правду пише – почав Дмитро Горбовий, але Панько перервав:

– Видно мав ладне письмо і го взяли. Ая... Басемчуків Юрко, той, що є в суді – також десь там має ладне письмо. Казав старий, що ліпше, як сам сендзя...

– Слухайте і вірте. Як то може бути?

– Я там не знаю, але що старий тішиться – то рихтиг. Був Юрко в неділю в дома, то як Пилиписі виписав поданє, о най ся сховає адокат! Дзісєйши справи до розпожондзеня і так далі – так вам то виписав, аж ім ся за голову вхопив... Той – Керничного – так іще не потрафить...

– А, ні – потвердили всі кругом.

Ґазди помовчали.

Ну, але ми ґаду-ґаду, а ту треба братися до роботи – став з місця перший Панько. – Будь здоровий, Сеньку! Як будеш їхав до міста, то дай знати.

– Дякую вам господарі, щосьте ми услужили.

– Нема за що – відповів за всіх Панько і ґазди забралися.

А Сенько обійшов руїни, копнув ногою одну спорохнявілу бельку, другу – але весь час відчував, що в його душі щось неспокійно.

– І нащо мене вчіпився? – подумав злісно. – Треба му було описувати мою хату!... А приходив, ая... Дивився... Іно, було гони патиком... Тепер ще готові податок підвищити...

Сенько був неспокійний і журився.

Юрій Косач[23]

Юрій Косач – це аристократ. Юрій Косач – це плєбей. Юрій Косач – це вожд. Це рядовик. Трубадур. Дон-Жуан. Гайдамака. Піквік. Лицар. Фараон. Війон. Спартанець. Парижанин. Св. Авґустин. Мефісто. Летун. Жонатий. Садист. Музей. Хаос.

Юрій Косач – це цілий світ. Я зрушив би цей світ – але дайте мені точку зачепу!

---

[23] Ю. Косач (1909-1990), – поет, прозаїк і драматург. Народився у Києві, племінник Лесі Українки. Від 1918 до 1933 р. жив у Львові та Варшаві, потім у Парижі (до другої війни). Під час німецької окупації повернувся до Львова. Після війни проживав у США. В. Гірний спародіював вірш із збірки *Мить з майстрам* (Париж 1936).

Жорстокий трубадур

Ми льви Кастилії...
(*Мить із Майстроли*)

Дуднять кастальських львів важкі копита,
і хмуро зорить ґраф де Тромтадур:
там – в скельнім замку біла Марґарита
й Юрко де Борн*, жорстокий трубадур.

Кривавим лиця кинжалом забитих
рівняє він в страшнім битевнім шалі,
в рапсодах – брязкіт химородних битов
і орди слів жаских в грізному чвалі.

Суворий він, мов в ніч замковий мур
і сталь він в дикім розриває реві...
... І хмурий ґраф: – на замку трубадур
– і Марґарита в поясі сталевім.

Богдан Кравців[24]

Поет волюнатристичного – сентименалізму, тобто галицького вістникізму. У ранній творчості – як це видно зі збірки «Проміні» – поет мав деякий вплив на Павла Тичину. Згодом – у тюрмі – як і слід шануючому себе поетові – автор написав «Тюремні сонети»[25] (Ідею, як знаємо,

* Бертран де Борн, середньовічний трубадур, що визначався нечувано кривавою тематикою.

[24] Б. Кравців (1904-1975), – поет, публіцист і літературний критик. Перша збірка поезій *Дорога*, вийшла у Львові 1929 р. Активний діяч ОУН, був арештований польською владою й відбув тричне ув'язнення. Після війни проживав у США.

[25] Б. Кравців відбув покарання у 1930-1933 рр. Книжка вийшла у Львові 1933 р. накладом Богдана Дороцького. Обгортка Антона Малюци.

підхопив І. Франко – і собі ж написав «Тюремні сонети»[26]). Вийшовши з тюрми, поет переспівав «пісню пісень»[27], що її нудно і прозою написав колись Соломон. А тому, що й Тичина, і Франко, і Соломон були великі поети – отже й Кравців є великий поет і займає чільне місце в історії української літератури.

Скорбний поет

Кравців: Проміні.
Тичина: Соняшні клярнети.

Христос воскрес, Богдане!
(В кімнаті дими муром)
Що так виводиш певно
Своїм ти вічним пюром?

Христос воскрес? Не чув я,
Не відаю, не знаю.
Бо про Різдво Христове
Я віршики складаю.

Як дуки із почотом
Відвідали Ісуса.
(А не як вірні учні
Ішли до Емауса).

Проходили по полю
(На полі вітер віє)
Не – зелень зеленіє

[26] Цикл тюремних сонетів І. Франко написав у коломийській тюрмі 1889 р.

[27] Мова йде про книжку *Пісня пісень*. Українською мовою звіршував Богдан Кравців. Львів 1935. Накладом Ольги Микитки-Стецишин. Обкладинка С. Гординського.

А білий сніг біліє.

Сказав і вперед себе
Глядів Богдан без впину,
Я глянув – усміхнувся...
(Бо я пізнав Тичину)[28].

Твердих годин...

Твердих годин настирливі удари
Силяю в дні в малій темничій нижі...
(*Сонети і строфи*)

Твердих годин настирливі удари
силяю в дні в малій темничій нижі –
й слова вишукую ненатлі й хижі
і римом цупко вяжу їх до пари.

І в міру як ростуть тих римів шари –
росту і я. Немов герой на спижі.
І думка всотується в мізок, серце, крижі –
що всі лиш – мотлох. Я – духовий барин.

Так – я Поет – з великої літери.
І – вязень. Бачу смерть я на обрію
від кулі чи ножа. Та тільки на папері.

Бо у душі – то я тайком лелію
думку про мирну й теплу карієру,
про хутір власний, жіночку як мрію...

[28] В. Гірний спародіював вірша *Христос родився* із збірки *Промені* (Львів 1930), натякаючи, що Б. Кравців написав його під впливом вірша Павла Тичини *Скорбна мати*.

Анатоль Курдидик[29]

Курдидик – поет так тільки мимоходом. Хотів, бачите, дати доказ, що поезії – і навіть добрі поезії – може написати хтобудь. А так – більше відомий у прозі, як журналіст, репортер і автор отвертих листів.

Картина

Це картина:
Дівчина собі – така...
(*Назустріч*)

На вулиці ліхтарня,
Така собі ґазóва
І сміття (Заклад чищеня м'яста
Львова[30]).

Поруч дівчина – така...
(Хто лише хоче)
(На вулиці ходять дні
Ходять ночі).

В будці пляцки продає
Якась Хая.
(Бийте в морду
Мардохая!).

---

[29] А. Курдидик (1905-рік см. невід.), - письменник, драматург і фейлетоніст. Член літературної групи «Дванадцятка». Після війни проживав у Канаді.

[30] Комунальне підприємство міста Львова (поль.).

Вечір. Сніг.
Надійшов поет – такий...
Верлібровий.
(Вигнавсь вгору кільки міг.
І здоровий).

Вона дівчина – така...
Він – такий...
– Папіроса дай, хлопчику!
Подивився – вона має
Рябу пику.

Дав цигарку і пігнав.
Не займав.
Це картина:
Під ліхтарнею поет
І дівчина.

Ярослав Курдидик[31]

Індивідуально – мало відомий. Більше під спільною фірмою «Брати Курдидики».

Розвіялися мрії...

З такою я колись тебе кохав жагою,
О, мріє! Днем і нічю

[31] Ярослав Курдидик (1907-1990). – письменник та журналіст, молодший брат Анатоля Курдидика. Автор віршів, оповідань і нарисів, що друкувалися у передвоєнній львівській пресі. Член літературної групи «Дванадцятка». Після війни проживав у США.

Думками вслід ходив я за тобою,
З почувань – дивною мічю*.

Минулася любов. Пропали мрії.
Мов бистрая вода без вороття
Розприслося кохання і надії...
Прийшло тверде, практичнеє життя.

Понижче даю польський переклад цього вірша, пера польсько-жидівського поета (Голєндра?[32] Шимля?).

Prysło marzenie

Ja z taką żądzą kiedyś cię kochałem,
Marzenie! W dzień i w noc
Ja nie spałem, ja za tobą ciągle chodżałem,
I miałem wrażeń moc.

A teraz – przestałem się kochać. Przepadło!
Miłość – jak woda przez dziurki
Uciekła. Teraz sprzedaję jadło
I robię sznurki**[33].

* зам.: міцю (міць, сила). Це з уваги на рим.

[32] Мова йде про польського поета єврейського походження Тадеуша Голлендера (1920-1944). Посмертно вийшла книжка його перекладів: *Z poezji ukraińskiej* (Варшава 1972).

** Натяк на те, що автор заложив споживчу крамницю і робить мотузки – собі і другим.

[33] *Щезла мрія // Я з таким бажанням колись тебе кохав, / Мрія! Вдень і вночі / Я не спав, я за тобою ходив, / Та й мав міць вражень. // А тепер – перестав тебе любити. Пропало! / Любов, як вода крізь дірки / Втекла. Тепер продаю їжу! Й роблю шнурки.* (Філологічний переклад В. Пилиповича).

Наталя Лівицька-Холодна[34]

Хто з нас – прочитавши «Вогонь і попіл»[35] – не закохався в авторці? Її поетичні образи – високо мистецькі, її вірші – одна краса, її мова як чисте джерело, її очі – вогонь, її уста... (бачите, як легко перехопитися закоханому критикові). На кінець можна хіба спитатися за М. Рудницьким – чому авторка назвала збірку «Вогонь і – п о п і л». Чому? Чому, Наталю, попіл?

*

Ти ще прийдеш? Я буду ждати...
(*Вогонь і попіл*)

І ти прийшов! прийшов, коханий!
І я була сама.
Ти був від сподівань пяний
І пяна була я.
Ти взяв за руку – я зомліла.
Вогнем горіли очі.
І так дивно тремтіли коліна
Мої дівочі.
Ти мене цілував так палко!
Лунав твого тіла спів.
Я лиш боялася: жалко –
Якби він – не посмів...
Але ти посмів, коханий!

---

[34] Наталя Лівицька-Холодна (1902-рік см. невід.), – поетеса, народилася у сім'ї Андрія Лівицького, громадського і політичного діяча, президента Української Народної Республіки. Після невдачі визвольних змагань проживала на еміграції у Польщі та Чехословаччині. Після другої війни спочатку жила в Німеччині, а від 1950 р. в США.

[35] *Вогонь і попіл* – перша збірка поетеси, вийшла друком у Варшаві 1934 р.

Ти посмів так міцно, ах!..
І ніч була мов пяна,
Вся в огнях.

Евген Маланюк[36]

Найзамітніший поет доби. Динамічний, як стихія. Як буря. По думці Е. Маланюка – це найбільший поет від часів Шевченка. І справді: читаючи його – ви почуваєте, що в вашій душі, у вашому серці родиться щось таке, що... Коротко сказавши: ґеній. Як поет заявляє – то свої вірші пише не перед зеркалом, а перед самим Богом (страшно подумати). Кажуть, що від трьох літ повторюється, – але, чи стихії природи не повторюються – і то щороку?

Вістниківець з духа і крови[37]. Ані одної слабої нотки. Сам собою (бачив раз на вечорі) кремезний, бритий, мякий. Взагалі – поет надзвичайний.

Кармен

Я очарован! Жду тебе мов пян,
Страшна й отруйна Карменсіто.
Твоя поваба, твій гадючий стан
Мене палить, як сонце літом.

Прийшла. Як фатум. Зпід єдвабу
Розкрила безсоромно лоно голе.

---

[36] Євген Маланюк (1897-1968), – визначний пост та ессїст. Брав участь в українських визвольних змаганнях, від 1922 р. на еміграці, жив у Польщі та Чехословаччині. Після другої війни проживав у США.

[37] Є. Маланюк був провідним автором львівського журналу «Вісник».

О, стережись, пекольна бабо!
Бо буде гул, бо буде брязкіт, дике поле.

Завирували ми. Тріщить епоха.
Мій ямб задихан, єдваб пірван,
Імлистий час землі розірван.
(Відьма оха').

Вирує тьма. Движить в посадах дім.
Кричать так страшно очі в пітьму.
І раптом: лискавка і грім.
У мене. В відьму.

*

Втишилась буря. Вільний творчий спо́кій.
І ясне небо і погідна кров
Там, де шалів епохи гул жорстокий.

– – – – – – – – – – – – – – – –

Що це? Хмариться знов?

В салоні

Але дзвонять під нами трамваї...
(*Зелена Мадонна*)

Дивлюсь на вас: така ніжна й крихка,
Ваші руки маленькі і панські,
Й салонова розмова плитка
Про фільми американські.

«Чи бачили?.. Еге ж, здається... Так...»
Ні не вірте. Не вірте. Не вірте.
Я дикий степовик, закутий в фрак,
В моїм серці буйний вітер.

На коня пірвав би вас і вчвал!
І в степ. У безкраїй простір.
Тільки ніч би свистіла і вовки би вили,
Дику темінь би різав мій зір.

Кануть зорі. Чути рев Дніпровий.
Одпочив.
Кинув вас на траву,
І зірвавши тонке павутиння шовкове –
– Вас..! – нещадно, як Гун.

... Але дзвонять під нами трамваї:
Пятий поверх, бісквіти і чай.
Салонова розмова триває...
Одчай...

Портрет

Могутній ти, і вдалий, і міцний –
Поет і воїн, син Дажбога.

Хто предок твій? Варяг? Чи Гун грізний?
Звідки така жадоба боїв? Перемоги?
Яка вовчиця в бурний час кормила
Тебе в кривавому заранні?

І замість боїв – марний стилос,
І перемоги – у коханні...

Б. Нижанківський[38]

Його світ – це світ злодіїв, бандитів і взагалі міського шумовиння. Автор, перебуваючи в цьому світі, почувався на своїм ґрунті і давав найкращі надії. Але він фраєр. Покинув тамту тематику й перейшов на іншу, взагалі шукає своєї стежки, бо не хоче ходити втертими.

«Під Копитом»*

«Під Копитом»у Вайха сиділа своя пака, курила і жльопала пиво. В коршмі було вогко і темно від диму. Пива було замало і тому прийшло до бійки. Як до неї прийшло? Автор не знає. Ніхто не знає. Прийшло, бо мусіло прийти. Якби не прийшло – тощо було би? Ніщо. А так була бійка. Зачалося від того, що Червоний Ясько присівся до столика, при якому сиділи Дзьобатий Пікусь, Макольондра і Кулюс. А Макольондра був свій варят і тому каже:

– Гибай звідси, бо ти гукну в писок.

Червоний Ясько відповів:

– Ти не будь такий фраєр. Як хочеш гукати мене в писок, то наперед зроби тестамент.

– Я таких морових видів в каналі – відрубав Макольондра.

– Стуль си параху, фраєрська макітро, бо ти десять клапідухів не поможе.

– А ти постарайся до свого кібля розуму і куш!

Слівник ставав кресцендо, але автор не записав його, бо заслухвася. А потім Червоний Ясько дав Макольондрі в зуби. І це вистарчи-

---

[38] Богдан Нижанківський (1909-1986), – пост, прозаїк та сатирик (писав під псевд. Бабай). Член літературної групи «Дванадцятка». Після війни проживав у США. В. Гірний спародіював оповідання Нижанківського зі збірки *Вулиця* (Львів 1936).

* пор. збірку «Вулиця».

ло. Як до цього прийшло автор не знає. Макольондра виплюв зуби на брудну ляду, виймив ніж і засадив Яськові в випнуті плечі. Але це було перший і останній раз. Великий Ґжесь повагом, не кваплячись, підійшов до Макольондри і Макольондра підлетів вгору як птах. За хвильку злетів на стіл, де було пять гальб пива і глухо векнув. Тоді Гулай-Пака підійшов до Великого Ґжеся і копнув його нище черева. Великий Ґжесь заскавулів і перевернув два столики. Кров змішалася з пивом. Мірко Кінах стиснув боксер і всадив його між очі Цєпі. Як до цього прийшло – автор не знає. Дзьобатий Пікусь відломив ногу від стола і молотив на право і на ліво. Поцированый вдарив Втику ножем по ребрах, ніж заскреготів і вліз по саму ручку. Гібель місив Лінивого Льолька на товченім склі, а Силько Пиха стояв навколішках коло дверей і долонями держався за очі. По перегубах за рукави текла кров. Хтось згасив світло і в цілій коршмі стало темно, мов у шлунку мурина після чорної кави. Сліпому Янкові зателіпали під черепом дзвіночки, щось приглушено гуділо. Все пішло, як у млинку. Міcько Бурий з цілої сили вдарив Суфраґана головою під груди і припечатав ножем. Суфраґан круто обернувся і зі стогоном, що застряг йому в горлі, звалився Міcькові під ноги. Великий Ґжесь підійшов до автора і зі словами «Ти чого не бавишся?» – мацнув його кулаком по зубах. Автор відчув між зубами харамулю солоної і теплої крови, але як до цього прийшло – він не знає.

Бійка тривала доволі довго – на 128 сторінок малої вісімки. Потім успокоїлося і в коршмі заблисло світло.

Але...

Але злодії є теж люди. І ця людина зі злодіїв вилазить. Червоний Ясько підійшов до Макольондри і усміхнувся:

– Ти Макольондра є клявий хлоп!

В коршмі стало весело, обізвалася гармонія. Дзьобатий Пікусь замовив для цілої паки пиво і сказав до Великого Ґжеся:

– То була фест кампа, що?

– Йо! – відповів Великий Ґжесь. – Віват!

– Штампа! – відгукнувся Міcько Бурий.

О. Ольжич[39]

Поет тугий, здоровий, великий. А що в нас мало популярний – це тому, бо в своїй збірці («Рінь») дав мало впадаючий в очі сіро-зелений кольор обгортки. У нас давайте яскраві кольори і побільше!

Атак – то Ольжич належить до тієї групи поетів, що то жили ще далеко до свойого народження – в ріжних епохах і місцях. Звичайно, такі речі треба брати в переносному значінню (це заввага для нашої публики).

* * *

І радісно духу дивитися...
(*Рінь*)

Він воїн був і вождь племінний.
В його наметі шкуряному
Стояв маленький бог камінний –
Божок від боїв і від грому.

Ніхто, як він, списа не кинув.
Його рука могутня криця.
Родився до боїв і до чину
В добі жорстокій, як вовчиця.

Та час прийшов – він згинув в бою.
Дружинники спалили тіло

[39] Олег Ольжич (псевдонім Олега Кандиби, 1907-1944), – поет і археолог, син Олександра Олеся (Кандиби). Після визвольних змагань опинився на еміграції у Чехословаччині. Перша збірка поезій *Рінь*, вийшла у Львові 1935 р., друга *Вежі*, у Празі 1940 р. Арештований німцями у 1943 р. загинув у концтаборі Саксенгавзен.

Разом з конем його й жоною.
Та дух його лишився ціло.

Цей дух племінний, непоборний
Блукав віки й з'явився знову
Ув Ольжича тілесній формі.

*

... І прикро духові від цього.

Й. Т. Підляшецький[40]

Парняга оцей придовгуватий вступив на літературну ниву вже давніше, але що зроду тихий – то й ніхто цього не запримітив. Про себе пише: «В мойому писаннячку так начебто нічого немає, але коли дочитати пильно – так воно, відомо, має – а власне початок і закінчення». Ось як. Така – скажемо – бісова омана. – Любить життя, людей і музику. Ненавидить фахову критику.

Майстром виявив себе в іншому роді літературної творчости: це – скажемо – векслева творчість.

Отакечки.

Химерна коханка*

У студента – скажемо Шума** – тіснувато було. Грошиків, просто, обмаль. Он як.

---

[40] Й. Т. Підляшецький (роки життя невідомі), – галицький прозаїк, публікував під псевдонімами Роберт Гай, Архип Степун, Тит Ус.

* Зі збірки «Кроки на горі» [Львів 1936 – В.П.].

** Герой гумористичної повісти Підляшецького п. н. «Пригоди Шума». М. ін. львівська кличка автора [Книжка вийшла з передмовою Л. Нигрицького (псевд. Григора Лужницького). Львів 1935 – В.П.].

Воно, що й не казати, ніяково ідейній, скажемо, людині без грошенят.

Просто душиться ця ідейна людина з браку цієї, сказати б, гемонської фльоти.

Ось так воно, те все, з ним, з цим студентом.

Сумновато.

Вийшов ото він – студент тобто – зі своєї холодної кімнати і в драних черевиках гуляв собі по місті.

Воно, звичайно, в літі то й у драних черевиках гуляти можна. А в зимі так усяка погань вам до черевиків втискається, мокруваті, сказати б, обставини, от що.

І сумно студентові від цього, еге ж... Лірика, скажемо, душу охоплює. Виманіжнює, тобто.

І ось так гуляючи зустрів одного вечора – її. Чорняву дівчину в кринолініі. Лілі звалася. Це було в якомусь затишному підсінні з картинами.

Дівчина нічого собі, куріпочка отак двадцятилітня. Ну й студент, відомо, починає любовні заходи.

Підійшов, бачте, до дівчини й нашіптує їй до вуха:

– Ти... ти... гарна, Лілі...

А Лілі як би нічого. Глядить кудись крізь вікно. А за вікном два горобчики. А ген далі сніг паде на міські дахи. Пора, відомо ж, зимова.

– Ти гарна, Лілі... – починає знову бісовий студент.

– Он там сніг... Дахи... – так Лілі.

Так вони почали розмову.

Говорили тихо, тихесенько. Ніхто не чув цієї розмови.

Студент: Так, сніг, Лілі... Сніг там...

Лілі: Що думають горобчики?

Студент: Не знаю, Лілі. Куди збіраєшся, Лілі?

Лілі: (мовчить).

Ось таку розмову завели тиху, тихесеньку.

Від цієї ж хвилини і почалося їхнє кохання.

Студент щовечора ходив до своєї милої чорнявої дівчини в кринолініі.

Та якийсь багатій подзвонив грішми і – купив Лілі.

Он як.

І прийшов цього вечора студент та не застав Лілі. І сумно почав накликувати:

– Лілі? Де ти, Лілі?

Не знає, бачте, цього – телепень такий закоханий, що Лілі тепер у багатія банує за своїм коханцем. Привіз ото багатій Лілі до себе, придивляється їй, ще й приговорює:

– Нічого собі, красотка... До спальні заберемо... Ось як...

(Відомо – багатій).

Потім покликав Лілі на отоману.

– Тепер тільки забити б – каже – кілок. Ось тут – каже – посередині.

І забрався до роботи – багатій оцей гемонський...

– –

Хто прийде тепер до багатія – він кожному показує:

– Бачите, каже, яка прекрасна картина! Малював її... отой – каже – ну й... до біса – забув... Француз якийсь...

Михайло Рудницький[41]

Визначний літературний критик. У справедливій опінії інших літературних критиків (Араміс, Гнатишак, Граничка, Нигрицький, Є. Ю. Пеленський[42]) – він, як критик – нижче всякої критики. Суть його світогляду в тому, що він не признає світогляду[43]. Европеєць в найгіршому значінні цього слова. Взагалі шварцхарактер, дороблений – без

[41] М. Рудницький (1889-1975), – письменник, літературний критик, журналіст та перекладач. Опублікував збірку оповідань *Нагоди й пригоди* (Львів 1929). Основні літературно-критичні праці *Між ідеєю та формою* (Львів 1932), *Від Мирного до Хвильового* (Львів 1936). Після другої війни був професором Львівського університету.

[42] *Араміс* [псевд. О. Моха], *Гнатишак, Граничка, Нигрицький* [псевд. Г. Лужницького], *Є. Ю. Пеленський* – провідні львівські критики 20-30-их років XX ст.

[43] Мова йде про статтю М. Рудницького *Чи письменник мусить мати світогляд* («Діло» 1935, 27 квітня), в якій критик доводив, що письменник не мусить мати власного світогляду.

сумніву – з тієї нижчої Масютинової половини[44]. А що престіж його літературної критики ще досі не захитаний – то це тільки тому, що за ним стоїть – Велика Льожа Сходу[45].

Дав теж кілька ноторійно відомих зразків літературної творчости віршом і прозою («Очі й уста»[46] і ін.).

Майстрові скорботи

Кинь усі клопоти!
глянь скільки зелені
в кйосках з ґазетами,
в вікнах із модами,
ближні підхмелені
зранку без чарочки
стали поетами,
лають одами
навіть коти!..
(*Назустріч*)

Майстер від критики
літературної
всім даю притики
часто задурно я.
Тут злі метафори,
там лише наміри,
той Кнута Гамсуна
є пляґіятором.

---

[44] Натяк на повість *Два з одного* (Львів 1936), українського письменника й художника Василя Масютина (1884-1955).

[45] Лібсральні погляди М. Рудницького інтерпретувалися опонентами як наслідок його ймовірної приналежности до масонства.

[46] Мова йде про збірку поезій у прозі *Очі та уста*. Видавництво «Ізмарагд». Львів 1932. Графіка Павла Ковжуна.

Я лише сам уна-
гляднюю приміром,
як оперується
ритміки виміром.
«Соняшні скорботи,
кинь усі клопоти,
ближні без чарочки
сховані парочки...»
чарочки – парочки,
Клярочки – Дарочки,
одами – модами,
ходами – льодами...
(Люди, спиніть мене,
бо ґальопуюся)
пуюся, дуюся –
(Боже, як чуюся
легко в тій ліриці)
– міри ці, діри ці –

– – – – – – – –

(Ви спочивайте тут.
Я ще побігаю)
– плигаю, мигаю,
клигаю, чигаю –
стоп!

(Твори М. Р., очевидно, перекладають на європейські мови. Подаємо зразок французького перекладу).

Chant de maitre[47]

Ne dis plus qu'il est amarante:
Dis plutot qu'il est de ma rente.
(Moliere: Les femmes savantes)
(Trissotin)[48]

Tra-la-la, la-la-la
tarabon, tarabin
tra-ta-ta, ta-ta-ta
marabon, marabin.
Amarante – de ma rente
mironton, mirontin,
c'est bien tout contrebande[49]
du poète Trissotin.

Достоту ось таку

Достоту ось таку я вимріяв собі...
(*Назустріч*)

Достоту ось таку я вимріяв собі:
висока і товста, з двома кольонами,
з тучними персами мов бастіонами,

---

[47] Пісня майстра (франц.).

[48] *Більше не кажи, що він червоний // Краще скажи, що він з моїх відсотків від капіталу*: (Мольєр, *Вчені жінки*). (Трисотин [герой п'єси – В. П.]). (Філологічний переклад В. Пилиповича).

[49] Ось і вся контрабанда поета Трисотина (франц.).

немов міцна фортеця в давній добі.

Достоту ось таку тебе я тут найшов:
немов маршалок Ней пішов я приступом,
та вже за першим моїм виступом
з'явилась на фортеці – біла хоругов...

Олена Теліга[50]

Належить до вістничок, там же й друкує свої боєві твори[51]. Бачив її раз на вечорі – і можу запевнити, що набуток це прекрасний для української поезії.

Твір, що його даю понище, репродукую з памяти, так як він мені залишився в ухах (рецитувала на згаданому вечорі сама авторка).

Подорожний

Ти прийшов до мене, подорожний,
Розкохав – і кинув за хвилину.
В моїм серці стало так порожньо –
Що я мало від туги не згину.

Я тоскую, гірко-сумно плачу,

[50] О. Теліга (1907- пом. між 13 та 21 лютого 1942), – народилася у Санкт-Петербурзі в сім'ї Івана Шовгенова, пізнішого міністра в уряді Української Народної Республіки. Після революції жила на еміграції у Польщі та в Чехії. В часі війни у 1941 р. нелегально переїхала до Києва, де була арештована німцями й розстріляна у лютому 1942 р.

[51] О. Теліга друкувала свої твори у львівському журналі «Літературний Вісник», редактором якого був Дмитро Донцов. Авторів, що друкувалися у цьому журналі називали «вісниківцями» (м. ін. Євген Маланюк, Олег Ольжич, Юрій Клен).

За тобою, мілий падарожній[52]
Я горюю, світа я не бачу
Жить без тебе мені невазможно[53].

Я сіжу й сматрю я із таскою[54]
Як печально камін догорає[55],
Как в нем пламя то вспихнет парой –
То безсільна...
апять...
пагасає...[56]
(*Оплески*).

Василь Ткачук[57]

Автор ще молоденький – а вже подібний до Стефаника, бо пише: вібравси, вітримати і т.д.[58] І взагалі, як вірити М. Голубцеві, то талант неабиякий. Дай Боже! Дай Боже вітримати.

Василько

I.

– Васи'!
– Що де'?

---

[52] Милий подорожнику (рос.).
[53] Неможливо (рос.).
[54] Я сиджу і дивлюся із сумом (рос.).
[55] Догоряє (рос.).
[56] Як у ньому полум'я спалахне на хвилину/ То безсило... знов... погасне... (рос.).
[57] В. Ткачук (1916-1944), – прозаїк. Підчас війни служив у совєтській армії, у 1944 р. пропав безвісти. Видав чотири книжки новел, зокрема збірку *Сині чічки* (Львів 1935). Член літературної групи «Дванадцятка».
[58] В. Гірний спародіював гуцульську говірку, якою писав Василь Ткачук.

– Що ти так сніcько шкрибаєш?[59]

– Це є такі історії, дє', як у цего з Русова... Памньитаєте, дє'?

– Памньитаю. Так віписуєш окоментно?

– Зміняю, дє'. – У цего є: «На заході чорна хмара закаменіла», а у мене: «На заході чорна хмара причєпуриласи»...

– Аді! – так ненька.

– Ану, вічитай, шос написав – мовит дєдик.

... Читав... Єк Василь однак зібравси і мовит: – Піду на войну. – А його дєдя Антін єк влютився: – Молодий у тебе вік, молодий розум маєш, так ніби попірене пташе гінцуєш... І ймив Василя за плече, а ненька за друге. – Держися, небоже, землі – додав. А Василь: – Тату, я іду за ню битися! – Антін мовит: – Ідемо разом. Най і мене з тобою посічут за землю. Іди, впрагай карі!..

(– Якос борзо – мовит дєдик).

... А ненька ймила карих за капейстри[60] і кричит: – Не пустю! Аби, отут – амінь був! На кого мене лишаєте? – Антін: – Жінко, то ти хочеш збутися ґрунту? А на чім меш цибулю садити, петрушку сіяти? Га-а? – Жінчине чоло прояснилоси, єк небо над раном і вона мовит: – Їдьте. І я їду з вами на войну. Най і мене посічут за землю... – І поїхали всі троє... А як їхали, то небо розґринджолилоси, єк вагітна дівка, а місєц глємбавси, єк парубок до фотографії[61]. – Отаке я віписав, дє'... Що ви на це скажете?

– Якес дурне – бовтнув дєдя.

– –

... Поїхав до Львова. Єк їхав, то маржинка[62] ревкала, теля хвіст задерло й штрикало в ковбір.

... Небо сокотилоси

---

[59] Точно пишеш (гуцульськс).

[60] Вузди (гуц.).

[61] гл. «Тато й одинак» (зі збірки «Сині Чічки»).

[62] Худоба (гуц.).

II

Приїхав. До редакції пішов.

– Вам чого? – так редактор.

– Я оздечки твір приніс – так Василько.

Редактор імив, прочитав. А сльози: цюр-цюр-цюр... Єк біб.

– Так мене – мовит – імило за серце слово «глємбавси». Що це значить?

– Це значить: баламкав ногами – так Василько.

Читав дальше. І знову сльози: цюр-цюр-цюр.

– А що це є: «штрикло[63] в ковбір[64]»?

– Це в нас так кажут – мовит Василько.

– Божечку, який у вас великий талант! – так редактор. – У вас всюди є: вібравси, вірвавси – а так тільки великі таланти пишуть. Ось і про землю у вас є... А ось ще: «На заході чорна хмара причєпуриласи...» Гей, та це майже, як у Стефаника! Надрукуємо, надрукуємо... Давайте ще.

III

Перевернулоси в голові від того Василькові. По редакціях ходит – єк пава пишнитси.

– Напишіт шос про мене, про такого великого українского Ґетого – мовит.

– А мені першу нагороду дайте, бо нема такого другого, як я – так другому.

Сніськo так ходит і загофбує.

Такий був.

Тілько в одній редакції якос прийшло прикро. Приходит – всі пишут, єкби си нанєли. Підспівує Василько.

– Не перешкаджейте – мовлєт.

---

[63] Скакало (гуц.).

[64] Глибока, спокійна вода (гуц.).

– Та це я! – подивітси – так Василько.

– Озде двері, вийдіт! – зфорскотів.

– Що – мене? Такого...

– Шуруй!

... Василько в двері: мик-мик. На сходи: мах-мах... Три сходи нараз...

... А сонце приперлоси до камениці і брикало... І цмокало Василька в ковбір, єк дівка...

Галактіон Чіпка[65]

Одинокий нині фейлєтоніст і гуморист. І тому заслуговує на те, щоб вдячний нарід за тільки літ гумористичної діяльности вибрав його послом. Як фейлєтоніст – він є рівночасно суперарбітер у всяких конфліктах. Через те й йому часто перепадається. Щоправда – то він деколи стріляє... – іншими словами є визначний у нас мисливий (поруч «Великого Ловчого» – найбільший).

Великодні клопоти

Великдень – це немалий клопіт для семейного громадянина. Треба і це, і те, і тамте. Син виріс зі штанів – треба справити нові, донці здалися б мешти, жінка загадує про капелюх, пончохи і іншу ондуляцію. А ще до того гості якісь будуть. Чіхаюся в голову і питаю:

– Скільки може коштувати такий капелюх?

---

[65] Галактіон Чіпка, псевдонім Романа Купчинського (1894-1976), – поета, прозаїка, журналіста й фейлєтоніста. Р. Купчинський вчився у перемиській гімназії, яку закінчив у 1913 р. Брав участь у визвольних змаганнях, був офіцером Української Галицької Армії. Автор стрілецької трилогії *Заметіль* (Львів 1928-1930), поеми *Скоропад* (Нью-Йорк 1965). Р. Купчинський є автором слів до близько 80 пісень.

– О, що там – яких два-три золоті. Найвище! Нехай чотири. Ну, нехай пять. Зрештою я собі куплю такі, що будуть до кожних пончіх. Знаєш такі, як має Пундикова.

Не знаю, але на кождий випадок пишу вісім. Пончохи, такі, що будуть до кождих рукавичок – найвище два золоті. Нехай шість. Рукавички три золоті. Нехай девять. Хочу підсумувати, але жінка ще щось має на серці.

– Що таке?

– Та знаєш – я зовсім вийшла з майток... Я собі обсталювала дві пари, знаєш такі, як має Горонюкова.

Не маю найменшого поняття, які має Горонюкова, але підраховую: сума сумарум – тридцять пять золотих.

– Тату, а мені к о н ч е треба мештів – починає донька.

– То правда – потверджує жінка – тамті зовсім рознесла. Ходить дівчатиського аж на Потоцького...

Рахую: тридцять пять а пятнадцять – сорок пять. Як то все покуплю – кажу – то на Великдень лишимося без одного сотика.

– Та як? – скрикує жінка – та я запросила Пундикову, Горонюкову, Помідоркевичеву, Пожарську...

Я вхопився за голову.

– Бійся Бога, кажу, що ти робиш? Вистарчили би Барилкевичі...

– Як то Барилкевичі?

– Та знаєш – я вчера на Бесіді запросив Барилкевича... Але маю надію, що не прийде...

– Чоловіче, старий прийде напевно, він тільки летить на пиво!.. Памятаєш – тамтого року Мариня мусіла вісім фляшок добирати в Ґольдмана...

– Памятаю – кажу, зітхаючи і рахую: вісім разів шістьдесять пять є: вісім рази шість...

– Не забудь за торт – перериває жінка. – Пундикова би мене обмовила перед всіми знайомими, знаєш, яка вона є. Всюди хвалиться «а в мене сметанковий, а ванілевий», але як я була в неї – то поставила – чеколядовий пляцок і.. то з Фортуни...

– Мамо, докинула донька від себе, а їх Марійка вчера мала в пончосі спущене очко!.. Зачіпила до дроту...

– Взагалі то такі люди – законклюдувала жінка. – А про старшу Пундиківну що розказують... Інжинєр вже пішов – тепер якийсь медик...

– Мамо, а Марійка вчера – починає донька, але я кажу:

– Бачиш. І на що було просити?

– Та я думаю, що може не прийде, як буде мала хоч троха амбіції... Хоч по ній того не можна сподіватися...А Горонюкова... Стрічаю її передвчера в Союзі і кажу: – Прошу панства до нас на Великдень! – А вона: – Коли, каже, ледви чи будемо могли прийти до панства... Мій хоче того року їхати на село. – Я тоді кажу: – Але конче! Ми гнівалибися, якби панство до нас не заглянули...

– Ну, й думаєш, що не прийдуть? Напевно прийдуть!.. Нині люди не мають жадної амбіції... А Помідоркевичка!.. Вчера...

– –

Тяжко семейному громадянинові нині з Великоднем. На щастя маємо кілька запрошень: до Колпачкевичів, до Бомків, до Фуярських...

Ростислав Єндик[66]

Написав збірку любовних поезій (віршом і прозою) п. н. Білі ночі. Папір дав автор у збірці білий, міцний, сатиновий. Це тому, бо папір мусів у цьому випадку витримати більше, як звичайно.

У збірці є теж кілька поезій, написаних німецькою мовою. (Як відомо, у цій мові писали крім Єндика – ще Шіллер, Ґете і Гайне).

---

[66] Ростислав Єндик (1906-1974), – письменник, антрополог та публіцист. Автор книжок прози: *Прокліп крови* (Львів 1934), *Регіт Аріднка* (Львів 1937), книжки про Гітлера (Львів 1934) тощо. Після війни жив на еміграції у Мюнхені. Збірка любовних поезій *Білі ночі* вийшла у Львові 1936 р.

Li – Lu trele

Lieber Doktor, o Rete,
Bist ein grosser Poete!
Verschiedene Liebesqualen
Kennst prächtig malen –
Und deiner musikalischen Seele –
Trele.
Zwischen Schöngeistern
Bist Meister.
Deiner Li – lu Bewegung
Setz dich in Regung,
Und diner Li – Lu Reize
Dich heizen.
Aber da du bist ein Ruthene –
So sind in deinen Versen Tränen.
In deinem Herzen
Sind Schmerzen.
Und im alle gemeinen
Ein grosses Weinen.
Kurz – bist ein grosser Dichter –
Ohn' Zweifel triffst ein in deutsche Literaturgeschichte.
Aber, o wunderbar –
Es gibt einige Punkte, die mir nicht klar.
Erstens: warst, Herr Doktor, am Rheine –
Und statt ein Mann – bist geworden – Heine...
Im solchen historischen Moment –
Bist geworden – Dekadent...
Zweitens: den Grundgedanken
Hast genommen von Franko,
Und zwar von «Зівяле Blätter»...
Donnerwetter!..
Drittens: warum schreibst deine Sonette
In der Sprache von Goethe?
Kannst nicht die Poemen machen

In ukrainischen Sprache?
Lieber Doktorchen – sug:
Bist so über – klug?
Oder willst den Ruthenen imponieren
Mit deutschen Schmieren?[67]

[67] *Лі-лю трелє // Дорогий докторе, рятуй, / Ти ж великий поет! / Всякі любовні питання / Вмієш вдало змалювати / І твоя музикальна душа / – Трелс / – Поміж гарними духом / Ти ж є майстер. / У твоєму лі-лю рухові / Прямує, / І у твоїй лі-лю красі / Гріється. / Але ти є русином – / У твоїх рядках сльози. / У твоїм серці / Є болі. / Й у всьому звичайному / Великий плач. / Коротко – ти ж великий поет – / З сумнівом сприймаєш німецьку історію літератури. / Але, прекрасно – / Є кілька точок, мені неясних. / По-перше: Був ти, пане докторе, над Райном – / І замість стати чоловіком – став Гайне... / У такий історичний момент – / Стався ти - декадентом... / По-друге: провідну думку / Взяв ти від Франка, / Й з його ж «Зів'ялого листя»... / До чорта!.. / По-третє: чому пишеш сонети / У мові Ґете? / Не вмієш писати поем / Українською мовою? / Дорогий докторику / Так мудро верховодиш? / Або хочеш імпонувати русинам / Цією німецькою мазаниною?* (Філологічний переклад В. Пилиповича).

Окремі пародії

«І те і тамте»...

«Весняний фейлетон».
(Свят. Гординський – Назустріч 9[1]).

«Така ясна весна!
Чекай. –
Всім скажу це,
Узявши за ґудзик!
А потім
Нехай
Брови хмурить,
Як доктор Мабусе
Професор
Сімович
Десь
Кострубатий такий анапест,
Прочитавши
– Та годі
Це ж
Найчистіша
На мене напасть!
Бо занадто багато
Тем,
Як це

[1] Вірш *Веснянний фейлетон* С. Гординського надрукований у 9 ч. часопису із 1 травня 1934 р.

І те
І тамте
У вірші
Непрошене претьcя?!
І
т.
д.»

– –

Ось, бачите, – всіляко собі люди пишуть: ми з лівого боку на правий, жиди навпаки, а наш лявреат[2] уводить нову моду: з гори в діл. А знаєте, мені навіть подобалося: в такій формі легче

Можна сховати
Брак
Сенсу,
Тільки боюся,
Що хтось
Може мене взяти за гуздик,
Або за обшивку,
Потермосити
І
Сказати:
Чи ти, Федьку, упав
З бика?
Але це була би на мене
Чиста
Напасть.
Ну, що – гарно?
Гарно може ні, але так само.

[2] С. Гординський у 1934 р. був відзначений літературною нагородою Товариства українських письменників і журналістів ім. І. Франка за книжку віршів *Барви і лінії* (Львів 1933).

На фонетичну тему

Недавній вечер «Вістника»[1] був для нас правдивим духовим обідом. Крім всяких духових ласощів ми мали нагоду почути ще – так мимоходом – як виглядає правдива українська вимова. Бо ми, галичани, маємо страшну мову, ще в письмі нам якось іде (!), але фонетично ми геть одбігли від нашого наддніпрянського праджерела. Ми наприклад слово «в о г о н ь» вимовляємо зовсім по галицьки «вогонь». А тимчасом, як нам показала п. Теліга, воно повинно вимовлятися «в а г о н ь». Прим. слово «прозорий» повинно вимовлятися «празорий». «Золото» – «залота» (це друге «а» скорочено, поликаючи[2]). Слово «поцілунок» ми так і хляпаємо «поцілунок». А тимчасом правильно треба «пацілунак» – а навіть «пацелунак». «Знов» – вим. правильно: «Зноф». Такий вірш Ольжича:

Вітри од краю до краю,
Од рана до рана дмуть, –
У правильній вимові повинен звучати так:
Вітри ад краю да краю
Ад рана да рана дмут...

Або вірш Теліги в її власній інтерпретації:
Це буде так: в асінній день празорій
Перейдема ми на сваї дарогі...

---

[1] «Вісник» – літературно-мистецький місячник націоналістичного напрямку, видавався у Львові 1933-1939 рр. Головний ред. Дмитро Донцов. Авторів, що друкувалися у цьому журналі (були ними у більшості емігранти з Великої України) й поділяли ідеологічні погляди його головного редактора називали «вісниківцями» (м. ін. Олена Теліга, Олег Ольжич, Юрій Клен, Євген Маланюк, Леонід Мосендз).

[2] Ковтати (гал.).

Властиво і так ні. У вимові виходить ще більше по українськи, тільки, що наша ортографія не має таких знаків. А правильно цей вір виглядав би так:

Це будєт 'ак: ф асінній дєнь празорій,
Пєрейдєма ми на сваї дарогі...

Або такий вірш:

Я матєр Божію нині з малітвою
Пред тваїм образом яркім сіянієм...

І т.д. Не знаю чий це вірш, чи бува я з поспіху не захопив з Лермонтова? Мені це тепер бачите покрутилося.

Да. Вот і харашо.

Шевченко перед жюрі

(При столі сидить літературне жюрі: голова і чотири члени: 1., 2., 3., і 4-ий)[1].

Голова[2]: Тут до нашого жюрі прислав пять примірників своїх поезій Шевченко. Я, очевидно, не читав і тому прошу панів висловити свою думку.

(Всі члени жюрі вліпили свої очі на першого з них і відзиваються одним хором:).

Пан доктор!..

1. член[3]. Заки приступимо до Шевченка, хочу коротко зясувати свої погляди на літературну критику і зокрема, що це є літературна критика? Ми не знаємо, як не знає цього загал, який ідучи за духом часу, який висловлюється в стилі, однаковім щодо ідеї і ріжнім щодо форми – без уваги на зовнішний вигляд цеї форми, так ріжної для мистця і однакової для маси, яка тому, що складається з одиниць, з яких кожна, без уваги на її індивідуальне сприймання літературних явищ є подібна до недужого пацієнта, який бере лікарство і не може, бо не має нагоди зясувати собі принципів і напрямків літературної критики. І юрби, яка готова йти за всяким покликом, не зясовуючи собі засад своєї недуги і – тому – ми не можемо сказати, чому один твір подобається нам більше, другий менше – так, як жінка. Супроти цього – чи можемо сказати, що це є літературна критика? І що це є жінка? І яка є ріжниця між літературою й жінкою? Яка ріжниця між жінкою й книжкою? Між жінкою і вічним пером? Це є дуже цікаві питання й ми можемо їх ставити

---

[1] У цьому тексті В. Гірний спародіював засідання жюрі літературної нагороди Товариства українських письменників і журналістів ім. І. Франка.

[2] Зі змісту пародії, виходить, що цією особою був відомий літературознавець проф. Кирило Студинський.

[3] В. Гірний спародіював тут літературно-критичні погляди Михайла Рудницького, висловлені ним у книжці *Між ідеєю і формою* (Львів 1932).

в безконечність, але всетаки ми не будемо знати, що таке літературна критика.

(Всі з пошаною кивають головами, а 4-тий член низько кланяється).

1. ч л е н. Що ж до Шевченка – то я його прочитав і мушу сказати, що автор грубо перестарілий як щодо змісту, так і щодо форми, стилю й мови. Вже перший вірш, що починається так:

«Думи мої, думи мої
Лихо мені з вами» –

переносить нас якби сто літ взад і не викликує тих чуттєвих рефлексів, які відповідно до індивідуального наставлення повстають в нашій душі, і образів, які...

(4-тий член низько кланяється).

1. ч л е н. Хто нині буде таке читати, коли маємо Гординського, Косача, М. Рудницького?

(4-тий член знову кланяється).

1. ч л е н. Рими прості, банальні: – очі – дівочі, плаче – бачить, поля – доля і т.д. – Курдидик уживає ліпших римів. Спеціяльно перестаріле враження роблять баляди... Бійтеся Бога!.. Баляди в двацятім столітю?.. Навіть не треба додавати коментарів... Щодо політичних поем – то поминаючи анахронізм історичних алюзій – вони виглядають радше, як віршована публіцистика. От хочби такий вірш:

«Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте
І чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь.»

Нема сумніву, що думка – там висловлена є добра, але якщо йде про поезію, то передусім треба собі поставити запит: що це є поезія? Поезія як жінка – одним подобається, другим – ні. А що є жінка? Яка ріжниця між поезією і жінкою? Між жінкою і пляшкою? Між пляшкою й поліцаєм? Це дуже цікаві питання, але всежтаки тяжко сказати, що це поезія.

Г о л о в а. А тепер може інші члени жюрі скажуть свою думку?

2. ч л е н[4]. (поволі, з розвагою). Я хотів би сказати, прочитавши Шевченка, що його поезії можна поділити на такі ґрупи:

1) Ліричні поезії.

2) Баляди.

3) історично-романтичні поеми.

4) Політичні поеми.

5) Інші.

Щодо літератури, то її третя доба починається 1798-го року, це є в хвилі, коли появилася «Енеїда» Котляревського, яка є травестією (перелицюванням) Вергілієвої Енеїди. Артемовський-Гулак написав «Пан та собака» і дві «Оди до Пархома». На цьому я скінчив би.

3-тій ч л е н. Я – в засаді – очевидно – вповні годжуся з паном доктором (показує на 1. члена). Я ще хотів тільки завважити, що читаючи Шевченка, я звернув увагу, що там – так би сказати – багато України – так – ну, і що його сміло можна поручити на шкільну лєктуру ґімназистам і ґімназисткам. Тільки всього – може ще хто що?

4. ч л е н (підноситься несміливо): Я, так би сказати, хотів дати тільки невеличку заввагу, що в склад жюрі входить трьох докторів, між ними я. Але це так на маргінесі. А щодо Шевченка, про котрого я напишу причинок, я вповні годжуся з паном доктором (низько кланяється), щоб...

1. ч л е н. ... Щоб Шевченкові вислати...

4. ч л е н. ... вислати нагороду...

1. ч л е н. – Ні, повідомлення, що не можемо признати...

4. ч л е н. – Що не можемо признати нагороди... Якраз так я думав... і тому підтримую внесок пана доктора (кланяється).

Г о л о в а. Отже справа перейшла. Ще я додам кілька слів. Коли я в тисячу вісімсот девядесятім першім році студіював у Відні, то Іван Франко робив там докторат і я нераз з ним стрічався в одній каварні. – Так... Отже ж засідання скінчене... Шевченко не дістав нагороди, трудно. Маємо інших поетів...

1. ч л е н. По...

4. ч л е н. (підхоплює): ... почитніших...

---

[4] Мова йде, мабуть, про Володимира Радзикевича (1886-1966), літературознавця, автора підручника *Нарис історії української літератури* (Львів 1937).

1. ч л е н. Ні, я хотів сказати: поважання панам!
4. ч л е н. Поважання!
(Всі розходяться).

Непорозуміння

Дієві особи:
Нигрицький[1], редактор "Драматичної Бібліотеки";
Пирятинський[2], автор;
Галина Журба[3];
Возьний.

(*Річ діється в Редакції*).

Возьний: Зачекайте, пані хвилинку, пан редактор зараз вас прийме.
Галина Журба: добре, добре...
Голос Нигрицького: ... Ви, дорогий мій, зле повели справу... Ви посилаєте Юрка до... як вона там називається?
Голос Пирятинського: Пані Ликерія...
Голос Нигрицького: До пані Ликерії, а це є стара жінка...
Голос Пирятинського: Це ніщо... В житті часто трапляється, що старша жінка закохується в молодого...
Гал. Журба: Ох, так...
Голос Нигрицького: Але тут Юрко атакує! Від Юрка походить ініціятива, а такі випадки не є часті...
Возьний: Го-го! Кілько я знав таких!..
Г. Журба (*румяніється*): О, трапляється... Але рідко...
Голос Пирятинського: Ну, то добре. Я поведу справу так, щоб Ликерія перша зачепила Юрка, наприклад, за кулісами...
Голос Нигрицького: Добре, зробіть так...

---

[1] Нигрицький, псевдонім Григорія Лужницького (1903-1990), – прозаїк, драматург, літературний критик. Редактор у видавництві Івана Тиктора. Після війни проживав у США.

[2] Б.-О. Пирятинський (роки життя невід.), – драматург, автор комедії *Турецькі старости*. Львів 1935.

[3] Г. Журба (1888-1979), – письменниця, після революції на еміграції у Польщі. Після війни проживала у США.

Г. Журба: Ну, подумайте!...

Голос Нигрицького: А крім того, ви зле зробили, що пустили Семена свобідно і він мав нагоду ще раз прийти до професорової жінки. Ви при першій стрічі могли з ним скінчити...

Голос Пирятинського: Як!

Голос Нигрицького: Попросту дивуюся, чому ви його не вбили відразу!

Г. Журба: Ох...

Голос Пирятинського: Я хотів його вбити, але, як вам відомо – тоді затявся револьвер...

Голос Нигрицького: Ви могли його вбити ножем...

Г. Журба (*блідне*): Ножем...

Голос Пирятинського: Де я мав взяти ножа, як це було на вечерницях!

Голос Нигрицького: Це не перешкоджає...

Голос Пирятинського (*радісно*): Знаєте що? Я йому всаджу кулю в груди, але так, щоби він міг іще жити кілька днів... Він іще мусить стрінутись з професоровою...

Г. Журба (*сідає*): Боже, і то таким спокійним тоном...

Голос Нигрицького: Може бути, все в порядку... Семена конче замордуйте... Отже, прощайте, дорогий мій, зробіть це до завтра...

Г. Журба (*слабне і мліє*).

Завіса.

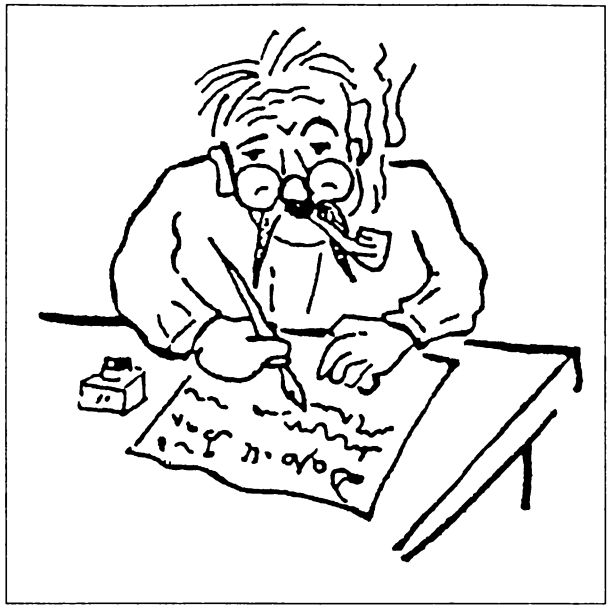

Федь Твердий пише листа до редакції підпільного «Лісовика»

Автор невідомий

Федь Триндик

Воєнні усмішки

Перервана лєкція

Як учитеся чужої мови, то важна річ є не переривати лєкцій. Ґрунт – це постійність і витривалість.

Я, наприклад, перервав лєкцію італійського. Це було ще в шестій клясі. Вчився я, бачите, мови Данта й перервав на десятій лєкції. Перервав я – можна сказати – незамітно.

А дуже гарно мені все укладалося, «На lei pane? Non ho pane, signore, ho cavallo». – «Чи маєте хліб? Не маю хліба, добродію, маю коня». Чи якось так. Така собі вправа без сенсу. Але перервав я лєкцію. А перервав я ось при такій нагоді:

Якраз – коли я жваво забирався до десятої лєкції і приготовив зошит і олівець – в сінях почулися гострі кроки. Двері відчинилися – на порозі станув мій брат. Від голови до ніг у воєннім наряді. В руках кріс, при поясі багнет і кілька набійниць.

Станув на порозі, усміхається:

– Австрія розпалася!

Мій сивий батько, колишній капраль кайзер кеніґліхен інфантеріреґімент нумер ахтунддрайсіг[4] – не зрозумів: – Ти – на урьлоп?[5]

– Австрія розпалася, тату, і твориться українська армія!

Батько отворив широко губу і хотів щось сказати, але не видусив нічого. А брат додав:

– Зараз манджаю до Яворова.

Цілий вечір мій брат говорив про «нові величаві горизонти»... Про зворотній момент в нашій історії, що... Говорив, а очі його горіли.

Я слухав.

---

[4] Капрал Цісарсько-королівського регіменту номер 38 (нім.).

[5] У відпустку? (гал.).

На другий день цісарським гостинцем до Яворова манджав від голови до ніг узброєний вояка – мій брат. Побіч нього дрібним кроком дриботів гімназист з двома пасками на ковнірі. Це був я.

– –

Десь біля Чорткова я їхав на коні з листом до бригади. Шкапа ішла поволі, бо змахалася за пів дня. Був травень. Я був голодний.

Тоді перший раз я пригадав собі італійщину і голосно сказав до себе: «Non ho pane, ho cavallo». – «Не маю хліба, зате маю коня...».

Я хотів іще скомбінувати: не маю хліба ані муніції – але мені не вдалося.

– –

А другий раз я пригадав собі мою італійщину в полоні. Це було в Плугові під Зборовом.

Ми сиділи на невеличкій полянці й їли такий спеціял, що ніби має бути зупою.

А може це був росіл[6], я не знаю. За росолом промовляло би те, що в казані варилася коняка.

Ми сиділи на полянці й хлептали. Кожен дістав кусень конини й вареху юшки. Але хліба не було. Я тоді сказав до себе вдруге: «Non ho pane, ho cavallo».

І закурив цигару з вишневого листя.

– –

Минуло 18 літ.

Тому місяць я вишпортав свою італійську книжку й забрався до науки. Хочу скінчити мову.

Якраз роблю десяту лєкцію, сіньоре.

---

[6] Бульйон (гал.).

Бистра орієнтація

– Вояк повинен мати бистрий орієнтаційний змисл.

Таке речення сказав я до своєї молодої господині одного червневого вечора в селі Н. недалеко Грималова[1]. Ми сиділи в двійку в садку на лавочці.

На небі стояв місяць.

– А ви орієнтуєтеся бистро? – спитала.

– В одній секунді! Дам вам приклад. Тому тиждень я – ще з одним товаришем – закладав телєфонічну лінію. Я сидів у рові, товариш поліз борозною до якогось яру на переді. З боку чорнів ліс. Раптом від ліса свиснули над нами стріли. Ми неослонені – нас побачили!

Я приляг на дні рова, товариш у борозні.

В лісі ворожа патруля.

Як вилізу відразу на гостинець – смерть. Вони чатують. Для проби я підняв шапку на патику.

– Пінь... пінь...

Зле.

Моя господиня аж дрожить. Відрухово присунулася до мене.

– Ну, і що?

– Рішаюся в одну мить. Рів тягнеться довго. Ген дальше терен нагло спадає й зачинаються хащі. Даю товаришеві знак – і лізу.

Господиня шепнула:

– Боже... – і ще тісніше присунулася до мене. Мене кинуло в легку дрож, але я затискаю зуби.

– А я лізу дальше...

– Ну, ну?

Очі моєї господині аж горять. Лице пашить. Нічка, місяць.

---

[1] Містечко у Тернопільській області.

– Я лізу й лізу...

– Лізете?

– Так.

– Ага...

– Але слухайте. На переді рів вривається в якийсь яр. Я бистро орієнтуюся: як дійду там, то я врятований... Товариш теж...

Оповідаю так драматично, що моя молода слухачка аж за руку мене вхопила.

– Ну, і що скажете? Це був одинокий вихід – я, як показалося – дуже добре зорієнтувався. За хвилинку ми оба були поза небезпекою.

Місяць сховався за вишню. Господиня нахилилася до мене і на мене війнув її гарячий віддих.

– Або такий випадок...

І я оповідаю другий випадок. Потім третій. Розказую різні випадки моєї бистрої орієнтації. Місяць зайшов.

Коли я зачав оповідати четвертий випадок, моя господиня схопилася з місця і сказала люто:

– Ну, ну, ідіть спати... дітваку!

Я пішов. Моя кров розжеврілася як грань. Я навіть – признаюся – сильними руками пригорнув до себе молоде й стрункe тіло моєї господині – але в мріях. Серце мені билося молотом...

Я заснув над раном.

– –

В цім останнім випадку я зорієнтувався аж за рік...

До столиці по матуру

На фронті під Жовквою було гарячо. Вже другий раз наша бриґада вирівнювала лінію, на багатьох відтинках торохкотіли скорострільні, гриміли гармати. Бриґада була в постійнім поготівлю. В такий гарячий час прийшов від столиці наказ:

– Хто не має матури – кидай кріс і махай до Станиславова! Не можна тратити літ на воячці зі шкодою для матури! Матура передусім.

Я не раз хотів бачити фотоґрафію цього достойника, що видав такий наказ. Але наказ є наказ.

З шестої бриґади нас виїхало пять.

Обчистили ми трохи фронтове болото й поїхали. Два дні їхали. По дорозі кілька разів поїзд ставав, бо забракло пари. Ми злізали тоді з вагонів, ішли до ліса, приносили дерево й поїзд їхав дальше.

Нарешті приїхали.

Висіли.

Зайшли до команди міста й зголосилися. Все гаразд. Тепер до касарні, а завтра до школи.

Касарня повна. Зїхався військовий народ зі всіх фронтів. Самі підстаршини й старшини. А всьо – нескінчені... Ай-яй...

Але за місяць будуть скінчені. З матурою.

На другий день до ґімназії.

Двох четарів від кавалєрії побрязкує шаблями. Що це за дивовижа? Якийсь військовий відділ окупує ґімназію!..

Нема страху! Цей відділ має мирні ціли: хоче здати матуру.

Регочемося.

Нас позаписували, потворили відділи.

Але ми дальше регочемося, бо тільки один має зошит, а двох олівці.

Чи може бути матура без олівця?

Перший день був дуже веселий.

Другий день також.

Третій і четвертий також.

Пятого дня не було науки, бо була перешкода: поляки прийшли до столиці...

Війна і фамілія

Підчас кривавих визвольних змагань Української Нації – в яких я кервавився якийсь час як помічник рахункового в канцелярії III куреня VI бриґади І. Галицького Корпусу (я мав 16 літ) – на мою долю пристали комплікації подвійної натури: стратеґічні (очевидно) і – виїмково-фамілійної. Річ у тому, що командантом III куреня був мій рідний брат Михайло. (Другій мій брат-хорунжий Юрко – був у зовсім іншому курені). І ось з цього повставали для мене не раз неприємні ситуації.

Ось одного вечора впадаю на кватиру мого брата, де якраз було кількох старшин і гукаю вже здалека:

– Міську! Я бачив перед хвилею..

Тут брат як не гримне:

– Як ти стоїш?

Пригадав я собі в одній хвилині, що я при войську, випрямувався, вдарив в дах і вирепетував:

– Го-л-л-ошу слухняно, пане поручнику, що я бачився перед хвилиною з... з нашим... татом!

– Де?!

– При відступі наш тато втік з хати разом з фірманкою і кіньми і тепер хоче вступити до армії!

– Диви!.. Ну, ну... Спочинь...

На другий день брат велів тата вписати на листу запасного стану нашого куреня і приділив його до трену. Тато возив нашу канцелярію.

Подібні ситуації повторились ще кілька разів пізніше. Не дурно, коли я раз випадково зустрівшися з Юрком – намовляв його старатися за приділ до нашого куреня, він відповів щиро:

– Іди, дурний... Свій – гірший свиня, як чужий.

Ну, зажив я з татом. Але тут я попав під ковадло. Десь раз – на якійсь кватирі, на якій було кількоро дівчат, я зачав підлабузиноватися до од-

нієї. Дівчина нічого проти того не мала. Але на нещастя підслухав це тато – взяв мене на бік і вчесав мені патерностер[1].

– Ти, смаркачу якийсь, ти сякий, такий... сину, то ти вже до дівчат, я забороняю. Я собі ще пояса на тебе возьму... ти...

Стояв я смирно, але дух мій вояцький збунтувався. Що ж воно є? Подвійна команда? Або ми є при войську, або ми цивільбанда. Нічого я не відповів, але подумав собі: – Чекайте, тату, при фасунку дістанете найгірший бакун. Побачимо, хто має вищу шаржу...

Такі то, бачите, історії. На будуче раджу кожному, ніколи не вибиратися на війну з такою широкою фамілією.

[1] Отченаш (лат.).

Війна і кохання

Яка прекрасна тема.

Але кохання на війні мусить мати своєрідний характер. Провізоричний. Не можете ж ви кохати постійно, твердо, одну й цю саму – коли ви нині тут, завтра там, а позавтра положите свою буйну голову на полі слави.

Та мій старший рахунковий підхорунжий Горобець, до такого провізоричного кохання не надавався.

Статечний, – бачите, був характер.

Прийдемо на якусь кватиру. Там, припустім, дівчина. Мій Горобець – не скажу, щоби летів на дівчата – але мав таку натуру, що закохувався. Цілком поважно і між іншим – плятонічно. Такий якийсь поет. Щойно за тиждень осмілювався поцілувати білу ручку (не так як хорунжий Яснокіл, що цілував зараз першого вечора – і взагалі...). А потім – ще й не дійшов до коралевих уст – а вже укладав подружні пляни. Цілком поважно. За два тижні укладали вже спільно. І весь час поважно і плятонічно. На третій тиждень сотня відходила і мій підхорунжий пращався якби до завтра. «Будеш чекати на мене, єдина?» – «Буду, єдиний...». І так приїздив до другого місця – цілий тиждень жив під вражінням першої. На нікого не дивився. Потім подивився. Потім закохувався. Потім історія повторялася. Три рази вже вспів заручитися, два рази були оповіди, раз мав відбутися шлюб. І тільки команда бригади в останній хвилині рятувала положення і переносила сотню в інше місце.

Та в Винниці ми «стояли» два місяці.

Не вдалося врятувати підхорунжого. Одружився. А за тиждень наша бригада перейшла до Тростянця.

Справа починала комплікуватися трагічно, бо в Тростянці ми стояли два місяці... У Балті три місяці... А якраз, як признався мені довірочно

Горобець, щойно це – балтійське кохання було справжнє, велике і єдине... Не знаю, чим було би скінчилося кохання, але на щастя підх. Горобець – умер на тиф.

І кінець.

– –

А Яснокіл живе й досі.

Бачите...

Дивний «казус»

Трапився мені «казус» з ділянки міжнароднього права. Воно тим дивніше, що зацікавлені в ньому тільки дві особи – я й мій товариш, бувший підхорунжий У.Г.А. Гриць Семанко, тепер повітовий кооперативний люстратор[1]. Колись... колись – на дні моїх споминів... у 1919 році – я позичив у нього сто гривень. Це було у місяці квітні на стації в Дрогобичі. Там був ресторан. На стіні висіла таблиця з товстим написом: «проситься мати дрібну монету». Тобто власник ресторану не мав дрібних грошей на здачу. Я тоді й позичив згаданий банкнот, обіцяючи його зараз після вечері звернути.

Повечеряв я, хочу розплатитись. – Пане однорічний – ви не бачили напису на стіні? – який напис? – вдаю турка. – А ось! – і показує. – Гм... – кажу – я цього не знав. Трудно. – Звернув мені власник банкнот, гнівний аж жовтий. Я пішов. Семанко чекає уже, але я якось викрутився і не віддав. Банкнот прилип до мене.

Ось така то була праісторія цього банкноту.

Минули століття.

Зі Семанком не бачився я довгих 18 літ.

Тому кілька тижнів я зустрівся з ним у Львові.

Після гарячих і сердечних привітань – він каже:

– Тішуся, що мені нарешті довг віддаш.

Я зробив великі очі.

– Який довг?

– Ти забув? А 100 гривень, що я тобі позичив у Дрогобичі на стації?

Я станув як укопаний. Довго дивився я на нього і врешті кажу:

– Чи ти збожеволів? Та ж ті довги належать – якби це сказати – до історії.

[1] Контролер.

– Не плети дурниць. Може скажеш, що й Америка зарахувала своїх довжників до історії?

Я ще не міг отямитися.

– Преціньь, кажу, гм... Та як? Адже ж воно – якби це сказати – було за іншої держави... Знаєш, я навіть забув...

– Але я незабув.

Пішов. А я справді, знаєте, забув. Всі свої довги списую в окремім нотатнику і під оглядом реєстрації своїх довгів я є ноторійно відомий. Як солідний і совісний довжник. А цього – подумайте – я навіть не реєстрував.

Не знаю, який є правний бік цього казусу. Хочу написати в цій справі до Союзу Народів і до Трибуналу в Газі.

І взагалі – дивна справа. Гм... Читав я десь, що 1918-1919 роки це був чарівний сон... І підчас цього чарівного сну я позичив 100 гривень... ну, й я їх уважав сонним маревом...

Чи хто віддає гроші позичені в сні?

Білі круки

Всякі бувають диваки на світі.

У нашому курені був один поручник. – Петрус на прізвище – що мав дивну звичку збирати рідкі книжки, т.зв. білі круки.

Ця слабість у мирних часах трапляється частенько. Той нездужав на збирання поштових марок, а тамтой збирає музичні інструменти. Але війна відомо не сприяє таким замилуванням.

Ще як людина збирає коробки від сірників, то можна витримати, бо на війні небагато родів коробок. Але я знаю одного хорунжого в запіллю, що збирав відламки ґранатів, а це вже тяжча справа.

Отож, як бачите, всякі бувають колєкціонери. А поручник Петрус збирав рідкі книжки.

– Таку маю слабість – признавався щиро поручник – до старих і рідких книжок, що як десь побачу таку книжку, то тішуся як дідько цвяшком.

І як тільки допав до якоїсь ворожої бібліотеки – а на війні до цього нагода є – то не відривався – доки не вибрав усіх круків. Можна було його взяти в такій хвилині в полон і він не запримітив би цього.

І возив їх – на нашім канцелярійнім возі – повний куфер.

Нашому курінному цього було забагато.

– До дідька, казав, поручнику, з таким інтересом. Я цього не розумію. Навіщо вам цього «Кобзаря», як маємо новіші видання, кращі?..

– Але він на 50 літ вчасніший!.. – боронився поручник Петрус.

– Тим гірше... – відповідав сотник.

– Ба!.. – так поручник.

Відомо, дивак, бо й справді: в новіших виданнях і папір кращий, і тексту більше, і всякі є там пояснення вчених чи що – взагалі. Та й передусім – що це за заняття на війні? Ми співчутливо підсміхалися, але наш візник Іван таки здорово кляв, як прийшлося виладовувати куфер

на нову кватиру. І цей куфер завжди був повний, хоч кожний раз поручник докладав якогось нового крука. Це тому, що кілька разів поручник робив чистку і робив місце на нові.

І назбирав їх! Як не помиляюся, то була там і «Русалка» Шашкевича з 1837-го року, і «Кобзар» Т. Шевченка під редакцією автора, і навіть, здається «Руська Правда» з тисяч котрогось року. А втім може й не було. Не знаю. І возив їх поручник зі собою підчас цілої воєнної кампанії.

Але не довіз до дому. Згинув поручник Петрус під Києвом. Розірвала його большевицька ґраната і розкинула білі кости по широкім полі.

І не раз думаю про те: був збирачем – а костей своїх не позбирав. Дивна доля.

Нічліг в кімнаті і – деінде

Наші воєнні ветерани-письменники люблять починати свої твори так:

«Тепер, коли на дворі сніг і хуртовина, а тут у кімнаті так тепло і затишно, я лечу думкою в ті далекі часи, коли ми серед лютої зими...».

Еге ж. Це дуже настроєвий початок оповідання. Я сам ось лежу в цій хвилині в ліжку, окутався теплою ковдрою, на ноги – для всякої певности – накинув іще подушку – і пишу воєнні спомини. На дворі сніг і дощ вкупі, вітер клапає віконницею, а в кімнаті так тепло і затишно! Така саміська ніч – еге ж – пригадую собі – було тому 19 літ. Ми прийшли вечером до Маґерова[1], наша канцелярія закватирувала в місцевім приходстві. На дворі була найгірша ніч, яку собі може уявити чорна уява самогубця. Темнота, болото, сніг, дощ, проймаючий наскрізь холод, вітер, слизько. Ви були колись у таку ніч на дворі? Ні? Га, то шкода. Дерева тоді якісь такі слизькі, чорні, обванілі, останні листочки поприліплювались, як грудки болота, повітря сире, холодне і хандрувате. Ох, не любить такого українська душа! Українська душа бажає чогось ясного, теплого, пухкого, кучерявого, округлого, гарячого, повного, варениковго, наливкового, от що любить українська душа! І ось так – пригадую – лежимо собі з хор. Семковим в теплій приходській кімнаті, та й балакаємо собі на сон грядущих.

– Найгірше, що чоловіка може тепер постигнути, – каже хорунжий – то махати в таку хандру напр. з Маґерова до Добрусина.

Годжуся з ним, але думаю хвильку і кажу:

– Властиво, то не є найгірше. З теоретичної точки погляду було би гірше, якби напр. замість іти такою дорогою – лізти по такім болоті рачки. Га?

---

[1] Маґерів, містечко на заході Львівської області, біля кордону з Польщею.

Хорунжий аж засміявся, так то я підхопив влучно. Але за хвилинку каже:

– Але й це не є найгірше. Бо найгірше було б, якби так лізти по такій мішанині болота і снігу – напр. – тільки в сорочці і босому. Га? Тут уже мене не закасуєш!

– Закасую! А якби так в сорочці, босому, а до того раненому в задну ногу?

– А най тебе шляк трафить, але чекай – і хорунжий став напружувати свій розум, щоб винайти ще щось гірше. Але не міг.

– Ну, і що? – питаю.

– Та вже...

– А якби так – кажу – при тім усім ще й до того залізти полякам в зуби, га?

– Ти маєш чортівську фантазію – сказав хорунжий і оба ми розсміялися довго і сердешно.

– А знаєш, що ще може бути гірше? начав я, але хорунжий вже спав. За його прикладом пішов собі і я.

– –

Спимо.

– –

Х-р-р-р... Х-р-р-р..

– –

Що було дальше, нехай пригадають собі ті, що тоді були в Маґерові. Коли я збудився від несамовитого крику – хорунжий був вже в вікні. А потім повторилося докладно те, що ми ворожили вечером – бодай нам язики покрутило.

А коли ми вже опинилися за містом, ледви вирвавшись з ворожих рук, і коли ми на другий день сяк-так прикрили своє грішне голе тіло

(бо ми втікли в біллі) – хорунжий жалував одного: він залишив велику пачку тютюну на кватирі.

Ми – не зважаючи на таку денервацію, цілий день не курили... Це було гірше від всього.

– –

Лежу ось так, як воєнний ветеран – і сон клеїть мені повіки.

На горі така ніч, як тоді.

Вже засипляю і в останній хвилині тютюн кладу під рукою. Похоплюю себе на тім – і сміюся.

І засипляю сном блаженним.

Раптом: д-р-р-р-р!!! Жах!!! Зіскакую!

Але це будильник!

Сміюся – і засипляю знову.

Х-р-р-р-р!

Дурна історія

Лисі й сиві члени «Молодої Громади» сиділи в задимленій кімнаті й балакали про всякий воєнний трафарет. Перебалакали про коней – зійшли на дівчат. Колись молодий четар, тепер посивілий і грубий добродій Г. сказав таке:

– Щодо дівчат – то є ріжні. Бувало за моїх воєнних часів, пане, що тиждень чоловік гуляв з нею, а як виїжджав, то навіть не вийшла на поріг подивитися. Але був раз і інакший випадок. Памятаю – це було в однім селі під Тернополем, ми там стояли десять днів. Я мешкав в школі – там була дівчина. Ну, коротко, залюбилася в мині. Залюбилася по самі вуха. Це була донька учителя. Коли ми вже мали відїжджати – вона прийшла в ночі до мене, на пальцях, лише в легонькій нічній сорочці і шляфрочку і перше слово її було: – Пссст! Мама почує!.. А мама була вже старенька, спала побіч. Я очевидно зірвався, накинув на себе плащ, бо не випадало мені бути в ліжку і кажу: – Панно Олю – що ви робите? А вона: Ах, я не можу без вас бути, як ви поїдете... І до мене – закинула мені руки на шию – тай мало не плаче. – Я поїду з вами... Я спокоюю як можу, кажу, що це неможливо – я нині тут, завтра там – врешті насилу відорвав від себе і випхав до сіней. На другий день відходимо – Олі нема. Слава Богу. Виходимо за село, а там гульк! стоїть сердешна і чатує. Тай знову до мене. А я їхав на коні. Зліз я з коня і підходжу до неї. Знову та сама історія. – Я поїду, там де ви, там я... Я буду ходити слідом за вами... Я це і тамте... Так зовсім, як у тій пісні – буду хусти прала, зеленеє жито жала... Ну, знаєте дурна ситуація. Я кажу, панно Олю, як скінчиться війна я до вас приїду... Та де! Промовляє, а сльози має в очах...

В цьому місці той і тамтой «молодогромадець» витяг хусточку і, грімко витираючи ніс, обтер нишком сльозу. От кохання! Як зворушує...

– Ну, і врешті, бачучи, що це не переливки, – я скачу на коня, тай кажу:

– Прощайте!

Вона до мене, і головою пригорнулася до мойого сідла. Зовсім, як на малюнку. Тай держиться руками. Бачу – куреня вже не видно – я цокнув коня острогами і – поїхав. Навіть не оглянувся назад. І більше я вже її не видів.

Товариство помовчало хвилинку, врешті один каже:

– Знаєш, таке кохання йде на вагу золота. Ти не оцінив його... А гарна була та Оля?

– Ну знаєш, не зовсім... Можна сказати навіть – погана, властиво дуже погана і... горбата трохи... Ну і мала грубі ноги...

Той і тамтой «молодогромадець» скривився, розчарований.

– Дурна історія...

– Дурна... – І розмова зійшла на що інше.

Жіноча тайна

.....Так, так, – підхопив Михайло – к о л и с ь стрункий і кучерявий, тепер грубий і лисавий член «Молодої Громади» – я сам маю одну таку тайну і ношу її вже двадцять літ.

Товариство зацікавилось.

– Ну, ну?

– Та, нічого. Було під Чортковом, я мав тоді 22 роки і закохався на смерть в одній прекрасній дівчині, на імя Марійка. Ах, мой, що це була за дівчинка! Коли вона вечером прибігла мені на стрічу – з розвіяним від вітру волоссям, з легонько зарожевілими щічками, темними розжареними оченятками, з двома яблочками, закритими вишиваною блюзкою – і впадала мені в обійми – я думав, що відкривається передо мною небо. Очевидно – вже на другий день я присягав їй, що вона моя одинока-єдина – що я буду їй вірний до гробу, що оженюся з нею. Як не тепер то колись. Що вечора ми сходилися і кожного вечора я більше тратив голову. Врешті одного вечора питаюся: – Марієчко, ну скажи, чи хочеш бути моєю? Взагалі в тім сенсі. Марійка раптом склонила свою кучеряву головку мені на груди і шепнула:

– Так... Але...

– Що «але»? Марійко, що це значить «але»? Моя найдорожча, скажи мені чому «але»?

Вона подивилася на мене, в її очах я побачив якби вагання – раптом вона шепнула: – Завтра тобі скажу – вихопилася і втікла.

Я лишився і цілу ніч мучився над тим, що означало це «але». Я мучився, як варят. Кільки я тоді передумав! Може Марійка вже дала кому слово? Може Марійка вже – ах, Боже – я мало не посивів до рана. Але думаю собі: рано довідаюся. Коби як до рана! Бо більше я не міг би того витримати. «Завтра скажу»... Що це все означає?

Я ще думав над тим і раптом – алярм! Крик, стріли, всі вибігають на дорогу і вдирають аж куриться. Я також...

Михайло перервав оповідання.

Мовчанка.

Хтось спитався:

– І ніколи ти не довідався, що це було за «але»?

– Ні.

Знову мовчанка.

– А та Марійка – питає один – де вона? Ти її не відшукав?

– Відшукав.

Товариство оживилось.

– Ну і...?

– Ну, й оженився.

Всі ахнули: – Ба!! Ади!.. Щось такого!!

А по хвилині хтось питає:

– Ну, то як? Ти не питався?

– Та питався...

– Ну?!?

– Та не знаю, бо тоді вона вже була забула...

– Сервус!.. Ха-ха-ха!..

Тепер всі як на команду, зареготалися. Дивна історія! Пореготалися та й перейшли на іншу тему. Справа на тім вичерпалася.

Аж коли вже всі розходилися, одна жінка, що була присутня. Сказала, але так, що Михайло не чув:

– Не бійтеся. Вона напевно не забула!..

Тому двацять літ...

Сказав мені редактор:

– Найближче число присвячуємо Карпатській Україні. Напишіть щось на цю тему – може якийсь спогад – може що інше...

Про Карпатську Україну? Ні, ні. Не маю нічого. Спогад з перед двацяти літ? Ані руш. Ні сліду. Що не натрясуся мозком – ніяк не можу витрясти щось з нього про Карпатську Україну перед двацятьма роками, щось – у чому був би особисто заанґажований. З Карпатською Україною тому двацять літ я не звязував навіть моїх другорядних плянів, таких – наприклад, дрібничок, як – вілля, яку я мав у пляні побудувати собі на Кримі, або виноградник, який я думав виплекати собі в Бесарабії. Навіть таку по суті незасадничу справу, як полювання на ґрубу звірину – хоч, треба признати, невідлучну акцесорію кожного дипльомата – отже навіть полювання я переніс у своїх плянах на Кавказ, несвідомо переочивши прекрасні терени Карпатської України.

Так, що властиво нічого тим разом не напишу в фейлетоні, нічого... – а гов! Є! Але... це, властиво дрібничка. Це незначучий фраґмент розмови, яка велася раз підчас обіду в старшинській кухні III Куреня, VI бриґади. Але най буде. Отже це було так:

Поручник Вербинець, сьорбнувши кави, порівнав прапор української держави до сонця, що розганяє мряку і тьму. Старшини ґратулювали поручникові такого висказу, кажучи, що поручник знаменито надавався б на редактора патріотичної ґазети, або на посла. Але поручник Вербинець запротестував проти такої деґрадації, заявляючи, що свойого висказу ужив свідомо. «Найліпший доказ, каже, подивіться, як зникає москвофільство: зовсім як мряка перед сонцем. Чим вище підпливає сонце – тим дальше проганяє мряку і тьму. В нас, каже, вже ґеть розвівається москвофільська мряка, ще заглядає на окраїнах – на Лемківщині, на Закарпатті... «Сонце і мряка» є найліпше – неправда?».

О видно, що це була правда, а розмова тим самим зійшла на Закарпаття.

– Там ще москвофільство втримається – сказав хтось.

– Втримається – повторив хтось другий – чехи і мадяри підтримують.

– А я гадаю, що й там засвітить сонце і прожене мряку! – Очевидно, що це сказав поручник Вербинець. – Побачите, панове, що там буде за 20 літ!

Пригадую собі, що після цього запанувала хвилева мовчанка.

– Що буде? – спитався повагом сотник Яремчук.

– Україна! Побачите, як нас задивує цей клаптик української землі!

Знову мовчанка.

– Я щось не тямлю – хто там працює з наших діячів – запитався сотник Яремчук.

– Я знаю – відповів поручник Вербинець – я на Закарпатті був. – На перше місце я поставив би одного діяльного священика...

– Як називається?

– Як не помиляюся... о. Волошин... Так, так, той сам. Ми ще про нього почуємо – побачите!

– Побачимо...

– –

І побачили...

Щось зі спорту

Я є, знаєте, такий трохи легкий атлєт. Так собі трохи бігаю, а головно скачу – очевидно, тільки на беріть того, прошу, зараз переносно, що – мовляв – скачу «в гречку» – ні, ні – я так дослівно. Розбігнуся – чик-чик – мик-мик – потім гуп! – відібюся – і гоп! Я навіть колись мав незлі осяги і мені радили посвятитись тій ділянці. Федю, казали мені, маєш талант у ногах – не занедбуй його! Тимбільше, що Панбіг тобі поскупив деінде... Я так і робив – та осягав щораз кращі висліди: на провінціональних змаганнях я все брав одно з третіх місць.

Признаюся, що я нікому досі не відкрив тайни моїх спортових осягів у скоку взвиж[1]. Люди брали їх а конто моїх солідних литок, а одначе, там був теж один психічний чинник. Кожний раз – коли на команду: вйо! – я випадав як з пращі і пересаджував шнур – я в тому моменті скоренько і живо прикликував до тямки один спогад з давніших літ: цей спогад давав моїм ногам такий «демпінґ», що я підскакував як підстрелений. Егеж – я знайшов добру методу.

Ви цікаві – що? Зараз вам скажу. Це було в Маґерові[2] – на початку «девятнадцятого» (як тепер кажуть коротко[3]). Ми – ц.зн. я і мій хорунжий в канцелярії – закватирувалися в якогось дядька на передмістю. День був ідіотичний – і коли ми – перемерзлі, змучені, заболочені, мокрі і голодні прийшли до теплої хати – та роздягнувшися засіли до чаю – мій хорунжий закликав у пориві захоплення: – О, не бажаю собі нічого ліпшого навіть в небі! – Коли я йому на те відповів, що з причини деяких його – сумнівної вартости – актів з дівочої ділянки – його рад-

[1] Стрибки у висоту.

[2] Магерів, містечко на заході Львівської області.

[3] Тобто підчас українсько-польської війни в Галичині.

ше чекає пекло – хорунжий закликав безжурно: – Коби тільки не було зимно! І в найліпшім гуморі ми оба пішли спати.

Вночі – вже над раном – але я це вже здається оповідав, ні – ну то слухайте: над ранком раптом: алярм! крик! – Ми оба скачемо в самім біллю через вікно, за нами гупає кілька пар ніг, чути крик «стуй![4]» – Ми біжимо через якийсь город і раптом перед нами висока огорожа з кільчастого дроту. Висока так на хлопа. Нема ні секунди на вагання: гоп! – і ми на другім боці. Так високо я ще досі не скакав. В додатку через кільчастий дріт. Це був мій найбільший рекорд в житті і такого вже більше не зроблю.

Ну – тай уже. Ми тоді врятувалися. І ось той спогад я прикликую собі все на поміч при моїх спортових конкуренціях.

Як тільки падає гасло – я моментально уявляю собі обставини тої ночі – уявляю собі, що за мною біжать – і тоді перескакую і беру рекорд. О, мені це дуже помагає.

Я такий є певний своєї методи, що раз навіть я спробував – не повірите – скочити через кільчастий дріт. Факт! Нехай, думаю собі – історія повториться зі всіми подробицями. Правда – дріт був нижчий, о – значно, так на метер, але всеж-то кільчастий дріт, а не шнурок. Тимсамим праця моєї уяви мусіла бути дуже інтензивна.

Все йшло гаразд. Розбігаюся. Вйо!! Біжу як вихор!! Уявляю, що на мене кричать: – Стуй!.. Втікаю з життям! Ще метер! Ще...

І..,

І представте собі трагедію!

В останній секунді – лиском – майнула мені думка: – Маю тему!

Напишу про це фейлєтон!..

А най то дундер свисне...

Цофатися[5] вже було запізно...

Я вскочив і...

І від того часу більше через кільчастий дріт не скачу.

---

[4] Стій (поль.).

[5] Повернутись.

Угрин-Безгрішний, підхорунжий Українських Січових Стрільців

Рис. Осипа Куриласа

Оповідання, гуморески, новела

Березневе повітря

В закопченому світлі малої ліхтарки – зігнена Іванова постать зарисовувалась якось грізніше, більш таємничо. Його голова була в тіні, тільки в очах відбивався слабий рефлекс. Своїми твердими, мозолистими руками він перекидав старе залізо, шукаючи чогось.

З віддалі доходив до нього шум ріки. Йшла крига. Поля почорніли – й Іван пригадав собі плуг. Він пригадав собі його – так, як пригадує собі дівчина коралі в скрині. Ще день-два. Жайворонок туй-туй. Він виїде в поле і його плуг різатиме рівну, чорну скибу.

Але чересло треба дати нове. Завтра він піде до коваля. Він перекидав ось тут – в малій комірці при клуні – кусні старого заліза, поламані леміші, старі підкови, залізні оси і сворені. – І цілком незамітно йому влізла в руки стара, зігнена, почорніла блашянка з консерви.

Іван кинув її на одну купу. Потім глянув на неї ще раз. Якась думка явилася в Івановій голові, бо він нагнувся і взяв бляшанку в руки. І дивна річ: Іван став приглядатися їй, наче б там було щось гідного уваги.

Зовнішній бік мав ще подекуди білі, цинові цятки. Іван приглядався їм довгу хвилю, якби це були останки колишньої позолоти. Потім в середину, якби надіявся знайти там консерву. В середині була ржа і чорне павутиння, яке витворилося там за двадцять літ часу. Потім Іван став приглядатися берегам бляшанки: вони були зігнені в долину і зрізані грубо, незручно.

– Баґнетом... – шепнув Іван сам до себе.

Він раптом змучився і сів на деревляній бельці. Мляве світло ліхтарки освітило тепер тьмяно почорніле, щетинувате Іванове лице. Він держав у руці бляшанку – і вліпив в неї свої очі.

Крига йшла і шуміло верхів'я високої тополі. Там на дворі довершувалася зміна, в природі йшов глибокий процес. З піль линув весняний вітер і залітав шпарами в комірку, від чого замрачене світло ліхтарки

тремтіло. Іван держав у руці стару бляшанку з консерви і глядів на неї. Але коли б хто приглянувся йому ближче, завважив би, що промінь його зору йшов м и м о бляшанки, кудись далеко-далеко...

Минуло кілька довгих хвилин. Нафта в ліхтарці зачала випалюватися і в комірці потемніло. З кутів виповзла сутінь і серед неї ледви майоріла Іванова постать. А він сидів, мов скаменілий на одному місці і дивно впер свій зір в якусь далеку точку. Почувся шорох, хтось рипнув дверцятами.

Іван зірвався на рівні ноги.

– Стій! Хто там?

Його голос зазвучав різко, а в очах відбився дивний переляк. В дверцятах почувся голос його синка.

– Тату, ходіть їсти.

Іван глядів ще якусь хвилю як непритомний. Звільна він в е р т а в с я д о с е б е, його зір опритомнів, вернулася свідомість. Він кинув бляшанку в бік і тихо промовив:

– Йди, йди... Зараз там прийду...

Хлопець побіг, а Іван звільна, схиливши голову, став виходити з комірки.

– Ти що там робив так довго? – питає в хаті жінка.

– Чересла шукав... Десь мало бути... не знаю... – Він відповідав, якби думав про що інше.

* * *

– Ти ще не спиш?

– Егеж... Сон відбіг...

– Завтра рано кумові бочку занести. Запитайся за американку, не будеш чекати до останнього дня. На городі треба воду спустити.

Іван лежав з широко розплющеними очима. Вся дійсність розвіялася ненадійно як сон. Він находився в цій хвилині не в постелі у своїй хаті, записаній в кастрі під числом, біжучого року 1935 – але на стійці, в карпатському лісі, темної березневої ночі року воєнного тисячдевятсотпятнадцятого... Перед ним простягалася широка, лісна поляна... Оподалік чорнів ліс: він в і д ч у в у цій хвилині, що там є м-о-с-к-а-л-і...

Його нерви є напружені до найвищого ступня. Один крок, ще один... Т-и-х-о... Не робити шелесту... Кріс у руки... Так... Із заду може закрадатися ворожа патруля...

Шумить ліс... Перед ним темна сильвета... Це рідна постать, дорога йому, як його власне серце... Очі перерізують темінь ночі і нагла дрож пронизує його тіло, як електрика: під лісом с к р а д а ю т ь с я три постаті з довгими штиками! Одна секунда, з заду щось жахливо тріснуло. Над самим вухом.

– Пане... – він хоче кликнути «пане хорунжий!» – але опамятується.

Жінка ворохнулася. – А бодай же, ти, чоловіче... якась мара найшла на тебе... Спи вже раз, діти побудиш...

Іван причаївся і стих. Він отворив широко рот, щоби не чути його уриваного віддиху. Спокійно... Так... Потім зачав носом втягати воздух, так якби він уже заснув глибоким сном. Він знав: ворога треба перехитрити. Той ворог – це були москалі. Той ворог – це були такі зелені кашкети, з маленьким дашком – і котьолок на наплечнику... Той ворог – це була сіра шинеля... Гострий, високий штик... Дивне слово: м-о-с-к-а-ль...

Потім Іван зліз з постелі, тихо, без шелесту вдяг чоботи та кожух – і так-же тихо вийшов на двір. Березневий, вогкий вітер війнув йому в лице, груди. Іван подумав:

– Трохи перейдуся і успокоюся. Десь мені то так раптом воскресло в голові – аж дивно...

Він вийшов за клуню і глянув далеко в поле. Поле зливалося з небом в одну чорну челюсть. Висока тополя шуміла десь у горі – і в тім шумі відчувалося близьку весну.

Іван пронизував своїм зором оцю темінь, якби хотів когось доглянути. Кілька кроків перед ним замаячіла якась темна постать. Вона стояла на місці і не рухалась.

«Що це є?» – подумав Іван і зробив крок вперід. Але в ційже хвилині здержався і прикипів до місця: він доглянув московський штик!

– Пане хорунжий!!! – закликав він голосно – і його власний голос привів його до памяти. Він підійшов ближче і усміхнувся: це був кленовий пень, який буря зломила ще в осені. Одна гилька сторчала високо в гору.

«Тьфу, якась мара»... шепнув сам до себе Іван, і затиснувши кожух, пішов скорою ходою до хати. В хаті було тепло, чулося рівномірні віддихи його челяди.

Іван потихенько стягнув кожух, та положився до ліжка. Рівний віддих його жінки успокоїв його зовсім. Він подумав:

«О, та война вілася глибоко в мозок, як воно так раптом стає як живе в памяти! І чому то нині? Чому якраз нині?..».

В тій хвилині пригадав собі бляшанку з консерви. А-г-а...

Так... він це тямить добре. Він отворив багнетом консерву. А хорунжий Березюк, з яким за хвилю мав іти на нічну патрулю, каже до нього:

– Хлопче, не напихайся, бо як дістанеш кулю в живіт, то підеш до своєї бабуні. Ти мав бабуню?

Він це сказав жартом. В ночі оба вийшли. Пішли в ліс. Хорунжий шепнув:

– Хлопче, дивися взад, бо ми на в о р о ж і м терені.

Іван чує мурашки за плечима. Але з ним є хорунжий Березюк. З ним він відважний. З тим хорунжим можна йти до пекла. Як він каже «хлопче, дивися взад», то це є найважніша річ тепер на світі.

Потім посуваються лісом. Тихо, без шелесту. Хорунжий іде вперід, Іван за ним. Ліс шумить, заглушує їх кроки. Але може закрити теж московську патрулю. Йдуть так може годину, може дві. Потім задержуються.

– Зараз буде тут край ліса – шепче хорунжий.

Зпоза дерев виринула темна поляна. І Іван чує в цій хвилі безмежне довіря до свойого хорунжого. На цілому світі – він має його тут одного, команданта та опікуна. Такий він с и л ь н и й серед цього грізного ліса – його хорунжий!..

А ліс шумить і переносить розстроєну уяву Івана в давні часи. Якісь давні, загублені спомини... Шкільний дзвінок... лози над далекою рікою... Вже вечір, а йому десь мама пішла. Він сам і чує такий жаль!

А потім чує якийсь далекий голос:

– Хлопче, ходи до мене, я тут! А дивися взад!

Він кидається за голосом, шукає, але на даремно. Десь тут – біля нього, якась така дорога постать, але її не бачить. А потім то все зни-

кає, тільки остається сам ж а л ь. Безпредметовий. І той жаль росте, кріпшає, могутніє, якийсь такий в е л и к и й, такий нестерпний той жаль, що Іван голосно схлипує.

Хтось ворухнувся біля нього.

– Іване! Збудися! Що тобі?

Жінка термосить Івана за рамя. Він мимрить крізь сон:

– Пане хорунжий!.. Пане хорунжий!.. Ви не живете? Па... Що? Га? то ти, Ганно?

– Тобі щось приснилося! Іване! Збудися! Я тобі завтра скину вугля!..

Іван будиться зовсім. – Добре, добре... – Він окутується ліпше. – То ніщо... То таке п о в і т р я... так розбирає... Завтра до коваля мушу йти... Спи Ганно...

* * *

На дворі, там десь у природі йшла весна стомилевими кроками.

Людям не догодиш

Одного разу їхав один чоловік зі своїм синком до міста на ярмарок. Батько їхав на кони, а синок ішов побіч пішки.

– Який-же це нелюдяний батько! – сказала одна жінка, що теж ішла до міста, до своєї сусідки. – Сам їде, як який дідич, а бідний синок мусить іти піхотою!

– Без серця чоловік – повторила сусідка. – А бідна дитина так мучиться! Певно не має мами!

Почув це чоловік, зліз з коня і каже до сина:

– Сідай, Дмитруню, ти – а я піду.

Сів Дмитруньо на коня, а батько махає пішки. Надійшло двоє люда.

– Ах Паньку, – каже – дивися, який розпещений синок! Їде собі на кони, а старий батько товче свої костомахи до каміння!

– Так то так – потакує Панько. – Ти його жалуй, пести його, а він тобі на старі роки ложки страви пожалує.

Почув це чоловік і каже до синка:

– Злізай, Дмитруню, – підемо оба пішки.

Ідуть. Батько веде коня за узду, синок іде з другого боку. Надїхала бричка, зі заду якийсь панок.

– А чого дядьку не сідаєте на коня – крикнув він з воза. – А то недотепа! – додав до свого фірмана, сам іде пішки, а коня веде за поводи, так, як корову на ярмарок.

– Ет! – сказав згірдливо панський фірман (він уважав себе за щось ліпшого).

«Нема що» – подумав чоловік «ще сміються з чоловіка». – Задержав коня і оба з Дмитруньом витараскалися на него. Конисько аж застогнав. Їдуть. Надійшло двох господарів.

– Подивіться, куме Гавриле, чи ви виділи таку кумедію? Присіло бідну шкапину двох хлопа і мучать! Чи має то серце чоловік, так бідну тварину томити?

– Видко, якийсь жидівський попихач, – промовив кум Гаврило. – Господар з діда-прадіда так не зробить.

Роззлостився врешті чоловік. – А то що за мара? То я як маю врешті їхати? Так зле і так не добре! Видиш, Дмитруню, як то тяжко людям догодити! Добре то кажуть: «ще ся той не вродив, щоби всім догодив».

На щастя вони приїхали вже до міста.

Дідів ножик

Загубив старий Гаврильцьо ножик. Того дня він орав, на обід відпряг коні, а сам сів обідати, що Бог дав, а баба завинула в шматину. То було: кусень хліба, дві головки чіснику і звідкись роздобула баба сира.

Їсть старий Гаврильцьо, ножиком собі хлібець крає і вкладає кусниками до рота, а сиром закусує. Добрий сирок! Гаврильцьові аж душа радіє! Колись були ліпші часи... Як Гаврильцьо їхав у поле, то баба не тілько сира завивала в шматину, але й масла одробину. Робила в хлібі дірку і там накладала масла.

Їсть старий Гаврильцьо, думає за старі добрі часи, вітрець йому волося розвіває. Потім став, обтріпав крішки на долоню і кинув до рота. Пішов до коней, запряг і вйо-о-о-о-о!..

Вечером до ножика – нема ножика! Шматина є – ножика нема! Що за мара? Аджеж Гаврильцьо добре собі пригадує як він хлібець краяв і навіть ще звернув увагу, що такий добрий ножик в цигана купив. А ось нема... Деби він міг запропаститися?

Гаврильцьо сходив ціле поле, заглядав усюди, де тільки побачив щось подібне до ножика – але з ножика ані сліду. Розглянув як найточніше то місце, де сидів, вимацав кожну травку, – голку можна було знайти – а ножика нема! Пропав ножик ні за цапову душу.

*

Воно ніби нічого ножик... Що-ж, ножикам мати не вмерла – загубився один, буде другий. Але Гаврильцьові жаль стало ножика... Добрий був ножик, сталь мав німецьку, а купив його ше перед війною від проїзжаючих циганів. Через цілу війну як був при форшпанах[1] возив його зі

[1] Підвода (нім.).

собою. Два рази його згубив і оба рази знайшов з поворотом. Раз то не було його цілу зиму, аж на весну знайшов його між трісками біля хліва. Вістря його вже глибоко зужилося, ще троху й бувби переломався, але в тім місци він був найострійший, а дід навіть раз пробував оголитися ним. Ручку дід ставляв вже другий раз іншу. Старий був ножик і мав свою історію.

І ось тепер нема того ножика!

Вечером лежить старий Гаврильцьо на печі й думає: де би він міг бути? Прецінь він шматину положив зараз біля шарагів, там ще було кільце чіснику, кусник хліба і – ножик... Всьо то було на своїм місци, крім ножика... Певно висунувся, треба буде завтра щераз перешукати...

І дід раненько як ще сонце не зійшло почвалав на місце і зачав по-раз двайцятий перешукувати ціле поле. Шукав дві години і не знайшов.

Пропав ножик...

*

Якось при сніданню стара питає:

– Що за біда... Ти не бачив, старий, цигана?

Дід замнявся.

– Та бачиш... не теє... Я не знаю...

Баба собі щось пригадала.

– Алеж ти вчора його взяв в поле?

Дід, мнявся щораз більше.

– Та так, так... Але вечером я привіз його назад до хати...

А навіть, щоби відвернути всяке підозріння від себе, дід зважився на брехню неабияку:

– Прецінь ти мені навіть вечером шнурок з пояса ножиком відрізувала... Забула?

– Пек, пек,.. Зовсім не памятаю... Забула...

– А бачиш!

Дід сміявся, що так обдурив бабу, але від цього йому не було лекше.

Привязався, бачите, старий Гаврильцьо до ножика цілою душею і тому жаль йому було. Треба буде купити новий. Заки купить мусить добре вибирати... Ножик мусить бреньчати... Сталь мусить бути сива-

ва, бо біла то не сталь, тільки бляха... О, Гаврильцьо не дасть себе жидові обдурити!..

Тільки що знову новий видаток...

*

Минув тиждень.

Дід що найменше двайцять разів ще виходив у поле шукати за ножиком, але всьо на дармо. Він сходив ціле поле, так що аж сусіди дивувалися, говорили:

– Старий Гаврильцьо десь загубив якісь гроші... Або робить якісь чари... то не даром...

А дід все ще мав надію, що віднайде ножик. Поперше: той ножик десь там мусів бути. Аджеж він добре памятає, як він завязав його в шматину, разом з кусником хліба, кільцем чіснику... Аджеж ножик то не голка...

А по друге не треба буде купувати другого. Другий хто знає який трапиться, ну і видаток є новий... І дід щераз, це вже двайцять перший раз ішов у поле шукати за ножиком.

Врешті махнув рукою. Пропало, як нема, то нема... Хотяй шкода ножика, але трудно...

*

Завтра має бути тог, а нині (в неділю) дід Гаврильцьо пішов в останнє пошукати ножика.

Сонечко світить, вітрець повіває, дід убрався в білу полотнянку і шкандибає на поле. Але душа радується! Всюди хвала Божа! Дід прийшов на поле, сів на стоптанім місци і подивився по світі Божім.

Гай – гай!.. Який той світ красний! Жайворонок співає Божу славу, аж заноситься – а на небі дві маленькі хмаринки як бараньчики... Дід задивився в небо, довго дивився, а врешті спустив очі на землю і раптом бачив: біля него, на яких два кроки – ножик! Його власний ножик, циган, за котрим так даремне шукав! Такий як був, такий є! Такий тільки в руки взяти... Щастя, що ніхто не бачив.

Дід узяв ножик, а з радости мало йому духу не заперло. Він розложив його, зложив назад, щераз розложив, подивився на вістря, що мало вже кілька ржавих плям – і потім сховав його за пазуху, як якусь дуже дорогу річ.

Зараз пішов до дому і мало не підсвистував по дорозі. Приходить до хати і каже до жінки:

– А гов!.. Жінко... Є ножик!..

– Який ножик? Циган?

– Ага... Циган! Я знайшов!..

– А бачиш... Добре що є... Кинь там...

Дід був повний радости.

– А тоді – то я так тільки... ти мені шнурка не відрізувала... Бо я вимислив...

Але баба вже забула за шнурок і зовсім не знала про що дід балакає...

Щасливий був дід Гаврильцьо того вечора!!!

*

А в тім самім часі Господь Бог каже до святого Петра:

– Коли хочеш дурненькому справити радість то зроби так: наперід нехай він щось згубить, а потім ту саму річ знайде. Мудрий чоловік – ані не буде дуже журитися, як щось згубить, ані не буде дуже тішитися, як щось знайде... А дурненькому вистарчить ножик...

На торг!..

В понеділок є торг в Ніжнові.

– Як є торг, то треба їхати – мітигує старий Гаврильцьо і запрягає шкапу.

Жінка тимчасом до сусідів яєць жичити бігає. Прибігає до однієї:

– Кумонько... Трійко яєць мені!.. Маю дванайцять, требаби хоч пятнайцятеро, хоч чверть копи! Ніяково з дванайцятьма яйцями на торг їхати! Вигодіть кумонько! Позавтра віддам!

Кума відказує:

– З душібим рада, вірте ми... Але не маю... Сама їду...

До другої, третої – нема! Треба і з дванайцятьма їхати. Пакує баба яйця в рукавець, обкладає соломою і сідає на фіру.

Гаврильцьо ще орчик дротом звязує. Бісова кобила як копитом вдарила, то орчик цілком розлетівся... Вистругав його з букового дерева, ще тоді як Мошкові дерево возив на коршму...

Звязав Гаврильцьо орчик дротом, потім перевязав ще шнурком зі старого пута, сів на фіру, перехрестився, сплюнув в руки і

– Вй-о-о!..

Кобила сіпнула і віз зі старим Гаврильцьом і його бабою – покотився...

Виїхали за браму, вїхали на дорогу, скрутили вже за хрест – коли баба нагло в руки сплеснула і сказала:

– Пеки му! А деж фляшка на нафту? А то їде, бодай тебе! Чекай, т-п-п-р-р-у!..

Задержав старий кобилу. Баба злізла вернулася до хати, взяла фляшку і коли верталася несподівано натрафила коло хати на криву Явдоху. Слово по слові і минула добра хвиля. Кобила вже хвостом махає, вже й дідові сприкрилося.

– А гов!!! Стара!.. Ходи нарешті...

Так за добру хвилю прийшла стара, всіла на заднє сидження і тепер вже поїхали просто до міста.

До міста добрих дві милі.

*

Їдуть.

А старий Гаврильцьо тимчасом думку думає.

Дивиться на свою кобилу зі заду, тай приходять на думку старі історії.

З малого лошати він її має. Небіжка здохла на пляцу. Добра була кобила, богато наробилася іще за татуня і татуньо все бувало казали:

– Нехай ту скінчиться, не буду її продавати жидам на шмельц.

А потім осталася лошичка і вже кілько-ого! цілих двайцять літ він її запрягає!.. То було якраз перед війною... Так на рік, або на два... Добрі були часи... Як їхалося до міста, то без того не було, щоби кожний раз не ликнути бойлик, два... А нераз як трафилася кумпанія, то й більше... Але кобила все якось до дому довезла... Раз памятає виїхав з міста так троха підкурений... Виїхав під вечір, тай їде собі до Гниловертів... Їде, тай їде... Так собі їде і їде без кінця... Не знає доки їхав, але раптом чує: вже не їде!.. Оглядається кругом – гм... Ніби брама його... Вільха в саді також його... Де він є?.. Ага!!! Йому стало ясно. Кобила стала перед брамою і чекає... Ех, славна і мудра кобила... Вонаби може нераз і чоловіка порадила, якби там уміла говорити... А направду!.. Нераз чоловік такий клопіт має... Стара, як стара... А так пітиби до... Ну, та як воно?.. Гм... Так як піти до стайні, бувало, тихо – а кобила так розумно дивиться на чоловіка, ніби справді щось казати хоче... Гаврильцьо обертається взад – Еге-е!.. А як думаєш, стара, га? Щось так ніби помаліше ходить наша кобила? Га?

– Нажени, то піде скорше! – відповідає стара. – Не має серця до тварин.

Старий Гаврильцьо батогом махає. – Вй-о-о!.. Але з далека махає, так, щоб не вдарити.

Махає – і оглядає по сторонах красу Божу...

*

Вже пізно по полудни, а Гаврильцьо з бабою ще в місті.

Продала баба яйця (не зараз продала – наперід попитала в знайомих, по чому яйця, потім пішла до одного жида, другого, третього...). Врешті продала по півчварта ґроша, вирахувала, що має бути пів злотки, іно без пять ґрошів, а жидівка казала, що має бути без пятнайцять ґрошів. Врешті прийшов Гаврильцьо, рахували, кричали і сварилися всі на купу і врешті жидівка дала чотири шістки[1], тільки казала собі видати два ґроші. Але Гаврилиха! го-го! Як тільки стиснула ґроші в жменю, пішла собі і ще тільки жидівці сказала:

– Я не така дурна, щобись мене оциганила, ти паршива...

Потім пішов Гаврильцьо купувати чвертку нафти. Довго купував, а Гаврилиха тимчасом з кумою балакала. Так підвечір прийшов Гаврильцьо до воза, купив чвертку нафти, фунт чорної соли, порахував решту ґрошей – лишається девять ґрошів. – Треба привезти до хати, – в хаті ґроші придадуться, – завязав добре девять ґрошів в хустину і каже до старої:

– Ну, поїдемо, стара...

Стара вирахувала, як, де і що, хотіла ще купити тасємки[2] на очіпанок, але подумала, що то вже пізно і тільки витягнула хліб і чіснок.

Попоїли самі, напоїли кобилу і поїхали.

*

– А знаєш стара, що забогато коштує тепер торговиця... – промовив старий, коли виїхали з міста і Гаврильцьо з жалем подивився на останню коршму, яку власне минули. – Трийцять ґрошів! – То забогато...

Що то казати – зітхнула стара. – Здирають з бідного народа, тай тільки.

Їдуть поволеньки. Кобила ледви ноги волочить. Старий свою думку думає, стара свою. Тасємки не купила на очіпок. А тамта геть поприти-

[1] Шістка – десять ґрошів.

[2] Стрічки (гал.).

ралася... На неділю – там іще, від біди, буде, але на Івана мусить мати нову... Може поїдуть на торг, то купить...

Їдуть. Переїхали поле – тепер лісом їдуть. Весело тепер, гарно... Зараз за лісом тай Гниловерти видно... Вже здалека видно плєбанію і церковцю, що стоїть в липах так як у лісі... А там зараз високі тополі... А коло них маленький дімок... То кооператива... Сидить там склепар і нудиться, бо люди не йдуть купувати...

*

Гаврильцьова кобила знає ту дорогу добре. Коло кооперативи все звертає вісьта. Сама звертає, не треба нею кермувати... Стара вже кобила і мудра... Іде собі, крок за кроком і думає:

– І пощо я нині на торг їздила? Ех! Якби я так уміла говорити!

Направду та кобила мудріша від Гаврила і від Гаврилихи.

«Мойсей» в 1918-ім році...

Я бачив дивний сон...

Ніби йду вулицею Св. Софії: дивлюся – а напротив мене йде – Іван Франко.

Такий сам, як на портреті, тільки ще більше похилений. Я пізнав його вмить, підійшов ближче і зложив йому глибокий поклін. Він привітав мене і ми пішли дальше разом.

– Що нового, пане... професор? – спитав я, вибравши на борзі цей титул споміж кількох інших (доктор, редактор, директор).

– Який я вам професор – відповів Франко – коли мене, як знаєте, професором не вибрали. От, маю тепер клопоти з одним виданням – говорив дальше. – Я вже давно не видав нічого і не думав, що це тепер так тяжко...

– А що таке, смію спитати?

– Та «Мойсея». Написав я під таким титулом одну поему напів з біблійним мотивом і не знайшов видавця.

– ...?

– Ніхто тепер не видає річей віршованих. Приходжу до одного – ані мови. «Вірші...». Де то тепер, каже, піде? От, напишім, каже, добру комедію на село – виведіть на сцену якого жида, якого солтиса зі запальничкою – то, каже, піде, але не поема... Ну, пішов я до другого. Там така сама історія. Не піде... Кажу йому: – Маю певні дані, що мою поему будуть цитувати, будуть деклямувати навіть по моїй смерти... – Це можливе, відповідає, але я не буду чекати аж ви помрете... Зрештою, каже, люди деклямують вірші з позичених примірників...

Франко затримався.

– Чи справді так воно тепер є?

– На жаль, відповів я. – Ще в нас не було випадку, щоби хто деклямував вірш з купленого примірника.

– Дивно. – Ну, але пішов я ще до одного. Цей – може, щоб мене поспекатися, згодився взяти поему, але казав мені скоротити на третину. І переробити кільканацять віршів, які йому не подобалися. Потім запропонував мені гонорар – вгадайте який?

– Пядесять злотих!

– Будете війтом. Точно пядесять злотих, щось у виді милостині для старого письменника. Бачу, що нема іншої ради – видав я сам. На щастя тепер куди легче видати книжку, як за моїх часів... І друк дешевий, і папір...

– Було ще зібрати трохи оголошень...

– Власне, так мені порадили і я пішов. Але бодай більше не ходити... Вважають це за жебранину. Один мені порадив, щоб я забрався до якогось гандлю, може якийсь кіоск, або склепок... Чи на кожнього письменника дивляться тепер, як на жебрака?

– Менше-більше так.

– І ніякої пошани для того, що він збагачує культуру народу?

– Ніякогіської. От бідний нешкідливий чоловік...

– Дивно. За моїх часів письменник був у пошані. Мені самому справляли ювилей... А кому тепер справляють ювилей?

– Багатим фабрикантам і директорам установ.

– То цікаве. Бо мені самому запропонували написати вірш у честь одного добродія – знагоди 20-літнього ювилею куплення камениці... Я обидився і вийшов.

Якийсь час ми йшли мовчки.

– Ну, нарешті вийшов мій «Мойсей» з друку і я порозносив його по книгарнях. По 10-15 штук – більше не беруть. Решту завіз до хати. За місяць пішов я до книгарні Н.Т.Ш. – знаєте кілько примірників пішло?

– Пять...

– Так – і то тільки тих, що порозсилали по філіях. Решта лежить. Розлостився я – забрав їх – і цілий наклад продав нині жидам на макулятуру. Жиди дуже радо купили, як довідалися, що то «Мойсей»...

Франко засміявся.

– Жалую тепер, що я не видав «Мойсея» тому... трицятькілька літ...

Я хотів щось відповісти – і збудився.

Добре виворожив

I

Ви не вірите в ворожбу? Я теж ні... Але трапився мені випадок, що я сам виворожив другому і то зовсім добре. Я з фаху столяр. Перед крізою я навіть стояв незле. Але прийшли гірші роки, роботи не було і треба було шукати по людях.

І ось я опинився в селі Зарваничах, де я у місцевій школі робив вікна й двері. Був я там два місяці – якраз при кінці вакацій скінчив роботу.

На другий день я мав уже їхати зі Зарванич, а вполудне перед тим я оглянув свої манатки і побачив, що треба дати до підзолювання свої черевики. Питаюся своєї господині (я мешкав у дяка), який тут є добрий швець.

– А Петро Пік! Ліпше ніхто не зробить. Тільки, що лінивий, пожалься Боже...

Село я трохи знав – пішов я до того Петра.

Сонічко світить – Петро косу гострить.

– Дай Боже!

– Дай, Боже, і вам!

– А ви що, замість шилом, то косою? – кажу, жартуючи.

– Ба! – відповів Петро. – Як собі сам не зроблю, то хто мені зробить...

– Не кажи так! – появилася з сіней його жінка, гожа молодиця. – Онищук вже два тижні чекає на чоботи, вже не можу того вислухувати, кожної хвилі готов піти скосити там тої трохи різухи – але де! Відвик від копита і тяжко 'го пригнути...

– Та то правда, – признав рацію Петро, – але якби-м не мав такого кавалка поля, то би-м з шества небагато запоміг. Але, що-м ся так розбалакав, о, сідайте, погуторимо... Що там де в світі слихати?.. Чи вскорі гаразд буде?

І як усі шевці на світі, закурив якоїсь такої смердячої махорки, аж мені в носі закрутило.

– Та чому, – кажу – буде гаразд, вічно такого крипіру не буде...

– Але я того не дочекаюся – каже Петро (а ще молодий чоловік), – хіба мої діти...

– Та, чому ні. А ось зробіть мені роботу, підзолюйте мені черевики – добре, на час – та й зараз добре буде.

Я собі це так сказав ніби, що зараз дістане кілько там за роботу тай ніби добре буде, але Петро якось то інакше зрозумів, каже:

– Ба, то як? Хіба ви якийсь ворожбит? Як вам то зроблю, то ніби як – мовите? Гроші знайду, чи що?

– Знайдете! – кажу й сміюся. – Тільки зробіть, я знаю такі чари в добру годину...

Тут вмішалася вже й жінка.

– А видиш, а повинен єсь то зробити – чоловік з далеких сторін, може якраз що знає...

Такий, бачите, забобонний нарід.

– Ну, та лишіть – згодився Петро. – Прийдіть завтра рано.

Я ще запитався, кілько то буде коштувати, побалакав хвильку й забрався. А на другий день так мені випало, що я не мав часу і тільки послав синка моїх господарів. Черевики були справді зроблені, направлені, вичищені, моя господиня аж здивувалася:

– Ну, ну... Що йому сталося?

II

Розуміється, що я про те забув, як про торішній сніг.

Та де! Чи то одно чоловік скаже, – одну дурничку? А видите, – а тут сталося інакше. Бо ось того року я випадково трапився на ярмарку в тамтих околицях – а від тамтого часу минуло якраз пять літ – і зустрів – знаєте кого? Петра Піка! Але, як він тепер виглядає!

Розкажу за порядком. Дивлюся: йде якийсь то ні міщанин, ні то якийсь купець, але з лиця щось мені знайомий. Він також мені приглядається. Врешті затримався і гукнув:

– Столяр Панасюк?! (це ніби я).

– Той сам – кажу. – А ви чи не Петро Пік?

– Гир! – гримнув Петро, аж я здивувався. – Ну, як тішуся, а я вже хотів вас по газетах шукати. Ходім тут десь в холодок, випємо склянку пива... Моя камениця ще не готова.

«То, що за мара? Склянка пива? Камениця? Може то не той сам швець?» – думаю собі й дивлюся на нього; але він якби відгадав мої думки – каже і сміється:

– Той сам! Ходіть, розкажу вам усьо! І ще додам, що вас не пущу, хоч тиждень мусите бути в мене.

Ну, пішли ми, сіли. Петро замовив пиво й розказує:

– Памятаєте, як то ви мені сказали в той час – що, ніби, як мені зробите на час роботу, то знайдете гроші, га?

– Щось памятаю... Ну, ну, знайшли?

– Знайшов! Щоби ся святили ваші слова! Я, знаєте – якось так ніби – до того ваги не привязував великої, але ми щось штовхнуло – може якраз? Кинув я тоді в кут косу – памятаєте? – і забрався до роботи. А я роботу знаю – тільки якось я до того перед тим не прикладався. Ну, взявся я до вашої роботи й роблю. Ну, й скінчив. І так ми якось ніби приємно на сумлінню. Агов, кажу, зроблю при купі й Онищукові чоботи. Жінка з утіхи аж мало не підскочила. Взяв я на копито – роблю. Прийшов Онищук. «А, щоби вам, Петре, Панбіг здоровля дав!». – Зараз взяв таки мою косу і пішов косити мою різуху. А я – робив до вечора – а на другий день рано зірвався і далі до чобіт. Скінчив Онищукові, взяв якісь дівоцькі мешти, що чекали в мене з місяць! І так мені то, знаєте, горить в руках. Роблю, якби в мене впустив в рух машину. А люди, що перед тим мені й жінці спокою не давали – тепер приходять, оглядають, захвалюють роботу, тішаться. Але, знаєте, якось так мені Панбіг дав у той час, що я не тільки що робив, але й добре старався зробити. Та якось до тої роботи скріпла моя воля й охота. Люди не можуть нахвалитися. Ба, зачинають мені приносити роботу, що я собі ради не можу дати. Що тут робити? Наняв я челядника. Робимо в двох,

люди роботу несуть, грошики призбируються. А тут осінь – треба другого челядника. Ба, до мене несуть роботу навіть з другого села. Та що вам буду довго розказувати? До року я винаймив собі в селі Бариччину хату (знаєте, тота рудера велика), направив і заложив майстерню на 8 челядників. А ще на другий рік, я зачав вивозити роботу на довколишні торги. Тамтого року – я таки винаймив собі тут льокаль[3] і продаю свою обуву – а за склепом робить моїх 5 челядників. Других сім – є в Зарваничах – маю якби філію. Того року на весну я купив тут парцелю і будую мурований дім. Ая! – І кілько разів подумаю, як то мені пішло – все вас згадую! – То ви тоді рекли в щасливу годину! Най вам Панбіг здоровля дасть! Жінка вас все споминає, – але ходім до мене – то-то жінка втішиться!..

Ми пішли, а я з дива не міг вийти: як то чоловік несподівано став добрим ворожбитом! Гай, гай! Які то сили в чоловіці дрімають!

[3] Приміщення (поль.).

З ярмарку їдучи...

(Гумореска)

Два куми їдуть з ярмарку. Один їде спереду, другий ззаду. По хвилині питає перший:

– Про що так думаєте, куме?

– Та... От думаю собі сяке й таке... Так от... думка прийшла, що ніби теє... пани їдять... Ті найбільші пани, ріжні цісарі, міністри...

– Напевно не їдять так, як ми, – відповів перший. – Такі пани собі вживають.

– Аякже... Так собі то, видите, міркую... Що вони їдять? Бо, міркуйте, такі бурґели, мають гроші, вони си можуть вибирати, що найліпшого...

– Гай, гай – зітхнув перший.

– Все мені то в голову лізе... На снідання – то такий міністр десь все їсть пироги зі сметаною... Га? Як міркуєте?

– Та... Я гадаю, що може їсть мясо і ковбасу, або смаженицю – мовить перший.

– Рихтиґ[1]. Чи йому то що значить кільо ковбаси нараз, для такого грубаса? Як він має таку велику пенсію... десь може з мільйон... Га?

– Та певно.

– Бо видите куме, то така справа, що як мені стара передвчера дала борщ – а я питаюся: гов! а звідки то маєш? Бо стара дістала від сестри, що є за Паньком, якусь лапу – зарізала на спілку з Паньчихою – і борщ був масний...

– Так то балакаєте, куме, аж ми слина тече, – мовить перший.

---

[1] Правильно (нім.).

– Га, га, га – засміявся сусід. – ну, то їм я той борщ і так ссу, як вино. І так собі міркую, бо я, вибачте, такий трохи фільозоф, якби так, міркую, мене хто вибрав на цісара, то я би все казав такий борщ собі варити, хоть гарнець нараз... Ха-ха...

– Не впорали би-сте, – замітив перший.

– Го-го! То мене не знаєте, куме. Зрештою маєте рихт, бо казав би-м старій тоді варити, що ми прийде на мисль. Кисіль хіба ситній і яєць щодня з пів копи на смаженицю... Га-га-га!..

Перший кум засміявся також.

– Я був раз – почав знову перший – в пана, в кухни, том ся на тото надивив. То дивлюся, а кухарка яблока варить і посипає цукром. Але то ми ся не сподобало. То для дітиск...

– Я вам повім, – каже перший, – панам то плявдує, нам ні.

– Рихтиґ. Але хліба чорного, то би-м тоді не їв, тілько колачі, га? Як міркуєте?

– Гай, гай... От не ображайте, куме хліба, бо ся загніває, тай втікне.

– Ні, ні, ні Панбіг вибачит, я собі тільки так-о... Розмірковую... Що ж робити, коли чоловік бідний...

Оба куми замовкли. Шкапа йшла поволі, було тепло, марцево... Раптом перший кум підняв голову.

– Чи ви чуєте, куме, чи мені ся тілько так здає?

– Га? Що?

– Пек му було... Причулося мені, ніби теє... Ніби кобила засміялася... Пек, пек...

– Пек – сплюнув і собі другий кум.

*

А кобила може бути, що й справді засміялася.

Може вона прислухалася тій розмові, тай собі подумала: якби так кум був мудрий – годував би собі крілики на мясо, завів расові кури на яйця, сад на овочі, поправив культуру збіжжа на колачі – і їв би собі як пан...

А так мусить чекати, аж його виберуть цісарем... Ха, ха... І з того – засміялася.

Два поети

Дієві особи:

Поет, невідомий;
Поет, відомий.

(*Зарання весни. Парк. Високі дерева. Вітер шумить верхівям. Сумерк*).

Невідомий поет (*до себе*): Колись я вчився про гелленських муз і грацій... Вони в шумну весняну ніч разом з весняним вітром і на верхівя дерев заводили свої божеські гри... Така дивна ця мітольогія, що моє серце тремтить, мов арфа...
Відомий поет (*до себе*): Ще з десять штук і буде збірка. Старе мушу виправити, відновити і додати кілька нових римів. Цього року я повинен дістати нагороду...
Нев. поет (*я. в.*): Вітер прибуває з далеких сторін і грає на моїх почуваннях, як на струнах... О, якби я міг схопити цю мельодію в слова!..
Від. поет (*я. в.*): Той вітер готов мені наробити клопоту. Вже й так маю катар... Треба було взяти светер...
Нев. поет (*мріє*): ... якісь дивні картини відживають у моїй памяті... Зелена левада... Боже тіло...
Від. поет (*мріє*): ... пригадую собі, як у кишені була форса... Було пиво, канапки...
Нев. поет: Що я є в оцій симфонії природи? Листок, що дрижить від весняного леготу... Марний тон, несміло вплетений в акорд природи...
Від. поет: Я мушу показати всім, що я значу! Почуваю, що всі кругом є дурні супроти мене...

Нев. поет: О, яке марне і незугарне є людське слово! Не віддам ані частини моїх настроїв... (*відходить*).

Від. поет: Але час мені забиратися до творчости... Ану, втну щось про «Ніч у парку». (*компонує*):

«Я сижу на лавці в парку,
Ніч. Верхівям шумить вітер –
Муз і грацій. Тремтить серце...
О, чудовий гелленський міте!..
Спомини якісь далекі.
Сонце... Квіти... Боже тіло...
Я – ніщо. В акорд природи
Тон вплітаю свій несміло.
О, марний є людський розум.
Й слова такі незугарні!..
Чи можуть вони віддати
Ті настрої попідхмарні?..»

(*Поет затирає руки, обережно защіплюється і відходить*).

Завіса.

Боягуз

Новеля

У вогку, холодну й чорну листопадову ніч року дев'ятсот сорокового ми лежали на соломі, в кутку старої, гнилої клуні, що згубилася між лісами й мокрими левадами, – вісім кілометрів від Сяну. Ми чекали Семена Андрійчука, що кожної хвилини мав надійти з села і провести нас до границі. З покрівлі спадали краплини води і шаруділи, як миші між опалим листям, іноді шум надворі дужчав, – невідомо від вітру, чи від дощу – і поскрипували гілки беріз та вільх, що темною гущавиною закривали клуню перед людськими очима. В цій хвилині це було найбезпечніше місце на земній кулі, ніхто, крім Семена, не знав про нас, – чорна ніч і глуха забута клуня. Я приліг грудьми до соломи, що колола мені щоки, лежав непорушно і прагнув, щоб та хвилина тяглась у безконечність. За мною було два тижні скитання і непевности – ще від того моменту, коли перед моєю хатою в далекому золочівському селі нечутно спинилося авто, погасило рефлектори й дві постаті з наганами рипнули хвірткою. Я бачив те все, забрав свій невеличкий клунок і вискочив через вікно. За два тижні я опинився тут, знайшов мого друга Славка і він рішив разом зі мною тікати через границю.

Одначе, коли прийшла ця остання хвилина, я відчув, що – боюся... Боюся щораз більше... Не говорю про це, ніхто не догадується, яка драма коїться в моїй душі... Щось страшне й несамовите чекає мене в найближчих годинах... Дарма, що я два тижні свідомо йшов до цієї мети. Про сам перехід я не думав, я якось усував його з моєї свідомости. Ще тому тиждень, ще вчора – мені ця спроба здавалася далекою, нереальною, за горами... Передо мною були ще ніч і день у безпечному сховищі в Славковій шопі, ми зі Славком багато розмовляли й політикували, приходив навіть потайки його батько – та це все скінчилося і ось час невблаганний, час жорстокий, іде вперед, як машина – і прийшов наре-

шті той вечір, і прийшла ця година, коли треба було зібратись і піти... І ось тепер лежу зі Славком у глухій клуні і чекаю Семена. Я не бачив його, тільки Славко сказав мені, що це свій хлопець, це відважний хлопець, зріс тут – знає аж до Сяну кожну стежку і кожне дерево. Він вертається від Сяну назад – поміж пограничні застави, небезпеку і смерть, – ще досвіта буде дома, переночує і ніхто не знатиме, що він ніччю був над Сяном. Яке тверде серце має дехто, милий Боже, а я не маю... Переконуюся про це в цій хвилині проби, почуваю страх, що зростає, боюся так, що вже мені навіть не соромно – страх починає паралізувати мою волю. Шарудить дощ за плотом, у клуні чорна пітьма, пахне солома і мені хочеться, щоб Семен сьогодні не прийшов... Тоді з конечности я не піду... Vis maior...[1]. Не можемо ж іти без Семена... Почекаємо так до ранку, потім я розсерджусь на погані обставини, забгаюсь ще далі в куток і спатиму... Схоплюю себе на цій брехні, бачу, що це смішна маленька підлість, але серце тягне туди... до цієї брехні... Тут зовсім безпечно в цій чорній челюсті, ніхто в цілому світі не знає, що я тут, мені навіть тепло й привітно... Тихо, тільки за плотяною стіною шарудить дощ і поскрипують берези... Час спинився тут у цій захисній клуні між лісами й мокрими левадами. Що буде далі – я не знаю, покищо я живий, на волі, і ніхто не має мене в своєму реєстрі...

– П-с-с-т... Владку!.. – Славко заворушився на соломі. – Я думаю про ріку... Сян тепер широкий, як біда... Я знаю...

Мене дразнить цей шепіт, він може накликати нещастя... Може хтось причаївся за стіною і слухає. Клуня – це вже не той безпечний захист з-перед хвилини... А той говорить далі, меле безугаву язиком... Врешті каже: – Я цікавий котра година... Чую як він ворушиться на соломі, потім черкає сірника і за хвилину з-поза шпар його плаща блиснуло світло. – Згаси! – шепчу, майже лютий – ти збожеволів? – Дев'ята, – говорить спокійно Славко, – Семен повинен уже бути, він мав бути о восьмій...

В клуні знов чорна ніч, але мій спокій зник, моя душа захвилювалася, ніби хто в неї кинув камінець. Це вже не така безпечна, загублена серед лісів і мочарів криївка, може хто доглянув крізь шпари відблиск

[1] Вища сила (лат.).

огнику і скерував сюди свої кроки!.. Це дурнота й крайня необережність, моє серце зворушує злість і гнів, я мав би охоту закрити рот мого товариша, щоб з нього не добувалися ніякі звуки – він увесь час лепече язиком, як дитина, як штурбачина, що не доріс до таких справ, – я навмисне не відповідаю, демонстративно не відповідаю на запитання, може він врешті зрозуміє і замовкне. Тихо. Славко окутався й лежить спокійно, замовк нарешті, тепер знову шумить вітер за стіною – може дощ – плесо моєї душі заспокоюється, я поринаю в свої думки.

Так лежимо довго, довго.

Він згадував про Сян... Перший раз думка ця прийшла до мене, хочу уявити собі плавання в холодну ніч широчинною, бурхливою рікою, але бачу наче когось другого, начеб не мене це чекало за годину, за дві... Пригадую собі таку нічну плавбу з «Розбишаків на ріці Міссісіпі» – серед темно ночі, романтичної ночі, поміж далекими, відлюдними лісами... На мить здригнулося моє серце, наче захлипало щось у ньому: маленька хатина серед лісу, де живуть спокійні люди... Скісне проміння західного сонця відбиває загравою від шибок білої хатини, що потопає в густому саду, а на спокійному плесі річки творить золоту стежку. Над річкою сидить щаслива людина і ловить риби на вудку... Моє серце щемить, хлипає щось у ньому... А зимою за вікном метелиця, а в хаті шумить самовар і гарний веселий огонь... Чути виразно глухий тупіт чиєїсь ходи, я прокидаюся з задуми і напів сонного мріяння – котра година? – Це вже північ, чи поза північ! – розумію вмить: це надходить Семен, – не відчуваю страху від цього тупоту – тільки починають в мене судорожно тремтіти руки, як у лихоманці... Тупіт щораз виразніший, ось уже біля клуні, двері легко рипнули – за хвилину чую притишений голос:

– Гальо! Ви де?

– Га?! – це Славко очунявся, він мабуть задрімав. – Ти чого так пізно?

– В село приїхало енкаведе... я був цікавий за чим і спізнився...

Славко вже на ногах. – Ну, ну?..

– Пішли до сільради, нічого не знаю... Але ми підемо.

Ідемо! Прийшла ця хвилина... Хочу спитати, чи це далеко – щонебудь хочу сказати, але не можу добути голосу. Я підвівся і стою на со-

ломі. Вони обидва про щось шепочуть, за хвилину чую Славків голос: – Влодку, маєш... – Простягаю руку, вона дотикається до холодного, твердого предмету. – Що це? – Це револьвер – те, що ми говорили, – бери, може придатися... – На моєму чолі виступає холодний піт. – Пощо? – видушую крізь горло, але надто тихо! – ніч покриває все – ніхто не почув мого запиту. – Семене, – чую оживлений Славків шепіт, – треба ще закурити.

– Дай і мені.

Вони обидва стоять на току і шелестять одягами. Раптом діється щось неймовірне – Семен черкає сірник – нічну темряву прорізує блиск огню – я бачу обидва обличчя – Славкове з маленьким чорним вусиком на верхній губі, яка мов набреніла – і Семенове, мокре від дощу; на чоло його висунувся темний жмут чорного волосся. Семен – без ніякої охорони – преспокійно, наче на сільській музиці – простягає Славкові[2] запалений патичок, потім закурює й сам. – Там дощ? – питає Славко.

– О – таке!.. Зайшли до сільради і не виходять... Цікаво, пощо приїхали, сучі сини...

Клуня прояснюється щохвилини від жевріючих огників двох цигарок. Нема небезпеки, чи – відваги?.. Не розв'язую питання, здаюся на Семена, до якого маю довір'я. Він вищий від Славка, на його обличчі я побачив рішучість. Я це розмірковую чисто теоретично, що небезпеки тут відай нема ніякої, коли так робить Семен – але за кожним блиском вогників млоїть мене коло серця, я автоматично закриваю обличчя рукою. Револьвер я всунув у кишеню плаща, навіть на мить не подумавши, що можу його вжити.

Семен кинув недокурок і затоптав його. – Ходім!

– Влодку! Вже! – Це мій друг викликає мене і я виходжу зі своєї соломи. Морозить мене так, що аж зуби цокотять в мене, і я навмисне відчиняю рота, щоб товариші не почули цього цокоту. Тепер уже почалося – майнула думка: скінчиться воно або смертю, або тортурами. Цього вже не завернути, це фатум... Мовчки посуваюся за ними, пролажу крізь вузьку щілину дверей і йду вздовж клуні. Товариші вже на межі,

[2] В журнальній публікації надруковано *Михайлові*.

я за ними. В лице вдаряє мені холодний вітер з дрібним дощем. Йдемо гусаком, попереду Семен. Сходимо на якусь стежку, стежка розм'якла, мій правий черевик набрався води і чвякає. Намагаюся приглушити чвякання, ступаю обережно зап'ятком, потім забуваю про це і йду машинально за моїми товаришами. Ледве помічаю їх у нічній темряві.

Це фатум! – іду на зустріч жахливому невідомому. І з кожним кроком ближче трагічного кінця... Входимо в ліс. Тут затишніше, в лице не січе дощ, верховіттям чути шум. На мить мені відлягло від серця, так наче б скочив у нову клуню. Чорно, хоч око виколи, тут не так скоро можна помітити нас. Йдемо тісно поруч себе, Семен трохи висунений. Ось він зрівнявся з нами і говорить притишено:

– Тут найбільше ловлять.

Холодна крига припливає мені до серця і моїми нервами струсонув страх, дивний, пронизливий, наче смертне дрижання. Т у т о с ь!.. Не знаєш, чи це в цій ось секунді!.. З-за дерева – справа, чи зліва... Зловлять тебе – смерть у підвалі!.. Чека... Сухий тріск... В очах мені чорніє, серце стискають судороги... – Гальо! – хочу щось сказати, але ніхто мене не чує, – темна ніч покриває усе, – я хотів... маленьку замітку... може це надто небезпечно... щоб... вернутися... Я розторощений... йду... Йду вперед, передо мною Славко і Семен... Темно в лісі і душа поволі вертається... У верховітті шум – слабий, довгий, протяжний. «Чого так сосни шуміли?». Це «З Соловецького пекла» Юрченка[3]. «Шуміли сосни... Чого так сосна шуміла?». Де тепер Юрченко? Він одначе втік – можна і з Соловок утекти, і з Сибіру... Я надто легковажно поступив... Ну, нехай вивіз... Поки вивозять – то смерти нема... З Сибіру можна втекти, я читав спомини якогось царського старшини, що тікав із Сибіру, до Японії, все там було романтичне, як у казці!.. Три місяці він пробирався тундрою цілими тижнями не бачив живої людини... Коли врешті побачив телеграфний стовп – він упав на коліна і молився...

Вже довго йдемо тим лісом, я маю час думати. Я надто поквапно рішився на таку авантюру... Мені страх – аж до болю хочеться втекти звідти, з цього несамовитого лісу, де пограничні енкаведисти причаї-

[3] Віталій Юрченко (1900- рік см. невід.), – публіцист та письменник, автор споминів *Зі соловецького пекла на волю* (Львів 1931).

лися в чорній гущавині і виловлюють утікачів. Їх чекає потім жорстока смерть у підвалі. Тортури... Десь читав я. Що вбивають цвяхи під нігті... Або випалюють тризуби розжареним залізом... Потім розстріл – в глухім холоднім підвалі... Кат притягає жертву за ковнір – серединою підвалу виритий рівець на кров – потім пускає кулю в потилицю... Нема в такій смерти ні одного яснішого промінчика... Байда Вишневецький висів три дні на гаку в Царгороді, але це була лагідна смерть проти цього підземного чекіста в підвалі... Там було багато сонця...

Йдемо лісовою доріжкою, перед нами виразно роз'яснюється прогалина. Ніхто не озивається. Скільки буде до Сяну? Ми пройшли може три-чотири кілометри. Славко мені казав, що за лісом будуть мочаруваті луки і пасовиська. Значить, із цього лісу вийдемо на чисте поле. А одначе в лісі безпечніше. Оглядаюся на боки – ні, небезпеки немає... Вийдемо в чисте поле, а там уже ближче границі, будемо без охорони, як билина... ліс, як батько. Хто це сказав?

Семен нагло пристав, ми три збилися до купи.

– Тут заждемо хвилину... Зараз ліс кінчиться, там трапляються пограничники...

Я завмер у безруху. Мої очі вп'ялилися в темряву, нерви напружені до крайности. Ні шиширх – тільки верховіття легко шумить, як і раніш. Здається ніби роз'яснилося ще більше. Дощ, видко, перестав. Стоїмо довшу хвилину, потім Семен шепче:

– Тепер ідім, але на пальцях.

Ідемо. Зуби так цокотять у мене, що я боюся їх звуку. І я... я... залишаюсь... – нікчемність, низька ганебна вирахованість велить мені триматися подалі... Як упадуть перші стріли, я матиму час утекти... Я розумію всю огиду мого вчинку, але не можу... приспішити ходи... Я навіть не в силі приспішити, мої ноги олов'яні... Обидві постаті вже ген далеко спереду, я раптом лякаюсь, що припізнюся і лишуся один. Іду швидше, під ногою в мене хруснула гілка. Цей звук ріже моє вухо, як постріл серед ночі... В с е п р о п а л о! Я вже коло них обох, вони навіть не оглянулись. Ось уже край лісу, виходимо з темряви – потім посуваємось іще з двадцять кроків і спиняємось.

– Який чорт захотів би в таку ніч вартувати, – говорить напівшепотом Семен. – Ніякого дідька нема...

– Тут можна б навіть закурити... – жартує Славко.

– Дай спокій.

Я мовчу. Раптом відчуваю полегкість, ніби з-заду нас залишилася велика небезпека. Перед нами відкритий і ясний шлях. У мене навіть бадьоро на душі. Я кажу:

– Можна закурити, але в рукав... Так як в гімназії...

– П-с-с-т!.. – Вони обидва глянули здивовано на мене. Славко вишептав: – Влодку, тут щойно починається...

– Що починається?..

– Границя...

– Тут іще ні, – шепче Семен, – там за тими луками... Револьвери треба розрядити...

Руки в мене нараз починають трястися так, що я не можу стиснути револьвера. Ввесь переляк попередніх хвилин вернувся до мене з подвійною силою. Я забув, що в мене в кишені револьвер... хочу спитати, як розрядити револьвера, але в голові майнула недоречна думка: коли мене зловлять, то пізнають по револьвері, що я не стріляв... Це буде «облегчуюча обставина»... Семен клацнув замком, потім шепнув:

– Тут шість куль...

– Всіх не вистріляю, – шепче Славко. – Одну лишу для себе на кожний випадок...

– Гузіль говорив те саме, але попав живий...

Ні. Я не герой. Я б о ю с я!.. Відчуваю тваринний страх перед тим усім, перед револьверами і стріляниною. Я не лишаю для себе кулі... Боже великий, рятуй мене, я... я можу навіть зрадити... я ціною мого життя... ні, ні, я краще застрелюся, це переходить мої сили... Я не зраджу, я застрелюся сам... В голові шумить, думки шаленим чвалом перегоняють одна одну, мій віддих гарячковий – і при цьому всьому страх перед компромітацією, перед тим, щоб мої товариші не догадались чогонебудь – я беру в руки револьвер і шукаю безпечника. – Ось, як, – говорить Семен і відтягає безпечник. Я відбираю револьвер, ховаю в кишеню. Схоплююся, шукаю револьвера – не знаю, де я його подів, потім знаходжу, і свідомість вертається до мене.

Славко чогось шукає в кишенях, потім шепче:

– Я в клуні лишив свій сцизорик... Пошукай там, Семене.

Що це?! Я на мить цілком тверезий, ясний день в моїй думці. Славко лишив у клуні свій сцизорик! Ні, ми ще ходимо по цьому світі – він лишив у клуні сцизорик – Боже милий... Але Семен дивиться перед себе і каже: – Найліпше було б навпростець – через луки, але там тепер вода... Ходім дорогою...

Йдемо. Мовчки йду за обома, як автомат. Ідемо глибоким болотом, навіть рачкуємо, в лице січе вітер дрібним дощем. Дорога тягнеться на південь, ідемо яких п'ятнадцять хвилин, потім сходимо на межу. Спотикаюсь, не можу йти рівно межею. Мені гаряче, піт цюрком ллється з чола. Раз я так вертався з весілля, була ніч, і я йшов межею, щохвилини затримуючись із дружкою, що йшла зі мною. Я також спотикався, і тепер не міг іти рівно межею... Дружка мала велику вовняну хустку і під час наших зупинок накривала мою голову перед дощем... Все подібно, як тоді – дивно, як життя повторюється до останньої крапки, зовсім ніби це була та сама хвилина. Тоді я йшов межею – і тепер іду межею – навіть межа йшла так само на захід... ми зійшли потім на доріжку, що вела до села, – там на розі стояв хрест, – ось і тут виринуть незадовго хрест і доріжка... Повторюється, все повторюється, геть аж до найдальшої закутини мізку... Я йду наче в сні – так триває може п'ятнадцять хвилин, може півгодини, врешті межа закінчується, перед нами рівчак. – Уважно, там дріт – чую Семенів шепіт і тоді я пригадую собі, що ми йдемо через границю, що в кишені у мене револьвер і всі мрії щезають нараз, як дим. Ми перелазимо через дріт – і стоїмо на горбі за ровом. – Ось звідти починається «запретная зона» – шепче Семен, – звідти так з кілометр навпростець і Сян...

– Де... застави?.. – шепчу і затискаю зуби, щоб не цокотіли.

– О, там!.. Там, де чорна ніч... Там раніш було село, тепер вивезли...

– Слухай, Семене, – шепче Славко, – знаєш напевно, що дріт перерваний?..

– Напевно, там коло тих трьох топіль, що я говорив. Казав Ткачук. Тиждень возив пісок з Сяну.

– Хто возив? – шепчу.

– Там один дядько з села. Вони виганяють аж тут пісок возити...

– Був – тут?..

Семен дивиться на мене, ніби не розуміючи.

– Вигнали і мусів...

Я переживаю дивні хвилини. Тут ось... в цій страшній зоні... Тут бувають люди... – мені нагло здається, що все вертається до свого нормального порядку, так як тому подорожньому, що іде на схід, а йому здається, що на захід. І раптом бачить знайому станцію, – і все впорядковується – сторони світу приходять на своє місце. Я схоплюю вже зовсім добре нормальний порядок речей. Тут цей ось пояс хліборобської землі большевики обернули в граничний пояс, але земля, як і вся інша, – земля хліборобська, – раніш працювали тут люди, пастухи гнали товар пастися, а й тепер їдуть фіри возити пісок з Сяну. Живуть уже люди і тут – там десь Ганнуська, моя дружка з межі – ходить і далі на весілля, рано встає – корови доїть – на мітинги ходить. – Це все дуже просто, а скільки думка може зробити, коли вона зійде з нормального шляху... ось страшна «запретная зона» – а я, ніби з'їхав з глузду, гукнув би на ввесь голос «Го-гоп!»...

– Ну, то дай вам, Боже, щасливо, – шепче Семен, – я вернуся.

І в ту ж мить холодний лід стискає моє серце оковами, до нього підступає ляк – блідий, тюремний, як смертна примара. Семен відходить, а перед нами страшна зона...

Ввесь мій попередній бадьорий настрій нараз щез, на мене війнув подих катівського підвалу, сухий тріск нагана і стіни обризкані кров'ю. Тягар становища звалився на мене каменем, я почув себе, як дитина в лісі без матері!..

– Будь здоров, Семене, – шепче Славко. Ти зажди десь позаду, як почуєш стріли, то знак, що ми попалися.

– Перешукай ще раз кишені, як маєш які папери, то викинь.

Славко перешукує кишені.

– Не маю ніяких.

– Якби тебе зловили – мотай так, що ти звідтам переходив сюди... До своїх...

– На одно вийде...

– Присядьмо, – шепнув нагло Семен і присів. Ми за ним. В голові майнула думка: кінець! Нас побачили!!! – В висках зашуміло, серце зомліло. Але Семен говорить далі спокійно: – Не добре так стирчати, ще рефлектором махнуть...

– Ну, то Семенчику, поздоров наших...

– Добре... По хвилині додає: – Я зажду ще тиждень-два... потім теж махну... туди...

Сидимо, пригнувшися. – Револьвери тримайте напоготові!.. Тільки не стріляйте без причини...

Семен дає останні вказівки. Потім протягає мені руку – Щасливо йдіть... Славко знає дорогу до Сяну.

Не відзиваюся ні словом, мовчки стискаю йому руку. – Будь здоров, – шепче Славко і ще раз прощається з ним. Потім одним кроком перескакує рів, входить на межу і пропадає в нічній темряві.

Дивлюся в той бік і щось хлипає в моїй душі – туга проймає мене за тією межею, де я ще такий щасливий був, і за тією дорогою, і за лісом... Туди пішов Семен – назад – між люди, що не граються життям, так як я, між нормальні люди, що спокійно піддаються своїй долі – між ними і Семен, і Ганнуська – тільки я, мов заклятий, інший, відмінний, на порозі смерти... Ще був би час піти за ним – межею, лісом, до клуні – потім далі назад – вивезуть? – ну то можна втекти – Сибір, Японія – ще можна пережити дівочі поцілунки під вовняною хусткою. Нагло родиться в душі важливе рішення: – назад! Воно підходить до горла, спливає на язик – я починаю гарячково шептати: – Славку...

Славко підсувається ближче:

– Що? Ідемо?

– Ідемо...

– Я трохи боюсь... Аби тільки через ту вирву, що в дротяних засіках... Там може бути стійка...

Немає вороття. Славко шепче:

Ми обидва пригнулися до землі і мовчимо. Довкруги нас дощ зовсім перестав. Густа осіння темрява, але оподаль чорніє виразно темна плахта гущавини, це застава.

Дивлюсь перед себе. Це «запретная зона» – вона тягнеться аж до Сяну... Тут границя між життям і смертю... Літом тут росте будяччя і чорнобиль, але це не є рослинність з цього світу... А я стою на ній – під охороною ночі – стою, пригнувшись до землі, в цій смузі смерти – я став понад часом і простором. Але я розторощений божевільним страхом... Так, це факт. Я ще тільки глузду маю, що бачу це виразно... Я не герой, о, ні.

Ми підвелися, ідемо. Кожний крок уперед – ближче смерти. Це пасовисько. Щораз переходимо долинки повні води. Це долинки з підвалів НКВД. Наші черевики повні води, ми бродимо водою взуті в черевики, як не нормальні люди. Дві вільхи – вони виросли тут у підсонні смерти. Вони вже позаду, ми йдемо, просто на захід. Ми обидва як дві тіні на елізейській долині. Під ногами довгий час сухо, тільки щораз натрапляю на купиння моху. Потім сходимо по плоскій похилості вниз, ґрунт стає багнистий, мої черевики починають чвякати. Вони знову в воді. Вода щораз глибша – ми вже в ній по коліна. Але це ніби чужі ноги – мені це байдужісінько – ніколи раніш я не думав, що так без враження виглядає ходіння в черевиках по воді. Підходимо до гори, виходимо знов насухо. Це була якась більша долина з острову смерти... Тут ходять тіні!..

Але бо ми вже пройшли добрий шмат – скільки цих долинок уже було? Смерть затрималася, але вона чаїться в нічній темряві обабіч нашої мандрівки. Гущванина з заставою зрівнялася з нами. Йдемо далі. Чути шум лісу, ген далеко, ледве чутно. Скільки ще до цього лісу? Ось перед нами темні бовдури – це дерева – ліс ближче, як я думав. Славко нагло присів. Я теж.

– Витягни револьвер, Влодку, і тримай напоготові.

Мною стрясають судороги. Я пригадав собі, що маю в кишені плаща розряджений револьвер.

– Тут зараз будуть дроти, – це вже Сян шумить, чуєш?

«Сян? Вже?». Якесь дивне почування, ніби мене хто збудив з тяжкого сну.

– Де Сян?! – майже вигукнув я.

– Тихо!!.

– Ходім швидше.

Я зірвався й біжу. В одній руці клунок, в другій револьвер. Славко десь позаду. Мої кроки голосно гупають. Темні сильвети дерев щораз виразніші – за ними шум. Це Сян. Щось запекло мене біля ока – якась сила не пускає мене. Дроти: – майнуло лискавкою – я не попав добре. Ноги в мене підкосились – тут тепер прийшов край – я програв...

Дряпаюся вверх. Раптом бачу кільканадцять кроків подалі тінь Славка. Зіскакую і біжу до нього. Він дивиться вгору, по деревах. – Це там... – Біжимо вліво – кілька разів зачіпаюся рукавом за дроти – рап-

том Славко входить між дроти. Ага! – я зрозумів – тут вирва – перед нами шумить чорна широка тахля води – ми врятовані.

М и в р я т о в а н і!!!

Моє тіло тремтить від захватного, радісного почування, що проймає наскрізь. Вся небезпека за нами! – Слава Богу, – шепче Славко, – сплять пограничники... – Радість хвилює всіма нервинками мого серця, значить, сметри немає – я ще буду жити віки вічні!.. Дивлюся за дроти – там лишилася смуга смерти – і раптом – мої думки ясні, розум міцний, рука рішуче стискає револьвер. Нікчемний страх зник зовсім – шалена очайдушність сповняє вкрай мою душу – я виходжу з-за дротів і ступаю кроком у понуре царство «запретної зони». Я міцніший, як я думав. Я не нікчемний боягуз, – чую притишений, але нервовий вигук Славка: – ти! Ти куди?! – Кидаю клунок убік, простягаю руки, як до купелі і так кидаюся перед себе, неначе в хвилі моря, в страшну смугу смерти. «Я тебе мушу здавити, мушу здавити тебе... тебе, тварино!..». І я переможець – ясною хвилею спливає та свідомість до мене – я п е р е м о ж е ц ь! – я піднявся понад самого себе, понад усе смертне – я не боюсь тепер зовсім, мій ум ясний, немов би злетів на нього Дух Божий – ходіть проти мене, чорти, ціле пекло чортів – вам не зломити міці мого духа! Небезпеку треба знехтувати – тоді її немає, – це наш ум витворює небезпеку, а вона в природі не існує; ці всі думки, глибокі, як правди віри – роз'яснюють мій мізок і я стою міцний, хижий велетень, захлинаюся радісним почуванням перемоги, почуваю міць суверена.

Я вже яких десять кроків за дротами – чорна челюсть на сході – раптом «Стой!» – і в ту ж мить два постріли і червона заграва. Щось свиснуло мені коло вуха і я прикляк, – бачу, з віддалі темну купину – ага! я розумію – це ви!.. Добре... Над рікою гупання ніг у піску і плюск води... Чорна купина наперед зовсім виразна – дивна річ, не так бачу, як відчуваю чиїсь очі, але зовсім не боюсь, страх відлетів від мене, лягаю цілим своїм тілом на землю і прицілююся. Потягаю за язичок – тріск у моїй руці, а там – наче зойк – у цій темній купині... Когось я влучив, – думаю, – тепер скочити б і поглянути. Треба зірватися нагло, з а с к о ч и т и. Все це обдумую холодно, без хвилювання. Вискакую з темряви і на кілька кроків перед купиною стріляю ще раз. Одна постать зривається і біжить назад. Я підходжу до лежачого – це людська постать – велика над міру – здалеку знов чую пост-

ріл, блиснула червона луна і знову свист коло вуха. Посилаю там наосліп ще одну кулю – і сміюся – сміюся майже в голос: – ані ти мене, братіку, не бачиш, ані я тебе... відходжу назад. Тепер найкраще в ріку – здалеку чую тупіт кінських копит – знову гук і червона лискавка – це мій суперник розстрілявся. Не бачиш, братіку, «тьомна ночка» – спокійно сходжу піском до Сяну. Тупіт щораз виразніший. – Поки ви, товариші, пригальопуєте, я буду по тому боці. – Входжу в ріку – передо мною чорне море – шумить вода, – вже по пояс – гук і червона лискавка – вода сягає до пояса – і я починаю плисти. Пливу з течією, бистрою, могутньою, стихійною – вона пориває мене з собою – роблю кілька рухів і підпливаю на середину. Холодно мені – зовсім забув я, що я одягнений, тільки щось наче прилипло мені до плечей – холодна вода, наче з льодом, підпливає мені до рота і я захлинаюся, але свідомість мого становища каже мені витрачати якнайменше сил і плисти за течією. Роблю кілька рухів руками і бачу, що посуваюся до другого берега, темного і високого. Ще кілька вимахів. І вода заносить мене під сам берег. Хапаюся руками за пруття, що виступає. Спиняюся – під берегом вода глибока, бездонна. Я з найбільшим зусиллям видряпуюся вгору, мов на стіну – потім заходжу за кущ і в цій хвилині страшна земна катастрофа: могутній меч, що осліплює, протинає землю й небо аж до найдальшого сузір'я. Рефлектор! – шукають рефлектором – чути голоси, крики, стріли. Я лежу за кущем і сміюся, не можу опануватися, затираю руки, сльози заливають мені очі. Ціла гамірна кавалькада на другому боці віддалюється, знову сліпучо-біле світло рефлектора, але це вже подалі – потім ніч покриває все. Я щойно тепер пригадую собі, що я лишив клунок по тому боці. Дряпаюся поміж прутгям високим берегом вгору – і водночас моє серце п'яніє життям – я захлинаюся від шаленого щастя. Чую біль коло правого вуха – можливо, що дряпнув мене «товариш», але я п'янію щастям, нечуваним, незміренним, – я зрозумів тайну самого життя – я може згину молодим, але в т а к і й хвилині, і ця хвилина буде за вічність... Ця хвилина безсмертна... Вона...

А револьвер?!? Де револьвер?!? Кидаю руками по кишенях: нема!..

Не пам'ятаю, де я кинув револьвер... В кишенях нема... Я тримав його в руці... Коли я стріляв останній раз? Не пам'ятаю, все покрив памороК...

Репортажі

Моя ескапада у Францію

І. «Гін у світ»

Це не буде якийсь поетичний «форшпіль». Це буде кілька заміток – з претенсією на «науковість» – про оригінальне, українцям не конче знане, психологічне явище.

На вступі, – для ілюстрації – я наведу кілька уривків з мойого денника з давніших літ. Сумніваюся, чи ці уривки є в силі осягнути те, що я хотів би: дати Читачам можливість відчути хоч в одній тисячній части властиву природу і інтенсивність згаданого в заголовку явища. На кожний випадок прошу їх видрукувати петітом.

Ось вони:

14. III. 192...

... Нині ми пішли над Сян*. Ішла крига, а тепло було таке, як на весну.

Знову опанувала мене моя idée fixe: Сян видався мені Міссісіпі, а замок – Кордилієрами. З далека – з піль – линув до нас подих весни і наводив думку про якісь чужі, незнані краї, гори, ріки...

Юрко не розуміє, про що мені йде. «Розумію, каже, бажання пізнати чужі краї – ну, просто для збільшення свойого знання. Це є похвальне, каже, з кожного боку». А мені про це не йде – зовсім ні!

На пункті теології – він також не теє... Каже, що змінить vocatio-nem. Його мрією є – бути більшим гуртівником тютюну, мати склад в Одесі, або бути референтом тютюневого монополю (очевидно – в своїй державі)**.

А мене – тягне в світ! Господи!

---

* Обовязковий прохід на теології.

** Він (мій брат) тепер в Едмонтоні (Канада), там скінчив торгов. академію і тепер заложив склеп.

Просто – якась хороба!...

10. VII.

... Останні два дні я читав повість Зелігера «Синя фльота». А нині цілий день я просто здурнів, я бігаю, скачу, гукаю, – це подобає на якусь неперервну екстазу.

Мадейра!!.

Мушу там бути!!. Мушу бути на Мадейрі, в Фунчалі заграти в рулетку в домі гри старого Олівера Спленді, відвідати «знакомі» місця, перейтися між осяяними сонцем винницями, зловити на вудку хоч одну срібну «дівицю»... Ніколи ще я не відчував такого «гону в світ», як по прочитанню «Синьої фльоти».

22. VIII.

... Я дивився нині на мапу. – Між Аргентиною а Австралією є тільки одна невелика корабельна лінія. Я обчислив, що їхати треба би з місяць. Ледви чи там курсують які пасажирські кораблі...

15. II.

... Який дідько?! То чиста «психоза»!.. Я нині відбув свій вечірній прохід – три кільометри там і стільки назад – і щастя, що вернувся! Як почую, що грають телеграфічні дроти, – то така шалена охота збирає мене «піти в світ», десь до чужих країв, далеких міст, великих залізничних двірців, – до якихсь невідомих «фата-моргана» – що тяжко мені завернути назад до хати. Значить – я – або поет, або романтик, або – чорт зна що...

14. III.

... Нині мені снився Париж!

Це не був звичайний сон, тільки якась галюцинація. (Тут наступає опис) ... І як я усвідомив собі – хоч у сні, – що я нарешті в Парижі, в тім дивнім, великім місті, про яке я так довго мріяв – то якась дика радість розпирала мої груди і я собі зараз у сні постановив – не вертати назад! Ні, ніяк не віддам словами цього надзвичайного сонного почування. Треба бути Достоєвським.

11. VII.

... Я маю плян і я його точно розповів Юркові.

Йду пішки в Европу!

І чому мені це не впало скорше? Нехай я кожного дня перейду лишень 15 кільометрів, то через рік це дасть – 5475 кільометрів! Значить можна Европу перейти на скрізь! Один рік такої прогульки – яка знаменна школа життя! Ах, просто писати неможу – задихаюся від втіхи!!! Ще цього року буду на вежі Айфля!!!...

13. VII.

... Я знову мав сон – тимразом снилися мені якісь великі залізні вежі – якісь такі підхмарні вежі – і щоби від таких залізних веж – стільки «почування»? Що це властиво є?..

– –

Доволі тих уривків. Цілий денник є повний такої писанини.

Вже ось з цих кількох коротких уривків Читачі можуть побачити, що це не було звичайне собі бажання поїхати в світ, пізнати чужі краї тощо. В мене це була просто якась «психоза», якась дивна туга за чужими далекими, незнаними «фата-моргана», що щойно згодом зачала набирати більш реальної форми.

І ось я стою на цьому, що «гін у світ» це дуже оригінальне, психологічне явище.

Це не є оця природня «склонність людини до пізнання», ця основна прикмета, що відрізняє його від звірят, – про яку балакається в кожнім підручнику психології.

Це не є також якесь «почування» (дуже часто оперуємо тим словом «почування»). Не входжу в подрібну аналізу, але його природа цілком відмінна від таких «почувань» як гнів, злість і т.д.

Ані не є це жадне психопатологічне явище. Значить така хороба. Візьмім для аналогії інше і одиноко аналогічне душевне явище: туга за рідним краєм. Адже ж «туга за рідним краєм» є в кожного чоловіка, що змушений бути на чужині й лише виїмково її нема. Не можна назвати «туги за рідним краєм» – явищем хоробливим, ненормальним, психопатологічним.

Тільки звідки береться оця туга – не за рідним краєм, а власне навпаки – за якимись чужими краями?

Не беруся розвязувати загадки. Я читав колись Джек Льондона «Зов крови». І ось думаю собі, чи це не є якийсь **праінстинкт** в душі людини, чи там скажім: в крові людини оцей джекльондонівський «зов крови»? Може він знамя раси, що в наслідок своєрідної конструкції психіки даного типу – відзивається голосніше.

Ану, психологи! Я свою «психіку» вам на стіл – студіюйте! Для науки нічого не пожалію...

*

В чужих літературах ми частенько стрінемося з оцим феноменом.

Виявляється він в авторів або самою акцією (герой жене в широкий світ слідують дивні й різноманітні пригоди героя в усіх частях світу), або добором егзотичних тем (автори радо шукають тем в егзотичних країнах, чи то на далекій півночі, чи середущій Африці, чи островах Полінезії), чи врешті автори частенько описують лише оцю дивну «тугу» за країною «мрій», яка є десь «у джерел Місісіпі», в високих підхмарних горах, яких герой ніколи не бачив, а одначе тужить за ними, як за якоюсь дивною «країною щастя»...

А ось в українській літературі – поза малими виїмками («Чмелик») – такої тематики нема!

Ані герої самі не відчувають «гону в світ», ані автори його не чують, бо акція в нашій літературі відбувається завсіди на нашім ріднім терені.

Навіть рідко в нас можна стрінути сюжет з життя наших людей в Канаді, Аргентині, чи Бразилії – хіба щось пропагандистичного характеру, щоби «відстрашити»...

Нема! Нема в нашій літературі «гону в світ»! Це є факт!

А література все є відбиткою нації.

Правда, як частенько чуємо про німецьких, англійських чи американських студентів, що в припливі якоїсь енергії і життєвости кидають у кут книжки, скрипти, шпаргали – і мандрують у світ пішки. Або – як тепер частенько буває – колесом! Або на невеличкім вітрильнику обпливають світ довкруги! Відважні хлопці, правда?

А старші вганяють по світі залізницею, автом, літаком. Всюди їх знайдете – в найдальшій закутині. На обох бігунах, в Гімаляях, на Сибірі, в середущій Африці, у джерел Місісіпі, на диких преріях Канади, чи Патагонії. Навіть до нас заїжджають...

І всюди вони чуються як у себе дома. Зрештою зовсім правильно: бо в Канаді є вони дома, таксамо в Єгипті, Індіях, Африці, Австралії, Новій Зеляндії, на острові Святої Олени...

Є в них «гін у світ»!..

*

Натомість у нас я не завважив цього «гону».

До моїх уривків дневника я додам ще, що я шукав товариша дороги і не знайшов.

Звичайно мені відповідали так: – **Мені шкода літ**. Я стратив по матурі вже два роки, – страчу ще два, – то коли ж я скінчу, – і коли властиво зачну **жити?**

Як би добре розглянути таку відповідь – то з цього вийшла би дуже-дуже сумна стаття...

*

Ану, молоді хлопці, пластуни! Я до вас кілька слів.

Як сонце пригріє трохи ліпше, беріть собі спортові черевики, такий сам одяг, наплечник – і гайда! беріть у наплечник кілька спортових сорочок, кілька пар скарпиток, кусень мила – а решту, що вам треба роздобудете на дорозі. Хто любить писати – нехай возьме крім цього грубу книгу, вічне перо – і записує все, що цікавішого побачив на дорозі, які села чи міста пройшов, з ким пізнався. Не журіться тим, що будете їсти – на дорозі заробите. Перейдіть пішки Німеччину, побачите на власні очі настрої відродженого народу, перейдіть Бельгію з величезними гігантами – шахтами на горизонті, перейдіть Францію – побачите автентичні парижанки і закоштуєте правдивого – шампана! А потому звідайте Швайцарію, скупайтеся в Ляґо Маджіоре, – Італію – візьміть від

папи благословення на дальший шлях вашого життя – і через Австрію і Чехію примандруйте назад до рідного краю.

Подумайте, любі хлопці, кілько користі винесете з такої однорічної мандрівки по Европі! Ви вийдете з хати бліді, несмілі – а вернете сильні, загартовані, осмалені сонцем і вітром! А знання – ніяка, навіть дуже «висока» школа не дасть вам такого знання – світ й життя – як така мандрівка!

Ану хлопці – сонце що раз вище – з весною – гайда в дорогу!

II. Крізь вікно вагону...

(Кілька вражінь, перекладених на українську мову)

Чеський край!

Яка велика зміна! Дотепер ви бачили здовж залізничого шляху довгі, вузькі хлопські ниви, з широкими, вимоклими борознами, з межами порослими сітником та лозиною, відвічні мочари зі стоячою водою та шуваром, убогі ліси соснові та березові, примітивні хлопські вози, запряжені парою або – біля Кракова – одною нужденною шкапою (обовязково з бабою на заднім сидженню), – що чекають біля рампи – а ось зразу...

Тут маленьке інтермеццо. Польський інженір Боровіч, що вернувся недавно з прогульки по СССР, висловився так: «А одначе, як приїхали ми до Підволочиськ[1] – відразу відчули, що ми **приїхали до Европи**». А як ви порівняєте тепер ваше вражіння, як приїзджаєте в Чехословаччину – то – бійтеся Бога! Яка ж вона там тепер та наша Україна? Оця нещасна У.Р.С.Р., що її силують доганяти – не Европу, але Америку – останками сил, як цю кобилу в сні Раскольнікова!..

Вертаю до Чехословаччини.

Бачите інакші хати, інакші поля, дороги. Хати переважно мурованi. Поля – не вузенькі смужки, а більш квадратові плати. Все це рівненьке, ніде ніяких борозн, ніяких меж. Ні сліду мочарів. Зараз пізнаєте, що

[1] Підволочиська. – залізнична станція на польсько-совєтськім кордоні (до 1939 р.).

це країна заможних «аграріїв». А головно одна річ вас захоплює: оці довгі подвійні ряди овочевих дерев, що ними обсаджені тут усі полеві дороги.

Знову мушу звернути до нас.

Як страшно мізерно представляється в нас справа овочевих садів! Не кажу, щоби обсаджувати дороги – але хоч би невеличкий садок при хаті для себе, для свойого власного вжитку! А то буває – дядько поїде до міста на ярмарок, – і звідтам привозить вечором для хорого синка фунт грушок!.. А тимчасом хата й ціла його загорода потопає в гущавині верб і беріз... Буває, хтось у селі має незгірший садок – то вже від липня він мусить з колом берегти його перед розбишаками. Тут темнота є получена з лінивством. Нащо мені, мовляв, закладати сад, коли я й так, може бути, з нього не буду їсти?..

Сказав раз Достоєвський: якщо «кожний москаль через ціле своє життя посадив би тільки одно овочеве дерево – то ціла Росія – продовж одного покоління перемінилась би в один великий сад!». Якщо так кожний українець посадив би одно овочеве дерево! (Пригадується мені оцей старенький душпастир з «Місії» Франка...). Якщо так.... але їдьмо дальше.

Прага!.. Ви мусите тут випити одного пільзнера. Чехи мають дві добрі річи: Масарика і пільзнера. Входите до реставрації – страшенний натовп! Кожний столик обложений, як Верден підчас війни. Довідуюся, що саме цього дня в Празі відбувався зїзд чеських аґраріїв. Самі загорілі, кремезні, певні себе постаті – перед кожним велика гальба[2] пива. Присідаєте й обсервуєте.

І знову одна річ захоплює вас: на цілу велику салю один платничий. Зараз видко, що не може собі дати ради. Ось цілий сусідний столик підноситься, хоче відходити, – та платничий якраз занятий в другім кінці салі. Кличуть його – він не чує. Денервуються. Врешті він приходить – відбирає належність і вже біжить дальше. Бо там знову кличуть його і денервуються.

А я обсервую все те і хитро – по малоруськи – підсміхаюся... Чи не краще – замість денервуватися – оттак собі по тихоньки... вийти? Див-

[2] Кухоль (нім.).

ний це нарід, що не може стравити незаплаченого пива... Мусів би хіба операцію переходити... Які бувають різні словяни...

Їду дальше.

В купе всідає кількох молодих чехів.

Двох між ними є знайомих – решта не знаються.

І відразу всі – і знайомі й незнайомі розбалакуються голосно на якусь математичну тему.

Це має бути якась загадка. Прім веде один високий брунет, який весь час щось рисує і балакає. Всі обступили його і кожний сів на свій лад старається розвязати загадку. Брунет регочеться. Серед такої дискусії минає година. Нечайно[3] брунет сягає до своєї теки, витягає канапку, помаранчу – і всі як на команду, роблять те саме.

Чехи їдять.

Німеччина!

Гори, як і всюди гори. Вже пів години їдемо – ще не було ніякої оселі. Самі гори.

І ось зразу на фоні зелених скель виринає чудова, біла, аж ясна, одноповерхова будівля.

Вікна відчинені (кінець серпня) – а в них лопотять десятки хустинок. Це нам на привітання!

Скоренько біжу до вікна і махаю рукою. Цілий поїзд робить те саме. Між ним – а тим чудним, гірським пансіоном лине тепла филя взаїмного привітання. Поїзд жене – пансіон остався далеко, наче білий лебідь...

Їдемо. На підгірю показуються перші оселі.

Хто бачив ці німецькі оселі (не знаю чи міста, чи села) – той незабуде їх ніколи.

Серед зелені лісів – зринає перед вашими очима чудова картина: жовті, сині, зелені доми, з одною-двома кімнатками на горі, з розмальованими віконцями, часто зі зеленим повоєм на фронтовій стіні, може пятьсот, уложені в рівненькі вулички, всі в гарнім ронді, на середині одна висока вежа, а трохи з боку друга: це костел і ратгавз[4]...

Таке є німецьке село...

---

[3] Несподівано (гал.).

[4] Ратуша, будинок міської управи (нім.).

І знову маленьке інтермеццо.

(Цікава річ: у всіх річах бачу тепер глибшу причину. Чи так зачинає «розвивати» мене мандрівка?).

Наші села...

Що край, то обичай. Полишаю на боці: ліпянки, соломяні дахи, якісь хлівці, прибудівки, купи гною... Але на одно зверну увагу: якій рисі нашого національного характеру відповідає оця тенденція тягнути село одною довгою лінією – нераз пять і десять кільометрів?

Це є чиста розпука для всіх громадських працівників на селі! Будувати якийсь народний дім – де? Ті хочуть собі ближче, тамті собі. До кооперативи – хто схоче чвалати болотом милю – з другого кінця села? І так дальше. І так читальня, всякі сходини, засідання, реферати, вся громадська праця. Як би так... але їдьмо дальше.

Зїзджаємо на рівнину.

Багато лісів у тій Німеччині, я навіть не сподівався. Ліси й ліси. А я думав, що тут усе фабрики. Ось мигнула дорога в лісі, від дощу, який щойно впав – вилискується, як скляна тафля[5]. На ній якесь авто – жене повним розгоном...

І – що за мара: вже від кількох годин усюди – в придорожніх лісах і полях – на високих стовпах прибита таблиця, а на ній одно слово – якесь «herve» чи «hermine» (я забув записати). Вже мені цього забагато, питаю врешті кондуктора. Він мені пояснює:

– То чоколяда.

Ага! То значить така рекляма! І знову вертаю думкою до нас і думаю, як би...

Минаємо великі міста Нірнберґ, Кельн, Карльсруге... Трах-трах-трах... Поїзд жене – очі вже змучилися... Смеркає, на горизонті якісь високі вежі, довжезний ряд веж з трьома дротами.

А ось ще одна річ – треба виглянути. Вїзджаємо на довжезний ґігантичний міст. Мені пояснюють: це найбільший міст в Европі, на Райні.

Забагато вражінь нараз. Їдемо мостом. Поїзд наш на нім, як невеличкий червачок. У долині Райн... Властива струя невелика супроти ґіган-

[5] Плита, лист (поль.).

тного моста. Райн тут розділений на кілька відног, а цілу ту широку долину лучить міст...

Міст кінчиться... За коротенький час ми вже будемо у Франції.

*

Франція!

Темно на дворі, нічого не можна обсервувати. Ніч. Наразі вїзджаємо в якийсь тунель.

І знову, як перед тим мостом, так тепер їдемо тунелем. Безконечно. Поїзд їде поволі. Щораз мигне світло і знову темно. Врешті виїзджаємо – їдемо чистим полем. Ось здалека мигнули світла, поїзд свище – і мені раптом здається, що я доїзджаю до Перемишля.

Виглядаю вікном і хочу усвідомити собі, що я у Франції. І ніяк не можу!.. Ось-ось – і приїду до – Перемишля! А то все, що я нині бачив – мені видається якимсь давно пережитим сном.

Я рішуче змучений. Треба переспатися.

III. На півночі Франції

Як далеко сягнути оком – рівнина, лише денеде легко пофильована. А на горизонті – високі вежі-шахти...

Ці вежі надають дивної оригінальности краєвидові: ось дві майже близько... Високі ґіганти, з вершка яких може видно Бельгію, дихають на вас якоюсь грізною укритою динамікою... А ось за ними – знову дві... Там дальше – знову... А ген в далі видно вже тільки вершки... Північно-французький краєвид!..

Це є терен, на якім розгривається акція ґрандіозної повісти Золя «Жерміналь». Природа вложила тут у нутро землі великанські поклади чорного діяменту, вугілля, що лежить на собі один на другім, поперекладувані 50 і більше метровими верствами каміння, – і йдуть щораз дальше в глиб... Перші поклади вже вибрані. В «новіших» копальнях праця в самім розгарі на третім і четвертім покладі. Це вже є 450 мет-

рів у глибині... А в «старших» експльоатують уже семий і восьмий поклад... Доки там ще можна буде сходити?

Щокілька кільометрів тут місточко. Властиво робітнича оселя. Якщо колись чули про якусь французьку чистоту чи елеґанцію – то тут гірко розчаруєтеся.

Всюди – на вулицях, подвірях, дрантивих хідниках – чорно, всюди купи цегол, каміння, ями, калюжі... Уявіть собі нашу «малопольску»[6] провінціональну станцію, на якій в осені ладують бураки – ось будете мати дуже близьку аналогію.

Серединою йде головна артерія: тут є крамниці, ресторани, естамінети[7], дансінґи[8]. Збоку рівними, ґеометричними лініями тягнуться ряди – фотоґрафічно подібних домів, всі на один поверх, з городцем біля кожного, з хлівцем на крілики, та поперетягуваними дротами, на яких сушиться білля. Це доми робітників – власність компанії.

Рух величезний: ґремить земля під тягаровими автами, що розвозять вуголь, йдуть купами чорні від вугляного пилу робітники, викрикують вуличні торговці... Головно один голосно верещить тонким дишкантом:

– По д ляпа!... По!.. (Peaux de lapins, peaux – скірки з кріликів! – Скірки!).

Крілики тут годує кожний. Хто наймає помешкання, обовязково дістає до нього: хлівець для кріликів. Видно оплачується годувати.

*

Французи – нарід працьовитий, добродушний але скупий – хай Панбіг боронить. Вони є тут – провідною меншістю. Всі вони власники підприємств, ресторанів, урядники, полісмени і «найвища» категорія копальняних робітників. Більшість – це робітники чужинці. На першому місці – поляки, з яких кількох заложили собі вже крамниці – потім українці – число невідоме – окремо скажу чому, чехи, араби, італійці. Італійці – це емігранти, ворожо настроєні до Мусолінія.

---

[6] Тобто галицьку.

[7] Корчма (франц.).

[8] Ресторан з майданчиком для танців (англ.).

Я згадав одному за «дуче».

– Дуче?! Массімо ваґабондо дель мондо![9]

Найбільше шановані і люблені – це чехи. І дійсно: є в них якась сміліcть, ґідність себе, тверезість...

*

Французькі споживчі крамниці. Ах, це чиста розкіш! Не згадую вже про це, що тут більше «артикулів»[10] – бо крім звичайних – цукру, кави, цикорії, перцю і т.д. і т.д. – ви маєте ще цілий ряд таких річей, що вони «продукуються» тільки на полудні Франції, та Марокку: це в першу чергу всякі ярини, яких французи споживають велику масу, потім усі полудневі овочі, фіґи, помаранчі і т.д. і т.д. (помаранчі тут дешевші, як яблока – за франка (33 ґроші) – три помаранчі!) – отже, кажу, минаю це, – але самі ж знані артикули: кожний ви дістанете в готових, елеґантних тектурових[11] коробках – і то від кіля цукру – до під дека перцю! Цілий склеп[12] завалений пуделками. Виходите з крамниці – несете цілу торбу самих коробок! Вигода – не тільки для продавця, але ще більше для покупця! Це навіть з боку – безробіття – добре. Все ж певне число людей має працю при пакуванні.

*

Я завважив, що тут багато товарів продається в крамницях – не з якихсь там великих центральних фабрик – а таки близьких – нераз зі сусіднього місточка.

Пригадую собі – тому вже кілька літ – я раз бачив у Львові пробу неабиякої реклями: на синім небі літак «виписував» назву одної знаної фабрики цикорії.

І мимохіть кожний набирав переконання, що виріб такої фабрики безконечно мусить перевищати всякі краєві продукти! І де, мовляв,

---

[9] Найбільший у світі волоцюга! (італ.).

[10] Товарів.

[11] Картонних.

[12] Крамниця.

нам – забиратися до якогось свойого промислу!.. Навіть найбільший патріот – і то не радо купить гірший ґатунково товар, тому лишень, що це «свій». Прикра ситуація...

А одначе – це є непорозуміння.

Є такі товари, що до них треба справді скомбінованих і дорогих фабрик. Усякі фабрики авт, чи машин, чи медикаментів, чи чого там іншого. Але є й інші: ніяких комбінацій там не треба, а тільки ретельности і відсутности шахрайства.

Чи навіть найбільш реклямована фабрика світової слави – може... з вівса зробити щось ліпшого, як овес?

А це саме є: з цикорією, цукорками, паперцями, кремом до лиця, милом, пастою до взуття. Тут треба не багатих фабрик – але солідности. Дайте мені 2 кусники цикорії з нашої фабрики: «Луна», поруч якоїсь там світової фірми – а я голову дам, що різниці нема! Це не машина до шиття – а овес. А й у Парижі не зроблять з вівса рижу...

У французьких крамницях увесь цей «другорядний» промисл – є «провінціональний».

*

Неділя є вільний день від праці. Вже в суботу рух є по естамінетах (по нашому: коршмах), дансінґах, кінах, домах розпусти. «Польоне» (так переважно називають тут чужинців), пють і бавляться. З усіх розривкових[13] льокалів доходять звуки граючих шаф.

У Франції є що пити. Літра вина вже від 3 франків.

Коли вечером поглянути з високої шахтової плятформи на місточко – то серед маси білих електричних лямп – усе побачите – тут і там – нераз і кільканадцять червоних світел. Це – доми розпусти. Вона є у Франції леґалізована і не робить ніякого вражіння.

При естамінетах є дансінги. Цікаві є ті французи. Нераз з дива не можеш вийти, коли бачиш, як молодий хлопчина, яких 14-15 літ прохає до танцю старезну бабище – отак коло сімдесятки. І то цілком серйоз-

[13] Розважальних.

но – галянтно. Перетанцюють – він подякує, вона усміхнеться – і знову чекає, аж її хто попрохає... Що край, то обичай...

В оцих недільних бакханаліях – нема французів. Вони сидять дома, роблять в огородах, рубають дерево, направляють клітки на крілики, бо в тижні серед копальняної праці нема часу. Моя сусіда, ізза стіни, що має буквально двох мужів – усе в неділю зачинає прання. Район це комуністичний – при останніх виборах вийшло з него двох послів комуністів.

Зате французи мають свої «бакханалії». В часі «мі-карему» ціле місточко – одна маскарада! Маски танцюють по вулицях, співають, пють, шаліють. Таких днів є більше.

*

Щоденно рано у шестій розбігаються по цілім місточку рознощики газет і в кожну французьку хату попід двері, чи де інде впихають «Еко ді Нор». Це доволі товста газета – коштує 35 сентімів.

Загощують тут частенько мандрівні ревієри, театри, кабарет. Нічого тут оригінального – хіба це, що в антрактах розібрані герльси[14] вганяють між публікою і продають тексти співаних пісеньок, свої знимки тощо... «Польоне» на це ловляться...

Є одна книгарня. Який там рух – я не знаю. Я купив там тритомову французьку граматику – і від тоді за весь час мойого побуту в тій місцевості (три місяці) – книгар на вулиці мені кланявся...

*

Тепер уже пізня осінь – листопад, а тут ще тепло як у вересні, якийсь мягкий клімат...

... Це перший раз так назвали її Роляндові воїни, що ген далеко в сараценськім краю тужили за «солодкою» чи «мягкою» Францією...

«Тужили»... Ви знаєте – це є оригінальне почування – оця туга за рідним краєм. «La do uce Україна»... Найменший спомин з далекої

[14] Дівчата (англ.).

батьківщини, кожна рідна назва така, як «Дніпро», «Київ», «Хмельницький» – у вас викликує гнітуче душевне почування. Недармо французи назвали оце почування «mal du pays» – «хороба рідного краю». Нераз вийду бувало ген за рогатки в чисте поле і поринаю в далекі мрії... Бачу в уяві наші полеві дороги, широкі шляхи, обрямовані зеленими вербами наші річки... І з важким серцем, як камінь я обернувся на схід і дивлюся в далекий овид... Дивлюся довгими хвилями... І тужу, ах як тужу за Україною!..

IV. Під землею

Треба з чого жити. Завдяки знайомим – мені вдалося стати на роботу до копальні, що є власністю копальняного товариства «Mines de Courieres» – в департаменті Pas de Calais.

Одержавши від інженера цидулку, я зголосився з нею до старшого «поріона» (штайгера). Він з черги виписав мені іншу цидулку на право одержати «безплатно» гірниче знаряддя: лопату, піку і сокиру. Потім зголосив мене сам до «лямповні», де я мав дістати лямпу ч. 340 – «трасакарант». Це число стало тепер під землею моїм одиноким іменем і прізвищем.

Я став гірником! Тим «аристократом» пролетаріяту, за який вони себе вважають.

Праця в копальні відбувається на три зміни: ранішна від 5. рано до 1; – пополуднева – до 10. вечером; і нічна від 10 – 5 рано. За тиждень робітники зміняються – з «нічки» переходять на ранішню, третього тижня на пополудневу і т.д. З першого разу мені визначено нічну... Бр-р-р...

Перебираюся в гірничий одяг: широкі сині штани, вдолі підвязані, таку саму синю блюзу, легкі «еспадріні» – капці – і шкіряний берет, подібний до штальгельму. Перебираюся в спеціяльнім будинку – лявабо (умивальні), величезній салі, де по обох сторонах є туш, а на середині кілька соток маленьких шафок на убрання. Я дістав свій ключик ч. 340, де на дверцятах було написано «blessé» (ранений) – і запакував там свої річи.

Blessé... Що яка пятнадцята шафка, то – blessé... На душі якось понуро. Питаюся одного, чи є тут смертельні випадки.

– Колего – каже мені цей. – У нас так, як на війні... Щораз – якогось везуть...

Б-р-р-р...

*

Потім іду до ламповні. При віконці голошу «трасакарант» і мені видають лямпу. Йду на верх – на плятформу – тут іде провірка лямп, чи кожна лямпа є як слід замкнена.

Річ у тому, що в копальні виділюються легко запальні ґази. – В 1909 р. запалився тут ґаз і за кілька хвилин – 1.600 людей в чотирьох копальнях (копальні були получені підземними коридорами) – знайшли страшну смерть. Цей день святкується тут кожного року.

Після цієї катастрофи впроваджено деякі реформи. Передусім замуровано входи до інших копалень. Потім пороблено автоматичні й герметично прилягаючі (оскільки це дасться зробити) двері у всіх бічних коридорах (траншеях). А зокрема видано суворі накази відносно сірників і тютюну: борони Боже, щоби в когось знайшли в кишені паперці до курення! Негайно того самого дня він вилітає з копальні, з відповідною нотаткою в документі, внаслідок якої він ніколи не міг би одержати вже праці в копальні.

За провіркою лямп іде «особиста» ревізія по кишенях. Але лише поверхова і не у всіх. Є загальна опінія, що як би в когось знайшли пачку сірників – то його депортують до Марокка. Не знаю, чи це правда, а казав мені згодом один робітник, як жахливий секрет, що раз на долі знайшов пачку сірників!.. Він поблід, волосся йому стало дубом. Не брав їх, бо зараз слідство, допити, тягання, – тільки привалив їх піском і камінням... Нехай лежать до судного дня.

Ми на плятформі. Щокілька хвилин виїзджає вінда[15] і забирає 24 людей. За хвильку я сам схиляюся і всуваюся до низької вінди. Це

[15] Ліфт (поль.).

вже терен небезпечний – «фронт». Бували часто випадки, що вінда врівалася.

*

Зїзджаємо.

Раптом відчуваю в ухах сильний біль – це так від скорости. Триває це може пів хвилини. На 350-ім метрі вінда звільняє темпо й це викликує осоружне вражіння: здається, що вінда урвалась і ми шаленим темпом злітаємо у пропасть. За хвильку блиснули тьмяні світла: вінда легко й елеґантно осідає.

Ми вже на долі.

Вилізаємо, беремо в руки лямпи і разом з нашим провідником французом (нас є трьох новиків – двох українців, один чех) – запускаємося в перший бічний коридор.

Яких 100 метрів це ще вигідний коридор, високий на яких 2 метри, освітлений електричними лямпами. За хвильку він вривається, від нього розходяться трибічні коридори, входимо в один з них.

Відчувається важкий, переповнений ґазом і гниючим деревом запах. Темно, тільки наші лямпи слабо освічують дорогу. Дотикаємося до зелізних порогів вузько-товарової колейки. Щораз набиваємо ґудзи – бо пулап[16] тут уже дуже низький – півтора метра.

Нечайно напереді від нас розлягається якийсь гук, лоскіт. Француз притуляється біля стіни, ми робимо те саме – за хвильку з темноти виринає кольосальний кінь, який тягне біля пятнадцять візків з вугіллям. У першім сидить, низько схилившись, погонич.

Ідемо дальше. Коридорі знову розходяться, потім знову. Врешті входимо в один бічний коридорчик, що нагло спадає вділ. Формально зсуваємося, підпираючися одною рукою. На долі знову кілька бічних коридорів. Входимо в один.

За яких пять хвилин ми вже на місці. Дорога до цього місця видалася нам безконечно довга – француз оцінює її на три кільометри – разом зі закрутами.

---

[16] Стеля (поль.).

Перший раз бачу в стіні метрову верству вугілля. Воно виразно відбиває від сірого каміння і це на мене робить якесь дивне враження. Камінний вуголь внутрі землі...

Француз пояснює нам (більше на міги), що ми маємо робити. А саме: цілий поклад є поділений на рівнобіжні лінії (коридори), віддалені від себе на 10-15 метрів. Насамперід бють коридор. Вибивають вуголь, а відтак спеціяльні стрільці вистрілюють повище, так на метр каміння. Потім щойно береться вуголь з боків. Там лишається пустий простір, підпертий лише провізорично деревляними стемплями. Цей простір треба закидати під сам верх камінням.

Кожному визначує місце: один стає при камінні і відкидає його лопатою на два метри взад. Другий відкидає його ще дальше в середину, – третий мусить лізти аж ген – і там весь час сидячи на колінах закидати камінням пустий простір. Що години маємо змінятися.

Стаю при камінні і за хвильку густа курява покриває цілий цей закуток. Піт покриває мене цілого – француз дивиться і сміється. Радить нам розібратися до половини. Ми це робимо.

Порох забив мені ніс, уста, горло. Це тут – а що робить там цей у середині? Махаю лопатою так з пів години – і за хвилину бачу: на руках величезні, кровю набіглі мозолі!.. Лопата пече мене в руки, як вогонь... Ну, ну... Але за годину маю махати там ось у середину... Як видержати?

Лізу в середину. Тепер щойно пекло... Тамтой валить на мене камінням, уста повні піску – душуся... А тут ані руш випростуватися! Хочби на одну секунду!.. Ах це тортури, немогти випростуватися!... Не видержу!..

*

Коли по скінченій роботі ми йшли назад цею самою дорогою – то мені здавалося, що від початку минуло кілька літ... І ціла купа нових вражінь і спостережень і праця, і – ніч – все це просто отуманило мене. З далека, йдуть уже робітники на ранішню зміну. Входимо на більше

освітлений простір – що за мара: я не пізнаю нікого! Кожний чорний, як коміняр[17].

За хвильку виїзджаємо, віддаємо лямпи, миємося, перебираємося... Входжу на свіжий воздух – і віддихаю повною груддю! Ах! Одна шихта минула! Заробив 35 франків...

*

Робітники поділяються на чотири категорії: найстарший (X. кат.) – це пікер. Він «робить» вуголь. Давніше добувалося його пікою, тепер автоматичними «мартоніками», вправлюваними в рух воздухом. Це є так наче великий револьвер, що має на кінці рухомий кілок, що вдаряє кільканадцять разів на секунду в твердий вуголь – і викликує вражіння «скорострілу».

Другий це «молодший» пікер (IX. кат.). Вугілля, яке вони «зроблять» відбирає від них третий (VIII. кат.), а четвертий (VII. кат.) відпихає готові візки взад, аж до машинки, що тягне його по похилій площі до того місця, де їх забирають коні. Оця сема категорія – це чисті «парії» копальняні. Ними заповнюються всякі діри.

*

Одного разу – це було також в ночі, – після «бріке» (такий півгодинний відпочинок в середині), надбіг нагло поріон зі страшним криком:

– Втікайте! Втікайте!

Катастрофа!

Не тямлячи, що роблю, хапаю лямпу – біжу до виходу. Валяю головою до стемплів, падаю, розбиваюся – інстинкт самозбереження тріюмфує в цілій повні. Там на переді бачу – якась ясність: ґаз запалився!

Прибігаю – ні, це тільки робітники збіглися і таке світло від лямп. Довідуюся, що ціле крило копальні валиться.

В горі чую якийсь глухий шум, як від бурі. Час від часу лоскіт, як крісовий стріл: це тріскають стемплі. Всі ми бліді – надслухуємо.

[17] Сажотрус.

Нічого поважнішого не сталося. Одначе до рана ми вже не робили нічого.

*

Кожного дня, що найменше двох ранених. О це не важко: відірветься невеликий камінь, вдарить в голову, чи в руку – і вистарчить. Але бувають смертельні випадки.

За три місяці було чотири трупи. Я знав двох з них: молодий ще, поляк, комуніст – старший пікер, другий теж поляк, старший вже чоловік, батько троє дітей. Каміння привалило їх ненадійно – і вдусило наче миші. По таких випадках – звичайно десяток-два сезонових робітників утікає з копальні.

*

Є одиниці високої вартости, національно й політично свідомі, тверезі, моральні – що їх життя на чужині позбавило оцих відємних загумінкових прикмет, від яких годі отрястися в своїому рідному селі. Часто це є люди жонаті, з дітьми, в яких обовязково знайдеться портрет Шевченка, Мазепи, Франка. Я знав таких двох і серед них я провів найкращі хвилини свойого побуту у Франції. Вони звичайно живуть тут довше, знаменито знають відносини, французів, говорять по французьки і т.д. та їх ледви чи знайдете один відсоток.

Більше, возьмім 2-3 відстоки (це дуже «мнимі» цифри...) є тзв. гохштаплерів[18]. Пригадую собі один випадок. З одним знайомим іду до театру. При віконці бачу джентельмена[19], високого, елегантного, з бритим інтелігентним обличчям, трохи блідим (гірники звичайно бліді), що надає йому вигляд інтеліґентніший, в габіку, лякерах, рукавичках глясе, – елегант у кожнім цалю. – «Якийсь – думаю – вищий державний урядовець, хоч іще молодий...». Він обертається й до мойого товариша: «Ах! Як маєтеся?». – Це, як відтак довідуюсь від знайомого

[18] Аферист, обманщик (нім.).

[19] Елегантний мужчина (анг.).

– звичайний гірник, українець, що навіть ледви чи газету читає... Таких є досить.

Зрештою є великий відсоток старших гірників, про яких усі знають, що це українці. Зааклімативувалися тай живуть. Думають, що будуть гірниками вже до смерти.

*

Та величезна більшість «наших» людей – це, на жаль, більше або менше... сумна тема.

Це є люди, що «виїхали до Франції на роботу». Одні з них не доїдають, щадять до пересади, щоби вислати гроші до дому, сплять у таких норах, де французи кріликів тримають, – убого вдягнені – ще в старих «анцуґах»[20], що в них приїхали з дому. В копальні – це найпокірніший елемент. Чекають покірно біля лямповні – хоч можна зайти до умивальні, де є тепло, нераз приходять годину-дві скорше, бо нахил до чекання мають уже в крові... Між собою балакають тихо по українськи, а як голосніше, то вже по польськи... Тут більше бояться говорити по своїому, як у рідному краю...

Я був свідком, як якийсь француз питався про щось одного з «наших». Цей розложив руки й відповідав з такою дурною міною:

– Я нє розумім, проши пана... Нє розумім...

Міна мусіла бути дуже дурна, бо француз кинув одно слово «be te» – (худоба) – і відійшов.

Інші знову (це вже інакша «категорія») – заробивши гроші, хочуть «забавитися». Звичайно в тижні нема коли, то вони всю свою енергію виладовують у неділю по естамінетах і – притонах розпусти... В понеділок – при роботі – хваляться своїми «подвигами» (звичайно теж по польськи)... Кілько випили, в кількох притонах були і т.д.

Тут часто вже не пізнаєте: чи це поляк, чи українець. Часто довідаєтесь про це лише випадково з прізвища. Тому я й сказав, що найкраща статистика не змогла би виказати точного числа наших людей. Ще й

[20] Костюм (нім.).

тому, що це не виїмки, а велика частина – може навіть третина – таких «українців» у Франції.

*

На виїмкову небезпеку наражені є наші дівчата у Франції.

Вони звичайно по рільничих господарствах, але велика їх скількість є по містах, як домашня прислуга і т.д.

Я чув про кілька. Сумна їх доля в такім «осередку»... Частенько вони живуть в «конкубінаті» з якимсь гірником, який по році-двох «відступає» її іншому... Нераз з невилічимою недугою.

На моїй вулиці є одна, що живе спільно з двома гірниками... Гарна дівчина, «приїхала до Франції на роботу»...

«Союзе Українок», де ти є?

*

Це все з браку могутньої доосередної сили в формі сильної національної організації, та духової опіки...

V. Parlez-vous français?

Заки я поїхав до Франції, вивчив французьку мову **перша кляса**.

Очевидно зі самоучків[21], бо в гімназії в нас французької мови не вчать.

Отже передусім я вивчив самоучок Берґера (поль.-франц.), що має 35 лекцій.

Потім його поправив самоуком Ваґнера – 41 лекції.

З черги я вивчив два самоуки: Ройснера й Ринєвича, що мали разом 104 лекції.

[21] Самовчитель.

Потім я вивчив на память 10 байок Ляфонтена, прочитав – хоч з тяжким трудом – «Hernani» Віктора Ігo й переклав дві новелі Гі де Мопасана.

Французька мова впакована в голову, як слід: граматика в пальцях, усі виїмки й неправильні дієслова на виривки, около 5.000 слів на запас. – Можна їхати.

Поїхав...

*

Перший раз зачута французька мова (ще на границі) справила мені небувалу радість.

– Avez-vous quelque chose à dé clarer?*

Ах, нарешті! Таке саме речення є в Бергера в 35 лекції... Нарешті чую, як вона, ця мова, звучить у практиці... Ах, як це чудово знати французьку мову!..

Що правда... вимова якась інакша... Неправильно вимовляє, зовсім не так, як подає «Ройснер»... Може бути, що якийсь з провінції...

В слідуючім купе чую (це було в поспішнім Відень-Париж):

– Pas fumer ici, monsieur**.

Ах, як чудесно!.. Тільки чому не «ne pas fumer»?.. Граматично зле. Бергер пише інакше.

Я жадно ловлю ухом кожний французький звук. Це зрозуміє кожний, хто колись учився якоїсь мови, а потім заїхав до того краю.

*

Це перший раз у містечку Lens біля Lille – я «спробував» практично свою «французчину».

Приступаю до одного стрічного француза й питаю:

– Пардон, месіє. І а тіль отель дан ля віль?***

Француз подивився на мене цікаво й каже:

---

* Маєте щось до митної тарифи?

** Пане, тут не курити. .

*** Pardon, monsieur. Ya-t il hotels dans la ville? -- Чи є в місті готелі?

– Vous dites?*

– Отель! Отель! – кажу як найвиразніше. Єс кілія дезотель дан ля віль? – кричу вже, як бачу, що француз не розуміє – шамбр а куше!**

Француз закликав врадуваний:

– Ah, vous dermandes-hotels?! Ah, c'est ça!... Oui, oui, monsieur, naturellement!... Vous trouvez le meilleur rue Clemenceau – tout près de la gare...***

Фатальне положення! Тепер я не розумію... Одно слово похопив «Клемансо» – поза тим ані в зуб... Але вдаю, що розумію, кажу «мерсі» й відходжу.

І нащо здалися мені всі самоуки на купу. Пригадалася мені анекдота, яку приліпили до Міцкевіча. А саме – коли він перший раз розбалакався по французьки – француз слухає, слухає – врешті каже:

– Ах, як польська мова є дуже подібна до французької!..

*

Мова вивчена зі самоучків є те саме, що теорія шерму[22] вивчена кореспондентною методою.

Якщо йде про мову французьку, то найважнішою справою є – правильна вимова.

Ніякий найліпший самоук не дасть ані приблизного поняття про справжню вимову. Тут іде про нюанси: між двома «е» французькими є така ріжниця, як між «е» і «і». А таких «е» є з пять відмін... І часто ніяких правил тут нема, раз його чуємо виразніше – як француз говорить на вічу, – другий раз воно зникає цілком. Таке саме є між двома «о» – з яких одно є цілком подібне до «а» (mode – зближене до маде і т.д.). Ціла вимова французька це самі такі ось нюанси. Треба в них вслухатися.

Приходжу до склепу і купую сир. Хочу щось сказати.

---

* Ви кажете? (себто що ви кажете?).

** Hotel! Hotel! – Est-ce qu'il ya des hotels dans la ville? – Hotel – Chambre á coucher!.. (Готель, готель, – Чи є готелі в місті? – Готель, – спальня!).

*** Ах, ви питаєте про готель! Ах, так! Так, так – натурально! Найліпший ви знайдете на вулиці Клемансо, зараз біля двірця...

[22] Автору, мабуть, йшлося про шарм.

– Жеспер ке ле фромаж сера бон...* – вимовляю як можу найліпше.

Француз – мій знайомий – мене поправляє:

– Pas comme ça, monsieur...** «J'espère que le fromage sera bon».

Різниця така, як між двома різними мовами.

Зокрема замічу, що французи балакають дуже скоро.

Просто не можна вловити поодиноких слів. Усі слова лучаться в одну велику цілість, в якій годі вловити не то поодинокі слова, а навіть цілі речення. На папері я бачу слова окремо, а в мові кінцевий звук попереднього слова зливається з першим – слідуючого – через що затираються границі між ними. Це є головна причина, що «француз з Коломиї», мимо вивчення десяти самоучків, не може француза зрозуміти. Те саме написане на папері – він зрозумів би.

*

В перших тижнях – я просто розпучливо вдавався в розмову з французами, щоб хоч трошки врятувати надію, що мій труд не був даремний. Я ходив на всякі робітничі віча і зібрання. Я ходив до театру, на ревії, до костела на проповіди (в костелі на яких 200-300 жінок переважно польок – може 2-3 мужчин), – я шукав всяких можливих нагод, щоб хоч трошки відчути, що французька мова не є для мене замкнена на все. І врешті – так за два місяці мені неначе в голові «обернулося»... Я перший раз відчув, що ось я сказав речення не перекладаючи його з української мови, а так просто, з голови... Французька мова ставала моєю **розговірною** мовою!.. Зперед французької мови мені так якби хтось забрав **заслону**... І рівночасно – **автоматично** – прийшла правильна вимова.

*

На цьому місці я ще згадаю як наші люди балакають по французьки.

Нераз, буває, прислухаєшся – а «наш», що тут уже з чотири роки – так вам чеше по французьки, що годі його дігнати!.. А мовою – святий Боже...

---

* Надіюся, що сир буде добрий...

** Не так, пане...

Це жахливе «воляпище»[23]... північний говір – (замісць антєр – анчер (entieur), зам. бондє – бонджe (Bon Dieu) і т.д. + якийсь спеціяльний говір, який витворили собі поляки + такий сам продукт арабів, яких тут називають «сіді» (по арабськи «пан») + врешті комплетний[24] брак якої-небудь флексії (на всі часи, способи, особи і т.д. – один інфінітівус...)... І т.д.

Не знаю, як французьке вухо зноситъ таку диковину. Це мені – рівночасно дає поняття про цю англійщину, що нею балакають мурини, індійці, китайці... Для філолога-психолога це дуже цікава тема...

*

Ще про «методи» навчання чужих мов.

До цеї квестії[25] ось таке маленьке помічення[26]:

Двірець.

На всіх стінах почекальні[27] французькі написи, реклями, афіші, знимки, малюнки... «Entrèe»... «Sortie»... «Exposition de Sille». Тут якась відозва: «Camarades mineurs!»... Чується французький дух на салі.

В почекальні кількоро людей, французів. Двоє балакає на пів голосно.

Йду до каси і кидаю одно слово:

– Paris.

Касієрка питає

– Deuxième?

– Oui, – відповідаю механічно. Відходжу від каси, ховаю білет в кишеню. І в такій хвилі я відчуваю, що я засимілювався до цеї французької стихії, що окружляє мене зі всіх боків! Чую, що думаю по французьки – і якби нагло якась катастрофа, чи випадок – то я крикнув би по французьки, а не по українськи!..

Ось вам малий – психологічний – причинок до проблеми. В практиці це повинно виглядати так:

---

[23] Жаргон (фран.)

[24] Повністю.

[25] Питання.

[26] Зауваження.

[27] Зал чекання.

Лекції збірні: Більша кімната – завішана французькими краєвидами, написами, таблицями. На столі французькі газети (хочби це мала бути перша лекція). В шафі написи на хребтах книжок французьких класиків, архитворів.

Професор весь час говорить тільки по французьки. Ані слова інакше. За цілу годину – ученик не почув українського слова.

Я не зумію обґрунтувати психологічно – цего безумовного впливу такої салі, і такої методи на психіку учня. Але висліди безсумнівні. Вдиратися відразу в **духа** французщини, перенестися на французьку **духову плятформу**, а не **перекладати!**

*

Відїжджаю до Парижа.

Чую приспішене биття серця... За кілька годин я буду в центрі світа, в тім новітнім Вавилоні, який стільки разів я бачив у моїх сонних мріях!.. Мій колишній «гін у світ» – відзивається з новою силою... Adieu, копальня!.. Мій життєвий човен несе мене «vers les nouveaux rivages»!..

– A Paris!.. Поїзд рушає...

Свят-Вечір в копальні

Спомин

Хочу розказати вам, як ми минулого року проводили Свят-Вечір далеко на чужині, в копальні вугілля, на півночі Франції.

Саме кілька днів до свят появилося розпорядження дирекції копальні (а розпорядок в копальні є те саме, що приказ), що хто залишить працю на більше як два дні – буде звільнений. Що робити? Тих два дні – це якраз на Різдво. У нас зі Стефаном (це товариш, технік) була вже програма на тих два дні, – а що кидати копальню ми ще не хотіли, отже рад не рад, треба було йти працювати.

О год. 3 пополудні ми передягаємося. Не уявляєте собі, яка неприємна річ скидати чисте вбрання, а вдягати на наге[1] тіло брудне, чорне лахміття... Згодом беремо лямпи і входимо на плятформу. Тут чекаємо ще яких 15 хвилин, бо тичасом йде провірка лямп. Кожна лямпа є замкнена, щоби випадково якийсь новик не спробував відкрутити собі її, якби вона йому згасла.

В 1909 року сталося тут з цієї причини страшне нещастя: запалився ґаз (що його видає зі себе вуголь) і відразу 4 копальні, що були сполучені з собою підземними хідниками стали в полумях. 1600 людей згинуло тоді страшною смертю. Ще й досі робітники обходять тут роковини цього дня, як робітниче свято, яке – мимоходом кажучи – є рівночасно днем комуністичної пропаганди!

Від тої трагічної події заведено тут саме цю строгу контролю при вході: контролюється лямпу, а зокрема кишені робітників, щоби, – як вже бувало – який завзятий курець, не взяв зі собою тютюну, – ну, й сірників. Перед місяцем в одного найдено тютюн і паперці, хоч без сір-

[1] Голе (поль.).

ників. Зараз на другий день він був видалений з копальні і взагалі поза межі Франції.

Зїздимо в діл. Все-те-ж саме неприємне враження. Не знаю, чи за весь час мойого побуту тут обійшлося без того, щоби хтось не сказав: «Зїздимо, але не знати чи виїдемо». А другий, щоб не відповів: «На кожний випадок тебе вивезуть». Вінда[2] страшно скоро злітає з нами в діл. А коли за яких 2-3 хвилині вона звільняє темпо, здається неначе б линва вірвалася і ми летимо в пропасть. За хвильку вона легенько, елєгантно осідає, блиснуло світло, почувся гамір людей – ми вже на долині.

Йдемо довгими коритарями[3]. Ще ближче шахти вони вигідні: принайменше не треба схиляти голови. Та чим дальше, хідники стають вужчі, нижчі, іноді треба повзати на колінах. Опісля вони зачинають розбігатися; кожний бічний є замкнений брамою, які побудовано щойно після згаданої катастрофи (це для того, щоби на випадок катастрофи пожежа не поширилася). Йдемо, ще кілька хвилин, аж врешті доходимо до місця праці.

Знова розбираємося. Тепло тут, як в добре напаленій кімнаті. За хвилинку старший пікер (це т.зв. провідник маленької секції – з 4-5 людей) підходить до вугляної стіни, б'є кілька разів моторовим мартопіком і праця зачалася.

На щастя Степан є тут старшим пікером. – Степане! – кажу. – Може б так поспішитись і до «бріке» (це так називається по трьох годинах праці півгодинний відпочинок) – скінчити? Памятай, що нині Свят-Вечір!

– Добре, – каже Степан. – Поспішимося до «бріке», а потім будемо «святкувати». Здається, що Михайло взяв пляшку вина, тільки хоче нам зробити несподіванку.

Праця пішла, як ще ніколи. Гупають два мартопіки, вугілля сиплеться, тільки ладувати його на візки. А тут біда: візків нема! Попсувся мабуть мотор на найближчій траншеї. Минає година – візків нема. А це не гаразд, бо опісля замість «святкувати» треба буде з подвійною скорістю ладувати вугілля. Минає ще година, зближається час «бріке», вугіл-

[2] Ліфт.

[3] Коридорами.

ля на яких 10 візків, а їх нема. Прибігає поріон (наставник). Степан до нього з лайкою.

– Як не буде візків до 10 мінут, то я перестаю робити! Ах ти, чортів сину! – гримнув по українськи.

– Toute de soite! Toute de soite! (Зараз! Зараз!) відповів поріон і побіг. За хвилину Степан справді перестав робити вуголь. Тимчасом прийшло «бріке», ми вишукали місце трохи осторонь та посідали на деревлянних стемплях.

Степан каже:

– Ну тепер година шеста, на землі мабуть вже зійшла перша зірка. Свят-Вечір, хлопці.

Та йому чомусь ніхто не відповів. Важка туга впала нагло на серця. Як каменем.

– Та нумо, хлопці, не сумуйте, бо часу не стане. Витягни но, Михайле, ту пляшку, що ти приніс її зі собою.

Михайло добув пляшку, а Степан розложив з черги цілу торбину помаранч. Виявилося, що й Корнило тямив за Свят-Вечір, бо приніс зі собою чотири пуделка сардинок.

Згодом всі повеселішали. Корнило зачав пригадувати ріжні сільські історії. Повіяло рідною країною, пригадалися колишні часи.

Хвилину пізніше пляшка стала порожня.

– Ну тепер ще тільки закурити б і все гаразд! – каже Корнило.

– А може б так заколядувати! Скрикнув Михайло. – Егеж, заколядуймо собі! – і заразже зачав: «Бог Предвічний». Ми всі за ним.

Дивно виглядала ця коляда ось тут, серед звалів чорного каміння, 408 м. під землею. Спів приваблював. За хвилину показався один робітник, другий, прийшло кілька Французів.

А ми тимчасом скінчили «Бог Предвічний» і зачали «Нова радість стала». За нами зачали підтягати ті, що саме прийшли. Один старий вже робітник, Українець, що ще перед війною працював тут й був наставником над цілим одним коритарем – довго слухав мовчки, а потім важко зітхнув і каже:

– Ну я вже постарівся тут, привик, а як так чую рідну коляду – то таки тягне мене до дому. Мушу ще, хоч перед смертю приїхати до свого краю.

І довго ще не міг заспокоїтися старий гірник. Прийшов поріон і зачав питатися, що це таке, а Степан йому пояснює з запитом:

– Це Свят-Вечір у нас Українців, яких лиха доля пригнала ось тут до вас шукати праці. А Україна, мій приятелю, то великий, найкращий край на світі, з якого колись ви Французи мали королеву...

Але Михайло зачав вже стрілецькі пісні і Степан перервав свою розмову. І довго співали ми ще, – а купа вугілля тимчасом чекала. І Французи слухали наших пісень, навіть поріон заслухався. Вкінці в часі перерви каже:

– Ну, ще година до кінця, старайтеся заладувати це вугілля, бо візки вже давно є. І неначе, щоб засоромити нас додав: – Не треба було вам нині добувати його стільки.

Але ми ще вчас скінчили. І коли виходили з копальні, Степан каже до мене:

– Справді нічого собі перевели Святий Вечір! Але другий раз вже так не хотівби я!

Мандрівка по львівських сутеринах

Восьмеро людей в одній комірці

Т-во «Сила»[1] проголосило заклик до українського громадянства: *Тисячі найбідніших українців гине по вогких і холодних сутеринах![2] Прийдіть їм з поміччю!* – Подано там, у цьому заклику теж адресу й поштове конто.

І жертви капають. Той пришле злотого, тамтой два. Нераз треба цілій делєгації вичекати 2-3 години в передпокою якогось «достойника», щоб потім дістати... пятку. Треба подивляти відвагу, терпеливість і зимну кров Виділу Т-ва, а особливо його голови п. Петречка, що не заломилися під тягарем тієї «жертвенности».

А одначе їхня терпеливість ані не гріє, ані не кормить тих трагічних жертв нашого лихоліття. Зжилися ми з тим словом «сутерини» і не робить воно на нас вражіння. Прийшов до нашої Редакції[3] п. Петречко й просить котрогось з редакторів – зайти в перші-ліпші сутерини й поглянути. Як знайдеться місце в ґазеті – то й описати. Це не зашкодить – попри оголошення карнавальних балів – додати й такий опис[4].

Добре. Йдемо з п. Петречком. Ідемо до найближчого зареєстрованого в них (у Т-ві «Сила») українського безробітного.

Кільканадцять кроків у бік від вул. Льва Сапіги є вулиця Мончинського (давня Мурарська). Тут під ч. 9 є зареєстрований якийсь Стефан

---

[1] «Сила» – товариство українських робітників у Львові, засноване 1907 р. Об'єднувало в основному некваліфікованих робітників і домашню послугу. Своїм членам надавало фінансову допомогу. Зліквідоване совєтами у 1939 р.

[2] Підвал (поль.).

[3] Мова йде про редакцію газети «Новий Час».

[4] На цій самі сторінці газети, поруч статті В. Гірного, знайшлося оголошення такого змісту: *Великі Вечерниці Медиків. 13.II.1937. Касино Пошповців.*

Мартинець, безробітний, що потребує помочі. Досі він цієї помочі не дістав, не було з чого.

Дзвонимо до брами. За хвилинку від подвіря показується дівчина.

– Де тут живе Стефан Мартинець?

Дівчина несміливо:

– То ми... Але тато якраз пішов по вуголь, зараз прийде...

Година пів до першої вполудне – а той щойно пішов по вуголь.

– То ви ще досі не палили? – питаю.

– Ні... Але тато зараз прийде...

Йдемо за нею. На подвірю, на кінці одної відноги камениці двері. Передтим ряд якихось комірок. Входимо в ці двері.

Так. Тут живуть люди, повно людей. Кімнатка маленька. Міряємо на око – п. Петречко спеціяліст у мірянню. – Ширини тут буде який метер сімдесять-вісімдесять, довготи три й пів. Комірка.

В одинокім ліжку лежить хора жінка. На середині колиска – в ній солодко, з «цмочком» в губах, спить чотиримісячна дитина. В хаті ще двоє дітей.

– Скільки вас тут живе в цій кімнатці?

– В о с ь м е р о – відповідає дівчина.

– В о с ь м е р о?! – Ми не годні цього збагнути. – Адже ж тут тільки одно ліжко!

– Тут є ще фотель, що на ніч розкладається.

Справді, є фотель. Але ми всеодно не можемо зрозуміти. Потім, коли ми вже попрощалися, оба ми довго ще дебатуємо над тим, яким способом там вміщається восьмеро людей...

Оглядаємо кімнатку. Вона вогка, в куті зовсім чорна від вогкости. В другім куті велика кухня, але пізнати, що не вживана. З боку стоїть невеличкий залізний пєцик[5]. Це з економії.

В кімнаті якесь холодно-сире повітря. Відомо – досі ще не палено.

– Ви хорі? – питаю жінку, що лежить в ліжку.

– Так... На ґрипу.

Одинока шафа й згаданий фотель відсунені від стіни, бо вона мокра. Над пєциком на шнурку висять пелюшки.

---

[5] Мала піч (поль.).

Тимчасом приходить господар хати з ведром вугля. Похилий, жовтий, інвалід. Одно око затягнене більмом, друге кидає якийсь хоробливий блеск. Розповідає нам, коли він стратив око. Був колись в УГА. Потім вернувся й 7 місяців висидів в Домбю[6]. Але око стратив при іншій нагоді. Іскра йому випалила.

Опісля переходить до сучасности. Оповідає про свої мандрівки по різних бюрах, комісіях для безробітних, староствах[7]. Всюди відправляли його з нічим. «Ваша жінка є при камениці – отже таким не можемо давати нічого».

– То значить, що ваша жінка є дозорчинею?[8] – питаю.

– Так.

– А скільки дістає місячно?

– 20 зл. і це мешкання.

Діти всі ходили до шкіл – хлопці до школи Грінченка, дівчата до Юра. Найстарший син практикує в цинкографії п. Чучмана. Найстарша дочка вийшла заміж і це її дитина. Чоловік тепер при війську. Ніхто більше не працює, бо нема праці.

Балакаємо ще з пів години.

– Чому – питаюся – ви не удаєтеся десь – до якихось комітетів – за допомогою? Адже ж так жити не можна?

Жінка відзивається голосом, що йде просто від серця.

– Я ходила, але більше не піду. Я не здібна. Відчуваю зараз жаль, що мене стискає, не піду...

Потім пращаємося.

– Вже перша, – кажу, – обідова пора – у вас нічого?..

– Ба! – розвів руками інвалід.

Коли ми виходили, то довгий час ми не говорили до себе ані слова. Цей бувший вояк УГА гине ось-тут зі своєю ріднею, а стільки панів є в нас таких, що...

---

[6] Домб'є – місцевість біля Кракова, де у 1919 р. польська влада влаштувала концтабір для галицьких українців.

[7] Староство – адміністративна одиниця у довоєнній Польщі.

[8] Двірничка (поль.).

Але, ліпше без додатків. Недалеко Мончинського 9 є вулиця Японська, де в салі поштовців відгулюємо карнавал. Звуки джезу доходять десь тут...

Коли ми вже всідали до трамваю, каже п. Петречко:

– В паршивих живемо часах.

Життя в льоху і життя на вільнім воздусі

В Т-ві «Сила» зареєструвалася якась Ева Яштшембська з вул. Длуґоша ч. 17. Живе в сутеринах.

Ідемо до неї. Вулиця Длуґоша одна з найкращих вулиць у Львові, спокійна, затишна, є на ній кілька наукових заведень[9] і віль[10]. Багато зелені. Повище зачинаються чиншові камяниці.

Находимо бажане число і входимо до сутерин. Сходимо вниз, потім ідемо якимсь темним льохом. З бічних пивниць і якихось напів розвалених погребів тхне на нас цвіллю та якимсь таким важким одуром, що ми стримуємо віддих. Льох закручується: напроти нас низенькі двері – може бути до якоїсь пивничної комірки. П. Петречко отвирає їх – і я широко відкриваю очі: це є людське мешкання.

Входимо, схиляючи голови. Комірка виповнена до останнього квадратового дециметра «меблями». Два залізні ліжка, одно приче[11], стіл, кухня. На кухні ще одна залізна кухонка. Маленька, як скриночка. На ній чайник.

З постелі визирають подерті, почорнілі лахмани. Ген вгорі невелике віконце, замуроване морозом. Але в цім пивничнім погребі тепло, як в ямі.

В хаті старша жінка, неозначених літ. Може мати 40, може 60 літ. Лице без виразу.

– Тут повно ліжок, кажу, кілько вас тут живе?

---

[9] Інституцій (гал.).

[10] Тобто вілл.

[11] Примітивне ліжко.

– Три кобіти[12].

Вона перша. Вдова, одного сина має в якімсь захисті. Тепер живе зі сестрою, що є сторожихою в цій камяниці. Отримує за це 10 зл. і мешкання. Тамтого року прийняли ще одну сублькаторку, паню Софію Козловську, літ 68, жебрачку з фаху. Вона їх рятує, без неї погинули би з голоду. Вона тут спить – і показує рукою на приче.

Приче не довше як метр. Могло би вистарчити на трилітню дитину, ну, але бабця певно маленька. Нажебрає собі, вечором засвітить свічку і рахують.

Але мало того є, бо в хаті ні одного вуглика, ні кришки хліба. На ніч накриваються брудними веретами і плащами.

– Найгірше докучають нам щурі – каже господиня.

– Тут є щурі?

– Повно! Один при другім. Вночі ціла долівка повна щурів.

Б-р-р-р... Найглибше дно людської нужди. П. Петречко потішає ще, що незадовго можна буде дістати в них обід: мають дістати полеву кухню і будуть варити обіди для безробітних.

Потім схиляємо голови і виходимо в льох. З погребів тхне сирий сопух. Виходимо на світло денне.

– Як тут можна мешкати? – питаюся чисто реторично.

А тепер перенесімся думкою на вільний воздух. Ген далеко, за місто, за стрийською рогачкою. Яких два кільометри за рогачкою є міські бараки для безробітних. Трохи дальше ліс. Літнисько.

На вільнім просторі розгулявся вітер. Пронизливий, сухий, проймаючий до шпіку костей. Як у Львові є 20 ступнів, то тут все є 23.

А бараки деревляні, зі щілинами в стінах. Входимо до одного бараку.

Шопа. Серединою біжить коридор. По боках мешкання – з одного боку 5 і з другого.

Вітер в цій шопі затих. Так, як у хлопській порожній стодолі.

З кімнат виглянули позавивані цікаві обличчя. Розпитуємо.

Розповідають, як тяжко дістатися до тих бараків. Треба багато старань. Дехто дістає невеличкі допомоги в натураліях[13].

---

[12] Жінки (поль.).

[13] В натурі.

Входимо до одної кімнати. В куті ведро води, покритої ледом.

– Нам ще добре, – каже господині, – але тим, що від сходу...

Слава Богу, нині в місті показувало тільки 12. А тому два дні тут було з певністю 27. Як люди можуть вечором роздягатися, рано вставати при 27 ст. морозу?

Потім виходимо і шукаємо зареєстрованої в Т-ві «Сила» якоїсь Марії Ящишин. Тут за неї не знають, так багато людей, що годі всіх знати. Находимо її в однім бараку під самим лісом.

Така ж сама кімнатка, тільки звернена до сходу. Але має подвійні вікна, через те тепліше.

На середині кімнати мама, молода ще, але похила, з жовтим, стягненим обличчям. На двох ліжках четверо дробу. Наймолодше ще в пеленах, найстарший син пішов до школи. Разом пятеро.

Знову оповідання, від якого крається серце. Живуть – з нічого. Чоловік вганяє по Львові, але без успіху. Праці не може дістати. Правда, дістає невеличку допомогу в натуралiях. Кожний раз треба за нею йти до міста.

Кілька пар невинних оченят глядить на нас цікаво. Мама взяла одно на руки.

– Наймолодше кілько має?

– Сім місяців. Не маю для нього корму – сама не маю, – той звідки набереться?

Тепер є година друга пополудні. Мама розпалює під кухнею. Не знати, чи це на обід, чи на вечеру...

Кручу і кручу це українське радіо, а все таки не хоче грати по українськи!..

Рис. Едварда Козака

Розгублені сили

Роман

I

20 вересня 192... року до поїзду, що відходив з Ліль до Парижу, сів молодий українець, студент Степан Кучерепа.

Була сьома година вечора. Двірець був ясно освітлений. Він скидався на величезне людське муравлище; французька мова, з якої Степан умів час від часу вихопити якесь слово, гомоніла, наче море підчас припливу. Степан відшукав порожнє купе і поклав свою невелику валізку на полицю. Потім витяг з бічної кишені камізельки квиток і прочитав голосно напис: Montigny. Хвилину думав, поглядаючи кудись у далечінь. Знову глянув на квиток: Монтіні? Кескесе?*

Це означало, що Степан не їхав до самого Парижу. Йому не стало грошей на квиток. Він мав у кишені 67 франків і два су: квиток до Парижу коштував 105 франків. Він відшукав на таблиці станцію, відповідну до своїх засобів, і зупинився на двох назвах: Lens і Montigny. Квиток до Лянс коштував 52 франки, до Монтіні 57. Якусь мить вагався: потім вирішив на 57 франків і за одним махом хотів заїхати далі.

У Парижі Степан сподівався знайти працю й одночасно ходити до університету – це була мета його подорожі. Тимчасом він їхав до Монтіні, до якогось Монтіні, що його хвилину тому не знав навіть із назви. Що це було: місто? село? чи може звичайна зупинка в лісі?.. Це була подорож у невідоме, – і то під ніч, – в чужому, далекому краю...

Степан задивився у вікно, де на широкому перроні переливалася юрба людей. Молода дівчина, причеплена до плеча присадкуватого добродія, щось йому жваво щебетала, усміхалася до нього всією привабливістю свого вродливого обличчя. Та той не звертав на неї ніякої уваги. Він пихкав маленькою люлькою і щось бурмотів крізь зуби, не виймаючи люльки з рота. Степана вразила ця дика, брутальна переоцінка цінностей... Дивна річ: від кількох днів Степан готовий був падати на коліна

* Qu'est-ce que c'est? – Що це?

перед кожною гарною дівчиною... Побіч кіоску з газетами стояв літній пан з добрячим, повновидим обличчям і білявими вусами, розщепленими на кінцях. Він приязно і розумно дивився на всіх перехожих, так наче б кожному з них бажав щастя. «Добра людина!» – майнуло Степанові в голові, – «коли б на таку натрапити в тому... тому Монтіні...».

І знову Монтіні... Ще вранці здавалося Степанові, що ціла історія дуже проста. Він мусить дістатися до Парижу. Відбуде половину дороги залізницею. Потім затримається на кілька днів, найдовше тиждень, щоб заробити на дальший квиток... І все гаразд. В найгіршому випадку піде пішки. По дорозі затримається якийсь день-два, щоб заробити на хліб... Заробити всюди можна – не раз навіть пригоди трапляються на мандрівці, пригоди веселого мандрівника, що з ціпком у руці вибрався в широкий світ... Сонце йому світить з неба, веселий усміх не сходить з уст... «Зайдіть до нас!» – просять гарні жінки в маленьких черевичках...

Так воно виглядало вранці, але тепер, під ніч, від цієї подорожі в невідоме йому стає трохи моторошно. Монтіні! Назва є, значить: і люди там є, не будували б станції... Але це вже не ці гарні жінки з мрії, що запрошують веселого мандрівника на нічліг... Це люди чужі, зі своїми судовими й торговельними справами, як ось ті, що вештаються по пероні. Степан дивиться на них, йому раптом здається дивним: всі ці люди – це видно по їх очах, по свідомості, що пробивається з цілого їх єства, – всі вони знають, де вони, куди їдуть, і що вони. Вони в себе... Як воно можна тут – далеко на півночі Франції, у великому чужому місті – бути в себе?..

Несподівано двірець починає непомітно відсуватися назад – разом із юрбою людей, світлами, кіосками, вагонами. Поїзд, де сидить Степан, стоїть на місці. Двірець відпливає щораз далі. Над головою Степан бачить міст... Омана щезає, – це поїзд котиться вперед. Колеса рівномірно вибивають такт: трах-тах-тах, трах-тах-тах... Перед вікном мигнула висока помпа й лишилася позаду, ген у далині – це все ще місто – видно великий, рясно освітлений, може п'ятиповерховий будинок. Побіч нього вештаються люди, повно людей, кудись вони ідуть, прямують, не їдуть до Монтіні так, як він, – живуть у Ліль, хоч це вже вечір і за хвилину їх застане ніч... Як можуть люди жити в Ліль, так як у себе вдома?..

Поїзд скрутив убік. Раптом перед Степановими очима виринуло з долини море світел. Lille! Він колись знав його тільки з мапи. Це була

маленька чорна крапка.. В цій хвилині приходить Степанові на думку, що добрячий добродій із вусами лишився на двірці. Також молода щебетлива дівчина, що чарувала своїм усміхом байдужого присадкуватого панка... Вже їх ніколи не побачить. Поїзд біжить в темну ніч. Час від часу заблимають світла і знову темінь.

*

Але світел є багато. Ця околиця Франції густо заселена. Щохвилини виринає якесь село, чи містечко, поїзд перебігає повз високі копальняні вежі, що темними силюетами бовваніють на тіл прозорого неба, а їх вершків не досягає рясне світло лямп на долині. Степан не відриває очей від вікна.

Щокілька хвилин поїзд зупиняється, і на стаційному будинку блимають назви: Modricoutr, Abris, Sainlien. Поїзд біжить вперед, мов могутній гігант, свідомий своєї гігантської мети. Якась велика заграва зближається з кожним «трах-тах-тах»... до поїзду. Заграва яснішає, видно міріяди зірок у великій долині. Поїзд зменшує біг, за хвилину викочується на перон, – на високім будинку електричний напис: «Douai».

Тут зупинка довга, – і поїзд висовгується з перону і поспішає далі. Знову зменшує біг: коротка зупинка, на невеличкому будинку напис «Bailly». Степанові тривожно стискається серце: він боїться побачити назву «Montigny». Що його там жде? Трохи мало франків він лишив собі на першу потребу... Знову станція: Hamecourt. Степанові швидше забилося серце. Він запам'ятав цю назву з таблиці, як дивився на цінник квитків. Десь вона вже близько Lens, Montigny... Hamecourt лишається позаду, поїзд біжить вперед. Просто на південь. Коли б так у Степана був квиток, то він іще сьогодні був би в Парижі...

На мить Степана проймає гарячий електричний струм. Париж! Він колись мріяв про нього, Париж йому снився ночами... Високі підхмарні вежі, будівлі на двадцять поверхів... І ця чудова духова розкіш, що трапляється тільки в снах... Бувало – в найгарячіший літній полудень він виходив на шлях, де бігли телеграфні дроти. Він лягав тоді на рові, заплющував очі і прислухувався до одностайного згуку дротів: в-в-в-в-в-в-м-м-м-м-м... Цей звук приходив із далекого цивілізованого світу...

Сонце викликало в ньому візію давно пережитих зворушень, йому маячіла в голові дивна південна дівчина, що має спідничку в клітки... Ця дівчина має блискучі очі й тонкі руки, вона дуже вбога, крізь її блюзку прозирають білі груди... Її стара мама грає на катеринці... Потім вони обидві йдуть геть – і ось Степан блукає довгими тісними алеями старого міського парку...

Сонце й одностайний звук дротів виробляли із Степаном різні дива. Так було колись – і ось несподівано Париж! Степан схоплює мрію «за хвіст»! Він не біг за нею аж сюди, ні. Він заблукав сюди з інших причин, з твердих і жорстоких причин, але доля кинула його несподівано на шляхи давньої мрії, літературних зворушень хлоп'ячого віку, незабутньої Манон Леско і богеми Мюржера... Автентичний Париж! – він може там бути ще сьогодні ввечері, ще сьогодні, за годину чи дві... Нараз глухий неспокій пронизує Степанове серце: поїзд затримується, і на великому станційному будинку Степан вичитує у світлі електричних лямп напис: Lens.

Б-р-р-р... То це вже тут мало бути?! Він вагався хвилину, чи має купити квиток до Lens, чи Montigny. Якщо був би купив до Lens?..Адже ж він на один крок від цього... Поїзд рушає далі, в тій самій хвилині до йог купе входить літній і сивавий добродій, з випханою течкою і щось говорить по-французькому, чого Степан не розуміє.

– Etranger?* – питає добродій.

– Уй, месіє, етранжер**, – це слово Степан розуміє добре. Йому відрадніше, що жива людина перервала йому гнітючі думки. Добродій дивиться на Степана так тепло, що Степанові хочеться зробити йому приємність. Він витягає цигарки, яких не курив ще від Ліль, і чемно подає їх французові. Той усміхається.

– Mercі. Je ne fume pas***.

Степан знову розуміє. О, воно не так то й погано! Він у Франції, в далекій цивілізованій країні, веде собі конверсацію по-французькому. Його нерви розворушені, він встає і стягає свою валізку.

– Montigny? – питає француза.

---

* Чужинець.

** Так, пане, чужинець.

*** Дякую, я не курю.

– Ah oui, monsieur, Montigny, – відповідає француз. Він дивиться на Степана з усмішкою: – Mademoiselle vous attend?*

Уй, уй, – відповідає Степан, хоч не зрозумів питання. Він схвильовано дивиться у вікно, то знову на француза. Йому здається, що поїзд зменшує біг. Так воно й є – здалека видно острів електричних лямп. Поїзд проїжджає повз високу копальняну вежу. На плятформі видно рух, котяться вагоники, якісь робітники перекликуються. Поїзд суне щораз повільніше – здалека бачить Степан світляний напис Montigny. Він схвильований до крайніх меж, бере валізку й виходить. У дверях пригадує собі, що він не попрощався з французом, обертається до нього і говорить:

– О ревуар, месіє!**

Француз дивиться на нього тепло, як рідний батько.

– Au revoir! Au revoir!

Степан виходить. Їх встало тільки троє, бо лиш троє людей віддає квитки. Він віддає квиток самовпевненим рухом, так наче б він від віків жив тут, у Монтіні; потім заходить на коридор станційного будинку. Мимохіть бачить на стіні велику розмальовану афішу: Expedition de Lille... Збоку – другу афішу, що зображає білі павільони на тлі зелених лісів: Eaux les Bains. Він скручує вбік і виходить на вулицю.

*

Побіч двірця стоїть невеликий одноповерховий будинок. Це готель. Ввечері він освітлений, наче у великому місті. Степан переночував там.

Рано він прокинувся дуже вчасно і виглянув на вулицю. Вулиця здалася йому тепер сіра, брудна й негарна: вчора у світлі електричних лямп вона робила враження цивілізованого міста. Було ще на світанку, на вулиці пусто, тишу переривали тільки кроки робітників у синіх блюзах, що йшли до копальні.

Степан оглянув стіни своєї кімнати. Вони були обклеєні шпалерами в довгі тоненькі пасочки: такими шпалерами часто обклеюють валізки

* Чекає вас дівчина.

** До побачення.

із середини. В кількох місцях шпалери були віддерті і звисали нерівними клаптиками. Це робило враження брудної, обдертої спелюнки: готель був дешевий. Степан заплатив за нього три франки.

Він сів на краю ліжка; його легко морозить. Морозить його зсередини. Він заліз ще раз під ковдру і накрився з головою. Потім став міркувати. За хвилину почнеться для нього боротьба з дійсністю, – але тимчасом він відмежувався від неї старою ковдрою. Заплющив очі й думає.

Він не хоче вірити, що надворі щораз ясніше: гола дійсність вдирається до нього крізь вікно. Ні, він ще мріє, він хоче пригадати собі передучорашню легкість і простоту, з якою розв'язав справу своєї мандрівки до Парижу. Мрії роблять своє: він вискочив утішений, радісний, розсміяний – широко розплющив очі: все гаразд! Чи тільки день буде погідний? Глянув ще раз у вікно: на небі рожевіли ясні хмаринки, знак, що сонце до них уже досягає. Ген у глибині, над одноповерховою кам'яницею, що стоїть на другім боці вулиці, видно верх копальняного шибу. Він чорніє в ранішній млі. Степан скоро одягається: якнайшвидше звідсіля, з цього якогось Монтіні. Він піде пішки до Парижу. Ще сьогодні зробить добрих сорок кілометрів. По дорозі зайде до села, до якогось заможного господаря і поможе йому копати буряки. Тепер ще в полі багато праці. Йому буде здаватися, що він у своєму рідному краю, ввечері вони зійдуться разом у кухні і будуть пити тепле молоко. Він створить собі таким чином щось ніби поміст між двома світами, між рідним краєм і чужиною. Тільки в дорогу, якнайшвидше в дорогу!..

Так йому весело, що навіть на вулицю дивиться приязнішим оком. Він дивиться на цих людей, що в синіх робітничих блюзах ідуть до копальні, – і відчуває до них своє людське співчуття. Leben und leben lassen* – говорить до себе по-німецькому, ми всі, на цілій земній кулі живемо, бо такий закон природи... Ті ось ідуть до копальні, невблаганний закон жене їх у глибину землі добувати шматок хліба... Він теж... Він теж міг би працювати в копальні, чому ж ні. Зібрався вранці, пішов, відробив і – понад тридцять франків... Два-три дні, і він має...

---

* Жити самому й іншим дати жити.

Степанові майнула нова думка: спробувати в копальні!.. За три дні мав би він зі сто франків, потім легко було б сісти в поїзд і поїхати – тим разом аж до Парижу... І не треба йти пішки!.. Степан відчував щораз більшу місць духа... Жити міг би навіть тут, у готелі... Він зустрічав уже таке в літературі...

Думка пустила корінець і, хоч морозить її холодний подих, вона не в'яне. Степан думає тепер уже зовсім тверезо. Піде просто до копальні. Там є якась управа – і він знатиме, що й як. Якщо ні – піде пішки.

Степан одягнувся і вийшов на вулицю. Там вже рух, крамниці відчинені, дорогою їдуть вози з молоком і хлібом. Степан відчув голод: пригадав собі, що ще нічого не їв з учорашнього дня від полудня. В нього ще є 7 франків і два су, можна поснідати.

О дев'ятій годині він виходить із канцелярії дирекції копальні, веселий, з розсміяними очима, з почуванням великого успіху. Все гаразд – він уже вписаний! Сьогодні ввечері має стати до праці. Пішло, як по маслі. Він глянув на високу копальняну вежу, мов на доброго свояка, і з розгону наткнувся на кремезного робітника.

– Вибачте, – сказав до нього, сказав це навмисне по-українському, хоч знав, що француз цього не зрозуміє, – вибачте! – Він відчув потребу зробити щось веселе, щось смішне, але коли глянув на француза, здивувався, бо раптом зупинився, його рука зробила рух, в очах з'явилася думка – ясна й погідна думка – і сплила на уста:

– Ви українець?

Степан замовк у першій хвилині. Потім відповів:

– Так, звуся Степан Кучерепа.

– А я Петро Свистун... Трохи смішно, що?

Степан сміється, обидва сміються з цього свистуна.

– Я від сьогодні працюю у вашій копальні!

– Де живете? – питає Петро.

– Ніде! – Знову сміх. І відповів по хвилині: – Сьогодні я ночував у готелі, далі – не знаю...

– Знаєте що?.. – Петро щось думає. – Ви будете в мене зо два дні, поки не знайдете хати...

– Ну, то гаразд!

Знову переглянулися. – Тут є наших кілька, – каже Петро, – всі тримаємося разом. Шкода, що не маю часу, але ви зайдіть до мене навіть зараз. З готелю візьміть речі і вйо. Я прийду аж опівдні. Ви Степан?

– Так.

Теплий струмок пливе від одного до другого.

– Тут маєте ключ – і махайте. Ах, був би забув – рі Пастер* 7! На першім поверсі. Це робітничий барак, там на першому поверсі тільки я. Рі Пастер сім – добре пам'ятайте. Опівдні прийду, пополудні я йду на шахту.

Подали руки. – О, ревуар! – Каже Степан і Петро відповідає:

– О, ревуар!.. – він пішов. По кількох кроках обертається: Степан стоїть іще на місці.. Кивнув йому рукою, Степан теж.

«Гарний день сьогодні», – сказав до себе. – «Маю щастя!».

По дорозі купив вісім помаранч і, поки зайшов до готелю, з'їв усі таки на вулиці.

*

Ось так Степан лишився в Монтіні. Відшукав вулицю Пастера і Петрову кімнату; опівдні прийшов Петро і вони разом пообідали в малому ресторані на сусідній вулиці. Потім Петро пішов до копальні, а Степан вклався спати на Петровій канапі.

Одначе, по хвилині схопився і вийшов на вулицю. Як йому пішло все гладенько зараз першого дня! Зовсім не відчуває, що він у чужому місті. На другому боці вулиці крамниця, у вікні чорна таблиця, на ній крейдою написано ціни: Haricots** – 2,95, graisse*** – 5,95, savon**** – 1,05 і т.д. Степан довго дивився на цей список цін і думав – як можна так собі з легкої руки писати по-французькому? На розі вулиці – Естамінет*****, за виставовою шибою багато пляшок з різнокольоровими трунками. Але більше тут крамниць нема, від вулиці Пастера йде убік ще одна вулиця, якої досі не забудували до кінця. Це все робітничі

---

* Rue Pasteur – вулиця Пастера.

** Горох.

*** Смалець.

**** Мило.

***** По-українському: корчма.

доми, будовані підряд, із городцями перед вікнами, без огорож. Вулиці ще не забруковані, тільки висипані чорною жужелицею.

Степан не йде в містечко, тільки скручує вбік і виходить на широку вулицю, що веде в чисте поле. Це вулиця Rouvroy. Але вулиця довга, якийсь час по обох боках тягнуться ще доми, один із них поверховий, на ньому напис: Cinéma. Це кіно. Степан відчуває, що з усіх боків огортає його, всмоктує його в себе французька мова. Вона на таблицях, на афішах, на придорожніх парканах. «Camarades maneurs»* – кричить товстим друком відозва, і Степан захлинається від утіхи. Він це розуміє! «Pátisserie»** – читає на вивісці низького будиночка з білими стінами. Там далі вправна рука написала по-французькому на картці, Степан стає й читає. Читає з захопленням, він перший раз читає автентичне французьке написання, якого колись учився. «Les désirants...»*** – далі він не розуміє ні словечка, там стоять слова з незрозумілими qu'aient і passaient... Дві жінки проходять повз нього, одна з них сказала виразно «жлєпаві». Степан аналізує граматично, що це значить, він кличе на допомогу цілий свій французький лексикон, але без успіху. Раптом дух святий сходить на нього – «жлєпаві» – це: je ne l'ai pas vu! – «я його не бачила» – це таке ясне, як сонце! Степан мало не підстрибує на радощах, він є у Франції, в автентичній Франції! Від іде тепер самітньою дорогою, що підіймається вгору. Край дороги він бачить циркову буду на чотирьох колесах. Маленькі віконця заслонені фіранками. Перед будою на двох стовпцях порозвішувана білизна.

Хвилинку він дивиться на це циганське господарство і здається йому, ніби він це вже колись бачив. Такі буди їздять від краю до краю, там живуть дивні люди, що мають одяг з тканини в клітки і розмовляють чужою мовою. З-під буди виходить струнка, чорнява дівчина і дивиться на Степана.

Він і собі дивиться на дівчину і хвилинку мовчать обоє. Потім Степан питається, показуючи на містечко:

– Монтіні?

Дівчина далі дивиться на Степана, як на з'яву.

---

* Товариші гриики.

** Цукерня.

*** Ті, що бажають.

«Агій – якась дивна циганка», – думає Степан і хоче відходити. В тій хвилині дівчина щось говорить, чого Степан не розуміє. Щось дуже цікаве говорить чистою французькою мовою.

– Мерсі! – гукає Степан і усміхається до дівчини, а вона до нього теж. Вона напрочуд гарна, сміється білими, як слонова кістка, зубками і має великі, чорні очі.

– Же не компран па*, – сміється Степан і кланяється капелюхом.

– Са... са... пар... ля... се... са... – дівчина щось відповідає, де багато «са». Потім обертається і зникає за рогом. Якби то знаття, що вона говорила?.. – думає Степан і йде далі. На душі йому так гарно, що він хотів би крикнути на ввесь голос – «ге-е-ей!». – Сонце майже припікає, тепло, немов у літі. Тепло і м'яко. Степан пригадує собі, що Роляндові вояки називали свою країну: «la douce France» – «Солодка Франція». Чи ще інакше: «м'яка, ніжна Франція». Так, це справді... Так тепло й м'яко, хоч це вже осіння днина.

Крізь поля навипередки поспішають в далечінь високі мережані, мов павутиння, залізні стовпи-вежі з трьома електричними проводами. Ідуть ген просто – в сизу даль... Один стовп – край самої дороги. Степан вийшов уже на найвищу частину дороги і дійшов до широкого шляху, що йде до Лянс. Він це вичитує на дороговказі: Lens – 6,750. На другому боці Rouvroy – 1,259. Він бачить просто перед собою неначе якесь містечко і догадується, що це Рувруа. Потім обертається до Монтіні.

Він бачить тепер, як на долоні, ціле містечко. Посередині дві-три вулиці і багатоповерхові будинки, збиті разом, далі – довкруги – широкі вулиці з робітничими бараками. Аж тепер бачить, як ці всі вулиці розпляновані рівно, геометрично, рівнобіжно. Але ціле це містечко – це тільки підніжжя, додаток до копальняної вежі, що могутньо підіймається з яких п'ятсот метрів звідсіля, зараз побіч залізничного шляху. Гігант!.. Коло нього кілька велетенських ганґарів, ще далі йде луна від великої скляної галі, що до неї веде залізничний шлях. Степан пізнає тепер залізничний шлях, яким учора приїхав із Ліль... В одному місці, поблизу копальні, понад цей шлях перекинутий міст для пішоходів.

---

* Не розумію.

Зараз за містечком рейки біжать високим насипом, по ньому саме котиться в цій хвилині на диво маленький хробачок: це поїзд. Одночасно доходить далекий свист паровозу.

Він дивиться на цю лагідно-пастелеву панораму й очей не може відвести. Потім оглядається довкола. Обабіч дороги чорні квадратові поля, там – далі зелені і мідно-золоті. Ген – трохи далі, яких два кілометри – друга вежа. Здається, наче б воно у чистому полі, бо ніяких будинків навколо не видно. Там далі на небосхилі маячать у сизій імлі ще дві вежі. З другого боку три. Північно-французький краєвид! Степан зачарований цією чудовою картиною: в долині озерце червоних, зелених і рожевих будиночків, з рівними вуличками, що тягнуться в нерівномірних довгих лініях; тут і там видко безлюдні майдани, з дрібненькими, немов чорні цяточки, пам'ятниками посередині; з краю містечка понурий колос, біля якого горить-палає скляна заграва, а ген у чистому полі мережка високих веж-стовпів, що губляться у синій далечині... Він довго насолоджується цією картиною, потім пригадує собі, що сьогодні ввечері має йти до копальні. Сходить до міста; переходячи коло циркової буди, зменшує крок і пильно дивиться за ріг хати. Даремно – дівчини немає...

II

Крізь вузьку фіртку широкої копальняної брами проходять робітники на подвір'я, звідти до просторого будинку «лявабо». «Лявабо» – це умивальня. Ніхто її інакше не назве, тільки «лявабо». Посередині велетенської залі залізні шафки, уздовж стін перегородки для вмивання. Коли після праці на шахті робітники, чорні, запорошені, миються і гаряча пара котиться клубами попід стелю, – тоді в умивальні весело, ясно й життєрадісно. Всюди багато світла. Перед працею, а головно перед вечірньою працею, в умивальні сумно, дві-три лямпи тьмяно освітлюють простору залю, хоч людей повно і заля гомонить, немов замкнений вулик. Але більшість робітників сидить мовчки на лавках чи

просто на землі, і думають свою думу... Дехто мовчки проходжується вздовж перегородок, там, де вільне місце.

В другім кінці залі грає на гармонії словак Шмайса. Біля нього стоїть гурт людей, чути там живіший рух і гамір. Одначе, до цього рогу залі рух не доходить. Тут люди здебільшого мовчать, а як розмовляють, то притишеним голосом. Високий, згорблений парубок, худий і зарослий, і випнутими вилицями, оперся об перегородку умивальника й дивиться непорушно в світло електричної лямпочки. Він обраховує. Він має вже тисячу вісімсот франків – наскладаних грошей. Після кожної декади* він складає в банку триста франків. Сам живе, як собака, як останній мізерний собака в маленькому, брудному собачнику, живиться макароном і картоплею, а всі гроші складає до банку. Він у Франції не думає довго лишатися. Там, у своєму краю, він лишив молоду жінку, з якою жив два тижні. Два тижні по шлюбі він поїхав до Франції. В останньому році він вибудував на своїм клаптику землі власними руками хату і впровадив до неї жінку, що принесла йому в придане півтора морґа поля. Мой! Скільки там бракує! Корови нема, коня нема, плуга нема, тільки сокиру має добру. І маленьку теличку, що підчас весни стояла в сінях.

Це Михайло Баричко стоїть ось тут, почорнілий, зарослий, з твердим рішенням ув очах – і обраховує. За рік він повинен заробити шість тисяч франків. Нехай п'ять. На польські гроші – це значить тисяча сімсот злотих. Тисяча сімсот злотих! Боже милий... Він зараз прибудує стаєнку біля хати. Купить коня. Заплатить довг. Може купить город у Заруби. Заруба пиячина, треба буде його підпоїти... На зиму купить корову, добру молочну корову, з великим вим'ям... Немає нічого смачнішого, як гаряче молоко з разовим хлібом. Настя піде зі скіпцем до хліва, він тимчасом запалить у печі. Кухню має добру, він довго вибирав, поки знайшов дешеву і добру плиту – та й виторгував добре... Дві тріски – і плита червона. В хаті відразу робиться тепло й привітно. Настя приходить із хліва, вона скидає хустку й запихає коси за рожеву блюзку, що її мала ще дівчиною. Ця блюзка вже трохи тісна на грудях. Михайло це знає добре...

Ех, розіграв сьогодні Шмайса!.. В Михайла горять очі, він полетів би, як птах, крізь ніч, крізь гори і ріки до маленької хатини, до своєї

* Назва ця означає властиво 15 днів, половина місяця.

Настки... Але він стоїть отут, з вогнем у жилах і жде, аж відчинять лямпівню. Потім він візьме лямпу і з'їде вниз. Так само буде завтра, позавтра. Він мусить вибути рік. Один рік, більше ні. Рік – не смерть. Він дивиться вниз, біля його ніг, на землі, сидять навпочіпки два його знайомі. Молодий чорнявий гуцулик Василь розповідає, як він пачкував горілку через Прут.

– ... Віходжу, брє, темно, як у темници... Там не знаєш, чи за корчем не стоїть хто, хоч сиґналу не було... Вона бере мене за руку і тягне кудис... Я сам тремтю, тут-о мені холод дує – а вона ні...

– Є такі баби, – каже Гриць із Сопранівки, старший уже ґазда, під п'ятдесятку, з підкрученим вусом. Але він несподівано задирає голову догори й питає: – Чи це Нестер грає, Михайле?

Там насправді якийсь добрий музика взяв гармонію і грає, аж люди повставали зі своїх місць.

– Нестер, – відповідає Михайло і вмовкає. Він неохочий до розмови. Всі свої справи вміщає він у собі самому, нерадо відкриває їх перед іншими.

Василь, що замовк на хвилину, тепер оповідає далі.

– А Прут шумить перед нами, гуде, як на бурю. Банька тисне – двадцять п'ять літрів несу. Потім я вже був прахтикант добрий, а це був перший раз... Юра дес пішов – клопіт... Не можу собі поставити баньку і чекати аж прийде ґранічер і нап'є си чемно... Ви слухаєте, Грицю?

Але Гриць не слухав, він задивився на робітника в синій, зашрокій на нього блюзі і таких же штанах, цей стояв уже довшу хвилину біля них і прислухувався до їх розмови.

– Ти, мой, сідай тут, як розумієш нашу бесіду.

– Добре, – відповів незнайомий. – Я перший раз у копальні і ще не знаю тут нічого. Де тут дають лямпи?

Всі три подивилися на нього цікаво, а Гриць поправився на сидінні і, як найстарший, узяв голос.

– Гаразд, вийдемо всі разом. Ти звідки?

– Я з Перемищини. Називаюся – Степан Кучерепа. Дуже тішуся, що між своїми. Інженер велів мені прийти до праці ввечері і зголоситися в наставника, а я не знаю, де він...

Гриць сховав усмішку.

– Це надолі... Ти не гнівайся, – додав скоро, – ми собі тут усі на «ти»... Ти якийсь видно, інакший, певно вчений, га?

– Та... зам'явся Степан. – Дайте руку!.. Як бачу своїх, то веселіше на серці... – І він по черзі стиснув руку Грицеві, Василеві й Михайлові.

Хтось жартом постукав Гриця по голові. – Корнила ще нема між вами? – почувся голос з боку. Перед ними стояв стрункий, чорнявий робітник, у червонім шалі під бородою. Темний заріст відкривав дві низки сніжно білих зубів. – Де ваш Корнило?

Гриць зашарівся увесь, навіть Михайло відступив назад, немов з пошани до новоприбулого. – Він тепер у копальні, його поріон визначив до стрільців... – відповів Гриць. – А ти... ти, Нестер, добре граєш... Я слухав, добре граєш...

Нестер потурливо всміхнувся, потім позирнув на Степана і споважнів. – Хтось новий?..

– Так, – відповів Степан, – я тільки що прибув до копальні і ще тут нічого не знаю. Я називаюся Степан Кучерепа.

Нестер подав йому руку, французький кашкет насунув фантастично на бік голови, відкриваючи жмут темного, кучерявого волосся. – Добрий вечір, товаришу!

Обидва стиснули собі руки. – Ви звідки приїхали, товаришу?

– Я приїхав... – Степан зам'явся... – Якщо йде про те, звідки я родом, то я з Перемищини, а приїхав учора з Ліль...

– З Ліль – знаю... їдеться через Дуе...

– Так.

– Добре знаю Дуе́, я там працював два роки. – Нестер усміхнувся. Він взагалі дивна людина. Грає на гармонії, як найліпший музика, до інженера говорить «ти», а ось до Степана заговорив «ви», як це буває серед інтеліґенції і в капіталістів, хоч Нестер усіх капіталістів зараз вирізав би. Він тут недавно, від місяця, колись працював, щоправда, в Монтіні два роки, але потім переїхав до Дуе і звідти знову сюди приїхав місяць тому. Він обернувся до Гриця і сказав йому: – Ви, Грицю, заопікуйтеся товаришем, ви старша, рахувати, людина... – поклепав Гриця по плечах, – я мушу ще скочити до канцелярії. До побачення, товаришу!

Гриць блиснув очима, він був дуже гордий, що Нестер так безпосередньо з ним розмовляв. Степан зрозумів, що Нестер між ними

визначніший. Товариським ранґом переростає їх, його навіть не називають тут по імені, тільки по прізвищу: Нестер. В цій хвилині люди в лявабо заметушились, всі почали виходити. Це відчинили лямпівню.

*

Степан дістав лямпу, число триста – «тресан» – і пішов разом з усіма до широких сходів, що вели на плятформу. Плятформа була на висоті одного поверху – там відбувалася перевірка лямп.

На долині, ген – як оком сягнути – тисячі лямп. Ціле місто. На краю долини, на протилежній горбовині бухало червоне полум'я: воно раз спалахувало до висоти кам'яниці, то потухало зовсім і тоді було там темно. Степан дивився якусь хвилину на це явище, аж Гриць пояснив йому:

– Це коксівня.

Степан глянув із вдячністю на Гриця, який додав:

– А ці червоні лямпи.. – він посміхнувся хитро, – знаєш що?

– Ні.

– Це... Такі-о, такі доми. Розумієш?.. З дівчатами...

Степан промимрив щось під носом і задумався, по хвилині говорив далі:

– Тут багато цікавих речей, навіть хоч би сама копальня. Я, щоправда, трохи збентежений, бо я тут уперше, але, на щастя, натрапляю на самих наших людей. Сьогодні рано я познайомився з Петром Свистуном, ви знаєте Петра Свистуна?

– Всі його знають. Він має десятку*. Дуже порядна людина.

– Так. Я його полюбив відразу, як рідного брата. Він дав мені також цей одяг, я не мав ніякого запасного одягу і мусів би у своєму їхати до копальні, або інакше – я не міг би їхати до копальні, бо грошей також не маю.

Гриць слухав свого співбесідника, хоч не знав, що йому говорити. Тимчасом перевірили лямпи, й вони обидва опинилися навер-

* Робітники в копальні поділяються на чотири групи – від сьомої до десятої.

ху, перед спусковою кліттю. Щохвилини спускова кліть легенько, елеґантно виринає, щоб потім із групою робітників пірнути знов у бездонній пащі. Прийшла черга на Степана та Гриця. Обидва, зігнувшись, влізли до спускової кліті, за ними інші робітники, дверці замкнулися і вдарив сигнал. Непомітно спускова кліть почала з'їздити вниз.

Спускова кліть опадала карколомно, стрімголов. – Ах! – вирвалося в Степана, аж хтось засміявся. Степанові раптом здалося. Що кліть вірвалася і падає вниз на певну смерть. Це діється в хвилині, коли кліть затримується в своїм шаленім спаді. Потім вона легко, без шелесту осідає. Блиснули тьмяні світла підземної штольні, робітники вийшли з спускової кліті.

Всі наші знайомі тримаються разом. Степан трохи приголомшений, він оглядається, де тут вугілля. Але вугілля нема, замість нього багато порожніх візків, якісь двері з червоним хрестиком, вибитий у камені довгий хідник з електричними лямпами в густій сітці. Вони йдуть цим хідником. На початку він просторіший, вигідний і ясний, але за хвилину вривається електричне світло і перед ними, в скупому миготінні копальняних лямп, бовваніє глуха й темна печера. Від неї віє гнилим деревом і сіркою. В Степана злегка цокотять зуби.

Михайло, що йшов попереду, раптом затримався і притиснув до стіни. Всі зразу зробили те саме. Степан вп'ялив очі в темний льох, де щось несамовито гуркотіло. І раптом тут же перед собою він побачив палаючі очі якоїсь звірюки, за хвилину перекотилася по рейках валка малих вагоників, що їх тяг кінь. Кінь на дні копальні! Степан прошепотів до Гриця:

– Чи тих коней вивозять?

За нього відповів Василь ззаду:

– Як здохне...

На Степана цей потужний конисько на дні копальні зробив гнітюче враження. Він пильно дивився перед себе, щоб не вдаритися головою об поперечний бальок – але не міг прогнати з'яви з мізку. Ціле життя на дні копальні!.. Його товариші там на горі іржать собі на сонці, гуляючи на пасовиську, чи орючи чорну ріллю підчас осінніх вітрів, – а цей покутує в такій неволі...

Степан, що йшов зараз за Грицем, помітив, що Михайла нема. Оглянувся – ззаду нього чорнявий хлопець, що говорив по-гуцульському, а з тамтого – ні сліду. Він відізвався:

– А той... де?

– Михайло? Пішов убік. Він працює нижче.

– То Михайло не з нами?

– Ні, він більше хоче заробити.

В льоху віє гнилим і холодним повітрям. Степан помітив збоку хідник: туди пішов гуцулик. Ідуть тепер лише в двійку – хідник стає щораз вужчий і нижчий, треба схилити голову. Звертають наліво в більший льох. Він такий низький, що треба схилитися до половини.

Степан зігрівся, піт цюрком ллється йому з чола. Як тут можуть працювати люди? – думає собі, але не говорить цього голосно. Раптом і Гриць зітхає:

– Ах, Боже, Боже...

– Тяжко, – каже Степан зі співчуттям.

– То не для мене, – каже Гриць і обтирає піт з чола. Вони знову ввійшли у широкий льох, тут можна вже випростати голову. Перед собою бачить Степан на віддалі кільканадцяти метрів лямпу. Біля неї маячить людська постать.

– Бачу, що Корнило вже на місці, – говорить Гриць, а в його голосі почувається радісна нотка.

– Це хто з вами, Грицю? – відзивається голос від лямпи.

– Новий, – відповідає Гриць і промовляє до Степана: – Ми вже на місці. Тепер можемо собі сідати.

Степан присів на купі дерев'яних бальків, тримаючи в руках лямпу.

– Лямпу постав, поріон ще не прийде, – відзивається той, що його Гриць назвав Корнилом.

– Очевидно... – відповідає Степан і ставить лямпу обережно на землю. По хвилині мовчанки говорить:

– Я тут ще не знаю всіх приписів, між іншим я вже другий раз чую слово «поріон», а не знаю, хто це такий... Догадуюсь, що це якийсь наставник, що по-французькому називається поріон, а може це ім'я власне...

– То штиґар, – відповів Корнило і пересів до Степана. Це низький хлопчина, блідий з обличчя і з білявим заростом, на якому тепер темні плями з вугляного пилу.

– Поріон то штиґар. Ти вчений?

– Так от... Трохи... – промимрив Степан. – Але що там, ми всі однаково вчені... бачите, доля зводить нас докупи...

– По мові пізнати, що ти вчений... Але то нічого не шкодить. Ти тут хочеш працювати?

– Я ще не знаю, я хотів дістатися до Парижу, але мені не стало грошей і я опинився в копальні...

Мовчанка. Корнило оглядає свого оригінального співробітника. Минає якась хвилина, раптом Степан обертається назад і питає:

– А де... де тут є... вугілля?

Гриць засміявся. Корнило відповів: – А ось, перед твоїм носом. Дивися!

Він кинув камінцем у протилежну стіну. Степан уп'ялив туди свої очі і щойно тепер пізнав, що одна верства в тій стіні, так на метр завгрубшки, – ясніша, блискуча, різко відбиває від сірого каменя, що лежить вище.

– То це вугілля! – задумано промовив Степан. – Агій!.. Він устав з місця і кілька разів погладив вугілля рукою. – То воно тут є!.. Гм...

– Ще надивишся!..

Та Степан не відходив від блискучої стіни вугільного ґраніту, що виблискував золотими іскринками. В його очах відбивалося захоплення, руки раз-по-раз доторкалися до твердої і гостро грудчастої поверхні. Досі він завжди бачив вугілля в роздробі, в менших чи більших брилках, – а ось уперше йому довелося бачити його в твердій, монолітній масі, метр завгрубшки, в первісному природному вигляді. І де воно тут узялося – і хто його тут відкрив?.. У глибині землі, під півкілометровою масою землі й каміння... він пригадав собі наукову теорію про постання кам'яного вугілля, про те, як то багаті і буйні праліси, прикриті грубою верствою землі, поволі стискалися, звуглювалися й каменіли. Ні, ніяк він не може відірватися від цієї чорної матеріяльної маси, – аж Корнило порушує його думу й каже ще раз:

– Надивишся, ще він тобі буде боком вилазити... А тут, бачиш, вибрали – і це маємо засипати камінням і піском. Як хочеш знати, то це називається – копатирка.

Степан глянув у порожній простір, звідки вибрали вугілля. – Там ось?.. Йому не хочеться вірити: у глибині кількох метрів, під низькою стелею, неначе під столом, хтось справді почав працю: видно там стінку з каменів, покладену людською рукою... Та це далеко, туди ледве сягає тьмяне світло гірничої лампки...

– Роздягаємося, – говорить Корнило, що, очевидячи, обняв тут команду. – Ви, Грицю, ставайте тут. Ми обидва підемо всередину.

– Йому тяжко буде напочатку, – шепнув Гриць, але Корнило відповів уголос: – Кожний може собі зробити тяжко або легко.

Степан за прикладом Корнила і Гриця скинув сорочку. – Нащо тут скидати сорочки? – спитав наївно.

– Бо буде дуже гаряче, – відповів Корнило і поліз у чорну яму.

*

Степан теж поліз. – Ти прикидай каміння до мене, а я піду мурувати.

Степан спинився на половині дороги. Цілий цей порожній і низький льох був густо підпертий тонкими бальками, немов молодим лісом. Корнило поліз іще далі. Обидва поставили лямпи поруч себе.

– Вйо, Грицю!

Щось важке гупнуло біля Степана і густа курява покрила його цілого.

– Прикидай до мене! – гукнув Корнило і щойно тепер Степан зрозумів, що це Гриць кидає до нього пісок і каміння. Гуп! – знову. Знов курява. – Милий Боже, що тепер буде?.. – подумав Степан з розпукою і взявся обома руками за тяжку камінюку.

– Лопатою! – гукнув Корнило і Степан машинально взяв у руки лопату. Але лопатою було страшенно незручно. Він сидів скулившись і не мав ніякої точки опертя – ні для рук, ні для ніг. До того перешкоджали бальки. – Гуп! – знову бухнуло біля нього і знову курява.

– Я зараз, – залепетів Степан, – я тільки ліпше сяду. – Він спробував звестися на ноги, взяв у руки лопату – ні, це неможливе. Знову сів. – Гуп! Перед ним виростає купка каміння й піску, та він не може зробити жадного руху лопатою. Це йому понад сили. Він у сидячій позі набрав лопатою трохи піску і підкинув далі. Не підкинув, але пересунув. Набрав знову – й зачепив за бальку. Цілий ліс бальок. Він задихався, піт градом котиться з його чола, заливає очі, спливає по грудях. – Гуп! – знову.

На хіднику біля Гриця з'явилася ще одна лямпа. Одночасно почувся голос: – Робіць, робіць!..

Степан почув притишений голос Корнила, що перервав працю: – Полячок, сучий син...

– Вас тут трьох? – спитав полячок по-польському. – Котрий нумер?

Степан зрозумів, що це до нього: Тресан, – відповів по-французькому з льоху.

– Тресан – робіць! Те все маєте нині засипати, а по бріке* прийдете до транше дуз**. Рухайся, ти, старий!

– Нас троє має то засипати? – питає Гриць.

– Юж, юж! Руш сєн стари!.. – Він схилився під стелю. – Прендзей там!

– Марш, сучий сину, – гукнув Корнило, – най тя не бачу...

– Ага – сантрез***... Добже. – Лямпа віддалилася.

Мовчанка. – Я може вам спричинюю неприємності, – почав Степан, якому прийшло на думку, що через нього спиняється робота, але Корнило процідив крізь зуби: – Худоба... – Він присунувся до Степана. – Тобі незручно, я тобі поможу...

Він почав прикидати каміння, мовчки, без одного слова, його зуби були зціплені. Степан почувався так, неначе б він тут був винен. Але до цього блідого хлопчини він відчував не раз глибоку пошану й симпатію.

*

---

* Півгодинний відпочинок.

** Дванадцята траншея.

*** Cent Treize – 113.

Минає година за годиною. Степанові дивною здається нараз ця праця в льоху, в пилюзі, серед маси сірого каміння. Це вже не праця, це якесь запоморочливе плавання в камінні, бруді, у тьмяному сутінку гірничого каганця. На долонях набігли йому великі, криваві мозолі, але болю їх він не відчуває. Тільки спина – ох! Це глухий, скажений біль, що переходить в не вилікувану недугу, каліцтво, несамовиту тугу за рівною дошкою, на якій можна лягти і випростуватися. Опівночі Корнило вилазить зі свого льоху – підходить до купки своїх сірих ганчірок і дивиться на годинник. – Виходь! – гукає до Степана. – Брікé!

Степан виповзає з-під низької стелі, хоче розпростувати спину, але не може з першого разу. Він лягає на купу стемплів, випростовується – увесь біль лагідніє нараз, немов від чародійного ліку, тихне, зникає в розкішній знемозі. Він так лежав би тепер цілу вічність.

Він лежить довго-довго, йому стає холодно, і Гриць прикриває його блюзою. – Я не сплю, – говорить Степан, – ми ось зараз почнемо?

– Ще п'ятнадцять хвилин, – відзивається Корнило, – а ми собі зробимо двадцять п'ять, бо ми вийшли трохи скоріше.

Степан підноситься, в цілому тілі почуває страшну втому. Він вдягає блюзу, від цього йому тепліше – і сон починає клеїти йому повіки. Він задивився перед себе: блискучо-чорна стіна вугілля виблискує в темряві золотими цяпочками.

– Чи тут золото є в цьому вугіллі?.. Перериває Степан мовчанку.

Гриць куняє, Корнило повертає до нього голову. – Ти це повинен знати краще, як я...

– Я це трохи знаю... Це скаменілі ліси...

Він зовсім утратив почуття часу, йому здається нараз, що він тут уже довго-довго, що він копальняний мешканець печерної доби.

– Колись росли на земній кулі великі ліси, шуміли велетенські праліси, – тоді ще земля була тепліша й молодша... – Степан глянув на Корнила, той слухає... – Ці праліси були такі буйні й розкішні, що наша уява не може собі їх відтворити. – Степан дістав нараз охоту говорити, в очах йому забігли червоні іскринки, уява розгулялася на маленькому океані правічних стихій. – Уявіть собі височезні дерева, що ген там угорі, неначе в склепінні гігантичного храму, сплітаються верхів'ям і творять непрохідну, густу, зелену й могутню покрівлю!.. Внизу – широчезні й

високі папороті, грубий повій, виверти столітніх, ба – тисячолітніх пнів, хащі й непрохідна гущавина – могутнє царство зелені, царство природи... І триває цей розшумілий, гарячий гігант цілі тисячоліття, на руїнах розторощених пнів і вивертнів виростає нове покоління могутніми гілляками під небо – і потім приходить катастрофа, цілий край западається в море, океан води рине нараз у цей праліс, – могутні хвилі, що сягають під хмари, склублені, дикі, несамовиті – шумлять, ревуть, затоплюють... – Степан раптом замовк, очі його плавають у гарячці. – Може це вже пора?.. – питає, тривожно дивлячись на Корнила.

– Ще ні, – відповідає Корнило. – Ти це цікаво розповідаєш... І вода потім так придавила ті... ті ліси?..

– Так, але цього я вже добре не знаю... Я не знаю, чому верства вугілля така тоненька...

Він зовсім втратив охоту до розмови. Десь там нагорі вже глибока ніч – він тут сидить і маячить про первопочатки буття. Але він утомлений, він і попередньої ночі не спав як слід, він бажає тепер якнайскоріше вирватись із цього темного й гнилого льоху і заснути! Заснути – хоч на дві доби. Сон, важкий, як олив'яна гора, придушує його, він примружує очі – і засинає.

Він міцно спить і відчуває крізь сон, як хтось немилосердно сіпає його за плече. – Гей, ти – вставай но, бо поріон надійде... – Степан розплющує очі, – це Корнило. Він каже: – Ще годинку – півтори й кінець. Я також заснув, ну, ніврoку...

Година під до третьої – півтори години тривало в них брікé, щастя, що нікого не було. Степан задубів від холоду, він рухається, щоб розігрітися. – Ще одну стіну виложимо й підемо.

Знову взялися до роботи. Гриць виглядає дико в сутінку цього льоху зі своєю великою головою й підкрученими вусами, що припали пилом. Тепер Степан стоїть із-зовні ями – він «мурує» стіну з великих каменюк. Так минає година, потім приходить поріон, записує всі «нумери» і відходить.

Корнило щохвилини дивиться на годинника. Врешті кидає лопату й кричить: – Фіні!* Тепер уже всі збираються, розмовляють собі про

* Скінчено!

це і про те, – нарешті Корнило міркує, що вже можуть виходити. Ідуть знайомими хідниками, попереду Корнило, ззаду Гриць. Що ближче до головного хідника, лямпи густішають – довгий хоровід лямп коливається в напрямі спускової кліті. Ось уже й перша електрична лямпочка в густій дротяній сітці. Мов крізь сон майнула Степанові думка, що він тут вже колись переходив. Пізнає купу залізних рур, там далі перекинутий догори дном ваґоник. Степанові здається, що це все він бачив уже колись, дуже давно, тьмяний спогад лежить в його мізку, – хоч зовсім свідомий того, що це було вчора ввечері. Степан зморений до крайніх меж, ось він бачить робітника в простій сільській сірячині та куцих штанах і наче б пізнає його. Він уже цього робітника бачив! Риси обличчя, хоч тепер покриті грубою верствою чорного вугляного пилу, йому знайомі! Очі знайомі теж. Де? Коли? Може в поїзді.

В цій хвилині Гриць відкликається:

– Скільки візків, Михайле?

– П'ятнадцять..

– Ага!!..

III

Петро Свистун, що його прізвище французи перекручують якось дивно – «Звістон», чи «Звіста», – а найрадше кличуть його просто «Пієр», – вже п'ять років живе в Монтіні і по-французькому говорить легко, хоч і не граматично.

Це кваліфікований робітник, у десятці, і його думку вислухує навіть інженер. Живе в робітничому домі на краю містечка, при вулиці Пастера, має окрему кімнатку і взагалі влаштувався вигідно і спокійно. Це найповажніший клієнт усіх поблизьких крамничників, а також перукаря, де голиться що другий день на абонамент. Заріст має темний, риси обличчя мужні, дещо приблідлі, так як усі гірники. Перед двома тижнями він несподівано дістав листа з Калé.

Він здивувався, кілька літ уже не діставав ніяких листів. В краю лишив дві сестри, обидві одружені, і вони не писали до нього. А втім, це

лист із Франції, хтось звідси пише до нього... Оглянув добре адресу: ні, таки він: Petro Swistun, rue Pasteur, Montigny, nr. 6. У першому році свого перебування він подавав таку адресу додому. Майже тремтів, коли розтинав ножем конверт. Прочитав – і на хвилинку його думка перенеслася в рідне село. Це писала Оленка Бардишина, що виїхала до Франції на роботу.

Писала дуже жалісливо:

«... Як я їхала до Франції, взяла собі від Пазьки твою адресу, щоб мати поміч, як зайде потреба. Я роблю в патрона, маю досить роботи, але на то не нарікаю, тільки мені дуже сумно за домом, такий мене душить жаль, що не можу витримати. Як подивлюся в східну сторону, то плачу, аж не знаю, що зі мною ся діє. Як дістанеш той лист, Петре, то вирятуй мене, бо з жалю довго не буду жити. Як я сюди їхала, то мама так гинули за мною, так заводили, як би-м вже не мала вернутися до них. Такий туск маю – і за мамою і за Дмитруньом, що би-м на крилах до них полетіла...».

Петро Свистун п'ять повних років не був у своєму рідному селі. Але всіх людей знав він і досі так добре, як своїх п'ять пальців. Одначе Оленки Бардишиної таки добре не пам'ятав. Це був тоді ще підліток, може ще школярка, він, тоді вже парубок, не придивлявся до шкільних дівчаток. Лист пригадав йому його роки: в березні йому минуло тридцять три.

Він зараз же купив листа, перо й чорнило: цих речей у нього не було. Були різні коробки з пахучими мастями, французькі патентовані стягачки до сорочок, на стінах великі розмальовані календарі з останніх років, купа різнокольорових шаликів, але чорнила не було. У балачці Петро вживав багато «са, са» – як родовитий француз, але писав дуже слабо.

Він дві години мозолився, заки нашкрябав одну сторінку. Оленка писала куди краще – легко й гарно. Але написав те, що найважніше. Нехай приїде до нього, вій їй тут знайде добре місце. Одночасно посилає їй сто франків на дорогу. Цих сто франків – це вже вийшло так з пустої душі: Петро хотів землячку здивувати, мовляв ти добре зробила, що взяла собі мою адресу... З тими грішми він мав теж мороку: мусів іти до знайомого француза, щоб йому заадресував поштовий блянкет.

Все пішло на пошту і Петро відітхнув, неначе після важкої праці. Це було його перше поважніше діло за довгий час: досі якось так – жилося пустяками. Він обраховував, коли Оленка дістане листа. Мусить звільнитися з праці. Приїхати. Вона не прибуде скоріше, як за місяць.

Одначе, вона прибула швидше. Бо того року, коли Степан вертався зі своєї першої нічної шихти, він застав перед дверима Петрового мешкання сільську дівчину в простій свитці і хустці. Побіч, на землі, стояв новенький білий кошик, такий, як мають дівчата, що їдуть до Франції на роботу. На Степана глянули чорні, невинні очі й зависли на ньому неспокійним питанням.

– Ви до кого? – спитав Степан.

Очі глянули ясніше.

– Тут живе Петро... Петро Свистун..?

– Так. Ви його знаєте?

– Знаю. Він з нашого села.

Петро почув розмову під дверима і виглянув. Потім відчинив двері і зробив великі очі.

– Оленка?!.

В Оленчиних очах майнули веселі огники.

– Я... я приїхала... Вона втупила свій зір у Петра, її щічки зарожевіли. Петро зніяковів. – Але ти виросла, Оленко... Ти була ще дитиною, а диви, яка... – Він зараз заметушився. – Вибачайте, Степане, бачите – це моя землячка... З одного села... Але ходіть до хати, чого ми тут так на дорозі...

Ввійшли. Петрове ліжко не застелене, на столі пляшки з вина, пусті коробки з сардинок і кришки хліба. – В мене так, знаєш, Оленко, по-парубоцькому...

Та він власне й не знає, який тон прибрати. Адже ж це ще дитина була, а ось вона вже дівчина, хоч і дрібненька, та не можна погладити під бородою і сказати якусь там пустоту... А до цього він у нічній, кольоровій піжамі – він набрав таких звичаїв від французів – йому наче б то й соромно, не так з уваги на дівчину, а просто з уваги на односельчанку... На селі в такому не ходять. – Сідайте... – сказав. – Ви, Степане, мабуть утомлені... Але як же ж це ти, Оленко, так рано..?

– Я вдосвіта виїхала...

– Ну, ну... – Петрові не клеїться розмова і до того ця проклята піжама, він почуває себе у ній, неначе на прилюднім позорищі, майже як голий. – А ось ми собі спочатку перекусимо! – раптом вигукує, – я приготую снідання... о, це буде найкраще!..

Він почав помпувати примус, в його дужих руках це забавка. – Ви, Степане, бачу по ваших очах, таки добре вимучилися... Як же ж там пішло за першим разом?

Степан набрав повітря в груди: – Я не звик і тому мені було дуже тяжко. Ми засипали камінням і піском те місце, звідки вибрали вугілля. Я ніколи не думав, щоб можна було працювати в таких обставинах.

Петро зі співчуттям хитає головою, він увесь вслухався в Степанове оповідання, але, видно, думка його далеко, бо він раптом звертається до Оленки й питає:

– Ти дістала гроші?..

Оленка легко спалахнула. – Дістала... – Потім додала: – і привезла назад, мені пан дав на дорогу...

Петро махає рукою: – Ет, що там... Пусте... Кілька франків...

За той час кава зварилася, і всі троє сіли до снідання. Оленка скинула свитку – і з цієї сірої шкаралущі нараз вийшла прекрасна дівчина в вишиваній сорочці й темно-червоному ґорсеті. Петро відчув тепер усю безсоромність своєї піжами. Він провалився б крізь землю, щоб себе сховати. Він прохає вибачення в гостей, іде за шафу й там переодягається. Нарешті! Тепер йому вже вигідно! У нього з'являється гумор, він жартує, сміється... А Оленка сидить за столом, наче в гостях, скромна, несмілива, тихенька у своїй вишиваній сорочці й темно-червоному ґорсеті...

*

По сніданні Степан заснув на Петровім тапчані. Оленка сидить далі за столом, вона почуває себе дуже несміливо, той Петро, якого вона добре не затямила, видається їй великим паном. Але поволі розбалакується. Вона знає все – хто в селі помер, хто одружився. Розповідає різні дрібні події, сільські історії. Петро слухає їх, мов очарований. Ціле село стало нараз перед ним, він оце вперше по п'яти роках відбув

мандрівку до рідного села – слідом за Оленчиним оповіданням ходять знайомими вулицями й стежками. Хвилину спинився на заквітчаній леваді, що її дістала Зазулякова Маруся від тата, як виходила заміж...

– То вона вже замужем ця... Зазулякова..?

– Вийшла тамтого року за Обухового Панька. Панько не хотів без запису, мало весілля не розбилося... Але потім старий записав луку...

О, Петро добре пам'ятає Марусю, він не признається Оленці, але він теж закидав на неї оком... І луку знає, – кілька разів ходив туди на сінокоси, тоді, коли сестри повіддавалися і він опинився ні в цих, ні в тих... Пам'ятає, що ця лука доходить до «ксьондзового» потока, з другого боку від неї є стежечка, що веде до «Мохнати». – «Мохната» ще громадська, бо за мене ходили слухи, що мав купити пан?.. – питає Петро.

– Купив «Мохнату» й цілу «Десятину» – аж по «Береги»... Тепер цілий той ліс уже панський... Тамтого року застрілив там гайовий Наумкового Ілька...

– Наумкового Ілька?! Милий Боже!.. – Він за п'ять років ні один раз не подумав про Наумкового Ілька... Тепер той з'явився перед ним, як живий... – А стрий Сенечко ще живе? – Ні, помер уже зо три роки тому... Гаврилко помер. Тамтого року запечатали старий цвинтар і тепер ховають на новім. Зараз побіч тамтого... Гаврилка там першого поховали...

– Чи це там, де росла стара липа?

– Там, але її стяли, бо грім вдарив і вона всохла...

– Ну, дивіться... – Петро слухає тих подробиць зі щораз більшим захопленням. – То цієї липи вже нема? – Ні... – Петро всміхнувся... Під цією липою, казали, щось страшило...

Спогади дитячих років, старі, колись заслухані казки, виринають перед очима, мов живі, а дійсність, – брудна, французька, копальняна – з франками, шихтами й вугіллям – сходить із обрію, відпливає на задній плян. Оленка наче щойно вчора прибула з села, вона все знає так добре, так живо, що аж диво, як життя цілого села, з найменшими подробицями, з найнепомітнішими випадками, вміщається в цій маленькій головці... Рідна особа, з рідних піль... Петро майже вдячний їй за ті всі вістки, він перший раз за п'ять років пережив глибше духове зворушення. Так балакають собі ще довший час. Оленка у своїй святковій одежі ввесь час

сидить за столом, наче на празнику, якось не посміє відійти, пройтися, розглянутися по хаті... Коли вона брала адресу до Петра, то собі пригадувала його інакше... А ось тепер він якийсь інший, не такий, як сільські люди, і тому почувається перед ним несміливо.

На стінному годиннику вибила одинадцята година. – Може ти, Оленко, голодна, ти мало що їла, а виїхала вчасно... – Ні, ні, мені пані дала дві помаранчі і я привезла їх тут... – Вона нарешті схоплюється з місця і біжить до свого кошика. Видно, що це ще підліток, тій молодій дівчині потрібний рух. Але Петро перебиває: – дай спокій, Оленко... Я піду куплю, тут ось на долі є крамниця...

Він не може з неї звести очей. Раптом приходить йому думка, що ось ця дівчина наче душа в цій кімнаті. Кімната живе!.. Оленка поволі осмілюється й підходить до вікна. В її очах блимає цікавість, вона дивиться хвилинку на вулицю, потім раптом обертається й каже: – Там стоїть віз із капустою!..

Петро усміхнувся від цієї дитячої цікавости, але попередня думка не сходить йому з голови. Його хата живе!... Ось там шафа, побіч ліжко, тут стіл... Оленка перейшла коло стола, підійшла до вікна – і всі ці предмети неначе віджили. Вікно сяє з утіхи, що кімнатна царівна спинилася при ньому. Найсумніша тепер у сірому кутку шафа, наче б тужила за чарівною хвилиною, коли тут стояла дівчина в вишиваній сорочці. – А чому ти, Оленко, згадуєш про капусту..?

– Я думала, що... – Вона не знає, як закінчити. – ... Може треба... обід варити..? Я в хаті варила... – Вона ціла спалахнула, наче засоромилася такої самохвальби. Петро добродушно усміхається, він не думав про обід. Йому ось знову приходить оригінальна думка: коли він сам, він не запримічує на вулиці воза з капустою! Він бачить тільки те, що перед носом. Вдвох бачать більше, подвійно. В хаті є багато життя й руху.

– Обід! Варити в хаті обід! – він уже давно цього не переживав... – Якщо Оленка має охоту...

– Я зварю, я не раз пані помагала... – Оленка метушилася тепер до малої кухоньки при дверях, на якій стояло кілька горшків і примус. Вона наче б хотіла в цей спосіб виявити Петрові свою вдячність, відслужити йому працею за доброту. Раптом хитає в бік сплячого Степана й питає півголосом:

– Хто це такий?

– Петро позирнув на Степана й відповів пошепки: – Він щойно приїхав, видно, якийсь учений, але дуже такий... сердечний... – Оленка вже осмілилася, з-під її темних брів блискають іскорки. – Але ти гарна дівчина, Оленко, я навіть не знав, що в нас така дівчина є...

Оленка спаленіла, спустила очі і знов блиснула іскорками на Петра. – А як ти розпалюєш під кухнею?... Нема підпалки.

Але це вже Петро зробив сам. Він зійшов до крамниці і купив макарону й городини. Позичив також від склепарки більшого горшка. За хвилину в печі горів огонь, на кухні весело булькотів макарон і присмажувалася запряжка.

*

Степан збудився й відразу піднявся до половини. – Але я твердо спав. Котра тепер година?

Петро глянув на годинника. – Дванадцята. Ви спали три години, Степане... Бачите, маємо господиню! – Петро веселий і в добрім настрою. – Зараз будемо їсти... Що вам снилося?

У Степана червоні очі. – Мені снилася дзвіниця, стара сільська дзвіниця...

– Дзвіниця?

– Так. Вона стояла побіч сільської церковці, на пісковім горбку, стара, зі скрипучими сходами й довгими мотузами від дзвонів.

– То ви дзвонили, Степане?

– Ні, тільки я зайшов до такої дзвіниці. Було гаряче літо, всі люди пішли в поле і в дзвіниці було понуро й німо. Ніхто не дзвонив у дзвони. У кутку були складені старі, полинялі образи і я дивився на них...

– Гм... – Петро журливо глянув на Степана й Оленку. – Це з гарячки... – Він підійшов до Степана: – Ви надто втомлені, це видно по ваших очах... Ви нині не вставайте – перележте отут на моїй канапі. Якось собі порадимо... А щодо дзвіниці – то я добре не... знаю... – Він цідив крізь зуби, поважно, наче б обмірковував якусь наукову справу, – не знаю, що про це пише книжка...

Степан усміхнувся, він не вірив у сонники. – Такий сон може повстати, як відбиток давно пережитих подій. Я раз зайшов до дзвіниці, це було на Великдень, хлопці дзвонили в дзвони, дівчата співали гагілки і мені було страшно, до захоплення радісно... Цікава річ! Коли я був малим хлопцем, то переживав усі душевні зворушення дуже глибоко, інтенсивно, не раз аж до болю... Ну, ось... Ага! Я потопав з головою у цій великодній радості, так довго очікуваній моїм хлоп'ячим серцем, я нічого не їв, я боявся прийти до хати, бо мама могла мене більш не пустити – і я був на дзвіниці аж до хвилини, коли всі розійшлися... Останні два хлопці збігли високими сходами вниз – і я лишився сам... Мене тоді огорнула така самота, – така безконечна пустка віяла від тих німих дзвонів і пустих стін, що я злякався і прибіг до хати, тремтячи увесь, наче в пропасниці... Але до чого я те все..? – Він замовк та допитливо, з-під лоба дивиться на Петра, то знову на Оленку. Петро відізвався:

– Ви згадували про сон...

– Ага... Ну ось... Може то з цього...

Він устав, умився й повеселішав. Петрові ніщо не змогло сьогодні попсувати доброго настрою. На його малій кухоньці шкварчала присмажена ковбаса, булькотів макарон і збігала вода з-під покришки на розжарену до червоного кухню. Все було дуже по-домашньому: біля кухні ходила жіноча постать, вже без хустки, з русявим волоссям, сплетеним ззаду в одну кіску... Петро так далеко відійшов від дійсности, що аж здивувався, коли пригадав собі, що він же сьогодні мав іще йти до копальні... Очевидно, ця згадка майнула й щезла... Такого дня він давно не мав, а втім, сьогодні субота...

*

В суботу і в неділю в Монтіні рух. Грають естамінети, перекочуються вулицями юрби розохочених польоне*, знімається над містечком чад алькоголю й розпусти.

Але до Петрової кімнати, що вже потопає в вечірнім сутінку, не доходить гомін п'яного міста. Тут нині панує рідний край. Розлилася їхня

* Польоне – поляк. Французи вживають цієї назви у від'ємнім значенні: заводіяка і пияк.

туга, мов широка ріка між квітистими берегами... – Я любив їхати з кіньми на ніч, – говорить Петро. Його голос хвилюється. – Коні хрумтять росисту траву, подзвонюють ланцюжками. А я дивлюся на зоряне небо і шукаю: тут косарі, там великий віз, там квочка... Ген у ліску гукає пугач, від річки повіває вітерець... Гей, то були часи... як пригадаю...

Пригадуються давні часи Петрові. – Або, бувало, вийду в поле орати... Поле ми мали під лісом, не раз кабани зрили так, що не треба було орати... Отож – подивишся в долину, бо ліс був так трохи на горбку, а на долині – ген, як оком сягнути, стерні і стерні, хіба тут і там латки жовтого лупину чи зеленої сараделі... Тиша, тільки ліс шумить...

– Я люблю шум лісу, – підхоплює Степан, – я часто ходив до лісу тільки для того, щоб послухати, як він шумить... Добре в лісі лягти горілиць і слухати: шу-у-у-у-у... так однотонно, пронизливо, – якась така дивна музика з далеких сторін грає у верховітті...

– Ліс не все однаково шумить, – каже Петро, – коли на бурю, то гуде так, немов вода з великих потоків...

– Так, це правда...

– Я це добре знаю, ого! – не раз я там нагарувався, як кінь, аж мені хребет млів і руки в'яли. Знаєш, Оленко, в «Десятині» ті пні? Я їх мало що не всі викорчував!..

– Там тепер пан сіє просо...

– Дурний. Там тільки на соснину добре, під засіви не підходить...

Петро полинув думкою в рідні сторони, де прожив двадцять вісім років життя. – А «Помірків» ще не перекопали?

– Я не знаю... – Оленка зам'ялася. – Там щось робили, але не знаю, бо ми там не маємо поля...

– Шкода було б такого простору... А тільки перекопати, спустити воду до ріки і були б добрі луки... З моїх часів на весну цілий той мочар був жовтий від козельцю, лоташу і – і... як то називають такі дрібненькі синьо-жовті квітки?..

– Незабудьки..?

– Так, так. Гей, милий Боже... Я вже забув, як це виглядає, хоч так, наче б учора воно було...

В кімнаті вже зовсім потемніло, якось не хочеться світити, щоб не розвіяти чудових образів... – Знаєш, Оленко, де б я собі найрадше по-

будував хату? Там на Обуховім, коло «Березини»... Дуже веселе місце, сухе і недалеко до річки...

– Він тепер усі тополі постинав...

– То тих топіль уже нема? – скрикнув Петро. – А Бог би його побив, та це було найкраще місце у селі!.. Все лопотіли ті тополі...

– Продав до тартака...

– Ех... – Петро жаліє, мов за своїм... – Я був би сам відкупив їх, щоб тільки росли далі... Здалека було видно той кут... Така гущавина!..

Мовчать хвилину всі троє. Раптом Петро зривається й гукає весело: – Я зовсім забув, що треба щось перекусити. – Він перекручує контакт, в кімнаті блиснудо світло, аж Степан закліпав очима: він блідий сидить при столі, Оленка сперлась на поруччя ліжка, гарна, як писанка в своїй вишиванці. – Тепер бачу гостей, а то заговорився і про все забув. – Петро надів кашкета. – Пождіть хвилину, я збіжу до крамниці щось купити...

В кімнаті лишилися Степан і Оленка. Мовчанка. Потім Степан відкашлює й питає: – Ви грали ролю Марусі?

Оленка зарожевіла: – Ні, Галини...

– Це також гарна роля – дуже гарна роля... – Знову довга мовчанка. – Я грав раз ролю Гриця, тільки я не маю доброго голосу... – Ні, не вдається їм розмова. Вони мовчать уже недовго, бо сходами хтось гупає, відчиняються двері і в кімнату входить Петро з цілим оберемком коробок, паперових торбинок і пляшок. Гей, та це добробут тут у Франції! – Петрове обличчя сяє вдоволенням, він не жаліє нині грошей, завалює цілий стіл помаранчами, солодощами, коробками зі сардинками та пляшками з вином. Такі любі гості, з далекої батьківщини, він не жаліє нині нічого, а втім, не впало воно на бідака, він тут уже п'ять років і не має де грошей діти. Оленка на радощах мало не підстрибує, їй так нині добре і напевно – це самі смачні речі. – Ану, наперед нап'ємося з цієї подовгастої, – говорить Петро. – Француз дуже прихвалював. Що це таке може бути?

Він поставив на столі склянки, але налив тільки до половини. – Ну, пиймо! Оленко, бери – не бійся! Здоров'я, Степане! – Випили. – Оленка аж тремтіла, коли брала чарку до уст. Але на дурно – її страх був передчасний. Це було солодке вино, що його можна було пити склянка-

ми. Вона вже пила таке – коли «Канадник» женився, запровадив їх раз у місті до корчми і купив за пів доляра такого соку... Соку? ха, ха, ха! – Петро сміється з цього соку, це міцне вино, що коштує тридцять п'ять франків пляшка. Але він цього не згадує, сохрань Боже, йому тільки смішно з Оленчиного соку... – Ну, а тепер щось перекусити...

Оленка ще дитина, вона найбільше любить солодощі, тільки якось не зважується брати сама, це десь дорого коштує... Але від чого тут Петро? Він припрошує, – він силоміць пхає Оленці в руки солодощі, помаранчі... розриває коробку зі сардинками. – Тут у Франції можна хоч добре з'їсти, в нас того нема... Коробка розкрита... – але наперед треба щось випити...

Відкорковує нову пляшку. – Ану, з цієї бочки!.. – О, Петро вміє приговорювати!.. Він налив дві повні склянки і одну до половини. – Здоров'я! Оленка здригається – вона боїться, що це міцне... Потім прикладає склянку до уст – і кривиться. – Тамте ліпше... – показує на подовгасту плящину. Петро сміється: – Хочеш «соку»!.. Добре... – він наливає їй в іншу склянку, дівчата все дуже химерні, все з ними багато клопоту. Мужчини не перебирають – ось Степан: хоч блідий і під очима темні смуги – одначе випив нараз цілу склянку вина. Навіть Петрові видається воно забагато нараз, – він сам випив тільки до половини, – і він розважливо підсуває Степанові хліб і сардинки. – Тепер перекусіть!.. Можна випити багато вина, але треба мішати його з сардинками... Так французи роблять.

Вони їдять тепер, Петро розбалакався про французькі звичаї. – Французи так роблять і ніколи не п'яні... Вони їдять при тім сир, такий вам, знаєте – дивний, що здалека не можна до нього підійти... Такий тут сир є – я хотів тепер взяти, але боявся вас відстрашити... Ха-ха-ха!..

Знову наливає вина в склянки. Степанові зовсім інакше, як було вранці, він почуває приплив великої життєвої сили. – Я ще колись спробую широкого світу! Ще я погуляю, Петре!.. Я колись читав про мандрівника, що плив кораблем із Сантіяґо до Сіднею вздовж Кордилієр... І ось цей мандрівник бачить на обрію далекі хмари... Перед ним безмежна морська рівнина, а ген у глибині темно синява стіна хмар... Корабель наближається – це не хмари, це такі височезні гори... Не хмари, тільки гори... Це варто побачити, що?

Він гордо глянув на обох, так начеб він це вже бачив. Петро потакує:
– Так, то цікаве... Як ті гори називаються?

– Кордилієри. Я собі навіть їх записав. Взагалі я записав собі кілька таких місць, що я їх мушу відвідати. Головно Кордилієри і кілька міст над рікою Міссісіпі. Це могутня ріка в Північній Америці, на її берегах лежать міліонові міста, дуже гарячі, і люди там ходять цілий рік у білих одягах. Я сам часто ходив у білому, не тому, що така була мода, але тому, що я страшно тужив за тими гарячими міліоновими містами над рікою Міссісіпі. Я дістав раз грубу англійську книгу з малюнками, це була географія Америки – і там був один малюнок, що зображував південноамериканський краєвид: пальма, під пальмою товариство, всі в білих одягах, в широких брилях – одна жінка з гарним, цілком темним від сонця обличчям... – Він перервав і підніс склянку до уст. – Пиймо, Петре!..

Знову випив цілу склянку. – По тих гарячих містах і морях я ще мушу побувати, ге-ге, я не з тих, що сидять у хаті!.. Правда, бувають на кораблях різні пригоди, всякі світові авантурники, злочинці, молоді жінки з темним минулим... Але на те є сила, Петре, сила і – револьвер...

Він блиснув очима і затиснув кулак. Вино вдарило йому до голови і Петро підсунув йому помаранчу. – З'їжте тепер помаранчу, Степане, о! – вона вам добре зробить... Ви читали багато книжок і знаєте більше, як я... Не теребіть, видушіть цілу – так... О, тепер добре...

Сік з помаранчі протверезив трохи Степана. Він відчуває в душі нотку якогось неспокою. Якийсь тягар налягає йому на серце – він це відчуває зовсім виразно. Що таке? Думає, шукає причини – і наче блиск ножа розтинає його свідомість холодна згадка: він зараз має йти до копальні.

Подивився на годинник: пів дев'ятої. Він гасне, в душі нема ні крихти далеких мандрівницьких хотінь... – Він пригадує собі те, що чув учора від інженера: хто в перших днях не вийде раз на працю, того звільняють з копальні. Встає й каже:

– Мені вже пора...

Петро видивився: – Куди так?

– До копальні...

Навіть Оленка здивувалась. – Тепер? В таку ніч?

– Так... Я маю нічну шихту...

Петро понурив голову і мовчить. – Відпрацюю ще сьогодні і буду мати дві шихти... – Це вже звучить зовсім інакше, як про Міссісіпі і про пригоди на далеких кораблях. Він мовчить тепер, відчуває глибокий упадок духа. Мовчки відходить від стола й починає вдягатися...

Петро теж встає – він високий і кремезний, з-під рукавів блюзки видно його кошлаті руки. – Ну, то йдіть, Степане, дай вам, Боже, щасливо... – Він потиснув Степана за руку. – Тримайтеся Корнила, Степане!

Петро відпровадив його аж на сходи. Його очі горять огнем, кров розігралася в його жилах. – А рано приходьте, Степане, до нас!..

Степан пішов по сходах униз. В лявабо був того вечора тільки Гриць і Михайло. Михайло стояв, як завжди, похилений, втупивши непорушно очі в електричну лямпочку, й підраховував свої франки.

Він почорнів, широкі висунені вилиці зарисувалися ще виразніше на його неголенім обличчі.

Гриць був сумний. Він був без Корнила, немов син без батька...

IV

Гриць мешкає з Михайлом на одній кватирі. Це брудна кімнатка в мансарді: француз наймає її робітникам-чужинцям («польоне́»), за 30 франків на місяць.

Чорно й непривітно в цій кімнаті. Посередині стоїть округла залізна піч, на якій Михайло варить щоденно: порцію замороженого м'яса, пів фунта макарону й пів головки капусти. Так уже три місяці. Потім крає два шматки хліба, тонко мастить їх марґариною, наливає в пляшку кави і йде до копальні. Він живе, як аскет: суворо обраховуючи видатки до сантіма.

Гриць не такий – го-го! Він любить випити й попоїсти. Він навіть часто мріє про те, щоб зайти собі до такого дому... Аякже... До такого

– з червоною лямпою при вході... Старий пень, але ще живий... Він випив би собі частенько в малій компанії, але боїться, що Михайло нахмуриться. Нічого не скаже, тільки нахмуриться. Та й не має він убрання відповідного, щоб любавитися. Має куцу камізельку, з якої виростає расова голова з чорним, уже сивавим на висках волоссям і позаводіяцьки підкрученими вусами. Не раз мріє Гриць про новий одяг. Еге ж!.. він це вже добре обдумав, до подробиць. Блюза з райтузами темно-зеленого кольору, шаль і капелюх із новим пером. На ногах блискучі шкіряні камаші. Іде собі, вимахуючи ціпком із кістяною голівкою, і на сходах зачіпає товсту Матильду. – Ах, месіє... «Еге, месіє, але ми то розуміємося на цьому, месіє»... Там десь у Сопранівці Гриць залишив стару жінку з підрослими дівчатами – та він про них забув. Він забув би таки зовсім, якби не Михайло, що деколи питає його про хату. Він тоді добрий муж і батько, він рад би їм післати трохи грошей, тільки ще не має...

Так живуть разом уже три місяці – ці двоє різних людей. Гриць помічає, що він боїться Михайла... Той придушив його своїми зарослими випнутими вилицями й дерев'яним твердим зором. Та, на щастя, Гриць має Корнила!.. Хлопець іще молодий, двадцять шість років, але з серцем і характером. Він не скупий, як Михайло, о, ні. Він на те працює, щоб з'їсти обід у француза за п'ять франків, – не дурний собі жалувати, коли заробляє. Гриць їсть разом із ним. Він радо відв'язався б від Михайла, але не має сили признатися йому про це... Так воно лишається й надалі; тільки щасливої години Гриць має, що той обід... ну, й тоді, коли обидва разом працюють...

По кожнім обіді випивають пляшку пива, і за цю хвилину Гриць пожертвував би цілий день...

*

Неділя. Одинадцята перед полуднем.

Гриць ще лежить під чорним від сажі і бруду рядном і водить очима за Михайлом, що вже порається. Нагрів води й береться до прання. Щотижня в одній і тій самій годині Михайло пере собі сорочку. Він це робить спритно, хоч має тільки невеличку миску: – ні одна крапля води не впаде на підлогу.

– Кхм... Кхм... – відкашлюється Гриць. Йому ніяково, що він іще лежить. Це напевно псує Михайлові порядок.

– Можете собі поспати, – раптом каже Михайло, і Гриць відпочиває з полегшенням.

– Я так собі думаю, про того нового, що прийшов до копальні. Якийсь дивний чоловік... Буде мати аманд*; тієї ночі приловив його полячок на бріке... Заспав на бальках...

– О, то добра худобина... Треба пильнуватися... – Михайло жмакає сорочку в широкій костистій руці.

– Однак поляків не записує! Прийшов до Стаха – годину балакали... Такий порядок – собача кров... І там так, і тут те саме... Я завсіди боюся за Корнила, коли приходить полячок... Передучора крикнув до нього: «Марш, ти сучий сину», – але свідків не було... Може нічого не буде, га?

– З такими нема що починати, – каже розважливий Михайло. – Я своє роблю, йому до мене зась...

– Певно, що так. – Гриць замовк, Ні, з Михайлом нема про що говорити. Це не Корнило. – Треба вставати, – говорить до себе Гриць. – Може б купити що, але вже пізно...

– Я куплю, коли поїду...

– Це правда, тільки гроші йдуть на дурнички... Хіба щось конче потрібне...

Михайло не відповідає, він обраховує в голові свої заощадження. Вчора «зробив» вісімнадцять візків, це був рекорд, сам поріон поплескав його по плечах. Можливо, що дістане вісімку. Він дістав би тоді чотирнадцять франків на декаду. Можна буде відкласти триста п'ятдесят франків – за дев'ять місяців це дасть...

Він перемножує собі в пам'яті триста п'ятдесят на вісімнадцять, та раптом холодна думка заморожує йому серце й перемішує всі рахунки: він пригадує, що його старі штани розлізлися на коліні. Не витримають до кінця. Треба буде вже заздалегідь вишукувати якісь уживані, найліпше в жидів – у неділю, підчас торгу... В них можна купити дуже дешево...

---

* Грошова кара, яку відтягають від заробітку.

Гриць одягається. Йому неприємно вдягати на себе стару блюзу, з гудзиками під саму бороду, він з радістю вже бачив би себе в новому – темно-зеленому і в капелюсі з павиним пером. Може щось купить на другу неділю. Цього тижня буде виплата, буде чим розігнатися...

– А листа напишете? – перервав його думку Михайло.

– Ага... – схаменувся Гриць. – Напишу, аякже... – Це неприємна історія з тим листом, і Гриць рад би про це забути. З дому написала дочка, що мати недужі. Щораз їм гірше, а в хаті нема молока. Треба конче прислати трохи грошей. Корнилові цього листа не прочитав і він не дорікає йому про це. «Воно б уже й час піти на обід, – міркує Гриць, – тепер все одно не напишу, аж там – пополудні»...

Сорочка добре розвішена, сохне на мотузку. Михайло готується до обіду. Сьогодні він має ковбасу. Він купив учора фунт і поділив на дві рівні частини: має вистарчити на два дні.

*

Пополудні Гриць не написав листа, бо в його квартирі зчинився рух: гості прийшли! Він саме вертався з Корнилом з обіду і зустрів на розі вулиці свого односельця, Пилипа Куземчака, що приїхав до нього аж з Дуе́. Це парубок здоровий, з грубими рисами обличчя. Він приїхав до Франції на два місяці раніше за Гриця і його призначили до Дуе́. Він уже гостював у Гриця, ще тільки той приїхав до Монтіні. Гриць узяв собі його адресу, як їхав до Франції.

Очевидно, Гриць зрадів, побачивши земляка, хоч земляк не дуже то був балакучий. Попереднього разу він висидів із Грицем п'ять повних годин, бо стільки годин лишалося до поїзду. Спершу балакав Гриць про це й те, потім вичерпався, і так вони мовчали аж до від'їзду, хіба що мовчанку переривав час від часу Гриць короткими реченнями: «Так воно на білому світі» або: «Ну, і що більше?» – на що Пилип тільки відкашлювався. Коли пригадав собі це Гриць – бо парубок уже в першій хвилині мовчав, – то таки й не дуже зрадів йому, до того він був якийсь свояк його дружини. Але сталося інакше: вулицею надійшов Нестер – у капелюсі, немов француз, – і побачивши Пилипа, вигукнув: А! Дуе́! Здавалося, наче б і Пилип роз'яснився, ба – він витягнув якийсь лист

і подав Нестерові. Далі йшли вже всі разом. Очевидячки, Гриць запросив їх усіх до себе, як ґазда, завів аж під дах, з великим гуком відчинив двері: – Прошу! Прошу вашеці! Ось моя кватира... – Раптом замовк: у хаті за столом сидів Михайло й писав листа додому. Гриць збентежився: – Прошу, прошу... То Михайло, ми тут разом... – Потім до Михайла: – Не гнівайся, ми тут тільки так на хвилину... Знаєш, земляк...

Михайло підвівся, він сам зніяковів, побачивши в своїй хаті Нестера. До нього він відчуває велику пошану відтоді, коли почув у штольні, як Нестер звертався до інженера на «ти». Він щось промимрив і почав присувати гостям крісла. – Прошу сідати... Прошу...

Гриць аж сяє. – Ми тут з Михайлом вже три місяці, дуже добре собі живемо, аякже!.. Найліпші приятелі!.. – Але чого ви стоїте? Пилипе, сідай!... Корниле, ти ж свій!.. Іване!... – До Гриця повернулась самовпевненість, він навіть тепер гордий: нехай Михайло слухає, хай знає, яких він має гостей – він навмисне говорить до Нестера – «Іване»! Геге!.. – він собі звертається так просто до Нестера, того самого Нестера, що має діло з самими французами і словаками... О, Гриць ще щось значить, він не є перший-ліпший...

Гості починають сідати, в кімнаті повно руху й гамору. – Отак, як бачите! – розводить Гриць руками. – Не є воно може так, як би повинно бути... В хаті в мене, го-го!..

Але він замовк, бо пригадав собі, що Пилип – його односелець – знає його достатки.

Корнило оглядає кімнату: – Ці стіни ще від народження не бачили вапна.

– Так, я про це думав, – каже Гриць, – о, ці стіни ще мені мають бути теє... на ґлянц! Ще я француза притисну... Якщо я тобі плачу по п'ятдесят франків... – але він знову замовк, бо пригадав собі присутність Михайла.

Нестер оглядає кімнату своїми гарними, розумними очима, потім обертається нараз до Михайла й питає:

– Ти в котрій, товаришу?

Михайло блиснув очима: В сімці... Може дістану вісімку, на другу виплату...

– Ага...

Але Нестер не спускає з нього очей, цей Михайло, видно, йому подобався. Він узагалі дивна людина – цей Нестер, має десятку, але так виглядає, наче б йому це було байдуже, йому однаково, чи він розмовляє з інженером, чи з Василем. Куди-небудь він вступить, то там і застрягає: може пересидіти пів дня в естамінеті, а трапиться, то й три-чотири години пересидить зі словаком у лявабо... Дехто має якісь справи, але він не має ніяких... Можна б подумати, дивлячись на нього, коли він грає на гармонії, – а грає так прекрасно, що найстарші гірники-французи прицмокують, – могла б тоді така думка зродитися у глядача, що кожна дівчина збожеволіла б з кохання до нього... Та він же за хвилину сідає в кутку й починає розмовляти з копальняним конюхом, довго розмовляти, що часто й до лямпівні спізниться...

І ось такого гостя має Гриць у своїй кватирі! А до того ще й Корнило, його сердечний приятель і опікун, розрада його душі – Гриць сяє, він має ким похвалитися перед Михайлом! Щось там Нестер говорить, Гриць притакує цілим своїм обличчям, усміхненим і вдоволеним. Раптом він звертається до Корнила й каже:

– Одно слово!..

Тягне Корнила до сіней і нахиляється до його вуха.

– Корнильцю, дуже тебе прошу... така нині в мене оказія, а я без грошей... Одну десятку, Корнильцю... Як тільки буде виплата, я зараз.

Корнило слухає до кінця, потім мовчки витягає пашпорт і добуває з нього п'ятдесят франків. – Беріть більше, може вам треба буде...

– Корнильцю, Бог би тебе любив... Бачу, що ти мій добрий приятель... – він лишає Корнила в сінях і збігає сходами вниз, до крамниці. На сходах зударяється з товстою Матильдою, вона затримується і сміється до Гриця. Він підморгує до неї й говорить їй комплімент:

– Франсе бон!..

Матильда аж заходиться від сміху, Гриць так само – це в них постійно такі залицяння на сходах. Але сьогодні Гриць не затримується довше – біжить по вино. – Літр вен! – Гукає вже від порога. Потім поправляється: – До літр вен! – показує на пальцях: два.

Француз розуміє, о, він знає добре свого Гриця. Він кладе на стіл дві пляшки, та Гриць бере ще одну – горілки. Потім бере хліб і сир. Одначе, сир відкладає, що сир не є «бон» – і бере дві великі ко-

робки сардинок. Кладе на стіл з великопанським жестом п'ятдесят франків.

Француз рахує: двадцять чотири франки і два су. Грицеві нічого. Гроші має. Може ще вдруге стільки набрати. Він зовсім забув, що це позичені гроші. Він не бачить різниці між позиченими а власними. Гриць – не Михайло. Бере крам і йде нагору.

Там відбувається жвава розмова. Тільки Пилип сидить мовчки, грубі риси його обличчя зраджують, що він досі тільки орав і слухав, що інші говорять. Це – ратай. В громаді такий голосу не забирає. Він сидить просто, схрестивши руки на колінах, його кремезний карк, обвинений у французький строкатий шаль, важко присів на кадовбі. Блюза на ньому ще стара, домашня.

Корнило оживився, в його очах палахкотить гнів, – ... я вже не згадую про те... – але хоч би така проста справа: як ти, сучий сину, маєш «панство» і здираєш податки від людей – то ти, худобино, маєш також якісь обов'язки... Ні?

Нестер потакує: – Авжеж...

– Ну, ось... Родився хлоп, здоровий, не має виживлення... Не має чого в губу вкласти... На жебри не піде, бо таким не дають, та й соромиться... Аж прикро дивитися, – такий хлоп, такий здоровун – Пан Біг про нього подбав, – а «панство» – шляк би його трафив – «панство» то нічого не обходить! Не маєш хліба, то здихай... У-ух! – собача твоя мама...

Корнило плює з досади, цілою губою... – Або беріть іще таку справу на розум...

Гриць, що ввійшов з пляшками, перебиває. – Корниле, ти не забудь свого, але наперед...

– Чекайте, Грицю, – гримнув Корнило – тепер не буду пити, нехай скінчу. – Отже, таке: я те все добре зважив у своїй макітрі. Беруть край. Добре. Це край чужий, випрошують і мають. Але там живуть люди. тиснеться та жеброта на клаптиках, а ті сучі сини спроваджують мазурів... Ну?

Нестер притакує. – Очевидно, авжеж!.. Але я вертаюся знову до свого: глянь, яка то комбінація? Така комбінація, що робітник заробить франка, а з цієї праці за франка капіталістові приходить сто франків!.. Добре це викомбінували?..

Він чекає ствердження від Корнила. Але Корнило не слухає його, він говорить до себе: – Мені ще, дай Боже, дай мені ще, Боже, раз... – Потім звертається до Нестера: – як кажеш, за франка – сто?

Нестер продовжує: – Так! Хочеш, чоловіче, заробити? Прошу, заробляй замість франка – два, а я буду мати двісті...

Гриць нараз розреготався: Михайло щодня приробляє їм досить соток... Ха-ха-ха!..

Михайло слухає і також підсміхається. Але він має свою думку. Якщо такий світ, то на це нема ради. Він не змінить світу. Гриць тепер уже впору перебиває, він кладе на стіл склянки, гості роблять місце. Задоволено позирнув на пляшки навіть мовчазний Пилип Куземчак.

Починається пиятика.

*

Година минає за годиною, гості п'ють. Тут завжди п'ють. П'ють при всякій нагоді. У Франції є багато франків і багато трунків.

Десята година вечора – гості ще п'ють. Нестер нині застряг тут – отже, п'є разом зі всіма. Всі розгарячіли, обличчя їм почервоніли. Товариство збільшилося, бо за столом сидить чорнявий гуцулик. Він купив собі нині чорний сурдут та чорну сорочку, виглядає тепер, мов коминяр. Ввечері зайшов собі до Гриця й натрапив на пиятику.

Всі пожвавлено розмовляють, Гриць найбільше. – А я тобі то твердж у, – гукає до Михайла, – і ще раз повторю, бо я такий, що кажу голосно, що думаю, не закриваю: як хлоп баби не б'є, то в бабі утроба гниє. Бабу тримай гостро, бо вискочить на голову, як моя з доньками, що, чоловіче, мусиш утікати на край світу. Тож я тобі кажу, Михайле, і тобі, Корниле, бесідую, бо тя люблю, як брата рідного – він нахилився до Корнила і цмокнув його два рази в щоку. – Так, я то повторю ще раз, най всі знають, бо Корнило то є мій рідний брат, кров від кости, як го виджу, то ми душа приходит... Пий, Корниле, най ся при неділі забавимо!..

Він налив обі склянки. Ніхто не звертає на нього уваги, бо слухають оповідання гуцулика Василя. – ... Пішов я до комори... Сплю, горівку має принести опівночі... Чьису ще буде, як тілько Юра прийде з чов-

ном... Ледвим уснув, приходит молодиця, будит... Баба розіспаласи, аж чути... Нахилилася до мене – пашит ціла. Мой, тілько сєгни руков!..

– Ги-ги-ги, – регоче Гриць.

– Я не ймав, – продовжує гуцулик. – Мой, як си спімну, який я був ґречний, як був би ми хто підсунув дві, не торкнув бим, так'ім бануав за Марічков... – Він хильнув вина. – Все ми вона маяла в очах, мала червоні коралі при ґорсеті, цілі груди коралів, як циганка... Памньитаю, як то було на Великдень, прийшла під церьков, дзвони дзвонє, нарід шумит – а я сиджу під дзвіницев і чьикаю... Ані слова, най вона перша. Вітримаю. Чорні косинки їй си розгойдали, як си то спімну, то ми серце лопкає...

Василь поклав голову на стіл і захлипав. Гриць, як добрий батько, почав гладити його по голові:

– Цить, Василю, вона тебе причарувала... дала тобі напитися свого молока!..

Корнило вибухнув реготом. – Ви, Грицю, знаєте всяку медицину!.. Такої я ще не чув...

Але Гриць був зайнятий Василем. – Цить, Васильку, ти напийся, воно тобі зараз відійде... – він налив йому склянку і подав до уст. Василь напився, Гриць почав обтирати йому лице своєю брудною хустиною. – Такий м'я туск дусит, – промовив Василь розжалобленим голосом, – що світ ми не милий... єк тілько зберу поза білєт сто зліт, сідаю на колєю і їду... Дурний, пропив'їм вчера з ляхом...

Корнило скочив на рівні ноги. – З котрим ляхом?!..

– З нічної шихти...

Корнило був уже біля Василя.

– Марш звідсіль!.. – він ухопив Василя за обшивку. – Марш, кажу тобі, бо як я лютий, то себе не пам'ятаю!..

Зчинилася метушня. – Товариші, – вмішався Іван Нестер, – тут треба розсудити...

– Як не підеш, то не знаю, що буде! – кричав Корнило.

– Товариші!..

– Корниле! Василю! – гукав Гриць. – Чекайте, нехай скінчить!

– Нехай м'я не амандує!.. Мой, я в однім тижни мав три рази аманд...

Корнило важко сів. Він налив собі повну склянку вина й випив одним дишком. Пішла пожвавлена розмова. Всі забалакали разом! Іван Нестер про капіталістів і лінію, про одну генеральну лінію капіталістів і пролетарів, визискуваних і визискувачів, та про буржуазію. Він говорив: «товариші, ми...» – але ніхто його не слухав, бо всім шуміло в голові і кожний рад був сказати другому свою власну мудру думку. Найліпше балакав Гриць, як він мусів від своєї жінки тікати світ-за-очі, бо не давала йому спокою... Тепер він тут гірко бідує, йому так сумно за жінкою, за дітьми... Він затягнув п'яним голосом:

Сумно мені, сумно, як вечір, так рано –
Сумно мені, сумно, як вечір, так рано – ге-е-ей!..
Як вечір, так рано...

Тепер підтягнули інші.

На моїм серденьку веселости мало,
На моїм серденьку веселости мало – ге-е-ей!..
Веселости мало...

Гриць гірко плакав, а Корнило тягнув на ввесь голос:

Веселости моя, де ти ся поділа,
Веселости моя, де ти ся поділа – ге-е-ей!
Де ти ся поді-і-і-ла...

Далі вже не знав ніхто. Коли гості замовкли, Пилип відкашлянув і виголосив свою першу промову:

– В нас у Дуе́ заснували тепер українське товариство. Ми сходимося щонеділі й співаємо пісні...

Ця промова зробила велике враження на всіх не так своїм змістом, як тим, що це були перші слова мовчазного Пилипа. Кожний вставив своє зауваження. Гриць перший:

– Це добра річ! Коли я був у своїм селі, то також заснував... – але він відразу затих, бо згадав, що Пилип знає все гаразд. Тимчасом заговорив Іван Нестер:

– Це хто?.. Сенечак?..

– Так...

– Ет, – махнув він легковажно рукою, а Корнило зауважив, звертаючись до Пилипа:

– Ти чим тягнеш, басом?

Гості вибухли реготом, засміявся навіть мовчазний Пилип. Але раптом підвівся і сказав друге слово цього вечора:

– Ну, мені вже пора.

Гриць скочив: – Що-о?!.. Тут я наказую!.. Сідай, Пилипе! – Він узяв пляшку.

– Що-о – нема вже? Зараз буде!..

Ухопив пляшку й вибіг. Одначе Пилип устав і почав шукати свого кашкета. На кашкеті сидів Корнило й тому важко було його знайти. Тимчасом вернувся Гриць і поставив на стіл пляшку. – Пилипе, ані слова! Не пущу, як ми Бог милий...

Пилип сів. Почали пити наново.

*

Світає.

Корнило й Іван Нестер сидять у сутінку п'яти свічкової електричної лямпочки й допивають решту вина.

Гриць лежить горілиць, роззявив широко рота і хропе. Поруч нього примістився чорнявий гуцулик. Він блідий, як труп. З вечора він ослаб і його поклали до ліжка. На другім ліжку, притулившись до себе, як два брати, сплять Михайло і Пилип. Стіл мокрий від вина й горілки, на ньому купа пляшок і порожніх бляшаних коробок.

Корнило пожовк. Його очиці прищурились, під ними глибокі борозни. В мізку ледве-ледве блимає промінчик свідомости. Іван Нестер міцніший за Корнила, він розмовляє без упину. Його голос дзюрчить, немов струмок між камінчиками... Отож бачиш, товаришу, це є буржуазія... Або бери таку купальню в буржуазному домі... Ти ще, мабуть, там не був, але я вже мав нагоду бачити... Стіни білі, з гладкого каменю – мармуру, свіжо нагріта вода плюскається до мармурових стін, а згори, як хочеш, падає теплий дощ... Ти слухаєш, товаришу?

Корнило лупає очицями. – Слухаю...

– Отож. Це купальня. Розкіш – не купальня. Там маєш, товаришу, вигоди, які сам хочеш. Хочеш теплої води – маєш теплу. Хочеш холоднішої – маєш холоднішу. Хочеш зробити вітер – такий пахучий вітер з парфумами – маєш вітер з парфумами. Отож бачиш, товаришу... Я

таку купальню знаю в Дуе́, така купальня – це приємність, хоч і дорога річ, але капіталісти й жиди мають гроші, й коли ти йдеш на нічну шихту – ти слухаєш, товаришу?

– Еге ж...

– Отож, ти йдеш на нічну шихту, а твоя жінка на нічну розпусту – припустимо, що твоя жінка – повія... А ти – добре це розміркуй, товаришу, не пішов на шихту, тільки непомітно вернувся і застав обоє в купальні... – Нестер важко віддихав. – Обоє, бо він... за гроші... але це... але це... – він шукав слів – це тільки так для прикладу, бо ти не маєш жінки... ти слухаєш. Товаришу?

Але Корнило вже не слухав, він схилив голову на груди і дрімав. Іван Нестер замовк. Він витягнув тепер листа, що йому дав Пилип перед вечором і прочитав його. Прочитавши, всунув лист у кишеню, підвівся й згасив світло. Кімната в одній хвилині змінилася на пристановище для бездомних бурлаків. Потім знайшов свій капелюх і вийшов. Від скрипу дверей збудився Корнило, вклався впоперек ліжка і придусив Грицеві ноги. За вікнами снувався сірий день.

Іван Нестер вийшов і не вернувся. Потім збудився Пилип, мовчки обгорнув шию шаликом і теж пішов. Після нього проснувся Михайло й пішов купити щось їсти. За цей час гуцулик випив решту горілки і зник. Корнило спав, як мертвий.

Михайло повернувся, від того збудився Гриць і боязко зиркнув в його бік. Вже пізня година – сьогодні вони всі мають пополуднівку. Гриць прищурився – вдавав, що спить. Мав надію, що Михайло піде сам, а вони лишаться тут вдвох, він і Корнило. Це буде для нього велике щастя.

Але Михайло потермосив Гриця за плече.

– Грицю, вставайте!..

Гриць схопився, буцім він тяжко спав. – Так, так... Він висунувся з-поза Корнила. – Я може вчора, Михайле, бесідував що не до речі – то не слухай... Я пішлю гроші до хати, як лиш дістану... Напевно.

– Збирайтеся, Грицю, бо вже час...

– Я скоро... Я вже... – Гриць позирнув на сонного Корнила. Його щастя відлітало без вороття. Він мусить іти до копальні, на самий спід, у сиру землю, а Корнило зістається тут сам, у темній кімнаті...

V

Цього тижня усі мають пополуднівку, також – Петро і Степан. Степан кілька днів живе в колонії, – так звуться недавно збудовані робітничі будиночки за містом, – де має маленьку кімнатку в мансарді з вікнами на залізничний шлях. Це Петро йому вишукав.

Як далеко до того важкого дня, коли він мусів пізно вночі збиратися на нічну шихту! Тепер це майже весело: вони всі разом, між ними Петро, сильний і захисник усіх слабших. З ним добре й безпечно.

Біля них пройшла дівчина з лямпівні: товста і має грубі ноги. Петро жартує:

– Грицю! Бачу, що зиркаєте, ей!

Гриць сміється, він щасливий, що може розсмішити товариство. Корнило додає: – Гриць любить таких...

Гриць голосно регоче: Хі-хі-хі!.. Степан теж веселий. Він каже:

– Раз я бачив таку товсту в парку... Це було ввечері, я йшов... – він раптом замовкає й заклопотано дивиться на одного то на другого. Потім докінчує: – Це, властиво, інша справа, але як бачу таку товсту...

Корнила це зацікавило: – Ну, ну?.. Ти йшов і що?.. – Петро теж обернувся до нього. – Розповіджте, Степане... Розповідайте, Гриць аж рота розкрив, так чекає...

Степан паленіє, як молода дівчина. – Та тут нічого надзвичайного. Це було пізнього вечора, я переходив парком і під деревом бачив таку низьку товсту жінку...

Гриць бовтнув: – Під деревом?

– Так... – Степан жалкує, що почав таку історію. Треба кінчити одним помахом. – Я присвітив лямпкою і побачив, як вона сиділа в якогось чоловіка на колінах... – Степан заклопотано оглянувся й замовк.

У Гриця розпалюється кров. – О, так, як сяде на коліна, пся мать... – але він уже не тямить, що має говорити, йому приходить на думку

Матильда... Петро сміється щиро, з усього серця. – Степане, не підпалюйте Гриця, адіть, як форкає!..

Багато потіхи з Гриця, врешті товариство заспокоюється, Петро питає Корнила:

– Я вже кілька днів не бачу Василя. Що з ним?

– Чортів син хорий... Вчора був у нього лікар з десятки. Петро занепокоївся. – Ов!.. А то що.

– Перепився гуцул...

– Гм...

Ідуть усі разом до лямпівні. Вже з понеділка подає Степанові лямпу бліда дівчина з ясними блакитними очима. Степан подає їй свій жетон:

– Тресан!

– Тресан? – Дівчина дивиться на нього невинно, мов ангел. Потім іде по лямпу, невеличка, в білім плащі, її волосся хвилюється на плечах ясними кучерями. Приносить лямпу і подає.

Степан дякує: – Мерсі.

Ніхто тут не дякує, лише Степан. Дівчина приязно кидає на нього ясним поглядом, від якого Степанові тепло в серці. Він украй щасливий, він зі зворушення кладе Петрові руку на плече. Петро сердечно дивиться на нього:

– Бачу, що звикаєте...

– Так... Тут гарно...

Петро вітається зі знайомими французами. Всі його тут знають, усі поважають. Степанові впадає думка, що Гриць – єдиний тут – говорить йому «ви». Всі інші «ти». Тобто, Гриць і Корнило. Грицеві говорять усі «ви»; це з уваги на його літній вік, а Гриць усім – крім Петра – «ти». Така тут мішанина «ти» і «ви». Степан звернув увагу на гарного, стрункого робітника в шапці, що стоїть недалеко від них із поріоном, і сміється разом із ним. Поріон регочеться, аж сльози йому набігають до очей, потім стискають долоні і розходяться: поріон іде до канцелярії, а робітник підходить до нашого гурту: – А-а, Нестер! – гукає Петро і простягає йому руку. Нестер здоровиться зі всіма – Гриць бачить тепер усю перевагу Нестера в копальні, він не сміє тепер сказати йому так просто «Іване». Нестер, хоч не ходить у шкіряному шоломі,

так як Петро, то все ж має вигляд копальняного аристократа. Так само, як Петро. Вони в десятці, тільки, що Петро кремезний і дужий, ходить до копальні у шкіряному шоломі, що тісно прилягає до його голови, – а Нестер ні. Нестер нижчий і стрункіший. На шиї має червоний шаль.

Між Петром і Нестером зав'язується коротка, фразова розмова:

– Алле́ дуз* – питає Петро.

– Так. Суасант діс**.

– Скільки?

– П'ять.

– Марто, чи Дібаль?

– Марто.

– Ну, то гаразд.

Всі виходять на плятформу біля спускової машини. Хвилину чекають – Нестер тимчасом придивляється до Степана. – Як вам подобається, товаришу?

Степан відкашельнув. – Нічого, звикаю... Пополудні, можна б сказати, легше і приємніше. Нема цього душевного тягару, що є перед нічною шихтою...

Нестер деякий час не спускає із Степана очей, така вже його звичка. Пассе́*** – Тимчасом кличе стійковий і всі входять до спускової машини. Степан затуляє вуха руками. Петро й Іван Нестер цього не роблять, вони старі гірники, копальняна аристократія. Спускова машина стрімголов падає вниз.

Виходять. – Степане, ходіть зі мною! – говорить Петро. – Ми нині разом. Корниле, опікуйтеся Грицем!.. – він усміхається до всіх, у своїм гірничім шоломі вростає до ролі провідника підземного царства. Степан прямує за ним, він почуває себе безпечно за цими широкими, кремезними плечима.

*

* Дванадцята алея?

** Сімдесят.

*** Проходьте.

Скільки вже тут годин перебував Степан? Цього не тямить. Він одностайним рухом наповняє візок за візком і відставляє на рейки. Ген, у глибині, в темнім льоху торохкотить мартопік*. Там, у сутінку гірничої лямпочки сидить Петро і «робить» вугілля.

Біля Степана з'являється лямпа. Це поріон.

– Пієр! – кричить поріон. Мартопік утих. – До спадової машини!!!

Лямпа хутко віддалюється й гине на закруті. Одним скоком Петро вже біля Степана й придушеним, але зрівноваженим голосом говорить:

– Беріть речі!

У Степана серце б'є молотом. Смерть! Він читав про це нераз у газетах. В голові йому шумить, руки тремтять. Він хоче про щось спитати, але не може видобути голосу. Одну секунду Петро наслухує. В близькому хіднику видно, як утікають лямпи. На Степана це робить страшне враження: зуб не попадає на зуб.

– Ходім швидко.

Степан біжить. Вся свідомість нараз щезла. Сліпий біг тепер володіє людиною, для якої існує один наказ: втікати! Він спотикається, в очах мигають чорні плямки. Смерть у копальні!

Смерть! Тут у копальні... І то за хвилину, за дві стріне його те найстрашніше!.. Сильний удар у голову – він відчуває тепер на мить, як щось далеке, що до нього не відноситься. Ген, попереду – на перехресті двох хідників якась луна. – Смерть!

– Газ?.. Газ запалився?..

Петро відповідає:

– Ні, це лямпи.

Прибігають. Здалека бачить Степан з десяток робітників з лямпами. Між ними поріон. Всі стають мовчки, наслухують.

Степан віддихає, душа вертається до нього. Петро підходить до поріона. – Що сталося?

Поріон пояснює. В однім крилі щось тріщить. Мабуть обсувається скеля. Нічого надзвичайного.

---

* прилад, будовою подібний до ручного скоростріла, що ним добувають вугілля. В рух пускають його механічно.

Ет, це бувало не раз. Обережність не шкодить, – очевидно, ніякої небезпеки нема. Робітники балакають тепер усі нараз. Петро підходить до Степана:

– Ви злякалися?

– Трохи... – Він хоче усміхнутися, але це йому не вдається.

– Ну, це нічого. За мене таке траплялося вже кілька разів... Ось слухайте, як там угорі гуде... Чуєте?

Вгорі, десь з боку, справді гуде. Час від часу, доходить аж сюди луна, наче від пострілу. Це тріскають стемплі. Згори падає дрібний дощ камінців. Слухають так якусь хвилину, потім усе втихає.

– Са фіні* – поріон засміявся. Він глянув на годинника: – Восьма година! Можемо собі тепер побалакати!.. – він це сказав по-французькому, але Степан на диво все розуміє! Розуміє до останнього слова, мов родовитий француз, – душа вертається до нього, наче приплив моря, він сміється – сміється на ввесь голос: – Петре, але тут нівроку... Немов на фронті!..

Петро приказує. – О, так, це правда!.. В копальні немов на фронті.

Життя наповнює кожну його клітину. – Знаєте, Петре, я писав колись поезії... Такі вірші, розумієте?

– Розумію. А що?

– Ну, ось... – він відчуває в собі гарячу хвилю життя, хоче це Петрові пояснити. – Це, наприклад, так: степ. Ген, як далеко кинути оком – степ. Серед степу шлях, широкий шлях, що на ньому купини бур'янів і де-не-де самотній журавель біля криниці... І ось ви ідете тим степом, з неба – зі синього неба спливає на степ сонячна злива, а здалека чути шум – чути шум, щораз виразніше, глухий, широкий, бездонний, пронизливий... Ви знаєте, що це: це Дніпро...

Він замовк і глянув на Петра. – Це власне... гм... це власне поезія, ці враження – це поезія... Розумієте? – він силкується пояснити це ще краще: – Ви чуєте шум Дніпровий і думаєте: що це шумить? І потім усвідомлюєте собі: Це Дніпро! Розумієте?

Ні, Петро з цього не розуміє ні слова. Але він з пошани до Степанової вченості потакує головою й питає: – То ви таке писали, Степане?

---

* Скінчене!

– Так і дещо інше... – Нерви його розігрілися, він пригадує собі нараз електричні дроти, що приносили шум із далеких країн, і яскраву спідничку, що її мала смаглява дівчина з циганської буди... Ця дівчина розплилася, розвіялась, як спогад, нема її... Він раптом питає:

– Вже праці не буде?

– Ні, зараз ідемо до спускової машини.

– Ну, то гаразд.

Робітники пожвавлено розмовляють. Низький худорлявий італієць щось дотепне розповідає, бо всі регочуть. Але Петро не відступає від Степана, він говорить до нього:

– Вступіть колись до нас, Степане... Ви знайомий...

Степан глянув на нього. – Оленка ще в вас?

Петро оглянувся і сказав тихо. – Так... Це тільки ви знаєте і... Корнило. Я йому сказав, він певний хлопець. – На мить замовк. – Бо, знаєте, – заговорив знов, – я не такий... Я ту справу хочу як слід полагодити... По-людському... Я вже над тим думав...

Знову віддає лямпу. – Тресан!

– Тресан?

Бліда дівчина з невинними блакитними очима відбирає лямпу й відходить. Ясні кучері розсипалися їй по плечах. Степан після кількох вражень сьогоднішнього дня розбирав би ці кучері в долоні, впав би перед дівчиною на коліна і сказав: – Кохана... – Нічого більше не сказав би їй, тільки це одне слово: – Кохана...

Дівчина приносить жетон. – Месіє!..

– Мерсі.

Він ловить промінчики її блакитних оченят, мов найдорожчий скарб, його серце щемить від здушуваного кохання, – і він хотів би сказати їй ще хоч одно-два слова. Але якийсь чорний робітник, з грубими, різкими рисами обличчя пропихає крізь віконце лямпу і кричить:

– Катровадуз!*

Невинний погляд блакитних оченят спочиває тепер на різких рисах «катровадуз-а» і Степан відходить. До завтра! Завтра опівдні буде знов

---

* Quatre-vingt-douze (92).

одна щаслива хвилинка біля віконця... він буде відбирати лямпу і скаже їй: – Мерсі...

Степан заходить до умивальні, біля шафки стоять Корнило та Петро й регочуть – регочуть на ввесь голос, з цілого серця. Корнило лягає зі сміху. Степан підходить до них. – З чого так сміється?

Корнило не може вгамуватись.

– З цієї товстої – ха-ха-ха – на колінах... ха-ха-ха... – Ні, не витримаю... Рятуйте мене!..

Петро розхвилювався. – Тієї під деревом... ха-ха-ха!..

Корнило тримається за черево. – Ой, Боже!.. Бо Гриць... Ні, не можу!.. Ха! Ха! Ха!.. – він упав на землю і качається. – Бо Гриць сказав мені, що вона йому цілу шихту з голови не сходила... Ой-йой-йой!

З-за бляшаної перегороди чути сміх: – ги-ги-ги... Це сміється Гриць, тішиться, що так розсмішив Корнила. Горою вмивальні клубиться гаряча пара, в кутку два словаки співають на два голоси словацьку пісню. Вони доспівали до кінця, та ось чути гармонію – це вже грає Нестер... Нестер грає!.. В лявабо втишується, Нестер майстер на цім інструменті.

За півгодини життя в лявабо поволі завмирає, робітники, покурюючи папіроски й люльки, виходять в чорну ніч. Петро, Корнило, Гриць і Степан ідуть разом. Петро згадує сьогоднішній випадок у копальні; розмова йде діловита, поважна.

– В червні було гірше, тоді потріскали всі стемплі...

– Мабуть велика сила – така скеля! – міркує Гриць.

– Ба...

Потім розходяться відразу в три боки. Гриць іде на свою кватиру – там уже Михайло обертається на другий бік: він має ранню шихту. Вчора поріон з пополуднівки завернув його на ранню: Михайло думає, що це значить вісімка... Корнило й Степан ідуть разом до колонії – вони живуть від неї недалеко. Петро йде у свій бік.

Він тепер прискорює крок. Майже біжить, його черстве затверділе серце на спогад маленької дівчинки тремтить від чекання...

Вона вже тиждень у нього – приїхала в суботу, а сьогодні п'ятниця... Для Петра відчинився рай, він ніколи не думав, що жінка може дати чоловікові стільки щастя й вигоди... Ось він приходить, на нього чекає

дівчина. На кухні тепла вечеря... Дівчина ще маленька, її груди тверді й ядерні... Петро п'яний від цієї думки, кількома могутніми кроками він уже на своїй вулиці. Ще дві хвилини – і це станеться... Він навшпиньках підходить сходами до своїх дверей і стукає умовленим знаком: раз довго, два рази коротко...

Під самими дверми чути шепіт: – То ти, Петре?

– Я, я, Оленко...

– Зараз.

В замку обертається ключ.

*

Могутня линва кілометрової довжини виносить спускову машину, немов легеньку іграшку. Сьогодні не йдуть вони до лявабо: віддають лямпи і юрбою сунуть під будинок дирекції. Там, у дверях, стоїть шеф-поріон і викликає:

– Порзінска Жан!

– Ісі!*

Шеф-поріон подає цидулку.

– Сенка Поль!

– Ісі!

– Звістан Пієр! – Це Петро.

– Ісі. – Петро відбирає цидулку й відходить до лявабо. Михайло стоїть і цокотить зубами. Його слух натягнений, як електричний дріт. Ще хвилинка, і впаде його ім'я.

– Барішка Мішель!

– Ісі!! – гукає Михайло, його голос пронизливий, він пропихається, мов лунатик, між юрбою людей і відбирає дорогоцінний папір. Потім відходить набік і затримується під електричним ліхтарем. Оглядається довкруги – біля нього нема нікого. Він дивиться тепер на цифру: 435!..

Радісна хвиля підкочується Михайлові до серця й заливає мізок. Він складає папір рівно у чвертку й ховає у спідню кишеню блюзи. Притискає її рукою і так входить до вмивальні.

* Тут!

Сьогодні на устах усіх одна тема. Кожний оглядає свою цидулку, всюди гамір, тут і там прокльони. Корнило клене найгірше:

– Сучий син, він іще попаде в мої руки!..

– Скільки, Корниле?

Корнило лютий. – Сорок п'ять франків аманд! – Він погрожує кулаком. – Тобі тих сорок п'ять франків боком вилізе...

Недбало всуває папір у кишеню. Гриць питає:

– Скільки, Корниле?

– Навіть не знаю... – Він витягає ще раз папір. – Двісті тридцять два... Я кілька днів пропустив...

До лявабо входять щораз нові робітники з цидулками в руках. Мало хто роздягається, курять і балакають. Петро має 512 франків. Це старий гірник, у десятці. До лявабо входить Степан – він у своїм зеленім шалику з червоними цятками виглядає як дівчина. В руках тримає цидулку.

– Скільки, Степане?

– Сто сімдесят три. Раз аманд – п'ять франків.

Присідає до Петра, який частує його папіроскою. Сто сімдесят три... гм... Коли виїжджав з Ліль, мав шістдесят сім франків і два су. Потім лишилося тільки десять. Тепер линула хвиля франків.

– Можу вже їхати далі!.. – каже до Петра.

– Пождіть ще. Відробіть ще декаду – буде з чим вирушити...

– Це правда... Коли віддам, то мало що залишиться.

– Щодо тих кількох франків – з тим не рахуйтеся...

– Але взагалі...

Він ще тепер не поїде. А втім, чого він поїде до Парижу? Життя його пустило корінці тут, у Монтіні...

Біля входу зчинився крик.

Петро підняв голову. – Що там?

Дивиться хвилину, раптом в його очах блимнув огник: він побачив Корнила, що, грізно вимахуючи кулаком, кидався до полячка з нічної шихти і бризкав у нього піною злости. Щось він там кричав – полячок тільки іронічно посміхався, нахилившися до нього цілим своїм білим налитим обличчям. Довкола них стовпилася юрба людей.

Петро підступив ближче, втиснувся в юрбу.

– Ти скотино, – ревів Корнило, – ти ск... сину!.. Я також до інженера піду!..

Полячок щось там відповів.

Корнило скипів: – Я маю в с... твій консулят, ти худобино, ти.., ти... – він задихався, не знаходив слів. Полячок вищий за Корнила, почував свою перевагу. – Одстомпсєн, русінє сьмєрдзонци...

В цій хвилині сталося щось, чого полячок не передбачував. З юрби висунувся кремезний робітник у шкіряному шоломі і з цілої сили вдарив полячка в обличчя. Полячок захитався, з його носа бухнула кров.

– Ходім, Корниле.

Взяв Корнила за руку й відійшов. Старший пікер Марто, заступник поріона, поплескав його по плечі:

– Бо! Бо, камарад!..*

VI

На сходах пролунали Петрові кроки й затихли. Оленка замкнула двері й легко, мов лисичка, підбігла до вікна. Її Петро, в шкіряному береті й робітничій блюзі, пішов слабо освітленою вулицею. Ще ніч, година четверта. Петро має тепер ранішню шихту.

Оленка згасила світло і всунулась під теплу ковдру. Їй добре біля Петра. Вона не сподівалась, що може бути аж так добре. Вчора була неділя й ішов дощ. Вони сиділи в хаті цілий вечір. Нараз Оленка спалахнула ціла вогнем: Петро вчора згасив світло й розплів їй косу...

Вона присувається до того місця, де на подушці лежала Петрова голова... така велика голова з коротким волоссям... Розкішне тремтіння проймає її тіло. Вона цілує те місце, потім пестливо гладить рукою подушку й промовляє: – Петрусю, Петрусю... – Він такий дужий, має кошлаті руки, чорні й тверді від мозолів... Він сказав, що купить їй гар-

* Гарно! Гарно, товаришу!

ну одежу й золотий перстень. Він має багато грошей – ого!.. При нім можна жити ціле життя й ще буде мало...

Потім приходить їй на думку мама, що так голосно плакала, як вона від'їздила... Аж за ворота виходила й заводила: від цього спомину Оленці ще й тепер підходять сльози до очей. Мамі вона купить велику вовняну хустку з френдзлями. В посилку зашиє якісь грубі гроші, найліпше золоті або срібні. Це буде для мами й для Дмитруня за те, що давав їй горіхи... Приходить посланець: – Тут до вас пакунок з пошти!.. – Мама відбирає й не знає, що казати... Потім розв'язує шнурки, розгортає папір – а там хустка, вовняна, на два метри, така, як має Панасючка...

Панасючка!.. Оленчині думки раптом перебігли в інший бік. Вона пригадала собі Панасюччине поле під лісом, там, де вона пасла корову... В літі, в жнива, вивела Панасючка з десятеро робітників на це поле, – що це за ґаздиня була горда!.. Оленка пригадує собі той ліс і те поле і її душа біжить туди – у той сосновий лісок, що по краях поріс тернами... Там, на узліссі вона часто збирала ягоди і глід... Від того місця йде широка межа до річки, на цій межі вона пасла корови й співала... Оленка нараз схлипнула... Сльози впали на подушку і вона схаменулася... Тут спить Петро, її великий, дужий Петро – мама не знає, що вона вже має Петра Свистуна, він такий добрий, на руках її носить... Як це сталося, що вона має Петра? Першого дня їй те все так замакітрилось, що вона мало що й тямить... Але тепер уже звикла, так буде ціле життя й кінець...

Оленці тепло, очі її заплющуються. Ще раз подумала собі про хустку, потім виринула перед нею дорога, що йде до Вигнанич... Дорога вигинається через горбок, з нього саме з'їжджає віз зі снопами... Непомітно свідомість розпливається, Оленка спить, коса розкинулася на подушці...

В цій самій хвилині Петро, чорний від пилюги, сидить у глибокім льоху й торохтить мартоніком...

*

Схоплюється – вже ясний день, годинник показує восьму. Вона швидко встає і стелить ліжко. Сьогодні вона має багато праці, треба Петрові приготувати обід і залатати синю блюзу. Гроші є в шухляді – о, грошей Петро їй не жалує... може брати, скільки захоче...

В хаті чистенько, вже може йти до крамниці. Бракує їй відваги до одного: відімкнути двері... Ану ж за дверима хтось стоїть, що тільки чатує на цю мить?.. Вона обережно, навшпиньках, підходить до дверей і наслухує... Тихо... Вулицею ходять люди, але за дверима тихо, тихесенько... Вона обертає ключ, в її душі щось обривається, серце б'ється – вже! Відчинила двері – нікого. Хутко замикає за собою двері і виходить. Знає одну крамницю – кілька кроків звідсіль на протилежнім боці вулиці – й далі ніколи не йде. З Петром пішла б далеко, на край світа, а сама ні. В цій крамниці є все, навіть м'ясо. Вона покаже французові, чого хоче, й вистачить. Француз знає, що має дати.

Забирає м'ясо, картоплю й одну пачку макарону та й відходить. Швидко переходить вулицю, зараз у другій кам'яниці її брама – і вибігає сходами нагору. Ключ має за пазухою, витягає його й відмикає двері. Потім вбігає до кімнати, замикається знову й віддихає на повні груди.

Бідна Оленка...

Вона така смішненька: замість готуватися до обіду, вона оглядає свій кошик. Перегортає свої скромні статки, потім примірює вже всоте шалик, що їй подарував Петро. В маленькому дзеркалі не може бачити нараз цілого личка, – як бачить носик, то шалик сховається. Налюбувавшись, складає шалик до кошика, закриває його й дивиться на годинник.

Вже десята – матінко мила! Хутенько наливає води до мідниці й починає обирати картоплю. Вона тепер поспішає, все робить гарячково. Чому вона так багато часу змарнувала? Наобирала картоплі, тепер відливає воду і в тій самі мідниці миє м'ясо. Незручно їй те все йде – дома мама варила обід, та й м'яса там ніколи не було... Тепер обід наставила й запалює під кухнею.

Вона не відходить від печі, ввесь час дивиться на годинника. Боїться, що все на час не звариться, а тут, як на біду, навіть не починає кипіти... Юшка вариться, туди слід би кинути тепер макарону... Не знає, чи це вже пора, чи ще почекати? Як це Петро робив? Петро її любить, але

коли вона зле зробить, то готовий її покинути... В неї холоне на душі, й вона знеможено опирається на столі.

Ай, ці думки! Оленка не може собі дати ради з думками... Петро її, вона вже тепер не мамина, вона Петрова... На кухні засичало, росіл збіг з-під покришки... Оленка кинулась до кухні – кімната наповнилася димом... – Матінко, якби тепер прийшов Петро!.. – Вона бере рушник і розганяє дим по кімнаті... Диму немов би менше. Половина на дванадцяту. Петро приходить в половині на другу, за дві години. Дві години, а вона ще має стільки праці...

*

На сходах знайомі кроки. – Це Петро! – Оленка підбігає до дверей, серце їй радісно б'ється. Умовлений стукіт, – і вона відчиняє двері: за дверми кремезна постать її Петра. Він усміхається до неї – такий дужий, але з його очей спливає на неї доброта і м'якість...

Петро пригортає її до себе й дивиться на кухню. Все стоїть рядочком, обід готовий. Оленка метушиться.

– Зараз тобі подам м'ясо... – Вона бере тарілку й обтирає її рушником. Петро стоїть збоку, придивляється. Від цього Оленка мало не випускає з рук тарілку.

– Оленко!..

З-під її брів – чорні блиски очей. – Що таке?

– Я так, щоб тебе не забути!..

– Ну, то на другий раз не обізвуся...

Петрові добре й вигідно. Він приходить до хати, обід готовий, у кімнаті так привітно!.. Його кохана дівчина порається.

– Ти чекала на мене, Оленко?

Вона спускає очі. – Чекала...

– Ну, бачиш... Я вже тут...

– Ха-ха-ха...

Обоє сміються, сміються з нічого. Для них життя починається в половині на другу. Потім Петро їсть обід. Все дуже смачне, о, Оленка вміє добре варити!.. Але по обіді Оленка запримічує на його обличчі повагу.

– Маю піти до копальні.

Оленка відчуває якесь горе. Близько дивиться на Петра, її очі сповнені ляку. Питається тремтливим голосом:

– Що таке сталося?

– Кличуть мене до інженера.

Він устає й бере шапку. Оленка відчуває важкий камінь на серці.

– Але ти зараз прийдеш?

– Прийду.

Виходить. Оленка припадає до подушки і плаче. Чекає годину, другу. Зовсім темно, але вона не світить. Врешті чує на сходах кроки. В одній хвилині вона біля дверей, чує знайомий стукіт і відчиняє двері. Входить Петро й засвічує електричну лямпу. Він усміхається. Але в його усміху є якась стриманість, щось там ховається. Оленчине серце завмирає.

– Що таке, Петре?

– Нічого важного, Оленко.

Але потім він говорить. Передучора, в суботу, він ударив полячка з нічної шихти. Полячок зробив із цього великий крик, і не тільки він, але ціла польська компанія. Інженер Петра знає добре, він полагодив би справу сам, але ця польська свиня – «кошон польоне» – повідомила про це польський консулят у Ліль. Свищіть на це, сказав йому інженер, – але завтра мушу бути в Лянс, в дирекції копальні...

– Що з цього вийде? – питає тривожно Оленка.

– Нічого не вийде. Тільки те, що завтра не піду до праці.

– Напевно нічого?

– Напевно ні.

Оленці полегшало. – А втім, – каже нараз Петро, – чорт бери копальню. Винайму винницю, – наших багато так зробило. Не буду ще за життя гризти землю. Ця копальня мені, на правду, вже збридла...

Оленка відчуває своїм маленьким серцем, що тут зайшла якась поважна справа. Але вона теж воліла б винницю... вона знає її з-під Калé... Вони обоє все були б разом, разом ходили б у поле, ніколи не розлучалися б... Вона каже:

– То візьми винницю!

– Я над тим думаю...

Вночі вони ще довго балакали про те саме. Завтра Петро не йде до копальні, можна сьогодні довше посидіти. Оленка зовсім спокійна, навіть щаслива...

*

Петро виходить із двірця, здалеку бачить Корнила. Корнило чекає тут на нього вже з півгодини: вони обидва умовилися вчора.

– Корниле!

– Агов! – Корнило підбігає до Петра й запитливо дивиться на нього.

– Са ва бієн!* Ха-ха!..

Корнилове лице розтягається в усмішці. – Значить?..

– Був у дирекції, добре бути й там, що?

– Ну, ну?

– Нічого. Сам говорю. Образив, кажу, мою національність. «Насіоналіте». Назвав її – тут мені забракло слова «смердіти». Я йому показав на мигах...

Корнило реготе до розпуку. – Пальцем до носа?

– Аякже! Реготав старий, аж плакав. «Бо, бо» – каже. Він мав уже інформації від інженера. – Ту бо, алле о травей...** він був колись міністром!

– Риба...

Розговорилися. – Знаєш, Корниле, теє... Може кинути до чорта копальню? Знаєш, так мені нині втішно... Дивлюся я з вагона – поля, луки... Давно чоловік того не бачив. Хоч це й чужина, але якось чоловік радіє...

– Чим горнець накипів...

– Аякже!.. Корнильцю, якось сонце світить інакше – там за містом. Я ще над цим подумаю. Будь здоров!

Розійшлися. Петро насвистує. Біля крамниці з перстенями зупинився. Оглянув виставу, один перстень йому дуже подобався: золотий з трьома червоними очнами.

---

* Все гаразд!

** Tout beau, allez au travail! – Все гарно, ідіть до праці!

Ввійшов до крамниці й купив перстень за вісімдесят франків. Сьогодні для нього гарний день! Не працює, їздить собі залізницею, розмовляє з директорами... Може й справді вибрати винницю? Одружиться з Оленкою, візьме винницю й буде господарювати...

Постукав. Оленка йому відчинила. Її очі червоні.

– Ти плакала, Оленко?

– Я боялася...

– Ха-ха-ха! Ану, приміряй цей перстень.

На Оленку мовби сонце зійшло. Вона примірює його на всі пальці, її очі горять, вона ще такого перстеня не мала в своєму житті. Але перстень трохи великий... І хотіла б і не можна взяти... Петро каже: – Ну, то віднесу його й майстер зменшить.

Оленка побоюється. – А він не заміняє?

– Нема страху, Оленко. А тепер дай мені їсти, бо зараз ідемо...

– Куди?

– За місто!..

Оленка дуже щаслива, вона й не випитує нічого, бо не розуміється на всіх тих поважних справах. В одному певна, що все пішло добре. По обіді вона бере свій рожевий шалик, – їй у ньому так гарно! – але вона не має плаща. Вона має тільки куцу свитку, що їй пошила Маруся Зазулякова, коли вона їхала до Франції. Бере цю свитку й хустку. Петро каже:

– Треба тобі купити добрий плащ з коміром...

Оленка не відповідає. Вона знає, що Петро їй усе купить, і за те йому вдячна. Правда, вона хотіла б мати такий плащ з коміром, як бачила у пань, але їй не личить про це говорити. Виходять.

Переходять кілька вулиць, минають ринок і виходять на довгу вулицю, що веде до високих електричних веж. За хвилину вони минають останні доми, Петро спиняється на хвилину біля кіна й каже:

– Якщо куплю тобі плащ, Оленко, то підемо до кіна...

Оленка шепоче ледве чутно: – Добре... – Вона все приймає, що їй Петро купить. Вона належить йому тілом і душею...

Виходять за місто. Як же ж тут просторо й весело! Довкола розлилися м'які кольори, сонце купає цілу долину в своєму лагідному світлі. – Поглянь, Оленко, як рівно сходить!

Петро з насолодою оглядає ясно-зелений квадрат поля. – Тут добре господарюють! З морґа збирають по двадцять кірців...

Оленка притакує. Вона цими справами ще досі не займалася. Вони мали одну довгу ниву, там сіяли все: жито, гречку й льон... Петро, наче добрий господар, споглядає з любов'ю на ланок кінського зуба.

Як буду мати господарство, то заведу кінський зуб. Дивись, скільки того є! Ціле поле – одна стирта!

Йдуть далі. Ось там ще копають буряки. Петро здіймає кашкета й кличе.

– Дай Боже щастя!

Він це вигукнув по-українському, навмисне, на жарт, він знає, що француз цього не зрозуміє. Але француз сміється і щось відповідає. Петро перегукується теж по-французькому. Для Оленки Петро є вершком всякої сили й мудрости.

– Знаєш, Оленко, такий шмат поля, як оцей кут... Тут буде з п'ятнадцять моргів... що?

– Ти хотів би мати?

– Еге ж... – Петро щось у голові обмірковує. – Яких десять тисяч франків і можна купити. Не тут, не тут, – тут дорожнеча, але в нас. Наприклад, за рікою – що?

– Там добре поле...

– І так зроблю! – Петро сяє, його очі горять. – П'ятнадцять моргів, добрі два коні або дві пари коней, – дуже люблю коні! – і корів із п'ять!.. Ти будеш ходити коло корів, добре, Оленко?

– Добре...

Оленка щаслива, вона вміє коло корів ходити. – Коли я ще пасла, я не раз назбирала стеренцю цілу купу, корова стояла на місці й жвакала... Вона завсіди мусіла мати повну ямку...

– Яку ямку?

– Ту коло клуба, з лівого боку...

Петра розсмішила ця ямка. – О, бачиш!.. П'ять корів, найтовстіших без ямки... – Оленка гнівається: – Ти смієшся з мене...

– Де ж би я... – Петро обіймає її сильно й цілує в уста. На дорозі нема нікого. – Знаєш, Оленко, рано до схід сонця виходжу в поле орати... Тільки погонич... Погонича нам треба...

– Дивиться на неї ніжно, його очі сміються.

– Я буду поганяти.

– Ти... – Вийшли на горбок, ген на небосхилі копальняні шиби. – Вже не має охоти вертатися до копальні... Обвіяло мене нині польовим духом...

Вертаються. Петро тепер задуманий. Він обраховує.

– Маю вісім тисяч... Трохи мало... Та й хату треба збудувати... Не буду жити в такій ось, як ця...

Він показав на циркову буду при дорозі.

– Хто тут живе? – питає Оленка.

– Якісь мандрівники... В літі їх тут не було...

Входять до міста. Вже темніє. Біля одного естамінету зустріли Нестера Івана. Він оглядав виставу, почув руку на плечах і оглянувся.

– А-а! Це хто з тобою?

Петро зам'явся. – Знайома... – Оленка спалеиіла.

– Зі старого краю?

Вона сказала: – Так.

Нестер поглянув на неї. Оленка на секунду спустила очі, потім знову підняла. Чого він так дивиться на неї?

– Ну, ходім, Оленко... Будь здоров!

– Будь здоров!

Розійшлися. Оленці аж легше стало...

*

У хаті Петро розбалакався наново.

– В нас не всі добре орють. До доброї оранки треба пари коней, одним не даси ради. Я розумію: двоє коней, плуг здоровий, – як чоловік ухопить чепіги в руки, ріже скиби, аж земля двигтить. До полудня можна махнути пів морґа – при такій оранці...

Під кухнею горить, Оленка присмажує ковбасу.

– До вечора, як добре натиснути, той морґ махнеш. Потім можна ще на музики піти... Ти ходила на музики, Оленко?

– Ого! Чи раз!...

– Танцювала?

– А чого ж іти, як не танцювати...

Петро кидає хитро: – З ким?

– Зі всіма... Зі Сеньком Ганьчиним і з іншими... Приходили навіть хлопці з Вигнанич...

Петро давно не був у селі, він ледве собі пригадує Сенька. Тоді, коли він уже парубкував, Сенько був ще підросток. Трохи старший від Оленки... Він дивиться на неї, її личко зарум'янилося від кухні, на чоло насунувся клаптик волосся.

– То Сенько вже танцює?

– Го-го!.. Найліпше за всіх! Він тамтого року сполював серну...

– Має рушницю?

– Ні, якось так, руками...

Петро відчуває нараз, що йому вже тридцять чотири роки... Між своїми в копальні він рівний, молодий, здоровий, – але не з того покоління, що Сенько й Оленка... Він перший раз глянув на неї так, мовби не мав до неї права.

– Я тобі, Оленко, куплю суконьку й плащ... І той перстень треба поміняти на менший. Добре, Оленко?

– Може це дорого коштує?

– Ет, що там...

Повечеряли, по вечері Оленка змиває посуд...

Але вона сьогодні втомлена. Вони ж ходили ген світами, вона ще ніколи не зробила такої далекої дороги. Ось Петро вже скинув блюзу, з-під сорочки видко його кошлаті руки... Вчора вони проймали її наскрізь п'янким тремтінням, сьогодні ні... Вона хотіла б хоч на хвилинку до мами, – показати їй, що має шалик і перстень з трьома очками...

Вона змиває посуд і мовчить. Мимохіть у неї виривається співанка: «Куди нам лежить давня стеженька...» – але вона глянула на Петра, засоромилася і замовкла.

– Співай, Оленко!

– Та де... В мене так вихопилося...

Це Петро пригадав собі їй рідне село, їй здавалося, що вона пасе корову під лісом, і заспівала.

VII

Минув місяць. Робітники два рази дістали платню.

Михайло зібрав уже показну суму: дві тисячі чотириста п'ятдесят франків у банку, копицю банкнотів; гроші пливуть до нього рікою. Вчора сказав йому поріон, що задоволений з нього, – це означало б, Боже милий, це означало б у короткому часі дев'ятку... Дев'ятка – це значить нових п'ятдесят франків на декаду... Чотириста тридцять та ще п'ятдесят – чотириста вісімдесят франків... На місяць дев'ятсот шістдесят франків. Михайло напівп'яний, він будиться серед ночі і мріє. Місячно може відкласти вісімсот франків. Сто шістдесят на харчі і за хату... Трохи багато виходить йому на харчі, можна обійтися без м'яса...

Михайло не спить, його душа рахує. Його душа п'яна рахунками. Вісімсот – за вісім місяців, – це дає шість тисяч чотириста франків. Ще дві тисячі чотириста – вісім тисяч вісімсот – яких дев'ять тисяч франків при кінці року. На польські гроші – це дає понад три тисячі злотих. Три тисячі злотих він привезе наприкінці року до хати, велику суму, він здивує ціле село. О, Боже, дай сили витримати...

Він схвильований до крайніх меж. Його очі широко розплющені. Ще зовсім темно, ще можна помріяти. Має тепер дві тисячі п'ятдесят франків. Найближчий місяць принесе сімсот франків, як льоду... Гриць щось бурмоче крізь сон, Михайло притаївся й рахує...

Три тисячі злотих за рік, за десять років він мав би тридцять тисяч... Тридцять тисяч привіз Онуфер з Канади... Закупив цілі Ліски – там було всього з вісімдесят моргів... Правда, конракту ще не має, не дають поляки зробити контракт, але це тому, що Онуфер політик... Та Михайло не дурний... Його політика не обходить...

Попав Михайло у тенета демона... Чим далі, тим буде гірше... От – післав би Насті з сотку, там вона сердешна, тягар двигає важкий і надійний... десь по Різдві сподівається цієї великої хвилини... Насті післав

би, та й у товаристві веселому попив би, так як Корнило... Не вік теж тут вікувати, якось дасть Господь милостивий... Ось Гриць – ще досі не післав хворій жінці... Вона лежить десь там на соломі, куце рядно збилося їй у ноги... Всередині сховався біль, цей біль рве її, шпигає, пече – вона мріє про таку прозору, чисту воду, – ясне плесо ріки, щоб, поринувши, утопити там цього ворога... Ця мрія з голови їй не сходить: чиста прозора вода, де на дні ріки видно кожний камінчик... пірнути по шию – і виплисти свіжою, легкою, здоровою...

– Мамо, – каже донька, – я напишу до тата...

– Не пиши, – шепче стара висохлими устами... – Він ледащо...

Одначе донька в таємниці перед мамою пише листа, просить тата прислати гроші. Ого! Гриць не думає про хвору жінку, йому з голови не сходить товста Матильда, що усміхається до нього на сходах... Гриць не має грошей, Корнило теж не має... Один Михайло згортає банкноти, немов у сні, великі маси банкнотів... Життя має багато хмизу, твердих рубців і мертвих цвяхів... Між ними є сухі, випнуті й зарослі Михайлові вилиці, що рахують банкноти.

Світає. Михайло тихо встає, щоб не збудити Гриця. На копальні навантажують вугілля до возів, що виходять на місто. Михайло вдягає полатану свиту, обкручує комір хустиною і йде до копальні. Може його наймуть до вантаження вугілля. Година – два франки. До пополудневої шихти можна ще заробити десять франків.

Двері рипнули, Гриць не збудився.

*

Степан Кучерепа накидає вугілля на візки. Мартонік уже втих, ще є купа вугілля, він його накладає на візки – та й буде кінець.

Він до половини роздягнений, з його чола й плечей ллється струмками піт. Візок готовий. Степан відштовхує його на рейки і притягає новий. Робота горить у його руках, лопата легко сковзається по залізній блясі, за кожним разом повна вугілля.

Перший пікер – поляк Антек – уже збирається. Другий пішов за стемплями. Степан згортає решткі вугілля, візок повний. Відпихає його на рейки й вертається.

Потім одягається нервово, з нетерплячкою. Шию обкручує зеленим шаликом з червоними цятками, що його старається зберегти якнайчистіше. – О ревуар! – каже до Антка й відходить. Він хоче виїхати перший, хоче якнайскоріше віддати лямпу й почути з уст гарної дівчини: «Тресан?..». Він іде швидко, минає робітників, хоче бути при віконці самий. Ось уже й спускова машина і він сідає й миттю є нагорі.

Його серце щемить невимовною радістю: вже видно лямпівню. Біля віконця ще нема нікого, хоч при інших уже є робітники. Прибігає перший, біля віконця бліда дівчинка з блакитними очима.

– Тресан!..

– Тресан? – Дівчина хвилинку дивиться на нього, потім відходить углиб і приносить жетон.

– Voici!..

– Мерсі.

Кінець! Нема рятунку. Хвилинка блиснула і згасла. Степан відходить, – відходить проти своєї волі, його серце щемить аж до болю. Він вісім годин мріяв про цю одну, коротеньку хвилину, і вона минула...

Ні, він не може відійти так ось... Він стає поблизу, ніби когось очікуючи, і ввесь дивиться крізь віконце на свою дівчину. Вона ходить туди й сюди в білому плащі, ясні кучері розсипалися їй по плечах. Якийсь француз жартує з нею, вона відповідає усміхом. Холодний вітер гуляє по копальнянім подвір'ї, люди наввипередки біжать до лявабо, щоб захопити перші місця.

До віконця вже не приходить ніхто. Дівчина пішла вглиб і не вертається.

Тепер Степан іде до лявабо, там повно світла, пари, гамору й життя. Бачить Михайла, що, червоний, зігрітий і вмитий, уже відходить додому. Потім роздягається – ліниво, поволі, – заходить під душ і тут довгу хвилину стоїть непорушно під струмом теплої води. В лявабо гамір трохи затихає, Степан починає митися.

Буде чекати тепер до завтра, до другої години...

Він живе у француза, скраю містечка, там має маленьку кімнатку на піддашші, де ледве вміщається ліжко і столик.

Іде тепер у чорну ніч, високо мостом понад залізничним шляхом. Свіжий, західний вітер прохолоджує його думки... Ех, той вітер... Сте-

пан бачить не раз свою маленьку душу... Тьху!.. Він гордо підносить догори голову: ще не все пропало! Ще він себе віднайде, буде твердий, мов граніт!..

Іде твердо, самовпевненою ходою. Нещастя, що спіткало його народ, вигнало його в широкий світ... Але він візьме його за роги! Він тут на півночі Франції – це добре... Він у копальні – це також добре... пізнає світ таким, який є... Але на нього чекають великі завдання, це є щойно підготова до того, що він у житті має здійснити...

Так: Свого перебування в світі він не змарнує, він пізнає далекі міста й народи... Він вивчить багато мов – ось завтра він почне послідовно й витривало вчитися по-французькому... Стане світовим гльобтротером... на його валізах будуть наліплені стампілі зі всіх столиць світу – Сантіяґо, Сідней, Сен Люїс...

Іде на своє піддашшя, роздягається й засинає.

*

З віконця його піддашшя широко розгортається краєвид. Внизу вулиця, далі чисте поле, ще далі високий насип залізниці, що йде на схід. З другого боку копальняний шиб, а ген на краєчку порозкидувані доми колонії. Тепер ще рано, дев'ята година. Степан зовсім забув про лямпівню, його велике кохання розвіялося, неначе вранішня імла. Він дивиться на схід – насипом повзе поїзд, тоненька смужка білого диму тягнеться за ним, як стьожка.

Потім дивиться на вулицю: вулицею йде чорнявий гуцулик. Степан відчиняє віконце й гукає:

– Василю, вступіть до мене!

Білі зуби гуцулика блискають, як у мурина. – Гов! А ви що там робите?

– Я тут живу! Заходьте!

Василь скручує до Степанової хати. Вже чути його кроки на дерев'яних сходах. Степан відчиняє двері своєї кімнатки.

– Агій... Ви тут, як буржуй...

Кімнатка виліплена шпалерами в смужки, стіни з тоненької дошки. Степан підсуває крісло: – Сідайте.

Василь говорить: – Добре собі радите... Кілько на місяць?

– Сорок франків.

Гм... Це не багато.

Мовчанка. Потім Степан каже:

– Ви були недужі?

– Ая... Три дні лежав, як небіжчик.

– Що вам було?

Василь глянув чорними очима на Степана. – Туга м'я звалила...

Він дивиться тепер у далечінь, його губи тремтять від здушуваного плачу.

– Ви давно тут?

– Рік.

– І ввесь час так банує?

– Ая...

Степан мовчить. Василь дивиться крізь віконце на схід, там залізничним насипом посувається поїзд.

– Знову єкис пішов, о – тільки сідати...

Потім обертається до Степана.

– Я умру за горами, умру тут – у Франції, – не витримаю... Щоднини ходжу дивитиси, як тікає на схід... Колис си кину, і буде амінь...

Степан говорить: – Воно так напочатку, потім переходить...

Василь: – Ба, а мені ні... Все мені, май, у голові смереки, примкну очі – полонина, мой, зелена, потічок журчит, угору йде стежка, а на стежці старий Кирп'єк... Обцілував бих го тепер, хоч не мав носа... – Василь сумно всміхнувся. – Люблю отак примкнути очі й так собі це все притямлювати – кожну стежку і плай, і потік... В неділю ми сходилися біля церкви, дівки, як пави, і старші ґаздині... Покохав я цю Марічку, фудульна була, не хотіла зі мнов розмовляти... Бувало людям говорє – Василь ледащо, він нічого не має, проп'є, з ним не доробишся... А я сиджу та й міркую: Єк принесу триціть літрів горівки від циганів – будеш співати інакше... Мой, я не був такий, як є інчі, я мав думку широку... Марічка ще була смарката, п'ятнаціть літ, сам си дивую, що-сми таку смаркулю покохав... Вібачте, що таке говорю, але то з жьилю гіркого... Ви пополудні йдете?

– Так.

– Я сегонни не йду, буду писати лист до Марічки...

Василь витяг тютюн і закурив. – Цес тютюн гірший, єк румунцкий, не можу привикнути... – Він пустив клубок диму, потім нараз позирнув на Степана й питає:

– Ви любите зиму, чи літо?

– Я?.. – Степан подумав. – Сам не знаю... В літі я любив лягати на траву і пектися на сонці... Тоді мені здавалося, що я в Африці...

Василь оглянувся по кімнаті й каже: – Не маєте якої склянки?

– Навіщо?

Він підсміхнувся таємничо. – Можна собі попити...

Витягнув з кишені пляшку. – О, в це горнє... Як нема келішка, то можна горнєтком... – Взяв зі стола горнятко, влив на дно горілки й каже: – На здоровлє! – Потім налив стільки саме Степанові й подав. – Пийте. – Не чекаючи, поки Степан вип'є, він заткав пляшку й сховав до кишені. – Розповідайте далі... Це сонце...

– Ага!.. – Степан пригадував собі. – Я раз заснув на сонці!..

– На сонці?

– Так. Мені приснилося, що моя мама шлюб брала. Моя мама вже стара була й важко нездужала на серце. А тоді у сні – як тепер бачу – ясний день, дружки, музика, – моя мама в зеленому вінку з барвінку, всі сідають на фіру і їдуть у друге село... Такий дивний сон... Я боявся, що він означає смерть, але так не було...

– Сни не все кажуть правду...

– Нічого не було, я навіть нікому не говорив...

Степан поринає у спомини. – Вчора мені снилася одна жінка з мого села, Гопа звалася... Дивна річ, я про неї ніколи не думав!.. Жила в маленькій хатині на горбку, долом тік потік. Горбок пісковий, повно там верб. – Веселе було місце... Була вона сама-самісінька, і мала загін поля. З нею оженився парубок з сусіднього села, веселий парубок, ходив на всі весілля... Привів собі до хати коханку...

Василь сміється. – Добре себе влаштував...

– Еге ж... Бив її – вона ночувала в стодолі, навіть у зимі. Це було – так сказати б – на краєчку сільського життя, на самому його дні, там багато такого діється... Потім вона пішла від нього й жебрала... До хати не заходила...

– Ади!

– Так... – На мить замовк. Потім докінчив історію:

– Ця Гопа померла, парубок розібрав хату і збудував нову.

Зближається полудень, ніхто з них не пригадує копальні, їх думки блукають по рідній країні. Степан говорить далі:

– Я думав раз про те, як хтось, наприклад, хату зруйнує... Я бачив таку зруйновану хату. Стояла собі, поросла мохом, мов левада, у стрісі чорнобиль і волошки, в сінях, що були також за комору, повно пам'яток: тут брусок, що ним небіжчик клепав косу, там баба встромила сушену м'ятку... Стільки там закутків – ціле життя від шлюбу до смерти – і раз потиснути, добре підпертися, – і з того життя купа пороху. Сонце на цю купу світить – нема ні спогадів, ні нічого...

Василь цього як слід не розуміє, але Степан марить далі.

– Це є всякі такі, знаєте, сільські історії. Раз утопилася в нас одна жінка. Пішла до млина, де найглибший вир, і кинулася в нього. Ще молода була... Лишила двох хлопчиків.

– Двох хлопчиків?

– Так. На березі. Поклала хлопчиків на березі, а сама – в воду. Теж трагедія, правда?

– Чого топилася?

– Не знаю... Кажуть, що чоловік її бив... Говорили потім, що вона блукає в тому місці, – раз бачили її в самий полудень...

Мовчанка. Василь підвівся. – Йду писати листа... – Він засміявся: – Марічку також колис віб'ю!...

Вийшов. Степанова душа ще повна рідного краю, але трохи вертається до дійсности. Він відчуває в тілі легке тремтіння, в очах блимають огники. Мабуть учора, як ішов мостом, застудився... Був зігрілий, а з заходу віяв холодний вітер... Він пригадав собі дівчину з лямпівні...

Ні, не треба піддаватися. Робить кілька гімнастичних рухів – руками, головою... Одним рухом скидає сорочку і миється холодною водою. Після цього відчуває легкість і свіжість.

*

Степан приходить до лявабо. На лавці під стіною сидять Петро та Гриць. Гриць щось поважно й діловито розповідає. «... Не багато там того й було, – вільшки й загінець поля, три копи вівса на добрий рік – отже, то записав доньці, решту лишив собі на доживоття... Але все то стояло на банк у табулі, і коли зять...». В цій хвилині Петро запримічує Степана й запрошує його до гурту.

– Гриць каже, що тепер тяжко зробити контракт... Знаєте щось про це?

– Я чув таке...

– Гм...

Петро задуманий. – Але купити можна?

Гриць відповідає:

– Деколи можна, але контракту не зробить. Пан гроші візьме, ого, чому ні, але можуть прийти мазури і геть...

– Ов!..

Робітники почали юрбою виходити з лявабо.

– Корнило добре каже, що то сучі сини, – мовить Петро, – замкнули нашому братові світ і жити не дають. Ходім!

Вийшли на подвір'я. – Ви, Степане, нині ходіть зі мною. Я не маю нікого... – Першому пікерові завжди вільно собі добирати помічників. – Ось ходім, відберемо собі лямпи.. До цього віконця, тут мало людей...

Він показав на перше скраю віконце.

Хвиля крови бухнула Степанові до серця. Він хотів крикнути: – Там! Там! До цього третього, цього болючого віконця!.. Я від учора за ним тужу!..

Але йому було соромно, він сказав байдужим тоном:

– Очевидно... Тут мало людей...

Взяли лямпи і з'їхали вниз. До «брікé» Петро ломив вугілля, потім прийшли стрільці, висадили в хіднику скелю й Петро заходився підпирати це місце стемплями.

Працював разом зі Степаном. Петрові праця вдається легко. Топір у його руках, мов гострий ніж. Степан притягає стемплі. Петро кантує їх, обтісує й будує риштування.

Йде година за годиною, шихта добігає до кінця. Степан щохвилини дивиться на годинник. Ще година, ще три чверті...

Ще тільки пів години. Петро скінчив і починає вдягатися.

Він задуманий, щось глибоко міркує. Ненароком питає:

– Чи ви, Степане, коли не будь зловили серну?

– Я? – він у першій хвилині не зрозумів питання. – Чи я коли набудь зловив серну? Ні, ніколи...

– А є такі митці, що зловлять серну навіть руками!.. Трапляються такі... На музиках вони перші... Дівчата кохаються в таких...

Степан нічого не відповідає. Його серце тремтить від хвилювання: за кілька хвилин він побачить біля віконця свою ясну дівчину! Поволі вдягає блюзу, потім обкручує шию шаликом. Цей шалик – зелений, з червоними цятками – він щоразу складає якнайобережніше в рукав блюзи, щоб не забрудився вугіллям... Він хоче ним полонити серце дівчини з блакитними очима.

Петро вже готовий. Він дивиться на годинник: – Ще десять хвилин, Степане... Посидимо та й підемо...

Сідають на стемплях. – Якось не заходите до нас, Степане... Зайдіть коли!.. Оленці буде відрадніше...

Степан уже майже забув про Оленку. – Все ще господарите... разом?..

– Та так... – Він помовчав хвилину. – Знаєте? – почав нараз, – якось воно не складається... Я це про Оленку... Думаю і так і сяк – і не можу з тим усім прийти до якогось ладу...

– А що таке?

– Сам не знаю, як це сказати... Ось учора: підходжу я, бачите, до дверей, але так, що вона не чує... Слухаю: співає собі, – щось там собі шиє й співає... Має голос тихий, співає собі сільські співанки, але так якось із душі, із розжалобленого серця... Я вернувся назад, потім гупаю по сходах, стукаю: Оленка відчиняє, але бачу по очах, що плакала... Так уже, знаєте, від двох-трьох тижнів...

– Тужить за домом?

– Мабуть. Мені самому, знаєте, жаль... Сидить так сама, цілий день, та й думає...

Обидва мовчать. По хвилині Петро додав: – А в такій самоті різні думки приходять... Почалося воно так якось із нічого, а дивіться, як замотується... – Він підвівся. – Ходім уже!

Йдуть вузьким хідником, деколи схиляються у пояс. З віддалі видно головний хідник, там коливаються лямпи, робітники йдуть до спускової машини. Приходять щораз ближче до хідника: група лямп іде в протилежний бік.

Петро спинився: з шестеро людей минають їх, між ними шеф-поріон. Петро запримітив опаски з червоним хрестом. Це санітари.

– Кескеля? – питається шеф-поріона.

– Блессé* – відповідає і разом із санітарами йде далі.

Степанові дрижать губи. – Що це таке, Петре? Нещастя?

– Когось потовкло.

– Кого?

– Зараз довідаємось.

Біля спускової машини робітники схвильовані. Вони збираються в групи, ніхто не поспішає виїжджати. Якийсь поляк оповідає: «... один труп і один блессé... Завинив поріон, не забезпечив місця... пішла поліція з санітарами...».

– Хто там був?

– Антек. Хто другий – не знаю, Антек, здається, не живе...

Степанове серце охоплює тривога. Антек! Він учора працював з ним!.. Робітники похилили голови в задумі

В копальні маєстат смерти!..

VIII

Прийшла неділя – похмура, сльотна, брудна.

Вранці прийшов Михайло до Корнила. Корило здивувався: – Що сталося?

– Гриця нема від учора!

Корнило ще нічого не знає. – Де подівся?

---

* Ранений.

Михайло розповідає про вчорашню катастрофу. Він був сьогодні в копальні, чув, що один робітник убитий, другий важко поранений.

– Гриць?!.. – скрикує Корнило і схоплюється з ліжка.

– Убитий – Антек... – Корнило знов ліг. – Хто другий – не знати. Гриць додому не вернувся – може, він... Я гадав, що він у тебе...

– Ні. – Мовчанка. Корнило притягнув штани й витягнув тютюн із кишені. – Він мав пополуднівку?

– Так.

– І не прийшов?

– Ні.

– Гм... – Корнило затягається димом. – А як поранений цей другий?

– Кажуть, що важко. Ніхто не знає. Його відразу забрали до лікарні...

– Ов... – Обидва про щось думають. По хвилині каже Корнило: – Треба їхати до Лянс... Там є лікарня...

Михайло не відповідає. До Лянс? Це буде коштувати кілька франків. Він каже:

– Одного досить...

– Я поїду.

Корнило відкидає ковдру, на ньому брудна сорочка й підштанці. – Коли поїзд відходить – не знаєш?

– Не знаю...

Мовчки одягається, потім випиває рештки вчорашньої кави й бере ключ. Виходять, за порогом Корнило каже:

– Може Гриць мав які папери, то переховай...

– Куферок має...

– Треба сказати Петрові.

Розходяться, Корнило йде на залізничну станцію.

До Лянс відходять поїзди щогодини. Корнило не чекає довго, питається якогось залізничника: – Лянс? Той показує поїзд, Корнило сідає і їде.

«Може бути, що Гриць помер?». – В Корнила стиснулося серце. Він дивиться у вікно, бачить Францію – з електричними стовпами, копальняними вежами й могутніми елеваторами, але в голові одна настирлива думка: – Гриць помер!.. В куті сидить двоє французів, – вона

русявка, з проділом посередині голови, він чорний, мов циган, з вусиками над горішньою губою... Корнило бачить їх якнайдокладніше, та в голові у нього важка, як оливо, думка:

– Гриць помер!..

Треба домовину. Треба влаштувати те все... Гриць мав його одного тут... Корнилові приходить нараз дивна думка: французів, тих у куті, нічого не обходить, що Гриць помер. Вони сміються, балакають про щось веселе, а тимчасом він їде до Гриця, що помер...

Lens!

Вже? Так скоро? Він виходить із поїзду і йде в місто. У Монтіні він так, як дома, але тут він чужий, це велике місто, до якого він не привик. Він навіть не знає, куди йти, де та лікарня... Там десь Гриць звалений на купу трупів, – як він те все полагодить? Який же на нього упав важкий обов'язок...

Він питає першого зустрічного француза: – Шпиталь!? Потім додає: «Блессé Мінер!»*. – Викидає нараз усі слова, які знає.

Француз розуміє. – Voilà! – Показує вулицю. Корнило йде в той бік. Уже більше не допитується, бо здалека бачить величну будівлю, а на ній напис: Hôpital.

Заходить досередини, на портієрці розпитує за Гриця. Портієр шукає в книжці.

– Саль діс.

– Мерсі.

Корнило розуміє: десята заля. Прямує просто на широкі сходи з блискучим мосяжним поруччям. Йому легше на душі: – Отже Гриць живе!.. Бачить золотий напис: Salle VII. Значить – іде добре. Salle VIII. А ось: Salle X. Двері до залі відчинені: люди входять і виходять, сьогодні пора відвідин. В коридорі вештаються доглядачки в білих халатах.

Корнило входить досередини, при кількох ліжках сидять гості, що прийшли на відвідини. На ліжках бліді обличчя недужих, що цікаво оглядають кожного, хто приходить. Корнило зиркає по ліжках – є! Гриць лежить, як із фотографії! Ніколи ще не був такий до себе подібний, як тут. Лежить у сніжно-білій постелі, побіч нічний столик, на ньому дві склянки. Усміхається до Корнила.

---

* Гірник.

Корнило підходить обережно, з глибокою пошаною до цієї залі. – Славити Бога, – каже півголосом. – Що вам?

– Ногу мені притиснуло!... Нині мені фотографували, маю якийсь фелер у кістці... Тепер маю в гіпсі!..

Гриць такий веселий, як ніколи.

– Я боявся, що вам може капут... – говорить Корнило, але зараз же стишує голос, бо бачить, що з сусідніх ліжок дивляться на нього. – Але якось...

– Ей, Корнильцю, мало бракувало!.. Кажу тобі: – як згори сипне каміння, як затріщить. А я, брате, на землю... Там той...

– Антек...

– Ая... Антек відразу десь там пропав, зовсім його засипало... Мене також... Брате – кінець. Корниле! – Кажу тобі, це було чудо, що я врятувався, попросту чудо...

– Але, славити Бога, нічого вам не сталось...

– Що нічого? – образився Гриць. – Адже ж мене несли, я ноги не міг підняти...

– Ну, ну, то ще нічого.

Гриць невдоволений. Що значить – нічого? Він поранений, він «блессé!..». Там десь ціла копальня про це гуде... – Що балакають у копальні?

– Не знаю. Мені Михайло сказав.

Гриць зацікавлений. – Ну, ну? І що Михайло? Ніч, мене нема! Він десь дивувався, що мене нема? – Га? Що казав?

– Та казав, що ви не прийшли...

– Ну, ну – і що? – Гриць витріщив баньки з цікавости. – А Петро? Петро вже знає? Що Петро?

– Я не був з Петром.

– Шкода... Брате, інженер був!.. Інженер тримав мене за ногу!.. Я лежу, а він мене глядить під бороду, так як малу дитину: бон, бон...

Корнило раптом спохмурнів.

– Я вже йду, Грицю...

– Зараз підеш... Ну, і що там більше цікавого? Степан є на старім місці?

– Як то на старім?

– Та... ніби там... Гриць схаменувся. – Так мені здається, начеб то було з місяць тому... А тут мені – знаєш – добре!.. Так мені добре, як ще ніколи в житті. Ходять коло мене!.. Вранці мене купали, я мав таку втіху! Не купали, тільки мили... Якісь дві... Такі в білих фартухах...

– Сестри...

Аякже! Брате, цілого мене мили, розумієш? Одна була подібна до тієї Матильди, що в кам'яниці... Вона вже чула?..

Корнило розсміявся. – Ну, і вже йду, Грицю!..

– Чекай іще!.. – Він зітхнув. – Ей, Корниле, як то нещастя може тебе спіткати на рівній дорозі... Де б я був сподівався...

Гриць журиться. Тяжке нещастя стрінуло його. – Але за хвилинку очі його сміються, він каже: – Отже вітай від мене там всіх знайомих, ціле Монтіні... Там десь нині мають про що балакати, правда? Що?

– Мають... Грошей вам треба, Грицю?

– А здалося б... – Гриць нараз розжалобився, як мала дитина. – Така мене гірка година спіткала... Як маєш, то дай щось... Тут приходять, приносять помаранчі, вино... Тільки я, мов сирота... Того вистане, о, дякую тобі, Корнильцю... Двадцять франків досить буде... – Ти один мене не забуваєш...

Корнило попрощався і вийшов.

За брамою скрутив грубу папіроску й закурив. Тютюн був гіркий, бо Корнило сплюнув убік:

– Тьху!..

До самого Монтіні Корнило був злий на себе, хоч не знав, чого.

*

В Монтіні чекав Корнила на станції Петро.

– Що там Гриць? – В Петрових очах тривожний запит. Корнило махнув рукою. – Нічого. Гриць тішиться... Ногу йому потовкло, але нічого не буде...

Петро віддихає. – Ну, то слава Богу. Прибіг до мене Михайло, каже: Гриця нема, треба щось зробити з його куферком... Так воно виглядало, начеб Грицеві бозна-що...

– Ні, ні... Гриць веселий, велів поздоровити Матильду. Якісь там дві його мили, тішиться старий, як дитина...

– Матильду?!..

– Ая... Всіх... – Корнило розмахується, з його очей променюють веселі блиски. – Я сам думав, що щось гірше, а навіть думав, сохрань Боже, що він помер... А той каже, дві мене, каже, мили, одна така груба, як Матильда. А бодай же його, то старий пень!..

Петро регоче до розпачу. – Не мав же Гриць для твоєї приємности вмирати, Корниле!.. – Регочуть обидва – врешті, коли вже перший сміх пройшов, Петро говорить:

– Тут великий рух. Приїхав посол, пополудні масове віче. Заповідається страйк.

Вулицями Монтіні снуються юрби людей. Естамінети не грають. Усюди повно поліції й війська. На стінах кам'яниць свіжо розліплені афіші: «Camarades mineurs!». Товсті на палець літери закликають робітників з'явитися сьогодні до «Гірничого дому». Є також афіші польські.

Корнило каже: – Най собі там ламають карки... Тут нашому братові найліпше не пхатися...

– Але подивитися можна.

Пішли в напрямі Гірничого дому. Віче було заповіджене на другу годину, тепер уже по третій. Здалека при вході видно юрбу людей. Вони стоять гуртами, балакають, курять, здається, начеб віче ще не почалося. Народ жде.

Але з середини будинку вибухає хвиля оплесків. Хтось там промовляє. – Ходім ближче, Корниле, – говорить Петро, і вони входять досередини.

Пропхалися крізь коридор до дверей залі. Далі ні руш. Ціла заля людських голів, все це робітники з твердими, мужніми рисами обличчя, з палаючими очима, втупленими в промовця, що стоїть перед столом, на підвищенні і щохвилини кричить: «Camarades mineurs!». Промовець – кругленький, налитий чоловік, з коротко підстриженими ясними вусиками, з золотими окулярами. Це посол – député.

Camarades mineurs! – Корнило зовсім не розуміє промови – крім цих двох слів. Він дивиться крізь двері на масу людей, що прийшли сюди шукати своєї правди, на тверді, наче мозолисті, обличчя, і почуває свою солідарність із цими людьми. Він також робітник, твердою працею в

копальні заробляє собі на життя. Він також є «camarade mineur!»... Це слово круглолиций, золотисто-білявий промовець уживає так часто, що Корнилові приходить думка: що він поза тим балакає, коли на решту лишається так мало місця? Всі слухають уважно. Нараз вибухає загальна веселість: промовець сказав щось смішне...

Що таке? Що таке? – торкає Петра, але Петро сам, мабуть, не розуміє, а тимчасом депутé промовляє далі. Корнило протискається аж до залі. Тепер він виразно бачить президіяльний стіл: дивиться, наче прикований, бо за столом бачить на першому місці того француза, що в нього служить Матильда!.. Корнило аж язик вивалив з дива... Агій! І хто б то був подумав! Адже він у нього кілька разів купив вино і ніколи навіть не подумав би, що це така груба шишка... Серед тих усіх робітників – він тут перший!.. Ади!.. – Заля знову вибухла сміхом – щось веселе їм підпускає депутé... Француз із президіяльного стола також сміється, щиро сміється, на цілу губу. Потім обертається до свого сусіда з лівого боку. Корнило теж дивиться в той бік, і очі вибалушив з дива: там на другому або третьому місці сидить... полячок з нічної шихти!..

В душі у Корнила щось корчиться: цей тут, на почесному місці? Він відчуває якусь грубу брехню, хтось обманює тих робітників, що стоять ось тут збитою лавою. Це розчарування вже вдруге сьогодні... Перший раз у лікарні, тепер тут... він дивиться, мов запоморочений... Депутé скінчив, робітники б'ють йому браво.

Корнило посувається назад і торкає Петра за руку. – Ходім. – Петро показує Корнилові якусь особу під стіною: там стоїть Іван Нестер.

Виходять на вулицю, Корнило схвильований до краю. – Знаєш, хто там сидить за столом? Полячок із нічної шихти!..

Петра це не дивує. – Він належить до комітету, я це знав давно... В комітеті є також поляки...

– Нестер належить до комітету?

– Ні.

Корнило мовчить. Він витягає тютюн і курить грубу цигарку, як палець. Тютюн йому розсипається, але Корнило не бачить цього: надто вже йому цей полячок залив сала за шкуру...

*

Це була бурхлива неділя в Монтіні. З «Гірничого дому» робітники сформувалися в похід і він з прапорами й транспарентами перейшов ціле місто. Проголосили одноденний страйк.

Ніхто не сидів у хаті. Петро з Оленкою вийшли на вулицю, що шуміла, наче бурхлива річка в весняну повінь.. Оленка була далі ще в своїй куцій свитині, але з-під неї видко було нову, темно-червону суконьку. Оленка оглядала її щохвилини захопленими очима.

На вулиці Петро сказав до неї:

– Оленко, тут багато людей, ще згубишся. Тримайся моєї руки.

Оленка зашарілася. – Я не смію...

– Відважно, Оленко... – Взяв її під руку й пішов між людей. Оленка тепер іде з Петром серед юрби, і в її серці пробуджується давно вже приспане почування вдячности... Таке, як у перших днях... вона пригадала собі тепер, що Петро їй купив і панську суконьку, і золотий перстень... В хаті вона про це забуває, її не тішить уже більше Петро, – вона навіть рада б поїхати до свого села, за яким дуже тужить... Але всі ці думки тепер розвіялися, нема з них ні сліду, – ось Петро, її великий, дужий Петро, йде з нею під руку, наче з панею, вулицею великого міста і не соромиться... Оленка ще ніколи в житті не була у великому місті. Навіть у Монтіні вони виходили тільки два чи три рази в місто, але в будень, ще здавна, – а тепер ось вона уперше бачить стільки світла, руху й людей! До цього саме й несвідомо тужила її душа, ще коли вона була у рідному краю. Ніхто не зачіпає її, вона без страху йде поміж людьми, бо поруч неї, міцно тримаючи її за руку, йде її Петро, перед яким усі мусять уступатися... Вона аж горда з цього! В її душі родиться бажання: якби так побачила її ось тепер тітчина Марійка! Вона така заздрісна... Слідом за першою думкою зродилася друга: зробити фотографію й післати мамі! Ах, це чудова думка, – вона на мить виповнює цілу Оленчину голівку. Оленка обертається до Петра й питає:

– Чи тут... фотографують?

Петро відповів: – Авжеж... Тут багато фотографів... Колись підемо до фотографії...

Ідуть. Який же сьогодні натовп людей! Оленка пливе між людьми, оперта об Петра, і дивиться на перехожих. Раптом бачить знайоме обличчя, її зіниці поширюються, вона торкає Петра й шепоче:

– Там іде... той – во... Твій знайомий...

Петро дивиться понад юрбу: – Хто такий?

Та в цьому ж моменті він бачить Івана Нестера й Корнила. Нестер щось жваво йому розповідає, нащо Корнило не відкликається жадним словечком. О, попався Корнило... – Іван Нестер не випустить його цілий вечір. Він буде плести йому про буржуазію й капіталістів, про одну генеральну лінію і пролетаріят... До того – це нині така актуальна тема... Вони обидва зрівнялися з Петром та Оленкою і спинились.

Нестер замовк і видивився на Оленку.

– Десь вже я вас бачив, товаришко?.. – Він зморщив чоло в напруженні й не спускає з неї очей.

Оленка спаленіла по самі вуха. – Тоді... Там – перед вечером...

Ах, вона це добре тямить, вона не раз пригадувала собі цю зустріч, хоч зустріч була така коротка й непомітна...

А Іван Нестер має дивну вдачу, як вліпить у кого свій зір, то не може відірвати... Корнило теж цікавий: він чув від Петра про Оленку, та досі її не бачив. Позирав на неї з-під лоба, врешті каже:

– Я знаю тепер, чому Петро мене ніколи до себе не запрошує...

Він це каже ніби поважно, ая... ми то розуміємося на такій повазі, до того йому самому починає робитися біля уст весела гримаса, та й ув очах з'являється смішний огник... Нестер голосно засміявся: – Боїться! Боїться – і слушно...

Оленці так весело, їй відкрився світ. – Ба, – відрізує Петро, – піду на шихту, а Корнило до мене, – нема дурних!... – Оленку аж душить сміх, вона досі жила, як сирота, один Петро і ті горшки... А тут у місті так весло! Той, що його звуть Корнилом, зовсім такий, як на селі!.. Вона соромиться, кидає оком на одного то на другого, врешті зважується:

– Ми завтра підемо до фотографії...

– О, я це розумію! – підхоплює Нестер. – Підемо всі разом і створимо собі клюб... Від цього треба починати.

– Але не стіймо на вулиці, зайдім – о, тут... – Петро показує на двері найближчого естамінету. Корнило додає: – Авжеж... Ліпше посидіти в корчмі...

Ах, він знає все щось сказати – цей Корнило! Оленка йде з Петром, Нестер і Корнило з пошаною їй відступають перше місце. На селі тако-

го нема... Коли б так її побачила тепер тітчина Марійка!.. Оленка вкрай щаслива!..

Сідають за столиком, там, де менше людей. Естамінети нині не грають. Петро каже подати вина, Іван щось додає від себе по-французькому, й за хвилину приносить хлопець вино й перекуску.

Іван Нестер балакає далі, він нав'язує до попередньої розмови з Корнилом про буржуазію й пролетаріят. О, нині відповідний день до такої розмови, депутé говорив сьогодні дуже багато на ці теми. Іван Нестер є з нашого гуртка тим, що знає все, що там діється. Він був на вічі, був теж на демонстрації. Поріон сидить у поліції, інженера теж переслухували.

Цей поріон не був найгірший, – каже Петро. – Нещастя спіткало його.

Іван Нестер повторяє тепер промову депутé. Говорили французи, що цей депутé найкращий промовець у Франції. Він може навіть буде міністром. «Кожна смерть робітника в копальні, – говорив депутé, – це є крок у перед...». – Корнило не зрозумів. – Крок у перед? До чого? До міністра? – Петро розсміявся, а Нестер вияснив Корнилові: Вперед до панування робітничої кляси...

– Чи цей депутé також робітник? – спитав Корнило.

Петро знову засміявся – Корнило думає, що як провідник робітників, то мусить бути робітник! Він може бути адвокат!

Нестер повторив задумано: Так, він адвокат... – Але втратив увесь гумор. Про цього посла розповідають, що він великий багатій, має багато фабрик і великі маєтки, але Нестер не повторив того всього. Зате Корнило почав жартувати собі з французів і з цілого світу, йому головно подобалося те, як французи всіляко доробляються. – Такий француз старається тільки про гроші, йому все одно як, – або він є робітничим послом, а як не йде – то закладає такий дім... – На цьому слові він прикусив язика, йому вперше довелося оце мовити в присутності дівчини і він навіть злегка почервонів. Він узагалі мав грубі вислови – цей Корнило, в чоловічому товаристві він сипав ними, мов з рукава, ніхто йому не дорівнював. Петро був трохи поважний до такої грубости, а Нестер просякнув наскрізь ідеєю й революцією, чи докладніше – революційною ідеєю, яка видавалась йому найкращою розв'язкою всіх життєвих

вузлів. Ось він саме почав наново говорити: – Товариші, пролетаріят, що несе з собою... – але перервав, бо до естамінету ввійшов гурт підпитих робітників з великою фантазією, гамором і шумом. Відразу було пізнати, що це «польоне». Сіли за сусіднім столиком і один з них сказав уголос до хлопця, що прибіг:

– Вудка! Копрі?*

Хлопець хитнув головою на знак, що розуміє, й побіг до буфету по горілку. За той час другий член компанії впер свій п'яний погляд в Оленку й не відривав його ні на мить. Дивися вперто, безцеремонно, аж Оленці ставало від цього погляду моторошно – врешті штовхнув свого приятеля. – Попач, браце... – Той недбало відвів погляд у бік: – Цо хцеш?

– Разуфкі, браце!..

Той не відповідав, а перший додав по хвилині з гумором:

– Парася з-під Бережан...

Видно, що це був зовсім п'яний «польоне», бо зовсім не передбачив того, що за хвилину сталося. Корнило червоний, як буряк, підвівся з місця, підійшов до сусіднього стола і міцно затисненим кулаком ударив поляка з усієї сили в обличчя. В естамінеті зчинився рух. Нападений поляк ревнув:

– Поліція!!..

Корнило сів на своє місце блідий, як полотно. Оленка аж дрижить, бо ось від того столика підводиться троє поляків, з п'яними, розіскреними очима і підходять до наших. Тепер уже Петро встає – міцний і дужий, в його очах палахкотять гнівні блиски. Корнило стоїть побіч нього, маленький і непомітний, уста має затиснені, в руці тримає пляшку з вина. – Матінко! Що то буде? – тремтить Оленка, наче в лихоманці, – а тимчасом Нестер гукає на ввесь голос:

– Месіє лє метр!**

Прибіг задиханий француз. – Месіє!.. – Щось багато говорить, погрожує в один і другий бік, зрозуміле тільки одно счлово «поліс»***. Але Нестер говорить по-французькому:

---

* Compris? – Зрозумів?

** Пане господарю!

*** Поліція.

– Пияки! Ви тут пускаєте пияків! Івронь!* – Він не говорить більше, але французові це вистачає, він знає поліційні приписи: до естамінету пияків пускати заборонено. Він обертається тепер до поляків з голосною лайкою, пронизливо лящить, його голос переходить у високий дискант.

«Польоне» збентежені, ціла їхня громада подалася перед одним французом. Один із них обертається тепер несподівано до своїх і гукає:

– Ходзьми стонд!

З голосним гамором виходять. У дверях пошкодований «польоне» обертається назад і погрожує Корнилові кулаком:

– Порахуємисен єще!

Француз верещить дискантом: – Marche d'ici, cochon polonais!..** – потім похмурий, як Зевес, відходить до буфету і щось довго бурмотить до себе самого. Тоді каже й Іван Нестер: – Ходім також...

Він підходить до буфету і довго балакає з розгніваним французом. Здалека чути кілька разів: «украінієн». Це каже Іван Нестер. Потім платить за всіх, подає французові руку й усміхається: француз зовсім заспокоєний!.. – Au revoir, monsieur!..

Виходять.

*

На вулиці каже Іван Нестер:

– Вони нас тут усіх вважають за поляків. Я переконував француза, що ми не поляки...

Петро поклепав Корнила по плечах. – Добре ти справився, Корниле!..

Корнило нічого не відповідає, в його очах миготять ще злі вогники. Оленка дріботить поруч Петра, вона щойно тепер прийшла до себе. В її дівочім серденьку палає гаряче почування вдячности до всіх трьох, що йдуть разом із нею, і не завагалися навіть стати до боротьби. Вона бажала б щось сказати їм – нікого не вибирає, – вона бажала б усім їм трьом сказати щось щире, ласкаве, від самого серця, а головно цим двом – Нестерові й Корнилові, бо Петро вже так, як свій. Вона їм ко-

* Пияк.

** Геть звідси, ти польська свине!

лись сорочки вишиє, – візьме найкращий взір, який знає... На закруті розходяться. Корнило ввесь час мовчить, – він глибоко схвильований, до дна душі.

Вночі він довго не може заснути... Вечірня пригода пригадала йому рідний край з ожелками... Всюди повно тих ожелків – огидних, лапатих, вони мигають йому перед очі – то дрібні, малюсінькі, то знову виростають до велетенських розмірів. Корнило потирає собі чоло, потім притягає крісло зі штанами й добуває тютюн. Тютюн заспокоює його нерви, він закутується тепер у ковдру й хоче заснути. Його очі склеюються, – та ось ненароком в його голові виринає образ широкої польової дороги під Бережанами, – вона з'являється йому виразна, з усіма подробицями, наче на яві, – він бачить кожне дерево, кожний придорожній кущ і яругу... Корнило пригадує собі тепер образ з давноминулих часів: цією дорогою колись їхали наші батерії, – він мав тоді п'ятнадцять років і оббирав картоплю в стрілецькій кухні. Його очі широко розплющені, груди поширюються від несподіваного відчування... він бачить виразно сотника, що їде попереду батерії, й кіннотників – поруч гармати... Вона посувається чистим полем, – потім скручує наліво й гине за горбом... Корнило тепер мріє: він ще колись поїде цією дорогою на артилерійському коні, вони випряжуть гармату і будуть сипати вогнем у ряди ожелків... Його віддих короткий, він задихається від хвилювання... Десять Антків, двадцять Антків, тридцять Антків – всі ці ожелки змішані з землею, з болотом, кров'ю й тельбухами... Корнило б'є в це болото, його гармата дихає гарячим полум'ям...

Ні, сон відбіг зовсім. Корнило притягає штани й крутить у темноті грубу цигарку...

IX

У Монтіні почалися сльотливі, холодні й брудні дні грудня.

Бурхливий день, після пам'ятної катастрофи в копальні, минув давно, мигнув, наче телеграфний стовп із вікна вагона.

Петро працює в ранній шихті. Йому все ще маячить образ чорної ріллі, що її оре пара баских коней. Нива доходить аж до потоку, над яким ростуть вільхи й вистрілюють угору три високі тополі. На свіжозорану ниву злітається гайвороння.

– Петре! – кличе з порога Оленка. – Ходи обідати!

– Ще дві скиби! – відгукується Петро – й прокидається з задуми. Мартонік гримить, у вугіллі висічений глибокий вилім. Треба вставати, підпирати стемплями.

Яка в нього ніжна думка про Оленку – тут, на дні, в царстві каміння й ночі! Він пригорнув би її до самого свого кошлатого серця, пригорнув би її цілу – з рожевими щічечками, рученьками, ніженьками... – Тепло тобі там, Оленко? – Тепло, Петре... Він багато їй усього купує, вона вже має новий плащ і два перстені. Він хоче таким чином приєднати її серденько до себе, бо відчуває – йому від цього відчування важко, як від о́лива, – що вона його не любить...

Він трохи старий...

На початку він зовсім цього не відчував. Дивно! Оленка стала його з першого дня. Так якось сталося, він навіть не багато про це думав. З цього повстала для нього велика радість і вигода. Він ішов до копальні, Оленка за той час готувала йому обід чи вечерю, прала білизну, щось там церувала...

Тепер стало інакше, сам не знає, коли і як. Він пригадує собі, – це було ще колись восени – він відчув одного дня, що він трохи старий. Оленка пригадала йому сільські музики, на яких вона танцювала з молодими

хлопцями... Перший між ними був Сенько Ганьчин, той, що сполював руками серну... О, він добре знає таких молодих лобуряк!.. На музиках він розтанцьовує всіх дівчат, вигукує до музикантів, – волосся такий не може помістити під шапкою... Коли б так Петро з'явився на сільській музиці, його частували б літні господарі при столі, на покутті...

Петро затискає губи й теше, аж топір чеше іскри. Гнітючі думки непомітно зникають, йому видається тепер, що він будує хату для себе. Хату на три покої... перед хатою ґанок. Підвалини дає міцні, дубові – на три покоління... На подвір'ї в нього дві великі стодоли, та він на них не дивиться, він знає, що це його... Два баскі коні стоять у стайні, їдять чистий овес... Це його міцний світ, він є його паном і володарем...

– Eh, Pierre!..

Петро обертається. Перед ним поріон, той самий, що його переслухували на поліції.

– Fini! – каже поріон, усміхається до нього й відходить.

Петро дивиться на годинник: шихту вже можна було скінчити перед п'ятнадцятьма хвилинами. Араб, що його нині дав йому поріон до помочі, пішов уже до спускової машини, не сказавши ні слова.

Біля спускової машини сьогодні з наших тільки Михайло. Корнило і Василь працюють уночі, Нестер і Степан пополудні, Гриць іще досі в лікарні. Михайло змучений, він непорушно стоїть, спершись на порожній візок біля спускової машини.

Петро питає:

– Коли дістанеш дев'ятку, Михайле?

Михайло тільки знизує плечима й викривлює уста в слабу усмішку. Та в цьому моменті усмішка гине. Михайло не говорить ні слова, він надто змучений.

Обидва думають про своє. Михайло числить у думці гроші. Він тепер відраховує втрату. Незабаром прийде французьке Різдво, – відпаде вісімдесят франків. Потім Новий Рік. Сто двадцять франків втратить чистих. Треба купити штани – нова втрата. Разом – яких сто сорок франків. Випнуті Михайлові щелепи рахують: Тієї декади він працював у воді й заробив п'ятсот сорок франків. Цієї декади прийде на сто сорок франків менше. П'ятсот сорок без сто сорока – лишається рівно

чотириста франків. Чотири сотки – як порожній квадратовий візок від вугілля...

Потім їдуть спусковою машиною догори – надворі сльотливий, холодний день.

*

Петро приходить до хати.

– Петре, – каже весело Оленка, – я нині купила такі кісточки, що з них можна зварити зупу! Казав француз – так на мигах – що досить кинути в воду і є зупа!..

Петро радіє, як молодий хлопчик. – «На мигах?». Як він це говорить на мигах? – Та він не жде відповіди, пригортає до себе Оленку й цілує її довго, міцно. Оленка обороняється. Потім Петро бере її на руки й носить по хаті.

Все гаразд! У копальні напали його недоречні думки про якогось там Сенька... Тепер з цього нема ні сліду. Він дивиться в дзеркало, – вже з тиждень висить у нього на стіні велике дзеркало, – і бачить своє неголене обличчя, з темним відтінком, з носа вистають йому великі чорні волоски... Так, як у його тата, що його добре пам'ятає. Він непомітно, щоб Оленка не бачила, вириває їх із носа.

В хаті тепло, Петро вкрай щасливий. Ніколи ще Оленка не привітала його так весело. – Оленко, – питає ніби ненароком, – чи той Сенько Ганьчин... Сенько, чи так?

– Сенько.

– ... той Сенько був... гарний?

Оленка відповідає, не задумуючись. – Ні... він мав ямки на лиці... після віспи...

Петро лягає на канапу й заливається сміхом. Сміється до сліз. Оленка здивована: – З чого так смієшся, Петре?

– Ах, там такий один жартун є!.. Цілу копальню розсмішує... Але менше з тим... Дай же мені тепер їсти, Оленко, я голодний, як вовк... Я цікавий, чому люди кажуть: «Я голодний, як вовк?». Чи вовк такий голодний?

Він їсть і багато говорить, жартує, навіть Оленка починає жартувати. Вона вже не боїться бути сама. Наприклад, сьогодні не замикала дверей.

Петро не погоджується з тим. – Зле робиш, Оленко!..

– Ні, я тільки на хвилиночку не замкнула, як вийшла по молоко...

– Ось тобі на! Тоді саме й треба замкнути!

– Тут ніхто не ходить. Я не раз сиджу при вікні й дивлюся – самі чужі люди. Нині перший раз я бачила... твого знайомого... того, що...

– Корнила?

– Ні, того другого...

– Нестера?

– Так... Тоді, як я вибігла по молоко...

– І говорила з ним?

– Лиш кілька слів. Він кудись ішов і не мав часу...

Мовчанка. – А втім, я зараз вернулася, бо двері були не замкнені й міг хтось чужий влізти...

Петро вже не думає про це. Той Сенько Ганьчин має ямки на лиці! І як з таким можна танцювати? – Його серце спокійне, він переповідає Оленці цікаві копальняні новини...

Потім закурює папіроску, лягає на канапі й відпочиває. – Знаєш, Оленко, що? Я мушу запровадити пасіку!..

Оленка дивується. – Де? Тут?

Петро сміється. – Сохрань Боже – у своєму господарстві!.. Пасіку запроваджу велику, так на сто пнів... Як добрий збір – можна зібрати багато меду...

Оленка миє посуд, Петро говорить далі. – Приємно посидіти літом у пасіці... Бджола бренить, а мед пахне не ввесь сад... Свіжий мед має сильний запах, пам'ятаю, як мій дід брав свіжий мед... Він ніколи не закладав сітки, – лізе в най густіший рій, довкруги нього аж чорно, – а дід собі щось там нишпорить, бурмоче, наче б розмовляв з бджолою... В полудень вся бджола відлітає в поле, – чим гарячіше, тим менше бджоли в пасіці...

Оленка не зупиняє Петра, він розмріявся, навіть трошки дрімає. Він іде до праці вночі. О четвертій годині, – не дивно, що він тепер сонний, дуже сонний... Оленка думає свою думку, потім чує, як Петро хропе на цілу кімнату...

*

Петро спить, а Оленка сидить біля вікна й дивиться на вулицю. Так само дивилася сьогодні рано й несподівано побачила Івана Нестера. Не тямить, що з нею тоді сталося, бо вона хутенько взяла глечик і вибігла на вулицю. Вона вдавала, буцім нікого не бачить, але серце їй так трепотіло, що аж ув очах потемніло. Надійшов Іван Нестер і каже:

– То ви тут, товаришко?

Вона не пригадує собі добре, що вона на це відповіла. Вона лише вийшла по молоко – в цій порі вона завжди йде по молоко... Іван Нестер навіть зупинився й подав їй руку. При цьому дивився на неї якось так ніжно, що вона спустила очі. Знову підняла їх: Нестер далі дивився на неї, потім усміхнувся й каже:

– Можна Петрові позаздрити...

Оленка пригадує собі це й нараз її серце вкривається студеним льодом. Адже ж вона вибігла, так як була, навіть хустини не взяла собі на голову!.. Боже мій!.. Хоч би була взяла Петрів шаль, він так їй до лиця... Вона підходить тепер навшпиньках до дзеркала, оглядається для певности, чи Петро спить, і дивиться на себе... В кімнаті вже сутеніє, вона в дзеркалі бачить тільки свої очі, великі темні очі й проділ по середині голови... Чи вона гарна? Обертає голову направо й дивиться збоку... Потім дивиться на себе цілу, бо так бачив її рано Іван Нестер... Нараз усе кидає, біжить до вікна і дивиться в сутінок грудневого вечора. Може за той час Іван Нестер прийшов і все пропало?..

Довго так сидить біля вікна й думає. Іван Нестер ішов рано їх вулицею, – вона ніколи не сподівалась би, що він колись піде тією вулицею... Куди він так ішов? Вона думала, що він там десь у місті, їй не раз хотілося вийти з Петром у місто, щоб стрінути його, так як тоді. Та ось він несподівано прийшов біля її вікон!.. Може він має десь дівчину, що її кохає, і тією вулицею ходить до неї?.. Вона його не зупиняє, ні, вона хотіла б тільки здалека подивитися на нього, бодай стільки, як сьогодні вранці... Цього їй вистачить на цілий день...

Хтось надійшов в капелюсі і Оленчине серце забилося сильніше. Ні, пішов... Це хтось інший... Іван Нестер також носить капелюх, –

всі інші ходять в кашкетах, також Петро, – а Нестер у капелюсі... Він виглядає на вченого... Оленка завжди, ще в краю, бачила в своїх дівочих мріях саме такого, як Нестер: гарного, чорнявого, з подовгуватим лицем хлопця – і в капелюсі... Сільські хлопці не підходили їй, занадто вони були грубі в своїй поведінці і на обличчі мали такі прості риси... І ось вона приїхала до Франції і тут натрапила на Нестера... Він зовсім інший, як Петро... Петро добрий, але нема в нього тої панськости, за якою в дівочих мріях тужила Оленка... Якби тепер не Петро, вона могла б покохати Нестера...

Від цих думок Оленці зараз важче. В кімнаті цілком чорно, на вулиці мляво світять електричні ліхтарні. Нестера не видно, вона даремно виглядає його з вікна...

– Оленко!

Оленка здригнулася. Петро збудився й кличе її. – Треба засвітити? – питає Оленка і йде до електричного контакту.

– Ні, ще не треба, – каже Петро. – Посидь коло мене, Оленко...

Вона йде слухняно, сідає побіч Петра на краю канапи, та серце її сковане студеним льодом. Вона бажала б тепер най радше бути вдома, біля мами, хотіла б бути сама, належати сама до себе. В її серце зазирає непомітно німа розпука... Для чого вона їхала до Франції? Боже, для чого? – Петро бере її ніжно за руку й притягає до себе. – Треба буде подумати про наш шлюб, дитинко...

Він це сказав перший раз, Оленку огорнув страх. Вона також про це думала, але якось інакше... Навіть не багато про це й думала... Тепер це сталося так нагло. – Оленка відчуває, наче б перед нею відкрилося якесь провалля. Хоче рятуватися, хоче щось сказати на свій рятунок:

– Тепер іще ні... Тепер іще ні... Я засвічу!

Вона зривається і біжить до контакту. В хаті блиснуло світло, Оленка стоїть бліда, з великими вистраженими очима, втупленими в Петра.

Петро спокійно дивиться на неї. О, він міг би багато тепер вичитати з Оленчиних очей, але після цієї віспи він зовсім заспокоївся. Ні, він не боїться конкуренції з Сеньком, що має віспувате обличчя... Він каже:

– Ну, то пізніше... Але треба буде про це подумати.

– Колись пізніше, – говорить Оленка і підходить до вікна. – Там сніг падає, поглянь, Петре!

Петро підводить голову. – Справді!.. Тут рідко буває сніг... Того року не було зовсім...

Оленка дивиться у вікно, серце щемить їй від тих усіх зворушень. – У нас також уже сніг... Сніг покрив увесь ліс і всі стежки... – Оленка вриває, бо до горла підкочується їй жаль, вона відчуває, що не може жалю стримати і схлипує. Плаче ревно, аж заходиться. Петро скочив до неї. – Оленко, Оленечко... Чого ти? Я тобі щось куплю, завтра підемо до крамниці, – щось тобі прекрасне куплю, Оленечко...

Але Оленка плаче, вона тим не тішиться...

*

Крізь вікно прозирає бліде світло. Оленка будиться зі сну, вона сама в хаті. Петро пішов уночі на шихту, вона навіть не чула.

Вона зібралася і підійшла до вікна: надворі похмуро й вогко. Вчора падав сніг, але сьогодні він розтанув і на вулиці чорне болото. Оленка сама не знає, чого їй так неясно на душі... Цей учорашній сніг зворушив її до живого серця, вона хотіла бути дома, їхати до мами. Але коли на селі таке болото, то її зовсім туди не тягне... Вийти крок за поріг, а там болото по кістки... Навіть, які візьме кужіль і піде на прядки до тітки – то й там невесело... В тітки брудніше, як у них, у куті стоїть велика лежанка з соломою, брудна перина підкинена догори, на печі сушиться льон... Ні, вона не годна була стерпіти такої вбогости, вона тому й виїхала до Франції, бо шукала кращої долі... Тут у Петра їй добре й чисто... Вчора Петро згадував їй про шлюб, він із нею одружиться і їй буде ціле життя добре... О, тітчина Марічка буде їй завидувати, – вона всіх чарів ужила б, щоб перетягнути до себе Петра... Не знати тільки, чи Петро її схотів би, – вона має таке широке обличчя з веснівками...

Оленка довго про це думає і є зовсім спокійна. Пригадує собі вчорашній день і Нестера Івана. Він також добрий, але – ану ж має другу? О, нині не можна так, треба триматися одного, але певного... А втім, вона з Петром – так сказати б – «по слові». Оленка не розуміє добре, що це значить «по слові», але думає, що по тому всьому, як то вона живе з Петром, то напевно є «по слові». Тільки воно сталося так нагло,

– вона навіть не знає, чи це було для неї приємно, чи ні... Але так воно напевно є зі всіма дівчатами...

Ввесь час дивиться у вікно, пильно, насторожено. Вчора в такий час ішов Нестер... Як сьогодні піде – вона не вибіжить... Вона хотіла б, щоправда, щоб він поглянув на неї здалека, крізь вікно, так тільки на мить, – але він не знає, де її вікно й пройде мимо, не глянувши... Піде далі, а вона тоді відійде від вікна, бо не буде чого сидіти...

Прибігла на часинку до дзеркала, поправила волосся й побігла до кошика по шалик. Спішиться, перегортає нервово свої скромні статки, – бо шалик чогось клала на самий спід, – і знову біжить до вікна. Кошик відчинений, все в ньому перекинене догори дном... Вулицею хтось іде у капелюсі: це Іван Нестер.

Гаряча хвиля сплила Оленці до серця й відплила. Ноги їй підкосились, руки нервово поправляють шалик. В плащі й капелюсі йде поволі – гарний і рівний – Боже милий!.. Серце їй тріпочеться, як полохлива пташка, вагання роздирають їй душу, вона не знає, що має робити... Іван Нестер щораз ближче, – зовсім не виглядає, наче б він хотів спинитися... Оленка, не тямлячи, що робить, хапає горщок і вибігає...

Збігла зі сходів так швидко, аж задихалась. Іде просто до крамниці – назустріч їй Іван Нестер. – А-а! товаришко, добридень!

Оленка хоче щось відповісти, але їй не стає голосу.

– По молоко?

– Так...

Знову цей упертий погляд, але тепер наче ще м'якший... Він спливає Оленці просто до серця. – Колись зайду до вас на снідання!

Радість спалахнула в її очах ясним огнем. – Моє вікно тут! – раптом показує Оленка своє вікно і потім додає: – Вчора пополудні ви тудою не йшли?

– Ні, – відповідає Іван Нестер, – я працював у копальні. Маю тепер пополуднівку.

Оленка хоче стояти з ним довго, стояти з ним до вечора, ціле життя. Вона хоче щось йому сказати, але з уст виривається їй зовсім щось інше, – ах! – вона вже не може цього спинити, вона каже:

– Піду вже, бо холодно...

Нестер подає їй руку. – До побачення, товаришко.

Він тримає її руку в своїй долоні, від цього дотику спливає на Оленку солодка знемога, велике щастя... Вона не вириває руки, ні... вона навіть своїми пальчиками стискає слабо, ледве чутно Нестерову долоню і так стоять в двійку, аж Нестер шепоче вдруге, тепер наче тоном порозуміння:

– До побачення...

Руки розійшлися, Оленка йде з пустим глечиком до хати. Потім пригадує собі молоко, вертається й біжить до крамниці. Накрапає дощ, клаптики її волосся поприлипали до чола. Але вона не помічає нічого, її серце співає чудову пісню, воно мало не вирветься з грудей – їй так весело, їй так страшно весело!.. Боже!...

Пів до другої приходить Петро. – Оленко, – жартує він, – чи ти замкнула двері, коли йшла по молоко?

Оленка почервоніла, як мак. Хвилинку завагалася, потім шепнула ледве чутно:

– Замкнула... – І мішала запряжку, ах, ця запряжка! – вона так пригоріла...

*

Цього тижня Оленка побачила несподівано Івана Нестера ще раз, але разом з Петром. В суботу ввечері, коли вже всі естамінети грали й їхніми дверима бряхкали п'яні «польоне», Петро вийшов з Оленкою на прохід. Для Оленки нині не було життя в цьому ясносвітлому, кипучому і п'яному містечку. Це були самі чужі люди, юрби людей, що її зовсім не обходили, вона нікого між ними не шукала. Іван Нестер працює в копальні, на дні, – можуть тут вештатися тисячі людей, але між ними не буде Івана Нестера... Потім зайшли до естамінету на склянку вина, – це був старий звичай Петра зайти завжди на склянку вина в суботу після ранньої шихти. В естамінеті зустріли при однім столику Нестера й словака Шмайсу. Нестер кивнув їм головою на привітання і далі розмовляв зі Шмайсою. Властиво говорив Шмайса, а Нестер слухав.

В естамінеті гуло, розливалося вино й грала музика. П'яний чад підіймався над столиками і в танцювальній залі. Петро й Оленка сіли

собі за дальшим столиком, Нестер зовсім не дивився в той бік, він сидів мовчки й час від часу попивав.

Так тривало з п'ятнадцять хвилин. В куті далі грала оркестра – докладніше клярнет і гармонія, – крутилися пари, гості перекликувалися, було гамірно й весело, але Нестер сидів мовчки, так, наче б і не слухав балакучого Шмайси. Потім допив вино, встав і без одного слова підійшов до музикантів. Обидва перестали грати. Кивнув пальцем – музикант підвівся з місця й подав йому гармонію. На його місце сів Нестер і почав грати. Тепер Шмайса встав із-за столика і підійшов до Петра.

Щось говорив до нього, сміявся, навіть поклепав Оленку по плечах, але вона цього не запримітила, не чула, не бачила. Там грав Нестер. Він розтягав гармонію на цілу довжину, то знов її звужував, з-під його рук виливалася струмками чудова музика, якої Оленка ще в своєму житті не чула. Нестер грав! – той самий Нестер, якого вона з такою тугою виглядала у вікні... Шмайса й Петро розмовляли тепер на переміну, пили, а Оленка сиділа, мов заворожена, й слухала Нестерову гру. Щось кричало в її серці. – Нестер її не схоче, не схоче, не схоче!.. Він для неї недосяжний у своїй красі, у своїй панськості, кожна дівчина пішла б з ним на край світу! – Вона навіть не йде потанцювати туди, ні! Вона не посміла б піти між ці гарні панночки, в пишних одягах і з коротким хвилюючим волоссям... Вона – сільська дівчина без щастя і без долі... А Нестер грав далі, клаптик чорного волосся упав йому на чоло, лиця зарожевіли, очі задумано гляділи перед себе...

Оленка нараз підвелася з рішучістю в своїй розпуці і сказала до Петра: – Ходім уже, мені недобре...

Петро стурбовано глянув на неї: – Ти справді бліда, Оленко, то з вина... – Він підвівся, попрощався зі Шмайсою, що подав також руку Оленці й удвох пішли до хати. Цілу дорогу Петро говорив, але Оленка не відкликалась.

Вона була того вечора дуже нещаслива...

X

Завтра Новий Рік. сьогодні неділя, на ринку в Монтіні великий торг.

Французи попривозили вантажними автами свій крам, цілі гори крамy: сорочок, шаликів, цератових плащів, – звалили те все на великі купи просто на землю й продають по неймовірно низьких цінах.

Корнило вештається по торзі й придивляється.

На розі одного авта велика таблиця: 7 fr. Біля нього юрба людей. Червоний француз у береті бере надзвичайно швидко з одної копиці теплу бавовняну сорочку, з другої підштанці, звиває це разом і кидає в юрбу, неначе цирковий жонґлер. Ця пара білизни коштує 7 франків, – у крамниці 25.

Народ напливає. – А ма!* А ма! Француз кидає сувій у чиїсь простягнені руки. Щохвилини летить сувій у юрбу. П'ять, шість, десять, п'ятнадцять. Він розкидає своє майно в юрбу людей, розкидає марнотратно, наче казковий багатій, – він за ніким не дивиться, – щохвилини: мах, мах, мах...

Поміж людьми ходить дівчина й збирає по сім франків. Чи вона бачить, хто ловить сувій? Корнило думав про це – й вирішує, що це неможливе. Люди самі підходять до дівчини й платять. Дівчина зайнята грішми. Хто з цієї юрби вхопить сувій білизни – цього вона не може бачити.

Несподівано француз перестає розкидати білизну в юрбу, він устромив погляд перед себе й верещить пронизливо, як півень: – Ретур!** Ретур! – Корнило дивиться в цей бік, бачить якогось чоловіка, що з сувоєм під пахою відходить поспішно вбік. Француз кидає все, біжить за чоловіком і ловить його за обшивку. Він кричить увесь час, репетує на ввесь голос, – раптом з'являється полісмен і кладе свою тяжку руку чо-

* A moi! – Мені!

** Retour! – Назад!

ловікові на плече. Француз кидає кілька слів полісменові, потім відходить до свого краму. – Ah, cochon polonais! – бурмоче до себе і втирає зіпріле чоло.

Корнило регоче до розпуки: він любить такі комедії. З вдячности купує сувій білизни, платить сім франків і йде далі.

Босняки носять перед собою великі кошики, повні всякого краму. Там є бритви, гребенці, цизорики, цигарнички, дзеркальця. Корнило затримує одного, купує бритву.

Босняк вибирає помалу, довго, він не поспішає. Йому зовсім байдуже, чи Корнило купить бритву. Оглядає собі з увагою кожну бритву, потім дивиться за полісменом, що веде вже другого поляка.

На торзі великий рух: несподівано Корнило бачить Михайла. Стоїть біля жидівської будки зі старими одягами й вибирає штани. – Михайле, дай Боже щастя! – гукає здалека, але не підходить до нього, бо ще не купив бритви. Обидва вони з босняком переглядають бритви довший час, нарешті Корнило спинився на одній. – Скільки хочете?

– П'ятдесят франків, – відповідає босняк і сміється.

– Десять франків!

– Давай.

Корнило теж сміється, потім платить йому десять франків і клепає його по плечах. – Бон камарад! – Іде тепер до Михайла. Той вибирає вже десяту пару штанів, переглядає докладно, в пальцях, до світла. Михайла не обдурить хто будь. Жидок гладенько голений, з шаликом, у французькій шапці, нетерпеливиться. Дивиться на нього з-під лоба, злісно, – раптом прискакує до Михайла й вихоплює в нього штани з рук.

– Ти! я таких купців бачив, ти йди собі геть! – Він злий, аж піна бризкає йому з рота. Складає штани в порядку, на одну купу, ввесь час бурмоче щось під носом. Корнило регочеться.

– Мошку, що хочеш за штани?

– Ти хочеш поліс, га? Жидок раптом обернувся, глянув люто на Корнила і щось викрикнув по-французьки. Корнило нахилився до нього: – Срульку, я тебе знаю... Ми свої.

Жидок скінчив розмову з ґоями. Ні, він не потребує. Він ображений, гнівно дивиться кудись у бік. Корнило з Михайлом відходять.

– Бачу, що вже другий місяць вибираєш штани... Ще не купив?

– Якось ні...

– Гриць ще в лікарні?

– Так...

З Михайлом нема ніякої розмови. Корнило має ще кільканадцять франків, хотів би піти з кимсь на склянку вина. Але з Михайлом не піде. Це такий дерев'яний кіл, що з нього ніякого соку не видушиш. Він каже йому коротко: – Будь здоров! – і входить у юрбу людей, що придивляються до каруселі.

Корниле! – чує ззаду голос.

Оглянувся. – Петро! Петро й Оленка! Оленка в новенькому плащі, в рожевому шалику та в простій хустині, насуненій трохи назад, так, що відслонює проділ її волосся. Вигук радости вихоплюється в Корнила з самого серця.

– Ах, це ви! Здоров'ячко!

Оленка теж рада. Корнило – дуже щирий хлопець, вона при ньому забуває про всяке горе. Петро любить Корнила, як свого рідного брата. Всі троє подають собі взаємно руку й знову обертаються до каруселі. «Польоне́» з дівчатами кружляють шаленим рухом довкола стовпа. Оленка мало очей не видивить.

Корнило має одну пропозицію, він говорить несміливо – не певний, чи це годиться:

– Може... проїдемося на каруселі?

– Ні, – відповідає Петро. – Французи сміються з того. Петро знає – що й як. За кілька років у Франції він набрався вищої культури: на такій каруселі їздять тільки «польоне́». Але подивитися можна. Каруселя скінчилась, зраділі дівчата сходять з підвішених візків. Петро каже: – Ходім.

Вони вештаються по цілім ярмарку, оглядають усякий крам. Оленка щаслива. Корнило переповів історію з французом, що зловив злодія. – Одного я не розумію: француз не дивився за ніким – а бачить! Відразу спостеріг злодія!

– Кожного не спостереже, – каже Петро. – Одного зловить, а десять утече...

Корнило пильно слухає. – Ба! Тож так майно розкидає.

– Від того одного зловленого злупить собі потім за всіх... Не бійся, француз не дурний...

Корнило аж руками сплеснув. – Ади! Тож це прекрасно!.. А я думав і не міг... Ну, ну...

Спинилися перед горою шаликів. Такого Оленка ще не бачила: гора – вище її голови! Все те лежить на землі, на кількох розпростертих коцах, перемішане в безладну купу кольорів: червоних, зелених, золотих, строкатих... Люди товпляться, вибирають. Туди й дійти важко. А француз сидить з боку на кріслі, курить люлечку.

– Заждіть тут! – Це говорить Петро і протискається до шаликів. Оленка цьому не перечить, вона вже звикла до того, що Петро їй купує всякі речі... Після останньої неділі, коли то вона бачила в естамінеті Нестера, вона важко горювала, щоднини довгими годинами висиджувала в вікні, але даремне... Врешті вона успокоїлася, те все видавалося їй сном, що вже не повернеться, вона навернулася до свого Петра, такого доброго, такого батьківського... Він має гроші й накупить їй повно всякої одежі, ось він і тепер пішов їй купити шалик... Корнило лишився сам із нею і від цього він трохи несміливий. Він теж, о, він рад би їй теж купити шалик, навіть дорогий, нехай би навіть сто-двісті франків, – він не прив'язує ваги до грошей, – тільки не знає, чи це йому годиться... Хіба, що на якісь іменини чи уродини... Він раптом питає:

– Скільки ви маєте років?

Оленка відповідає, паленіючи:

– Вісімнадцять.

Мовчанка. Обоє дуже поважні. Врешті приходить Петро, купив відразу два шалики, обидва прекрасні: Оленка аж сяє з утіхи. Головно один – справжня розкіш: червоно-зелений з маленькими різнокольоровими квіточками. Тепер ідуть вони вже додому, уже кілька порожніх авт від'їхало, вже й людей менше. Несподівано Оленка бере Петра за рукав – її личко бліде, – вона показує рукою перед себе.

– Що, Оленко?

Петро і Корнило глянули в той бік. Петро говорить: – Це Іван Нестер... Якусь собі гарну мадмуазельку підшукав! Ади – в капелюшку!..

Обидва насміхаються з мадмуазельки, ще довго на цю тему розмовляли. Потім переходять біля ятки з кониною. – Ти знаєш, Петре, Михайло вже 3 місяці їсть конину!

– Конину? – Петра розсмішила ця конина. – Що робить – юшку чи печеню?

Корнило регоче вголос. – Не знаю... Ще далі – й зміниться в копальняного коня!.. О, Боже, не витримаю...

Він заходиться сміхом, Петро йому допомагає – вони все сміються, як зустрінуться. Але Оленка йде німа поруч них, вона нічого не чує, її серденько прошите гострою стрілою. Вона ледве дріботить, чорні очі, німі в безмежному горі, дивляться кудись перед себе. Вона думала, що вже все минулося, цілий тиждень вона стояла біля вікна – і ось нині його побачила...

– Я давно не бачив Степана, – каже Петро. – Що з ним?

– Дідько знає... Він якийсь дивний, що скаже – ні пришити, ні прилатати...

Новий вибух сміху. – Він якісь книжки пише... – каже Петро.

– Аби тільки мудрі...

Зайшли вже на ріг вулиці. – Прийди колись до нас, Корниле... Так по-сусідському... Як то на селі, в ґазди...

Корнило притакує. – Оленка вареників наварить, – продовжує Петро, – зі сметаною!.. Заходь!.. Незадовго Різдво – святкуємо, очевидно, разом!

– Гаразд!.. – Потім прощаються, й Петро з Оленкою йдуть далі, вулицею. – Ти дуже бліда, Оленко, кров зіступила тобі з лиця...

– Я не знаю... – Оленка раптом зупинилась: – Чи то можна купити капелюх?..

– Який капелюх?

Але Оленка замовкла. – Який капелюх, Оленко!?

– Я думала такий на голову, панський... – Вона схаменулася. – Ні, ні... Це я тільки так...

Петро глянув скоса на Оленку, він не зрозумів добре, який капелюх.

*

В кімнаті цілком темно, знадвору доходить бліде світло вуличного ліхтаря й відгомін недільного руху. Петро спить, Оленка сидить німо в темнім куті, її очі широко розплющені.

Так минає довгий час. Раптом вона підходить до Петра, швидким нервовим рухом термосить його за плече й шепоче:

– Петре, вставай!

– Га? Що? – Петро не може прочунятися. – Що таке, Оленко?

– Вставай! Підемо на місто! Я боюся...

Петро підвівся. – Чого боїшся, Оленко? Я тут, засвіти світло.

Оленка засвітила. Обличчя в Петра набрякло, з одного боку велика червона пляма від подушки.

– Чого на місто, Оленко?

– Не хочу бути сама в кімнаті, там такий нині рух...

Вона поспішно бере плащ, шалик і, не накриваючи нічим голови, стає біля дверей. – Що тобі нині, Оленко? Де ж так можна виходити?

– Я надто насиділась, – пояснює Оленка. – Ти спиш, а я сиджу й думаю... – Вона чогось сердиться, це видно по її очах. Оленка вже не та, що перед трьома місяцями, вона хоче йти на місто, між людей, вона не дасть себе більше замикати в кімнаті, мов у клітці. – Ходім уже!..

– Ну, то підемо, як так хочеш... – Петро вдягається, зав'язує краватку. Оленка ввесь час тримається за клямку. Петро глянув на неї. – Так не підемо, Оленко, візьми хустку на голову!..

Оленка підійшла до свого кошика, вона встигла сховати хустку вже на самий спід. Недбало й гнівно закинула її на голову, підсунула волосся, що висмикувалося, і глянула з-поза Петра в дзеркало. Петро не добачив її, – він дивиться задоволено на себе, – з носа вилазять у нього великі чорні волоски, як у його тата, але він про це тепер не дбає, він, славити Бога, не має віспуватого обличчя. Закінчив туалету, вдягнув плащ, і обоє виходять.

Петрові жаль цього тепла, що його лишають у кімнаті. На вулиці мерехтять над ліхтарем сніжинки, що сипляться з неба й тонуть у чорнім болоті. Вулицею снуються жваво люди, – ген, далі вгорі червона заграва від світла. Там сьогодні рух – завтра Новий Рік.

На вулиці Петро розохотився. – Ти добре, Оленко, придумала!.. В хаті чоловік розкис би... Шкода, що я про це не подумав раніш, я був би з Корнилом умовився...

Ідуть жваво, Петро сьогодні взяв капелюх, виглядає гарно, по-панському. – Пройдемося головною вулицею, потім вступимо до естамінету на склянку вина... Добре, Оленко?

– Добре.

В естамінетах рух, грає музика, бряхкають двері, Скільки людей! Шум, гамір, переклики. В такій юрбі Оленка не побачить Івана Нестера. Вона питається:

– Чи підемо туди, де тамтої суботи?

Петро подумав. – Ні, підім кудись краще... Там приходять «польоне́»...

Оленка мовчить. Одинока нитка вривається. Там вона може побачила б Івана Нестера... Вона безпомічна, Петро сильний, він веде її, куди хоче. Вона зовсім інакше це собі уявляла, як виходила з хати.

Протискаються поміж людей, всі сьогодні по-панському убрані – чоловіки й жінки. Оленку давить тягар, ні – вона не дорівнює їм, вона не є панією, має на голові звичайну сільську хустину, що її привезла ще з хати. Вона почувається сьогодні дуже нещаслива, важко прибита, сама не знає, чому... Це правда, що Іван Нестер пішов з другою, але її не це болить... Ця друга є пані, має капелюх, вона їй не рівня... Найкраще було б не родитися їй на світ...

– Степан!

Це сказав Петро й зупинився усміхнений і задоволений. Оленка оглянулась і зразу пізнала того блідого студента, що перший день перебував разом з ними.

– Добрий вечір, Петре – ось і ви... – Він привітався з Петром і Оленкою.

– Де ж ви дівaєтесь? – сказав Петро. – Я гадав, що ви вже виїхали!

– Ще ні...

Степан ще блідіший, як звичайно, – у світлі вуличних ліхтарень він блідий, мов хустина. – Я ще не виїхав, – повторив поволі, – а ось, бачите, часами має людина дивні почування!.. Я ось побачив вас обоє і мене нараз наче б хто переніс назад, кілька добрих років назад... Знаєте, Петре, майже два-три роки назад!.. Ще до того часу, коли я приїхав до Монтіні, – цікаво, що?

Петро хитає головою з усміхом. – А воно всього три місяці...

– Власне! Мені аж веселіше від того, що я вас зустрів! Тоді, – звернувся до Оленки, – я щойно перший раз ішов до копальні, а може другий... Як подумати, то таки це було недавно... Воно так у першій хвилині...

Він замовк, Петро теж мовчить із пошани до вченої людини. – Тоді ще була осінь, я мав залишитись у Монтіні на кілька днів, бо мені треба було заробити на квиток до Парижу... Добре, що я вас стрінув, попросту щаслива нагода... Тепер я вже певно виїду... Може вступимо до естамінету, я дістав гумор!..

– Добре, ходім.

Пройшли кількадесят кроків, Петро оглядається по естамінетах. – Тільки, щоб не натрапити на полячню. – Біля одного, ясно освітленого естамінету спинилися. – Увійдім сюди...

З естамінету бухнула гаряча пара, столики були майже заповнені. В сусідній залі грала музика й танцювали пари: там світло було заслонене рожевим папером, а зі стелі звисали гірлянди паперових стьожок. – Сюди приходять французи, – сказав Петро.

З трудом відшукали вільний столик. Петро замовив вина й звернувся до Степана: – ну, Степане, тепер оповідайте про себе.

– Знаєте, навіть не маю що... – Степан дивився безпорадно на Петра й Оленку. – Мені ось ви сьогодні перервали немов одностайний сон... Навіть цей естамінет, оці притемнені лямпи й ця музика... Я зовсім вернувся до того часу, коли я приїхав перший раз до Монтіні.

Хлопець приніс вино, Петро налив у склянки. – Пий, Оленко! Здоров'я, Степане!

Торкнулися й випили. Степан випив відразу цілу склянку.

– Я, бачите, пригадав собі нараз ту цілу духову атмосферу, в якій я тоді жив, мої перші враження, і мені тепер здається, наче б я вчора приїхав!.. А ще годину тому я почував себе зовсім інакше, зовсім інакше... Знаєте, цілих три місяці жити інакше, а раптом нав'язати нитку з попереднім життям, сильну нитку – дивна річ, як то життя часом цікаво складається!.. – Петро наповнив знову його склянку, Степан механічно підніс її до уст. – Я може трохи зворушений і ви мене як слід не розумієте, але запевнюю вас, що я дуже щасливий, бо ви збудили в мене мою приспану енергію. – Він хитнув головою в бік залі. І ця му-

зика мене трохи настроює... – Мене наче б хто підніс догори, немовби літаком – і я бачу тепер виразно мізерію моїх останніх тижнів... Може не мізерію, але дрібничковість, чоловік так, немовби заліз у моркву... Ви смієтеся, Петре?

– Ні, ні, я слухаю. Я так із цієї моркви...

– Ха-ха, – це я правду кажу. Зовсім, наче заліз у моркву. Агій! Подумайте, – зрештою буду говорити щиро, признаюся вам у всьому... Я знаєте, від двох місяців здурів зовсім, я, знаєте, закохався в тій дівчині, що видає лямпи при третім віконці. Я не бачив світу поза копальнею і тим віконцем, де я віддавав лямпу...

Петро роззявив рота з цікавости. – Котра це? Там така товста і, здається, ще одна... Не тямлю добре...

Степан почервонів, мов рак. – Ет, дурниці...

Він замовк. Потім вихилив до дна склянку і сказав, наче б оправдувався:

– Розумієте, я це беру так психологічно. Я ось у цій хвилині, так сказати б, сам себе обсервую, не соромлюся цього, беру себе, як предмет, що його досліджую... Ця власне друга, – така білява, невеличка... Я був закоханий у цій білявій, кажу «був», бо в цій хвилині це вже минуло, розвіялося, як дим. Подумайте: я цілих два місяці ходив до копальні не для того, щоб копати вугілля для промислу чи для людства, ані теж, щоб заробити грошей на квиток до Парижу. А бачите – щодо Парижу... Признаюся вам щиро, що це моя химера, мої плани попсуті, і я хочу бодай вхопити мрію, що мені снилася, але куди тільки приїду, мрія зникає і з'являється в другім місці... Я мрійник, що граюся з дійсністю... Але що я хотів сказати?

– Про цю копальню...

– Ага. Отож, знаєте, ходив я до копальні, щоб побачити моє віконце і ту дівчину, що видавала лямпи. Вона видає лямпи пополудневій шихті опівдні і ввечері. Ввечері відбирає. Я навіть ходив до інженера, щоб дозволив мені працювати постійно після полудня. Моє життя звузилось до цього віконця. Ввечері я не міг дочекатися хвилини, коли спускова машина винесе мене нагору. Я годину перед тим рахував хвилини й секунди, я був непритомний від очікування. Потім я підходив до віконця, віддавав лямпу і відходив... – Степан замовк.

– І стільки всього?

– Стільки.

Петро засміявся. – Тож було зачіпити колись, заговорити...

– Гм... Не було нагоди. А втім – не було потреби. Я вже такий дивак. Ха-ха-ха!..

Він уже був п'яний. Його очі блистіли гарячковим огнем. – Ви знаєте, Петре, я раз закохався в одній дівчині, – це було ще в старому краю, – я вийшов собі на прохід і побачив дівчину, що йшла з весілля. Була гарна, мала довгі строкаті стьожки, що розмаялися по плечах. Я заговорив до неї, вона відповіла, потім ми йшли разом. Ми йшли довго разом польовою доріжкою, потім зайшли в ліс і там я цю дівчину поцілував... Ви знову смієтесь?

– Боронь Боже...

– Ну ось. Ми цілувались і обіймались може з півгодини. Це було під одною сосною, я забув умовитися з дівчиною, щоб вона прийшла на другий день, – я тільки виходив сам до того місця під сосну. Я побачив ту дівчину за кілька днів, як ішла дорогою, вона засміялась до мене, але це була вже інша дівчина, та з'єдналася у мене в одно зі спомином про сосну, і туди я виходив тужити за минулою дівчиною... Але про що це я хотів говорити?..

– Здається, про ту з віконця...

– Ага.

Але він забув, про що хотів говорити. Музика з сусідньої залі збила його з пантелику. Він несподівано сказав:

– Маю охоту потанцювати. Ви, Оленко, танцюєте?

В Оленчиних очах блиснули вогники радости. – Я таких панських не знаю...

– Нічого не шкодить. Ходім!..

Він устав, голова йому ходила ходором. Оленка глянула безрадно на Петра. Він кивнув їй головою:

– Піди, Оленко!..

Всі троє подалися до сусідньої залі. Проходили поміж столиками, біля яких лилось вино, клекотіла французчина й панувала п'янка радість. Оленка аж горіла з цікавости, – вона ще в такій залі не танцювала. В куті сиділо троє людей: один з великою гармонією, другий із

клярнетом, третій із басом. Кільканадцять пар, – розкішних, розсміяних, веселих, – крутилося по середині блискучої паркетової залі.

Степан узяв Оленку за руку, вона йшла легко, як пташка. Потім почали обертатися в такт музики, ніхто не звертав на них ніякої уваги. Оленка була майже непритомна від щастя: вона танцювала серед гарно вдягнених панночок, у такій пишній залі з великими дзеркалами, усе тут було таке панське, таке багате! Ні, вона не є така нещаслива, – ось із нею танцює Степан, він такий високо вчений, а не завагався взяти її до танцю, як панянку... – вона така, як ті всі, що тут танцюють... Боже мій, її свідомість притьмарилась від щастя, наповнює її почуття вдячности до Степана, що ось так делікатно обіймає її за стан, провадить між іншими парами... Музика перестала грати, Степан чемно схилився перед нею й сказав: – Дякую. – У дверях вона побачила блідого Петра: гостра, як холодний вітер, вернулась до неї свідомість, що це її Петро... Її!!. Його очі, чоло, уста... Вже на віки вічні!.. Вона знає багато людей і в селі, і тут, – та цей єдиний є її, як вона сама, як її власна доля... На це вже нема ради.

*

Степан привів Оленку, наче велику даму, до Петра і говорить голосно: – Ну вуасі!..* – він оглядається довкола залі, почуває себе тут вільно, наче у сальоні... – Перметте!** – говорить до Петра й Оленки по-французькому й підходить до буфету. Щось там замовляє, потім повертається до столика. По дорозі нехотя зударився з гарною панянкою з чорним хвилюючим волоссям, обрамованим темно-червоною стьожкою й рожевою ґазою довкола шиї. – Міль пардон...*** – він чемно вклонюється перед нею, але француженка не відходить, затримується й усміхається до нього. Усміхається, як до знайомого.

Степан спинився теж і дивиться на неї. Ті очі – він їх уже бачив! Він їх уже бачив! Коли й де?

---

* Ми тут.

** Permettez! – Вибачте!

*** Mille pardons! – Тисячу разів вибачте! (Франц. гов.).

В цій хвилині француженка без церемонії, просто зав'язала з ним розмову. Вона говорить з поспіхом, швидко, в її устах багато «са» – «са-са-ля-са»... І ось у Степановій голові майнуло, немов блискавка: це та сама, що він її бачив першого дня біля циркової буди! Він відважно, сміливо простягає їй руку, француженка простягає свою – делікатну й дрібну, – діється щось несамовите, – він тримає її дрібну ручку в своїй долоні і француженка не відбирає її... Від цілої її постаті пливе ніжний п'янкий запах парфуми, від якої Степанові зовсім тьмариться в голові.

Француженка знову говорить – швидко, не перериваючи. Са-са... месіє... са-ля... – Він нічого не розуміє, ані слова. А втім, він навіть і не слухає, він дивиться на неї, мов зачарований, потім несподівано француженка вриває, кидає йому останній усміх своїх очей і відходить. Степан не зводить з неї очей, – вона ще раз обертається, – усміхається до нього й губиться в юрбі. Степан іде тепер просто до столика, біля якого сидить Петро й Оленка. Вона здалека вітає його сердечним поглядом своїх вдячних очей, Петро сидить поважний, хоч і усміхається понад силу.

– Я замовив вина, – говорить Степан, – і по дорозі я стрінув одну французьку дівчину, що її я бачив першого дня, коли я сюди приїхав. Вона там танцює.

– Ну, то ось – ви йдіть танцювати, а ми з Оленкою підемо до хати. справді, так буде найкраще... – Петро почав одягатися. – Ходім, Оленко. – Оленка раптом зблідла, на серце насунувся їй тягар. Ах, вона страх бажала б ще лишитися, хоч раз іще піти туди, до цієї притемненої залі, глянути у дзеркала... Одначе Петро невблаганний, він уже вдягнув плащ і подає плащ Оленці. До столика підходить хлопець з вином. Петро дає йому франка і каже віднести вино назад. Оленка бачить і розуміє, що нема рятунку. Вона вдягає плащ і дивиться з благанням на Степана, але цей мовчить, він теж віддався Петровій волі. В залі заграла оркестра. – Ну, то бувайте здорові, Степане, танцюйте, а ми ходім... – Подав руку Степанові й обернувся до Оленки. – Ходім, Оленко. – Вона усміхнулася до Степана: – Дякую вам...

Пішли. Степан лишився сам і відразу пішов до залі, де танцювали. Його знайома сиділа зі старшим, лисавим добродієм на кріслі під стіною і вголос сміялася. Добродій теж підсміхався, потім ліниво підвівся й зібрався йти до буфету. Але обернувся до неї і кивнув пальцем. Вона

махнула рукою – йди! йди! – і лишилася. Той пішов. В цій хвилині Степан приступив до неї і попросив її до танцю.

Француженка вмить підвелася і поклала Степанові руку на плече. Він відчув інстинктом, що тепер треба танцювати, танцювати! За всяку ціну, якнайкраще, треба виявитися повним кавалером перед цією пахучою дівчиною іншої раси, що, легка і в'юнка, як метелик, пригорнулася до нього цілим своїм тілом і чекає від Степана першого кроку. Музика грала вальса. Степанові кроки зложилися в такт музики і він закрутився, мов п'яний, від вина, від парфум і від музики.

Як воно потім було, він уже згодом пригадав собі, наче крізь сон: гості були п'яні, – це була шалена ніч на Новий Рік, – кричали, вигукували, курили на залі папіроси, одна пара повалилася на землю. Потім він пішов з дівчиною до буфету і там пили вино, за яке Степан платив гроші, платив більше, як треба, розкидав грішми направо й наліво. На залі знов обізвалась музика, вони в двійку пішли до залі й сіли на кріслах. Сіли близько поруч себе, дуже близько, Степан обняв дівчину за стан і пригорнув до себе. Тоді прийшов якийсь француз і потягнув дівчину з собою. Це вже була пізня година. Степан сидів хвилину сам, потім пішов до буфету й випив одним душком велику, півлітрову склянку вина. Лямпи злилися йому в одну світляну смугу, все почало пливти, і він на маленьку хвилинку схилив голову над буфетом. Коли прокинувся, біля нього стояв хлопець, що подав йому плащ і говорив: – Monsieur, vous êtes malade...* – Уй** – потакнув Степан, не думаючи, і вдягнув плащ. Пригадав собі, що хлопцеві треба дати п'ять франків: сунув руку до кишені, – під руку попало десять франків. – Voici...*** – хлопець сховав гроші, взяв Степана під руку й відпровадив до дверей. Степан лепетав язиком: «Уй, уй» – і опинився на вулиці.

Холодне повітря протверезило його трохи, він ішов твердо, різко, міцно гупаючи ногами. Вулиці були опустілі, тільки з естамінетів доходили тут і там п'яні голоси публіки. Праворуч нього забовваніла величезна силюета копальняного шибу. Він пройшов повз нього, ввійшов у темні й болотянисті вулички колонії й пропав у них.

---

* Ви недужі, пане...

** Oui – так.

*** Ось тобі...

XI

Минув Новий Рік. Сьогодні пополудні Петро має йти до копальні. Тепер він пішов кудись. Оленка сіла біля вікна й думає.

Вона сама не знає, що з нею сталося в останні дні: вона починає ненавидіти Петра. Він замкнув її тут, наче в клітці, відокремив її від світу своєю особою. Вона радо пішла б від нього, пішла б навіть за наймичку, але не має сили це зробити, він прикував її до себе своєю добротою... Вже вдруге він згадував їй про шлюб, вона зуміла якось цю розмову перервати, але що буде далі? – Боже милостивий, тоді почалася б неволя вже на ціле життя, її доля була б запечатана, а вона цього не хоче, не хоче, не хоче...

Вона пригадує собі передучорашню неділю, тоді, коли вона побачила на торзі Івана Нестера з панянкою. Панянка мала капелюх, насунений на чоло, маленький капелюшок, з-під якого спливало волосся їй на плечі... Вони йшли разом і сміялися. Оленка нічого не тямить, про що розмовляли Петро й Корнило, – вона була майже непритомна, не пам'ятає жадного слова. Якби не вони обидва – вона була б побігла за Нестером, взяла його за поли плаща і крикнула: – Я топлюся! Я ду топитися – завтра мене вже не буде на світі, ще тільки нині, один день, один однісінький день ми можемо бути разом... – Однак вона нічим не зрадила своїх почувань, вона тільки раптом зненавиділа і ту хустку на голові, і коси, і свій селянський рід... Чому вона не така, як та? І ось вона в одну мить рішилася бути такою самою, вона втне коси і купить собі капелюшок... Нехай тоді Іван переходить біля неї, вона навіть не гляне на нього, вона гордо поверне голову – не бігає за ним, як хтось інший, має свого Петра, їй досить!.. Одне тільки має бажання – поговорити з ним останній раз, побачити його, – ще тільки один раз його побачити, може десь у місті, може між людьми, ще сьогодні, зараз, бо до ранку вона цього не переживе... І вона витягнула тоді Пет-

ра на місто, вони стрінули Степана й пішли разом до естамінету... Там вона танцювала...

Сьогодні їй Іван Нестер зовсім байдужий, вона про нього не думає, не стільки світу, що у вікні. Вона так хоче жити, як тоді в естамінеті, серед пишно одягнених пань, переходити побіч великих дзеркал і сідати біля білого столика. Оленка дивиться на вікно зі звички, – може вона навіть і бажала б побачити знайому постать у капелюсі, але чи сьогодні вибігла б до нього – о, то ще питання... Іван Нестер гадає собі, що вона звичайна сільська дівчина з косами, – шкода, що не бачив її тоді на залі, як вона танцювала зі Степаном... А він учений, він дуже вчений, – Петро ніколи зі Степана не сміється, – він високо вчений, а танцював із нею, – міг би навіть одружитись...

Вона дивиться в вікно – з її личка спливає вся кров, серце завмирає від зворушення: вона бачить Івана Нестера, в плащі, в капелюсі, – він дивиться просто в її вікно, зупиняється і навіть підносить руку догори... матінко небесна! Що робити? Оленка відскочила два кроки назад, потім злякалася, що він за той час відійде, – прискочила до вікна й застукала, – застукала так міцно, що мало шиби не розбила. Побігла до кошика по шалик, забула, чого прибігла, і вхопила плащ, що висів на стіні. На сходах почулися кроки, Оленка задрижала ціла й відчинила двері навстіж: Іван Нестер! Іде по сходах догори, поважний, щось говорить. Оленка стоїть у дверях і помалу відступає назад. Нестер увійшов до хати і зачинив за собою двері.

– Петра нема?

Оленка дивиться на нього зляканими очима: – Ні, ні... – Вона більше не може видушити ні слова. Нестер! Іван Нестер є тут – стоїть перед нею! а вона вже прощалась з ним у думці назавжди... Вона стоїть мовчки й тремтяча, тимчасом Іван Нестер усміхається й говорить до неї:

– Можемо привітатися, товаришко.

І простягнув їй руку. Вона подала свою, Нестер легко потягнув її до себе й вона припала до його грудей. Припала тісно, міцно притиснула голівку до його плаща, втиснулася в нього, – раптом відскочила й прошепотіла:

– Петро прийде!.. Сюди зараз Петро прийде!.. Ідіть, ідіть!.. Він вийшов і зараз прийде!..

Іван Нестер дивиться на неї поважно, його чоло задумане.

– Нічого не шкодить, нехай прийде...

Оленка скрикнула: – Ні, ні!.. Я не хочу, я... Йдіть тепер!

Він нині йде пополудні до копальні, я буду сама, – йдіть тепер... – Вона кинулась до вікна. – Він мене виб'є!..

– Виб'є?!.

– Ні, ні! – продовжувала Оленка, – він добрий, але тепер ідіть! Петро дуже добрий, він мені все купує...

Іван Нестер і далі поважний, він бере капелюх і простягає руку. – Якщо так хочете, товаришко, то піду...

– Так, так – гарячково шепоче Оленка, – він пополудні йде до копальні, – і майже виштовхує його з хати. Нестер усміхається до неї і відходить. Оленка стоїть бліда, як полотно, її коліна трусяться. Та раптом вона підбігає до вікна і бачить, як Нестер здалека кланяється їй капелюхом. Вона щось відповідає, губи ворушаться їй, та крізь шиби нічого не чути. А втім, вона говорить тихо, майже пошепки. Оленка щаслива, її щастя таке велике, що вона припадає до подушки і плаче. Потім підбігає до дзеркала й обтирає собі сльози, співає й голосно сміється. Петра ще нема, він нічого не знає й не буде знати...

*

Петро йде після двох днів свят до копальні. Він ще таки в хаті одягнув свіжовипраний робітничий одяг, обвинув шию теплим шалем, надягнув широку куртку. Все в найкращому стані, – Оленка дуже добра господиня.

– Бувай здорова Оленко. Скажу тобі правду, що копальня мене вже не приваблює... Нема то, як на своїй власній ґаздівці... Ще треба взяти кави.

Оленка налила кави вщерть, аж розливається.

– Ще цю зиму перебідуємо, на весну рішуся – або так, або сяк...

Оленка каже: – А як я умру, то що буде?

Петро засміявся: – То буде діра в небі!.. Ну, й сказала... – Він пригортає Оленку до себе, цілує її і йде сходами вниз. Ще зі сходів гукає: – Замкни, Оленко, двері!..

– Добре, добре...

В копальні нині людей обмаль. Всі «польоне» загулялися, вчора і сьогодні «поправляють». Є кілька словаків і французів.

Петро раптом мало не підстрибнув з радощів: до лявабо ввійшов Корнило в своєму пом'ятому кашкеті, з бляшаною банькою збоку. – А, добрий час, Корнильцю!.. – Він велетень напроти цього худорлявого маленького хлопчини з білявим заростом, та радо бачить його, почуває в ньому інстинктом велику силу. – Ти чого такий задуманий?

– Той гуцул, знаєш, чортів син...

– Що таке?

– Заразився свинтух...

Петро споважнів, – Василь?

– Ая...

– Звідки знаєш?

– Сам мені казав. Був уранці в мене...

Петро задумався. – Шкода хлопчиська...

– Я б його застрілив.

– Гм...

Петро скинув з голови шкіряний шолом і обтер чоло хустиною. – Треба йому сказати, щоб махав відразу до Лянс... Щоб не заблукав до котрогось з тутешніх...

– Я йому це казав.

Обидва замовкли. Корнило не признався, що гуцулові дав сто франків у позику. Він знав, що цих сто франків не бачитиме більше і забув про них. Але чи з франками, чи без них – він ненавидів гуцула за те, що він пив з ляхом з нічної шихти. Тепер ще й це... Щоправда, це трапляється тут так само часто, як «блессé», і в Монтіні є кілька покутних «дохторів». Що лікують ці недуги своїм власним винаходом.

По хвилинній мовчанці Петро каже:

– Найкраще, якби поїхав до дому... Тут він скінчиться...

– Я йому це, власне, сказав, – відповів Корнило, – сідай, кажу йому, на поїзд, а як будеш мати щастя, то ще на дорозі тебе затовче й буде спокій... По-що така нужда їде в світ – я не знаю...

– Всі ми, Корниле, так само...

Корнило бистро глянув на Петра. – Я це кажу до того, Корниле, що ми тут чужі на цім ґрунті...

– А там свої?

Корнило витягнув тютюн. – Такий ти, чоловіче, всюди свій, на цілім світі...Туди не вернуся, хоч би мав тут здохнути.

– Він понурив голову. – Маю до того свої причини...

Петро мовчав також. По хвилині сказав: – Але копальня не для нас.

– Я працював би і в копальні, тільки в своїй... – Він закурив грубу папіроску і пустив густий клуб диму. – Як Господь дав людям вугілля в землі, то воно не може там лежати, мусить хтось іти в землю... Не може один звалювати на другого... Але це одна справа, – а інша річ працювати на французів чи на ляхів – сучих синів... Ні, на це я не йду, стільки олію в голові маю...

– Я до того, власне, й кажу... Ну, та й хто до чого має охоту...

– Та... – Корнило пустив новий клуб диму. – Мене посилай, де найгірше, навіть канали буду чистити, але не ляцькі.

– Він раптом глянув на Петра. – Знаєш, що?

– Ну?

– Я ще поїду до Канади!

Петро раптом стрепенувся. – До Канади?

– Так. Буду корчувати ліс. Візьму ферму – такий маю плян здавна.

Петро обняв Корнила обома руками. – Ти знаєш, Корниле, що? Хаха-ха! Ти знаєш – я акуратно передучора ввечері думав про Канаду! Чоловіче – музика грає...

– Яка музика?

– Там – в однім естамінеті! Музика грає, Степан з Оленкою танцюють...

– Степан?..

– Той студент... гуляють, а я, брате, стою й думаю... Так мені, знаєш, якось ніяково, гуляти не вмію та й старий я вже до гульків, вся молодь гуляє, а я стою й думаю, щоб вирватися звідси десь на спокійніше... Поляки, казав Гриць, не дають нашому чоловікові зробити контракту, навіть купити будь-що важко – от і гадаю собі, так як і ти: поїду до Канади, візьму ферму, – най там буде і ліс, роботи не боюся, – буду кор-

чувати, збудую хату, будинки... Най тільки потрохи – а таки здобуду на кілька моргів засіву... Та й самий ліс там не є...

Робітники почали виходити з лявабо. – Ми ще, Корниле, побалакаємо, дуже велику охоту ти в мені збудив, Корниле...

Вони підвелися й разом пішли до лямпівні. – Знаєш, аж помолодшав я, – такий добрий плян!..

Корнило теж радий: – Я не раз хотів тобі про нього сказати...

– Ну, ми ще побалакаємо ширше!.. Нині ти працюєш зі мною, Корниле, я тебе беру... – О, нарешті знаю, на чім стою...

Підійшли до лямпівні, раптом Петро пригадав собі передучорашню Степанову сповідь. З цікавістю глянув у середину на дівчат, що розносили лямпи. Біля третього віконця прислуговувала невеличка білява дівчина, з розсипаним на плечах волоссям. – Агій, то це та!?. – Він аж рот роззявив з дива. Він її досі майже не запримічував... – Як воно різно є на світі?.. – Він уже відчинив губу, щоб сказати про все Корнилові, та стримався. Корнило міг би приліпити Степанові з цієї нагоди якусь грубість, а він цього не хотів... Степан був йому від передучора дуже любий... Петро був йому вдячний за те, що той потанцював з Оленкою...

*

Ніколи так весело не гуркотів мартонік у Петрових руках, як сьогодні! Всі його розстрілені й нез'ясовані бажання останніх місяців зосередилися тепер в однім слові: Канада!

Так, це є плян! Ферма! На це навіть не треба багато грошей... А він дужий, дасть собі раду. Корнило навантажує за ним вугілля на візки, вугілля назбирується щораз то більше. І Петро вилазить із темного льоху... – Пожди, Корниле, я тобі поможу... – Бере лопату, тепер навантажують вугілля разом. До кінця шихти ще є година часу, але на сьогодні буде з нього. Він хоче собі ще з Корнилом поговорити про Канаду, про їхній великий, прекрасний плян. Його м'язи розрухані, воля міцна й розум ясний. – Скільки треба на шифкарту, Корниле?

– Цього не знаю напевно, гадаю – яких сто двадцять долярів...

– Скільки це буде на франки?

Він починає числити сам. – Маю понад вісім тисяч – по двадцять франків доляр – це виходить, зараз...

Корнило йому помагає: – Чотириста долярів...

Петро посумнів. – Трохи мало, що? На шифкарти й на дорогу?

– То й... Оленка?..

– Авжеж! Без неї я ні кроку!

Згадка про Оленку тут – на дні копальні – його глибоко зворушує. Корнило каже: – Ну, так...

Петро задумується. – Впродовж зими можна ще трохи доробити... За яких сто п'ятдесят долярів уже можна брати ферму.

– Можна, але не загосподаровану.

– Я знаю. З лісом. Візьму таки – до корчування. – Петро раптом вдарив Корнила по коліні й вигукнув: – Корниле! Берім до спілки! Ґрунту вистане – там земля добра! Що ти на це, га?

– Не маю тепер грошей...

– Не журися – все до спілки! Ті руки ще щось зароблять!.. Корниле, Оленка нам їсти зварить, а ми до пнів!.. Сорок пнів на день, ані одного менше – що ти на це?

– Та...

– Можна, як зранку почати!.. Гей – сонце світить, травичка пахне, пташки тобі музику виводять, – а ми вдвох у ліс! А на обід ідеш до хати, Оленка варить їсти, а ми собі в двійку, Корниле, на кухні гуторимо... А знаєш ще що? Полювати можна! Там десь і звірини в тих лісах!

– Звірина напевно є...

– Бачиш! Рушницю на плечі і вйо! Причаївся, чоловіче, за кущем, а на поляну рогач, крутить рогами... – Бавх!.. Ех, братку, на правду, я наче б на світ народився... Шкода, що так пізно прийшла та думка... Ставаймо, Корниле, вже дев'ята.

Йдуть хідником, Петро попереду, Корнило позаду. Петро затримується і шепче Корнилові до вуха: – Та й діти прийдуть... Буде пастух!.. Йому весело, ах – йому сьогодні страшно весело, він віднайшов мету свого життя!.. Корнилові не так весело, як Петрові – його муляє одна прикра думка: він не має грошей, а Петро, мабуть, думає, що він має...

Віддали лямпи, Петро забув удруге приглянутися до білявої дівчини в віконці. Потім умилися й вийшли в темряву ночі. В небі вітер гнав від Ляманшу розірвані чорні хмари, крізь які вряди-годи прозирали мерехтливі зірки... Вітер ніс зі собою подих далеких земель і океанів. Коли проходили високим мостом над залізничним шляхом, Петро зупинився і втупив очі в небо.

– Там десь над Канадою такі хмари – правда, Корниле?

– Чому над Канадою?

– Я думаю – над тими лісами, де ті ферми...

Він не докінчив своєї думки: не знати, чи Оленка схоче їхати в таку дику пущу...

*

Коли прийшов до хати, Оленка відчинила йому двері й нетерпеливо чекала, що він скаже. Петро зі звички пригорнув її до себе, – вона ще була тепла від кухні, на якій пригрівалася вечеря. Його серце було повне ніжного кохання. Він сказав:

– Оленко, ти мусиш завжди чекати на мене, правда?

– Так...

– Ще тільки цю зиму перебудемо тут... Потім кудись поїдемо!..

Оленка раптом обернулася до Петра, в її очах зажевріли іскринки.

– Їдемо завтра!

– Що? Завтра?!.

Оленка наче зів'яла. – Ти казав, що візьмеш винницю десь далеко звідси... Збиратися не треба багато, ти маєш три валізки і мій кошик... Хіба ж то не можна їхати?

Петро нараз спостеріг у кутку її кошик, перев'язаний шнурком, так як тоді, коли вона приїхала... Він споважнів в одну мить. – Ти вже налагодилась їхати?

– Ні, ні... Я тільки так...

Петро важко сів на крісло. – Оленко, ти може хочеш їхати додому? До мами?

– Ні, ні, я забула маму... Я думала цілий час про тебе, зараз, як тільки ти пішов... Від самого полудня... І я так видумала, щоб ми виїхали звідси...

Петро глибоко віддихав. – Що тобі сталося, Оленко?

– Та як хочеш... Я тільки так думала...

Петро дивився хвилину на неї мовчки. – Ти дивна, Оленко... Адже ж то не можна так вривати з одного дня... І нащо так нагло? Я гадаю ще через зиму попрацювати, а потім уже не бійся – маю добрий плян! Корнило також... Але ще через зиму ми мусимо тут бути... Нема ради.

Оленка не спитала, куди вони так надумалися їхати, вона почала прибирати біля кухні. Була спокійна, зрівноважена, так як щодня. Петро повеселішав, приступив до неї й обома руками взяв її за личко. – А вона вже – завтра їхати! А бодай тебе, Оленко, як ти мене злякала...

Оленка усміхнулась. – Я вже дивилась на ці стіни, як на чужі... І ніколи я вже не буду дивитися в вікно... Добре?

– Чому ні, Оленко? Аж тепер бачу, як ти ще дитинка, моя маленька... В копальні я все про тебе думаю...

Він пригорнув її до себе, цілував її волосся, очі, уста... Оленка стала частинкою його власної душі.

*

Оленка, лежачи, причаїлася й пригадувала собі події нинішнього дня. Коли Петро пішов до копальні, вона сіла біля вікна й чекала. Вона була певна, що Нестер прийде... Її серце мліло від чекання та водночас від страху, що рівнявся смерті... Він прийде сюди, у цю кімнату... Глянула по хаті – всюди повно Петрових слідів: на цвяшку біля дверей висить Петрова шапка й шалик, на розі шафи – стара блюза, що її Петро носить у хаті, на нічному столику під стіною валяється Петрова краватка... Ні, ні, ні – закричало щось у її душі, сюди ніхто не може прийти, крім Петра... Вона поспішно, як тільки могла, вбрала плащ, шалик, хустку й знову сіла біля вікна... Тепер їй наче б полегшало.

Одначе Нестер не приходив і вона злякалася: ану ж він образився, коли вона вранці так раптово випхала його з хати? З леденіючим серцем вона дивилася на вулицю, що вже сутеніла, і – врешті побачила його. Вона поправила хустку, глянула ще раз у дзеркало і вибігла йому назустріч, так наче б умовилася з ним.

Він теж немовби її сподівався, подав їй руку й сказав жартуючи:

– А де ж ваша кацабайка, товаришко?

Вона прошепотіла: – Я маю тепер... плащ... – Їй видалося, наче б Нестер насміхався з неї, її серце тривожно стиснулося, й вона німо глянула на нього. Та Нестер був поважний, так як би це була дуже важна справа. Він сказав:

– Пригадую собі, що ви перший раз були в кацабайці...

Вона відповіла ледве чутно: – Так...

– Тоді з Корнилом?

– Тоді другий раз...

Він замовк і вони обоє пішли вгору вулицею. Не говорили нічого, йшли мовчки поруч, навіть не доторкаючись, аж вийшли на кінець вулиці. В тому місці була широка площа, ще пуста, з пам'ятником посередині. Це був пам'ятник «Перемоги» – «Де ля віктуар». По площі гуляв вітер. На землю вже спадали вечірні сутінки. Від площі починався ряд рівних вулиць з будинками, недавно збудованими, один тільки восени доведений під дах і ще не викінчений. Проходячи мимо однієї вулиці, Нестер сказав:

– Тут я живу. Це вулиця Бату... Бату – це був тутешній, в Монтіні, різник... Він загинув на війні і тепер назвали його ім'ям цю вулицю...

Минули вулиці й вийшли в чисте поле. Дорога вела тепер повз високий залізничний насип. В цій околиці Оленка ще ніколи не була, до того це був уже темний вечір. Містечко неначе лишалося збоку, там мерехтіли тисячі лямп, а тут було понуро й дико. Вона раптом спитала:

– Куди ми йдемо?

– Вертаймося, – відповів Іван Нестер, і вони пішли тією самою дорогою назад. – Я згадував вам про ту кацабайку перше, бо – знаєте – тягне чоловіка до своїх. Всього вам не буду говорити, але скажу тільки те, що...

Він замовк, бо дорогою над'їхали великі вантажні авта, з осліплюючим блиском рефлекторів. Авта проїхали, можна було говорити далі:

– Отже, це така справа, товаришко, – я перше жив у Дуе́, – це велике місто, не таке, як Монтіні... Тут поза тими кількома естамінетами нічого більше нема...

Оленка спалахнула: – Я чула, як ви грали на гармонії!..

Іван Нестер усміхнувся. – Ет, трохи... Я навчився ще перед тим в Дуе́...

Вони йшли якийсь час мовчки. – Я кілька місяців жив разом з одним поляком, що мав гармонію, і я тоді навчився грати. Цей поляк потім одружився, але два тижні по шлюбі убив свою жінку...

Оленці стає лячно від цього оповідання, вона навіть жалкує, що зайшла так далеко. – А чому... вбив?

– Зі всяких таких причин... – Нестер помовчав. – Це була гучна справа, про те писали навіть газети, але суду не було, бо той поляк утік до легії... Ви чули про легію?

– Ні.

– Це в Африці таке французьке військо, там дуже важка служба. Хто тут щось провинить, кому загрожує кара – досить, що зголоситься до легії – і все пропало. В Ліль є таке бюро. Про цю легію всі тут знають, кожний робітник...

Славити Бога, вони знов на площі, по якій гуляє вітер. Ось уже ввійшли у вулицю, що веде до хати. Оленці відрадніше. Тут уже більше світла, Оленка усвідомлює собі, що йде з Нестером, тим самим Нестером, що так за ним тужила в останніх тижнях. Він бере її несподівано під руку, нахиляється до неї й значуче питає:

– Що ж там Петро?

Це питання заскочило Оленку. – Ми... ми по слові...

Та в цю ж мить злякалася: Нестер її тепер покине! Вона поправилася: ні, не по слові, тільки так... Петро їй допоміг, коли вона звернулася до нього... Він їй послав гроші... Вона червоніла, то блідла, врешті з розпукою в голосі сказала, майже вигукнула: – Він мій свояк!

– Свояк?

– Так. Близький свояк...

Він пригортає її руку до себе, Оленка піддається тим пестощам, вона бажала б ось так іти тепер з ним на край світу. – Ну, то коли він ваш свояк, – каже Петро, – то ви вільна дівчина?

– Так... – шепоче Оленка, але одночасно їй стає лячно, бо вона вже близько своєї хати. Ану ж там Петро? Вона вириває руку і йде швидкою ходою вперед. Серце їй б'ється, тривога огортає її душу. В вікні темно. Ні, нема нікого! На вулиці боїться стояти, входить у сіни.

Нестер іде за нею. – До побачення, товаришко... – Він пригорнув її обома руками до себе і поцілував в уста. Оленка не відривала уст, при-

гортається до нього цілим тілом, закидає йому обидві руки на шию. – Я завтра буду тут, – шепоче їй Іван Нестер, – але вона не слухає, вона вмліває від нечуваної розкоші... На сходах щось зашаруділо, Оленка відскочила й побігла до гори. Двері незамкнені – Боже! Петро! – В кімнаті темно, вона перекрутила контакт. Ні... Це вона забула замкнути двері, як виходила. Поволі її серце заспокоїлося.

Вона скинула плащ і підійшла до дзеркала. Тут її поцілував – і тут, і тут... Що це я маю робити? Ага! Котра година? Шоста. Ну, це ще зовсім вчасно, ще можна намочити білизну, Петро знає, що вона сьогодні мала прати білизну... Висунула кошик з-під ліжка й почала вибирати з нього Петрові сорочки... Оцю треба залатати... Тут треба пришити два ґудзики... Петро останнім разом брався сам пришивати ґудзика, він був такий смішний з голкою в руках. Оленці висунулася сорочка з рук і вона задумалася...

Прокинулась з задуми: ні, так воно не може бути... Так не буде добре. Петро їй усе купує, він хоче з нею вінчатися, зробити її своєю жінкою... Коли б він був так трохи менше добрий, але він такий ласкавий, такий м'який, такий страшно добрячий!.. Він ще їй досі не сказав одного лихого слова, грошей дає їй, скільки вона хоче, хоч сам важко працює на дні копальні... Працює на неї, бо має її одну на цілім світі... Він вірить їй...

Знову почала перебирати білизну в кошику. Раптом приходить їй на думку сьогоднішній вечір, темна дорога й високий залізничний насип... Вона там нині ходила з Іваном Нестером... Ще ніколи вона не була так далеко, а до того ввечері...

Годинник вибив сьому, Петро повертається щойно за три години. Оленка подумала тоді, що треба звідсіля втекти, – втекти з Петром ген далеко від цього залізничного насипу і від цієї чорної дороги. Петро візьме винницю, – він має гроші, – можуть взяти винницю, де схочуть, вона буде прати йому білизну й латати сорочки. Так! Оленка зітхнула глибоко, вона зовсім заспокоїлася. Нарешті має плян добрий. Дуже добрий має плян, і Петро з ним згодиться.

Вона вклала білизну назад, підійшла до свого кошика і почала перегортати. На самім споді була її свитка, якої вона так соромилася. Нестер питався її про цю свитку, вона не зрозуміла добре, чому. Він нині був

якийсь інший, якийсь штучний, водив її поночі вулицями... Як собі це згадає, і цю його розмову про якогось поляка, що вбив жінку, то навіть не любить його... Перестала його любити... Як виглядала його в вікні, він видавався їй інакший, такий, як уже наприкінці нинішньої прохідки на вулиці, коли підходили до хати. Вона бачила його при світлі ліхтарні, і щойно тоді розпізнала знов ті знайомі риси, за якими так тужно виглядала з вікна і які вона бачила тоді, на торзі, як ішов з панянкою...

Заздрість пронизала її серце наскрізь, вона розкрила рот і набрала повні груди повітря. Він має другу, він її обдурює!.. А вона його кохає без тями, вона мало не зомліла від щастя, коли він цілував її в сінях... В Оленки опустились руки, надто великий тягар звалився на неї в далекій чужині, в чужім копальнянім місті... В рідній країні те все проходить легше, нема такого тягару... Там на сільській музиці хлопці танцюють, не перебираючи, потім дівчата поберуться за руки й вертаються додому, співаючи. Все там відбувається природно, дівчата виходять заміж, мають дітей і худого, неголеного чоловіка в баранячій шапці. Так пливе життя рік за роком, від Різдва до Великодня, – в літі є жнива, восени орють ниву й засівають зерном.

Годинник вибив восьму, Оленка заметушилася біля кухні. Почала запалювати в печі. Знову прийде Петро, все буде, як щовечора. Вона вернулася ще раз до свого кошика, поскладала всі свої речі і зав'язала шнурком. Як прийде Петро, вона йому порадить їхати зараз, завтра рано, чимскоріше, тим краще. Петро буде її опікуном, її батьком – вона від нього не відступить ні на крок...

*

Годинник б'є другу ночі, Оленка ще не спить. Увесь тягар вечірніх годин розтопився, як лід, їй легко, весело, – вона аж сміється тихцем сама до себе. Вона вийде завтра знову до Нестера... Петро спить отут спокійний, байдужий, навіть свище крізь ніс... Він нічого не буде знати... Оленка усміхається з такої легкої розв'язки... їй так добре біля Петра...

XII

Петро несе вулицею околіт соломи. Околіт тяжкий, піт перлиться на його чолі. Товста крамарка вибігає на поріг і плеще в долоні:

– Ah, monsieur!

Петро веселий, очі в нього сміються, але зі своїм околотом поспішає до хати. Йому трохи ніяково так просто нести околіт соломи вулицею, тут довкруги живуть самі французи. Приніс до хати. – Оленко, маємо дідуха!.. Не було інакшого, я бігав за ним геть аж за місто... – Він поставив його в кутку, втягнув ніздрями запах соломи. – Тепер ще кутя, Оленко! Святий Вечір мусить цього року бути по-господарському!..

Він сьогодні господар! Оленка стоїть біля кухні, ложкою мішає грибову підливу. Петро обтирає піт із чола, надягає шапку наново й каже:

– Тепер біжу по пшеницю й мак! Кутя мусить бути, Оленко.

Дивна річ! Того року він не дбав про дідуха, ні про кутю. Сидів з товаришами в естамінеті і пив вино. Тепер у нього збудився господарський інстинкт, він три дні думав, де він дістане дідуха.

Оленці теж дивно. Звичайний сірий день, без снігу й морозу, – а тут Різдво! Робітники йдуть звичайно до праці, – після святкових п'яних днів – почалися чорні копальняні будні, – а тут Різдво! Де ж те Різдво? На вулиці вигукує француз: – По д'ляпа, по!* – як і завжди, ніхто ні в гадці не має, що завтра такий великий день... Якби не Петро, вона сама про це не знала б...

Він біжить сходами догори... Мак є! В крамниці є мак і мед, ще тільки пшениці... Я біжу по пшеницю...

Побіг знову. Він сьогодні від ранку бігає. До праці не йшов, він навіть у думці цього не мав, – аж дивно, як він міг дійти до першого пікера! Це правда, що в копальні він схопив працю, як ніхто,

* Peaux de lapins, peaux! Шкірки з кріликів!

– своєю дужою рукою і ясним, практичним розумом. Він передбачливий, уважний і міцний. Копальня вугілля – це інший світ, що має свої власні закони. Там внизу, у вузьких і низьких підземних хідниках, що їх привалює згори чотириста двадцятиметрова верства каміння, – там вибиваються на провідників люди, сильні тілом і духом. Інженер говорить там усім першим пікерам: ти. А вони теж так до інженера. Там вони рівні, вони є клясою підземної аристократії. Петро належть теж до цієї аристократії. Він збагнув таємниці тиску чотириста двадцятиметрової верстви каміння і всі таємниці вузького простору, що його треба боронити постійно, вперто й витривало перед заливом. Він може працювати вісім годин, лежачи на череві, в темнім льоху, не вищім, як пів метра, і може двигнути візок з тягаром одної тонни. Вони з інженером говорять собі під землею «ти»: інженер у синій блюзі, Петро роздягнений до пояса, з волохатими грудьми й чорним від вугільного пилу тілом.

Але цей дужий підземний Петро від трьох місяців змінився. В його хаті з'явилося маленьке дівчатко й доповнило Петрову душу новими елементами. Петро став думати про землю, – він поїхав однієї гарної осінньої днини до Лянс, надихався запахом широких полів і відтоді в його душі маячать невиразні зариси нового життя. Петро бігає ось тепер по місті й шукає пшениці на кутю, бо сьогодні Святий Вечір і кутя мусить бути. Всі його діди й прадіди їли кутю на Святий Вечір...

Він знов у хаті. Тепер він уже хатній посидюх, не відступає від кухні. Він має там теж і свій власний інтерес. Він купив пляшку чистої і тепер заправляє її медом. Це його господарське діло приготовити добру наливку. Оленка має там свої вареники чи що, він до цього не встряває, це її, жіноче діло...

Так воно йде до вечора, Петро вже думає про Корнила. О, він страх прив'язався до цього худорлявого хлопця, він любить з ним стірнутися, побалакати й покурити. В Канаді вони корчуватимуть спільно ліс, будуть виходити на лови, – а вечорами оповідатимуть собі у теплій привітній хаті старі історії і снуватимуть дальші пляни. Надворі сірий сутінок звичайного вечора, та в Петровій душі горить ясна свідомість, що нині Святий Вечір.

Він підходить до вікна. – Оленко, чекаємо першої зірки!.. Ти нині сумна, Оленко...

– Я задумалася...

– Я знаю...

*

Вечір пройшов весело. Прийшов Корнило, вони їли страву й попивали наливку. Багато і жваво розмовляли про всякі старі звичаї. Петро тішився своїм дідухом – щоправда, не є це такий дідух, як повинен бути, бо француз усе вимолотив, так, що він ледве назирав сяко-такої соломи на околіт. Петро підійшов до околота й підніс його сильною рукою:

– На день я молотив чотири копи. Віриш, Корниле?

Корнило притакує. – Чотири копи в двійку? Чому ні, але треба почати вчасно.

Петро встромив обличчя в околіт, його ніздрі з захопленням втягають запах соломи й дикої м'ятки.

– Ти гадаєш, що француз мав пов'язану солому, як тут? Я сам в'язав! Французи молотять збіжжя на машині й солома так рівно не виходить, як у нас.

– Воно соломі однаково, – зауважив Корнило.

– Ха-ха-ха!.. – Петро поставив околіт у кутку і сів за стіл.. Знову поплила розмова про рідну країну, спомини з давніх літ, що вже вкрилися тонким павутинням забуття. Випили ще по одній, потім знов. Оленка теж мусіла з ними випити. Згодом Петро згадав про Канаду і про корчування пнів. Ця думка глибоко запала в його душу. Корчувати пні! Це мусить бути розкіш, Корниле! – Рано, ледве засіріє, – ще долиною мандрують мряки, – а ми в ліс... В руках лопата й добра сокира, пня підкопати...

Корнило перервав: – Тепер, я чув, є машини до корчування пнів...

Петро подумав. – Машина? Це також добра річ... – Він мовчки міркував, як машиною можна корчувати пні. – Це відай так, – почав по хвилині, – зачіпається пня гаками, з другого боку підважується... ти собі уявляєш, Корниле?

– Так... Думаю, що може краще просто вгору?..

– Не знаю, як там з машиною, я б там їй ще поміг збоку... Зачіпити гаками – ці гаки прикріплені до довгої бальки, а ця балька лежить на поперечці... Потиснути з другого кінця... Розкіш, Корниле! Ти це собі уявляєш?

– Так...

– Пень тріщить і живцем виходить із землі!.. Так, аж на душі легко! Сидить у землі, задубілий, врослий, – врослий глибоко в землю, що й десять дідьків не порадить, – а тут нараз: т-р-р-а-с-сс! Земля обсувається, коріння тріскає, пенюга вже зверху!.. Га?!. – Петрові очі горять захопленням, він несподівано змірявся з пекельною силою, врослою в задубілий пень. – Що ти на це скажеш, Корниле?

– Така машина – добра річ...

– Ба... – Захоплення у Петрових очах згасло. Ні, він не мірявся машиною, тільки своєю власною міццю... Але це не попсувало його доброго настрою, вони розмовляли собі про всякі справи, аж несподівано під дверми почувся тупіт ніг і хтось заспівав «Бог Предвічний». Тепер уже Петро не тямив себе від радощів, він відчинив двері навстіж, – на порозі стояв усміхнений Степан Кучерепа. Він сказав голосно: – Христос раждається! – на що Петро й Корнило відповіли хором:

– Славіте Його!

Петрові ніхто не міг зробити більшої втіхи. Він обняв Степана обома руками за голову й поцілував у щоку. Він був уже дещо підхмелений, з його рота було чути горілку.

Потім посадив Степана за стіл, в хаті стало дуже гамірно. Навіть Оленка повеселішала. Степан мусів почати від чарки; наливка була міцна і в нього виступили сльози. – Я сподівався того, – сказав, – що ви сьогодні справляєте Святий Вечір і тому прийшов до вас. До самого вечора я сидів у хаті, а потім, коли пригадав собі, що сьогодні Святий Вечір, то й нараз відчув себе, наче листок, відірваний від пня. Ви розумієте мене?

Петро відповів: – О, так... Я розумію вас добре...

– Так. Можете бути на північному бігуні, але не можете почувати себе відірваним від пня, бо втрачуєте ґрунт під вашим життям. Ваше життя спирається на традицію, а без неї ви почуваєте себе, наче сухий лист, яким бавиться осінній вітер. Це дуже прикре почуття.

Петро з повагою притакував цим мудрим речам, не перестаючи припрошувати Степана до всякої страви й напитку. Степан був сьогодні простіший, більш безпосередній, – він їв, хвалив Оленку і скроплював страву горілкою. Побачив у кутку дідуха й каже:

– Старий звичай, ще з поганських часів...

Петро з пошаною вставив своє зауваження:

– Значить від часів, як родився Христос у Вифлеємі!..

– Ну, це що інше. – Він завагався на мить, не знав, чи вияснити далі. – Це було ще перед уведенням християнства – тоді, коли в нас ще було поганство. Були всякі божки, я ще тепер бачу їх на польових дорогах...

Корнило хитнув із недовір'ям головою. – Це фігури...

– Ні, але я про Перуна... – Він знову завагався, потім наче вирішив закінчити історію: – Я, знаєте, мав одного разу дивний сон... – Степан оживився. – Немов то, знаєте, гаряче літо, народ жне в полі жито, а на перехресті польових доріг, на горбочку, така собі кам'яна фігурка божка Перуна. Всюди, знаєте, на стежках, на зарінках, вітрець грається стеблинками придорожньої трави, а на те дивиться смішний божок, смішний тому, бо хтось відбив йому ніс. Такий вам, знаєте, смішний божок без носа. На фігурці сидять два горобці, а під фігуркою спить – у самий полудень – старий хлопчисько, та з тридцять років, юродивий... Спить під фігуркою, сонце смалить, а вітрець грається пісочком. Цей пісочок добре тямлю – і ці польові стежечки...

Степан замовк. Знову з'їхав на бічний шлях!.. Він випив чарку й закінчив:

– Я це кажу до того, що в нашій крові живуть – наші предки. Часом кров пригадує їх нам у сні.

Корнило зареготав. – Такому Перунові я перший відбив би ніс!... Або ти є, чоловіче, якийсь божок, або махай, най тя не бачу!...

– Це був тільки такий сон... – оправдовувався Степан.

– Ну, так. Але такого смішного божка, то я сам копнув би.

Петро подумав, що тут якась сварка, і сказав лагідним тоном:

– Різні бувають, Корниле, сни... Ніхто не знає, що кому присниться.

– Авжеж, – притакнув жваво Степан. – Я не думаю, – звернувся він до Корнила, – щоб усі божки були такі, може були й кращі... Так сказати б – міцніші...

– Смійся з того! – заперечив Корнило. – Усі вони були без носів і горобці на них сідали... А думаєш, що тепер усі наші божки мають носи? Та де...

Степан зробив великі очі: – Як це?

– А так, що горобці далі на нас сідають, – о!

Настала мовчанка, яку перервав Степан.

– Ми дарма з'їхали на таке, а почали ми від різдвяних звичаїв. Я, знаєте, сьогодні думав над тим, який це великий день у нашому краю. Я пригадав собі дитячі роки – тоді Різдво перерізувало на двоє землю й небо, а ціла природа готувалася до великого дня. Ще перед вечором метушня – в хаті, на подвір'ї, в лісі, – а потім нараз усе втихає, ліс мовчить – все чекає: завтра, завтра... Ви мене розумієте?

Петро з пошаною притакнув, а Степан говорив далі: – З того постали різдвяні казки, оповідання про різні пригоди, що трапилися в різдвяну ніч, – наприклад про дитину, що заблукала в лісі... – Степан потер чоло долонею. – Ага!.. Ось що я хотів сказати! Коли я сьогодні міркував так над тим усім і коли я на мить припустив думку, що це все звичайний конвенціоналізм, – всі ті звичаї, що їх притримуємось у цей день, що те все – навіть це небо й земля, що я згадував перед тим, ніщо інакше, як лише могутній твір нашої уяви, – і я тоді почувався власне тою ось відірваною від пня нещасливою людиною, що втратила ґрунт під ногами. І я тоді прийшов до вас, – дуже щасливий, що прийшов. – Степан замовк, він наче засоромився своєї довгої промови. Підніс чарку й сказав:

– П'ю за ваше здоров'я, Оленко!

Оленка зашарілася від несподіваного тосту, а Петро – радий, що вчена балачка скінчилася, вигукнув: – Моя маленька господиньо, бачиш, ти нам усім з неба впала!..

Випили. – Оленка мені впала з неба, – продовжував Петро, – без неї я був би також такий, як ви сказали, відірваний листок... – Він узяв Оленку на руки і підніс її високо, як дитину. – Така малеч, а без неї ані руш!.. – Він поставив її обережно назад на землю. – Хата інакше виглядає – отут, бачите, висить її блюзка, а там стоїть її кошичок. На вікні вона завше кладе свій гребінець від волосся... Таку собі вдвійку ведемо маленьку господарку, Степане, я йду до копальні, а моя Оленка до гор-

шків. Завжди ці горшки змиває, щодня має ту саму роботу. Я скільки разів про це в копальні подумаю, то жаль мене тисне за серце...

– Воно, так би мовити, нічого не дивного, – зауважив Корнило. – Горшки це – бабське діло...

– Правду кажеш, Корниле, так є. Але коли собі пригадаю на дні копальні, що моя Оленка горшки миє, стоїть сердешна біля кухні, співає собі щось там тихенько – й так щодня миє ті горшки, жаль мені, знаєш, Корниле...

Петро аж зворушився своїм говоренням, він витягнув хустину й обтер собі чоло. – Я знаю, що це бабське діло, як ти, Корниле, сказав, але що інше на селі, там вона собі вибіжить між дівчата, там є мама й сусіди, а тут замкнеться сердешна на ключ і мої горшки миє...

Оленка була бліда, вона прошепотіла: – Перестань, Петре...

– Добре, добре, Оленочко, я перестану... – Петрові очі звогшіли від надмірної ніжности. – Ще тільки те скажу, яка мені вчора думка прийшла... Двигав я, знаєте, дві рейки – не хотів кидати, але тягар був трохи великий, аж мені руки мліли... І так я собі подумав: якби моїй Оленці біда грозила, або смерть, а хтось сказав мені, що треба її перенести двадцять миль, то перенесу – навіть такими змученими руками!.. Оленко, я... – чого ти?..

– Нічого... Я... – Сльози полились з її очей, вона прошепотіла тремтячими устами: – Я не замикаюся...

– Добре ти робиш, Оленко, ти не є в криміналі... – Петро глянув на своїх гостей. – Та бо ми ще нині не колядували! Анумо, Корниле, «Бог Предвічний»!... Степане!

Але Степан не міг підтягати, він про щось думав. Одначе настрій вертався назад. Корнило тягнув «Бог Предвічний», навіть Оленка вплела наприкінці свій голосок. Потім співали інші колядки, все було, як на селі.

Була вже пізня година, перше похмілля минулося. Розмова йшла спокійна, діловита. Коли вже, врешті, Корнило почав шукати шапки, Петро промовив несподівано:

– Обох вас прошу за дружбів!

Оленка здригнулася, Корнило й Степан на мить замовкли, наче не зрозуміли. – А-а... – скрикнув врешті Корнило – то коли ж, Петре, гадаєш?...

Петро сказав: – Адже ж м'ясниці йдуть, ні? По старому звичаю, аякже!.. Ми про те ще поговоримо...

Ніколи так весело не було в Петровій квартирі! Гості врешті розходилися, Петро випроваджував їх на сходи. Багато було сердечности при прощанні. Тільки Оленці наче б хто прочитав присуд... Вона обсунулась на крісло під тягарем невідкличної долі... Так воно мусить бути, пропало – вона не знайде сили цьому протиставитись... Він такий страшно добрий для неї, він двигав би її милями...

*

Попередній день був мрячний, сірий і холодний, та ось на другий день глянуло сонце, – легенькі білі хмаринки, наче в весняній порі плили синявою неба. Петро з Оленкою вийшли на прохід, за місто, туди куди вони ходили ще восени. – Я тобі скажу, Оленко, мені ця Франція вже набридла, – говорив Петро. – Куди підеш – всюди якісь мури, якісь цегельні, залізні вежі, чи мара знає що, якісь залізниці... Ані одного села, такого ретельного села зі стріхою... Осточортіла мені Франція.

Він сплюнув – ген, аж за рів. – Добре, що йде до весни, мушу порадитися з Корнилом...

– Про що?

– Про те все... Весна йде, треба щось робити...

Оленка аж дрижить, щоби не почав про м'ясниці, але Петро занятий зовсім іншими думками. – Знаєш, Оленко, в нас така думка, щоб їхати до Канади... вчора ми говорили про це, розумієш?

Оленка пригадує собі це. – З тим є ще багато справ, Оленко... Шкода, що я не умовився нині з Корнилом... Може зайду до нього...

Петро підняв з гостинця камінець і жбурнув ним до дроту. Не поцілив. – Ов! Малим хлопцем я мав ліпше око... – Він засміявся, потім оглянувся на всі боки і пригорнув Оленку до себе. Шепнув: – Ти чула, Оленко, про що я вчора згадував? Тепер ідуть м'ясниці, треба подумати... Добре?

Оленка бліда, шепче ледве чутно: – Добре... – Доля невблаганно обмотує її, на це нема рятунку... – Петро дивиться на неї зі співчуттям: – Я знаю, чому ти сумна, Оленко... Тобі мама на думці... Але маму візьмемо до себе!...

Оленка раптом починає говорити, з поспіхом, майже гарячково – її голос змінений, беззвучний. – Може буде також так добре, що я спочатку поїду до краю, додому, там скажу все мамі, вона ще нічого не знає, а я їй скажу все, і те, що ти мене береш без поля, бо мені належиться там пів загону в пасіках, то ти це даруєш на Дмитруня...

Вона дивиться на Петра поширеними благальними очима й говорить далі, швидко, задихуючись: – те поле мені належить по татові, я нічого більше не маю, тільки того пів загону і з хати щось – Дмитруневі корова, а мені теличка...

Петро легковажно махає рукою: – Ет, що там... Я зовсім про те не кажу... Авжеж, що лишиться при Дмитруневі...

Оленка бліда, вона ще має надію. – Я хотіла сказати мамі, що... Але її голос здушується, губи тремтять і очі заливаються сльозами. Останнім зусиллям вона говорить далі, рятується тими словами: – ... я ще багато мушу сказати мамі, бо як я виїжджала з хати...

Вона не докінчила, стиснула губи і йде просто, твердо вперед, бо боїться, щоб Петро нічого не помітив. Але він не помітив нічого, йому ось найгірше, що тут справді треба їхати, мабуть, до хати, а це псує зовсім його рахунки. Він сказав коротко, дивлячись перед себе: – Ну, то ще подумаємо над цим...

Оленка врятована! Вона віддихає широко грудьми і, показуючи на хатку на колесах край дороги, говорить швидко, голосно – боїться, щоб Петро не звернув знову на попередню тему:

– Поглянь, Петре, яка смішна хата!

Вона бачила вже цю хату, та вона щойно тепер так її розсмішила. Петро переводить задуманий погляд на хату й каже поволі:

– Тут живуть цирковці, що їздять по світі...

Але він ще задуманий, Оленка боїться цього, як огню. – Я раз була в цирку! – говорить з захопленням, – приїхав до нас, до міста, але показував тільки звірів! Були дивні звірі, ти вже був у цирку, Петре?

Петро був у цирку, так... Він бачив усякі штуки... Поволі починає живіше пригадувати собі ті штуки, що їх бачив у цирку, загроза попередньої розмови віддалюється, никне, пропадає ген за обрієм...

*

Оленка живе хвилинами. Вона боїться, що так довго не можна буде проволікати... Коли на другий день Петро пішов до копальні, Оленка причепурилась якнайкраще й сіла біля вікна. Коли смеркло, на вулиці з'явилася знайома постать. Оленка вдягнула плащ, замкнула двері на ключ і вийшла.

XIII

Одначе ще прийшли холодні, розкислі дні з гострими вітрами й проймаючою наскрізь мрякою. Наприкінці січня впав сніг, що лежав дві доби. В Монтіні було неприв'ітно, брудно й холодно.

Все тут застоялося, час наче спинився в Монтіні. Робітники снуються, як тіні, день-у-день ходять до копальні, забувають рахувати дні. Сім візків, десять візків, вісім візків... У крамницях за шибами завсіди ті самі ціни товарів: haricots – 2,95, graisse – 5,95, macarons... Нема тут ніякої зміни, все по-старому. В Confiserie та сама картка біля трьох зів'ялих помаранч: 10 sou... Тільки копальня живе одностайним, сухим клекотом залізних візків, брязкотом ланцюгів, шелестом могутніх линв, що опускають спускову машину вділ і витягають нагору...

*

Скляні двері банку Монтіні відчиняються, звідти виходить двоє добродіїв у футрах, один із них курить грубу цигарку. На вулиці жде на них авто.

Михайло вичекав, аж авто від'їхало, потім тими самими дверми ввійшов до середини і попрямував до знайомого віконця. Там, при тому віконці, він складає свої гроші на книжку. Михайло не дурний, він грошей не тримає у сіннику ані не носить у торбині на грудях. Він гроші складає в банку.

Урядовець байдуже перечислив гроші: чотириста франків. Згорнув їх на одну купу, вписав щось у Михайловій книжечці й кинув на парапет віконця. З Михайлом справа скінчена. Не буде ж урядовець дякувати Михайлові за принесені гроші, він тут звичайний урядовець і йому байдуже, чи хто приносить гроші, чи ні. Підсунув собі під ніс аркуш із цифрами й почав рахувати. Михайло відійшов.

Він уже має чотири тисячі франків! Це величезна цифра, Михайло відчуває не мить запаморочення голови. Гроші пливуть до нього, неначе з чародійного мішка, – що два тижні дістає копицю шелестливих банкнотів. Неспокій від учорашнього листа, що на хвилину скаламутив його чисті рахунки, розвіявся нині зовсім. Михайло знову без чуття, як залізна підкова, покрита злегка ржою.

Вчора дістав листа від Насті з великою новиною: вона вродила йому – на самий наш Новий Рік – сина! Буде називатися Василь. Все відбулося добре, вона вже ходить і купає сина. Тепер у них мама, помагають їй доглядати дитину, бо вона сама не здужала б. Прохає лиш, щоб їй конче прислав трохи грошей.

Михайло до рана перемучився над тим: скільки грошей післати? Він знав, що гроші мусить післати, адже ж – ради Бога! – син народився на самий Новий Рік – що люди сказали б? Ні, він іще має якусь совість і батьківське почуття.

Потім став обраховувати свою касу. До рівного рахунку йому бракує чотириста франків. З ними буде мати рівно чотири тисячі франків... Все буде таке рівне, квадратове, вигладжене. На життя він лишає тільки тридцять франків. Як схоче післати бодай п'ятдесят франків, він мусить надщербити рівну суму. Ні, це є понад його сили...

Він живе на старій кватирі, Гриць іще в лікарні, та француз не бере від нього більше. Коли б він не купив був штанів за п'ятнадцять франків, то послав би синові п'ятку.. Тепер ні, кожним франком менше – це в жорстокий спосіб псує йому рахунки.

До самого ранку обертався Михайло з боку на бік, в його душі відбувалась велика боротьба. Над ранком – на полі боротьби майнула в Михайловій голові ракета: він зажде з цим до наступної декади! Настя ж не знає й не може знати, чи він уже дістав листа... Адже ж лист міг спізнитися...

Боротьба скінчена – Михайло виграв! Він усміхнувся, як переможець, великий тягар звалився йому зі серця. Він окутався з головою старою рядниною і заснув, спокійно, мов дитина.

Рано відніс гроші до банку – не відволікав справи довше: він розтяв її радикально, поставив свого сина Василя перед довершеним фактом. Чи хоче, чи не хоче, мусить тепер чекати до наступної декади – не піде ж тепер до банку відбирати гроші... Два тижні витримає...

*

В лявабо бачить гуцула, що одягнений у шкіряну куртку, на шиї має новий шалик, – веселий і говіркий.

– На шихту прийшов, Михайле?

– Так, – відповідає Михайло, – і придивляється до гуцулика. – Я вже давно не бачив тебе, Василю...

Василь сміється. – Там, у копатирці, моя лопата. Візьми собі, Михайле, на пам'ятку!..

Ні, він щось задумав, цей чорнявий гуцулик, він має якийсь плян. Якби це Корнило – о, він притиснув би гуцула до стіни, він видобув би від нього тайну. Але Михайло нецікавий. Його обходять тільки його власні справи. Та гуцул сам натякає, він хоче спровокувати Михайла:

– Не питаєшся нічого?

Михайло зиркнув на нього: – Відходиш?

– Я вже відійшов. Від місяця я вже тут не є.

– А де?

Гуцулик усміхається загадково, – з-поза губ показується рядок його білих зубів. – Це вже моя тайна...

– Ну, то трудно...

Гуцулик споважнів на хвилину. – Коли приходить Корнило?

– Він має тепер нічну.

– Ага...

Обидва стоять мовчки, Михайло в своєму брудному полатаному бурнусі, гуцулик у новій шкіряній куртці та в французькій шапці, натягненій на вуха. – Правда, Михайле, що це все одно – яка робота? Аби були гроші, що?

Михайло подумав хвилину. – Сто злотих уже маєш?

– Маю, бра', кілька разів по сто злотих! – Він задоволено поклепав себе в бічну кишеню шкіряної куртки. – Треба дурня, щоб за життя жити в землі... Переїхав раз границю і гроші є...

– Шмуґлюєш?

Гуцулик глянув бистро на Михайла, – цей витримав погляд. Потім оглянувся навколо і сказав притишеним голосом:

– Перевозю з Бельгії йкіс пуздерка... Дідько знає, шьо там є, але добре платє' за це...

– Хто платить?

– Жиди.

– Тільки, щобись не попав?

– Я прахтикант...

– Гм...

Раптом Михайлові стає лячно стояти тут, в чужій далекій країні з людиною, що має такі небезпечні справи. Він оглянувся довкруги: ні, тут нема нікого, вони стоять у дуже віддаленому кутку лявабо... Він простягнув Василеві руку й шепнув:

– Іду вже по лямпу. Будь здоров, Василю. – На коротеньку мить затримався. – Марічка пише?

Василь завагався. – Ні... Це вже минуло...

Михайло відходить. – Пожди, ще лямпу візьмеш, – просить його Василь і в його очах виступають сльози. – Мені трохи жаль, я так пішов би по лямпу... Так, як це було давніше, тямиш?

– Тямлю...

– Ще зажди. – Василь зворушений. – Я, бачиш, за копальнею не баную, але за вами... Гриць іще в Лянс?

– Ще...

– А Корнило, кажеш, має нічну?

– Так...

– Шкода.

Він дивиться зворушений на Михайла.

– Корнилові я гроші винен, хочу йому віддати... Це добрий товариш, його не забуду до смерти...

Михайло ще раз простягає руку. – А цей студент... Степан – ще тут?

– Ще. Але до копальні ходить рідко.

– Може я зайду до нього. – Василь спокійніший. – Будь здоров, Михайле, – я цю копальню пам'ятатиму довго, о, довго... Петро яку тепер має?

– Нічну... – Михайло ще раз стискає йому руку. – Ти, Василю, вважай, може це небезпечно, то кинь...

– Я може й кину...

– Ну, то будь здоров. – Михайло пішов, Василь дивиться за ним тужливим поглядом. Із лявабо вийшли робітники й посунули до віконець по лямпи. Василь ще довго дивиться на цей рух, потім обернувся й пішов.

*

Степан уже три тижні не ходить до копальні. Живе з того, що заробив восени, щодня ходить на обід до маленького ресторану на розі вулиці, потім вертається до своєї кімнатки на піддашші й читає.

Обклався французькими книжками й читає. Новорічна пригода зробила перелім у його житті, його серцем заволоділа нараз давно пережита любов до Манон Леско. Дівчина з циркової буди розбудила в нього колишні зворушення... Вона належить до іншої раси, має в своїх жилах південну кров і говорить своїм альтовим голосом французькою мовою. Степан попав під вплив французької стихії.

Він читає Бальзака «Le père Goriot». Читає по-французькому. Він дивується сам собі, як йому це легко йде. Після перших невдач, що гіркістю наповняли йому душу – тепер кожна година приносить йому самі одушевлення. Сторінка за сторінкою минає легко, непомітно. Він дивується, як це він легко поборов страшні й незрозумілі французькі речення, в яких багато que і aient. Немов могутня птиця, кружляє він понад пралісом французьких слів, таких як impitoyable, qu'ils hérissaient, d'affaires і passaient. Те, що в початках було для нього твердим і мозольним прорубуванням собі стежки, змінилося в плавбу широкою, спокійною рікою.

Надворі вже сутеніє, Степан відкладає книжку. Треба одягатися. Він голиться, – голиться тепер щоднини, – потім миється від голови до

ніг – миється тепер так щоднини – й зливається кольонською водою. Потім підходить до вікна, відчиняє його й робить руханку. Від трьох тижнів він робить щодня руханку, не так із потреб тіла, як духа. По всіх цих вправах він почуває в своїй душі легкість, бадьорість, еластичність. Йому тепер не тяжко сказати кавалерський комплімент, його рухи інтелігентні, вирівняні, гармонійні. Його стиль допасовується до стилю панни... Івонни Люпаду.

Таке ймення має дівчина з циркової буди. Він довідався про це з уст самої Івонни три тижні тому, коли він несподівано стрінув її ввечері на дорозі до Рувруа. Він вийшов на ту вулицю, щоб глянути на хату, де живе Івонна, і спинився на хвилинку перед кіном. Надійшла Івонна, він поклонився їй. Івонна пізнала його й заговорила до нього своєю південною швидкою говіркою, якої він ніяк не міг зрозуміти. Обоє пішли вгору дорогою і, нарешті, сяк-так порозумілись. Вона спитала його, чи він «польоне», він це зрозумів і енергійно заперечив. Потім вона сказала йому, що в будиночку живе її tante і її опікун monsieur Dupont. Вона сама зветься Ivonne Loupadou і походить здалека, аж з-під Marseille.

Більше не розмовляли, бо дійшли до хатки на колесах. Івонна подала йому руку на прощання і пішла до хати. Ще від хатки закликала: – Dimanche – estaminet* – і зникла за рогом. Для неї це була звичайна зустріч зі знайомим «польоне», для нього новий період його життя. Він устійнив, що це сталося о сьомій годині вечора.

До сьомої ще далеко, Степан чекає тепер на цю годину так, як восени очікував у штольні десятої години. О сьомій він іде Івонні на зустріч. Він стрінув її тоді і має надію, що стріне знову, але вже три тижні він не бачив її на цій дорозі ні разу. Його кохання було б важке, безнадійне, коли б він не знав, що в неділю побачить її в естамінеті, потанцює з нею й надихається її легенькою постаттю. Того щастя вистачить йому на цілий тиждень. Але на всякий випадок він виходить коло сьомої на вулицю Рувруа з думкою: ану ж...?

Він уже нагімнастикувався доволі й одягається. Тепер щойно шоста, він має ще годину вільного часу. Змітає кожний порошок на своєму убранні, потім дивиться у дзеркало й примірює капелюх у своїх позах.

---

* Неділя – в естамінеті!

Не курить: він боїться, щоб із рота не було йому чути запаху нікотини, а він щойно перед хвилиною виполоскав уста рожаною водою.

Три на сьому – Степан вдягає плащ, гасить світло й виходить. Надворі студено, але чисто. Вчора падав сніг з дощем. Степан доходить до великої площі, на якій стоїть пам'ятник «Перемоги» – «Де ля вікторуар». Звідти скручує ліворуч, – містечко лишається збоку – і виходить на вулицю Рувруа. На хвилину зупиняється біля ясноосвітленого будинку, на якому з електричних лямпочок зроблений напис: Ciném a – і крізь скляні двері дивиться всередину. Кілька людей оглядають афіші, але Івонни нема. У мерехтливому світлі вуличних ліхтарень він бачить щойно тепер, що з неба сиплються малесенькі сніжинки, яких майже не видно.

Переходячи повз циркову буду, Степан зменшує крок і ловить вухом найлегший шелест, що доходить звідти. В хаті світиться, – маленькі віконця заслонені рожевими фіранками. Він має надію, що ось із хати з'явиться легенька постать його Івонни, він спиняється і кілька хвилин стоїть непорушно, втупивши очі в рожеві віконця. Тихо. Потім іде далі, – виходить аж нагору, де в темряві ночі маячать високі вежі електричних проводів. Просто перед ним – на віддалі кількасот метрів видно рій світел Рувруа. Праворуч – ген далеко, на обрію заграва від якогось більшого міста. Це Лянс.

Степан стоїть довгу хвилину на однім місці й дивиться у цей далекий простір. Потім вертається. Ціла долина засіяна світельцями. Бовваніє високий гігант – копальняний шиб. Степан доходить до хатки, спиняється – в хаті тихо, потім вирішує вернутися додому. Він має ще надію стрінути її на дорозі, що веде з містечка, і тому не поспішає, йде повільно, хоче на оцей відтинок дороги розікласти більше шансів. Знову проходить коло кіна і дивиться всередину: на сходах бачить двоє знайомих людей: це Оленка й Іван Нестер. Вони йдуть сходами догори, не бачать Степана – цей іде далі, доходить майже до містечка – там уже більший рух, – потім іде простою дорогою до колонії. Незабаром він уже в своїй кімнатці на піддашші.

Болюча туга давить йому серце за тією химерною дівчиною в рожевій газі, – він так прагнув її побачити – хоч здалека, хоч на одну коротеньку мить! Половина на десяту, – він майже дві години проблукав

темними й болотняними вулицями у вогкий зимовий вечір. На хвилину в його голові майнув образ Оленки, що йшла з Нестором до кіна, але він не заглиблювався в те, він мав свої власні справи. Сьогодні він уже нікуди не піде, – він розв'язав краватку, роздягнувся, підкинув вугілля до залізного коминка і взяв свою книжку в руки.

Година перша вночі – він ще читає, ширяє, як орел, над лісами французьких слів зі страхітливим quaient і passaient. Вечірній прохід і руханка відсвіжили йому нерви, Степан почуває себе сильним, щасливим і гордим. Відклав книжку хребтом до гори, потер руки від почуття великої радости, що пливе в його серці, – і сказав до себе голосно, по-французькому: – Que je suis heureux! Bon Dieu – que je suis heureux!..*

Так сказав котрийсь із героїв Бальзака, і Степан повторяє за ним...

*

Оленка довгими годинами блукає з Іваном Нестером поза містом. Колись, це було ще дуже давно, вона проходила з ним перший раз поза залізничний насип, – це був темний вечір і Оленка злякалася свого вчинку. Вона тоді хотіла тікати з Монтіні, тікати разом із Петром – кудись на село, де дозріває достигле жито і люди живуть по-божому, – але вони лишилися, і її воля була зломана... Нестер заволодів її дівочим серденьком, вона жила тільки тими хвилинами, що з ним. Вчора була з ним у кіні, де вони сиділи тісно поруч себе... В темноті Нестер обняв її й цілував, скільки хотів, вони взагалі користають із кожного темного місця, щоб цілуватися... Коли вийшли з кіна – Нестер не відпровадив її, ні – вона сама побігла додому, їй мало серце не розірвалося від поспіху, щоб випередити Петра, поки вернеться з шихти. Потім нашвидку затопила під кухнею, пригріла ковбасу й заспокоїлася...

Петро матиме на другий тиждень нічну шихту, Корнило теж. Вони обидва тепер нерозлучні товариші, Нестер матиме пополуднівку. Оленці важко буде бачитися з ним упродовж цілого наступного тижня... Вона навчилася рахувати години, шихти, тижні, – калькулювати часом так, як ніхто в Монтіні. Петро о дев'ятій годині відходить, – по-

* Який я щасливий! Милий Боже – який я щасливий!

полуднева шихта щойно по одинадцятій приходить до хати. Тоді вже глибока ніч. А на другий день Петро приходить пів до сьомої вранці до хати; перед цією годиною вона не зможе вибігти на вулицю. Тоді ще й Іван Нестер спить. Цілий цей тиждень буде для Оленки, наче в тюрмі, вона очікуватиме з тугою наступного тижня, коли Петро піде на ранкову шихту. Іван Нестер матиме тоді нічну, він ітиме вранці з копальні й Оленка вибіжить йому на зустріч. Найкраще було цього тижня, коли Нестер мав ранкову, а Петро пополуднівку...

Петро все ще балакає про ферму, про ліс – ця ферма й цей ліс разом з Корнилом полонили його зовсім. Нестер ні. Вчора вона йому згадала про ферму, він розсміявся вголос. Ні, йому в копальні добре, в копальні теж працюють люди. Тільки звикнути... А вона мріяла про якусь далеку ферму на краю світа, де вони жили б удвох, де не було б Петра і не було б гризі совісти. Та не сказала йому цього вголос, між ними ще не було таких поважних розмов, як із Петром.

І ось нароком увесь тягар її серця, всі докори сумління никнуть, тануть, наче роса від весняного сонця, – Оленка мало не підстрибує з великої втіхи: адже ж вона ще вільна дівчина, вона може собі до вподоби вибирати, кого їй завгодно, кохатися, цілуватися!.. Адже ж на селі вона теж виціловувалася вечорами і не журилася тим!.. Нестер її кохає, вона може одружитися з ним, хоч, щоправда, живе з Петром – Нестер мабуть не знає, як живе...

Оленка заломила руки в розпуці. Боже!.. Що вона вчинила? Пощо вона їхала до Петра?.. Ану ж Нестер довідається, як вона живе з ним?.. Петро відразу, першого дня... коли вона була майже п'яна... О, Боже... Оленка відчуває, що ненавидить Петра щораз більше, вона вже запримітила, що з його носа вилазять довгі чорні волоски... Він старий, він занапастив її долю... Нестер інакший, він навіть не цілував її зразу, так говорив із нею, як із товаришем... Вона сама хоче його цілувати, він веселий і молодий – міг би одружитися з нею, але що тепер буде, що тепер буде?!

Важкий тягар упав знову на Оленчине серце, вона закрила лице руками. Б'ється Оленка, як риба об лід, з-під одного тягару попадає під другий. Довго так сиділа, напів жива, врешті схаменулась: уже десята, треба Петрові пригріти вечерю... він нічого не знає, він по-давньому пригортає

її до себе... Петро її любить, – Оленка це добре знає, він не хоче від неї ніякої частки... А на Різдво говорив, що двигав би її двадцять миль...

Оленка підводиться на ноги й каже до себе: – Ще жадна дівчина, мабуть, не мала такого, як я... Щоб було кого порадитись...

*

Година одинадцята вечора. Петро з Корнилом ідуть з копальні. Західний вітер прохолоджує їх зігріті лиця. На залізничному мості Петро затримується, підносить голову догори й наче наслухує щось.

– Ти чуєш що, Корниле?

Корнило оглядається. – Ну?

– Весна йде!

Корнило думає, що це жарт. – Як же ж ти це чуєш, Петре?

– Високо в повітрі! Там пливе вітер з моря, що віддає глибокий шум... Цей вітер доходить аж сюди, втягни в себе.

Обидва втягають у груди перше весняне повітря, в їх м'язах грає живо кров. – Весна йде, Корниле, слід би нам щось робити.

– Так, – відповідає Корнило, – мусимо взятися за діло вже в цьому тижні...

XIV

Ген, горою справді зближалася весна, що йшла від моря, тут у низу було ще холодно, сиро й непривітно. В Монтіні почався новий тиждень праці, такий, як усі інші, тільки робітники пересунулись на одну шихту вперед. Петро й Корнило мають нічну, Іван Нестер пополуднівку. Ніхто цього так добре не обраховує, як Оленка. Для неї почався тиждень безнадійного очікування, вона ні разу не бачитиме в ньому Івана Нестера.

Корнило прийшов сьогодні перед шихтою до Петра, вони мають обдумати нарешті якийсь плян. Очевидно, що Канада. Канада, це підста-

ва, на якій вони цей плян будують. Але до цього треба, врешті, взятися, треба попитатися по якихсь бюрах, як воно з цією Канадою. Про це більше думає Корнило, Петро мріє відразу про землю, про ліс і корчування, а що тут треба якихсь паперів, про це він не думає. Він сам свідомий того, він оправдується: – Так, так, ти це добре думаєш, Корниле, поїдь сам, де там треба...

Корнило розбирає в голові цілу справу, потім каже: – Треба поїхати до Лянс. До еміґраційного бюра.

Петро дивиться з подивом на Корнила, що цей так усе гаразд знає. Петро – добра людина, йому приходить думка, що він Корнилові поможе корчувати ліс, Корнило не здужає стільки, як він. А щодо тих усіх справ, то вони мусять те все ще перебалакати пізніше. Нині вже пізно, треба йти до копальні.

Оленка сидить біля кухні, вони обидва мають свої пляни, її ніхто не питає. Потім обидва відходять, Петро хоче на відхіднім поцілувати Оленку – так із привички, – та Оленка соромиться при людях. – А замкнися, Оленко! – гукає Петро зі сходів. Потім їх кроки віддаляються й губляться на вулиці.

Оленка лишилася сама. Вона ще прибере, помиє горшки й піде спати. І нема способу, щоб побачитися з Нестером...

Могла б вийти ввечері, коли він піде з копальні... та це глибока ніч, вона не може так пізно виходити. Тепер ще могла б – чверть на десяту, тоді вона в таку пору вернулася з кіна... Так що ж...

Вона прибрала і почала перекладати в своєму кошику. Несподівано на сходах почулися кроки, її серце забилося швидше.

Почувся стукіт до дверей: злякана, бліда, вона голосно спитала: – Хто там?

– Це я!..

Іван Нестер! Матінко небесна! Вся кров збігла Оленці до серця й від серця пішла в голову. Радість – шалена, несамовита радість спалахнула в Оленчиному серденьку, вона напівпритомна підійшла до дверей і відчинила.

Іван Нестер стоїть, обмотаний шалем, аж наверх коміра, сьогодні в французькій шапці. Підтягненій догори. Він усміхається до Оленки, але зразу ж переходить на діловий тон. – Петра нема?

Оленка тремтить, як осиковий лист. – Нема...

– Шкода...

Вони стоять обоє у дверях, від дверей віє в кімнату холод. – Ходи сюди, – шепче Оленка, – там холодно...

Вона ледве дихає від схвилювання, голос її уривається, коліна дрижать. – Там дуже холодно, ходи сюди, до кімнати... Петра нема...

Іван Нестер стоїть мовчки, нахмурив чоло. Оленка відступилася назад, вона в темночервоному горсетику, що тісно прилягає до її гнучкого тіла. Очі кличуть Івана до себе, ціле її молоде тіло запрошує Івана до себе, до теплої кімнати, в якій вона аж до ранку сама, самісінька... Але Іван Нестер не переступає порога, про щось він думає, врешті каже:

– Ні. Ти одягнися, Оленко, маю тобі щось сказати.

Оленка зовсім в'яне, з її уст вилітає докір:

– Чому не вступиш до мене?

– Бо тут не ти, тільки Петро... Одягайся, Оленко, я зажду на вулиці.

Він замкнув двері і зійшов сходами вниз. Оленка почала нашвидку, гарячково вдягатися. Їй прийшла думка, що вона може сьогодні довго блукати з Іваном, треба тепло вдягнутись. Скинула плащ і взяла під спід светер. Потім закинула хустку на голову, вилучила світло й вибігла.

Нестер ходив туди й назад. Оленка прибігла до нього й обома руками пригорнула його широкий рукав до своїх грудей. – Я зайшов би до тебе, Оленко, якби Петро не був у копальні...

Оленка над цим не думає, вона щаслива, що Іван з нею. Ідуть тісно, Іванові ноги торкаються у ході до її стегна. Якийсь час мовчить, потім говорить Іван Нестер з повагою в голосі:

– Знаєш, з чим я прийшов сьогодні, Оленко?

– Ні, не знаю...

– Ти мусиш бути з ним або зі мною...

Оленці підкосились коліна. Вона прошепотіла: – Чому?..

– Так виходить, Оленко... – Він це сказав ніжно, м'яко, пригортаючи її руку до себе. – Ми про це сьогодні поговоримо, Оленко... Тут є всякі справи...

Боже милий, як це все спадає на неї нагло й несподівано! Її серце опановують наперебій велике щастя і страх перед вирішенням. Вона шепоче: – Пізніше, Іване...

Нестер мовчить.

Ідуть далі. Оленка щаслива, що виграла хвилину для себе... Від Івана Нестера спливає на неї така солодка неміч, вона тісно пригорнулася до нього й пливе назустріч весняній хвилі... Вони вже на широкій площі з пам'ятником «Перемоги», ось вони вже біля вулички Бату... Іван Нестер скручує в цю вуличку. Оленка нараз усе розуміє, вона починає дрижати й шепоче уриваним голосом: – Ні, ні... Я не піду...

– Ходи, Оленко... Ці слова теплі, глибокі.

Оленка ще тісніше пригортається до Нестера... – Ні, ні, я не піду... Я не піду...

Ось уже й Нестерова брама. Кругом нема нікого, ні живої душі. Входять у сіни, Оленка шепоче гарячково: – Я не піду, Іване, не піду, любий мій, не піду...

*

Весна йшла від моря. Спершу горою, ген високо – шуміла вітром між розірваними хмарами, потім почала охоплювати землю, північно-французьку землю з високими копальняними вежами на небосхилі. Сьогодні товста Матильда перший раз відчинила широко вікна і поклала на них гору подушок та накривал. Повітря було вогке та водночас наповнювало груди молодечою міццю. В таку одну днину вернувся Гриць із лічниці до Монтіні.

Він приїхав поїздом із Лянс о третій годині пополудні. Вже на станції вишукував поглядом знайомих. Він хотів зробити несподіванку Монтіні, велику несподіванку, він же ж приїхав з Лянс! з лікарні – він не хтобудь!.. Він уже наперед тішився думкою, які то великі очі зробить Корнило, коли побачить так несподівано перед собою Гриця. Всі знайомі позбігаються до нього, він буде їм оповідати чудеса, – як його начальний директор гладив під бороду, як усі сестри наввипередки хотіли надівати на його голі ноги шпитальні підштанці. Він моргне оком до Корнила, – ти, мовляв, на цім розумієшся, Корниле, го-го... ти можеш догадатися, Корниле, що це значить!.. Він буде з тиждень оповідати всім своїм шпитальні пригоди, ледве чи хто піде до копальні, – будуть запрошувати його до себе, частувати. Навіть і Михайло...

Гриць цим разом великодушно простить йому, він і йому розповість дещо, понизиться перед ним, але нехай там... Гриць іде гордо вулицею, налягаючи на ногу та опираючись на ціпок, бо ходити добре не може: лікар ствердив у його стопі зрости. Його також признали непридатним до копальняної праці й виплатили йому показну, велетенську суму відшкодування: тисячу двісті франків! Гриць випхав свою бічну кишеню банкнотами, як Нестерів буржуй, – він тепер багач, йому відчинився світ! Тому Гриць зовсім не журиться своєю ногою, він ось кожної хвилини сподівається, що хтось закличе його здалека: – Грицю! Ви вже тут? І тому він усміхається до кожного звисока, зі співчуттям, адже ж ніхто з них ніде не був, поза своєю дірою – Монтіні!.. Що там таке Монтіні...

Передусім іде на свою кватиру. Він аж горить від нетерплячки, які то великі очі зробить Михайло... Можливо, що Михайло буде змушений ввечері йти до копальні на нічну шихту, але він йому скаже гостро, по-панськи: – Нині сиди, Михайле... Я тобі плачу шихту!.. – Так, він має з чого, він має в кишені тисячу двісті франків... Не тільки, що полежав собі кілька місяців, а ще й таку суму грошей захопив. Гриць має щастя. Гриць має шалене щастя!

Трохи йому ніяково, що йде в своїй старій блюзі, запнутій під саму шию, але, на щастя, ніхто його не бачить, а він собі сьогодні купить нове. Сьогодні він тільки з Михайлом собі побалакає. А зі всіма іншими завтра. Надвечір він піде купити собі одяг, грошей він має багато.

Ось він уже на своїй вулиці, ще кілька кроків і його кам'яниця. Гриць трохи розчарований, бо на вулиці нема нікого знайомого, але розчарування минає, бо ось він уже входить у браму і йде сходами догори. Йде швидко, бо боїться в такому одязі зустрітися з Матильдою... Він щойно завтра покажеться їй на очі – в новім убранні з темнозеленого оксамитного штруксу, в шкіряних халявках і капелюсі з павиним пером. Буде вона інакше співати...

Грицеві аж серце забилося й стопа заболіла від поспішної ходи. Ось його двері. Гриць кашельнув голосно й стукає.

Нема відповіді. Стукає ще раз. Тихо. Стукає довго, але без успіху. Стукає Гриць, але не відчиняють йому. Йому стає прикро, що такий добрий плян іде нанівець. Головно з цією шихтою – «сиди – я за тебе

плачу»... Він був би Михайла приголомшив таким реченням. А так усе пропало... Мабуть Михайло пішов на пополудніВку, прийде аж по одинадцятій...

Гриць стоїть ще хвилину, важко спираючись на поруччя. Що тут у Монтіні нового? В лікарні він не діставав ніяких листів, мабуть приходили – на стару кватиру. Він постояв ще хвилину і зійшов сходами вниз. Він охоче зайшов би собі до крамниці, попитав дещо, але відкидає цей плян: наперед купити собі одяг.

Гриць знов іде в місто, заходить до крамниці з новими одягами. В крамниці пусто, купець читає газету. Він підняв голову.

Гриць показує ціпком на одяги. Француз не розуміє і йде до полиць, на яких поскладані всякі одяги. – De la qualité?*

– Уй, уй, – лепече Гриць і сміється: йому приємно купувати новий одяг. Француз, мабуть, ще нічого не знає, що Гриць вернувся зі шпиталю, де він лежав кілька місяців. Він говорить до француза страшною дивовижною французчиною:

– Ма но Монтіні, ма Лянс, опіталь – копрі?**

Француз слухає, потакуючи головою, ага!.. Потім щось відповідає, але цього Гриць ні в зуб. Ліпше вибрати одяг. Гриць підходить до полиць і натрапляє саме на такий, про який він мріяв: темнозеленого кольору.

Спробував – гаразд. Лежить, наче на Гриця пошитий.

– Кобіє?***

– Trois cents francs! – Француз показує на пальцях: – тсі зетка!..

Гриць добре розуміє – три сотки хоче француз, але він не дурний. О, він знає французів добре... Дає сто.

Торгуються з півгодини, врешті спиняються на сто тридцять п'ять. Гриць вдоволений з торгу, він знає, що більше не можна було видушити. Француз теж вдоволений – він заробив сто п'ятдесят відсотків. Хоче Грицеві пакувати одяг в паперову торбу.

– Но, но****, – заперечує Гриць головою. Він тут же переберється в нього. Француз запровадив Гриця до комірки, там Гриць передягнувся,

---

* Якої якости.

** Я не Монтіні, я Лянс, шпиталь – розумів?

*** Скільки?

**** Ні, ні.

– старе француз завив йому у паперовий клунок і Гриць пішов. Пішов до крамниці зі шкірою. Він мусить зараз же купити шкіряні халявки, бо штани, що він купив, це не довгі штани. А райтки: він смішно виглядає в райтках без халявок.

*

Вже дев'ята година вечора. Гриць парадує по Монтіні, одягнений, як надлісничий, душа його розгулялася. Перший раз за п'ятдесят років життя Гриць на волі! Спершу тато тримав його в міцних руках, потім Ганна... Ця Ганна тримала його двадцять п'ять років у тяжкій неволі, з якої він вирвався до Франції, але тут попав у неволю Михайла. Одного вечора камінь потовк Грицеві в штольні ногу і він перележав кілька місяців в лікарні в Лянс. Сьогодні вернувся, не застав Михайла, – і ось тепер вештається – з клунком в одній руці й ціпком у другій – по Монтіні й думає, як би це собі пожити на волі.

Він почуває себе так вільно, як ще ніколи. Наче штубак, що вирвався зі школи. Ніхто в цілому світі не має його сьогодні в своїм реєстрі, він не підлягає нічиїм параграфам. В його мізку родиться нараз постанова, від якої Гриця проймає дрож. Він піде – він піде туди... до такого дому... До дому з червоним ліхтарем... Він про це мріяв нераз, але Михайло тяжив над ним, як змора... Як кримінал. Так, як перед тим жінка. Щастя, що сьогодні не застав його, Михайло не знає, що Гриць у Монтіні. Гриць є в Монтіні інкогніто. Сьогоднішній вечір належить йому.

Гриць хвилюється, як молодий хлопець, що йде вперше на побачення. Його уява малює йому фантастичні образи. Він іде в напрямі тієї вулиці, де – знає – є такий дім, прокрадається боками, нервує. Він уже здалека бачить його – над дверима висить червона лямпа.

Іде просто, але в тій хвилині, коли має вступити, йому так б'ється серце, що він іде далі, проходить мимо... Доходить до кінця вулиці і вертається. Знову проходить мимо, не має відваги ввійти всередину.

Він заходить до першого стрічного естамінету, каже подати нараз три горілки – великі, міцні, з перцем. Випиває всі нараз, платить – о, він має чим платити! – і виходить. Тепер уже йде просто, – в очах дещо тьмариться, – але двері відчиняються і Гриць всередині...

*

Надворі ясно, Гриць блідий, як смерть, шипить не своїм голосом: – Аржан! Аржан! Ма но аржан!*

Червоний французик з білявим вусиком розводить безнадійно руками. – Поліс...** – Він заявляє готовість покликати поліцію, хай вона робить ревізію в цілому домі. На ліжку причаїлася чиясь коротко заондульована голова, що ховає під периною усміх. Гриць говорить голосно, його очі палають гнівом, він показує з обуренням на жінку, що лежить під периною і висуває тільки голову з коротко підстриженим волоссям. Нараз ця жінка підводить голову й починає пронизливо верещати. Вона лящить по-французькому, Гриць не розуміє з того ні слова; – в його душі потемніло від страшної думки: в нього всі гроші пропали! Ноги йому ослабли і Гриць осувається безсило на крісло.

Він виглядає тепер, мов кволий, немічний старець, він зломаний, його лиця жовті, зарослі, очі попідпухали. О, це не є Гриць з учорашнього вечора... Французик порозуміється поглядом з жінкою з-під перини й питає Гриця:

– Combien?

Гриць втупив у нього непритомний зір. – Combien d'argent?*** – питає ще раз Гриця.

Гриць показує на пальцях: десять! Десять соток! Француз розуміє, він співчутливо хитає головою. Потім киває до Гриця й виходить. Гриць слухняно, як дитина, йде за французиком до його контори, – ні одного погляду не кидає назад, на те ліжко, де лежить товста жінка і де здійснилася його мрія. В Грицевій душі майнуля надія, що, може, француз віддасть йому його гроші.

Француз і справді відчиняю шафку, – Гриць водить за ним повними надії очима – і витягає стофранковий банкнот: – Voilà!..****

---

* Гроші! Гроші! Я не (маю) грошей!

** Зн.: хіба на поліцію...

*** Скільки грошей?

**** Ось вам!..

Гриць думає, що це непорозуміння й показує на пальцях: десять! – Десять! – говорить по французькому. Француз кладе банкнот назад до шафки. – Alors police...*

Він уже не дивиться на Гриця, він пропонує йому йти на поліцію. Він має вже досить цієї історії... – Кличе послугача: – Eh, gar'**, – і дає йому якісь доручення. Послугач починає помпувати вино з бочки.

Гриць напівживий, він свідомий тепер, що все пропало. На поліцію він не піде, француз туди його не вислав би, коли б боявся того. Та це ще не все, – може Михайло довідатися... Та й Петро, Корнило, всі... Ні, він не піде на поліцію... Гриць кличе француза й тиче пальцем на шафку. – Давай... – Француз добуває банкнот і дає Грицеві. Гриць виходить. Послугач кличе його й подає йому клунок, що його Гриць забув.

Дев'ята година ранку, сонце світить, на вулиці живий рух. Французи везуть на своїх візках городину, молоко, м'ясо. На хіднику вигукує француз: – По д'ляпа, по! – Нічого не змінилося від того часу, як Гриць пішов з Монітні. Одначе на душі його важкий камінь.

Він пізнає той сам естамінет, що в ньому був учора ввечері, і вагається одну мить. Потім заходить досередини й каже подати собі горілку. Йому приходить дивна думка: він іще вчора в цьому естамінеті був такий щасливий! Ще кілька годин тому! Коли б так можна було завернути життя до вчорашньої години!.. Він п'є горілку, потім каже собі подати другу, третю...

Горілка заглушує його сумління, він п'є ще вино. – Потім напівп'яний витягає стофранковий банкнот і француз видає йому решту. Гриць відходить і йде тепер просто до Михайла.

На сходах стрічає його товста Матильда, та Гриць не дивиться на неї, він підходить до дверей і стукає. Чує Михайлів голос: – Хто там?

Гриць входить. Михайло варить собі обід. – А, Грицю! – Він схоплюється, на обличчі в нього здивування. Він випитує Гриця, коли й що, і Гриць відповідає. Відповідає коротко, силувано. – Бачу, що маєте новий одяг... – Так, я собі купив... – Потім питає, чи нема до нього яких листів.

---

* Отже поліція...

** Ей, хлопче!

– Є, – відповідає Михайло, – лежить уже тиждень. Я хотів вам післати до шпиталю, але думав, що, може, прийдете...

Гриць розпечатує, це лист від доньки. Важке передчуття душить його, літери мигають йому перед очима. Донька повідомляє його, що мама померли. Померли два тижні по Йордані.

Гриць обернувся до Михайла, – він силкується бути спокійний, не подавати, що він п'яний. – Знаєш, Михайле, моя жінка померла!..

Михайло випрямився, це його дуже вражає. – Померла?

– Так... Донька пише...

Михайло схиляє співчутливо голову. – Що ж, трудно... Всі ми помремо...

Він мовчить, навшпиньках ходить по хаті, порається біля кухні. Гриць поклав лист на столі і лягає на ліжко. – Знаєш, Михайле, я втомлений... Я покладуся...

– Лягайте, Грицю...

Михайло добрий, лагідний, як дитина. Сам підкладає Грицеві подушку. Гриць здіймає нову блюзу, лягає на ліжко й обертається до стіни. Михайло підходить до нього й дбайливо накриває його коцом.

Раптом Михайло чує якісь грубі звуки, щось схоже на здушене ридання. То Гриць плаче. Потім втихомирюється, Гриць спить.

*

Хтось бере його за плече. Це Михайло.

– Я йду, Грицю, ви замкніть за мною двері.

– Добре, добре, – відповідає Гриць з просоння і підводиться з ліжка. Від холоду він увесь труситься. Замикає за Михайлом двері й лягає знову. Три години Гриць переспав кам'яним сном, але повіки тяжать йому, як олов'яні, він закутується коцом вище голови і знову спить.

Крізь сон він чує здалеку, немов з-під небесної блакиті, відгомін дзвонів. Гриць стрепенувся: сьогодні неділя, а він так довго спить! Сонце вже високо, – на землю падає злива проміння, в якому купається зеленосвяткова буйна весна. З далеких лук спливає аж сюди запах зілля і збіжжя, що дозріває в полі, Гриць думає: піду в поле. Поки люди прийдуть з церкви, я огляну своє жито. Він іде стежкою між високими

житами, що вже наливаються, його груди втягають запах чебрецю, дикої м'яти і рум'янку.

Всі люди в церкві, на полях нема нікого. Самота сповнила ниви від краю до краю. Від землі пливе до неба хвилюючий легіт. Гриць іде межею і раптом зупиняється: на зеленій межі, оподалік, сидить його Ганна і щось вигрібає з землі.

Грицеві серце щемить від глибокого зворушення: його Ганна сидить між квітками й не помічає Гриця. Біля чогось вона пильно метушиться, її пальці перегортають землю, квітчаста хустина зсунулася на плечі. Грицеві наче жаль Ганни, він хоче відізватись до неї, покликати її по імені. Та в цій хвилині Ганна повертає до нього голову, швидко підводиться з межі і зникає в високім житі.

Страшний жаль душить Грицеве серце, немов за загубленим раєм, він біжить на те місце, де хвилину тому сиділа на межі Ганна, кидається в жито – тут – там – нема. Сиділа тут, жива, правдива, із зсуненою на плечі хустиною, і пропала. А він же ж собі тепер ось пригадує, – Так, Гриць собі це з цілою докладністю усвідомлює, що Ганна померла, – говорили люди, що померла, а ось же це не правда, Ганна живе, тільки ховається від нього. Він сидить на межі довгу хвилину й думає: вона ще сюди прийде, вона притаїлася десь у житі, але вона є тут, є напевно. Гриць сидить на межі, потім чує, як на його лице війнув лагідний подих вітру. Він насторожився: легіт повторився. Гриць тепер певний, що це Ганна. Він дивиться просто на сонце – з неба спливають золоті стрічки, зелені, сині, ясні кольори, червоні коралі, такі самі, які мала його Ганна, як ішла з ним до шлюбу. А ось і вона: виринає немов із сонячної імли, заквітчана, як на весіллі, з довгою, чорною косою ззаду голови, а з-під пишної сорочки виглядають її білі груди. – Ганно! – гукає Гриць з тужливого, зболілого серця, – він протягає до неї свої руки, біжить за нею, – але Ганна розвівається, пропадає, щезає в імлі. Раптом Гриць знову відчуває подих вітру біля свого обличчя. Це Ганна, думає він, вона є тут, тільки чому так тяжко її зловити, чому вона тікає від нього?

Гриць тягнеться поволі, на його душу наліг важкий тягар. Нема Ганни, він відчуває це тепер виразно, Ганна відійшла від нього. Ген, здалека, видно річку, що пливе між похилими вербами. В повітрі бре-

нять бджоли. Вже пополудні, сонце ліниво пливе по безхмарному небі. Гриць іде тепер швидко, – він пригадав собі, що за річкою на стежці, між густими корчами лозини, ходить Ганна, очікує його. Він біжить, його серце повне надій, за хвилинку він її побачить. Але чому ж то говорили люди, що вона померла? Вона очікує його там, на стежці, ще хвилина і Гриць пригортає її до своїх грудей. Біжить щодуху, перескакує рівчаки, річка щораз ближче – ось уже й кущі. Він вбігає на стежку – нема нікого. Але Ганна була тут, була тут напевно! – Видно ще стоптану траву і жмуток розсипаного зілля. Вона ще далеко не відійшла... Гриць кидається за нею, вибігає з корчів – але Ганни не бачить. Він спізнився: Ганна не діждалася його й пішла.

– Ага! – думає нараз Гриць, – Ганна гнівається за товсту Матильду... Але це було тільки в жарті, він вияснить їй, він усе їй вияснить, добре, що Ганна не вмерла, ще буде час... Декорація раптом змінюється? Темний вечір, – з заходу зривається раптовий, теплий вітер і підкочує чорні хмари. Буде буря, – думає Гриць і зачиняє вікна. В маленькім городці, де в кутку росте м'ята й барвінок, він бачить жіночу постать, що схиляється до землі і вириває зілля. Ганна! – пізнає Гриць, – це Ганна – він цілий день бігав за нею, а вона тут! причаїлася в темнім кутку городу, що ледве її видно, і щось там робить. – Ганно! – кличе її Гриць, – Ганнусю! – Голос вивертається йому з грудей, він кричить у сні... й будиться.

В кімнаті темно, тільки на стіні рівна широка пляма від вуличного ліхтаря. З вулиці доходять приглушені кроки перехожих – Гриць хоче пригадати собі сон. Йому якийсь сон приснився, так, якийсь дуже болісний і чарівний сон, ще досі щемить йому серце від цього сну. Він силкується пригадати собі його, хоче впіймати бодай одну нитку. Нагло пригадує собі лист, і в ту саму мить перед його очима встає ціла сонна картина – від межі аж по темний закуток городу. Пекучий жаль потрясає Грицевим серцем... – Ганно, – шепче він придушеним голосом, – Ганнусю... Цей жаль підкочується йому до горла. Гриць ридає, ціла його постать стрясається від ридання. – Ганнусю... Ганнусенько... – Гриць скавулить зі страшного болю, що розриває йому серце, – це триває довгі хвилини, врешті Гриць заспокоюється.

Він зсувається з ліжка й падає на коліна. Йому холодно, він дрижить від холоду, але забуває про те, голосно молиться за упокій душі своєї

дружини. Молиться з півгодини, – від цієї одностайної мольби його нерви заспокоюються. Він підводиться на ноги й сідає на краю ліжка.

Сидить так довго, знадвору доходить до нього гомін вулиці. Хтось гукає голосно: – Eh, Marteau! – Раптом Гриць пригадує собі нинішню ніч, його серце опановує дика відраза до всього французького. В и ї х а т и!! Виїхати звідсіль якнайшвидше, зараз, ще сьогодні вночі. Він хоче стати на ноги, та вони дрижать йому так, ще Гриць сідає знову. Голова ходить йому ходором, в очах почорніло.

Гриць зовсім знемігся, – цей зів'ялий, немічний дід охляв від горілки й розпусти зі всякими товстими Матильдами. А також з великого жалю. Такого жалю, що перевершує жаль цілого світу. Ого, Гриць уже скінчився... – даремно буде Матильда усміхатися до нього на сходах... Він тепер найрадше припав би до сирої землі, до рідної землі, де в простій сосновій домовині поклали на вічний спочинок його Ганну... Гриць знемігся, йому тепер треба Корнила – Корнила! – того молодого хлопця зі сталевими очима, – він щось порадить, бо перед Грицем уже нема виходу, тільки смерть. Гриць всувається під коц і цокотить зубами.

*

Гриць виїхав наступного дня. Він прийшов до Корнила, що дав йому грошей на дорогу: триста франків. Грицеві видалась ця сума трохи велика: – Ні, Корнильцю, дай мені тільки до польської границі.

– Я так і даю, – відповів Корнило, – там далі радьте собі як можете...

– Пораджу, Корниле, пораджу... Піду по жебранім хлібі, а дійду до хати...

Корнило засміявся: – Вас, Грицю, трохи ціпком би перетріпати...

– Корнильцю, тебе Бог надгородить за ті добрі слова... Я вже так своє життя переведу: буду молитися за жінку і за тебе... – Корнило був поважний, він крутив свою грубу папіроску. – Так, Корнильцю, нехай Бог візьме її до себе, а тобі дасть велику радість у житті, нехай тобі дасть велику радість, Корнильцю, і щастя...

– Тільки не пхинькайте, Грицю...

– Ні, ні, Корнильцю, я вже йду. Той мундир собі лиши, Корнильцю, сходи його, перед тобою є життя...

Корнило почав ще раз відмовлятись: – Ні, Грицю, ви таки передягніться, виглядаєте в своїм, як жебрак...

– Ні, Корнильцю, того мундира не хочу бачити, він мене пече... – Посидів ще хвилину. – То я вже піду, Корнильцю, бо ти хочеш поспати, ти прийшов з нічної... Тільки не гнівайся на мене, Корнильцю, за те, що я тобі все оповів, цілу мою нужду...

– Але я сучого сина таки дав би на поліцію!..

– Ні, ні, Корнильцю... То мене так Бог покарав, на це нема ради...

Цей зів'ялий, кульгавий дід підвівся, в його очах заблищали сльози: – Будь здоров, Корнильцю...

Корнило сам зворушений. – Їдьте дужі, Грицю... Не журіться, все буде гаразд...

Гриць говорить далі: – І Петра поздоров, скажи йому, що я і за нього буду молитися...

Корнило прикусив язик: – Та й за себе, Грицю, помоліться деколи...

– Буду, Корнильцю, буду... – Він почав обтирати сльози. – Всіх поздоров, Корнильцю, Нестера і Василя, і Степана...

– Василя вже нема в копальні, пішов на легший хліб...

– Дай йому, Боже, щасливо... – Гриць уже в дверях, куферок поставив біля себе. Він хоче ще щось сказати Корнилові, хоче знайти якесь вдячне слово, але не знаходить... Він несподівано робить швидкий рух, схиляється й цілує Корнила в блюзу.

Корнило хмурить брови. – Ну, ідіть вже, Грицю, ідіть...

– Піду, піду... – Гриць іде тепер за двері, Корнило відпроваджує його на сходи. – Закиньте журбу, Грицю, маєте доньку – ще може буду вам за зятя!..

В Грицевих очах блиснула радість, велика осяйна радість. Він дивиться хвилину на Корнила, потім говорить тремтливим від хвилювання голосом: – Маю! на цілу дорогу, Корнильцю, на цілу дорогу маю!.. То в о н а мені ту радість вкінці дала... – Він уже не говорить нічого, йде сходами вниз, потім ще раз обертається до Корнила, усміхається до нього й відходить.

Корнило вернувся до кімнати, закурив грубу папіроску і сказав сам до себе:

– Буде в краю на одного діда більше...

XV

В житті Монтіні не зробив від'їзд Гриця ніякої зміни, згадували про це кілька днів наші знайомі, але й вони перестали. Кожний мав свої власні справи, дуже поважні справи, треба було, нарешті, рушитися. Це останнє повторяли кожного дня Петро й Корнило, головно Корнило, бо як щось робити, то робити. Петро притакував – без сумніву, треба щось робити. Та хоч цілий цей канадійський плян торкався передусім його, то він лиш багато говорив, але важче було його рушити з місця. – Він таки вже засидівся, цей Петро, – думав Корнило, – треба мені самому в цих справах походити.

В Монтіні просохли всі дороги, вже тут і там французи поралися в своїх городцях. З заходу, від моря, надходила щодня тепліша хвиля повітря. У висохлих голих стовбурчиках городніх кущів винограду вдарили весняні соки: куші вкривалися блідозеленими бруньками й першими листочками. Степан відчиняв вікно, вдихав повними грудьми це животворне весняне повітря й мовив голосно:

– que je suis heureux! Bon Dieu – que je suis heureux!..

він зовсім зфранцущився, цей Степан, він цілу зиму просидів над французькими книжками. Щонеділі ходив до естамінету, де стрічав Івонну – ґраціозну дівчину з цеглястим, живим обличчям, – він із нею танцював і розмовляв по-французькому. Івонна подавала йому на прощання руку, легеньку, наче з мережки: – A prochaine fois!* – Au revoir! – відповідав Степан і дивився, як француженка брала під руку лисавого француза й відходила. Він обертався по-кавалерському на зап'ятку, підходив до буфету й казав подати собі одно пиво. – Une bière, monsieur...** – Qui, monsieur, voici!... – Merci... Він цідив пиво поволі, крізь зуби,

* До найближчого разу!

** Пиво.

його лице було усміхнене, – в тій самій хвилині його серце в'ялила аж до болю туга за тією дівчиною, що відійшла... Естамінет видавався йому раптом порожній, без глузду й без душі. Але він не біг за дівчиною, не клявся їй: – Там, де ви, там моє життя, – ні, він весело дивився на розбавлену публіку, перекидався з французом своїми зауваженнями й цідив крізь зуби пиво, яке йому не смакувало. Це був французький стиль. Потім відходив до своєї кімнатки на піддашші.

І тут у цій кімнатці, з вузеньким ліжком і залізним коминком, діялось з ним кожного дня те чудо, якого Степан не розумів. Він відчиняв вікно, що виходило на далекі поля й залізничний шлях, втягав повними грудьми повітря й мовив сам до себе вголос:

– Que je suis heureux! Bon Dieu – que je suis heureux!..

Потім потирав руки, потирав сильно, що аж горіли, – він аж задихувався від життя, що струмкувало в його жилах. Увесь захоплений, тремтливий від зворушень, що перепливали його душею, він зачиняв вікно, роздягався і йшов до ліжка. Але не спав – о, ні, – лежав горілиць, його очі горіли, серце щеміло невимовною розкішшю: він дихав Івонною.

Ця химерна француженка, з волоссям, стягненим ззаду голови клямрою, з південними рисами лиця, – весела, легка, загадкова й розкішна, – втілювала в собі всю романтику французьких книжок, що від неї п'янів Степан два місяці. Коли вона підчас танцю клала йому руку на плече, Степанові нерви тремтіли, наче від електричного струму. Він тримав її в своїх обіймах, дотикав її гнучкого тіла, захованого під фалдами гладенької креп де шін, дихав запахом її волосся. Його мрії й бажання далі не сягали. Він був п'яний Івонною й більше не бажав нічого. Вранці прокидався з почуттям великого щастя. Він брав, як завжди, свою французьку книжку й читав. Потім ішов на обід, – його заощадження швидко вичерпувались, – і це Степана наповнювало журбою. Але прийшовши з обіду, він забував про свою касу, читав далі, аж до години шостої, – до хвилини, коли серце давало йому знак: він відкладав тоді книжку, робив руханку, мився, голився, полоскав рот рожаною водою і йшов знайомою дорогою.

*

Вечорами ще холодно. Степан дійшов до електричного стовпа й вертається.

На дорозі цілком темно. Край дороги хатка на чотирьох колесах. У віконцях рожеве світло. Степан стоїть на дорозі недалеко хатки і дивиться у віконця. Ніхто його не бачить, такі темні ночі трапляються тут на початку березня.

Вчора не було Івонни в естамінеті. Він сидів до другої ночі біля вхідових дверей і очікував. Івонни не було. Потім він пив пиво і чекав знову. П'ять годин він висидів на одному місці, на одному кріслі, з очима, втупленими у вхідові двері, але Івонна не з'явилася в них. Вона десь була в Монтіні, десь між своїми французами, хтось її бачив, може говорив до неї, дихав тим повітрям, що й вона, але в естамінеті її не було.

Степан чекав. Минала година за годиною, Степан не тратив надії. В естамінеті гуло, грала оркестра, п'яні гості танцювали – деякі з них почали розходитися додому, – але Степан чекав. Деколи по півночі приходить іще спізнений гість, – прийшла людині охота вступити ще на скляночку вина, потанцювати з разок. Може Івонна теж з'явиться ще, бліда від вечірнього холоду, і з іскорками в чорних очах, у товаристві лисавого француза... Але її не було, – Степан почав освідомлювати собі жорстоку дійсність: Івонна сьогодні не прийде. Цілий тиждень він вичікував тієї хвилини і все пропало.

Він тоді встав і пішов узяти свій плащ. Але гості ще не всі розійшлися. Ще грав музика на гармонії й деякі пари ще оберталися мляво по паркетовій долівці. Степан пригадав собі недавній випадок, коли о другій годині ночі прийшло п'яне товариство з вулиці й почало забаву наново. Він вчепився цієї надії та, як потопаючий хапається за стеблинку, і ще раз сів на своє крісло. Останні пари розходилися додому, хлопці почали прибирати столики. Врешті гармонія замовкла – музикант підійшов до буфету й почав розмову з господарем. Хлопець погасив світло в великій залі.

Степан зрозумів, що це вже кінець. Все пропало, тепер він уже мусить піти. Перед ним цілий тиждень очікування, але вже не радісного й певного, як досі. Була темна ніч, пусті вулиці виглядали, наче великі кам'яні рови. Коли Степан увійшов на площу «Перемоги», йому назустріч прилинув легіт, насичений морськими хвилями. В голові його

народився одчайдушний плян: піти завтра просто до хати Івонни, побачити її – побачити її силоміць, піти проти волі всіх несприятливих йому сил – і його життя вирівняється. Ця думка прийшла йому так нагло і в таку щасливу годину, що Степан віднайшов усю свою рівновагу духа: його нетерплячка триватиме тільки один день, а не цілий тиждень. Жити в такій непевності цілий тиждень, це було б понад його сили. Він прийшов до хати, поклався до ліжка й ціла справа почала видаватися йому щораз простіша: підійти до дверей, постукати. – Entrez! – Pardon, je voudrais bien savoir – direction à Lens? – A gauche, monsieur* – справа зовсім звичайна, найзвичайніша в світі! Йде чоловік дорогою, збився, не знає, куди звернутися – питає дороги. Івонна мабуть ще й вибіжить: – Allez tout a droite, monsieur...** Він тоді шепне їй любовне признання: – Madamoiselle, я так тужив за вами вчора ввечері. – Вона йому встигне шепнути: – Le soir sept heures...*** – кине йому погляд своїх чорних оченят і зникне за рогом. Все таке просте – навіщо було мучитися до ранку в естамінеті? Степан аж потер руки з утіхи і сказав собі, як щовечора: – Que je suis heureux, bon Dieu – que je suis heureux!..

І ось тепер він стоїть перед хатинкою на чотирьох колесах, але – милий Боже! – як йому тепер далеко від цього простого пляну з минулої ночі... Він стоїть ось тут на краю дороги, кілька кроків перед ним хатина, – там світиться, там, напевно, його Івонна!.. Вона, може, лежить у ліжку, вона застудилася і її шия окутана теплим шалем... Але вона читає книжку, читає з цікавістю, обертає картку за карткою. Лямпа собі горить, її tante церує стару панчоху. Тільки одна мить – відважитися, прийти, постукати – і він бачить Івонну, його життя вирівнюється, він уже не тужить, спокійно вичікує наступної неділі й читає французькі книжки. Але він не відважується...

Хтось надійшов дорогою і Степан швидкою ходою пішов угору до електричного стовпа. Знову вертається. Хатина щораз ближче. Ось уже – тільки відважно! – Степан робить кілька кроків у бік хати, він уже біля дверей, – минає їх і тікає, тікає якнайдалі, вибігає на дорогу і те-

---

* Ввійдіть! – Вибачте, я хотів довідатися – куди до Лянс? – Наліво пане...

** Йдіть просто, пане...

*** Ввечері – о сьомій годині...

пер уже спокійно, просто, до містечка. Він був, він майже був близько Івонни, він уже вступив однією ногою в її царство... Вона – може бути – вибігла тепер поглянути, хто це бігав під її хатою, але він не має відваги вернутися. Це було б тепер смішно.

Цілий його плян лежить у руїнах. Остається вичікувати цілий тиждень. Пропало – він уже не зможе читати французьких книжок, він лічитиме з тугою години й дні. Сьогодні щойно понеділок...

Він уже минув кіно, входить у ясніше освітлену вулицю. Йому назустріч іде Івонна. Серце Степана б'ється так сильно, що на мить примеркли вуличні лямпи. Він проходить побіч Івонни, кланяється їй і йде далі. Так... Він же ж тільки випадково її зустрів, а сам поспішає кудись, має дуже пильну справу... Ні! Ні! – кричить щось у Степановій душі, – хай діється воля Божа! – Степан раптом обертається, підбігає до Івонни, зрівнюється з нею і схвильованим, уриваним голосом говорить по-французькому: – Вибачте, ви вчора не були в естамінеті...

Француженка засміялась: – Ah, non... – Вона говорить швидко, Степан слухає її, наче запоморочений. Йдуть тепер разом, він ледве тямить, куди вони йдуть, вона ввесь час говорить, говорить, говорить. Вона вже відійшла від свого опікуна, її опікун був cochon, вона тепер живе в pension Mme Berthier* – Степан перевів дух: – Ви вже не живете в цій хатині при дорозі?

– Ні, ні, вже від тижня живу в pension Mme Berthier. Степан раптом сміється, він аж заходиться сміхом. Він там стояв годину перед віконцями... – А де pension Mme Berthier?

– Ісі... – усміхається Івонна й показує на одноповерховий домик. Це вуличка Кольмет, а ось пансіон... – Вони зупинились.

Степанове щастя тривало так коротко! Він уже простягає їй руку на прощання, але француженка обертається до темних сіней, прорізує своїм зором темряву, потім шепоче: – Moment...** Іде вглиб. Степан стоїть, його серце тремтить у передчутті надзвичайного щастя. Івонни нема довгу хвилину, врешті з'являється, бере Степана за рукав і тягне за собою.

– Venez!..***

---

* В пансіоні п-ні Бертіє...

** Хвилина...

*** Ходіть!..

Степан іде, мов п'яний. Його ноги, руки, губи трясуться, наче в лихорадці. В його мізку родяться шалені надії. Івонна йде попереду, перед сходами зупиняється й шепоче:

– Мадам пішла на карти...

Ідуть сходами догори, за хвилинку стоять перед дверима. Ключ на одвірку. Івонна відмикає двері, вони входять у темні сіни, потім замикає знову двері. Хвилинку йдуть поруч в цілковитій темряві, Івонна тягне Степана за руку. Ще одні двері: входять, Івонна засвічує світло.

– Тут!.. Мадам прийде аж по десятій...

Маленька кімнатка, всюди багато жіночої одежі. Степан ще досі не може вимовити ні слова. Але він опановує себе, робиться поважний, надміру поважний. Ні, хай француженка не думає, що він має, може, на думці скористати з нагоди... Що він міг би брутально використати її дівочу самотність... Івонна скидає капелюх і плащ, – вона тепер у самій суконці, легка, граціозна, як в естамінеті. Глянула в дзеркало й поправила волосся. Потім раптом обернулася до Степана:

– Vous m'aimez?*

– Oui, – відповідає Степан машинально, і не знає, що говорити далі. Француженка підходить до нього і, не соромлячись, сідає йому на коліна...

*

Коли Степан пізно ввечері вернувся до своєї маленької кімнатки на піддашші, він не світив світла, він кинувся, як був, на ліжко й повторював без упину, мов п'яний:

Bon Dieu – que je suis heureux – bon Dieu – que je suis heureux – bon Dieu – que je suis heureux...

*

Весна у Франції.

---

* Ви кохаєте мене?

Дівчинка з віконця – з блакитними невинними оченятами і ясним кучерявим волоссям відбирає від робітника лямпу. Тугий, високий робітник, з волохатими руками й грудьми, чорний від вугляного пилу, подає лямпу й гуде грубим басом:

– Катровадуз.

Дівчинка відбирає лямпу, якої перед хвилиною дотикалася кремезна рука гірника. Вона мліє від притаєної розкоші... Вона мріє про таку хвилину, коли мозолисті руки гірника пригорнуть її до себе, а її ясні кучері й сніжнобілі груди припадуть до кошлатих грудей пекельного робітника. Вона мріє про те в своїх блакитних дівочих снах, коли північну Францію заливає весняна повінь, що йде від океану.

Робітник їсть її очима – цю чудову дівочу з'яву з ясними кучерями на плечах і маленькими круглими горбочками під білим плащиком. Його очі горять весняним огнем – його грубий голос м'якне:

– Е, туа! – бон дуке?

Очі дівчини вкриваються млою від цього грубого, вульгарного слова. Але вона не обурюється – ні, її тілом проходить розкішне тремтіння, а дівочі коліна підкошуються від солодкої знемоги. Хвилиночку дивляться одно на одного майже в екстазі, потім робітник каже:

– А sept heures – bon?*

Дівчина мліє... По хвилині шепоче:

– Oui...

Ввечері він прийде до неї, хоч вони незнайомі і ще досі не говорили.

Весна у Франції!..

Котиться разом з весною вулицями, закапельками й темними провулками шал гарячого кохання. А коли сходить раннє сонце – вистрілює життям кожна гілка, кожна травичка і кожний кущик. Твориться чудо над усіма чудесами: з однієї комірки творяться дві – найбільша тайна природи, перед якою в глибокій покорі, припавши сивою бородою до землі, молиться старий професор біології... Omne vivum ab ovo... Одначе, нехай бережеться старий професор роз'яснювати цю тайну веселим студентам і гарячим студенткам, що принесли з собою весну в суворі мури вченої залі: він кидатиме в порох палаючі смолоскипи...

* О сьомій годині – добре?

*

Петро й Корнило йдуть о другій годині пополудні з копальні. Від теплого весняного сонця на їх обличчя розлилася усмішка. Вони йдуть побіч високого муру, за яким лежать великі склади копальняного дерева. Корнило втягає повітря носом: – Живиця...

Одначе Петро мовчить, щось він знає, а мовчить. Потім обертається до Корнила й каже:

– Я щось сказав би тобі, Корниле, але не знаю, чи напевно...

– Що таке?

– Так, щось помічаю...

В його голосі нема ніякого пригноблення, навпаки – відчувається радість. Якась радісна тайна.

– Що помічаєш?

– Оленка теє.. Так щось виходить на те, що... буду татом!..

Корнило з цікавістю глянув на Петра. Той оглянувся на всі боки: – Я це тобі тільки так... Мої помічення... Я ці справи – так тобі це скажу в тайні – трохи знаю... І щодо Оленки знаю... Вона також задумана тепер, вночі не спить...

Корнило мовчить. Довго йдуть обидва мовчки, врешті Петро каже:

– Ну, кажи щось, Корниле!..

– Гм... Я гадаю, що ми з таким балаганом, властиво, дарма базікаємо про Канаду, чи ферму... Коли ще це буде, що ти кажеш...

Петро ожвавився. – Та воно було б щойно десь під зиму...

Корнило знов помочав. Йому ніяково про ці справи балакати, бо він не має грошей. Нічого не сказав Петрові, що він дав Грицеві триста франків, а тепер в нього мало лишилося.

Петро каже: – Але ти правду кажеш, Корниле... Треба щось робити...

Корнило раптом твердо каже:

– Їду до Лянс!

Петро спитав:

– Коли?

– Зараз!

Петро аж зупинився від здивування. – Тепер ось?

– Так!

– Ба!..

Ні, Петро зовсім не думав, що це справа така нагла. Він цілими днями любить говорити про Канаду, але їхати до Лянс? Вже? Купувати шифкарти? В його голові нараз усе перекрутилося, він зрозумів: заповідається поважна справа. Тоном найбільшої поваги він сказав:

– Добре. Якщо так, то їдь. Я, знаєш, втягнувся та й тягну, але коли їхати, то їдь зараз.

– Їду о третій.

Обидва замовкли. Хвилина була дуже поважна. – Тобі треба грошей, Корниле, на дорогу?

– Я маю...

Знов мовчанка.

– І про все там випитай, Корниле, – почав Петро по хвилині, – чи можна на сплати – і так далі... І скільки коштує шифкарта...

Корнило був задуманий. Він не згадував Петрові, що має трохи мало грошей. Він надто легкодушно видав гроші – створив зі своїх заощаджень допомоговий фонд усяким ледарям. А тепер йому самому треба. Його брови стягнулися. – Отож завтра, Петре, все тобі розкажу... Сьогодні мабуть не встигну...

Вони стиснули руки й розійшлися.

*

Петро прийшов до хати трохи схвильований. Канада – це вже справа зовсім поважна. В його житті настає зміна... Так... Це не жарти... він п'ять років перебув на одному місці, не зміняючи навіть мешкання, – а тепер треба буде їхати до Канади. Треба буде про це сказати Оленці.

Вона поралася біля кухні, була поважна й задумана. – Оленко, – сказав Петро, – Корнило поїхав до Лянс!

– Поїхав?

– Так. Поїхав довідатися про Канаду.

Оленка не відповідає нічого. Петро дивиться на неї пильно, міряє її очима. Він догадується, що вона має на думці. – Все буде добре, Оленко... – Він підморгує до неї. – Не журися, Оленко, я вже все знаю...

Оленка глянула на нього пильно, в її очах майнув переляк. Але ні, Петро нічого не знає. Це видно по його очах. Переляк минув, але на серці ліг важкий тягар... Вона дає Петрові їсти, німа, мовчазна, – зате Петро говорить. Він щораз більше веселий та балакучий. Багато говорить їй про Канаду, – якщо вони ще тепер виїдуть, він, може, встигне засіяти якусь ярину... Та сіють ярину пізніше... – Трохи мені, знаєш, жаль виїжджати з Монтіні, – звик чоловік до цієї ями, та й тепер якось так моторошно... Але добре, що це все нарешті скінчиться... Коли б не Корнило, я не вирвався б звідси, з тим Корнилом добре їхати в світ... Він добрий друзяка...

Петро їсть, – він здоровий і виголоджений. – Не з кожним можна бути таким певним, з Корнилом можна... Що ж ти на це, Оленко?

– Що... – Вона така бліда, що це звернуло Петрову увагу. – Ти тепер зле виглядаєш, Оленко... Багато маю, правда, всяких справ, та й менше з тобою займаюся... А ти маєш... свою журбу, правда, Оленко?..

Він натякає на відому річ, підходить до неї і бере в свої долоні так ніжно її голову. Шепоче: – Це буде щойно... в пізній осені, правда?

– Що буде?

Вона зрозуміла, про що Петро натякає, та мовчить. Пізно восени, так десь у грудні – правда?

Вона відповідає: – Правда... Її голос якийсь чужий, дерев'яний. Петро вернувся на своє місце, він сам журиться, натирає собі чоло. – Я, знаєш, Оленко, так якось це все лишив на пізніше... Ти писала що до мами?

– Ні.

– Треба буде написати.

Петро не знає, як тепер це все укласти. Все склалося просто: приїхала до нього Оленка, він почав жити з нею, та тепер вона завагітніла. Очевидно, що Оленці кривди не зробить, – о, боронь Боже, він з нею візьме шлюб, тільки що Оленка хотіла б, мабуть, поїхати ще до хати. А тут тепер ця Канада...

Він думає про ці справи, думає на всі боки, але не доходить до ніяких твердих рішень. Корнило поїхав до Лянс – з цього боку справа починає бути зовсім поважна. Завтра він побалакає з ним, побалакає з ним про все... Петрові по цій думці наче легшає, він, на щастя, має

Корнила, який тут щось порадить. Він скидає блюзу й лягає на канапу. Покищо можна бути спокійним. Йому приємно простягнутись отак на канапі після вісьмох годин важкої праці в копальні... Повіки йому склеюються. – Знаєш, Оленко, – засміявся Петро, – що мене тут, так би мовити, тримає?.. те, що можна собі подрімати... Ха-ха-ха!.. – Він сам засміявся зі свого дотепу й задивився, як Оленка змиває посуд... Все ті горшки, Оленко, миєш... – Потім уже свідомість розплилася й Петро заснув.

Він будиться, в кімнаті темно й тихо. Біля стола маячить Оленчина постать. – Оленко, каже Петро, – ти чого сидиш у темряві? Засвіти, Оленко!

Оленка підводиться і йде до контакту. Блиснуло світло, в кімнаті стало веселіше. – Я аж злякався, Оленко, побачивши тебе у темноті... Оленочко, ти дуже журишся, я бачу...

– Дуже...

Вона сказала це несподівано, голосом насиченим розпукою. Петро підвівся до половини. – Оленко, – сказав тоном докору, – а ти що знову? Це не така страшна річ, таке трапляється часто, оженяться і все гаразд...

Але Оленка вже спокійніша, вона підходить до свого кошика і в ньому нишпорить.

– Чого, Оленко, до мене не говориш?

Оленка обернулась обличчям до Петра. – З цим треба буде якось скінчити...

– З чим, Оленко?

– З цим усім...

Петро стає на ноги й підходить до Оленки. – Ну, тож я кажу – треба взяти шлюб та й буде, як усі люди... А щодо... цього, то Боже милий... Тож, може, ще краще!.. – Він засміявся. – Я навіть тішуся, – він додав жартівливо притишеним голосом, – будемо мати хлопчика, а може дівчину... так сказати б – мені вже й час би, що?..

Він обняв Оленку ніжно за стан. – Ти стала трошки нервова, але воно... тоді... все так є... Мені тебе жаль, дитинко, дуже мені тебе жаль... – Петро говорить щораз м'якше, щораз ніжніше, його мужнє серце розпливається від свідомости, що ця маленька дівчина стане матір'ю. Та

в цю саму мить родиться в його душі почуття великої радости. Радість росте, Петро майже не може обняти її своїм серцем, він плеще в долоні і гукає:

– Оленко, ге-й! Лю-лі, лю-лі!..

Його очі горять, в грудях кипить життя. Петро підстрибнув, як молодий хлопчик, і підхопив Оленку на руки:

– Маю на руках цілу мою фамілійку! Лю-лі, лю-лі!.. – він ходить, мов непритомний, по кімнаті й співає: – Лю-лі, лю-лі... Оленко, гоп!

Оленка почала пручатися. – Пусти мене... – Петро поставив її обережно на ноги, – Оленко, вважай на себе!.. О, тепер вважай на себе, Оленко... Я також – признаюся, я трохи менше вважав на тебе досі, так усе ця Канада... Але тепер – го-го!..

Він говорив без упину, жартував, сміявся. – Візьми такого маленького на руки, а він тобі пальчиком у ніс... Маєш, брате, потіху!.. – Петро меле, що на язик налізе. – Так за рік, то дитина вже починає ходити, правда?

– Не говори про це, Петре...

– За рік, або за два – я цього добре не знаю... Чому ти така задумана, Оленко?

Оленка дивиться на нього й хоче усміхнутися. – Все так покрутилося, що я кінця не бачу...

– Але я бачу!..

Петро веселий, радість б'є з його очей. – Ти ще заживеш, Оленко, інакше, переконаєшся!.. То вже буде моя справа з тим усім, моя буде справа! Аякже... – Він ходить довгими кроками по хаті. – Ти ще побачиш, Оленко, як я вмію працювати... На тім ще не кінець, ого!

Цілий вечір Петро балакав і снував поважні пляни. – Треба буде завтра написати до мами, так... Як тільки побалакаю з Корнилом... Нічого тут страшного, нераз женяться в чужому краю, а додому тільки напишуть листа... – Петро вже давно не мав пера в руках, його цей лист трохи турбує. – Отож завтра, Оленко, напишемо разом листа... Корнило додасть теж від себе кілька слів, побачиш, як усе вийде гаразд... А як добре піде, то ще до місяця можемо бути в Канаді! Там собі візьмемо ферму – може десь близько від наших людей, двоє порядних ко-

ней, добрий плуг – гей, мені тільки цього треба! Грошей трохи маю, – а втім, хату, як я чув, можна дістати на сплату...

Оленка слухає ці пляни мовчки, вона миє горщик біля кухні. – Тобі навіть добре буде тепер виїхати з цього болота й диму! Я чув таке, що... – він стишив голос, – що тоді добре бути десь у лісі, навіть пани висилають тоді жінок на село... Ти чула про це, Оленко?

– Чула...

– Бачиш. Будемо жити в лісі, буде багато повітря і здорового руху. Біля хати – так на морґ – пасіка! – о, на це не жалітиму праці!.. Пасіка, Оленко! Навколо високий на два метри паркан, а в саду... Гуде, шумить, як ліс, – а це бджола!.. О! – господарство буду мати добре, то мені повір! Я народився до господарства!.. Як буду робити на своєму, то я тоді покажу, що потрафлю!..

Оленка дивиться на нього – він ходить по хаті високий, дужий, кремезний. – Також годуватиму коні! З конем треба вміти поводитися, треба поводитися з ним так, як зі своїм власним оком, кінь тоді вогонь, має сталеві жили... Кілька моргів доброї луки треба лишити на пасовисько для коней, кінь мусить мати простір. Вранці з росою випустити свій табун стрибунців на сіножать, – розкочується цей молодняк по зеленій рівнині, аж тобі серце тьохкає!.. Ге-ей, Оленко! Якби ти знала, що то за розкіш!.. А там далі твій ліс, стоїть осторонь плахта дубового молодняку, а так просто – соснина, висока столітня соснина, що гуде тобі, як літо так зиму, впадеш у цей шум, немов інший світ... О, люблю цей шум лісу, головно, коли цей шум змагається, кріпшає, реве – буря! Розшалілась буря над лісом, ломить галуззя, вивертає дерева з корінням... Ти стоїш собі під височезним і крислатим дубом, в горі свище, гуде, стогне – вихор тебе підриває...

Петро раптом замовк, очі втупив у далечінь, наче б змагався з бурею. Потім глибоко зітхнув. – Ех, Оленко, заживемо ми ще... Ти тепер сумна, але воно мине тобі, так воно вже влаштовано на цім світі...

Довго ще мріяв Петро про Канаду, його душа розгулялася на широких просторах. Перед його очима ставали візії столітніх дерев, що гнуться під ударами буревію. Там він має свою ферму, своє велике господарство, що ним володіє й керує міцною мужньою рукою. Вийти направо – його ліс і його поле, наліво його ліс і його поле, – ген, як оком

кинути – його ферма. Він свій пан у своїм господарстві, в його лісах повно дичини, а на широких ланах шумить його пшениця. Там він звікує свій вік, а коли помре, винесуть його в ліс, під дуба – в лісовий мовчазний шум, – його син поставить на його могилі високий хрест...

Син?.. Петровим серцем переплила хвиля глибокого зворушення. Сон відбіг від нього зовсім, він уявив собі, що має маленького синка, що його бере на руки, підносить високо до свого обличчя. Він підняв голову й надслухує: він рад би пригорнути тепер Оленку до свого серця, але не хоче її будити. Подиху її не чує – мабуть спить, нехай спить маленька. Він їй таке щасливе життя зготує, своїй маленькій Оленці, що вона й не уявить цього. Вона своє життя йому присвятила, Петрові, – зі всіх чоловіків на світі вона йому одному віддала свою долю... Петро відчув докір сумління – він не оцінював досі того якслід... Від сьогодні – значить від завтра буде інакше. Він ліг тихо-тихо, але в цій хвилині почув, що Оленка зітхнула.

– Оленочко, – прошепотів Петро, – ти не спиш?

Нема відповіді. Оленка спить. Петро почув навіть її рівний подих...

XVI

Темна ніч. Петро прокинувся й одягається навпомацки. Ранішня шихта починається вночі. – Ти вже йдеш? – чути голос Оленки. Петро озирнувся – він думав, що Оленка спить. Каже сухим голосом: – Спи ще, Оленко, не вставай, я замкну двері своїм ключем. – Він нахилився й поцілував її. Оленка взяла його руку в свої долоні. – Не йди нині, Петре, я маю тобі щось сказати... Її голос чистий, так наче б вона вже довго не спала. – В полудне прийду, все обговоримо докладно, дитинко... Там на мене чекає Корнило. Спи тепер... – Він ще раз поцілував її і вийшов.

Пішов ще темною вулицею, – було свіжо, повітря було насичене весною. В копальні чекав уже на нього Корнило. Він був веселий, мав

Петрові багато цікавого розповісти. Був у Лянс, у бюрі, знає тепер усе якнайдокладніше. – Треба мати свідоцтво!

На Петрові стерпла шкіра.

– Яке свідоцтво?

Корнило сміється. – Не бійся, таке, що ми, значить з фаху рільники, вміємо орати, сіяти, гній возити... Що ми не летимо, значить, на легкий хліб, – не є ми, наприклад, якісь механіки, або спеціялісти до кас... – Тепер обидва сміються. – В бюрі був якийсь чех, все мені пояснив, як на лопаті. Шифкарта коштує сто п'ять долярів на особу.

– Сто п'ять?

– Так, – оповідає Корнило, – завтра можна їхати, тільки рільниче свідоцтво і старий пашпорт, стверджений у консуляті. Це є так, Петре, що нема що довго розбалакуватися, чим скорше, тим краще. Ферми є і по десять долярів і по тисячі, залежить від того, як загосподаровані.

Петро слухає з захопленням. – Значить, купити шифкарту і вйо?

– Аякже...

Петро заскочений.

– Ну, то нема що довго думати?

– Так гадаю.

– Знаменито.

З'їхали наділ, ідуть знайомими хідниками. – Так мені якось, Корниле, дивно... Дивно, що так скоро можна їхати...

– Жаль тобі?

– Боронь Боже. Дивно тому, що так якось ніби непомітно почали ми про це говорити, а вийшло – ади що! Поважна річ. Вже цими дірами більше ходити не буду... П'ять років досить з мене.

Прийшли на місце, пороздягались – ні, праця сьогодні не йде, Корнило переповідає ще раз те все, що вчора чув і бачив. Там на стіні висить велика шифа, так наче перерізана... Все там, як на долоні: і ті каюти, де вони будуть спати, і великі залі з кріслами, де будуть їсти... – Я аж забув, – каже Корнило, – скільки там усього є, а таке все блискуче, панське – поїдемо, як буржуї!.. Інша річ, що для буржуїв є там окремі залі, в них виглядає ще краще... – Корнило пригадав собі при цій нагоді, що в вагоні згадували про якогось жида, що втік...

– Куди втік?

– Не знаю. мабуть забрав якусь касу і втік.

– Ну, моєї не забере.

– Твої де?

– В паперах. Щодо моїх, то маю певні.

Ніяк сьогодні робота не береться. Навіть Петро врешті захитався у своїй підземній тугості. Так виходить, що ця справа зовсім близька! – Коли тепер виїдемо, – питає Петро, – то можна буде ще ярину засіяти?

– Цього не знаю. Але ще нині треба буде написати до села за свідоцтвом.

– Так.

На повільного Петра валиться тепер ціла гора дуже важних справ. Останнього листа він написав півроку тому, а тут доводиться писати нараз аж два: за свідоцтвом і до Оленчиної мами.

Помалу взялися до праці. З хідника віє на них запахом гнилого дерева. В стіні блищить золотими іскринками чорна верства вугілля. – Хто це вугілля вибере, Корниле? – жартує Петро, але в його голосі відчувається нотка чогось іншого. Це звичка старого гірника. Мартонік уже гримить, вугілля сиплеться, Петро й Корнило працюють на повну пару.

Але по брікé Петро неохоче береться до праці. – То, значить, Корниле, треба буде нині ці листи написати й кінець. У понеділок ідемо до праці?

– Я гадаю, що вже ні, відповідає Корнило. – Сьогодні маємо останній день декади, від понеділка це вже йде на другу – за три тижні. До того часу, може виїдемо.

– Це правда.

Петро дивиться перед себе в чорну прірву копатирки, що посіріла краями від тьмяного світла їх каганців. Там почав хтось засипувати.

– Якийсь партач робив тут...

Корнило думає: цей Петро занадто звик до копальні. Він каже:

– Заживемо нарешті по-людському, Петре. будемо мати поле, ліс...

Петрові заіскрилися очі, – Авжеж!.. Я про це вчора думав, Корниле, мені аж снилося... Тут чоловік місяцями не бачить сонця... Найгірше ця зміна, але ти цього припильнуєш, Корниле, що?

– Баякже ж!.. Тож їдемо разом!

– Корнильцю, я б тебе озолотив! Ну, то відкалатаймо ще тих дві години, хай ідуть чортові в зуби...

Петро взявся до роботи, мартонік гуде, як скоростріл. Під його міцними руками відвалюються великі брили вугілля. Корнило не встигає відбирати. Петро мовчить тепер, вся його увага й сила скеровані в чорну верству вугілля з золотими цяточками. Сиплеться чорне золото, Петро відгортає його назад себе мартоніком і гуде далі. Він сидить серед брил вугілля, а його кремезна, чорна постать у шкіряному шоломі, тісно насуненому на голову, маячить несамовито в сірому сутінку гірничої лямпочки. – Петре, перестань! – кричить Корнило, але його голосу не чути серед гуку мартоніка. Петро хоче за останні дві години видобути з надрів землі якнайбільше цього дорогоцінного чорного діяманту. Від кам'яної стелі відлуплюється вугілля, мов від мармурової вигладженої поверхні. Добре його тут притиснула півкілометрова верства каміння. – Пожди тільки, Петро тебе визволить... Гуде мартонік, мов скажений, – так уже повну годину. Щораз вищі гори брил лежать довкола Петра, та мартонік не перестає гудіти. Те, що тепер Петро видобуде, те вивезуть нагору, за решту він не відповідає. Він вибив глибоку прірву в льоху, навколо нього гори золотистих кристаликів. Крізь брили вугілля продирається до нього Корнило. – Досить, Петре! – кричить і термосить його за плече, – я не навантажу його до кінця шихти...

Петро оглянувся назад – мартонік затих... – Я про це забув, Корниле... – Він поклав мартонік набік, виповз із льоху. Він виглядає тепер страшно – глибокі рівчаки блискучого поту переорали його чорне обличчя. Він нахилився вперед і встромив очі у прірву. Довго там дивився, врешті сказав:

– Там того вугілля на сотні років...

Корнило засміявся: – Чи ти хотів його нині вибрати?

Але Петро мовчить. П'ять років він добував з глибини землі вугілля для Франції і до цього привик. Тепер йому жаль залишати його ось тут, чорна маса сировини потягає його до себе. Він бере лопату й до кінця шихти навантажують уже вдвох. Коли навантажили останній візок, Петро кинув лопату до землі й гукнув:

– Кінець!

Потім виїхали нагору. Петро тепер, розбалакався, – він говорить багато, мов на підпитку. – Коли я сюди прибув, Корниле, то ця копальня не виглядала так, як тепер, – о, ні. Тепер вежа покрита, тоді колесо було нагорі, взагалі, все було зроблене якнебудь, похапцем, – той край був знищений до ґрунту. Потім щойно почали будувати колонію, всі ті вулиці, що тягнуться від площі «Перемоги» до насипу... На моїх очах те все робилося, і я до змін звикав, але коли б хтось не бачив Монтіні п'ять років, то не пізнав би тепер... Тоді це була діра, тепер місто...

Петро пригадує собі колишні часи, перші враження зі свого перебування в Монтіні. – На тому місці, де тепер кіно – і там далі на Рувруа – стояв тоді великий барак... там я спав перших два місяці... Потім перебрався я на ту кватиру, де живу тепер, за п'ять років я не зміняв ні одного разу кватири... В землю більше не полізу, – додав нараз і засміявся, – хіба аж по смерті... І то скажу себе поховати десь у лісі, під дубом... Таке я собі вчора подумав, Корниле... Син мене поховає, – може, акуратно буду мати сина? Того не можна знати, – так, як я обрахував – то це буде у грудні, підчас морозів...

Корнило засміявся: – З тебе добрий рахмайстер!...

Петро теж сміється: – Ая... – Він каже: – Оленка сумна, вона не показує цього по собі, але там, у серці, її щось тисне... Я знаю, чому: вона хотіла б весілля з дружками, з сільською парадою. Я це розумію... жаль мені цієї дитини... Але при мені вона нарікати не буде, о ні...

Корнило мовчки притакує, – він ніколи не бере голосу в чужих родинних справах... Вони обидва викупалися під душем, ідуть уже додому. – Отож зараз, як тільки прийдеш, Петре. напиши листи... Я також, як тільки прийду, беруся писати...

Вони розійшлися, Петро думає тепер про Оленку. Як таке дівчатко може вродити дитину? В житті воно дивно нераз укладається: виїхало собі дівча до Франції заробити на жакетик. А з того вийшло от що – і Петро, і дитина, і ціле життя віддане комусь у жертву... – В Петровій голові ця думка спалахнула нараз, як від Духа Святого... – Одно життя має і це мені віддає, їде зі мною на край світу!.. Де я, там і вона... Чому ця думка не з'явилася мені досі так ясно. Як тепер? Він навіть мало звернув уваги на її смуток, вона, бідолашна, сидить там сама, пришпилена, мов метелик, до його горшків, – сидить самітна зі своїм життям,

присвяченим йому, – Петрові, – вже до смерти. А він цього досі не зрозумів, він навіть про це не думав... Його опановує глибоке зворушення, він переходить біля знайомого ювеліра і пригадує собі теплий блиск Оленчиних очей, коли він купив їй перстень... Він не йде далі – входить до крамниці, ювелір сидить сам. Вони вітаються, як старі знайомі, потім Петро каже подати перстені. Вибирає найкращий, з діямантом, – гроші принесе пополудні. Француз не боїться, він Петра знає добре, ще з тих часів, коли Петро купував у нього перстені. Вкладає перстень до прекрасної коробки, яку обвиває м'яким рожевим папером. – Тож то буде втіхи! – думає Петро й усміхається. Він не скаже їй відразу, що в цьому папері загорнене, вона розгорне – там коробка! Ага! – вона тоді вже догадається, але горітиме цікавістю, який перстенець... Відкриє коробку, – на білій ваті блисне всіма кольорами великий діямант... – Петре... – прошепоче й пригорнеться до його грудей... – Петро уявляє собі цю сцену і тішиться, як молодий хлопець.

Здалека бачить своє вікно й усміхається до нього. Якщо Оленка його бачить, то зрадіє. Потім він входить до брами і йде по сходах догори, до свого мешкання. Стукає умовленим знаком – в хаті тихо. Стукає ще раз – мовчанка. – Оленко, відчини! – кличе Петро, але Оленки, мабуть, нема, бо не відкликається. Вийшла й зараз прийде... – думає Петро і відчиняє двері своїм ключем. Оленки справді нема, вона вибігла по пиво на ріг вулиці. Петро любить випити по обіді склянку пива, й Оленка це знає. Кілька разів вона так власне вибігла, саме перед його приходом. Петро скинув шапку і відчинив вікно. Надворі повна весна, в хату лине тепле повітря.

*

Минуло кілька хвилин, Петро нахилився крізь вікно. – Отже, забарилася, – думає і дивиться на ріг вулиці, звідки повинна вийти Оленка. Одначе не виходить і Петро починає нетерпеливитись.

Коробку з перстенем поклав на столі і дивиться на кухню. Кухня холодна. Горшки поскладані рядочком на кухні, так як їх учора ввечері Оленка поскладала. Чому ж це вона сьогодні не варила обіду? – думає Петро. – Це перший раз відтоді, як вона тут є...

Він собі сів біля стола й чекає. В кімнаті тихо, хоч мак сій. Минає з десять хвилин, Оленка не приходить. Раптом страшне підозріння майнуло в Петровім мізку. Він схоплюється й підходить до кухні. Так, тут нині зовсім не палено! Він глянув на Оленчин кошик – його нема! Завжди він там стояв – тепер пусте місце. Кинувся по хаті, заглянув під ліжко, до шафи – нема ніде.

Оленка пішла від нього!

Петро похолов від цієї думки, та він іще не вірить. Там у кутку, на цвяху, був повішений Оленчин ґорсетик, що його вона ніколи не носила. Його нема! На його валізі складені всі три шалики, що їх Петро купив Оленці при різних нагодах. На шаликах якийсь пакуночок у хустині: Петро розвинув його – там дві коробки з перстенями...

Петро сів важко на крісло. Оленка лишила йому все, що він їй колинебудь купив... Він відкрив коробку з перстенем: на рожевій ваті замиготіли золоті промінчики. В Оленки тоді очі горіли захопленням, коли він купив їй цей перстень. Тепер вона його зреклася...

Петро замкнув коробку і задумався. Важкий камінь наліг йому на серце. Оленка від'їхала до хати! Нема щодо цього сумніву, вона тужила постійно за хатою, не говорила цього голосно, але її задума й смуток говорили за неї... Коли б була забрала перстені й шалики – йому було б легше... Вона від'їхала з жалем до нього, може з ненавистю, – не хотіла нічого Петрового... Так тішилася перстенями і тепер лишила їх... Її жаль до Петра був більший, ніж перстені...

Петро піднявся з місця на ввесь зріст і застогнав, як ранений лев. Сталася річ нечувана, він цього не передчував, не догадувався на жадну секунду... Він знову підійшов до вікна – на мить вернулася до нього попередня думка: Оленка пішла на ріг до крамниці по пиво! Він вихилився з вікна, як міг найдалі – і втупив очі у ріг вулиці. Оленка звідти вискочить з пляшкою в руці...

Кілька хвилин минуло – з крамниці не виходив ніхто. Петро нараз ухопив шапку і збіг сходами вділ. Усе тут, як звичайно – ті самі сходи, та сама вулиця. Петрові навіть наче полегшало. Кількома кроками він уже в крамниці. За лядою француз в окулярах.

– Пардон. – Петро питається, чи не було тут його Оленки?

Ні, не було. Француз добре знає Оленку, вона майже щодня заходить до нього. Але сьогодні вона до нього взагалі не заходила. – Петро усміхається: – Ах, нічого... Я думав, що пішла по пиво...

– Non, monsieur...

Петро вернувся. Ще перед хвилиною він ішов туди веселий і радісний, – здалека всміхався до вікна. Тепер він знає, що за вікном нема нікого, там є порожня кімната.

Ввійшов. Шалики є на попередньому місці, кімната німа. Він скинув блюзу й ліг на канапі.

Оленка від'їхала до хати, не сказавши ні слова, не попрощавшись із ним. Чому вона так зробила? Він пригадує собі вранішню сцену: Оленка просила його, щоб він не йшов сьогодні до копальні, вона має йому щось сказати... Ах, чому він на це не звернув уваги? Був би лишився, все було б інакше. Був би бодай знав, як і що...

Раптом пригадав собі, що вона поїхала вагітна...

Ця згадка вдарила його довбнею, він аж змертвів від цієї думки. Як же ж це? Вона знає, як на селі на це дивляться... І навіщо їй цього терпіння, коли він хотів брати з нею шлюб і все направити?

Петро губиться у здогадах, він тямить одно, що Оленка від'їхала до хати, взяла свій кошичок, а всі речі його лишила. Він зірвався з канапи й побіг до шафи: плащ забрала! Петро зітхнув: плащ забрала, значить, не зреклася його цілком... Він знову ліг на канапі і далі думає про цю справу, але тепер йому наче відрадніше...

Минає година за годиною, в хаті сутеніє. Петро дивиться на горшки, вони лежать на своєму місці, нема вже кому ними орудувати. Оленка завжди ці горшки мила, це була її робота. Щоденно, помивши їх, клала завжди на тому самому місці. Вони й тепер лежать там, де вчора.

Петро не світить – він іще досі не опанував усіх думок. Він саме вибирався з Корнилом до Канади, а тут маєш! Що тепер робити? Без Оленки він не поїде, про це нема мови, – й на мить йому не приходить думка, що Оленка вже не його... О, ні, Оленка його на віки вічні, тільки, що мусить, мабуть, їхати за нею до краю... Додатковий клопіт... Шкода, що не поговорив про це все з нею вже перед тим...

Петро спохопився, що думає неправильно, – адже ж ціла справа у тому, що перед тим він нічого не знав. Оленка йому теж свого наміру

не розкривала. Він пригадує собі тепер, що останній час вона була постійно задумана і так немовби нещира. Мала вона якісь свої думки, але не зраджувала їх. Була наче замкнена в собі. Він теж із нею не дуже то останній час розбалакував, він мав свої справи. Оленка входила в його життя, як невідлучний складник, так що він і не думав про це. Так як не думав про себе самого. І ось Оленка від'їхала...

Він кинувся з місця, мов опарений. – А пашпорт?! Адже ж пашпорт треба ствердити! А гроші?! Грошей Оленка не мала: під рукою було не більш. Як двісті франків... Холодний піт виступив йому на чоло – він про це досі не думав!.. Гроші й пашпорт!.. Оленка не мала тут нікого знайомого, щоб їй позичив гроші. Він почав нашвидку вдягатися. Вона не від'їхала, вона десь тут є – треба зараз іти до Корнила!

Петро нічого не їв з самого ранку, але забув про голод. У темряві взяв шапку і замкнув за собою двері. – Оленка має другий ключ, – подумав і вийшов на вулицю.

*

Пізно ввечері прийшов до хати. Корнила не застав. Добру годину вештався біля його помешкання, та Корнило, наче на злість йому, того вечора десь запропастився. Зайшов до Степана, його теж не було в хаті. Вернувся ще раз до Корнила – даремно. Корнила як не було, так і нема. – Що за мара? – Чи вони всі сьогодні повиїжджали, тільки його лишили? Це була субота – вулицями шумів весняний шум. Був наче ще більший рух, як звичайно: юрби людей вешталися й пожвавлено про щось розмовляли, продавці викрикували якісь новини з газет, але Петрові була чужа вся та метушня, він тинявся, наче запоморочений... Вступив до невеликого ресторану і тут з'їв дві коробки сардинок та випив літр пива. Заспокоїв перший голод; потім випив ще дві великі чарки горілки, розплатився і пішов просто до хати.

Відчинив двері, привітала його самота, німа й глибока. Оленки нема! Наче хтось умер у цій кімнаті. Засвітив світло, в хаті повеселішало, і Петрові пригадалися ті вечори, коли він заставав у кухні Оленку, що поралася біля вечері. В хаті було так привітно, він мав до кого заговорити – як же ж він не вмів ще вчора цього оцінити якслід!.. Петро

сів біля стола в шапці, – один вечір без Оленки і в нього прокидаються старі бурлацькі звички... Він почуває неясно, що щось тяжить йому на совісті, якийсь невиконаний обов'язок. Ах, так, він мав сьогодні написати два листи – до Оленчиної мами і по рільничу посвідку... Тепер це все пішло ходором... Він навіть не міг би написати тих листів, хіба Корнило йому їх завтра напише... Але де Оленка?

Роздягнувся і вклався в ліжко. Від випитої горілки почуває приплив нових сил. Завтра він те все наверне до своєї волі, Оленку відшукає, хоч би мав іти до поліції. Може вона поїхала до Кале? Він і там її знайде, вона є його – це тільки така хвилева буря... Петро майже заспокоївся, завтра все буде постарому. Він пригадав собі нараз, як то Оленка гасила світло, заки йшла до ліжка – і від цього спогаду всіма фібрами його серця потряс такий електричний струм, що слабше серце міг би вбити...

Завтра!

XVII

Хтось стукає без упину в двері, цей стукіт будить Петра. – Хто там?

Блискавкою майнула йому думка, що це Оленка. Він схоплюється з ліжка, мов п'яний, і біжить до дверей. Відчиняє – це Михайло. Стоїть почорнілий, зарослий, його очі світяться гарячкою. – Не гнівайтеся, Петре, я думав, що ви вже не спите...

– Ходи сюди, Михайле.

Михайло входить, його губи трясуться. – Петре, де ви мали гроші?..

– Які гроші? – Петро стоїть у білизні, він іще якслід не прочуняв.

– Гроші... Свої гроші...

– В паперах... Трохи в банку.

– Все пропало! – говорить Михайло несвоїм голосом і сідає на крісло. Він втупив очі в Петра, наче б шукав у нього порятунку. Петрові аж почорніло від цього погляду.

– Як то пропало?

– Банк збанкрутував!

Петро пригадує собі тепер, що вчора ввечері він щось чув про те... чув кілька разів слово «банк». Але він не звертав на це уваги, він мав інші клопоти. Дивна річ – ця вістка не робить на нього великого враження. Він питає спокійно: – Котрий банк?

– Той... у місті!.. Хто мав які гроші – всі пропали...

Щойно тепер відчув Петро неспокій. – Як? Направду?

– Так... Я був тепер у банку...

Петро швидко одягається. Легка дрож проходить йому за шкірою: в тому банку він мав тисячу двісті... Але папери, папери!.. Він знає про те, що «папери» є певні... Але чи це справді так? Він нашвидку вмивається, надягає комірець, краватку. Михайло сидить мовчки.

– Ну, і що, Михайле?

Михайло мовчить. Він покладає надію на Петра. Петро теж має гроші в банку. Сидить напівмертвий на кріслі, в обох руках тримає шапку. – Ти скільки мав грошей у банку, Михайле?

– Чотири тисячі п'ятсот...

– Овва! – Петро аж здивувався, почувши таку цифру. Догадується, що діється в Михайловій душі, для нього самого це не така прикра справа. Він каже: – Підемо тепер до Корнила, треба буде щось робити.

Михайло вже стоїть на ногах. Він з усім покладається тепер на Петра. Його зуби ще цокотять, та він має глуху надію, що Петро тут щось порадить. Може разом з Корнилом. У нього завалилася ціла будівля, він не має ніякої думки.

Виходять, Петро знов думає про Оленку. Де вона сьогодні ночувала? Це вперше вона ночувала поза хатою, – таке слабосиле дівча, а диви – вчинило, як найміцніший чоловік!.. На вулиці рух, та не видко того хвилювання, що вчора ввечері. Наче звичайно. Але це тільки так здається.

Корнило лежить ще в ліжку, він відчиняє їм двері в брудних підштанцях і знову всувається під ковдру. На кріслі біля нього пачка французького тютюну. Корнило курить папіроску й зиркає на Михайла.

– Банкрут, що? – питає Корнило напів з глумом.

Михайло блідий, його очі бігають гарячково від Корнила до Петра. Петро сідає біля Корнила на краю ліжка і бере в нього тютюн. – Ти чув уже?

– Ще вчора.

Всі мовчать. Петро й Корнило завзято тягнуть дим і пускають грубими клубками. – Це значить, – міркує Петро, – хто мав що – то пропало?

– Так здається, – відповідає Корнило і спльовує на долівку. Потім додає: – Ти також щось там мав, Петре?

– Було...

– Най то все дідько пірве...

Знову мовчать. Петро пригадує собі тепер, що від учора нема Оленки. Корнило про це ще нічого не знає. Він починає. – Одна біда другу тягне... Ти знаєш, Корниле, що вчора...

Але він уриває бо в хаті є Михайло. Михайло стоїть прибитий важким горем, він починає годитися з тим, що Петро й Корнило тут нічого не порадять. Йому темніє в очах: він має в кишені тридцять франків на найближчий місяць...

– Яка біда? – питає Корнило.

Петро не відповідає, Корнило бачить, що треба спектися Михайла. – Тут ще, може, не все пропало, – цідить поволі, – я вчора чув, як про це говорили... Якийсь відсоток може врятуватися... Тільки треба пильнувати цього...

Михайло блідий. Як смерть, його губи раптом починають ворушитися. Врешті відкликається сухим дерев'яним голосом:

– Як пильнувати?

– Так, як усі... Іди тепер до банку, Михайле, поглянь, що там робиться.

Михайло встає послушно, як школяр, і відходить. Петрові нараз великий жаль цього Михайла: в важкім нещастю приходить до своїх, шукає в них рятунку... Ніколи не заходив до нього, сьогодні зайшов. – Він попав в розпуку, – каже до Корнила, – він стратив усі гроші. Чотири тисячі!

– Ти скільки?

– Тисячу двісті!.. А папери, Корниле, папери безпечні? Не знаєш?

– Безпечні. Але того шкода... – Він помовчав хвилину. – Робиш, чоловіче, на псячу мать... – Корнило підвів голову. – ти мав мені щось сказати?

– Ах, Корниле, – кинувся Петро нараз, – ти знаєш – від учора нема Оленки!

– Як то нема?

– Нема! Забрала свій кошик і від'їхала! Коли я прийшов з шихти, її вже не було!..

Обидва переглянулись мовчки. Корнило спитав, випускаючи клубок диму: – Куди від'їхала?

– До хати ні, бо не мала ні грошей, ні пашпорту. Гублюся в думках... – Він підвівся й почав ходити великими кроками по хаті. – Всі речі мені лишила – там такі два перстенці й інші... – Він спинився: – Що це, Корниле?

Корнило не відповідав довгу хвилину. – Ти як гадаєш, куди пішла?

– Чоловіче, застріль мене, а не скажу. Я думав, що поїхала до хати, але той пашпорт... Ну й гроші... Попросту не має думки...

Корнило без перерви крутить і курить. Потім кидає ніби ненароком:

– Без Оленки ти – не поїхав би?

Петро глянув на нього, наче б не зрозумів. Врешті каже:

– Ні. – І по хвилині додав: – Про це, Корниле, нема ніякої бесіди...

Знов почав ходити по хаті. – Це така справа, – каже Корнило, – Петро зупинився і слухає, – якщо Оленка пішла до другого, то махни рукою – та й уже...

Петро відчув, що йому похололо серце. – Як то до другого?

– Та знаєш, як баба зґедзкається, то нема на це ради...

Корнило говорить про це байдужим голосом, спокійно, він навіть крутить папіроску і преспокійно курить. Петро відчуває щораз більший холод у грудях. – Як то... – нема ради?...

Замість відповіді, Корнило пускає новий клубок диму. Петро раптом питає:

– Ти щось думаєш, Корниле ?

– Нічого не думаю...

– А чому ж кажеш – до другого? Оленка не мала другого.

Корнило знизує плечима. – Слухай, Петре, це є такі бабські справи, що я не люблю в них порпатися. Коли Оленка тебе кинула, то, значить, її воля. Будеш її силою держати? – Корнило говорить мужньо, як добрий приятель і друг.

Петро потакує. Він потакує проти свого переконання, не хоче бути бабою. – Авжеж, Корниле, воно так... Але куди пішла?

– Може пішла до Нестера?

Петро відчув тиск у горлі. Він видушив:

– Чому до Нестера?

– То вже її запитайся.

Тиск дужчав. – Ти може бачив їх разом?

– Бачив...

– Коли?

– Вчора ввечері...

– А, хіба так...

Петро витримав удар. Витримав героїчно, по-мужньому. Він спитав глухим голосом:

– Нестер мав нічну?

– Здається...

Петро помовчав хвилину, потім усміх скривив йому обличчя: – Ади, а я нічого не знав!.. – І додав: – Ти де їх бачив?

Корнило відповів байдуже: – Десь на вулиці...

– Ага...

Петро ранений, він важко ранений, ратище поцілило його в серце і застрягло. Але перед Корнилом він не виявляє цього. Пішла дівчина, то нехай іде... До Нестера!.. Нестер красунь і грає на гармонії..

Він відчув, що не має сили далі з Корнилом вести розмову. Він мусить сховатися і видихати цей удар... Вилизати рану... Очевидно, Корнило правий. – Він силувано усміхнувся:

– Ну, то сьогодні, Корниле, побачимося?

– Ти вже йдеш? – Корнило підвівся. – Пожди ще, треба дещо обговорити!.. Там знову цей банк... Ти вже написав по свідоцтво?

Петро не слухає Корнила, але каже машинально: – Вже. Сьогодні прийди, Корниле, пополудні... Я буду в хаті...

– Ну, то нехай... – Корнило подивився уважно на Петра. – А щодо того... – ну, то махни рукою... Знаєш, як Сагайдачний...

Петро усміхнувся. – авжеж, що так...

Вони стиснули долоні й Петро пішов. Ішов містом з гордо піднесеною головою, минав одну вулицю за другою. Весна захопила вже всіх: люди ходили юрбами, дівчата були вдягнені по весняному. Ось уже й його кам'яниця. Піднявся по сходах, відімкнув двері й увійшов до своєї кімнати. Потім замкнувся з середини на ключ, скинув блюзу і поклався на тапчані.

*

Так лежав він, немовби задеревілий, довгий час, врешті почув, що йому холодно. Він підвівся і пошукав плаща. Ліг знов і накрився плащем з головою.

Іван Нестер!

Це був для нього грім з ясного неба. Він почав дошукуватись у своїй пам'яті якихсь познак, затертих слідів, що повели б його в цьому напрямі... Ні, нічого. Один раз він був з Оленкою в естамінеті, тоді був також Корнило й Нестер, але з цього нічого він не міг би виснувати. А воно може вже тоді було... ненароком виринає в Петровій пам'яті інший образ – коли Оленка танцювала зі Степаном на Новий Рік. У великій залі з дзеркалами. Йому тоді було дуже гірко на серці: він бачив веселі молоді обличчя, між ними Оленку, довкола нього шуміло молоде життя, розкішне, панське, – а він уже старший підтоптаний мужик, умів щонайвище тягнути з кварти. Всі вони були молоді – і Степан, і Оленка, і Нестер – для них усіх була й ця музика, і ця блискуча заля, тільки він був між ними як батько й опікун...

Знову прийшов Петрові на думку Нестер. Він на шість років молодший від нього. Нестер має тепер двадцять вісім років... – Правда, Петро силач, але вже старий. Кілька днів тому йому минуло тридцять чотири роки. – Яке сьогодні маємо? – подумав Петро й почав рахувати дні назад до останньої декади. Обчислив, що сьогодні тридцятого березня. Значить, він має тридцять чотири роки і шістнадцять днів...

Він відкинув плащ і підійшов до дзеркала. Ніби молодий, але стрий... Обличчя здорове, але це не молодість... З носа вилазять чорні волосинки. Петро почав виривати їх, аж йому сльози набігли до очей. Потім подивився по хаті, кухня була німа, горшки стояли недоторкані, як учора і передучора. Він відчув голод і вдягнув блюзу. Подумав: треба купити ковбаси, обідати вже нікуди не піду.

Вийшов на вулицю. На вулиці тепліше, як у кімнаті. Сьогодні неділя – там десь Оленка з Нестером проходжуються між веселими людьми... Він те все мусить ще раз передумати. Передумати від початку до кінця. Покищо купив хліб, фунт ковбаси, дві великі коробки сардинок і літр доброго пива. З цим добром прийшов до хати і взявся їсти.

Одначе не їв багато, більше пив. Він навіть пожалкував, що не купив пляшки горілки. Пригадав собі нараз, що вчора мав занести ювелірові гроші за перстень. Він про це зовсім забув. Йому стало дуже прикро від цієї згадки, аж заболіло його: коли б хоч француз не подумав чого злого... Про те, щоб перстень віднести назад, він не думає, – не тому не думає, що вже незручно відносити, але тому, що це буде для Оленки. Він дасть Оленці перстень, як тільки вона повернеться.

Налив повну склянку і випив за одним духом. Потім другу й третю. На душі стало легше, журба танула, мов лід. Він забув навіть про Нестера, відчув тільки, що хміль вдарив йому в голову. Випив ще одну склянку вина і вклався на канапі, окутавшись добре плащем. Потім заснув.

Хтось стукав у Петрові двері, добивався до кімнати, Петрові навіть це снилося, але він не збудився. Спав кам'яним сном до вечора. Коли прокинувся, за вікном вже сутеніло. Петро проспав цілий день.

Хміль цілком вивітрився йому з голови, він пригадав собі події вчорашнього й нинішнього дня і ціла його історія стала перед ним ясна, мов на долоні. Виходить, що Оленка зустрічалась із Нестером підчас того, коли він відходив на шихту! Це було для нього відкриття, відкриття надзвичайної ваги. Він до копальні, а вони обоє на сходини! І він почав обраховувати, як колись обраховувала Оленка, як ці години збігалися і розходились. Коли він ішов на ранкову шихту – Нестер мав тоді пополуднівку. Від ранку аж до пополудня вони могли бути разом. Недарма в останніх тижнях Оленка часто-густо робила обід на два

дні... Раптом лютий біль прошив йому серце, Петро аж помертвів від цієї думки: дитина була не від нього, а Нестерова!

На мить він зовсім стратив притомність. Потім почав пригадувати собі все якнайдокладніше, обраховувати дати. Факти, перші помічення. Пригадував собі всякі найінтимніші факти зі свого співжиття з Оленкою, узгіднював їх з іншими, обраховував, калькулював... Ніколи він не був такий тверезий, як у цю хвилину. Він аж задихався від цих пригадувань, калькуляцій, він зважував кожне слово, кожний Оленчин рух, головно з останніх днів. Чи вона жила з Нестером так близько, як із ним? Вона була сумна, це він тепер бачив виразно, виразніше, як перед тим, але це могло бути від того, що вона зайшла в такий стан... Це її пригноблювало... Якщо було б інакше – вона не затримувала б його останнього ранку... Він же ж носив її ввечері на руках, тішився нею, вигукував по хаті: «Лю-лі, лю-лі»... – напевно вона була б чимось йому зрадила... Була б йому сказала правду...

Петро зітхнув. Ні, там до цього не могло дійти. І як йому могла прийти така думка до голови?! Дитина від нього, про це він тепер не сумнівається... Він пригадав собі ще один інтимний факт, ах! це була хвилина, коли він...

Петро засміявся, згадавши ту хвилину. Дитина напевно його! Якщо це буде хлопчик, то зватиметься... якось його треба буде назвати. Може Юрко?.. Юрко – добре ім'я... Такий маленький Юрко в колисці, що спить з рученятами догори... Він пригадує собі такого хлопчика в старшої сестри... дуже втішний такий хлопець, аж жаль, що росте...

Петро заспокоївся і закурив. У кімнаті темно, та Петро не світить, він хоче наперед упоратися зі своїми думками. Думка про хлопчика підбадьорила його, він на мить затужив, майже фізично, за дотиком такого маленького хлоп'яти, що цілий він не більший від його руки. Це в нього трапилося вже вдруге: вперше тоді, коли він в думці підносив хлопчика догори, свого маленького синочка, що так втішно кидав маленькими ноженятами...

І нараз він відчуває, що холодна хвиля підозріння підповзає йому гадюкою під серце. Він пригадав собі останні слова Оленки перед його відходом: не йди нині, я тобі маю щось сказати... Дитина Нестерова! Ах, це могло мати тільки таке значення!.. Цей маленький Юрко в ко-

лисці – Нестерів! Він підноситиме Нестерового синка, Нестерового на віки-вічні...

Він схопився з канапи і став ходити по хаті. – Ні, цього не може витримати!.. Тут мене Оленка в страшний спосіб вмотала... – Він це сказав голосно, його рука почала судорожно стискати поруччя крісла. Як тільки вона прийде, він... – Та в цю мить він похопився: адже ж вона не прийде, вона власне пішла до Нестера! Ба, а то ж як? Він знову вклався і став пригадувати все від початку.

Так він бився з думками довгий час, аж утомився. Двадцять разів він подавав аргументи «за» і двадцять разів «проти». Якщо дитина його – то все гаразд. Оленка повернеться до нього, він їй буде купувати перстені і вона забуде про Нестера. Тим більше, що вони виїдуть до Канади. Там десь далеко серед лісів матиме ферму, розлогу ферму з лісами й полями... По середині своїх піль він збудує двір, просторий, ясний, з ґанком і багатьма покоями... По цих покоях бігатиме мале хлоп'ятко з патиком між ноженятами, мов на коні, а він носитиме його на плечах...

Та коли доходить до цього місця, його серце сковується льодом. Батько його хлоп'яти – Нестер! Він носитиме на плечах хлопчика, що його батьком є Нестер Іван, той молодий джигун з червоним шаликом під бородою, що грає на гармонії... – Ні, цього витримати не можна! – сказав знову голосно. – Тут мене Оленка паскудно вмотала...

*

Темний вечір, над містом нависла тьмяночервона заграва від багатьох світел. Сьогодні неділя, люди веселяться, гуляють, п'ють... Пригадав собі Петро банк. Там він втратив тисячу двісті франків, але це його зовсім не турбує. Це так, наче не його гроші... Ненароком в його голові родиться постанова: ясна, блискуча. Аж ясніше в кімнаті від цієї постанови. Він піде просто до Оленки і спитає її – чия це дитина? Поставить їй це питання ясно, відверто, скаже присягнути перед Богом! Про ніщо її не буде випитувати – це єдине питання. Коротко, але рішучо.

З поспіхом вдягає блюзу, бере з шухляди гроші і виходить на вулицю. Так, це плян ясний. Від цього повинен починати. Навіть Корни-

ло йому ліпше не порадить. А втім, він Корнила забув тепер зовсім, він лишився тепер сам, як палець. Зі своєю раною. Вечір теплий, молоді пари, тісно пригорнувшись до себе, сновигають темними завулками. Петрові привиділось на момент, що він пізнав синьооку дівчинку з віконця. Вона прилягла цілою своєю дрібною постаттю до широкоплечого кремезного добродія і попливла з ним у вечірній сутінок за місто. Петро дійшов до рогу вулиці Пастера і попрямував до головної артерії містечка, де багато світла, руху й естамінетів. Почав придивлятись пильно до всіх перехожих, та щойно тепер він згадав: Корнило йому сказав, що бачив їх «на місті», і це зв'язалось в нього майже з певністю, що він її тут знайде.

Він пропихається між юрбами святково повбираних робітників і дівчат. Вечір теплий, мов серед літа, дівчата ходять під руку з хлопцями, кожна в гарній весняній суконці, що тісно обіймає її стан. Петро самотній. Він відчуває в своїй душі невтишний біль, болюча заздрість шарпає його серце. Ще вчора він не заздрив нікому, ці всі дари він мав також, він був такий щасливий, що навіть не помічав свого щастя. А ось!.. – це щастя було не його, воно пішло до молодого, бо він трохи старий... Ці всі дівчата мають молодих хлопців, жадна з них не хотіла б його, Оленка була остання... він цього тоді не вмів оцінити, аж тепер...

Іде вперед, пливе разом з хвилею, що його несе. Він не думає вже сьогодні стрінути Оленку, ще тільки перейде ту вулицю і піде до хати. Біля французького естамінету спинився: іскринка надії зажевріла в його серці – може Оленка тут. – Тут він колись сидів з Оленкою на Новий Рік, тут вона навіть танцювала зі Степаном. Він увійшов: гамір людей, музика й важка духота на мить його оглушили. Він почав шукати поглядом Оленки. Ні, в цьому натовпі знайти не легко. До того може вона в суміжній залі, де під звислими ґірляндами, під звуки оркестри танцюють молоді хлопці й дівчата. Петро знову відчув заздрість, болючу заздрість: – це той заборонений рай, який перед ним уже не відчиниться... Властиво він ніколи й не відчинявся. Петро пройшов повз нього, втратив свою молодість і своє життя... Коли Оленка була з ним, він цього не відчував; та вона – вона теж – відійшла від нього, пішла в цей розкішний молодий світ... Він їй належить...

Чиєсь знайоме бліде обличчя нахилилось над буфетом: Степан! Петро зрадів. Біля нього вродлива дівчина з діямантовою діядемою на чорному волосся, переділеному рівно на середині. Довкола її шиї рожева газа. Степан нахилився до неї, щось їй розповідає – дівчина слухає й сміється, не відтягаючи склянки від уст... Потім кидає голову назад і виливає на Степана жартом кілька краплин вина. Це чудова сцена, прекрасна картина, що їй можна б дати напис: Підхмелена молодість.

Петрові на момент відрадніше, – він може приступити до Степана і хоч одним кроком увійти в цей утрачений рай. Він підходить несміло, – та в цій хвилині його помічає Степан і гукає до нього по-французькому:

– Pierre, venez ici!...*

Петро усміхається, дівчина цікаво споглянула на нього. – Mon camarade mineur**, – представляє його ґалянтним рухом Івонні, та раптом він споважнів і вже по-українському додав, звертаючись до Петра: – Це моя суджена, Петре...

Йому наче ніяково поважній людині говорити таку нісенітницю. Та ось француженка залепетала своєю мовою: – Qu' est ce que vous avez dit?*** – Степан перемінився в одну мить. – Que vous êtes ma fiancée – ma plus belle et plus aimée...**** – Він це говорить чисто по-французькому, аж Петро дивується, потім нахиляється по-кавалерському й цілує її руку. – C'est aussi un polonais? ***** – питає нараз Івонна, але Степан заперечує жваво, з притиском: – Non, non, je vous ai dit, que non... – c'est le français que je suis, moi... n'est – ce pas?******

Вони обоє підхмелені, це видно по їх блискучих очах. – Степан безмежно щасливий. – Un moment! – кидає нараз Івонна й підбігає до старшого, лисавого добродія, що саме ввійшов до естамінету. Івонна майже вища від нього, щось йому живо пояснює, лепече до нього. Степан дивиться за ними неспокійними, заздрісними очима, забуває зовсім про Петра. Він знає цього лисавого добродія: це опікун Івонни, той сум-

---

* Петре, ідіть сюди!..

** Мій товариш гірник.

*** Що ви сказали?..

**** Що ви моя суджена – моя найкраща й найбільш кохана...

***** Чи це також поляк?

****** Ні, ні, я вже казав, що ні... – адже ж я француз тепер, неправда?

ний, що його Івонна назвала «cochon»... Він майже нещасливий в цій хвилині, – нараз пригадує собі Петра і оправдовується перед ним. – Вибачте, я задивився... Француженка, але нехай там... Ми вже все між собою обговорили, все... – Гарна, що?

Петро занімів, він відкашлює й питає: – Чи направду?

– Так... Степан робиться нараз поважний, дуже поважний. – Я, значить, Петре, покищо не поїхав до Парижу, але, бачите, так воно склалося... – Він споглядає за тією парою зі щораз більшим неспокоєм, недокінчене речення зависло на його устах. Потім раптом обертається до Петра і говорить гарячково, пошепки: – Петре, не гнівайтеся, це тільки на один день... п'ятдесят франків... Найближчої виплати віддам... Я вам буду до смерти вдячний... – Петро без слова витягнув п'ятдесят франків, Степан сховав їх і знову задивився на Івонну з лисавим добродієм. Вони там кінчають уже розмову, бо Івонна усміхається до француза, вдаряє його по плечах і біжить до Степана. В цій хвилині відкликається в великій залі оркестра.

Життя вернулося до Степана, Івонна тягне його до великої залі. Степан уже зробив перший крок, та нараз пригадав собі Петра й каже тоном виправдання: – То ми, Петре, завтра побачимось? – І він йде з француженкою, лине з нею до великої залі, там, де зі стелі звисають гірлянди і притемнене світло від лямпіонів надає всім казкового вигляду. Там для Петра заборонений рай, там колись була Оленка...

Петро знову сам, він п'є велику склянку вина і виходить на вулицю. Ні, Степан це чужий для нього світ, – Корнило! – ось його єдиний друг, від серця, молодий ще, так як і вони всі, а заприятелював з ним, як колись Оленка... Петро відчуває глибоку вдячність до Корнила... Не буде він тут уже на нікого дивитися, махне рукою на все і поїде з Корнилом до Канади. Там заблукають десь у глибокі ліси, далеко від усього цього гамору, світла й музики, і влаштують собі своє власне життя, просте й тверде... Тут він уже не може лишатися, його життя отут скінчене...

Він вернувся до хати, в чотирьох самітних стінах відчув себе міцніше духом. Дівчата його вже не хочуть, – він не мусить їх хотіти. Йому досить мрії про сина.

І знов лютий біль шарпнув його за серце, так страшно й болюче, що Петро аж застогнав. Навіть сина сам не має, тільки Нестер! – Ні, цьо-

го не можна витримати! – сказав до себе вголос, сьогодні вже втретє... тут треба якнайскоріше мати якусь певність... Від цього залежить його життя.

Він ліг на канапі, згасив світло. Крізь його голову пропливають розбурхані хвилі всяких думок. Минає година за годиною, Петро не спить. Раптом стає йому знов ясна постанова, яку він зробив сьогодні: запитатися просто, чия це дитина?! Чи це може не бути від нього? Але не в Оленки, тільки спитає завтра самого Нестера!.. Він буде в копальні, – того тижня він мав нічну, завтра матиме ранішню... Так! Це буде найкраще: кілька годин нетерплячки й загадка буде розгадана. Петро світить сірник і дивиться на годинник: перша година. – За три години він збереться й піде до копальні... Ще поки Корнило збудиться, він буде знати все, справа буде полагоджена.

Ця думка заспокоїла його зовсім, він обкутався ліпше і задрімав.

XVIII

Прокинувся і засвітив сірник: четверта година. Три години проспав, як одну хвилину. Почав одягатися.

Легка дрож проходить йому за шкірою: цей холод більше з душі, як із зовні. Він боїться того, що скаже йому Іван Нестер.

Вагався хвилину, чи має вдягатись в робітничий одяг. Можливо, що Івана Нестера застане в лявабо і не мусітиме з'їжджати вниз. Але по короткому ваганні вирішив піти в робітничому одязі. В куті кімнати висіла синя робітнича блюза, яку ще недавно Оленка випрала. На коротку мить його серце стиснув пекельний жаль за Оленкою, але Петро здавив його: за кілька хвилин усе й так вияснится.

В лявабо був рух, як звичайно, це сходилася ранішня шихта. Петрові видалося якось чудно: він передучора розпрощався в думці з копальнею і ось тепер йому здається, наче б був тут уже давно-давно...

Він став на чатах в темному місці, здалеку, але так, що йому було добре видно всіх, що заходили, і почав придивлятись до кожного.

Входили самі його знайомі, багато знайомих гірників, у беретах і робітничих одягах. У дверях з'явилося знайоме обличчя Шмайси, Шмайса був товстий і вже здалеку усміхався до знайомих у лявабо. Ввійшла ще одна постать, почорніла й заросла – Петро малощо не покликав по імені: це Михайло. Але дав спокій – він Михайлові нічого не порадить, а прозіває Нестера. Ніхто його тут не бачить, він стоїть далеко.

В умивальні шумить, наче у вулику. Там сьогодні більший рух, як щодня – багато людей втратили всі свої заощадження, останню подію всі жваво обговорюють. До Петра доходять часто такі слова, як «банк», «міліони», «директор»... Але Петрові це байдуже, він чекає на Нестера.

Ось уже робітники починають виходити з лявабо до лямпівні. Тепер Петро міг приглянутися докладно до кожного й не пропустити жодного. Нестера не було. Останній вийшов Шмайса. Петро підійшов до нього й запитав, коли працює Нестер.

Шмайса балакучий, добре, що попав на Петра. Але Петро не має охоти розбалакувати, він ще раз питає про те саме.

– Не вім.

Петрове чоло зморщилося під шкіряним беретом. Він дарма приходив. Повільною ходою поволікся до хати. Прийшовши, він глянув, чи нема чого з'їсти. Було ще трохи ковбаси і в пляшці вина. З'їв ковбасу і докінчив пляшку. Потім кинувся таки в робітничім одягу на канапу і так заснув.

Прокинувся – була десята. Перша думка була піти тепер до Корнила, але подумав собі: – Я ще не полагодив цієї справи, піду вполудень знов. – Покищо пішов до крамниці на ріг вулиці і купив вина й харчів. Саме в цій хвилині надійшов хідником Корнило, Петро ледве встиг сховатися за двері в крамниці. Ні, він тепер не може з Корнилом бачитися, він не всилі з ним балакати. Корнило зник у його брамі, минула довша хвилина, Корнило вийшов знов. Часинку стояв під брамою, потім пішов вулицею угору.

Петро вийшов з крамниці і пішов до хати. Взявся їсти: вже третій день він живе ковбасою і вином. Оленки нема – вже третій день її нема,

поволі переходить у спогад. У безнадійність. Кімната німа, нерухані горшки стоять на кухні. Петро п'є одну склянку за другою.

Коли прийшла друга година, Петро пішов до копальні. Ранішня постанова лишилася в його свідомості як наказ, хоч властиво він і не знав би тепер, про що має питати Нестера. Його голова була тяжка, очі запалені.

В лявабо було повно людей, він уникав розмови зі знайомими, шукаючи по всіх закутках Івана Нестера. Зустрів полячка з нічної шихти і здивувався, що цей приходить пополудні. Пікер Марто побачив його здалека й гукнув: – Eh, Pierre! Ça va? – Oui, ça va!* – відгукнувся Петро й пішов далі. Несетра в лявабо не було. Петро пригадав собі, що пополудні багато робітників не заходить до лявабо, – приходять просто до лямпівні, беруть лямпу і з'їжджають до штольні. Може Нестер так зробив? Коли робітники почали виходити по лямпи, разом з ними пішов Петро.

Коли опинився внизу, він мав дивне почуття, що тут був уже давно, дуже давно. Цього почуття позбувся щойно тоді, коли став на своє місце і взявся до праці. Властиво, він сьогодні з'їхав наділ і працює тут притягнений більше старою звичкою, ніж якоюсь метою. Він навіть втратив надію стрінути тут надолі Нестера. Він його нагорі не бачив і тепер йому здається, що Нестера сьогодні в копальні немає. Очевидно, якщо він тут, то шихту треба відбути до кінця.

Петро так задеревів у своєму душевному терпінні, що зовсім забув про час. Заліз у свою нору й гуде мартоніком. Гуде так уже три години. Поріон кличе його. – Eh, Pierre! Briquet!.. – Петро перестав, виліз із льоху, сів на стемплях і задумався. Його помічник, якийсь балакучий полячок, щось там багато говорить, але Петро не вслухується у зміст цього базікання. Брікé минуло, Петро знов заліз у нору і так працює до кінця шихти.

Він, наче звиклий кінь, відчуває інстинктовно, що це вже пора. Дивиться на годинник: – Fini! – говорить до полячка й починає вдягатися. Вдягається мовчки, полячок зміркував врешті, що шкода балакати, ніхто його не слухає: одягнувся й пішов до спускової машини. За хвилину Петро бере лямпу і відходить теж.

---

* Ей Петре! Чи все гаразд? – Так, все гаразд!

Він скручує в найближчу алею – до головного хідника, треба ще перейти низький льох, напівзавалений. До льоху підходить з глибини якась лямпа. Петро спинився й вичікує; вся кров спливає йому з серця: Нестер.

Нестер також спинився. Обидва дивляться мовчки, дивляться довгу хвилину. Врешті Петро каже:

– Оленка в тебе?

– В мене, – відповідає Нестер і хоче йти далі.

– Чекай! – говорить глухо Петро.

Він виглядає страшно в цьому підземному царстві, його обличчя чорне, поороане потом, в очах горять злі вогники. Нестер стоїть на один крок від нього, – його очі сторожкі, хижі, він тепер готовий відбити кожний напад.

Нестер мовчить, Петро мовчить. Потім відкашлює й говорить далі:

– Я, розумієш, не дбаю про когось, хто мене не хоче... Ти це можеш навіть їй сказати...

Нестер мовчить. – Баба з воза – коням легше, – продовжує Петро. – Я тільки не люблю шайхрайства...

Нестер знизує плечима. – Якого шахрайства?

– Такого, – шипить Петро, – щоб приходити до мене, мов злодій, коли мене нема вдома...

Йому ця думка прийшла оце вперше, він ще досі не подумав, щоб Нестер приходив до його хати. До серця підкочується хвиля страшного гніву, але Нестер відповідає спокійно, з притиском:

– Я до тебе не приходив, тут брешеш!..

Дивляться один на одного, мов два хижі вовки. Вогонь у Петрових очах погас, він каже: – Менше з тим... – і спирається на стемпель.

Він хоче спитатися про щось, але йому не стає відваги. Хвилину мовчить, врешті Петро каже:

– Оленка теє... Знаєш про це?

– Знаю, – відповідає Нестер.

– З ким? – кинув Петро, втупивши в нього погляд.

По Нестеровім обличчю побігла усмішка. Петро став на ввесь зріст, тільки голова, накрита гірничим шоломом, мусить схилитися, бо низька камінна стеля. Його губи тремтять, під ним хитається земля. Він сичить:

– Розумієш, про що йде: чи це може бути також... твоє?..

На Нестеровому обличчі усмішка згасла. Він обернувся й хоче відходити.

– Чекай! Ще раз повторяю: твоє, чи моє?

Нестер раптом розсміявся: – Побачимо, в кого вдасться!... – Одначе зразу замовк і відходить.

Кров ударила Петрові до голови. – Ти, Нестер... чекай іще!.. – Він іще нічого певного не знає, вся надія на Нестера! Але Нестер відходить. – Чекай іще! – Нестер іде. Кров бухає Петрові до серця. – Чекай!!! – глухо кричить і кидається Нестерові вслід. Нестер відходить швидко, наче б утікав. Кількома хижими стрибками Петро коло нього. – Я тобі кажу – почекай!.. – Він вхопив Нестера кремезною рукою за обшивку. Голос йому вривається, з горла виходять дикі звуки: – Чиє це, – твоє, чи моє?..

З-під верстви вугілля видно бліде лице Нестера. Він різко метнувся і вирвався Петрові з рук.

– Чого хочеш?

Петро гупнув Нестера стисненим кулаком між очі. Кров зафарбувала покрите вугляним пилом його гарне обличчя і двома струмочками потекла на блюзу. Але Нестер стояв. Стояв обличчям до Петра, його очі жевріли вогнями, губи ворушились і відкривали два рядки слоновобілих зубів. Він був несамовитий у своїй хижій красі, неначе молодий орел, що попав на грізного противника. – Ти бандите... – виривається з його уст.

Тепер Петро ударив ще раз. Це мусів бути могутній удар, бо Нестер раптом захитався і впав на гостре каміння. Одночасно погасла його лямпа.

Петро сперся на вугляну стіну, на мить потемніло йому в очах. Потім зблизив свою лямпу до Нестерового обличчя. Його голова була скручена вбік, шкіряний берет зсунувся. З-поза нього висунулося чорне волосся й закрило пів чола. Очі мав заплющені.

Гнів шалів іще в Петровій душі і він прошепотів: – Маєш, злодію... – Знеможений сів на камінь. На нещастя, його лямпа перевернулася і згасла. Настала страшна пітьма, чорніша від найчорнішої ночі...

. . . . . .

... Шумів праліс. Високі підхмарні дерева, густо сплетені своїм верхів'ям і зеленим, пнучим повоєм, стояли німо, немов колони величного храму Природи. Надолі шуміло могутнє царство зелені, вистрілювало вгору високе папороття, двигтіла жаром непрохідна гущавина. В зеленому сутінку пралісу могутні празвірі зводили свою невблаганну, безнастанну, вперту боротьбу за існування...

Минули міліони років. І ось одного вечора...

За кілька кроків від Петра почулися раптом кроки і блимнула лямпа. Кроки віддалилися і лямпа щезла на закруті.

Мовчанка.

Петрові нараз майнула думка, що Нестер мертвий. Холодний піт виступив йому на чоло, і він засвітив лямпу. Нестер лежав, як і перед тим, але його губи ворушилися. – Він живе, – подумав Петро і нахилився над Нестером. – Він ударився до камені й зімлів...

Петро зрозумів у цій хвилині, що Нестера треба рятувати, рятувати за всяку ціну. А він не має ні краплини води! Вся притомність вернулася до нього, він оглянувся довкола і побачив хідник, що йшов униз. Він знає, що на кінці такого хідника завжди збирається вода. Швидко, задихаючись, він кинувся хідником униз, спотикався, бився головою до низької стелі, але незабаром почув під ногами воду. Набрав у свій берет і вернувся.

Бризнув Нестерові в обличчя – Нестер ворухнув головою. – Іване! – крикнув Петро. – Іване!

Нестер підняв голову і знов поник. – Іване, – кричить Петро, – тримайся за мене!

Він підняв Нестера на руки, як дитину. Голова Нестера безсило впала йому на плече. Згинаючись під тягарем, Петро взяв лямпу в другу руку й пішов у напрямі головного хідника. В хіднику вже нема нікого, робітники перейшли. До спускової машини ще з півкілометра, піт заливає Петрові очі. Він поправив тягар і йде тепер, не згинаючись. Серце йому мліє від утоми, він ледве підносить ноги через пороги. Але йде вперед, вперто. Витривало – ще один закрут і спускова машина. Раптом він чує, що Нестер відриває голову від його плеча. – Спокійно!.. – шепоче до нього Петро, – тут зараз спускова машина.

Нестер не говорить нічого. Петро відчуває, що це вже край його сил. Він мусить відпочити хоч на секунду. Він спирається на стіну. Ввесь час з Нестером на плечах.

– Петре, – чує над собою голос, – я вже піду...

Петро опускає Нестера обережно додолу, цей хоче затриматись на ногах, але падає на землю. Петро підтримує його. – Тут зараз спускова машина, Іване, – я донесу тебе... Я вже відпочив...

Він справді відпочив, бере Нестера вигідно на плечі й несе. Нестер тримається тепер за його шию. Петро якийсь час відчуває, що вздовж його плечей мокро, якась липка теч прилипає йому до тіла. Ще хвилина, і вони біля спускової машини. Черговий хмурить брови: – Blessé?

– Блессé, – відповідає Петро й спирається на візок з вугіллям.

Черговий скочив до дверей з червоним хрестом і кличе:

– Blessé!..

З дверей виходить двоє людей, поволі, не поспішаючи. Один із них витягає з дверей ноші. Другий підходить до Нестера, бере в руки його голову й придивляється. В одному місці на голові від крови зліпилося волосся. Друга рана на шиї. З неї спливає кров. Француз змиває те місце намоченою ватою й прикладає пластер. Те все не триває одну хвилину.

– Vite! Vite!*

* Швидко! Швидко!

Нестера кладуть на ноші. Він дивиться притомно на всіх, знайшов Петра й спинив на ньому вій погляд. Його губи ворушаться, він наче б щось хотів сказати. Петро похилився, але француз кричить: – Vite, vite!.. Нестер дивиться на Петра ще зі спускової машини і його уста складаються в приязну усмішку. Цього погляду й цієї усмішки Петро не забуде вже до смерти.

*

Француз із червоним хрестом на руці скочив до спускової машини й вона помчала догори. Звідти Нестера зараз же забрали до санітарного пункту.

Петро ще не встиг зібрати своїх думок, коли в другій половині тунелю з'явилася горішня спускова машина, в тому самому моменті, в якому перша машина вивезла Нестера нагору. Петро зразу ж сів до неї. З п'ять хвилин не було сигналу до виїзду, врешті сигнал – і спускова машина пішла вгору.

Петро висів і, не запримічуючи втуплених у нього поглядів, пішов до лявабо. Роздягнувся й подався під душ. В лявабо було вже мало людей. Петро став під душем і з десять хвилин стояв непорушно, відчуваючи благодать теплої води, що змивала йому неприємну липкість із плечей.

Нараз почув, що хтось його кличе – Pierre! – це шеф-поріон, – подумав Петро, – він мабуть у справі Нестера... – відгукнувся. – Ходи до канцелярії! – Сказав йому шеф-поріон і відійшов. Петро швидко помився і щойно тепер спостеріг, що він не взяв одягу перебратися. Вдягнув той самий і пішов до канцелярії.

В канцелярії біля дверей побачив налите лице полячка з нічної шихти. Інженер ходив довгими кроками по канцелярії, був насуплений і злий. В куті стояв шеф-поріон і спокійно пихкав свою люльку.

Інженер зупинився перед Петром; з його очей сипались іскри.

– Q'uest – ce que c'est? C'est le banditisme!...*

Петро стояв німий, тупо дивився на інженера.

* Що це? Це бандитизм!

Інженер ходив далі по канцелярії, аж кипів зі злости. Він іще раз повторив слово «banditisme», щось люто бурмотів під чорним, коротко підстриженим вусом, врешті вдруге спинився перед Петром:

– Чим ви вдарили Нестера?

Петро відкашлянув. – Я вдарив... – Йому забракло французького слова і він показав кулак...

Інженер кивнув пальцем на полячка з нічної шихти. Полячок підступив ближче:

– Кулаком. Чи чим іншим?

– Каменем!

Інженер перевів тепер свій допитливий погляд на Петра. – Alors?

Петро збагнув тепер присутність тут полячка з нічної шихти. Він подивився твердо на інженера і сказав з відвертістю в голосі: – Я вдарив два рази кулаком... То все...

Інженер звернувся до полячка: – Чи бачив це ще хто, крім вас?

– Ні... Це було вже по шихті...

Інженер ходив похнюплений. Знов зупинився біля Петра. – Завіщо?

Петро мовчав. Інженер, не діждавшись відповіді, похитав головою, наче б хотів сказати: відомо, за що... Cherchez la femme...* Він хвилину дивився на Петра, раптом помітив на його шиї кров. Подивився ззаду – На Петрових плечах широкий чорний пояс. Він пощупав пальцями: кров. Петро це спостеріг і щойно тепер зрозумів, звідки в нього на плечах оце неприємне почування липкости... Інженер відізвався стиха:

– Ви несли Нестера?

– Так...

– Звідки?

– Транше віт...**

– Ага...

За вікном загуркотіло щось. Шеф-поріон прошепотів кілька слів до інженера, той звернувся до обох і сказав:

– Тепер можете йти.

---

* Шукайте тут жінки...

** Восьма траншея...

Полячок вклонився цілим своїм налитим обличчям і в одну мить зник із канцелярії. Коли Петро вже взявся за клямку, інженер раптом спитав: – Ваша адреса?

– Рі Пастер сім.

– Allez.

Петро вийшов. За порогом хтось потягнув його за рукав. Він оглядається в той бік і бачить Корнила.

Теплий струм ллється Петрові до серця, – він дивиться на це худорляве лице в кашкеті і ввесь тягар сьогоднішнього дня раптом зменшується. – Петре, – говорить до нього стиха Корнило, – ходи швидше.

Він тягне його силоміць, тягне аж за копальняну браму, там, де вже починається темна вуличка, що веде до залізничного мосту. Там він оглядається назад і говорить до Петра майже пошепки:

– Біля машин стоїть поліційне авто.

Петро, цей велетень у шкіряному береті, починає раптом тремтіти. В устах Корнила це слово звучить зловіщо. Він каже:

– Я вдарив Нестера!

Корнило відповідає: – Я знаю... – Одначе на цьому вривається, іде швидко, глибоко задуманий. Виглядає, наче б він почув щось таке, чого Петро не знає. Коли минули міст, він каже: – Ти, Петре, підеш до мене...

Петро глянув тривожно на Корнила.

– Чому?

– На всякий випадок.

– Я мушу передягнутись... Я забув взяти убрання...

– То вступім спочатку до тебе... Це по дорозі.

Ось уже вулиця Пастера. Вони йдуть сходами догори, Петро відмикає двері і вони входять до кімнати. Та сама декорація вже четвертий день. На столі сліди Петрового господарювання: останки їжі, пусті коробки зі сардинок і пляшки від вина. Петро підходить до кухні, щось міркує біля горшків, нарешті обертається до Корнила:

– Ти добре казав, Корниле, нехай іде...

– Одягайся, Петре, – перериває йому Корнило майже гнівно, – скидай зі себе лахи...

– Зараз. – Петро над чимсь думає. – Я це трохи необдумано зробив, – говорить по хвилині, – нехай собі живуть...

– Це все потім, – перериває Корнило, але Петро сідає біля стола й починає розповідати все з початку. Минає кілька хвилин – раптом Корнило нащурив вуха, підходить до дверей і наслухує: сходами хтось іде догори. Іде просто до дверей і стукає.

Виглядає це несамовито в цій нічній порі. Петро підводиться й підходить до дверей. Відчиняє їх навстіж. У дверях стоїть інженер. До середини не заходить.

– Pierre, – говорить по-французькому, – я вступив навмисне, ця справа набирає прикрого звороту. Я радив би – ще нині вночі – їхати...

Петро стоїть блідий, він навіть добре не розуміє по-французькому. – Partir! – каже інженер, – tout de suite – partir!*

Петро нарешті починає розуміти. – Партір?

Інженер кладе Петрові руку на плече. – Oui, Pierre!.. Виїхати – ще нині вночі виїхати... із Франції... – Він дивиться тепло Петрові у вічі, але в тоні його голосу є така сила переконання, що виключає всякий опір.

Петро стоїть хвилину німо, врешті запитує:

– Чому?

Інженер дивиться на нього, як і перед тим, але мовчки. Від цієї мовчанки Петро починає розуміти, що над ним нависла велика небезпека. – Мені шкода тебе, Пієр, – говорить по хвилині інженер, – ти був un solide homme**. І тому треба їхати!... – Він тепер говорить до нього на «ти», як друг...

– Мерсі... – говорить глухо Петро.

– Alors, au revoir, Pierre!.. – Інженер стискає Петрові руку й довго та сердечно трясе нею... Au revoir..

Інженер відходить. Петро ще хвилину дивиться за ним, потім вертається до кімнати.

*

– Мусиш тікати, Петре? – Корнило стоїть блідий біля дверей.

– Так.

---

* Виїхати, негайно виїхати!

** Солідна людина.

Петро сідає біля стола, все ще в своїм гірничім убранні. Ззаду на плечах чорна зліплена стьожка крови. Він дивиться на Корнила: – Я не знаю чому...

Корнило кинувся, як оса. – Петре, тепер нема часу на балачку!.. Він метнувся до шафи і став викидати все. – Перебирайся!...

Його голос пискливий, скляний. Скоро перегортає в шафі всякі речі. – Гроші маєш? Де твої гроші й папери?

Петро дивиться на нього з увагою, його чоло морщиться: – Чому я маю тікати?

Корнило засичав: – Ти дитина, Петре... Де твої папери?

Петро підходить до шафи і висуває долішню полицю. Витягає книжку, обв'язану шнурком, і подає Корнилові.

– Тут усе...

Корнило кладе книжку в кишеню і порається біля валіз. Петро дивиться на це все, ввесь час похмурий, як ніч. – Не розумію того всього, – говорить нараз і присідає на крісло. – Я вдарив Нестера, той упав і розбив собі голову. Це все. Я це сказав інженереві в канцелярії. Знаю, що з копальні мене тепер викинуть, – я й сам іду. Але чому я так нагло маю тікати?

Корнило не відповідає, він порається біля валізок з білизною. Петро говорить далі: – Коли Нестер видужає, він перший не буде свідчити проти мене. Мусить зізнати, що я не вдарив його каменем, тільки кулаком...

Корнило зовсім Петра не слухає, – він вигорнув усе, що було в валізі, й тепер швидко скидає до неї те, що можна забрати. Бачить на столі коробку з перстенем, дивиться, що там є, потім кидає коробку в валізу. – Перстень лиши, – говорить Петро понуро, – це перстень Оленки...

Корнило глянув на Петра зі злістю і викинув коробку на стіл. – Ти не думай, – каже Петро, ніби виправдовуючись, – я махнув рукою, нехай собі живуть... Як видужає – нехай собі живуть, то вже їх справа...

– Нестер помер, – каже Корнило.

Петро відкрив широко очі і завмер. В його зіницях майнула понура тінь. По довгій хвилині він видушив глухим голосом:

– Коли помер?

– Коли ти був у канцелярії.

Петро сидить, немов кам'яна статуя. Корнило нараз згорбився, зробився маленький, ще менший, як перед тим... Він замикає валізу й говорить жалісно:

– Петре, я тобі сюди вклав кілька пар білизни, одно вбрання, черевики і ще дещо – тобі це може придатися в легії. Поїдеш до легії, Петре, я це вже обдумав... В Ліль є бюро, знаєш... Але тепер прошу тебе, Петре, дуже тебе прошу, переберися якнайшвидше, бо буде пізно...

Петро підводиться з крісла, німий, наче б утратив мову, і скидає блюзу. Він геть запилився вугіллям, йому треба вмитися. Мовчки наливає в миску води і миється. Іде до валізи й передягається.

Корнило ввесь час говорить, часто споглядаючи у вікно. – Тепер година перша, до другої ми повинні бути в Лянс. Тут не будеш всідати, тільки в Лянс... Як добре піде, то ще вранці будеш у Ліль, Петре.

Петро мовчить. Він уже передягнений, підходить до шухляди й вибирає дрібну готівку. Ховає її до бічної кишені. Дивиться по хаті – брудну білизну й копальняні лахи кидає в кут.

– Ходім.

Оглянув ще раз кімнату. Як господар. На шаликах звиток з перстенями.

– Візьми це...

Ще глянув у кіш. – Сюди, Корниле, прийдеш і те все впорядкуєш...

Корнило йде з валізою попереду. Петро виходить за ним. Замикає двері. Щось собі пригадує, відмикає двері і ще раз входить до кімнати. Забув у нічному столику пашпорт. Узяв його, кинув оком по кімнаті і вийшов.

*

Ідуть обидва, серед темної ночі гупають їх кроки в безлюдній вулиці. Петрові важкі, повільні – Корнилові легші й дрібніші. Петро мовчить, мов заклятий, він зовсім забув про маленького Корнила, що змагається біля нього з великою валізою. Входять на незабудовану вулицю і нею скручують на вулицю Рувруа. Ідуть мовчки, минають останні будинки, ось вони вже за містом. Горою шумить вітер, що приносить бурю від океану. Несподівано Корнило каже:

– Вже буди нема!..

Петро глянув у той бік і щойно тепер пригадав собі Корнила. – Дай валізку, Корниле...

Вийшли нагору, перед ними замаячіли світла Ровруа. Одначе обидва скручують убік на шлях, що вседе до Лянс. Вітер щораз сильніший, електричні дроти пронизливо грають. Корнило, позбувшись валізи, починає говорити, – він говорить багато про всякі справи, згадує також про легію: – ... Там не так погано, хто привикне, то потім не хоче вертатися... Я знав одного, що поїхав до легії, – буде вже рік тому, – знаєш, той італієць, що працював при машинах, – махнув до легії і слід застиг... Ти його також знав... Контракт робиться на п'ять років. П'ять років – не смерть, такий час пробудеш, Петре, потім можна поїхати до Канади...

Петро не відповідає, він дивиться перед себе і йде глибоко задуманий. – Найважніша річ, – продовжує Корнило, – це вичекати. Ніхто не хоче вичекати, люди не мають терпеливости. А до чекання треба так само сили, як до чого іншого, – я це знаю, треба себе добре взяти в руки, о, – треба себе міцно взяти в руки, стиснути себе залізними обручами... Це прикра справа для такого, що не має терпеливости.

Він дріботить побіч Петра, худий і непоказний, і говорить. Говорить без упину, меле, мов накручена машина. Хмари вже закрили пів неба, вже пливуть над їх головою, але дощу нема, тільки нагальний різкий вітер змітає з шляху куряву піску. Монтіні вже лишилося позаду, тепер обабіч дороги простягаються поля, від яких віє запахом вогкої землі. Петро нараз відкликається:

– Оленку вишли до хати.

– Добре. – Корнило глянув з-під лоба на Петра. – Тим не журися, Петре, ті справи я вже полагоджу... Він, помовчав хвилину. – Щодо грошей, – почав знову, – ти візьми папери, в Ліль їх обміняєш...

– Мені не треба грошей.

– Скільки маєш?

– Маю коло двісті...

Корнило мовчить. Він знає, що в легії грошей не треба. Ідуть тепер мовчки, минають кілометр за кілометром. Корнило взяв у Петра валізу й несе. Коли вже здалека замиготіли перші вогники від Лянс, Петро раптом зупинився.

– Я тікаю, мов злодій!.. Зробив, то вмій відповісти!..

Він не йде далі. Корнило злякався, – злякався величі тієї сліпої сили, яку він мусітиме побороти. Заскреготав, зашипів, немов залізне колесо з трибами: – Ходи!!! – Ти ідеш не зі страху, а з розуму!

– Чому я маю тікати?

Петро стоїть, мов велетень, поперек ясного Корнилового шляху і дивиться на Корнила твердим поглядом. Рішуча, хоч сліпа, сила виростає до висоти гори, в Корниловому мізку мигають блискавки в розпачливому шуканні... Він майже кричить:

– Ти вбив Нестера?

– Ні!

– Маєш свідків?!

Петро вагається хвилину. – Ні...

– Бачиш!.. Іди, бо буде пізно!.. Інженер недарма приходив...

Петро рушив, висока гора посувається з дороги. В Корнила аж піт виступив на чолі зі страху й утоми. Петро йде мовчки кілька кроків, потім говорить: – Корниле, що тепер буде?..

Корнило відчуває в тоні Петрового голосу, що цей готовий в останній хвилині заломитися. Він мусить бути паном його волі ще кілька хвилин, ще поки сяде до поїзду. Відбиває, немов ударом ланцета: – Що має бути?

Петро думає. – Я не знаю, чи це буде під мої сили...

Корнило шипить: – Що на твої сили?

– Те все... Я ту дівчину знищив...

– Не будь бабою! – кричить Корнило, потім додає лагідніше: – п'ять років витримаєш!.. І вона витримає... Ех, люди...

Ввійшли в вулиці Лянс. Мовчать обидва. Перейшли одну вулицю, другу. Ось уже й двірець. Корнило пам'ятає його ще з того часу, коли він сюди приїхав до Гриця. Він оглядається обережно на всі боки: на двірці може бути несподіванка. В чистім полі Корнило почувається певно, на двірці ні. Раптом з темного неба починають падати грубі краплини дощу, дощ ллється вже потоком, вони встигли сховатися під дах. Двірець ясно освітлений, тут і там вештаються залізничники й подорожні.

– Ліль? – хапає Корнило одного подорожнього. – Ліль?

– Au peron!* – відповідає подорожній. – Allez vite!**

Корнило розуміє: поїзд стоїть на пероні. Нема часу купувати квитка. Задихаючись, біжить до виходу, Петро послушно йде за ним – на пероні стоїть поїзд. – Сідай, Петре, – кричить Корнило, – це твій! Сідай!

Вийшли на перон – дощ ллє потоком. – Корниле, – говорить Петро, – я тобі ще нічого не сказав... – Він смертельно блідий, його голос уривається. – Ти відшукай...

– Відшукаю, – перериває Корнило, – дам усі гроші і вишлю до хати!.. Сідай! Поїзд уже рушає...

– Ну, то все... – Петро похилився до Корнила і вони поцілувались. Скочив на східці. Ще кілька секунд дивляться обидва один на одного, Петро усміхається, в тім усміху ціла його душа. – Щасливо, Петре, будемо ще разом! – гукає йому Корнило, Петро притакує й усміхається. Потім щось говорить, голосно, майже кричить, показує на палець. Корнило підбігає – ні, цього вже не розуміє – поїзд стугонить, із неба шумить злива. Поїзд уже виїхав з двірця, льокомотив скручує на північ.

Корнило ввійшов у коридор. Важкий тягар зсунувся йому з плечей... Він витягає тютюн і крутить. Тютюн, на щастя, не замок.

*

Небо ясне, дощ перестав. Світає. Корнило прямує безлюдною дорогою до Монтіні... Маленький, пожовклий, непомітний...

Він думає тепер про Оленку. Як вона сьогодні ночувала, коли Нестер вчора помер? А він був при смерти Нестера, Петрові цього не сказав...

---

* На пероні!

** Ідіть швидко!

XIX

Три дні пізніше.

Степан іде знайомою дорогою на Ровруа. Біля електричного стовпа зупиняється і довго дивиться у сизу далечінь, звідки віє йому в лице теплий морський вітер. Там десь – у далеких цивілізованих містах – є тепер Івонна. Вона гуляє по розпусних естамінетах, фалди її сукні і прозора газа довкола шиї зливаються в чудову гармонію з притемненим світлом лямпіонів і тонами музики. Чиїсь руки зривають із неї мережива...

Степан божеволіє від туги й ревнощів. Перед кількома днями, в неділю, він в естамінеті на підпитку назвав її «ma fiancée»... Це слово подобалось Івонні, вона засміялася і сказала «bien»*. Це була найщасливіша хвилина в його житті. Вони багато пили, хоч Степан не мав уже в кишені ні одного су, але, на щастя, прийшов Петро й позичив йому п'ятдесят франків. І власне цього вечора сталося це нещастя, бо Івонна пішла до хати з лисавим французом, прошепотівши Степанові на відході: «Au revior demain soir»...** Степан прийшов додому розгублений, розворушений, розкоханий до шалу... Він цілий змінився тепер в чекання. Він знав: завтра о сьомій годині – як це бувало вже кілька разів – станеться це чудо в дівочій кімнаті pension мадам Бертіє...

Години тягнулися століттями. Пів до сьомої Степан був на вулиці Кольмет. Довго ходив туди й назад, оглядаючи з нудьги крамничні вистави та вичитуючи вголос ціни: haricots... graisse... oranges... Одначе він нічого не бачив, нічого не розумів: вся його увага, напружена до божевілля, була скермована в темну челюсть брами, звідки за хвилину мала вийти Івонна.

Чверть на восьму. Степан уже в двадцятий раз затримується біля вистави і читає ціни: haricots... oranges... У брамі не з'являється Івонна.

---

* Добре.

** До побачення завтра ввечері.

Степан знову завертає і йде повільною ходою повз саму браму. В брамі зменшує крок – проверчує наскрізь темні сіни – ні, нема нікого. Іде далі. Якась дівчинка, що бігла в цей бік, тепер біжить назад і цікаво оглядається до Степана. Він боїться, що на нього звернуть увагу, приспішує кроку. Позаду нього якась літня людина. Степан уже далеко від брами, він боїться, що проґавить Івонну, але не може на очах літньої людини завернути – отак ні з сього, ні з того. Це було б підозріле. Схиляється й поправляє собі шнурки на черевиках. Поправляє довго, діловито, аж поки літня людина не проходить. Він тоді обертається і біжить до брами.

Івонна не виходить.

Вже пів до восьмої. Степан ходить вулицею туди й назад до години восьмої. Івонни нема. Він сподівається тепер, що вона прийде з міста. Минає чверть на дев'яту, – пів, – три чверті... Година дев'ята, Івонни нема. Степан раптом збирає всю відвагу, входить у сіни, йде знайомими сходами, – в очах йому темніє від очайдушного рішення, серце б'є молотом, – врешті стає перед дверми і стукає.

В дверях з'являється літня пані в окулярах, з вусом на горішній губі. В її очах цікавість,

– Я хотів бачити панну Івонну Люпаду...

– Ivonne? – відповідає пані з вусом. – А хто ви?

– Знайомий... Панна Івонна вдома?

– Non. – Пані з вусом поміркувала щось. – Ivonne est partie...*

Степан відчув, що йому хитаються ноги. Він видушив: – Ou est partie?**

– Eh! – махнула пані легковажно рукою. – Вона виїхала зі своїм старим коханцем...

– Мерсі бієн, – прошепотів Степан і обернувся ди виходу.

– Eh! Eh! – кличе його пані з вусом, – Ivonne n'est pas pour vous!.. C'est maitresse...***

*

* Івонна виїхала...

** Куди виїхала?

*** Івонна не для вас... Це дівчина легких звичаїв...

... О першій годині ночі Степан схопився на ноги: може Івонна ще не виїхала, може вона тільки вернулася до своєї хатки на чотирьох колесах? Надягнув шапку і вибіг. Біг, мов непритомний, на вулицю Рувруа, аж до того місця, де стояла циркова буда. Буди нема! Пусте місце, тільки купи паперів і пляшок... Івонна виїхала!..

Вулицею від Монтіні хтось надходив, якихось двоє людей – один високий, другий нижчий: цей нижчий ніс валізу. Степан скочив убік, на поле, і сховався за придорожній кущ. Люди перейшли і Степан вийшов на дорогу. Його перебування в Монтіні втратило для нього нараз усякий глузд... Його огорнула пустка, така пустка, як на самітнім острові...

Від того часу минуло три дні. Монтіні плескало язиками, всі знали Петра й Нестера та розбалакували на всякий лад про підземну копальняну драму. Степанові розповів усе Михайло. Одначе ця драма тільки слабо доходила до Степанової свідомости...

Він знав тепер, що мусить виїхати. Але не мав грошей, – так само як тоді, коли вперше приїхав до Монтіні. Треба було починати з початку – це значить: піти до копальні й заробити на дорогу. Він до цього не мав тепер сили. Він тільки щодня виходив на вулицю Рувруа й тужив за Івонною...

*

Смеркає. На вулиці вже горять ліхтарі.

Корнило з клунком у руці, маленький і згорблений, іде вулицею Пастера до Петрового мешкання. Цими днями він мав багато справ: мусів бігати від ранку до вечора, але ці справи, слава Богу, вже зближаються до кінця. Іде швидко – біля Петрової кам'яниці дивиться вгору: в вікні темно. Іде сходами догори, відмикає двері і входить до кімнати.

– Я вже тут, – говорить і кладе клунок на стіл. – Треба швидко йти, бо потяг відходить за півгодини.

Біля вікна видніється якась постать. Це Оленка.

Корнило світить. – Ти голодна, Оленко?

– Ні... Я не голодна...

– Що ж ти робила від полудня?

– Я поприбирала й сиділа біля вікна.

Корнило дивиться по хаті: чистенько, все рівно поскладане. На кухні теж. – Ну, то ходім.

Оленка бере свій кошик і стоїть слухняно коло дверей. Вона біла, мов крейда, під очима темні смуги. Корнило каже:

– Я візьму кошик, ти бери цей клунок. Там трохи харчів на дорогу.

Виходять. Корнило замикає двері на ключ. – А де твій ключ?

– Я маю.

– То давай.

Оленка дає ключ. Виходять на вулицю і йдуть на двірець.

*

Корнило йде з двірця і розкладає в голові решту своїх справ, що їх має ще полагодити. На Петровій кватирі ще залишилися всякі речі – старі робітничі лахи, горшки тощо. Треба буде дати Михайлові. В копальні він стрінув учора двоє нових, зі Станіславщини, приїхали з транспортом. Міг би їм відступити кватиру, але не має часу їх шукати.

Він іде задуманий, це все несподівано звалилося на його голову. В моменті, коли він уже має скручувати на вулицю, що веде до площі «Перемоги», зустрічає Степана. Аж здивувався, що його тут бачить, він уже забув про нього.

– Ти ще не поїхав до Парижу?

– Ні... – Степан не відчув глуму в Корниловому питанні. – Я ще не поїхав, але їду цими днями...

Ідуть обидва мовчки. Одначе Корнилова присутність перервала самітню пустку Степанового життя. Він пригадує собі події останніх днів і питає:

– За що Петро... побив Нестера?

Корнило мовчить. Потім відповідає неохоче: – За Оленку... Вона пішла до Нестера...

– Мені оповідав про це Михайло, але він не знає, за що...

– Михайло ходить до копальні?

– Ходить. Він втратив усі гроші, – ти чув про це?

– Чув.

– Казав мені, що лишається ще на рік.

Обидва не говірливі, розмова між ними не клеїться. На розі вулиці Корнило протягає йому руку. Одначе Степанові жаль якось розставатися з Корнилом. Він каже: – Зажди ще... Ти з Петром бачився... після того?

– Бачив...

– Ех, які то нещастя трапляються на гладкій дорозі... Мені ось самому... було цих кілька днів дуже важко на душі... Я блукав вулицями і думав про всякі речі... Ти сьогодні маєш час?

– Маю.

– Ну, то ще поговоримо... – Вони йдуть мовчки. – Я тішуся, що тебе зустрів, мені пригадуються дні, коли я сюди приїхав... Петра я тоді першого пізнав, це була добра людина... Він був між нами, як батько, правда?

– Правда?

Степан промовчав. – А чому Нестер так нагло вмер? – спитав по хвилині.

Корнила наче щось ударило. – Помер, бо порох дістався до крови, ну й багато сплило... – Одначе видно, що йому прикра ця справа, він каже нараз: – Вступимо десь, нап'ємося з того горя...

Ввійшли до першого стрічного естамінету. Корнило замовив горілку. Француз приніс пляшку і дві чарки. Випили по одній і по другій. – Інша річ, – каже Корнило, повертаючись до попередньої теми, – що Петро бахнув, мов довбнею... О, за такий кулак дякую... Вола можна вбити...

– Був силач, а та сила здалася чортові на іграшку...

Корнило п'є знову. Степан теж. Від горілки робиться Степанові легше на серці. Є також інші справи на світі! Він питає:

– Куди Петро виїхав?

– До легії... – Корнило наче злий чомусь. – Поїхав до легії, буде тепер мордувати арабів... – Він став клясти: – Най те все дідько пірве, як та біда товче нами!.. Такий Петро!.. П'ять років бушував під землею, – він того вугілля набив вагони, а для кого? Для сучих синів. Потім забив свого хлопа і поїхав собі на воячку! Буде собі шабелькою вимахувати... – Він раптом зареготався, аж йому на очі набігли сльози,

врешті втих і говорив далі: – А то був м'якушка, силач, але м'якушка... що його обходять араби? Що нас усіх обходять араби? Маємо ж ми десь свій клапоть землі, викраяти було на ній Петрові так зі сто моргів, добрий плуг, пару волів – ори, Петре! То йому відповідало б, якби на добрий порядок на цім світі... Але нема того порядку, бо на цім світі порядкує – к...

Корнило замовк, його очі палахкотіли гнівом. Він утихомирився, коли випив ще одну, й додав з гіркістю в голосі: – Пів життя втратить, розгубить свою силу по світі і для кого? Для собачої мами... То маєш Петра, а тепер бери Нестера...

Але Корнило замовк, коли згадав Нестера. Він сидів, похнюпившись, аж Степан перервав мовчанку. – Це правда, що наша сила розгублюється по світі...

– Авжеж... – Корнило знов ожвавився. – Мені та думка спокою не дає: якби ти так, хлопе, один з другим сидів у хаті, то ввесь приробок буде твій! Нехай буде того мало, але для себе – час не втрачений... Гній вози, хлопе, – земля ліпше зародить... Викопай рівчак – вода спливе... Підіпри стару рудеру колом – буде стояти ще рік-два... І так далі. А тут усе страчене, твій час мине, дурно ти, хлопе, на світ родився... Не вмію я може того так добре витлумачити, але ходжу по тій Франції і шкода мені ходаків: там би я бодай стежку витоптав...

Корнило витягнув тютюн і почав курити. – Так, чоловіче, ходжу вже два роки і все та думка торчить мені в голові: пусто й дурно час я трачу!.. Бо міркую так: як Господь сотворив землю і розпарцелював її між народами, то кожний має пильнувати свою, де приналежить. Там маєш робити і кінець. Такий божий порядок, а хто робить інакше – той грішить... Бо нащо тебе в такім разі треба було на цім світі? Баба мала досить клопоту, поки тебе вродила, було і крику, – та й потім, то не йшло так гладко... І коли ти вже підгодований – йдеш до французької копальні, або до легії... – Він раптом нахмурився, схилив голову і замовк.

Степан вставив своє зауваження:

– Багато виїжджає не добровільно...

Але Корнило вже не відкликався, він був нахмурений, встромив свій холодний погляд у склянку й так сидів. Степан почав знову: – Багато людей виїжджає, бо не має в краю тієї роботи, про яку ти говориш...

Але Корнило вперто мовчав, він зовсім Степана не слухав. Аж Степан по хвилині додав: – А також ще виїжджають з політичних причин...

Корнило мовчав далі, він, можливо, міркував про свої власні таємничі причини, які змусили його тікати з краю. Степан замовк теж і бубнив пальцями по столі. Позирнув на Корнила й додав несміло: – Часом люди виїжджають, щоб студіювати або пізнати, наприклад, чужу мову...

Корнило підняв голову: – Нащо її пізнавати?

Степан зам'явся: – Щоб... читати книжки...

– Нащо їх читати?

– Гм... – Степан не сподівався такого питання. – Книжки?.. Адже ж це...

Але Корнило перервав йому: – В нашій сотні був один хорунжий, що весь час читав книжки, читав самі грубі книжки – і що з того? Прийшла куля – і забила хлопа над книжкою...

Так, це був аргумент. Корнило додав іще: – Потім виявилось, що це була польська книжка, ніхто навіть не пожалів...

Але він уже був трохи п'яний, цей Корнило, Степан теж не менше, обом їм почервоніли обличчя і загорілись очі. Степанові нараз стало легше, вся туга зійшла йому з серця, і він заговорив жваво, з переконанням:

– Знаєш, Корниле, твоя правда щодо того читання, я ось читаю французькі книжки, пізнаю французьку культуру, і вона мене спалює... Для французів вона добра, для нашого брата ні... Вона нашого брата спалює... – Степанові подобалось це слово «спалює». – Там, де француз зовсім не реагує, там наш брат спалюється на попіл... Не знаю, чи ти це розумієш якслід, Корниле, чи ти це відчуваєш, – я це пережив, я це знаю – аж до того «попелу» – там, де наш брат хотів би падати на коліна, там француз, лисий, як коліно, зовсім не реагує, ні, – він буде її, – Степанів голос робиться щораз коротший, – він буде її брутально, по-п'яному, підщипувати без чуття, без пошани – він є cochon, а вона...

– Дам тобі, Степане, оці цидулки, – перервав раптом Корнило, – Петрову і свою... Вибереш собі гроші на декаду...

Він добув свій пашпорт, що служив йому замість портфеля і почав шукати карток. Степан щойно поволі приходив до себе після попереднього зворушення. – А ти... ти сам?..

– Маю свій плян, – відповів Корнило коротко, – добре, що я тебе зустрів.

Він кинув на стіл панським рухом обидві картки.

– Бери, Степане, бо потім можу забути...

Степан був майже приголомшений – це було понад вісімсот франків! – величезна сума, що впала Степанові, мов із неба. Він видушив: – А чому... а чому тобі не треба?

Корнило відрік сухо: – Мені не треба, бо я від'їжджаю.

Степан спитав тремтячим голосом: – Куди від'їжджаєш, Корниле?

Корнило подивився на нього уважно, а з його сталевих очей вдарила така рішучість і сила, що Степан мимохіть подався на спинку крісла. – Це ти раз розказував про того божка, що на нього сідали горобці? – спитав, замість відповіді.

Степан став пригадувати. – Мені таке раз... Це був сон...

– А я не хочу, щоб на мене сідали горобці! О! – І він голосно зареготався. – Те з горобцями було добре, ха-ха-ха!..

Він так щиро сміявся, що аж сльози замрячили йому зір. – Горобці на нас сідають цілими стадами – ха-ха-ха! – на Петра теж – ха-ха-ха! – хотів мати жінку, землю, сина – а не має ні одного, ні другого, ні третього – ціле стадо горобців присіло бідного Петра – ха-ха-ха! – і Оленку, і Нестера...

Але згадавши Нестера, він зараз споважнів і замовк. Степан дивився на нього хвилину мовчки, раптом почала зарисовуватися перед ним драма останніх днів – на ввесь зріст – щойно тепер – і він прошепотів схвильованим голосом:

– А де... Оленка?

– Від'їхала годину тому до хати.

На Степана кожна подробиця цієї драми робить тепер нове враження. Оленка від'їхала до хати! Він щойно тепер усвідомлює собі, що Петро виїхав до легії, а Нестер помер. Він зв'язує всі розірвані досі факти в одну цілість, – його зворушення росте. – А чому, Корниле, – вона пішла до Нестера?

Корнило перевів свій задуманий погляд на Степана. – Можливо, що почала з ним дитину...

Перед Степаном відкривається нараз рубець великої тайни. – Дитину? Хто тобі казав?

– Нестер.

– Коли?

– Перед смертю.

– Ти був при нім?

– Був.

Степанові вривається голос. – А... Оленка?

Корнило нерадо говорить на ці теми. Оленка? Оленка довідалась на третій день. Хотіли з вечора покликати її, бо Нестер просив – зараз, як тільки вивезли його догори, – але адреси не встиг дати докладної...

– Стратив свідомість?

Корнило похнюпив голову. – І так – і ні... Чекав... Впер очі в двері, і чекав... Кров заливала йому мізок і смерть мала прийти в одній секунді, але він п'ятнадцять мінут витримав – і дивився в двері... Корнилів голос знизився на цілу скалю: – дай мені, Боже, таку силу перед смертю, як він мав...

Корнило замовк, потім докинув: – Нестер був жонатий...

– Жонатий?

– Так. Він мав жінку в Дуе́. Польку.

Степанові трясуться губи. – І Оленка... знала про те?

– Довідалась, коли Нестера ховали.

– На другий день?

– Ні, наперед була секція в Лянс. У шпиталі. Там його знайшла Оленка на третій день, але там була вже та друга.

– І... що?

Корнило замовк. – Корниле, – сказав Степан, – мені голова крутиться. Оленка довідалась про те, що Нестер жонатий по його смерті, адже ж вона відійшла задля нього від Петра?

– Більш-менш так...

Степан важко віддихає. – Корниле, передо мною відкривається темна челюсть... – Він хотів іще щось сказати, але був смертельно блідий, дивився майже непритомним від гарячки поглядом на Корнила, руки йому дрижали, мов у лихоманці. Корнило мовчав, мов камінь, його зір дивився кудись у безвість. – Оленко, – скрикнув нараз Степан і схилився, наче б хотів упасти на коліна. Але Корнило в цей час підвівся і сказав сухо:

– Ходім, Степане.

Степан підвівся, його уста дивно тремтіли, наче б він мав за хвилину розридатися. Він тримав, увесь дрижачи, капелюх у руках і дивився, як Корнило розраховувався з французом. Йому раптом майнула думка: є акі сильні люди в нашім народі – його уста повторяли це речення гістерично, в очах миготіло йому світло і зливалося в одну ясну пляму. Корнило заплатив і обидва вийшли на вулицю. Надворі вітер обвіяв Степанове зіпріле чоло. – Корниле, – прошепотів він нараз загадковим тоном, – знаєш що? – Він пильно дивився на Корнила, хотів звернути увагу на те, що хоче сказати. – Знаєш що, Корниле? Я знайшов у цій хвилині зміст мого життя... Я буду жити... віднині я буду жити для... цієї трагічної дівчини... Ти мене розумієш, Корниле?

Але Корнило не розумів його, можливо, він собі подумав, що Степан був надто підхмелений. Степан спотикався на дорозі, часто хапався Корнила за рукав, його ніби вдарили важким обухом. Коли дійшли до того місця, де їх дороги розходились, Корнило спинився, подав Степанові руку і сказав, усміхаючись:

– Їдь, Степане, до краю, бо тут пропадеш.

– Я поїду.

Стояли хвилину мовчки. Потім Степан спитав:

– Куди їдеш, Корниле?

Корнило оглянувся на боки і відповів, стишивши голос: – Хочу Петра витягнути із халепи... – Він усміхнувся. – Горобців зігнати з нього!.. О!

– Можна буде?

– В житті, Степане, більше можна, як нам здається. На небо більше!

Весна була кругом і віяв різкий солоний вітер від моря. Корнило стояв свобідний, усміхнений і бадьорий, і простягав Степанові руку. – Будь здоров, Степане.

Степан припав до Корнилового плеча. Корнило обняв його за шию.

– Чи ми ще стрінемося, Корниле?

– Гадаю. Ще ми позбираємося, як прийде наш час.

Розійшлися. Коли Степан прийшов до хати, він відчув, що в душі його била якась нова – рідна і близька – стихія, а його особиста драма наче зблідла, примеркла, розвіялася...

XX

12 квітня 192... Степан Кучерепа виїхав з Монтіні. Він прийшов на двірець – перший раз відтоді, коли він сюди прибув, – і живо пригадав собі всі обставини того вечора, коли він приїхав тому пів року з Ліль... Увійшов на коридор... Дивне враження!.. На стінах ще та сама афіша: Expédition de Lille... Збоку друга: Eaux – les – Bains... Ззовні будинку ще ті самі електричні букви: Montigny... Вся та сама декорація, що пів року тому, – та яка ж інша душевна атмосфера!.. Степан пригадує собі тодішню атмосферу, відгрібає її з-під верстви переживань останнього півроку і відчуває на мить майже творчу духову розкіш.

З шумом і стукотом вкотився поїзд на станцію. Степан відшукав порожнє купе й сів... І ось раптом зродилася в нього фантастична думка: що було б, коли б він був вибрав тоді в Ліль станцію Lens або Hamecourt?... Це ж був чистий випадок, – справа йшла тільки про п'ять франків!..

П'ять франків – і скільки життя за цей час! І Оленка й Івонна, Петро й Нестер, Корнило й Михайло і ціле Монтіні з копальнею, колонією, вулицею Рувруа, кохання й туга, терпіння свої й чужі – це все пережив він на цій випадковій зупинці свого життя, – через п'ять франків різниці в ціні квитка!..

Що було б, якби він був вибрав Lens?

Ці всі особи, переживання, події були б не існували для нього, не були б у його свідомості, були б цілком поза лінією його життя... І Степан міркував хвилину над тим питанням: що це таке випадок? І чи з життя можна виелімінувати випадок, чи бодай звести його ролю до minimum?

Поїзд рушив і перервав Степанові філософські роздумування. Він стояв біля вікна й оглядав панораму Монтіні, що зникла. Ось рівні вулички колонії, що з високого насипу, на якім їде поїзд, виглядають

маленькі, наче дитячі; з другого кінця містечка – копальняний гігант, а ген далі маячать на горі електричні стовпи біля вулиці Рувруа... Та ось Монтіні ховається вже за насипом – поїзд скручує на південь, він мчить повною силою пари до Парижу.

Степан їде – «vers les nouveaux rivages» – до нових берегів...

Зима, 1940-41.

Народна Справа

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИЙ ЧАСОПИС

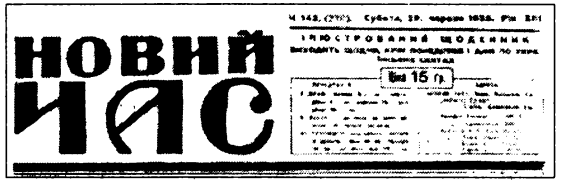
НОВИЙ ЧАС

НЕДІЛЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТИЖНЕВИК

Віньєтки газет, в яких друкувалися твори Василя Гірного

Матеріяли до бібліографії Василя Гірного

1930

1. В. Г., *Пишім по людськи!* // «Народня Справа» 1930. Ч. 37. Лист до редакції «Народньої Справи», заголовок від редакції.

1931

2. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 13 вересня. Ч. 22.
3. *Що пише Федь Гонибіда?* // «Бескид», 20 вересня. Ч. 23.
4. *Що пише Федь Гонибіда?* // «Бескид», 27 вересня. Ч. 24.
5. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 4 жовтня. Ч. 25.
6. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 11 жовтня. Ч. 26.
7. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 15 жовтня. Ч. 28.
8. в. г., *Смалені дуби. Перший день* // «Новий Час», 19 жовтня. Ч. 115. С. 5.
9. в. г., *Смалені дуби. Уривок з повісти наших днів* // «Новий Час», 23 жовтня. Ч. 117. С. 6.
10. в. г., *Смалені дуби. 1,000.000* // «Новий Час», 30 жовтня. Ч. 120. С. 7.
11. в. г., *Смалені дуби. Китай і я* // «Новий Час», 2 листопада. Ч. 121. С. 7.
12. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 8 листопада. Ч. 30.
13. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 15 листопада. Ч. 31.
14. в. г., *Смалені дуби. Фонетика* // «Новий Час», 16 листопада. Ч. 127. С. 6-7.
15. в. г., *Смалені дуби. Поезія* // «Новий Час», 18 листопада. Ч. 128. С. 5.
16. *Що пише Федь Гонибіда?* // «Бескид», 22 листопада. Ч. 32.
17. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 29 листопада. Ч. 33.
18. в. г., *Смалені дуби. Сковорода* // «Новий Час», 4 грудня. Ч. 135. С. 5.
19. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 6 грудня. Ч. 34.

20. Федь Триндик,. *Смалені дуби. Літературний фільм* // «Новий Час», 11 грудня. Ч. 138. С. 5.
21. Пер. В. Г. – Проспер Меріме, *Матео Фальконе* // «Неділя», 13 грудня. Ч. 47 (167). С. 10.
22. Федь Триндик,. *Смалені дуби. Апелюю...* // «Новий Час», 14 грудня. Ч. 139. С. 6.
23. Федь Триндик, *Смалені дуби. Анонси* // «Новий Час», 18 грудня. Ч. 141. С. 4.
24. Пер. В. Г. – Проспер Меріме, *Матео Фальконе* // «Неділя», 20 грудня. Ч. 48 (168). С. 9.
25. Федь Триндик, *По конскрипції* // «Новий Час», 23 грудня. Ч. 143. С. 5.
26. *Що пише Федь Гонибіда?* // «Бескид», 27 грудня. Ч. 37.
27. Пер. В. Г. – Проспер Меріме, *Матео Фальконе* // «Неділя», 27 грудня. Ч. 49 (169). С. 10.

1932

28. Федь Триндик, *Малий фейлетон. Про крізу* // «Новий Час», 2 січня. Ч. 2. С. 2.
29. Федь Триндик, *Панотець* // «Новий Час», 6 січня. Ч. 5. С. 2.
30. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 7 січня. Ч. 1.
31. Пер. В. Г. – Франсуа Копе, *Серце людини (Різдвяне оповідання)* // «Неділя», 7 січня. Ч. 1 (170). С. 6.
32. Федь Триндик, *Хорий редактор* // «Новий Час», 11 січня. Ч. 7. С. 2.
33. Федь Триндик, *Про війну* // «Новий Час», 13 січня. Ч. 8. С. 2.
34. Федь Триндик, *Валізка або тяжкі часи* // «Новий Час», 14 січня. Ч. 9. С. 2.
35. В. Гір., *В різдвяну ніч* // «Народня Справа», 17 січня. Ч. 3 (173). С. 4.
36. Федь Триндик, *В аді* // «Новий Час», 18 січня. Ч. 12. С. 2.
37. Федь Триндик, *Хутір. Мрія* // «Новий Час», 20 січня. Ч. 13. С. 2.
38. Федь Триндик, *З творчости молодих. Літературна рецензія* // «Новий Час», 23 січня. Ч. 15. С. 2.
39. Федь Триндик, *Пан професор Цимбало* // «Новий Час», 24 січня. Ч. 16. С. 2.

40. Федь Триндик, *Монополі і я* // «Новий Час», 29 січня. Ч. 20 С. 2.
41. Федь Триндик, *Більше справедливости* // «Новий Час», 31 січня. Ч. 22. С. 2.
42. Федь Триндик, *Історія про те,...* // «Новий Час», 5 лютого. Ч. 26. С. 2.
43. Федь Триндик, *Піклі (Правдива але дуже сумна історія)* // «Новий Час», 18 лютого. Ч. 35. С. 2.
44. Федь Триндик, *З подорожніх вражінь. І.* // «Новий Час», 21 лютого. Ч. 38. С. 2.
45. Федь Триндик, *З подорожніх вражінь II.* // «Новий Час», 22 лютого. Ч. 39. С. 2.
46. Федь Триндик, *Моя відповідь* // «Новий Час», 24 лютого. Ч. 40. С. 2.
47. Федь Триндик, *Уникайте зарази!* // «Новий Час», 25 лютого. Ч. 41. С. 2.
48. Федь Триндик, *З подорожніх вражінь. III.* // «Новий Час», 26 лютого. Ч. 42. С. 2.
44. Федь Триндик, *З подорожніх вражінь. IV.* // «Новий Час», 27 лютого. Ч. 43. С. 2.
45. Федь Триндик, *Ліквідація або брехач і підбрехач* // «Новий Час», 29 лютого. Ч. 45. С. 2.
46. Федь Триндик, *«Було б інакше»* // «Новий Час», 6 березня. Ч. 50. С. 2.
49. В. Гір., *Футро* // «Народня Справа», 6 березня. Ч. 10 (180). С. 6.
50. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 6 березня. Ч. 9 (123).
51. Федь Триндик, *З подорожніх вражінь V.* // «Новий Час», 7 березня. Ч. 51. С. 2.
52. Федь Триндик, *Сильний характер* // «Новий Час», 12 березня. Ч. 55. С. 2.
53. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 13 березня. Ч. 10.
54. Федь Триндик, *Ґеографія* // «Новий Час», 14 березня. Ч. 57. С. 2.
55. Федь Триндик, *Патріот голосує* // «Новий Час», 17 березня. Ч. 59. С. 2.
56. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 20 березня. Ч. 11.
57. Федь Триндик, *Їду на відпустку* // «Новий Час», 21 березня. Ч. 62. С. 2.
58. Пер. В. Г. – Жіль Лєметр, *Дзвін* // «Неділя», 30 квітня. Ч. 16 (185). С. 16-17.

59. Федь Триндик, *Образки із села. Теорія еволюції* // «Новий Час», 21 травня. Ч. 109. С. 2.
60. Федь Триндик, *Образки із села. Політика* // «Новий Час», 22 травня. Ч. 110. С. 2.
61. Федь Триндик, *Образки із села. Медицина.* // «Новий Час», 23 травня. Ч. 111. С. 2.
62. Федь Триндик, *Сумна історія* // «Новий Час», 28 травня. Ч. 115. С. 2.
63. Федь Триндик, *Наша економічна праця* // «Новий Час», 30 травня. Ч. 117. С. 2.
64. Федь Триндик, *Фільольтія* // «Новий Час», 12 червня. Ч. 127. С. 2.
65. Федь Триндик, *Чистий інтерес* // «Новий Час», 17 червня. Ч. 131. С. 2.
66. Федь Триндик, *Кіно, театр* // «Новий Час», 19 червня. Ч. 133. С. 2.
67. В. Гір., *І такі бувають* // «Народня Справа», 19 червня. Ч. 25 (195). С. 7.
68. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 19 червня. Ч. 23.
69. Федь Триндик, *Історія про це як я хотів набути агрономічного знання* // «Новий Час», 24 червня. Ч. 136. С. 2.
70. Федь Триндик, *«Комета» або свій до свого* // «Новий Час», 25 червня. Ч. 137. С. 2.
71. Федь Триндик, *Чому я не пишу книжки?* // «Новий Час», 26 червня. Ч. 138. С. 2.
72. Федь Триндик, *Мої проєкти* // «Новий Час», 1 липня. Ч. 142. С. 2.
73. Федь Триндик, *Заробляє пером...* // «Новий Час», 2 липня. Ч. 143. С. 2.
74. Федь Триндик, *Популярно-наукова статя* // «Новий Час», 3 липня. Ч. 144. С. 2.
75. *Що пише Федь Гонибіда?* «Бескид», 3 липня. Ч. 25.
76. Федь Триндик, *Конференції...* // «Новий Час», 4 липня. Ч. 145. С. 2.
77. Федь Триндик, *«Народня Справа» (Помічення й замітки)* // «Новий Час», 8 липня. Ч. 148. С. 2.
78. Федь Триндик, *На вакаціях... Настрої* // «Новий Час», 10 липня. Ч. 149. С. 2.
79. Федь Триндик, *Студії української літератури (Неймовірне але правдиве)* // «Новий Час», 11 липня. Ч. 150. С. 2.

80. Федь Триндик, *Конфлікт (Сценічні образки)* // «Новий Час», 13 липня. Ч. 151. С. 2.
81. Федь Триндик, *Отвертий лист до Центросоюзу* // «Новий Час», 16 липня. Ч. 153. С. 2.
82. Федь Триндик, *Два документи (В перекладі)* // «Новий Час», 18 липня. Ч. 155. С. 2.
83. Федь Триндик, *Роблю докторат!* // «Новий Час», 21 липня. Ч. 157. С. 2.
84. Федь Триндик, *Наші річки* // «Новий Час», 31 липня. Ч. 166. С. 2.
85. В. Гір., *«Лікар...»* // «Народня Справа», 31 липня. Ч. 31 (201). С. 9.
86. Федь Триндик, *«Плаціць!..»*. // «Новий Час», 1 серпня. Ч. 167. С. 2.
87. Федь Триндик, *Гої...* // «Новий Час», 3 серпня. Ч. 168. С. 2.
88. Федь Триндик, *З дороги життя...* // «Новий Час», 5 серпня. Ч. 170. С. 2.
89. Федь Триндик, *Післяплатники* // «Новий Час», 6 серпня. Ч. 171. С. 2.
90. Федь Триндик, *Рекляма* // «Новий Час», 8 серпня. Ч. 173. С. 2.
91. Федь Триндик, *«Новий Час» за 10 сот.!* // «Новий Час», 14 серпня. Ч. 178. С. 2.
92. Федь Триндик, *«М. Р.»* // «Новий Час», 15 серпня. Ч. 179. С. 2.
93. Федь Триндик, *«Аномалії»* // «Новий Час», 17 серпня. Ч. 180. С. 2.
94. Федь Триндик, *Патріот (Поема)* // «Новий Час», 20 серпня. Ч. 183. С. 2.
95. В. Гір., *Крамар Максим* // «Народня Справа», 21 серпня. Ч. 34 (204). С. 6-7. (Ще раз надруковано у наступному числі газети).
96. Федь Триндик, *Як я живу на вакаціях* // «Новий Час», 22 серпня. Ч. 184. С. 2.
97. Федь Триндик, *Грека* // «Новий Час», 25 серпня. Ч. 186. С. 2.
98. Федь Триндик, *Скартелізоване мило* // «Новий Час», 28 серпня. Ч. 189. С. 2.
99. Федь Триндик, *Блудне колесо* // «Новий Час», 29 серпня. Ч. 190. С. 2.
100. Федь Триндик, *Медицина* // «Новий Час», 2 вересня. Ч. 193. С. 2.
101. Федь Триндик, *По вакаціях* // «Новий Час», 3 вересня. Ч. 194. С. 2.
102. Федь Триндик, *«Відповіди редакції»* // «Новий Час», 7 вересня. Ч. 197. С. 2.

103. Федь Триндик, *«Жіноча Доля»* // «Новий Час», 10 вересня. Ч. 200. С. 2.
104. Федь Триндик, *Клопіт зі сільськими бібліотеками* // «Новий Час», 11 вересня. Ч. 201. С. 2.
105. Федь Триндик, *Гіркий то сміх!* // «Новий Час», 12 вересня. Ч. 202. С. 2.
106. Федь Триндик, *Демпінг* // «Новий Час», 24 вересня. Ч. 211. С. 2.
107. Федь Триндик, *Як ви... (Фантазія й дійсність)* // «Новий Час», 1 жовтня. Ч. 216. С. 2.
108. Федь Триндик, *Педагогія* // «Новий Час», 2 жовтня. Ч. 217. С. 2.
109. Федь Триндик, *Жовтень – місяць української преси* // «Новий Час», 9 жовтня. Ч. 223. С. 2.
110. В. Гір., *Добрий адвокат* // «Народня Справа», 9 жовтня. Ч. 41 (211). С. 5.
111. Пер. В. Г. – Проспер Меріме, *Візія Карла XI* // «Неділя», 11 жовтня. Ч. 38 (158). С. 16.
112. Федь Триндик, *Пейсажі (Поважна стаття й дискусійна)* // «Новий Час», 13 жовтня. Ч. 226. С. 2.
113. Федь Триндик, *Бруди* // «Новий Час», 16 жовтня. Ч. 229. С. 2.
114. Пер. В. Г. – Андре Даль, *Ґенерал збожеволів* // «Неділя», 16 жовтня. Ч. 40 (208). С. 4-5.
115. Федь Триндик, *Посади (Причинок до психольогії)* // «Новий Час», 17 жовтня. Ч. 230. С. 4.
116. Федь Триндик, *Диво!..* // «Новий Час», 19 жовтня. Ч. 231. С. 2.
117. Федь Триндик, *Вітамін «Ґ»* // «Новий Час», 23 жовтня. Ч. 235. С. 2.
118. Федь Триндик, *Як би це усунути!* // «Новий Час», 28 жовтня. Ч. 239. С. 3.
119. Федь Триндик, *Певний і успішний спосіб* // «Новий Час», 31 жовтня. Ч. 242. С. 3.
120. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид» 30 жовтня. Ч. 42.
121. В. Г., *Людям не догодиш* // «Народня Справа», 6 листопада. Ч. 45 (215). С. 8.
122. Федь Триндик, *Як я давав лєкцію писання фейлетонів* // «Новий Час», 12 листопада. Ч. 250. С. 3.

123. Федь Триндик, *Йо-йо (З циклю: «Розмови з Чопом»)* // «Новий Час», 24 листопада. Ч. 259. С. 3.
124. Федь Триндик, *Про періоди (З циклю: «Розмови з Чопом»)* // «Новий Час», 27 листопада. Ч. 262. С. 2.
125. В. Г., *Не могли зрозуміти* // «Народня Справа», 27 листопада. Ч. 48 (218). С. 9.
126. В. Г., *Мій перший виступ* // «Новий Час», 30 листопада. Ч. 264. С. 3-4.
127. В. Г., *Хо. I.* // «Новий Час», 17 грудня. Ч. 279. С. 3.
128. В. Г., *Хо. II.* // «Новий Час», 18 грудня. Ч. 280. С. 3.
129. Федь Триндик, *Серед патріотів...* // «Новий Час», 22 грудня. Ч. 283. С. 2.
130. Федь Триндик, *Як Гриця Патика вибрали до управи новозаснованого товариства (автентичне)* // «Новий Час», 28 грудня. Ч. 288. С. 3.
131. Федь Триндик, *Хо. III.* // «Новий Час», 29 грудня. Ч. 289. С. 3.
132. Федь Триндик, *Лист від тата* // «Новий Час», 30 грудня. Ч. 290. С. 2.

1933

133. Федь Триндик, *Заяви* // «Новий Час», 2 лютого. Ч. 23. С. 3.
134. В. Гірний, *Книжка як засіб пропаганди (Стаття надіслана)* // «Новий Час», 2 лютого. Ч. 23. С. 4.
135. Федь Триндик, *Не є найгірше...* // «Новий Час», 6 лютого. Ч. 27. С. 3.
136. Федь Триндик, *Джентельмени і кріза* // «Новий Час», 9 лютого. Ч. 29. С. 2.
137. Федь Триндик, *Що кому пахне?* // «Новий Час», 12 лютого. Ч. 32. С. 3.
138. Федь Триндик, *Моя життєва лінія (Спогади і рефлєксії)* // «Новий Час», 22 лютого. Ч. 39. С. 3-4.
139. Федь Триндик, *Ундо й Луги...* // «Новий Час», 27 лютого. Ч. 44. С. 2.

140. Федь Триндик, *Заслуги...* // «Новий Час», 3 березня. Ч. 47. С. 3.
141. Федь Триндик, *Кара Божа...* // «Новий Час», 4 березня. Ч. 48. С. 2.
142. Федь Триндик, *«Hospodi pomiłuj»* // «Новий Час», 9 березня. Ч. 52. С. 2.
143. Федь Триндик, *Машина баби Цяпалихи* // «Новий Час», 11 березня Ч. 54. С. 3.
144. В. Гір., *Барани* // «Народня Справа», 19 березня. Ч. 12 (234). С. 4.
145. Федь Триндик, *Орґанізуйтеся!* // «Новий Час», 17 березня. Ч. 59. С. 3.
146. Федь Триндик, *Невтральність (особисте)* // «Новий Час», 18 березня. Ч. 60. С. 2.
147. Федь Триндик, *Весняні настрої* // «Новий Час», 20 березня. Ч. 62. С. 4.
148. Федь Триндик, *Ростемо й умножаємося!..* // «Новий Час», 22 березня. Ч. 63. С. 3.
149. *Що мовит Панько Грушка зпід Перемишля* // «Народня Справа», 2 квітня. Ч. 14 (236). С. 5-6.
150. Федь Триндик, *«Гнилий демократизм...»* // «Новий Час», 15 квітня. Ч. 83. С. 5.
151. Федь Триндик, *Треба собі радити!..* // «Новий Час», 22 квітня. Ч. 86. С. 3.
152. Федь Триндик, *Преч!* // «Новий Час», 24 квітня. Ч. 88. С. 3.
153. Федь Триндик, *Що це є спорт?* // «Новий Час», 27 квітня. Ч. 90. С. 2.
154. Федь Триндик, *У Львові горячо* // «Новий Час», 4 травня. Ч. 96. С. 2.
155. Федь Триндик, *Нагоди і пригоди. Перша любовна історія* // «Новий Час», 7 травня. Ч. 98. С. 3-4.
156. Федь Триндик, *На лоні природи* // «Новий Час», 10 травня. Ч. 101. С. 3.
157. *Що пише Федь Гонибіда* // «Бескид», 14 травня. Ч. 18.
158. Федь Триндик, *Ану, чия візьме!..* // «Новий Час», 17 травня. Ч. 107. С. 2.
159. Федь Триндик, *Кава, Кульчицький гербу Сас і я* // «Новий Час», 18 травня. Ч. 108. С. 2.

160. Федь Триндик, *Легкий був заробіток* // «Новий Час», 21 травня. Ч. 111. С. 2.
161. Федь Триндик, *Перечислився* // «Новий Час», 22 травня. Ч. 112. С. 2.
162. Федь Триндик, *На кредит* // «Новий Час», 31 травня. Ч. 118. С. 2.
163. Федь Триндик, *Фігура... (Нарис)* // «Новий Час», 10 червня. Ч. 126. С. 4.
164. В. Гір., *Дідів ножик* // «Народня Справа», 11 червня. Ч. 23 (245). С. 8-9.
165. Федь Триндик, *Моя ґама* // «Новий Час», 12 червня. Ч. 128. С. 4.
166. Федь Триндик, *Яка шкода!..* // «Новий Час», 17 червня. Ч. 132. С. 2.
167. Федь Триндик, *Ґротеска* // «Новий Час», 18 червня. Ч. 133. С. 4.
168. Федь Триндик, *Господарська конференція* // «Новий Час», 19 червня. Ч. 134. С. 4.
169. Федь Триндик, *Мій скромний проєкт* // «Новий Час», 23 червня. Ч. 137. С. 4.
170. Федь Триндик, *Резолюції і піонєри* // «Новий Час», 1 липня. Ч. 144. С. 4.
171. *Що мовит Панько Грушка зпід Перемишля* // «Народня Справа», 2 липня. Ч. 26 (248). С. 3.
172. Федь Триндик, *«Дзвіночок» ще здержується...* // «Новий Час», 6 липня. Ч. 148. С. 2.
173. Федь Триндик, *Як я писав конкурсову статтю* // «Новий Час», 7 липня. Ч. 149. С. 2.
174. В. Гір., *Свідомий громадянин* // «Народня Справа», 9 липня. Ч. 27 (249). С. 7-8.
175. Федь Триндик, *Така собі історія (Новеля)* // «Новий Час», 16 липня. Ч. 155. С. 4.
176. Федь Триндик, *Віс майор* // «Новий Час», 17 липня. Ч. 156. С. 4.
177. Федь Триндик, *Літвінов... і Нобель* // «Новий Час», 20 липня. Ч. 158. С. 4.
178. Федь Триндик, *Інтермеццо* // «Новий Час», 22 липня. Ч. 160. С. 2.
179. Федь Триндик, ***** // «Новий Час», 23 липня. Ч. 161. С. 2.
180. *Що мовит Панько Грушка зпід Перемишля* // «Народня Справа», 23 липня. Ч. 29 (251). С. 8.

181. Федь Триндик, *Доляри* // «Новий Час», 26 липня. Ч. 163. С. 2.
182. Федь Триндик, *Наша дипльоматія. Прочитавши спомини з 1918 р.* // «Новий Час», 31 липня. Ч. 168. С. 2.
183. Федь Триндик, *Паскудна робота* // «Новий Час», 3 серпня. Ч. 170. С. 2.
184. В. Гір., *На торг!..* // «Народня Справа», 6 серпня. Ч. 31 (253). С. 7-8.
185. Федь Триндик, *«Свєнто моржа» в Торбичах* // «Новий Час», 4 серпня. Ч. 171. С. 2.
186. Федь Триндик, *Консумпція* // «Новий Час», 5 серпня. Ч. 172. С. 2.
187. Федь Триндик, *Патріот* // «Новий Час», 9 серпня. Ч. 175. С. 2.
188. Федь Триндик, *«Лісова пісня»* // «Новий Час», 11 серпня. Ч. 177. С. 2.
189. Федь Триндик, *Та... чи я знаю... (Сільські образки)* // «Новий Час», 13 серпня. Ч. 179. С. 2.
190. Федь Триндик, *Пан радник дивується* // «Новий Час», 16 серпня. Ч. 181. С. 2.
191. Федь Триндик, *«Трансформатор» (1)* // «Новий Час», 23 серпня. Ч. 186. С. 3.
192. Федь Триндик, *«Трансформатор» (2)* // «Новий Час», 24 серпня. Ч. 187. С. 3.
193. Федь Триндик, *«Трансформатор» (3)* // «Новий Час», 25 серпня. Ч. 188. С. 3.
194. Федь Триндик, *Сказав Ґете до Екермана...* // «Новий Час», 31 серпня. Ч. 192. С. 2.
195. Федь Триндик, *Психотехнічна порадня* // «Новий Час», 6 вересня. Ч. 197. С. 4.
196. Федь Триндик, *«Кипячка»* // «Новий Час», 11 вересня. Ч. 202. С. 2.
197. *Що пише Федь Гонибіда?* // «Бескид», 17 вересня. Ч. 36.
198. Федь Триндик, *Полковник Еріо захоплений* // «Новий Час», 18 вересня. Ч. 208. С. 2.
199. Федь Триндик, *Турки під Віднем* // «Новий Час», 20 вересня. Ч. 209. С. 2.
200. Федь Триндик, *«Внутрішня» позичка* // «Новий Час», 28 вересня. Ч. 215. С. 5.

201. Федь Триндик, *Тішуся!..* // «Новий Час», 1 жовтня. Ч. 217. С. 5.
202. Федь Триндик, *Азеф* // «Новий Час», 6 жовтня. Ч. 221. С. 5.
203. Федь Триндик, *«Власні телєграми»* // «Новий Час», 8 жовтня. Ч. 223. С. 6.
204. В. Гір., *Скарб (Байка і правда)* // «Народня Справа», 8 жовтня. Ч. 40 (262). С. 5-6.
205. Федь Триндик, *Історія одного протесту* // «Новий Час», 16 жовтня. Ч. 230. С. 2.
206. Федь Триндик, *Не мають чим докінчити...* // «Новий Час», 19 жовтня. Ч. 232. С. 2.
207. Федь Триндик, *Щось зі спорту* // «Новий Час», 20 жовтня. Ч. 233. С. 2.
208. Федь Триндик, *Зворот на 180°* // «Новий Час», 22 жовтня. Ч. 235. С. 2.
209. Федь Триндик, *Прошу на інвалідів* // «Новий Час», 25 жовтня. Ч. 237. С. 2.
210. Федь Триндик, *Якби так...* // «Новий Час», 3 листопада. Ч. 245. С. 11-12.
211. Федь Триндик, *Дивний народ* // «Новий Час», 9 листопада. Ч. 250. Ч. 2.
212. Федь Триндик, *Фотелі – вакант! Притча про таланти* // «Новий Час», 12 листопада. Ч. 252. С. 2.
213. Федь Триндик, *Що тяжче!* // «Новий Час», 13 листопада. Ч. 253. С. 2.
214. Федь Триндик, *Втертим шляхом* // «Новий Час», 17 листопада. Ч. 256. С. 4.
215. Федь Триндик, *Прохід по музею* // «Новий Час», 18 листопада. Ч. 257. С. 2.
216. Федь Триндик, *Парадокси* // «Новий Час», 25 листопада. Ч. 262. С. 2.
217. Федь Триндик, *Наука на услугах ґенерального штабу* // «Новий Час», 26 листопада. Ч. 263. С. 5.
218. Федь Триндик, *«Скжетускі...».* // «Новий Час», 29 листопада. Ч. 265. С. 5.

219. Федь Триндик, *Ґази у Львові* // «Новий Час», 30 листопада. Ч. 266. С. 2.
220. Федь Триндик, *Забив цвяха...* // «Новий Час», 1 грудня. Ч. 267. С. 2.
221. Федь Триндик, *Дивний фант* // «Новий Час», 2 грудня. Ч. 268. С. 2.
222. Федь Триндик, *Отвертий лист до товариша Косьора на Вел. Україну* // «Новий Час», 7 грудня. Ч. 271. С. 5.
223. Федь Триндик, *Пекуча справа* // «Новий Час», 8 грудня. Ч. 272. С. 6.
224. Федь Триндик, *Історія одного кітла* // «Новий Час», 9 грудня. Ч. 273. С. 4.
225. Федь Триндик, *Для бідних українських діточок – дарунок від Святого Миколая* // «Новий Час», 14 грудня. Ч. 277. С. 2.
226. Федь Триндик, *Льотіка* // «Новий Час», 15 грудня. Ч. 278. С. 2.
227. В. Гір., *«Ти аристократ!»* // «Народня Справа», 17 грудня. Ч. 50 (272). С. 7.
228. *Що мовит Панько Грушка* // «Народня Справа», 24 грудня. Ч. 51 (273). С. 4. (У підцензурному примірнику газети усунено останній абзац).
229. В. Гір., *«Якби всі тримались купи»* // «Народня Справа», 24 грудня. Ч. 51 (273). С. 7. (У підцензурному примірнику газети текст скорочено).
230. Федь Триндик, *Котел – є!* // «Новий Час», 30 грудня. Ч. 289. С. 2.
231. Федь Триндик, *Нерівний цензус* // «Новий Час», 31 грудня. Ч. 290. С. 5.
232. В. Г., *Як Дмитро навчив сина працювати* // «Золотий Колос». Калєндар на рік 1933. Львів 1933. С. 52-53.
233. В. Г., *Добрий спосіб (Для молоді і дітей)* // «Золотий Колос». Калєндар на рік 1933. Львів 1933. С. 151-152.

1934

234. В. Г., *Свят-Вечір в копальні* // «Неділя», 7 січня. Ч. 1 (270). С. 3.
235. Федь Триндик, *Кольпортер* // «Новий Час», 7 січня. Ч. 6. С. 10-11.
236. Федь Триндик, *«Світова революція» Масарика* // «Новий Час», 13 січня. Ч. 8. С. 2.

237. Федь Триндик, *Освітлення* // «Новий Час», 15 січня. Ч. 10. С. 5.
238. Федь Триндик, *Про що коні говорили* // «Комар», 15 січня. Ч. 2. С. 2.
239. Федь Триндик, *Статистичні дані* // «Новий Час», 17 січня. Ч. 11. С. 5.
240. Федь Триндик, *Репортаж з Торбич* // «Новий Час», 19 січня. Ч. 13. С. 5.
241. Федь Триндик, *Психологічна тема (Причинок)* // «Новий Час», 20 січня. Ч. 14. С. 2-3.
242. Федь Триндик, *Ударна кампанія* // «Новий Час», 26 січня. Ч. 18. С. 2.
243. Федь Триндик, *Проблема розвязана!* // «Новий Час», 27 січня. Ч. 19. С. 6.
244. Федь Триндик, *Вияснім* // «Комар», 1 лютого. Ч. 3. С. 6.
245. В. Гір., *Максимові бугаї (Сміховинка)* // «Народня Справа», 4 лютого. Ч. 4 (278). С. 2.
246. Федь Триндик, *Статистика має два боки* // «Новий Час», 5 лютого. Ч. 27. С. 5.
247. Федь Триндик, *Зависть. І.* // «Новий Час», 7 лютого. Ч. 28. С. 5.
248. Федь Триндик, *Зависть [ІІ].* // «Новий Час», 8 лютого. Ч. 29. С. 5.
249. Федь Триндик, *Термін* // «Новий Час», Ч. 31, 10 лютого. С. 3.
250. В. Гір., *Серце перемогло* // «Народня Справа», 11 лютого. Ч. 5 (279). С. 2-3.
251. Федь Триндик, *Давайте синтезу!* // «Новий Час», 18 лютого. Ч. 36. С. 5.
252. Федь Триндик, *Іде до кращого... але...* // «Новий Час», 22 лютого. Ч. 39. С. 3.
253. Федь Триндик, *Село читає газету...* // «Новий Час», 26 лютого. Ч. 43. С. 3.
254. Федь Триндик, *Тісно (Песимізм)* // «Новий Час», 4 березня. Ч. 49. С. 4.
255. Федь Триндик, *Лупаймо ту скалу!* // «Новий Час», 9 березня. Ч. 53. С. 5.
256. Федь Триндик, *Історичний Карнавал* // «Новий Час», 15 березня. Ч. 58. С. 5.

257. Федь Триндик, *Жіноча врода* // «Комар», 15 березня. Ч. 6. С. 5.
258. Федь Триндик, *Світ перевертається* // «Новий Час», 16 березня. Ч. 59. С. 4.
259. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. І. «Гін у світ»* // «Новий Час», 29 березня. Ч. 70. С. 2.
260. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 2)* // «Новий Час», 30 березня. Ч. 71. С. 2.
261. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 3)* // «Новий Час», 31 березня. Ч. 72. С. 2.
262. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 4)* // «Новий Час», 1 квітня. Ч. 73. С. 2.
263. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 5)* // «Новий Час», 3 квітня. Ч. 74. С. 2.
264. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 6)* // «Новий Час», 4 квітня. Ч. 75. С. 2.
265. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 7)* // «Новий Час», 5 квітня. Ч. 76. С. 2.
266. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 8)* // «Новий Час», 6 квітня. Ч. 77. С. 2.
267. В. Гір., *Знак Божий (Великодне оповідання)* // «Народня Справа», 8 квітня. Ч. 13-14 (287-288). С. 10-11.
268. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 9)* // «Новий Час», 15 квітня. Ч. 81. С. 5.
269. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 10)* // «Новий Час», 16 квітня. Ч. 82. С. 5.
270. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 11)* // «Новий Час», 18 квітня. Ч. 83. С. 5.
271. Василь Гірний, *Моя ескапада у Францію. 12)* // «Новий Час», 19 квітня. Ч. 84. С. 5.
272. Федь Триндик, *Відсвяткували ми...* // «Новий Час», 22 квітня. Ч. 87. С. 4.
273. В. Г., *В жидвіській неволі* // «Народня Справа», 29 квітня. Ч. 16 (290). С. 6.
274. Федь Триндик, *Карикатура* // «Новий Час», 5 травня. Ч. 98. С. 4.

275. Федь Триндик, *«І те і таліте...»* // «Новий Час», 9 травня. Ч. 101. С. 3.
276. Федь Триндик, *Колись і тепер* // «Новий Час», 13 травня. Ч. 105. С. 4.
277. Федь Триндик, *«Гістамай»* // «Новий Час», 17 травня. Ч. 108. С. 4.
278. Федь Триндик, *На мартінесі нової повісти* (Ст. Шухевич: «Невідомий», повість з воєнних часів, «Червона Калина» 1933.) // «Новий Час», 28 травня. Ч. 117. С. 4.
279. Федь Триндик, *По виборах* // «Новий Час», 2 червня. Ч. 120. С. 4.
280. Федь Триндик, *На болгарську тему* // «Новий Час», 4 червня. Ч. 122. С. 4.
281. Федь Триндик, *3 червень. Самоходам «Маслосоюзу» присвячую* // «Новий Час», 7 червня. Ч. 124. С. 5.
282. Федь Триндик, *Історія одного білету* // «Новий Час», 11 червня. Ч. 128. С. 4.
283. Федь Триндик, *Наукова карієра* // «Новий Час», 14 червня. Ч. 130. С. 4.
284. Федь Триндик, *Свято молоді* // «Новий Час», 17 червня. Ч. 133. С. 6.
285. Федь Триндик, *Регабілітація Ксантипи* // «Новий Час», 21 червня. Ч. 136. С. 4.
286. Федь Триндик, *Сокіл-Батько* // «Новий Час», 1 липня. Надзвичайне видання. С. 3.
287. В. Гір., *Як дві ніклеві монети мандрували по світі* // «Народня Справа», 1 липня. Ч. 25 (299). С. 8-9.
288. Федь Триндик, *Жіночий Конгрес* // «Новий Час», 2 липня. Ч. 146. С. 4.
289. В. Г., *Історія з вишнями* // «Народня Справа», 8 липня. Ч. 26 (300). С. 7-8.
290. В. Г., *Гостинниця* // «Народня Справа», 29 липня. Ч. 29 (303). С. 7.
291. Федь Триндик, *Зачинаю да капо* // «Новий Час», 12 серпня. Ч. 180. С. 4.
292. Федь Триндик, *«Загранічная палітіка»* // «Новий Час», 20 серпня. Ч. 186. С. 4.
293. Федь Триндик, *Хаос* // «Новий Час», 27 серпня. Ч. 192. С. 4.

294. Федь Триндик, *Червона Калина* // «Новий Час», 10 вересня. Ч. 203. С. 7.
295. Федь Триндик, *«Загибаюча раса»* // «Новий Час», 17 вересня. Ч. 209. С. 3.
296. Федь Триндик, *«У формальній справі»* // «Новий Час», 5 жовтня. Ч. 222. С. 6.
297. Федь Триндик, *«Галерія» має рацію...* // «Новий Час», 11 жовтня. Ч. 227. С. 6.
298. В. Г., *Мошко впав, Мошко встав* // «Народня Справа», 9 грудня. Ч. 48 (322). С. 10.
299. В. Г., *Прозрів* // «Народня Справа», 16 грудня. Ч. 49 (323). С. 3.

1935

300. В. Г., *Якби звірі говорили... (Сміховинка)* // «Народня Справа», 6 січня. Ч. 1 (326). С. 14.
301. Федь Триндик, *Загранична політика* // «Комар», 27 січня. Ч. 4. С. 3.
302. В. Г., *Історія з шапками* // «Народня Справа», 3 лютого. Ч. 5 (330). С. 6.
303. Федь Триндик, *Перемишль... (Жменя сентиментальних споминів)* // «Комар». Ч. 7, 17 лютого. С. 5.
304. В. Г., *Що значить газета!* // «Народня Справа», 17 лютого. Ч. 7 (332). С. 5.
305. В. Г., *Оплатилося* // «Народня Справа», 24 лютого. Ч. 8 (333). С. 4.
306. Федь Триндик, *Дипльоматична мова* // «Комар», 7 квітня. Ч. 14. С. 4.
307. В. Г., *В вагоні* // «Народня Справа», 7 квітня. Ч. 14 (339). С. 9.
308. Федь Триндик, *Зі заграничної політики. Іден їде!* // «Комар», 14 квітня. Ч. 15. С. 4.
309. Федь Триндик, *Великодна радість* // «Новий Час», 28 квітня. Ч. 93. С. 7.
310. В. Г., *Мельодія* // «Новий Час», 28 квітня. Ч. 93. С. 7.
311. Василь Гірний (літ. гр. «12»), *Березневе повітря* // «Літопис Червоної Калини». Ч. 4. С. 3-4.

312. В. Г., *За 14-тий сніп...* // «Народня Справа», 9 червня. Ч. 23 (348). С. 6.
313. В. Г., *За 14-тий сніп...* // «Народня Справа», 16 червня. Ч. 24 (349). С. 8.
314. Федь Триндик, *Перегони на морі або руханка мови* // «Комар», 7 липня. Ч. 27. С. 4.
315. Г., *«Приходи й розходи»* // «Народня Справа», 4 серпня. Ч. 31 (356). С. 5.
316. В. Гір., *Яка є нині господарська політика світа й Польщі? Які висновки з того для нашого селянства?* // «Народня Справа», 8 вересня. Ч. 36 (361). С. 7.
317. Федь Триндик, *Після виборів* // «Новий Час», 13 вересня. Ч. 204. С. 6.
318. Федь Триндик, *Нова ера* // «Комар», 15 вересня. Ч. 37. С. 2.
319. Федь Триндик, *Ощадність* // «Новий Час», 19 вересня. Ч. 210. С. 6.
320. Федь Триндик, *Абісинія і вибори* // «Комар», 22 вересня. Ч. 38. С. 2.
321. В. Г., *Календар даром!* // «Народня Справа», 22 вересня. Ч. 38 (363). С. 5.
322. Федь Триндик, *Мужчина, як такий* // «Новий Час», 27 вересня. Ч. 215. С. 6.
323. Федь Триндик, *Посли* // «Комар», 29 вересня. Ч. 39. С. 2.
324. Г., *Научка* // «Народня Справа», 29 вересня. Ч. 39 (364). С. 9.
325. В. Гір., *Празник* // «Народня Справа», 13 жовтня. Ч. 41 (366). С. 5.
326. Федь Триндик, *«Отаман Пісня» і «Дівча з Маслосоюзу»* // «Новий Час», 16 жовтня. Ч. 230. С. 6.
327. Федь Триндик, *В Женеві (Від власного кореспондента з Перемишля)* // «Комар», 27 жовтня. Ч. 43. С. 3.
328. Федь Триндик, *Листопадове листя* // «Комар», 3 листопада. Ч. 44. С. 3.
329. Федь Триндик, *Соломонів присуд* // «Новий Час», 8 листопада. Ч. 249. С. 6.
330. Федь Триндик, *Гість з того світу* // «Комар», 10 листопада. Ч. 45. С. 3.
331. Ф. Т., *Літературний загулінок* // «Новий Час», 16 листопада. Ч. 255. С. 6.

332. Федь Триндик, *Вирівную буджет* // «Комар», 17 листопада. Ч. 46. С. 4.
333. В. Г., *Втяли штуку* // «Народня Справа», 17 листопада. Ч. 46 (371). С. 10.
334. Федь Триндик, *Приватний урядовець (Портретний шкіц з натури)* // «Новий Час», 23 листопада. Ч. 261. С. 4.
335. В. Г., *Зворушливе свято. Концерт українських робітниць в честь їхнього опікуна Преосв. Никити Будки* // «Новий Час», 27 листопада. Ч. 262. С. 5.
336. Федь Триндик, *Свинський інтерес* // «Комар», 8 грудня. Ч. 49. С. 3.
337. Федь Триндик, *Андріївський Вечір* // «Комар», 15 грудня. Ч. 50. С. 4.
338. В. Г., *Оказове число* // «Народня Справа», 15 грудня. Ч. 50 (375). С. 8.

1936

339. Федь Триндик, *Святочна промова* // «Комар» [дати виходу не подано]. Ч. 1-2. С. 2.
340. Пер. В. Гірний – Франсуа Копе, *Люїдор* // «Новий Час», 2 січня. Ч. 3. С. 4.
341. Пер. В. Гірний – Франсуа Копе, *Люїдор* // «Новий Час», 4 січня. Ч. 4. С. 8.
342. В. Г., *Христіянин* // «Народня Справа», 5 січня. Ч. 1-2 (378-379). С. 4.
343. Федь Триндик, *Гей гоя, гоя* // «Новий Час», 6 січня. Ч. 5. С. 5.
344. Федь Триндик, *Шукаю помешкання* // «Комар», 26 січня. Ч. 4. С. 3.
345. Федь Триндик, *Карнавал* // «Комар», 2 лютого. Ч. 5. С. 2.
346. Федь Триндик, *Вертаємось до народньої ноші* // «Комар», 23 лютого. Ч. 8. С. 3.
347. Федь Триндик, *Я знову шукаю помешкання* // «Комар», 1 березня. Ч. 9. С. 3.
348. Федь Триндик, *Великдень* // «Новий Час», 12 квітня. Ч. 82. С. 20.
349. Федь Триндик, *Заграничная політика* // «Комар», 19 квітня. Ч. 16. С. 3.
350. Федь Триндик, *Безробіття* // «Новий Час», 25 квітня. Ч. 91. С. 4.

351. Федь Триндик, *Фейлетон, про трагічні події* // «Комар», 26 квітня. Ч. 17. С. 3.
352. Федь Триндик, *Ножиці* // «Новий Час», 28 квітня. Ч. 93. С. 4.
353. Федь Триндик, *На фонетичну тему* // «Новий Час», 2 травня. Ч. 97. С. 8.
354. Федь Триндик, *Мертвий сезон* // «Комар», 3 травня. Ч. 18. С. 3.
355. В. Г., *Молоде вчить старого розуму* // «Народня Справа», 3 травня. Ч. 18 (395). С. 3.
356. Федь Триндик, *Висока наука* // «Новий Час», 7 травня. Ч. 101. С. 5.
357. Федь Триндик, *Жидівська поема* // «Комар», 17 травня. Ч. 20. С. 2.
358. Г. *Пригода на концерті* // «Народня Справа», 17 травня. Ч. 20 (397). С. 4.
359. Федь Триндик, *Небуденний патріот* // «Комар», 24 травня. Ч. 21. С. 3.
360. В. Г., *Не суди, щоб тебе не осудили...* // «Народня Справа», 24 травня. Ч. 21 (398). С. 5.
361. Федь Триндик, *Емерити* // «Новий Час», 27 травня. Ч. 143. С. 4.
362. Федь Триндик, *Термометр* // «Комар», 31 травня. Ч. 22. С. 4.
363. Федь Триндик, *Посуха* // «Комар», 7 червня. Ч. 23. С. 3.
364. Г., *Надія* // «Народня Справа», 7 червня. Ч. 23 (400). С. 4.
365. Федь Триндик, *Який фах вибрати?* // «Комар», 14 червня. Ч. 24. С. 3.
366. Федь Триндик, *Хроніка* // «Комар», 21 червня. Ч. 25. С. 3.
367. Федь Триндик, *Їдемо на вакації!* // «Комар», 28 червня. Ч. 26. С. 3.
368. В. Г., *Постояли за своїм* // «Народня Справа», 5 липня. Ч. 27 (404). С. 6.
369. Ф. Т., *По жнивах* // «Комар», 15 серпня. Ч. 33. С. 2. [вірш]
370. Федь Триндик, *Еспанія, Олімпіяда і вакації* // «Комар», 15 серпня. Ч. 33. С. 3.
371. Ф. Т., *Празники* // «Комар», 23 серпня. Ч. 34. С. 5.
372. Федь Триндик, *Олімпійський сон* // «Комар», 30 серпня. Ч. 35. С. 3.
373. Федь Триндик, *Клопіт з грушкою* // «Новий Час», 1 вересня. Ч. 196. С. 6.
374. В. Гір., *В гостині у взірцевого господаря* // «Народня Справа», 6 вересня. Ч. 36 (413). С. 4.

375. Федь Триндик, *Село зблизька* // «Новий Час», 9 вересня. Ч. 203. С. 6.
376. Федь Триндик, *Невидано й нечувано* // «Комар», 13 вересня. Ч. 37. С. 3.
377. В. Гір., *Мошко й Івась* // «Народня Справа», 13 вересня. Ч. 37 (414). С. 11.
378. В. Гірний, *Село зблизька (Вакаційні записки)* // «Новий Час», 14 вересня. Ч 207. С. 4.
379. В. Гірний, *Що село читає?* // «Новий Час», 17 вересня. Ч. 210. С. 8.
380. В. Гірний, *Жива книга* // «Народня Справа», 20 вересня. Ч. 38 (415). С. 7.
381. Федь Триндик, *За кордоном – і в нас* // «Новий Час», 26 вересня. Ч. 217. С. 4.
382. Федь Триндик, *Бідний негус* // «Комар», 27 вересня. Ч. 39. С. 8.
383. Федь Триндик, *Ретельний урядовець* // «Комар», 18 жовтня. Ч. 42. С. 3.
384. Федь Триндик, *Спомин через 18 літ* // «Комар», 1 листопада. Ч. 44. С. 3.
385. Федь Триндик, *Цінник* // «Комар», 1 листопада. Ч. 44. С. 4.
386. В. Гірний, *Одна девалюація* // «Новий Час», 7 листопада. Ч. 253. С. 3.
387. Федь Триндик, *Будь тут мудрий...* // «Комар», 8 листопада. Ч. 45. С. 5.
388. В. Гірний, *Причинок до найновішої проблєми* // «Новий Час», 11 листопада. Ч. 256. С. 2.
389. Федь Триндик, *Тяжкий початок* // «Комар», 15 листопада. Ч. 46. С. 3.
390. В. Г., *Для чистоти й гігієни. Українська хемічна вирібня «МОТА»* // «Народня Справа», 15 листопада. Ч. 46 (427). С. 9.
391. Панько Грушка, *Що мовить Панько Грушка* // «Народня Справа», 15 листопада. Ч. 46 (427). С. 10.
392. В. Гірний, *Не мама, а мачуха...* // «Народня Справа», 19 листопада. Ч. 48 (428). С. 10.
393. Федь Триндик, *Два памятники* // «Комар», 22 листопада. Ч. 47. С. 3.

394. Федь Триндик, *Ріжні чуда й чудасії* // «Комар», 29 листопада. Ч. 48. С. 3.
395. В. Гірний, *Фірма, як у повісти «ТОП» – вирібня паперових торб і склад паперу* // «Новий Час», 28 грудня. Ч. 299. С. 8.

1937

396. Федь Триндик, *Літературні пародії: Шаржі. Епіграми. Гуморески.* Видавництво «Гумор і сатира» [без місця і року видання, мабуть Львів 1937]. Стор. 31 + 5 ненумер. Обгортку рисував Лев Сенишин.
397. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Перервана лєкція* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 1. С. 15.
398. В. Гірний, *Мандрівка по львівських сутеринах. Восьмеро людей в одній комірці* // «Новий Час», 1 лютого. Ч. 21. С. 3.
399. В. Гірний, *Мандрівка по львівських сутеринах. Життя в льоху і життя на вільнім воздусі* // «Новий Час», 6 лютого. Ч. 26. С. 6.
400. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Бистра орієнтація* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 2. С. 14.
401. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. До столиці по матуру* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 3. С. 8.
402. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Війна і фамілія* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 4. С. 8.
403. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Війна і кохання* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 5. С. 9.
404. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Дивний «казус»* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 6. С. 20.
405. Федь Триндик, *З дороги життя. Інтелітенція* // «Новий Час», 2 серпня. Ч. 169. С. 7.
406. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Білі круки* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 7-8. С. 14.
407. Федь Триндик, *«Пшейсьцє»* // «Новий Час», 11 жовтня. Ч. 227. С. 5.
408. Федь Триндик, *Льокаторський податок* // «Новий Час», 22 жовтня. Ч. 235. С. 4.

409. Федь Триндик, *Загрожений відтинок* // «Новий Час», 27 жовтня. Ч. 239. С. 5.
410. Федь Триндик, *Ліки для села* // «Новий Час», 5 листопада. Ч. 246. С. 6.
411. Федь Триндик, *Мій проєкт* // «Новий Час», 11 листопада. Ч. 250. С. 6.
412. Федь Триндик, *Кн. Віндзор в Галичині* // «Новий Час», 15 листопада. Ч. 253. С. 6.
413. Федь Триндик, *По мечах* // «Новий Час», 19 листопада. Ч. 257. С. 6.
414. Федь Триндик, *Популярність* // «Новий Час», 26 листопада. Ч. 263. С. 6.
415. Федь Триндик, *Антифашизм* // «Новий Час», 29 листопада. Ч. 265. С. 6.
416. Федь Триндик, *Мішане подружжя* // «Новий Час», 10 грудня. Ч. 274. С. 6.
417. Федь Триндик, *Годинник* // «Новий Час», 15 грудня. Ч. 277. С. 6.
418. Федь Триндик, *Відмолодімся!* // «Новий Час», 27 грудня. Ч. 287. С. 7.
419. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Нічліг в кімнаті і – деінде* // «Літопис Червоної Калини» 1937. Ч. 12. С. 11.

1938

420. Федь Триндик, *Приємність читання газети* // «Новий Час», 3 січня. Ч. 1. С. 9.
421. Федь Триндик, *Різдвяні надії* // «Новий Час», 6 січня. Ч. 4. С. 4.
422. Федь Триндик, *Таке місто...* // «Новий Час», 24 січня. Ч. 14. С. 7.
423. Федь Триндик, *Ніхто не знає, чому...* // «Новий Час», 28 січня. Ч. 18. С. 5.
424. Федь Триндик, *Посада, чи вільний фах* // «Новий Час», 31 січня. Ч. 20. С. 6.
425. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Дурна історія* // «Літопис Червоної Калини» 1938. Ч. 1. С. 6.
426. Федь Триндик, *Недоля літературного критика* // «Новий Час», 5 лютого. Ч. 25. С. 4.

427. Федь Триндик, *Кара буками* // «Новий Час», 22 лютого. Ч. 37. С. 4.
428. Федь Триндик, *Промбанк* // «Новий Час», 25 лютого. Ч. 40. С. 6.
429. Федь Триндик, *«Сім літер...»* // «Новий Час», 28 лютого. Ч. 42. С. 5.
430. Федь Триндик, *Не девалюуймо себе!* // «Новий Час», 2 березня. Ч. 44. С. 6.
431. Федь Триндик, *В черзі...* // «Новий Час», 7 березня. Ч. 48. С. 6.
432. Федь Триндик, *Більше люксусу!* // «Новий Час», 10 березня. Ч. 51. С. 8.
433. Федь Триндик, *Джінгісхан гряде...* // «Новий Час», 12 березня. Ч. 53. С. 4.
434. Федь Триндик, *Шевченко перед жюрі* // «Новий Час», 14 березня. Ч. 54. С. 6.
435. Федь Триндик, *Сльоза за Австрією* // «Новий Час», 21 березня. Ч. 60. С. 5.
436. Федь Триндик, *«Ґреко-католік» і корови* // «Новий Час», 23 березня. Ч. 62. С. 4.
437. Федь Триндик, *Гарячий тиждень* // «Новий Час», 25 березня. Ч. 64. С. 4.
438. Федь Триндик, *Весна* // «Новий Час», 28 березня. Ч. 66. С. 6.
439. Федь Триндик, *«Гохполітік»* // «Новий Час», 31 березня. Ч. 69. С. 5.
440. Федь Триндик, *«Український св. Петро»* // «Новий Час», 6 квітня. Ч. 74. С. 4.
441. Федь Триндик, *Ой, люлі-люлі...* // «Новий Час», 11 квітня. Ч. 77. С. 4.
442. Федь Триндик, *«Ти дурни варят...»* // «Новий Час», 13 квітня. Ч. 79. С. 4.
443. Федь Триндик, *Етажерка з книжками* // «Новий Час», 18 квітня. Ч. 80. С. 5.
444. Федь Триндик, *Паперова торба* // «Новий Час», 20 квітня. Ч. 85. С. 4.
445. Федь Триндик, *Культурний акцент* // «Новий Час», 29 квітня. Ч. 90. С. 4.
446. Федь Триндик, *Ой, наступає...* // «Новий Час», 3 травня. Ч. 93. С. 4.
447. Федь Триндик, *Впертий «ґреко-католік»* // «Новий Час», 5 травня. Ч. 95. С. 4.

448. Федь Триндик, *Комбінована статистика* // «Новий Час», 7 травня. Ч. 97. С. 4.
449. Федь Триндик, *Ґрунт – то нерви* // «Новий Час», 11 травня. Ч. 100. С. 4.
450. Федь Триндик, *Дві оди* // «Новий Час», 16 травня. Ч. 104. С. 6.
451. Федь Триндик, *Обезпечення на життя* // «Новий Час», 18 травня. Ч. 106. С. 4.
452. Федь Триндик, *Весняний фейлетон* // «Новий Час», 23 травня. Ч. 110. С. 4.
453. Федь Триндик, *Альпіністика* // «Новий Час», 25 травня. Ч. 112. С. 4.
454. Федь Триндик, *«Мойсей» в 1918-ім році...* // Літературно-науковий додаток «Нового Часу», 30 травня. Ч. 21 (33). С. III-IV.
455. Федь Триндик, *Конюнктура* // «Новий Час», 10 червня. Ч. 125. С. 4.
456. Федь Триндик, *Маєстат...* // «Новий Час», 13 червня. Ч. 127. С. 5.
457. Федь Триндик, *Колись – і тепер...* // «Новий Час», 21 червня. Ч. 133. С. 4.
458. Федь Триндик, *Сінокоси... (ліричне інтермеццо...)* // «Новий Час», 23 червня. Ч. 135. С. 4.
459. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Жіноча тайна* // «Літопис Червоної Калини» 1938. Ч. 6. С. 10.
460. Федь Триндик, *До сонця!* // «Новий Час», 2 липня. Ч. 143. С. 4.
461. Федь Триндик, *Минулої суботи...* // «Новий Час», 11 липня. Ч. 149. С. 7.
462. Федь Триндик, *Історія мойого паркану* // «Новий Час», 16 липня. Ч. 153. С. 4.
463. Федь Триндик, *Ще про «Сян»* // «Новий Час», 4 серпня. Ч. 169. С. 4.
464. Федь Триндик, *Злочин проти Св. Духа* // «Новий Час», 10 серпня. Ч. 174. С. 4.
465. Федь Триндик, *Ґеографія* // «Новий Час», 11 серпня. Ч. 175. С. 4.
466. Федь Триндик, *Передусім – канали!..* // «Новий Час», 17 серпня. Ч. 180. С. 4.
467. Федь Триндик, *25 мільйонів!* // «Новий Час», 22 серпня. Ч. 183. С. 6.
468. Федь Триндик, *Клєпсидри* // «Новий Час», 25 серпня. Ч. 186. С. 4.

469. Федь Триндик, *Небезпечні «портки»* // «Новий Час», 27 серпня. Ч. 188. С. 4.
470. Федь Триндик, *Добра думка* // «Новий Час», 2 вересня. Ч. 193. С. 4.
471. Федь Триндик, *На волоску...* // «Новий Час», 21 вересня. Ч. 209. С. 6.
472. Федь Триндик, *Буря* // «Новий Час», 7 жовтня. Ч. 222. С. 6. [закінчення конфісковане цензурою].
473. Василь Гірний, *Про книжку і часопис*. Львів 1938. 32 с. Видавець Іван Тиктор. Бібліотека «Народньої Справи». «Рідне слово» ч. 9 (21) вересень 1938.
474. Федь Триндик, *Весела осінь* // «Новий Час», 10 жовтня. Ч. 224. С. 4.
475. Федь Триндик, *Щось до – думання...* // «Новий Час», 14 жовтня. Ч. 228. С. 4.
476. Федь Триндик, *Положення на Закарпатті* // «Новий Час», 22 жовтня. Ч. 235. С. 4.
477. Федь Триндик, *Дипльоматія* // «Новий Час», 5 листопада. Ч. 246. С. 9.
478. Федь Триндик, *Епоха радія* // «Новий Час», 17 листопада. Ч. 256. С. 4.
479. Федь Триндик, *Перед шлюбом* // «Новий Час», 2 грудня. Ч. 269. С. 4.
480. Федь Триндик, *Евіденційне свідоцтво* // «Новий Час», 7 грудня. Ч. 273. С. 4.
481. Федь Триндик, *Віршоманія* // «Новий Час», 10 грудня. Ч. 276. С. 4.
482. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Тому двацять літ...* // «Літопис Червоної Калини» 1938. Ч. 12. С. 17.
483. В. Гірний, *Добре виворожив* // «Золотий колос». Календар на рік 1938. Львів 1938. С. 73-75.
484. В. Гірний, *З ярмарку їдучи... (Гумореска)* // «Золотий колос». Календар на рік 1939. Львів 1938. С. 136.

1939

485. Ф. Т., *Англієць у Львові* // «Новий Час», 5 січня. Ч. 4. С. 4.
486. Ф. Т., *Святочні приємності* // «Новий Час», 7 січня. Ч. 5. С. 13.
487. Федь Триндик, *Куферок* // «Новий Час», 16 січня. Ч. 9. С. 8.

488. Федь Триндик, *На селі* // «Новий Час», 19 січня. Ч. 12. С. 7.
489. Федь Триндик, *Настрої* // «Новий Час», 25 січня. Ч. 16. С. 9.
490. Федь Триндик, *Слухаю промови* // «Новий Час», 6 лютого. Ч. 26. С. 6.
491. Федь Триндик, *Історія одних вечерниць* // «Новий Час», 13 лютого. Ч. 32. С. 7.
492. Федь Триндик, *Політична передбачливість* // «Новий Час», 1 квітня. Ч. 73. С. 9.
493. Федь Триндик, *Інтервю з публикою* // «Новий Час», 4 квітня. Ч. 75. С. 7.
494. Ф. Т., *Гості. Комедія в 4-ох діях* // «Новий Час», 9 квітня. Ч. 79. С. 7.
495. Федь Триндик, *Один конкурс* // «Новий Час», 20 квітня. Ч. 86. С. 7.
496. Федь Триндик, *На політичні теми* // «Новий Час», 24 квітня. Ч. 89. С. 7.
497. Ф. Т., *Спеціялізація* // «Новий Час», 29 квітня. Ч. 94. С. 5.
498. В. Г., *Книжка на селі* // «Новий Час», 29 липня. Ч. 170. С. 7.
499. Федь Триндик, *Непорозуміння* // «Літературно-науковий додаток «Нового Часу», 7 січня. Ч. 2.
500. Федь Триндик, *Два поети* // «Літературно-науковий додаток «Нового Часу», 7 січня. Ч. 2.
501. Федь Триндик, *Воєнні усмішки. Щось зі спорту* // «Літопис Червоної Калини» 1939. Ч. 5. С. 17.
502. В. Гірний, *У 80-ліття уродин Кнута Гамсуна* // «Літературно-науковий додаток «Нового Часу», 14 серпня. Ч. 33.

1940

503. Федь Триндик, *У центрі еміграції* // «Краківські Вісті». Ч. 135. С. 7.
504. Федь Триндик, *Як це з бомбами* // «Краківські Вісті». Ч. 140. С. 7.
505. Федь Триндик, *Дещо про себе самого* // «Краківські Вісті». Ч. 141. С. 7.
506. Федь Триндик, *На паль!* // «Краківські Вісті». Ч. 142. С. 7.
507. Федь Триндик, *«Зі стихійною силою...»* // «Краківські Вісті». Ч. 145. С. 10.

1941

508. Вірш: *Гей, по ясному тай калиновому мості...* Машинопис, приватний архів Михайла Козака в Перемишлі.

1942

509. Василь Гірний, *Боягуз* (новела) // «Наші Дні». Ч. 13. Грудень. С. 11-12.

1943

510. Василь Гірний, *Розгублені сили*. Роман. «Українське видавництво». Краків-Львів. 193 с. Автор обкладинки Мирон Левицький. На кінці тексту інформація автора: *Зима, 1940-41.*

511. Василь Гірний, *Що діялося в селі Молодівці*. «Українське видавництво». Краків-Львів. 8°. 48 с. Обгортку зладив С. Гординський. З Української друкарні «Альфа» в Ярославі, вул. Городська ч. 9. Книжка має XIV розділів. Белетризований порадник для сільських активістів, як на сільському відлозі побудувати домівку, спортивний майдан та взірцевий город і сад. Як влаштувати саму домівку, а в ній театральну салю, бібліотеку і читальню, шкільну кімнату.

1945

512. Федько Твердий, *Дорогиє Бандуристиї!* (Лист Федька Твердого) // «Лісовик». Ч. 8. Вересень-Жовтень. С. 18-19.
513. Федь Твердий, *Пане, друже, ридахторе!* (Листи до редакції) // «Лісовик». Ч. 9. Жовтень-Листопад. С. 22.

1946

514. Федь Твердий, *Дорогії Бандурістії!* (Лист Федька Твердого) // «Лісовик». Рік II. Ч. 1 (10). Грудень-січень 1945-1946. С. 27-28.
515. Федь Твердий, *Дорогії Бандурістії!* (Лист Федя Твердого) // «Лісовик». Рік II. Ч. 3 (12). Вересень. С. 23-24 (?).

1947

516. Федь Твердий, *Дорогії Бандурістії!* // «Лісовик». Рік III. Ч. 1 (13). Вересень. С. 41-42.

1959

517. Федь Триндик, *«Молодий, многонадійний...» (Балачка про «Перелетних птахів» Івана Керницького і ще дещо)* // «Свобода» (текст надрукований у двох числах газети, брак точніших даних).

1960

518. Панько Щипавка, *Не знає, на котру стати...* // «Наше Слово», 3 липня. № 27 (203).
519. Панько Щипавка, *Поети* // «Наше Слово», 7 серпня. № 32 (208).
520. Василь Гірний, *Мої спостереження* // «Наше Слово», 2 жовтня. № 40.
521. Василь Гірний, *Подорожні роздуми* // «Наше Слово», 9 жовтня. № 41 (у двох фрагментах).
522. Василь Гірний, *Бібліотеки* // «Наше Слово», 16 жовтня. № 42.
523. Василь Гірний, *Різні справи* // «Наше Слово», 23 жовтня. № 43.
524. П. Щ., *Ласка* // «Наше Слово», 4 вересня. № 36 (212).

1961

525. Панько Щипавка, *«УКТ»* // «Наше Слово», 12 лютого. № 7 (235).

526. Панько Щипавка, *Передплата і вуса* // «Наше Слово», 16 квітня. № 16 (244).
527. Панько Щипавка, *Поширювання книжки* // «Наше Слово», 4 червня. № 23 (251).
528. Панько Щипавка, *Культурна поїздка* // «Наше Слово», 25 червня. № 26 (254).
529. Панько Щипавка, *Творча нарада* // «Наше Слово», 13 серпня. № 33 (261).
530. Панько Щипавка, *Бідний русин* // «Наше Слово», 24 вересня. № 39 (267).
531. Панько Щипавка, *Чародійне слово* // «Наше Слово», 22 жовтня. № 43 (271).
532. Панько Щипавка, *Куріння й кохання* // «Наше Слово», 12 листопада. № 46 (274).

1962

533. Панько Щипавка, *Бідний русин* // «Український календар на 1962 рік». Варшава 1962. С. 67-68.
534. Панько Щипавка, *Вмію відчаровувати* // «Наше Слово», 4 березня. № 9 (290).
535. Панько Щипавка, *Літературний вечір* // «Наше Слово», 11 березня. № 10 (291).
536. Панько Щипавка, *Наше ПП працює* // «Наше Слово», 25 березня. № 12 (293).
537. Панько Щипавка, *Народна ноша* // «Наше Слово», 15 квітня. № 15 (296).
538. Панько Щипавка, *З чого кобила сміялась?..* // «Наше Слово», 29 липня. № 30 (311).
539. Данило Щипавка, *Нема таких шкіл* // «Наше Слово», 12 серпня. № 32 (313).
540. Панько Щипавка, *Дума про любінецького солтиса і його кумпанію* // «Наше Слово», 26 серпня. № 34 (315).
541. Панько Щипавка, *Подвійна бухгалтерія* // «Наше Слово», 9 вересня. № 36 (317).

542. Панько Щипавка, *Чи варто було рятувати людину* // «Наше Слово», 7 жовтня. № 40 (321).
543. Панько Щипавка, *Світло науки й знань* // «Наше Слово», 4 листопада. № 44 (325).
544. Панько Щипавка, *Наше ПП працює* // «Лис Микита»?, (передрук із «Нашого Слова» 25 березня. № 12 (293).

1963

545. Панько Щипавка, *Дума про трьох кумів* // «Наше Слово», 6 січня. № 1 (334).
546. Панько Щипавка, *Звітно-виборча кампанія* // «Наше Слово», 20 січня. № 3 (336).
547. Петро Щипавка, *Чудодійна скриня* // «Наше Слово», 10 лютого. № 6 (339).
548. Панько Щипавка, *Пікассо і перина* // «Наше Слово», 3 березня. № 9 (342).
549. Панько Щипавка, *Батьки і діти* // «Наше Слово», 17 березня. № 11 (344).
550. Панько Щипавка, *Кінське ярмо* // «Наше Слово», 7 квітня. № 14 (347).
551. П. Щипавка, *Пісня-чарівниця* // «Наше Слово», 14 квітня. № 15 (348).
552. Панько Щипавка, *Рідна мова* // «Наше Слово», 19 травня. № 20 (253).
553. Панько Щипавка, *Веселість і горілка* // «Наше Слово», 16 червня. № 24 (357).
554. П. Щ., *Що мені привезеш з України* // «Наше Слово», 14 липня. № 28 (361).
555. Панько Щипавка, *Де Гнатюки – а де Онишки!* // «Наше Слово», 29 вересня. № 39 (372).
556. Панько Щипавка, *Пригода* // «Наше Слово», 10 листопада. № 45 (378).
557. Панько Щипавка, *Клопоти з культурою* // «Наше Слово», 17 листопада. № 46 (379).

558. Панько Щипавка, *Пливак* // «Наше Слово», 1 грудня. № 48 (381).
559. Панько Щипавка, *Наш делегат* // «Наше Слово», 29 грудня. № 52 (385).

1964

560. Панько Щипавка, *Дивний сон* // «Наше Слово», 1 березня. № 9 (394).
561. Панько Щипавка, *Дурна пригода* // «Наше Слово», 5 квітня. № 14 (399).
562. Панько Щипавка, *Юридична порада* // «Наше Слово», 26 липня. № 30 (415).
563. Панько Щипавка, *Жінки-ангели* // «Наше Слово», 2 серпня. № 31 (416).
564. Панько Щипавка, *Вже від завтра...* // «Наше Слово», 16 серпня. № 33 (418).
565. Панько Щипавка, *«Хо...»* // «Наше Слово», 23 серпня. № 34 (419).
566. Панько Щипавка, *Фарбований лис* // «Наше Слово», 6 вересня. № 36 (421).
567. Панько Щипавка, *Клопоти з читачами* // «Наше Слово», 13 вересня. № 37 (422).
568. Панько Щипавка, *«Наше Слово»* // «Наше Слово», 20 вересня. № 38 (423).
569. Панько Щипавка, *Бідний русин* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 139-140.
570. Панько Щипавка, *Поширювання книжки* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 140.
571. Панько Щипавка, *Літературний вечір* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 141-142.

572. Панько Щипавка, *З чого кобила сміялась?* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 142-143.
573. Панько Щипавка, *Народна ноша* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 143-144.
574. Панько Щипавка, *Куріння й кохання* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 144-145.
575. Панько Щипавка, *Нема таких шкіл* // «Гомін». Літературна антологія. Українське суспільно-культурне товариство. Варшава 1964. С. 145.

1965

576. Панько Щипавка, *В двадцятиріччя «Гомону»* // «Наше Слово», 10 січня. № 2 (439).
577. Панько Щипавка, *Страхування* // «Наше Слово», 28 лютого. № 9 (446).
578. Панько Щипавка, *Добрий спосіб* // «Наше Слово», 23 травня. № 21 (458).
579. Панько Щипавка, *Гіркі думки* // «Наше Слово», 30 травня. № 22 (459); *Багатий день* // «Наше Слово», 26 грудня. № 52 (489).
580. Панько Щипавка, *Багатий день* // «Наше Слово», 26 грудня. № 52 (489).

1966

581. Панько Щипавка, *Трудна мова* // «Український календар 1966». УСКТ в Польщі. Варшава 1966. С. 253-255.
582. Панько Щипавка, *Шукаємо... золота* // «Наше Слово», 3 липня. № 27 (516).
583. Панько Щипавка, *Небіжчики* // «Наше Слово», 23 жовтня. № 43 (532).

1967

584. Панько Щипавка, *Київський вальс...* // «Наше Слово», 23 липня. № 30 (571).
585. Панько Щипавка, *Оптиміст* // «Наше Слово», 30 липня. № 31 (572).
586. Панько Щипавка, *Писката баба* // «Наше Слово», 13 серпня. № 33 (574).
587. Панько Щипавка, *Кому – так, кому – ні...* // «Наше Слово», 27 серпня. № 35 (576).
588. П. Щ., *Збірка* // «Наше Слово», 17 грудня. № 51 (592).
589. Панько Щипавка, *Анкета* // «Наше Слово», 31 грудня. № 53 (594).

1968

590. Василь Гірний, *З виступів на IV з'їзді УСКТ. Василь Гірний. Лемборк, воєвідство Гданськ* // «Наше Слово», 14 січня. № 2.

1971

591. Федь Триндик, *Літературна пародія «Під копитом»* // «Терем». Проблеми української культури. Ч. 4. Вересень 1971. Дітройт. С. 45-46.

1979

592. Т. П., *Михайло Островерха. Жмуток споминів на могилу мойого дорогого друга* // «Гомін України». Торонто. 10 травня 1979.

1983

593. Панько Щипавка, *Передплата і вуса* // «Український календар 1983». Варшава 1983. С. 228-229.

1984

594. Василь Гірний, *Розгублені сили*. Передруковано у роках 1984-1986 у варшавському тижневику «Наше Слово» у 74 відтинках. Як написав Ярослав Грицковян у передмові до передруку *Повість друкується з невеличкими пропусками та правописними поправками* («Наше Слово» 1984, 5 лютого. Ч. 6).
5 лютого. № 6 (1422); 12 лютого. № 7 (1423); 19 лютого. № 8 (1424); 26 лютого. № 9 (1425); 4 березня. № 10 (1426); 11 березня. № 11 (1427); 18 березня. № 12 (1428); 25 березня. № 13 (1429); 1 квітня. № 14 (1430); 8 квітня. № 15 (1431); 29 липня. № 21 (1437); 5 серпня. № 22 (1438); 12 серпня. № 23 (1439); 19 серпня. № 24 (1440); 25 листопада. № 26 (1442); 2 грудня. № 27 (1443); 9 грудня. № 28 (1444); 16 грудня. № 29 (1445); 23 грудня. № 30 (1446); 30 грудня. № 31 (1447).

1985

6 січня. № 1 (1448); 13 січня. № 2 (1449); 20 січня. № 3 (1450); 27 січня. № 4 (1451); 3 лютого. № 5 (1452); 10 лютого. № 6 (1453); 17 лютого. № 7 (1454); 24 березня. № 8 (1455); 31 березня. № 9 (1456); 7 квітня. № 10 (1457); 14 квітня. № 11 (1458); 21 квітня. № 12 (1459); 28 квітня. № 13 (1460); 5 травня. № 14 (1461); 12 травня. № 15 (1462); 19 травня. № 16 (1463); 26 травня. № 17 (1464); 2 червня. № 18 (1465); 9 червня. № 19 (1466); 16 червня. № 20 (1467); 23 червня. № 21 (1468); 30 червня. № 22 (1469); 7 липня. № 23 (1470); 14 липня. № 24 (1471); 21 липня. № 25 (1472); 28 липня. № 26 (1473); 4 серпня. № 27 (1474); 11 серпня. № 28 (1475); 18 серпня. № 29 (1476); 25 серпня. № 30 (1477); 1 вересня. № 31 (1478); 8 вересня. № 32 (1479); 15 вересня. № 33 (1480); 22 вересня. № 34 (1481); 29 вересня. № 35 (1482); 6 жовтня. № 36 (1483); 3 листопада. № 40 (1487); 17 листопада. № 42 (1489); 1 грудня. № 44 (1491); 8 грудня. № 45 (1492); 15 грудня. № 46 (1493); 22 грудня. № 47 (1494); 29 грудня. № 48 (1495).

1986

5 січня. № 1 (1496); 12 січня. № 2 (1497); 19 січня. № 3 (1498); 26 січня. № 4 (1499); 2 лютого. № 5 (1500); 9 лютого. № 6 (1501); 16 лютого. № 7 (1502); 23 лютого. № 8 (1503); 2 березня. № 9 (1504); 9 березня. № 10 (1505); 16 березня. № 11 (1506).

1987

595. Федько Твердий, *Дорогиє Бандуристиї!* (Лист Федька Твердого) // «Літопис Української Повстанської Армії». Том 16. *Підпільні журнали Закерзонської України 1945-1947.* Ред. Петро Й. Потічний. Торонто 1987. С. 421-423.
596. Федь Твердий, *Пане, друже, ридахторе!* (Листи до редакції) // «Літопис Української Повстанської Армії». Том 16. *Підпільні журнали Закерзонської України 1945-1947.* Ред. Петро Й. Потічний. Торонто 1987. С. 437.
597. Федь Твердий, *Дорогії Бандурістії!* (Лист Федька Твердого) // «Літопис Української Повстанської Армії». Том 16. *Підпільні журнали Закерзонської України 1945-1947.* Ред. Петро Й. Потічний. Торонто 1987. С. 458-459.
598. Федь Твердий, *Дорогії Бандуристії!* (Лист Федя Твердого) // «Літопис Української Повстанської Армії». Том 16. *Підпільні журнали Закерзонської України 1945-1947.* Ред. Петро Й. Потічний. Торонто 1987. С. 481-482.
599. Федь Твердий, *Дорогії Бандурістії!* // «Літопис Української Повстанської Армії». Том 16. *Підпільні журнали Закерзонської України 1945-1947.* Ред. Петро Й. Потічний. Торонто 1987. С. 518-519.

1991

600. Федь Триндик, *Війна і кохання* //«Літопис Червоної Калини». Ч. 8. С. 78.

1992

601. Федь Триндик, *Війна і фамілія* //«Літопис Червоної Калини». Ч. 3. (8-9). С. 79.

2006

602. Василь Гірний, *Літературні пародії. Шаржі, епіграми, гуморески* // «Дванадцятка» наймолодша львівська літературна богема 30-х років XX століття. Антологія урбаністичної прози. Авторський проект Василя Ґабора. «Піраміда». Львів 2006. С. 245-251.
603. Василь Гірний, *Боягуз* // «Дванадцятка» наймолодша львівська літературна богема 30-х років XX століття. Антологія урбаністичної прози. Авторський проект Василя Ґабора. «Піраміда». Львів 2006. С. 252-260.

Зміст

Ярослав Грицковян, *Василь Гірний (Літературно-критичний нарис)*....7
Володимир Пилипович, *Слово від упорядника* 39

І. Фейлетони

Що пише Федь Гонибіда 47
Що мовит Панько Грушка 81

Федь Триндик, фейлетони
Перший день 97
Літературний фільм 99
Апелюю 101
Анонси 103
По конскрипції 105
Про крізу 107
Хорий редактор 109
Сильний характер 111
Географія 113
Образки зі села. Політика 114
Образки зі села. Медицина 116
Наша економічна праця 117
Фільольотія 119
Чистий інтерес 120
«Комета» або свій до свого 122
Чому я не пишу книжки? 123
Мої проєкти 124
На вакаціях... Настрої... 126
Студії української літератури (Неймовірне але правдиве) 128
Два документи. (В перекладі) 130
Роблю докторат! 132

«Плаціць!..» 134
Гої... 136
З дороги життя 138
«М. Р.» 140
Аномалії 142
Патріот. (Поема) 144
Гіркий то сміх! 145
Демпінг 146
Диво!.. 147
Не є найгірше... 148
Моя життєва лінія. (Спогад і рефлєксії) 150
Заслуги... 154
«Hospodi pomiłuj» 156
Організуйтеся! 158
Ростемо й умножаємося!.. 160
У Львові горячо 162
Кава, Кульчицький гербу Сас і я. (Тутті фрутті) 164
Моя тама 166
Інтермеццо 167
Доляри 169
«Свєнто моржа» в Торбичах 171
Про що коні говорили 173
Давайте синтезу! 175
Колись і тепер 177
На мартінесі нової повісти 178
По виборах 180
Історія одного білету 182
Червона Калина 184
Великдень 187
Загранична політика 189
Перемишль... (Жменя сентиментальних споминів) 191
Дипльоматична мова 193
Ідеи їде! 195
Нова ера 196
Абісинія і вибори 198

Мужчина, як такий 200
Посли 202
В Женеві. (Від власного кореспондента з Перемишля) 204
Листопадове листя... 206
Літературний загумінок 208
Вирівную буджет 212
Свинський інтерес 214
Андріївський Вечір 216
Святочна промова 218
Гей гоя, гоя! 220
Шукаю помешкання 225
Карнавал 227
Вертаємось до народньої ноші 229
Я знову шукаю помешкання 231
Загранична політика 233
Фейлетон про трагічні події 235
Ножиці 237
Мертвий сезон 239
Небуденний патріот 241
Термометер 243
Посуха 245
Який фах вибрати? 247
Їдемо на вакації! 249
Олімпійський сон 252
Невидано й нечувано 254
Бідний негус 257
Ретельний урядовець 259
Спомин зперед 18 літ 262
Цінник 264
Будь тут мудрий... 266
Тяжкий початок 268
Два памятники 270
Ріжні чуда й чудасії 272
Кн. Віндзор в Галичині 274
Антифашизм 276

Відмолодімся! 278
Таке місто....280
«Сім літер»....282
Не девалюуймо себе!....284
Сльоза за Австрією....286
Гарячий тиждень....288
«Український св. Петро»....290
«Ти дурни варят»....292
Етажерка з книжками....294
Паперова торба....296
Культурний акцент....298
Ой, наступає....300
Впертий «греко-католік»....303
Ще про «Сян»....305
Добра думка....307
На волоску....309
Буря....311
Весела осінь....313
Епоха радія....315
Перед шлюбом....317
Віршоманія....319
Англієць у Львові....321
Святочні приємності....323
Куферок....326
На селі....328
Настрої....330
Слухаю промови....332
Політична передбачливість....334
Один конкурс....336
Спеціялізація....338
У центрі еміграції....340
Як це було з бомбами?....343
Дещо про себе самого....345
На паль!....347
«Зі стихійною силою...»....349

Федь Твердий, фейлетони

Дорогиє Бандуристиї! (Дужи Вас перепрушею...) 353
Пане, друже, ридахторе! 356
Дорогії Бандурістиї! (Давно юж до Вас ні пісав...) 357
Дорогії Бандуристії! (Давновім ю до Вас не пісав...) 359
Дорогії Бандуристії! (Якім до Вас пісав...) 362

Панько Щипавка, фейлетони

Не знає, на котру стати... 367
Поети 369
Ласка 371
«УКТ» 374
Передплата і вуса 376
Поширювання книжки 378
Культурна поїздка 380
Творча нарада 383
«Бідний русин» 385
Чародійне слово 387
Куріння й кохання 389
Вмію відчаровувати 391
Літературний вечір 393
Наше ПП працює 396
Народна ноша 398
З чого кобила сміялась?.. 400
Нема таких шкіл 402
Подвійна бухгалтерія 404
Чи варто було рятувати людину 407
Світло науки й знань 409
Звітно-виборча кампанія 411
Чудодійна скриня 414
Пікассо і перина 417
Батьки і діти 420
Кінське ярмо 422
Пісня-чарівниця 425
Рідна мова 427

Веселість і горілка 429
Що мені привезеш з України 432
Де Гнатюки – а де Онишки! 434
Пригода 437
Клопоти з культурою 439
Пливак 442
Наш делегат 444
Дивний сон 447
Дурна пригода 450
Юридична порада 453
Жінки-ангели 456
Вже від завтра 458
«Хо...» 461
Фарбований лис 464
Клопоти з читачами 467
«Наше слово» 469
В двадцятиріччя «Гомону» 472
Страхування 479
Добрий спосіб 482
Гіркі думки 485
Багатий день 487
Трудна мова 490
Шукаємо... золота 494
Небіжчики 496
Київський вальс 498
Оптиміст 501
Писката баба 504
Кому – так, кому – ні... 507
Збірка 509
Анкета 512

II. Пародії

Літературні пародії: Шаржі. Епіграми. Гуморески

Б. І. Антонич 517
Олесь Бабій 519
Микола Голубець 520
Святослав Гординський 524
Івась Керницький 526
Юрій Косач 529
Богдан Кравців 530
Анатоль Курдидик 533
Ярослав Курдидик 534
Наталя Лівицька-Холодна 536
Евген Маланюк 537
Б. Нижанківський 540
О. Ольжич 542
Й. Т. Підляшецький 543
Михайло Рудницький 545
Олена Теліга 549
Василь Ткачук 550
Галактіон Чіпка 553
Ростислав Єндик 555
«І те і тамте» 558
На фонетичну тему 560
Шевченко перед жюрі 562
Непорозуміння 566

III. Воєнні усмішки

Перервана лєкція 571
Бистра орієнтація 573
До столиці по матуру 575
Війна і фамілія 577
Війна і кохання 579
Дивний «казус» 581

Білі круки 583
Нічліг в кімнаті і – деінде 585
Дурна історія 588
Жіноча тайна 590
Тому двадцять літ... 592
Щось зі спорту 594

IV. Оповідання, гуморески, новела

Березневе повітря 599
Людям не догодиш 604
Дідів ножик 606
На торг!.. 610
«Мойсей» в 1918-ім році... 614
Добре виворожив 616
З ярмарку їдучи... (Гумореска) 620
Два поети 622
Боягуз 624

V. Репортажі

Моя ескапада у Францію 639
Свят-Вечір в копальні 666
Мандрівка по львівських сутеринах 670

VI. *Розгублені сили (роман)* 677

Матеріяли до бібліографії Василя Гірного 897

ISBN – 978-83-914404-9-0